

ספר מאור אהרן על התורה

כולל בתוכו מו"מ בפירושי רש"י וקצת במדרשי חז"ל

ובפרשי התורה ובע"ט פירוש נוסף

מאוצר מתנת זינב אשר חנני השי"ת בזמלתי עלי
אהרן בלאאמו"ר הגאון ר' יעקב הלוי שליט"א גרנרש

אלול תשס"ט

זכרון יעקב

נדפס ע"ג נייר שאין בו חילול שבת

כתובת המחבר
אהרן הלוי גרנדש
חזון איש 2 זכרון יעקב

ניתן להשיג אצלנו ספרי אאמו"ר הגאון ר' יעקב שליט"א,
ס' שושנת יעקב עמ"ס [ברכות] ביצה ר"ה סוכה.
וכן את ספרנו אבני אהרן, עמ"ס אבות ותשובות הגר"ח
[ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א]

לעילוי נשמות

זקני ר' דוב בע"ר אברהם הלוי ז"ל גרנדיש
נלב"ע כ' ניסן ערש"ק וי"ט ז' דפסח תשס"ה*

זקני הר"ר דוד צבי בע"ר משה זצ"ל זינגר
נלב"ע כ"ב אדר א' תשנ"ב

אם חותני מרת אילה שרה הינדא בע"ר אשר ע"ה שכמר
נלב"ע ש"ק כ"ד אייר תשנ"ג

ת.נ.צ.ב.ה

*ע"פ צואתו ז"ל לא נכתבו תוארים.

הסכמת מו"ז הגה"צ המפו' ר' אריה שכטר שליט"א

בס"ד

יום ג' כ"ב תמוז תשס"ט לפ"ק.

להוד כבוד נכדי היקר הרה"ג המופלג בתורה וי"ש חו"ב צמ"ס שייף עייל ושייף נפיק וגריס באורייתא תדיר ולא מחזיק טיבותא לנפשיה, חתן בני המופלג הרב הגאון המופלג רבי אברהם ישעיהו שליט"א ה"ה הרב המופלא רבי אהרן גרנדש נרו יאיר ויזרח ברא כרעיה דאבוה ה"ה הגאון הנפלא מו"ה רבי יעקב שליט"א בעמ"ח ספרי "שושנת יעקב" עמ"ס ברכות ראש-השנה ביצה וסוכה חיבורים נפלאים שנתקבלו בשמחה בעולם התורה והבן בדרכי אביו הולך בחסדי שמים, ומעלה חדושו על הכתב ומדפיסם, וכבר הו"ל ס' אבני אהרן על פרקי אבות וס' תשובות הגר"ח ממה ששמע וקיבל בכתב ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ועתה הולך ומדפיס בספר הנקרא מאור אהרן את חדושו על התורה שאסף כעמיר גורנה, מימי נעוריו ועד עתה, ואורו עיני לראות כזה רך בשנים ואב בחכמה מביע דברים בבהירות נפלאה וע"ז נאמר "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני".

ולעונג ולשמחה היה לי לעלעל בדברי תורתך הנפלאים. וע"ז אודה ד' בכל לבב ואף על פי שאין דרכי לבוא בהסכמות, כי מי אני ומה אני, אבל לשמחתי ולכבודך יצאתי מגדרי, ואמינא לפעלא טבא יישר, ויישר חילך לאורייתא להמשיך בדרך זו עד ביאת ינון אכי"ר. ואחתום מעין הפתיחה ברגשי גיל ותודה לד' יתברך וזה חלקינו מכל עמלינו לראות צאצאינו עמלים בתורה ויהי רצון שלא תמוש התורה מפינו ומפי זרעינו וזרע זרעינו עד עולם אכי"ר.

הכ"ד זקיןך אוהבך מוקירך

יהודא ארי' שכטר.

הקדמה

בעזה"י

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו.

יתברך היוצר וישתבח הבורא, שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה זמן סיום כתיבת עיקר חיבורינו על התורה לאחר שנות עמל ויגיעה עד הגיענו הנה בהדפסתו ברוב רחמיו וחסדיו ית"ש.

ולחיזוק חשיבות קיום ההלכה ולתועלת הענין, אכתוב בקצרה, כי תחילת החיבור היה ע"י שעזרני השי"ת בקיום ההלכה הפסוקה בשו"ע או"ח סימן רפ"ה סעיף ב' וז"ל המחבר, אם למד הפרשה בפירוש רש"י חשוב כמו תרגום וירא שמים יקרא תרגום וגם פירוש רש"י עכ"ל, ועיין משנ"ב שם, והנה ארז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו, ובכן במשך כט"ו שנים אחרונות עת אשר ישבנו לומר וללמוד השנים מקרא ואחד תרגום עם פירוש רש"י הקדוש זיכנו השי"ת בחמלתו הגדולה עלי בחידושי אורייתא נפלאים, ובכדי שלא לאבדם ח"ו לכן ישבנו מיד בכל מוצאי שבת קודש לכותבם, (ועיין בס' כל כתבי החפץ חיים (קונטרס 'דוגמא מדרכי אבי זצ"ל' אות י"ג) שעיקר לימודו של מרן הח"ח בשבתות היה לימוד החומש עם פירוש רש"י והרמב"ן יעו"ש. ועיין בשערי תשובה או"ח סימן ר"צ ס"ק ב' דכתב וז"ל וע"ש בשם של"ה שלא ירבה כו' אדרבה חייב אדם לחדש חדושי תורה כמ"ש בזהר דבמו"ש בחזרת נשמה יתרה למקומה שואל אותה הקב"ה מה חדוש אמרה בתורה כו' ובמח"ב כתב בשם דעת חכמה בשם האר"י שאם מחדש בתורה מעטרין לאביו באותו עולם לכך נסמך כיבוד למצות שבת ומי שאינו בר הכי לחדש ילמוד דברים שלא למד עד הנה כו' עכ"ל יעו"ש), ובעת אשר היה מגיע לכדי קונטרס הדפסנו והו"ל, וכך במרוצת השנים הודפסו כמה מהדורות בעזה"י.

ועתה זיכנו השי"ת בסיום עיקר החיבור, ואמרנו להדפיסו בספר שלם לזכות הרבים ולהגדיל תורה ולהאדירה, רק בכדי שלא יצא מתח"י דבר שאינו מתוקן ח"ו לכן ישבנו וחזרנו כמה וכמה פעמים על רוב החיבור בעיון רב פסוק אחר פסוק ועי"כ נופה נפה אחר נפה עד הגיענו הלום בעזה"י.

ובזאת אודה ואברך מעומקא דליבא את החברותא ידידי הידיד נפש היקר הרב הגאון רבי שמעון טשינגל שליט"א אשר בדרך לימוד עבר עימי כמעט על כל הספר כולו ורבות עד אין מספר הגיה והוסיף בזה הספר והרבה בספר זה משלו הוא, יתן השי"ת וישלם לו כגמולו הטוב ויזכה לאורך ימים ושנות חיים טובים ושלום ונחת דקדושה מכל יוצ"ח עד ביאת גוא"צ בב"א. וכאן המקום להוסיף תודות וברכות לכל מי שעבר על זה הספר והעיר על נכון, וכן לכל מי שסייע בענין הדפסת זה הספר, יתן השי"ת גם להם שיתברכו ממקור הברכות בכל הברכות אכי"ר.

ואמנם גם אחר זאת, שוב ראינו שגם בהמוכן להדפסה כעת, עדיין יש מה לתקן להוסיף ולמחוק, וכמו"כ קבלנו הערות מכמה חכמים וגאונים שליט"א, (וכן במרוצת השנים נתוספו חי' רבים עד למאוד אשר לא היה הפנאי להגיהן וע"כ לא זכינו כעת בהדפסתן רק קצת מהם הדפסנו כעת והשאר המה עדיין בכתובים), אלא כיון

שראינו עתה עת רצון מיוחדת מן שמיא להדפיס החומר המוכן כבר, לכן אמינא לא עליך המלאכה לגמור והדפסנוהו כעת כפי שהוא עתה מבלי ההוספות הנ"ל, ואמנם אי אתה בן חורין ליבטל הימנה ומצפין אנו לסעיף דשמיא מרובה כדי שנוכל להדפיס גם כל ההוספות הנ"ל בעזה"י ובשועתו.

וקראנו שם הספר 'מאור אהרן' על שם התורה הקדושה הנקראת אור כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור וכתוב ליהודים היתה אורה וגו' וארז"ל אורה זו תורה וכתוב ומתוק האור וגו' ערש"י שם.

ובזה אבוא להודות ולברך ברכת הדיוט מעומקא דליבא את הורי היקרים אאמו"ר הגאון הגדול רבי יעקב שליט"א [בן זקנו רבי דוב הלוי ז"ל וזוג' זקנתנו הצ' מרת רויזא רייזיל תחי' לאוי"ט] בעמח"ס שושנת יעקב על מסכתות הש"ס, ואשר מזכה הרבים את צעירי הצאן בחורי חמד יקרים ואת כל הרוצה ליטול יבוא ויטול בזכות עצומה של מסירת שיעוריו הנפלאים לגמור הש"ס בג' שנים וכו', ואת אמי מורתי הצדקנית מרת תמר תליט"א [בת זקנו הצ' הה"ג ר' דוד צבי זינגר זצ"ל בהה"ג ר' משה זצ"ל הי"ד, וזוג' זקנתנו הצ' מרת שרה בינה תחי' לאוי"ט] העומדת לימין אאמו"ר שליט"א ותורתו במסי"נ שאין כדוגמתה כלל וכלל, אשר לולי טירחתם ויגיעתם בי לא הייתי מגיע עד הנה, כה יוסיף ה' וכה יתן ה' להם כפרי מעלליהם הטוב, ויתברכו ממקור הברכות בכל הברכות הכתובות בתוה"ק לאריכות ימים ושנים טובים מאירים מוצלחים ושמחה באמת עד ביאת גוא"צ בב"א.

וכמו"כ אודה בזאת למו"ח הרה"ג הצדיק רבי אברהם ישעיהו שכטר שליט"א [בנו של זקנו עט"ר הגאון הצדיק המפ' מזכה הרבים שאין כדוגמתו כו' מו"ר הגאון רבי אריה שכטר שליט"א] ונו"ב חמותי הצדקנית תליט"א [בתו של זקנו הגה"צ רבי שרגא צבי אלטמאן שליט"א בן הגה"ק רבי שמשון זצ"ל הי"ד אב"ד פקאש ולמעלה בקודש שולשלת רבנים חסידי עליון זי"ע], העומדים כולם לימיננו בהארת פנים וסיוע הנצרך בכל זמן ברו"ג, יברכם השי"ת באורך ימים ושנות חיים ושלום עם כל הברכות הכתובות בתוה"ק עד ביאת גוא"צ בב"א. ויחד עם זאת אזכיר לטובה ולברכה את נו"ב תחי' לאוי"ט העומדת לימיני תמיד ותורה שלי שלה הוא כמאחז"ל.

ולמעלה בקודש אודה בזאת למו"ר עט"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אשר מימי נעורי ועד הנה מקרבני אצלו בחיבת קודש ואינו חוסך ממני מזמנו היקר ביותר כידוע בכל אשר אפנה, ובפרט על כל שאלותינו שעונה לנו תמיד (ובחסדי השי"ת המרובים עלי זיכני השי"ת וכבר הוצאנו לאור הס' תשובות הגר"ח ח"א ממרן שליט"א ועוד היד נטויה אי"ה), יה"ר מלפני אבינו שבשמים שיחוס עלי ועל כל ב"ב ועל כל אחנא בית ישראל ויתן אורך ימים ושנות חיים ושלום למרן שליט"א, ולכל גדולי ישראל שליט"א, מתוך בריאות איתנה וכוחות איתנים שמחה חיים ואושר כל הימים, ונזכה אנו וכל בית ישראל ברוב רחמיו וחסדיו ית"ש להמשיך להנות מאור תורתו וקדושתו עד ביאת גוא"צ בקרוב ממש אכ"ר.

והנה עם סיום הכנת הספר עלה ברעיוני בעזה"י להדפיס פה בספר לתועלת הרבים את כל התשובות על התורה ונ"ך ותפילה שקבלנו ממו"ר מרן שליט"א במשך ב' שנים אחרונות [וזהו מתוך הספר הנקרא תשובות הגר"ח ח"ב שיודפס בעת הרצוי מלפניו ית"ש], וע"ע בהקדמה לקונטרס התשובות בסוף הספר.

ומחויב הכרת הטוב גם פה, אזכיר לטובה ולברכה את מוסדות התורה המפוארים פה זכרון יעקב בראשותו ונשיאותו של מורינו הגאון רבי שלו' מאיר יונגרמן שליט"א מח"ס קובץ שיטות קמאי ע"כ הש"ס ועוד ספרים

הרבה, אשר שם לילות כימים במסי"נ רבה למען עמלי התורה ומשפחותיהם כולם, יה"ר שיברכהו השי"ת בכוחות חדשים ומחודשים להמשיך בתפארת מעשיו הכבירים ברו"ג למען הישיבות והקהילות פה ז"י ובכל מוסדותיו הפזורים בכמה וכמה מקומות בא"י מתוך שמחה ובריאות איתנה עד ביאת גוא"צ בב"א.

ובצאתי אפרוש כפי בתפילה לפני יושב מרומים שכשם שעזרנו עד הנה כן יעזרנו עוד ועוד לי ולכל יוצ"ח עד עולם להגדיל תורה ולהאדירה ולהרבות כבוד שמים תמיד כל הימים, ושיאמר לכל צרותינו של כל כלל ישראל די וישלח לנו את משיחו משיח צדקנו ויבנה לנו את בית המקדש במהרה בימינו אכי"ר.

אהרן הלוי גרנדש

באאמו"ר הגאון הגדול **רבי יעקב שליט"א**

אלול התשס"ט

מפתחות

פרשה	עמוד	פרשה	עמוד	פרשה	עמוד
<u>בראשית</u>		תצוה	קצה	חוקת	רצב
בראשית	יג	כי תשא	קצו	בלק	שה
נח	יט	ויקהל	רג	פנחס	שט
לך לך	כז	פקודי	רו	מטות	שטו
וירא	לח	<u>ויקרא</u>		מסעי	שיח
חיי שרה	נ	ויקרא	ריא	<u>דברים</u>	
תולדות	נט	צו	ריג	דברים	שכג
ויצא	עה	שמיני	רטז	ואתחנן	שלג
וישלח	פג	תזריע	ריח	עקב	שמא
וישב	פט	מצורע	רכא	ראה	שמז
מקץ	צט	אחרי מות	רכד	שופטים	שמט
ויגש	קי	קדושים	רכה	כי תצא	שנד
ויחי	קטז	אמור	רכט	כי תבוא	שנח
<u>שמות</u>		בהר	רל	נצבים	שסג
שמות	קכג	בחוקותי	רלא	וילך	שסז
וארא	קנב	<u>במדבר</u>		האזינו	שסט
בא	קס	במדבר	רלה	וזאת הברכה	שעג
בשלח	קסז	נשא	רמא	○○○	
יתרו	קעח	בהעלותך	רג	תשובות הגר"ח ח"א	
משפטים	קפח	שלח	רסח	תשובות הגר"ח ח"ב	
תרומה	קצג	קרח	רפא		

מאור אהרן

בראשית

פרשת בראשית

א' י"ד. ויאמר אלקים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים. פרש"י וז"ל יהי מארת וגו' מיום ראשון נבראו וביום רביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה עכ"ל, וז"ל דהא לעיל (מקרא א') דכתיב בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ הוכיח רש"י דאין זה בא להורות סדר הבריאה שהשמים נבראו בראשונה יעו"ש, וכיון שכן היאך אפשר לדרוש את השמים לרבות כו' דהא אף השמים עצמו דכתיב לא בא לומר שהוא נברא בראשון, ועי' ב"ר י"ב ד' דילפינן לה מקרא אחרינא יעו"ש, וצ"ב.

א' ט"ז. ויעש אלקים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים. פרש"י וז"ל המאורות הגדולים וגו' שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד עכ"ל, הנה נתבאר דכיון שקטרגה בא לה עונש ונתמעטה, וז"ל דא"כ למה הקב"ה הפיס דעתה כדפרש"י להלן וז"ל ואת הכוכבים ע"י שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה עכ"ל דממ"נ אם צריך להיות שתתמעט מפני העונש למה הופסה דעתה, וצ"ב.

ב' ד'. אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלוקים ארץ ושמים. הא דשינה הכתוב דבתחילה הקדים שמים לארץ ואילו בסוף הקדים ארץ לשמים, עיין חגיגה י"ב א' וירושלמי חגיגה פ"ב ה"א וב"ר שילחי פ"א ומדרש שמואל ריש פרק ה'.

א' ו'. ויאמר אלקים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. פרש"י וז"ל יהי רקיע יתחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקראו בשני מגערת הקב"ה באומרו יהי רקיע כו' עכ"ל, וז"ל מנלן שנבראו שמים ביום הראשון, ואין ליישב דהיינו מהא דכתיב בראשית וגו' את השמים ואת הארץ שגם הם נבראו ביום הראשון, שהרי פרש"י לעיל (מקרא א') שאין זה בא לומר שהם נבראו בראשונה יעו"ש, וז"ל דהא הארץ כתיב בהדיא שנברא ביום הראשון והיינו דכתיב (מקרא ב') והארץ היתה תהו ובהו וגו', ועתה כיון דכתיב בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ והיינו שסמכן הכתוב זה לזה על כרחך דאף השמים שנכתב בהדי הארץ ג"כ נברא ביום הראשון, וק"ל.

ועיין בפירוש הארוך מהרז"ו (ב"ר א' ט"ו) דכתיב וז"ל ומ"ש ב"ש אומרים שמים נבראו תחילה היינו ביום ראשון ואח"כ הארץ ביום שלישי כמ"ש ותראה היבשה וב"ה סברי ארץ בראשון ושמים בשני יהיה רקיע וכן הוא בירושלמי הנ"ל ולקמן פרק י"ב סימן ה' בביאור כו' עכ"ל יעו"ש כל הענין.

א' י"ב. ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו וירא אלקים כי טוב. הנה לעיל (מקרא י"א) כתיב ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינהו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן ופרש"י וז"ל עץ פרי שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עוניה ונתקללה עכ"ל, והשתא יל"ה דכיון שהעץ לא עשה מה שנצטווה א"כ היאך שייך לומר וירא אלקים כי טוב, ושוב נמצא דבתורת משה להאלשי"ך הקדוש הקשה עוד דא"כ איך כתיב ויהי כן, ועוד וכי יש לעץ בחירה, ועיין שם מה שתירץ ולדבריו שם יתורץ אף קושיתנו בס"ד, יעו"ש.

ב' ה'. וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה. עיין מש"כ בזה בתהלים קמ"ז ח'.

ב' ט'. ויצמח ה' אלקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע. פרש"י וז"ל ויצמח ה' אלקים לענין הגן הכתוב מדבר עכ"ל, רצה לומר דלכאורה היה צריך הכתוב לומר ויצמח ה' אלקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל "בגן" ועץ החיים וגו', וע"ז פרש"י ויצמח לענין הגן הכתוב מדבר לומר דקרא דידן קאי אקרא הקודם דכתיב ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם וגו'.

מיהו אכתי יש להבין דלכאורה היה צריך הכתוב לומר ועץ החיים ועץ הדעת טוב ורע בתוך הגן, ולמה אמר ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע, ואפשר דלכן פרש"י וז"ל בתוך הגן באמצע הגן עכ"ל והיינו דרק עץ החיים היה באמצע הגן אבל עץ הדעת טוב ורע לא היה באמצע הגן, אבל זה קשה טובא מהא דכתיב להלן (פ"ג מקראות ב' ג') ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל, ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו וגו', ומבואר דעץ הדעת טוב ורע היה בתוך הגן והיינו באמצע הגן וכדפרש"י, וכיון שכן על כרחך מה שפרש"י בתוך הגן באמצע הגן לא אתא ליישב הקושיא דליכתוב קרא ועץ הדעת טוב ורע בתוך הגן, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, אמאי לא אמר הכתוב עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע בתוך הגן, וביותר דהא כן היה וכדכתיב להלן מינייה ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' וכדלעיל, וצ"ב. וע"י רמב"ן דשניהם היו באמצע הגן.

ב' י"ח. ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו. ולהלן (מקרא י"ט) כתיב ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו,

ולהלן (מקרא כ') כתיב ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו, והנה מבואר בקרא דהא בהא תליא והיינו דענין הזיווג וענין קריאת השמות תלויים זה בזה, וצריך להבין הענין, וע"י רמב"ן להלן מקרא כ'.

ב' כ"ג. ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי וגו'. יל"ה מנין ידע אדה"ר שהיא נעשתה ממנו.

ג' א'. והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה ה' אלקים ויאמר אל האשה אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן. פרש"י וז"ל והנחש היה ערום מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותן ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה לה עכ"ל, מש"כ רש"י לעין כל ת"ל דהיינו לעין הבהמות חיות ועופות וכו', שהרי מבני אדם לא היו עדיין רק הם, והראיה שזה היה לעין הבהמות כו' מזה שהנחש ראה זאת וק"ל. ועי' בזה טור אהע"ז סי' כ"ה.

ג' ו'. ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאשה עמה ויאכל. יל"ה היאך ותרא האשה כי טוב, והלא קודם שאכלה מעץ הדעת עדיין לא ידעה להבחין בין טוב לרע, וכדכתיב לעיל (מקרא ה') כי ידע אלקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים ידעי טוב ורע, ועי' במפרשים בביאור הא דכתיב לעיל (פ"ב מקרא ט') ועץ הדעת טוב ורע.

ג' ט'. ויקרא ה' אלקים אל האדם ויאמר לו איכה. אפ"ל ע"ד הדרוש, איכה ברוחניות, ולהלן (מקרא י') ויאמר את קלך שמעתי בגן ואירא כי ערם אנכי ואחבא והיינו כי ערם אנכי מפני החטא ולכן ואחבא מפני הבושה, ועיין רש"י לעיל (מקרא

אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי, ועוד י"ל דהוא משום צניעות, ועוד י"ל דבא הכתוב לרמוז דהקללה לא רק על חוה לחוד אלא על כל הנשים בכל הדורות. ועיין כלי יקר שבתחילה קרא לה חיה ואח"כ קרא לה חוה יעו"ש.

ג' כ"א. ויעש אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם. מחסדי השי"ת שאע"פ שסיבת הדבר שבשוש בהיותם ערומים זה היה ע"י חטאם אפי"ה הקב"ה בחסדו עשה להם כתנות עור ולא עוד אלא וילבשם.

ג' כ"ב. ויאמר ה' אלקים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם. אבל קודם החטא לא היה לו אוהרה שלא לאכול מעץ החיים וכדכתיב לעיל (פ"ב מקרא ט"ז) ויצו ה' אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל, ושם (מקרא י"ז) כתיב ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, ומבואר דמכל עץ הגן היה מותר לו לאכול ורק מעץ הדעת היה אסור לו לאכול, וטעמא דקודם החטא היה האדם חי לעולם גם אם לא היה אוכל מעץ החיים, וא"כ אין טעם להזהירו קודם החטא שלא לאכול מעץ החיים דהיה כשאר עץ הגן.

ד' י"ג. ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא. ארז"ל (תנחומא תזריע ט') דהקב"ה נתן לאדה"ר לעשות תשובה קודם שטרדו מגן עדן ולא עשה יעו"ש, ובזה ניחא למה אצל קין הוזכר שעשה תשובה ואצל אדה"ר לא הוזכר שעשה תשובה. **מיהו ארז"ל (ב"ר כ"ב י"ג) פגע בו אדה"ר (בקין) א"ל מה נערך בדכנך א"ל עשיתי תשובה ונתפטרתי התחיל אדה"ר מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת וגו' א"ר לוי המזמור הזה אדה"ר אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו'**

(ז') דפירש דהיינו שאדה"ר וחוה היו ערומים מן המצוה שהרי נתן לו הקב"ה מצוה אחת ולא עמד בה ונמצא ערום מן המצוה יעו"ש, ועיין תנחומא (שמיני ח') דכיון שלא עמד במצוה אחת זו לכן לא נתן לו הקב"ה אח"כ את שאר המצוות שאנו מצוין עליהן, ועיין עוד תנחומא (תזריע ט') שהקב"ה נתן לאדה"ר לעשות תשובה אחר החטא קודם שטרדו מגן עדן יעו"ש.

והנה יל"ה דהא ה' מורה על מידת הרחמים ואלקים על מידת הדין, ולמה הוצרך הכא לשותף ב' המידות יחד כדכתיב ויאמר ה' אלקים אל האדם וגו', וי"ל דהנה לעיל (פ"א מקרא א') כתיב בראשית ברא אלקים וגו' ופרש"י וז"ל ברא אלקים ולא נאמר ברא ה' שבתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מידת הרחמים ושתפה למידת הדין והיינו דכתיב ביום עשות אלקים ארץ ושמים עכ"ל, והביאור דאין העולם היה יכול להתקיים בלא מידת הרחמים מפני שהעולם היה נחרב מפני החטא רק עם מידת הדין, וכיון דהכא דכתיב ויאמר ה' אלקים אל האדם וגו' איירי בחטא הראשון שנעשה בעולם הזה, לכן כתיב ה' אלקים והיינו לרמוז זה הדבר שבלא מידת הרחמים שהקב"ה שיתף למידת הדין, מיד בחטא הראשון לא היה תקנה בגלל מידת הדין, ואין להקשות דלא מצינו תקנה לאדה"ר מזה שנתקלל, חדא דמשום בלא מידת הרחמים היה העולם נחרב לגמרי ועתה עם מידת הרחמים נשאר העולם קיים וכנ"ל, ועוד דהא ארז"ל (תנחומא תזריע ט') שהקב"ה נתן לאדם הראשון לעשות תשובה קודם שטרדו מגן עדן וע"י ב"ר פכ"ב שילהי אות י"ג.

ג' ט"ז. אל האשה אמר הרבה ארבה הרנך ועצבונך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך. הא דלא אמר הכתוב, אל חוה אמר, היינו משום דעדיין לא קרא אדה"ר את שמה חוה, ורק לאחר הקללות מהחטא קרא את שמה חוה, וכדכתיב להלן (מקרא כ') ויקרא האדם שם

בריות דאילו עתה לא היו בעולם מהבריות אלא אביו ואמו, והבן.

ד' י"ט. ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה. פרש"י וז"ל שתי נשים כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה כו' עכ"ל, יל"ה דהא להלן (מקראות כ' כ"ב) כתיב בהדיא דשניהן הולידו, ושוב נמצא דהקשה כן בשפתי חכמים אות ק' יעו"ש התי', ועתה דאתינן להכי יתכן לדייק דזהו דכתיב להלן מקרא כ"ב וצלה גם היא ילדה והיינו גם היא שלא היתה ראויה להוליד גם היא ילדה.

ד' כ"ב. וצלה גם היא ילדה את תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה. פרש"י וז"ל נעמה היא אשתו של נח עכ"ל, יל"ה למה יחס הכתוב את נעמה אשתו של נח לאח שלה ולא יחסה לאביה ואמה, ושם יל"ה דהא תובל קין רשע היה כדפרש"י וז"ל תובל קין תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תיבל והתקין אומנותו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים עכ"ל ומבואר דרשע הוה, ורצה הכתוב לספר בשבחה של נעמה שאף שהיתה אחות של תובל קין אפי"ה היתה צדקת ולא למדה ממעשיו הרעים, וכדארז"ל (מדרש משלי פל"א ד"ה רבות) ד"א אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה כו' כך אין הקב"ה מונע מן הצדיקים נשים כשרות שהוא מזוג להן כמו שמצינו באשתו של נח שהיו שקולין מעשיה כשל נח לפיכך זכתה ונוצלה מימי המבול כו' עכ"ל, וק"ל.

ה' א'. זה ספר תולדות האדם ביום ברא אלקים אדם בדמות אלקים עשה אותו. פרש"י וז"ל ביום ברא וגו' מגיד שביום שנברא הוליד עכ"ל, וכדכתיב לעיל (פ"ד מקרא א') והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את ה'

ע"כ, ולכאורה מבואר דהקב"ה לא נתן לאדה"ר אפשרות לעשות תשובה, ודלא כהתנחומא (תזריע ט') שהקב"ה נתן לו לעשות תשובה קודם שטרדו מגן עדן, וי"ל דהא דארז"ל דאדה"ר אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע, היינו שבאמת הקב"ה נתן לאדה"ר אפשרות לעשות תשובה אלא כיון שלא ידע כמה היא כחה של תשובה לכן לא עשה תשובה והקב"ה פטרו מג"ע, ועוד י"ל דהמדרשים חלוקים.

ומכיון דאתינן להכי, נכון להביא כאן דברי הרה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע בביאור דברי המדרש, דלכאורה מה ענין השבת לכאן, וביאור הדבר ביאר דהנה ארז"ל (שבת קי"ח ב') כל המשמר שבת אחת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו, והקשה הט"ז (או"ח ריש סי' רמ"ב) ממ"נ, דאי עשה תשובה שבת למה לי ואי לא עשה תשובה שבת מאי אהני, ותירץ דלעולם איירי שעשה תשובה אבל על כריתות ומיתות בי"ד אין תשובה לחוד מהני וצריך יסורים למרקן (כדאמר' יומא פ"ו) וקמ"ל הגמ' שאם שומר שבת כהלכתו מהני התשובה שנמחל לו אף בלא היסורים עכ"ל הט"ז, ולפי"ז א"ש דברי המדרש, דלכן אמר אדה"ר מזמור שיר ליום השבת והיינו משום שהשבת כוחה לכפר עוונות עד שאין צורך למרק העבירה ע"י יסורים עכ"ל. ועי' בפירוש מהרז"ו בב"ר שם ד"ה ואמר מה שביאר בזה עוד, והנוסחא האחרת שמצא ומה שביאר בזה יעו"ש.

ד' ט"ז. ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן. פרש"י וז"ל בארץ נוד כו' קדמת עדן כו' דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו עכ"ל, הנה לעיל (מקרא ט"ו) פרש"י וז"ל וישם ה' לקין אות כו' ד"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא כו' עכ"ל, ולפי"ז צריך לומר דמה שפרש"י והבריות אומרים כו' זהו אחר שכבר היו

ופרש"י וז"ל והאדם ידע כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע האדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים עכ"ל, וכן ארז"ל (סנהדרין ל"ח ב') א"ר יוחנן בר' חנינא שתיים עשרה שעות היו היום שעה ראשונה הוצבר עפרו שניה נעשה גולם שלישי נמתחו אבריו רביעית נזרקה בו נשמה חמישית עמד על רגליו שישית קרא שמות שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שניים וירדו ארבעה תשיעית נצטווה שלא לאכול מן האילן עשירית סרח אחת עשרה נידון שתיים עשרה נטרד והלך לו ע"כ, הרי זהו הוליד ביום שנברא בשעה השמינית וכו"ל.

ומה שפרש"י שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים, ר"ל דמדכתיב והאדם ידע לשון עבר ולא כתיב וידע אדם לשון הווה ש"מ זהו הוליד קודם שנטרד, ובאמת אחר שנטרד לא הוליד ק"ל שנה כדכתיב להלן (פ"ה מקרא ג') ויחי האדם שלושים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו ויקרא שמו שת ופרש"י וז"ל שלשים ומאת שנה עד כאן פירש מן האשה עכ"ל, וכן פרש"י לעיל (פ"ד מקרא כ"ה) יעו"ש, ולכן לא כתיב וידע אדם.

ה' ג'. ויחי האדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת. פרש"י וז"ל שלשים ומאת שנה עד כאן פירש מן האשה עכ"ל, יל"ע לפי"ז בהא דכתיב להלן (מקרא כ"ה) ויחי חנוך חמש ושישים שנה ויולד את מתושלח, וכן בכולהו להלן, אם הם ג"כ פירשו מן האשה, או לא, ויתכן שלא פירשו, דרק אדה"ר פרש מן האשה והיינו משום שנקנסה מיתה על ידו וכדפרש"י לעיל (פ"ד מקרא כ"ה), וצ"ב.

ה' כ"ח. ויחי למך שתיים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן. ולהלן (מקרא כ"ט) כתיב ויקרא את שמו נח וגו', והנה אשתו של נח היתה נעמה כדפרש"י לעיל (פ"ד מקרא כ"ב), ואביה של נעמה היה ג"כ למך כמבואר לעיל (פ"ד מקראות י"ט כ"ב), ונמצא ב' מחתונים עם אותו שם.

ה' כ"ט. ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ה'. פרש"י וז"ל זה ינחמנו יניח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדה"ר ובימי נח נחה וזה ינחמינו יניח ממנו כו' עכ"ל, מש"כ רש"י ובימי נח נחה יתכן הכוונה שמיד כשנולד נחה הקללה, אבל לכאורה יש לדחות משום דבתחילה כתב רש"י עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם, ומשמע דרק בשעה שהכין להם אז נחה הקללה, אמנם א"כ יש להבין דהיאך ידע למך אביו שכשנח יגדל הוא יכין להם כלי מחרישה ותנוח הקללה, ואולי צריך לומר דהכוונה שבאמת בשעה שנולד נחה הקללה וע"ש זה קרא למך את שמו נח, ואח"כ כשגדל הכין להם כלי מחרישה וזה נוסף למה שנחה הקללה כשנולד. ועי' שפתי חכמים אות ט', ועי' אבן עזרא שלמך ידע בנביאות או בחכמה יעו"ש. ועי' רש"י להלן (נח פ"י מקרא כ"ה), והבן.

ה' ל"ב. ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת. פרש"י וז"ל בן חמש מאות שנה אמר ר' יודן מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד שהיה בן ת"ק שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה עכ"ל, ובתועליות הרלב"ג (רבינו לוי בן ר' גרשום בן בתו של הרמב"ן) כתב הכא וז"ל כבר תועלתנו התורה במה שספרה שנה היה בן חמש מאות שנה קודם שהוליד שהרפואה תהיה במדות הפחותות ההעתק על הפכם מקצה אל קצה וזה שאנשי דור נח היו כלם שטופים בזמה עד שנשקעו בזה האופן המגונה אשר ספרה אותו התורה והוא נרפה מזאת המדה הפחותה כשנעתק אל הקצה האחרון מהתרחק מהמשגל עד שהיה בן חמש מאות

שנה קודם שהוליד עכ"ל, והשתא בשלמא לפירוש הרלב"ג ניחא הא דלא מצינו שנח התפלל על זרע כמו שאברהם אבינו ויצחק אבינו התפללו והיינו משום שנתרחק מן הדבר בהיות דורו פרוץ בעון הזמה, אבל למה שפרש"י שהקב"ה כבש מעיינו יל"ה אמאי לא התפלל נח על זרע, וי"ל דנח הבין שהקב"ה כבש מעיינו משום שדורו היה פרוץ בעון הזמה ולכן אם היה מוליד מה טוב שזהו סימן שזהו רצון ה' אבל לגשת ולהתפלל על זה זהו כבר לא ניתן לעשות בזמן שהדור כה פרוץ היה.

והנה להלן (נח פ"ו מקרא י"ח) כתיב והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך, והיינו שכך אמר לו הקב"ה בעת שאמר לו הקב"ה לעשות התיבה וכדכתיב לעיל מיניה (שם מקרא י"ד) עשה לך תבת עצי גפר וגו' וכתיב להלן מיניה (שם מקרא כ"ב) ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלקים כן עשה ופרש"י וז"ל ויעש נח זה בנין התיבה עכ"ל, ונתבאר עד הכא שהקב"ה א"ל לנח שיבואו אל התיבה הוא ובניו ואשתו ונשי בניו עוד קודם שהתחיל בבנית התיבה, ועתה יל"ה דהא יפת בנו הגדול של נח בזמן המבול הוא היה בן מאה וכנ"ל בפירוש רש"י, וא"כ נמצא שהקב"ה אמר לנח להכניס את משפחתו אל התיבה כ' שנה קודם שנולדו, שהרי נח בנה את התיבה ק"כ שנה כדפרש"י להלן (נח פ"ו מקרא י"ד) ד"ה עשה יעו"ש, ודבר פלא הוא, והשתא לפירוש הרלב"ג הנ"ל איכא למימר דהקב"ה רמז לו כאן ציווי דהוא צריך להתעסק במצות פו"ר אף שעד עתה התרחק מזה כי דורו היה פרוץ בעון הזמה והיינו כדי שיהיה קיום

לעולם מהר אחרי המבול, אבל לפירוש רש"י שהקב"ה כבש מעיינו יל"ה שהקב"ה רמז לנח כי עד המבול כבר יהיו לו בנים ואף לאחר נישואיהן, וק"ל. **ולפירוש** הרלב"ג נמצא שבן נח לא היה מצווה קודם המבול על מצות פו"ר, דאת"ל שהיה מצווה א"כ היאך נח ביטל זאת, וכן נתבאר במקרא דכתיב להלן (נח פ"ט מקרא ז') ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה ופרש"י וז"ל ואתם פרו ורבו לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לציווי כו' עכ"ל וכ"כ הרמב"ן שם יעו"ש.

ו' ז'. ויאמר ה' אמצה את האדם **אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נחמתי כי עשיתם.** פרש"י וז"ל מאדם עד בהמה כו' ד"א הכל נברא בשביל האדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו עכ"ל, ר"ל דלכאורה מפני מה לא אמר הכתוב אמצה את האדם ואת הבהמה כו', ולמה הוצרך לכפול ולומר אמצה את האדם ואח"כ מאדם עד בהמה, וע"כ פירש הכל נברא כו', וק"ל.

אמנם לפי"ז נמצא דרך בפ' בתרא יישב רש"י זאת הקושיא, אבל לפי' קמא עדיין לא מיושב, ע"כ צ"ל דכוונת רש"י בב' הפירושים ליישב קושיא אחריתי, והיינו אמאי אף הבהמה נהרגה דאם אדם חטאה מה בהמה חטאה (עי' סנהדרין נ"ד א'), ואעפ"כ דברינו הראשונים שייך לקיים משום דלפי' בתרא מתיישב קושיא אחריתי וכמו שכתבנו. ועי' שפתי חכמים אות י'.

פרשת נח

ו' ט'.

אלה תולדת נח נח איש צדיק
תמים היה בדרתיו את האלקים הטהלך נח. פרש"י
 וז"ל בדרתיו יש מרבתינו דורשים אותו לשבח כ"ש
 שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש דורשים
 אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של
 אברהם לא היה נחשב לכלום עכ"ל, ולדורשים
 לשבח אין להקשות ממה דכתיב להלן (פ"ז מקרא ז')
 ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התבה מפני
 מי המבול ופרש"י וז"ל מפני מי המבול אף נח מקטני
 אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס
 לתיבה עד שדחקוהו המים עכ"ל וא"כ היאך יתכן
 שבדור אחר היה צדיק יותר מצדיקים אחרים, שהרי
 לא מסתבר שצדיקים אחרים מקטני אמנה הם ועוד
 יותר מנח עצמו, ולכאורה ראיה מזה לדורשים אותו
 לגנאי שהרי אברהם אבינו היה בדרגה גבוהה
 באמונה יותר משאר כל העולם, ואין להקשות כן,
 והיינו משום דאם היה בדור של צדיקים לא היה
 מקטני אמנה, ועוד משום דבפשטות מה שאמרו שהיה
 צדיק יותר לא הכוונה יותר מצדיקים אחרים אלא
 הכוונה שהוא עצמו היה יותר צדיק ממה שהוא
 עכשיו באמת וזהו השבח אצלו.

ובטעמא דקרא למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב
 וז"ל איש צדיק וגו' בדורותיו וברש"י י"א לשבח
 וי"א לגנאי אילו היה בימי אברהם לא היה נחשב כו',
 י"ל דלא פליגי דבודאי האדם מושפע הרבה
 מסביבותיו ולכן נח שהיה מסובב ברשעים אף שהיה
 צדיק נגדם אבל אילו היה במעשיו אלו בימי אברהם
 לא היה נחשב לכלום, אבל באמת אילו היה בימי
 אברהם בודאי היה הרבה יותר צדיק כיון שהיה
 בסביבות צדיק, וזהו כ"ש אילו היה בימי אברהם
 שהיה צדיק נמצא דלא פליגי במציאות רק בכוונת
 הפסוק מה ר"ל בדורותיו אבל שניהם אמת, בשם
 מרן החזו"א זצ"ל, עכ"ל.

הנה יל"ה דלכאורה היה הכתוב צריך לומר בדורו
 ומהו בדורותיו, וביותר דהא להלן (פ"ז מקרא א')

כתיב ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי
 אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ומאי שנא דהתם
 כתיב בדור לשון יחיד ואילו הכא כתיב בדורותיו
 לשון רבים, ושוב נמצא דכתב הרמב"ן וז"ל בדרתיו
 כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק
 בארץ בלתי ואל יקשה עליך דבר רבותינו במתושלה
 כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן
 המבול מכל הדורות ההם עכ"ל, ובעל הטורים
 (בפירוש הטור השלם) כתב וז"ל וי"מ בדרתיו
 בדורות שלפני המבול ובדורות שלאחר המבול עד
 אברהם אבינו עכ"ל, והאזה"ח הק' כתב וז"ל גם
 אמרו בדרתיו לומר שלא הועיל כלום להיטיב
 לדורותיו להחזירם למוטב כי אם הוא לבדו ובניו
 שהם ענף ממנו ובשמו נכללים עכ"ל, ועוד כתב שם
 להלן וז"ל והוא אומרו תמים בדורותיו לשון רבים
 להגיד מעלתו והנה כל אדם ישיג הכרת שלשה דורות
 האחד דור אביו וב' דורו וג' דור בניו והגיד הכתוב כי
 בכולם היה הוא מסויים והגם שהיה מתושלה זה הוא
 לבדו נשאר מיתר הראשונים שלפני פניו עכ"ל, והנה
 כל זה ישוב למה בקרא דידן כתיב לשון רבים, אבל
 עדיין ק' למה בקרא דלהלן כתיב בדור לשון יחיד
 דמ"ש מהכא דכתיב בדורותיו לשון רבים, ושמא י"ל
 דכיון שבמקום אחד כבר אמרו בדורותיו לשון רבים
 לרמז הדברים כמש"כ המפרשים וכנ"ל, לכן לא
 הוצרך הכתוב לחזור שוב לומר בדורות לשון רבים,
 דמעיקרא נמי היה צ"ל בדורו לשון יחיד אלא דהיו
 טעמים לומר בדורותיו לשון רבים ומשא"כ הבא.

והעירוני ליישב עוד בזה"ל, הכא בא לספר שבחו
 של נח ע"כ כתב בדורותיו כמש"כ המפרשים שזה
 מורה על מעלתו הגדולה, אבל לק' פי' אמאי דוקא
 הוא בא אל התיבה ולא עוד אנשים ע"כ פי' דעכשיו
 בדור הזה אין עוד צדיקים וזכאים, ואינו מן הענין
 לכתוב עתה שאין עוד צדיקים בדור הקודם דדור
 הקודם כבר מתו כבר ודאי לא יכנסו לתיבה וכן דור
 שיבא עדיין לא בא ואין שייך שיכנסו לתיבה ע"כ.

ו' י"ג.

ויאמר אלקים לנח קץ כל בשר

בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ. פרש"י וז"ל כי מלאה הארץ חמס לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל עכ"ל, כלומר שהיה עוד עבירה בידם והיינו ג"ע וש"ד, וכדכתיב לעיל (מקרא י"א) ותשחת הארץ מפני האלקים ותמלא הארץ חמס ופרש"י וז"ל ותשחת לשון ערוה ועבודת אלילים כו' ותמלא הארץ חמס גזל כו' עכ"ל, וכיון שהיו ב' עבירות הא' ג"ע וע"ז והב' גזל א"כ למה אמר הקב"ה לנח רק כי מלאה הארץ חמס ולא גם ג"ע וש"ד, אלא על כרחך שלא נחתם גז"ד אלא על הגזל.

והנה ארז"ל (עי' ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז, ועי' שע"ת ש"ג אות י"ד) ויתר הקב"ה על ע"ז ג"ע וש"ד ולא ויתר על ביטול תורה, ומבואר דעון הביטול תורה חמור יותר מעון ע"ז ג"ע וש"ד, והשתא בקרא דידן מבואר דאף עון גזל חמור יותר מג"ע וע"ז, דאל"כ למה נחתם גז"ד רק משום עון הגזל דמשמע דבלא עון הגזל אף שהיו העבירות דג"ע וע"ז לא היה נחתם גז"ד, אלא על כרחך דעון הגזל נמי חמור יותר מג"ע וע"ז.

ו' ט"ז.

צהר תעשה לתבה ואל אמה

תכלנה מלמעלה ופתח התבה בצדה תשים תחתים שנים ושלושים תעשה. פרש"י וז"ל צהר תעשה לתבה י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים אות צ' וז"ל צהר לשון צהרים דהיינו דבר המאיר וי"א חלון התיבה אע"ג דהא ודאי שהיה חלון לתיבה דכתיב (להלן ח' ו') ויפתח נח את חלון התיבה סבירא ליה דלא נעשה להאיר אלא לאויר עכ"ל, ר"ל דפליגי היאך היה אור בתיבה אם ע"י החלון או ע"י האבן המאירה, ונמצא דחלון היינו להאיר, והנה לכאורה אין לומר דפליגי הכי, דמ"ד חלון ס"ל דהיינו בשביל היום ומ"ד אבן טובה המאירה ס"ל דהיינו בשביל הלילה, והטעם דזה אינו משום דלהלן (פ"ח מקרא כ"ב) כתיב ויום ולילה לא ישבתו ופרש"י וז"ל מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר ביון יום ובין לילה

עכ"ל הרי לנו שלא ניכר בין יום ובין לילה וא"כ ליכא למימר דפליגי כנ"ל, ואפשר דפליגי הכי, דמ"ד צהר היינו חלון ס"ל דבחוץ היה אור ומ"ד אבן טובה המאירה ס"ל דבחוץ היה חשך, ועוד אפשר דפליגי הכי, והיינו לפמש"כ השפתי חכמים אות י' דחצי עולם היה אור וחצי היה חושך וזה מש"כ רש"י ולא ניכר בין יום ובין לילה, דמ"ד חלון ס"ל דהתיבה הי' בחצי שיש בה אור ומ"ד אבן טובה המאירה ס"ל דהתיבה הי' בחצי שיש בה חושך. (ועי' ב"ר כ"ה ב' היטב, ועי' עוד שם ל"א י"א).

ומש"כ הש"ח דלמ"ד צהר היינו אבן טובה המאירה והחלון היה לאויר, קצת צ"ב דהא כיון שהיו פותחים החלון לאויר היו יכולים מי המבול ליכנס לתיבה בשעת ירידתן מן השמים, ולו"ד היה נ"ל דהחלון היה בכדי לדעת אם אפשר לצאת מהתיבה או לא, כי כיון שהיה חלון היה שייך לבדוק מתי אפשר לצאת, וכדכתיב בהדיא להלן (פ"ח מקרא ו') ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה, והתם פתח אחר שכלו אף הגשמים כדלעיל מיניה שם מקרא ב', ולא משום האויר עשה החלון. ועי' עוד שפתי חכמים להלן ח' ז' אות פ', וצ"ע מהא דכתיב להלן פ"ז מקרא כ"ב ובפרט לפמש"כ הרמב"ן שם.

ו' י"ח.

והקמתי את בריתי אתך ובאת

אל התבה ואתה ובנך ואשתך ונשי בניך אתך. עיין לעיל (בראשית פ"ה מקרא ל"ב ד"ה והנה) מש"כ בזה ורווה נחת בעזה"י.

ז' ג'.

גם מעוף השמים שבעה שבעה

זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ. פירוש, דהיינו שנח יקח מהבהמה הטהורה ז' ומהבהמה הטמאה ב' ומעוף השמים (הטהורים כדפרש"י) ז', בכדי לחיות זרע על פני כל הארץ, ומה שהקב"ה א"ל לנח שיקח מהטהורים דוקא ז' ע"כ דזהו גם בכדי שיוכל להקריב קרבנות כדפרש"י לעיל (מקרא ב') ולהלן (פ"ח מקרא כ'). ועי' אוה"ח הק' לעיל (מקרא ב') דהקב"ה אמר לנח ליקח דוקא ז' ולא ב' כמו הבהמה הטמאה, משום שמתוכם היה צריך לאכול,

ולאו דוקא לקרבן היה, וכיון שצריך מזה גם לקיום המין לכן היה צריך הרבה, וכ"כ בכלי יקר יעו"ש. וע"ד הדרוש אפ"ל, לחיות זרע על פני כל הארץ דהיינו בכדי שהבנ"א יפרו וירבו בארץ, כיצד, עי"ז שיקריב קרבנות, והיצא מזה הוא הבטחת הקב"ה שלא יביא עוד מבול על הארץ (להלן פ"ח מקרא כ"א) וממילא יפרו וירבו בני האדם, וזהו לחיות זרע על פני כל הארץ, וק"ל. ושוב נמצא דכ"כ הרמב"ן לעיל (מקרא א').

ז' ז'. **ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התבה מפני מי המבול.** פרש"י וז"ל נח ובניו האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם היה שרוי בצער עכ"ל, וכדפרש"י לעיל (פ"ו מקרא י"ח) דכתיב התם והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך איתך ופרש"י וז"ל אתה ובניך ואשתך האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה עכ"ל.

עוד פרש"י וז"ל מפני מי המבול אף נח מקטני אמה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים עכ"ל, וכדכתיב לעיל (מקרא ו') ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ, דמשמע לאחר שהיה המבול מים על הארץ רק אז ויבא נח ובניו וגו'.

כתיב להלן (מקרא ט"ז) והבאים זכר ונקבה וגו' ויסגור ה' בעדו, ופרש"י וז"ל ויסגור ה' בעדו הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגין בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים כו' עכ"ל, ולכאורה יל"ה היאך היו יכולים לבא לשבר התיבה, והרי כיון שדחקוהו המים כדפרש"י הכא א"כ ע"כ שהיו כ"כ הרבה מים עד שלא היה שייך ללכת כלל, וצ"ל דדחקוהו המים אין הכוונה שהיו כ"כ הרבה מים עד שדחקוהו וכמו שכ' בקושיא, אלא הכוונה שכיון שהתחילו הגשמים הוכרח בע"כ ליכנס לתיבה, דבחויץ לא היה יכול לישאר

מפני שידע שיהיה אלו הגשמים למבול, וראיה לדבר חדא מדכתיב ויבא נח וגו' מפני מי המבול, ואת"ל דמפני מי המבול היינו שדחקוהו המים כפשוטו שהיו הרבה מים עד שדחקוהו לתיבה א"כ מאי "ויבא" נח וגו', דהול"ל "והובא" נח וכדו', אבל עתה דאמרנו שדחקוהו המים היינו שכיון שהתחילו הגשמים הוכרח בע"כ ליכנס לתיבה ניחא הא דכתיב "ויבא" נח, דבאמת בא מאליו, ועוד ראיה דאת"ל דמפני מי המבול היינו כפשוטו שהיו הרבה מים עד שדחקוהו לתיבה א"כ היאך היה לו זמן להכניס אח"כ את כל הבהמות ועופות כדכתיב להלן מקראות ח' – ט"ז, והרי כיון שהיו כ"כ הרבה מים היאך היה יכול להתעסק בהכנסתן, וע"כ דדחקוהו המים היינו דכיון שהתחילו הגשמים לרדת הוכרח בע"כ ליכנס אל התיבה.

יל"ה דלעיל (מקרא א') כתיב ויאמר ה' לנח בא אל התבה כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, ולכאורה מבואר שנכנס לתיבה בעשירי לחודש, שהרי בזה הציווי א"ל הקב"ה לנח (להלן מקרא ד') כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה וגו', והתחיל המבול ב"ז לחודש כדכתיב להלן (מקרא י"א) בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נפתחו, ונמצינו למידן מזה דנח נכנס לתיבה בעשירי לחודש, ומאיך להלן (מקרא י"ג) כתיב בעצם היום הזה בא נח וגו' אל התיבה והיינו ב"ז לחודש כדכתיב לעיל מינה (מקרא י"א) יעו"ש, ושוב נמצא דכתב הרמב"ן (לעיל מקרא א') דבאמת נח נכנס לתיבה ב"ז לחודש ומה שא"ל הקב"ה לנח בעשירי לחודש ליכנס לתיבה היינו שבעוד ז' ימים אז יכנס לתיבה יעו"ש, מיהו בפרקי דר"א (פכ"ג) איתא דנח נכנס לתיבה בעשירי לחודש יעו"ש ולפי"ז עדיין ק' דמאיך מצינו שנכנס לתיבה ב"ז לחודש, וצ"ל דס"ל להפרקי דר"א כמש"כ הרד"ק (הובא בס' שערי אהרן בקרא דידן) דבעשירי לחודש נכנס לתיבה להכין כל צרכיהם לתיבה והיו נכנסין ויוצאין מהעשירי לחודש עד י"ז

לחודש שאז נכנסו ולא יצאו, ובאמת נכנס גם ב"ז לחודש והיינו ביאה מוחלטת שיותר לא יצאו מהתיבה עד גמר המבול. (ושוב נמצא כל זה ברד"ל שם אות כ"א יעו"ש נפלאות ממש ורווה נחת).

והשתא הא דפרש"י בקרא דידן דמפני מי המבול היינו שדחקהו המים, א"כ בשלמא לפי הרמב"ן ניחא דדחקהו המים ב"ז לחודש כי באמת רק אז נכנס לתיבה, אבל להא דא' בפרקי דר"א איו מובן דהיאך אפשר לומר שדחקהו המים קודם שנכנס לתיבה לביאה מוחלטת והיינו ב"ז לחודש, ויתכן דלהא דא' בפרקי דר"א צ"ל כדפי' הרמב"ן והאב"ע דמפני מי המבול היינו מפני פחד מי המבול, אמנם כוונת עצם זה הפירוש צ"ב דבלא זה גם היה נכנס לתיבה והיינו מפני ציווי השי"ת.

ח' ב'. ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים. יש לדקדק אהא דכתיב דוקא בל' גשם, וי"ל דגשם הוא חלש יותר ממבול, וכמו שפרש"י לעיל (פ"ז מקרא י"ב) וקאמר קרא דאפילו גשם החלש פסק.

ח' ג'. וישבו המים מעל הארץ הלוד ושוב ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום. פרש"י וז"ל מקצה חמשים ומאת יום התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו כו' עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (פ"ז מקרא י"ב) הוכיח רש"י דפסקו הגשמים בכ"ח בכסליו, ושוב נמצא דכן הק' בשפתי חכמים אות ל' יעו"ש מה דתי'.

ח' י"ג. ויהיו באחת ויש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה. יל"ה מפני מה לא יצא נח מהתיבה מיד לאחר שחרבו המים, וי"ל מפני שעדיין לא יבשה הארץ וכמבואר להלן מקרא י"ג, (ועי' ספורנו שאף שחרבו המים מ"מ עדיין לא יבשה הארץ כדי כך שיוכלו לצאת יעו"ש), מיהו מזה שהיה לו ציווי מהשי"ת אחר שיבשה הארץ לצאת מן התיבה לכאורה קצת מבואר בזה דמה שלא יצא לפני שיבשה הארץ אחר שחרבו המים היה זה משום שסבר בדעתו שצריך לצאת רק אחר ציווי השי"ת, דכיון דא"ל הקב"ה (לעיל פ"ז מקרא א') בא אתה וכל ביתך אל התבה לכן הבין שאינו יכול לצאת עד שהקב"ה יאמר לו לצאת. ועי' ב"ר ל"ד ד'.

ח' י"ז. כל החיה אשר אתך וגו' הוצא וגו'. פרש"י וז"ל הוצא כתיב היצא קרי היצא אמר להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה עכ"ל, ולהלן (מקרא י"ט) כתיב יצאו מן התבה ולכאורה מבואר דמעצמם יצאו. (קצת יל"ה למה הוצרך הקב"ה לומר לנח אם כך ואם כך והרי הכל גלוי וידוע לפניו ית' איך יעשו).

ז' ט'. שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה כאשר צוה אלקים את נח. פרש"י וז"ל באו אל נח מאליהן עכ"ל, וכן פרש"י לעיל פ"ו מקרא כ' יעו"ש.

ז' י"ג. בעצם היום הזה בא נח ושמם וחסם ויפת בני נח ואשת נח ושלשת נשי בניו אתם אל התבה. פרש"י וז"ל בעצם היום הזה למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברים אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כולם ונראה דבר מי יקום עכ"ל, הא דנקט רש"י הלשון אמר הקב"ה אני מכניסו ולא נקט אמר הקב"ה הוא יכנס, איכא למימר דבדוקא הוא, וכמו שפרש"י לעיל (מקרא ז') שנח מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שדחקהו המים, וזהו מש"כ רש"י אמר הקב"ה אני מכניסו, וק"ל.

יל"ה למה הוצרך הכתוב לומר "ושלשת", וי"ל דאי הוה כתיב רק ונשי בניו היה אפשר לטעות ולומר דרק שתים מנשי בניו נכנסו, דנשי תרתי משמע, ולכן הוצרך קרא ליכתוב ושלשת לומר דכל נשיהן באו אל התיבה, וק"ל.

ח' י"ח.

ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו

אתו. יל"ה דלכאורה היה צריך הכתוב לומר ויצא נח ואשתו ובניו ונשי בניו אתו, דבשלמא הא דכתיב לעיל (פ"ו מקרא י"ח) והקמתי את בריתי אתך ובאת אל התבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך, היינו משום שנאסרו בתשמיש כדפרש"י התם, אבל הכא שכבר נגמר המבול כבר הותר להם תשמיש המטה כדכתיב לעיל (מקרא ט"ז) צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך ופרש"י וז"ל אתה ואשתך וגו' איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה עכ"ל, וא"כ אמאי בקרא דידן כתיב ויצא נח ובניו דהול"ל ויצא נח ואשתו ובניו ונשי בניו אתו מאחר שכבר נגמר המבול והותר להם תשמיש המטה, והעירוני ליישב דכתב בבעל הטורים (בפירוש הטור השלם) וז"ל למשפחותיכם יצאו מן התיבה בב"ר דורש למשפחותיהם ולא הם (סנהדרין ק"ח ב') י"מ שחוזר על חיה ורמש דלעיל מינה שהם יצאו ומשפחותיהם פירוש זכר ונקבה אבל לא הם נח ובניו שהם יראים עוד מן המבול ולא רצו לשמש עם נשותיהם עד שהבטיחם הקב"ה שלא יביא עוד מבול וי"מ למשפחותיהם פירוש להוליד תולדות ולעשות משפחות ולא הם שמתו (צ"ל: שמשו) מיד מחמת טרם שהיה להם בתיבה עכ"ל, והנה לב' הפירושים מבואר דאף שהותר להם תשמיש המטה מ"מ עדיין לא שמשו, או לפי' קמא שלא רצו לשמש עד הבטחת הקב"ה שלא יביא עוד מבול או לפי' בתרא שלא שמשו מיד מפני הטורח שהיה להם בתיבה, וכיון שכן, אתי שפיר הא דכתיב הכא ויצא נח ובניו ואשתו ונשי ובניו, והיינו מפני שעדיין לא שמשו, אף שהותר להם מהטעמים דלעיל, אבל העירוני לדחות הת' לפי פ' בתרא, משום דאי מפני שלא היו להם הכוחות לכן לא שמשו לא היתה התורה מספרת זאת כיון שלא היה איסור ורק מצד הכוחות לא שמשו. ועי' כלי יקר.

ט' י"א.

והקמתי את בריתי אתכם ולא

יכרת כל בשר עוד מימי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. יל"ה מהו מימי "ה"מבול, דהול"ל מימי מבול שהרי כבר נגמר המבול, ואיך

שייך לומר מימי המבול דמשמע שהם עדיין קיימים, עוד יל"ה מהו ולא יהיה מבול "לשחת הארץ" דפשיטא דמבול משחת הארץ, ועוד יל"ה דכיון דכתיב ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ א"כ למה הוצרך הכתוב לומר ולא יכרת כל בשר עוד מימי המבול, ועי' אוה"ח הק'.

ט' י"ח.

ויהיו בני נח היצאים מן התבה

שם חם ויפת וחם הוא אבי כנען. יל"ה למה הוצרך הכתוב לומר היצאים מן התבה דפשיטא שיצאו מן התיבה דאל"כ מהיכן הם ומהיכן נתקיימו בלא שהיו ויצאו מהתיבה, ושמא י"ל דהנה אמרי' (סנהדרין ק"ח ב') שחם שימש בתיבה ונענש יעו"ש, וס"ד שלא יצא מהתיבה עבור זה החטא קמ"ל, אבל אין ליישב דס"ד שהם היו בארץ ישראל שלא היה שם מבול או שהיו מחוץ לתיבה בצידה בעת המבול כדפליגי בגמ' (זבחים קי"ג ב', נדה ס"א ב') גבי עוג מלך הבשן וארם, משום דכתיב בקרא בהדיא שהם נכנסו לתיבה ויצאו מן התיבה.

ט' י"ט.

שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה

כל הארץ. יל"ה דלכאורה היה צריך הכתוב לומר רק ויהיו בני נח שם חם ויפת ומאלה נפצה כל הארץ וחם הוא אבי כנען, ולא ליכתוב מקראות י"ח י"ט, ולמה האריך הכתוב, וצ"ב.

ט' כ'.

ויחל נח איש האדמה ויטע

כרם. פרש"י וז"ל ויטע כרם כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים אות ב' וז"ל וקשה בשלמא זמורות של גפן מוכח מדכתיב ויטע כרם ואין נטיעה אלא זמורות דזריעת הזרע של אילן שהוא הגרעינין שבתוך הפרי אינו נקרא נטיעה אלא זמורות של תאנים מנא ליה ורבי איסריל בביאורים שלו תירץ דהוכחתו מדכתיב ויחל ופירש עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת כדפירש רש"י משמע שהיה גם שאר נטיעות והואיל ולא הוזכר בתורה עד כאן מין אחר אלא תאנים כדכתיב בפרשת בראשית ויתפרו עלה

תאנה לכך אנו אומרים מן תאנים היה לו כו' עכ"ל, הנה ארז"ל (ב"ר נח ל"א) ר' לוי אמר הכנים עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים וגרופית לזיתים יעו"ש, והשתא אכתי תקשי מנא לן דהכנים נמי גרופית לזיתים, וי"ל דהא לעיל נתבאר דהיה לו ג"כ שאר נטיעות, והא אמרי' (ברכות ל"ה א') אר"פ כרם זית אקרי כרם סתמא לא אקרי, והיינו דהיכן דכתיב כרם סתמא אין זה כולל שום כרם ואפילו כרם זית מלבד כרם ענבים אא"כ כתיב בהדיא כרם זית, וכיון שכן, איכא למימר דכיון דכתיב ויטע כרם, והא נתבאר שהיו עוד נטיעות וכנ"ל, על כרחך שזה היה כרם זית, ומזה ידע המדרש נמי גרופית לזיתים.

והא דרש"י לא הזכיר אף גרופית לזיתים, כתב בבאר בשדה דרש"י לא גרס לה יעו"ש כל דבריו הנפלאים.

עוד כתב בשפתי חכמים שם בשם הרא"ם שהביא בשם ר"י מאורליינש שזמורות ויחורי תאנים מתקלקלין טפי במים לפיכך הכנים יותר משאר אילנות ע"כ, (ומשמע מדבריו דהאילנות שהיו מחוץ לתיבה לא נימוחו במבול, אלא דמ"מ הכנים זמורות ויחורי תאנים שהם היו מתקלקלין אילו היו נשארים מחוץ לתיבה, ולא כשאר האילנות שלא נתקלקלו מחמת המבול, ועי' רמב"ן (לעיל פ"ח מקרא י"א) דכן רצה לומר בתחילה, ובסוף דבריו משמע דרצה לומר כן אף על הזמורות ויחורי תאנים, אבל הביא הרמב"ן שם דחז"ל לא למדו כן, אלא דכל האילנות כולם נימוחו במבול, והאיך היו אח"כ פירות בעולם לדברי חז"ל יעו"ש היטב), וי"ל דהא לעיל (פ"ו מקרא י"ח) כתיב והקמותי את בריתי וגו' ופרש"י **וזה** לשונו והקמתי את בריתי ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור עכ"ל (וכן פרש"י להלן פ"ז מקרא ט"ז יעו"ש), והיינו דהברית על הפירות שהכנים נח לתיבה שלא ירקבו בתוך התיבה כדי שיהיה להם מה לאכול כל אותה השנה שהיו בתיבה, וכן כדי שיהיה מה לאכול אחר המבול עד שזרעו ונטעו שוב, וכן הוא בהדיא (ב"ר ל"א י"ב) ברית אתה צריך מפני הפרות שאתה "כונס" שלא ירקבו כו' יעו"ש, והשתא קשה למה

הוצרך נח להכנים לתיבה זמורות דהרי היה די אם היה מכנים רק ענבים ומגרעיניהם היה נוטע הכרמים שהרי הענבים לא התקלקלו מפני הברית ולמה הוצרך להכנים הזמורות, וי"ל דבאמת לא היה צריך להכנים ענפים וזמורות אלא דמשום שיותר קל לנטוע מהענפים וזמורות מאשר מגרעין הפרות (משום שמגרעין הפירות נמצא זמן הגעת הפרות לעולם כדי אכילה יותר לאט מאשר מהענפים וזמורות) לכן הכנים הענפים וזמורות לתיבה והיינו כדי שיוכל לנטועם מיד אחר המבול ויהיה יותר מהר פירות, ועי' רמב"ן (לעיל בראשית פ"א מקרא י"א) דכתב וז"ל וממה שאמר עשה פרי אשר זרעו בו נלמד כי כל האילנות יצמחו מזרעם אע"פ שהמנהג במקצתם לטע מהם הענף עכ"ל, וחזינו בהדיא שיש עצים שנוטעים הענף ויש עצים שזורעים מזרעם וכנ"ל.

ומה שהקשה הר"י מאורליינש לפי' רש"י למה הכנים נח דוקא זמורות ויחורי תאנים, כן קשה לדברי המדרש שהכנים גם גרופית לזיתים, דלמה הכנים דוקא גרופית לזיתים, וי"ל דהנה כתב החינוך (מצוה תק"ז) וז"ל שיעקר חיוב התרומה דאורייתא וכן המעשרות הוא בדגן ותירוש ויצהר לבד לפי שהן עיקר מחיתן של בריות כו' עכ"ל, ולפי"ז ניחא למה הכנים זמורות וגרופית לזיתים והיינו משום שהן עיקר מחיתן של הבריות, אבל אכתי קשה למה הכנים נמי יחורי תאנים, וי"ל דהכנים בשביל הקרבנות שהקריב אחר המבול, דתנן (תמיד פ"ב מ"ג) כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן אבל באלו רגילין במרביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן, ועוד תנן (שם מ"ה) בררו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה, אלמא דעצי המערכה היו מיחורי תאנה, (והא דלקחו עצי תאנה ולא של אגוז ועץ שמן עיין תוי"ט שם מ"ה) והיינו כדי שיקריב עמהם קרבנות שאחר המבול, ועוד י"ל דתנן (כלאים פ"ו מ"ה) ר"מ אומר הכל אילן סרק חוץ מן הזית והתאנה יעו"ש, ופירש הרע"ב וז"ל הכל אילן סרק דסבר ר"מ כל שאר אילנות אדם מבטל אצל גפנו כו' עכ"ל, ולפי"ז י"ל דלכן הכנים זמורות ויחורי תאנים וגרופית לזיתים דוקא, וק"ל.

ט' כ"ה.

ויאמר ארור כנען עבד עבדים

יהיה לאחיו. ולהלן (מקרא כ"ו) כתיב ויאמר ברוך ה' אלקי שם ויהי כנען עבד למו, ויל"ה דלכאורה היה צריך נח לומר קודם ויאמר ברוך אלקי שם וגו', שהרי שם היה יותר גדול מחם, ויל"ל דנח עשה לפי סדר המעשה שהיה, שהרי בתחילה חם אבי כנען עשה המעשה, ואח"כ שם ויפת כיסוהו לנח, ולכן בתחילה קלל את חם ואח"כ בירך את שם ויפת, ועוד יל"ל שבתחילה קלל את כנען שיהיה עבד ואח"כ אמר למי הוא יהיה עבד.

עוד יל"ה אמאי הוצרך לומר שוב ויהי כנען עבד למו מאחר שכבר אמר ויאמר ארור כנען עבד עבדים וגו', ויל"ל דמה שאמר בתחילה ויאמר ארור כנען עבד עבדים וגו', זה אמר לכנען בקללה, ומה שאמר אח"כ ויהי כנען עבד למו, זה אמר לשם בברכה.

עוד יל"ה ההפרש דאילו בתחילה אמר "עבד" עבדים יהיה לאחיו ואילו אח"כ אמר ויהי כנען "עבד" "למו" דמשמע הכא דיהיה עבד רק לשם, ועי' אבן עזרא דפירש דהא דכתיב לאחיו היינו לכוש מצרים ופוט שהם בני אביו, והא דכתיב עבד למו היינו לשם וליפת יעו"ש, ועי' רמב"ן וכלי יקר.

עיי' בתועליות הרלב"ג דנתן טעם למה קלל את חם דרך בנו כנען ולא אמר ארור חם יעו"ש.

ט' כ"ו.

ויאמר ברוך ה' אלקי שם

ויהי כנען עבד למו. ולהלן (מקרא כ"ז) כתיב יפת אלקים ליפת וישכן באהלי שם ויהיה כנען עבד למו, ונמצא דהקדים נח בברכה את שם ליפת, וזהו דכתיב לעיל (בראשית פ"ה מקרא ל"ב) ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת ופרש"י וז"ל את שם את חם ואת יפת והלא יפת הגדול הוא אלא בתחילה אתה דורש את שם שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו' בב"ר עכ"ל, אך עדיין צ"ב דלמה אחר ברכתו ליפת חזר לברך שוב את שם כדכתיב וישכן באהלי שם.

י' א'.

ואלה תולדת בני נח שם חם

ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול. ולהלן (מקרא ב') כתיב בני יפת וגו', ולהלן (מקרא ו') כתיב ובני חם וגו', ולהלן (מקרא כ"א) כתיב ולשם ילד גם הוא וגו', ויל"ה אמאי כשאמר הכתוב ואלה תולדת וגו' אמר כסדר שם חם ויפת ואילו עתה כשמפרט תולדותם אמר קודם יפת ואח"כ שם, ועי' מש"כ לעיל פ"ט מקרא כ"ו.

י"א י'.

אלה תולדת שם שם בן מאת

שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול. עי' מש"כ לעיל בראשית פ"ה מקרא ג', וקודם המבול לא הולידו כלל כמו שפרש"י לעיל (פ"ה מקרא ל"ב) וכמש"כ הרמב"ן לעיל (פ"י מקרא א') יעו"ש, והכא פירשו מן האשה כמבואר לעיל (פ"ו מקרא י"ח), וב' שנים אחר המבול הוליד שאחר המבול הותר להם תשמה"מ כדלעיל פ"ח מקרא ט"ז, וק"ל.

י"א ה'.

וירד ה' לראות את העיר ואת

המגדל אשר בנו בני האדם. יש לדקדק מהו בני "ה"אדם, ויל"ל דהנה כתבו התוס' (ב"ק ל"ח א' ד"ה אלא) דהיכן דכתיב אדם היינו ישראל והיכן דכתיב האדם היינו נכרי יעו"ש, ולפי"ז ניחא כיון שהרי כאן הרי היה להם דין נכרי, וק"ל.

ארז"ל (תנחומא נח י"ח) וירד ה' לראות וכי הוא צריך לרדת ולראות והלא הכל צפוי וגלוי לפניו שנאמר (דניאל ב' כ"ב) ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא אלא ללמד לבריות שלא לגמור את הדין ושלא לומר דבר מה שלא רואין ע"כ, הנה לכאורה היה צריך המדרש לומר הכי, ושלא לעשות דבר מה שלא רואין, ויל"ל דלשון המדרש דאמר ושלא לומר דבר כו' מדוקדק הוא, כדכתיב להלן "ויאמר" ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, ולהלן (מקרא ז') כתיב הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש את שפת רעהו, וכל זה עד כאן היה האמירה של הקב"ה, ורק עתה (להלן מקרא ח') כתיב ויפץ ה'

אתם משם וגו' שזהו הגז"ד בפועל מה שנעשה להם אחר חטאם, וק"ל.

י"א ל"א. ויקח תרח את אברם בנו

ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו שם. יש לדקדק למה נחור גם לא הלך עם תרח אביו, ובאמת מצינו להלן (ויצא פכ"ט מקראות ד' ה') שנחור הגיע לחרן, דכתיב התם ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו, ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמר ידענו, ומבואר דנחור היה גר בחרן דאל"כ מנין יכירו שהוא נכדו של נחור, ובאמת מקרא מפורש הוא להלן (חיי שרה פכ"ד מקרא י') דכתיב ויקח העבד וגו' ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור, ואף בתואל היה

בחרן כדלהלן (תולדות פכ"ה מקרא כ') דכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת תואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה, ופדן ארם היינו חרן כדלהלן (שם פכ"ז מקרא מ"ג) דכתיב ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וכתוב (שם פכ"ח מקרא ה') וירא עשו כי ברח יצחק את יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה וגו', ונמצא דנחור ובנו בתואל ונכדו לבן כולם היו בחרן, ויש להעיר למה לא נזכר שהלך עם תרח, ואולי באמת תרח לא לקחו אבל צ"ב מ"ט, ולא מסתבר נמי שנחור נשאר באור כשדים לבדו שהרי כל סיבת הליכתן משם הי' משום שפחדו מנמרוד אחר המעשה שהיה לאברהם אבינו שם כמש"כ הרמב"ן, והיאך העיז לישאר לבדו שם ולכן מסתבר שהלך, וצ"ב.

פרשת לך לך

י"ב ד'.

וילך אברם כאשר דבר אליו ה'

וילך אתו לוט ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. יל"ה מפני מה לוט הלך ג"כ [עם אברהם], דבשלמא אברהם הלך מפני ציווי ה' אבל לוט שלא נצטוו מפני מה הלך גם הוא, ושמא יל"ה דבאמת לוט לא הלך מעצמו אלא אברהם לקחו וכדכתיב להלן (מקרא ה') ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו וגו', והטעם שלקחו מפני שרצה שלא יעזוב חלילה דרך ה', וזהו הענין ג"כ במה שלקח עמו את הנפש אשר עשו בחרן.

מיהו אפ"ל באופן אחר, והיינו דבאמת לוט מעצמו ביקש לילך עם אברהם, וכמש"כ בחזקוני דהיינו משום שהיה בן ביתו של אברהם כי היה יתום, ובאמת אי לאו האי טעמא שהיה יתום והיה בן ביתו של אברהם לוט לא היה הולך עם אברהם, ולכן הלך לוט עם אברהם אע"פ שרק אברהם נצטוו, ולפי דרך זו תתיישב עוד קושיא אחריתי דהוה קשיא לן, דבתחילה כתיב וילך אתו לוט ומשמע דלוט מעצמו רצה לילך עם אברהם, ואילו להלן כתיב ויקח אברם וגו' ואת לוט וגו' ומשמע דאברהם לקחו ולא שלוט מעצמו רצה לילך, והשתא לפי דרך זו א"ש, דבאמת לוט מעצמו הלך עם אברהם כיון שהיה בן ביתו של אברהם מאחר שהיה יתום וכדלעיל, וכיון שרצה לוט לילך לכן אברהם לקחו, דבלא זה שלוט היה רוצה לילך עם אברהם לא היה לוקחו כמש"כ האוה"ח הק' (ד"ה והודיע) יעו"ש, ועי' עוד אוה"ח הק' לעיל (מקרא א') ד"ה עוד ירצה כו'.

ועוד י"ל דהא כתיב לעיל (נח פי"א מקרא ל"א) ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו שם, ונמצא מבואר דהיו גם אברהם וגם לוט בדרכם לארץ כנען אלא שחננו בחרן, שעתה המשיכו דרכם לארץ כנען כפי שהיה בתחילה, וכיון שבתחילה גם לוט הלך עם אברהם בדרכם לארץ כנען, לכן עתה המשיך לילך עם אברהם לארץ כנען, וק"ל.

והא דהלכו מאור כשדים בדרכם לארץ כנען, כתב הרמב"ן (לעיל נח פי"א מקרא כ"ח) דהיינו משום שפחדו מהמלך אחר מה שהיה בכבשן עם אברהם יעו"ש, ואחר שהיה בדעתו של אברהם ללכת ארצה כנען אז היה לו הציווי מהשי"ת לך לך וגו' והיינו שהיה הציווי כפי שהיה באמת דעתו של אברהם לילך לא"י, ובאבן עזרא כתב דהלכו מאור כשדים לא"י מפני הציווי לך לך וגו', וסדר המקראות לא קשיא משום דאין מוקדם ומאוחר בתורה יעו"ש, וסיעתא לזה י"ל דהנהגה להלן שם (פי"א מקרא ל"ב) כתיב ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת תרח בחרן ופרש"י וז"ל וימת תרח בחרן לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר משישים שנה שהרי כתיב כו' ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברהם שלא יהא הדבר מפורסם כו' עכ"ל, ומצינו דהקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברהם אע"פ שקודם יצא אברהם ואח"כ מת תרח, ולכאורה היינו נמי משום דאין מוקדם ומאוחר בתורה, וכיון שכן, שייך נמי לומר שהציווי דלך לך וגו' היה ג"כ קודם שיצאו מאור כשדים מהאי טעמא דאין מוקדם כו', ויש לדחות זה הסיעתא, משום דרש"י פירש הטעם למה הקדים הכתוב, וא"כ שוב אין ראיה דהכא אין מוקדם כו', עוד יש לדחות ולומר דהכתוב רצה לקצר בענינו דתרח וכיון שהזכירו עתה לכן סיים בו עתה, דאילו היה מזכיר הכתוב מיתתו של תרח במקום שמת היה צריך שוב להזכיר שהיה אביו של אברהם וכו'.

ובעצם דברי האבן עזרא צ"ב, חדא דכיון שהקב"ה אמר לאברהם לך לך וגו' א"כ היאך נתיישבו בחרן, שזה עיכוב קיום הציווי, וביותר דכל זמן שהקב"ה הראה לו הסימן שזו הארץ שאליה נתכוין שילך היאך עצר מללכת, ועוד ק' דכיון דהיה נסיון שאינו יודע לאיזה ארץ הוא הולך א"כ היאך כתיב ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען, ועי' אבן עזרא לעיל פי"ב מקרא א'.

אברהם לקחו בכונה עמו וכדכתיב שם (מקרא ה') ויקח אברם וגו' ואת לוט בן אחיו, ולפי"ז הא דכתיב להלן (פי"ג מקרא א') ויעל אברם ממצרים וגו' ולוט עמו הנגבה וגו' היינו כדי לומר המשך הדברים שנפרדו כדכתיב להלן (מקרא ט') הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי וגו', דאילו לוט לא היה עם אברהם לא היו נפרדים עתה, דכבר היה נפרד מאברהם זמן רב קודם לכן, וק"ל.

וזהו מש"כ עד עתה הוא לפי מה שתי' בתי' השני לעיל מקרא ד', דכתבנו שלוט הלך עם אברהם מעצמו ולא שאברהם לקחו, אבל לתי' קמא דכתבנו התם שאברהם לקחו כדי שלא יעזוב דרך ה' א"כ שוב יקשה מש"כ להקשות אמאי כשאברהם ירד למצרים לא הזכיר הכתוב שלוט ירד עמו אע"פ שבאמת לוט ירד עמו וכמו שהזכיר הכתוב שעלה לוט עם אברהם ממצרים לא"י, וי"ל דכיון שירידה זו היה לזמן מועט וכמש"כ הספורנו הכא, לכן בכדי שלוט לא יעזוב דרך ה' לא היה צריך אברהם לקחתו למצרים, ומה שהלך לוט עם אברהם היה משום הרעב שהיה בארץ ישראל ומצד עצמו הלך, ולכן לא הזכיר הכתוב ירידתו דלוט עם אברהם למצרים, אבל כשעלו הזכיר הכתוב עליתו של לוט עם אברהם משום שלוט רצה לידבק באברהם וכמש"כ לעיל מקרא ד', ועוד י"ל דיתכן דכשאברהם ירד מא"י למצרים לוט לא היה עמו, ורק אח"כ לוט ירד לבדו, והיינו ג"כ מפני הרעב, ולכן לא נזכר ירידתו עם אברהם כי באמת לא ירד עמו בצוותא, אבל כשעלה אברהם ממצרים לא"י נזכר עליתו דלוט ג"כ משום דבאמת עלה עמו יחד, מאחר שפרעה גרש את אברהם ממצרים, ולוט היה דומה לאברהם כדפרש"י להלן פי"ג מקרא ח', לכן עלה גם הוא.

וכתב הרד"ק להלן (פי"ג מקרא א') וז"ל ולוט עמו אע"פ שהשובע במצרים לא רצה להפרד מאברהם עכ"ל, ובהעמק דבר כתב וז"ל ולוט עמו האי עמו מיותר ובא ללמדנו שלא כמו שהיה בצאתם מחרן דכתיב וילך אתו לוט אבל עתה התחבר אברהם עם לוט יותר ויתבאר עוד במקרא י"ד ע"ש עכ"ל.

והנה להלן (מקרא י') כתיב ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ, והשתא מהא דכתיב להלן (פי"ג מקרא א') ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה, מבואר דגם לוט ירד עם אברהם למצרים אף דבירידתם למצרים לא הוזכר שלוט ירד (ולהלן מקרא י' ביארנו טעם הדבר בעזה"י יעו"ש), וגם שם יל"ה למה ירד לוט עם אברהם למצרים, וצ"ל שירד מאותו טעם שירד אברהם והיינו מפני הרעב, ודאיתנן להכי נמצא כך, דמה שהלך לוט עם אברהם לא"י היה משום טובת עצמו שהלכו מאור כשדים לא"י מפני שפחדו וכמש"כ הרמב"ן וכדלעיל, וכן כשירד למצרים עם אברהם ג"כ היה מפני טובתו כי ירד מפני הרעב וכן"ל, אבל הא דלוט עלה עם אברהם לא"י אינו מובן אמאי, דהרי כל סיבת הדבר שעלה אברהם ממצרים היה מפני שפרעה גרשו אחר המעשה שעשה פרעה בחטאו לשרה, אבל לוט אמאי עלה, ויתכן דרצה לוט להיות בחבורתו וסביבתו של אברהם, וכיון שלא היה סיבה ללוט לעלות מלבד זאת הסיבה דוקא הכא זכה לעשירותו וכדכתיב להלן (פי"ג מקרא ה') וגם ללוט ההלך עם אברם היה צאן ובקר ואהלים ופרש"י וז"ל ההלך עם אברם מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם עכ"ל, ועוד י"ל שלוט עלה ממצרים כי היה דומה קלסתר פניו של אברהם ופחד מפרעה ומהמצריים.

י"ב י'. ויהי רעב בארץ וירד אברם

מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ. יל"ה דמהא דלהלן (פי"ג מקרא א') כתיב ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה נמצא מבואר דגם לוט ירד עמו מא"י למצרים, וא"כ אמאי לא כתיב זאת בהדיא דגם לוט ירד עמו מצרימה, וכהא דלעיל (פי"ב מקרא ד') גבי הליכתו מחרן לא"י כתיב וילך אברם וגו' וילך אתו לוט וגו', וי"ל דהכא כשירד אברהם מצרימה לוט ירד עמו מדעת עצמו ולכן לא סיפר הכתוב על ירידתו של לוט דעיקר כונת הכתוב לספר על ירידתו דאברהם דייקא, אבל כשעלו מחרן לא"י לא הלך מדעת עצמו אלא

י"ל דלא לקח עמו אוכל כי נגמר הרעב (ותי' זה לא לדרך החת"ס דא"כ הוה חילול השם דכשהלך פסק הרעב), ועוד י"ל דבאמת לקח עמו אוכל וזהו הא דכתיב להלן (פי"ג מקרא ב') ואברם כבד מאוד במקנה בכסף ובזהב ופרש"י וז"ל כבד מאוד טעון משאות עכ"ל ושםא היינו אוכל.

והנה יל"ה בהא דכתיב הכא וירד אברהם מצרימה לגור שם וגו', דהא אמרי' (סנהדרין קי"ב א') דלגור היינו ל' יום, ולפי"ז נמצא דהיה דעתו של אברהם אבינו להיות במצרים רק ל' יום, והשתא בשלמא לדברי החת"ס ניחא, אבל להרמב"ן ורש"י מניין ידע שלאחר ל' יום שיהיה שוהה במצרים יפסק הרעב, ולכאורה מוכח בזה שיהיה דעתו לגור ל' יום במצרים ובתוך ל' יום אלו לאגור אוכל ולעלות עמו לא"י, ועתה לפי"ז ניחא גם מה דהקשינו למה לא כתיב שלקח עמו אוכל, והיינו משום דמזה גופא דכתיב שירד למצרים לגור ל' יום דוקא, ידעינן מהא דירד כדי לאגור אוכל.

והנה כתב בתועליות הרלב"ג וז"ל וירד אברם מצרימה וגו' הלא תראה שאברהם בחר לרדת לארץ מצרים לברוח מהרעב אשר בארץ כנען ואע"פ שיהיה נכון מהמקום ההוא א"ל שיקרא לו מהגנות שתתגאל אשתו בזאת הארץ עכ"ל, והשתא לדברי החת"ס ניחא, כי לישאר בארץ כנען ויהיה חילול ה' זה היה ודאי, אבל שיתפסו את שרה במצרים היה זה ספק, ואין ספק מוציא מידי ודאי, אבל עדיין יל"ד כי זנות זהו יהרג ואל יעבור ומשא"כ חילול ה'.

י"ב י"ג. אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך. פרש"י וז"ל למען ייטב לי בעבורך יתנו לי מתנות עכ"ל, מקשין העולם וכי אברהם צריך שיתנו לו מתנות, וביותר דהא ושונא מתנות יחיה והיתכן שאהב מתנות, ושוב נמצא דכתב בשפתי חכמים אות ת' בת' קמא דמתנות אין הכונה כפשוטו אלא אכילה שתיה ופונדק מפני הרעב יעו"ש, ובזה יתישב נמי הא דהוה קשיא לן עוד דהא כיון דעסקינן בענין נפשות שלא יהרגוהו איך יתכן לדבר מעניני מתנות, והשתא אתי שפיר דהמתנות

כתב הרמב"ן וז"ל ויהי רעב בארץ וכו' ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלקים כח לעזור ולהציל גם יציאתו מן הארץ שנצטוו עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלקים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא עכ"ל, וזו דרכו של הרמב"ן הכא שהיה טענה על אברהם אבינו שירד למצרים אע"פ שהיה רעב בא"י, אבל רש"י פירש וז"ל רעב בארץ באותה הארץ לבדה לנסותו אם ירהר אחר דבריו של הקב"ה שא"ל ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה עכ"ל, ולרש"י אדרבא אם היה נשאר בא"י היה טענה, מיהו שמעתי דהחתם סופר פירש דהיה לאברהם אבינו כונה טובה בזה שירד למצרים מפני הרעב שהיה בא"י אע"פ שהקב"ה צוהו לילך לא"י, והוא, דאברהם אבינו חשש מחילול השם בזה שרואים שמיד בהגיעו לא"י מתחיל רעב בא"י ולכן הלך למצרים והיינו כדי להראות ליושבי א"י שאע"פ שהוא לא נמצא בא"י אפי"ה יש רעב בא"י עכ"ד, ולדברי החת"ס ניחא הא דהוה קשיא לן בהא דכתיב להלן (מקרא כ') ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, ולהלן (פי"ג מקרא א') כתיב ויעל אברהם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה, דלכאורה קשה דלא מוזכר שאברהם לקח עמו אוכל ממצרים לא"י שהרי ירד מפני הרעב מא"י למצרים, ולדברי החת"ס אתי שפיר דכיון שעיקר ירידתו היה כדי שלא יהיה חילול השם לכן מאחר שראו שאין רעב מפניו כבר היה יכול לחזור לא"י ואף בלא האוכל, ועוד י"ל דהא כתיב להלן (מקרא י"ט) למה אמרת אחתי היא ואקח אתה לי לאשה ועתה הגה אשתך קח ולך ופרש"י וז"ל קח ולך ולא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו קח ולך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כ"ג כ') וזרמת סוסים וזרמתם עכ"ל, ומשמע שלכן לא הספיק לקחת אוכל והיינו משום דלא נתנו לו שוהות ליקח אוכל ממצרים, ועוד

היה נצרך מאוד והיינו משום שהיו חייבים המזון שתיה ופונדק מפני הרעב וכן"ל, ועוד י"ל דמלבד שאברהם אבינו חשש שיהרגוהו רצה שיהיה המתנות למזכרת מסירותה של שרה אמנו שבשביל שאמרה אחתי היא לא הרגו את אברהם.

י"ה מהו דכתיב וחיתה נפשי בגללך דהול"ל ולא הרגוני בגללך, וי"ל דהרי אם לא זה ששרה היתה אומרת אחותי, ח"ו היו הורגים את אברהם, וא"כ מה היה מועיל שירד אברהם למצרים מפני הרעב שבא"י, ואדרבא טוב למות בא"י מאשר בחו"ל, ורק עתה שאמרה אחותי אז המשיך אברהם לחיות, וזהו וחיתה נפשי בגללך, והיינו שהמשיך לחיות אף שהיה רעב בא"י, וגם לא הרגוהו במצרים.

י"ב י"ד. ויהי כבוא אברהם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד. פרש"י וז"ל ויהי כבוא אברהם מצרימה היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה וע"י שתבעו את המכס פתחו וראו אותה עכ"ל, הנה מה שהטמין אותה בתיבה היה כדי שלא יקחוהו לפרעה, וכדכתיב להלן (מקרא ט"ו) ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה, ומבואר דאילו לא היו רואים אותה והיינו ע"י שהי' נשאת מוטמנת בתיבה לא היו לוקחים אותה לפרעה, ומה שאברהם אמר לה לשרה שתאמר אחתי את היינו כדי שלא יהרגוהו, וכדכתיב לעיל (מקרא י"ג) אמרי נא אחתי את וגו' וחיתה נפשי בגללך, והשתא יל"ה למה אמר לשרה אמרי נא אחתי את, הרי הטמין אותה בתיבה ובזה כלול גם הענין שלא היו הורגים אותו, וי"ל דלא חשש שמא יתפסוהו בתיבה, ומה שאמר לה אמרי נא אחתי את היינו כשכבר נגור שם וכמו שהיה אצל יצחק עם אבימלך (להלן תולדות פכ"ו מקראות ז' – י"ב), ועוד י"ל דאברהם צפה שיאמינו לה משום דסבר שהמצרים יחשבו שהטמינה רק כדי שלא יקחוהו (והיינו את אחותו כפי שהמצרים חשבו) ולא משום שחשש על עצמו שמא יהרגוהו, וכמו שהיה לבסוף, ועוד י"ל דעשה השתדלות נוספת שאם

יתפסוהו שהיא תאמר אחתי את, אמנם אכתי צ"ב דעדיף שלא יטמינה ורק תאמר אחתי כי הי' צריך לחשוב שאם יתפסוהו בתיבה שוב לא יאמינוהו במה שתאמר אחתי וא"כ איזו השתדלות עשה, וי"ל דהרי רצה גם שלא יהרגוהו וגם שלא יקחוהו לפרעה, וא"כ מה שהיתה אומרת אחתי את לחוד לא הי' מועיל לענין שלא יקחוהו לפרעה וכמו שלבסוף היה שלקחוהו ולכן הי' חייב גם להטמינה, וק"ל.

י"ב י"ח. ויקרא פרעה לאברהם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא. ולהלן (מקרא י"ט) כתיב למה אמרת אחתי היא ואקח אתה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך, והנה יל"ה ההפרש דאילו גבי אבימלך אברהם אבינו ענה לו כמאמר הכתוב (להלן וירא פ"כ מקרא י"א) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי, ואילו הכא גבי פרעה אברהם אבינו לא ענה לו כן, וי"ל דמלשון המקראות משמע דפרעה לא שאל כדי שאברהם יענהו אלא אמר לו מיד הנה אשתך קח ולך ולכן לא ענהו, משא"כ אבימלך שאלו מה ראית וכו' והמתין שיענהו ולכך ענה לו והביא לו אבימלך צאן ובקר והשאירו בעצמו, וכל לשון המקראות הכא ולקמן הכי דייק, ועוד י"ל דפרעה שידע שמצרים שטופי זמה הם לא היה צריך כלל לתשובת אברהם שאין יראת אלקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי, ואברהם ידע מזה והבין כן, ולכן לא ענה, וק"ל.

י"ב י"ט. למה אמרת אחתי היא ואקח אותה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך. ארז"ל (תנחומא לך לך ה') ויהי רעב כו' ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה כיון שראה אברהם כך החל בוכה ומתפלל לפני הקב"ה כו' ואף שרה צווחת ואומרת רבש"ע אני לא הייתי יודעת כלום אלא כיון שאמר לי שאמרת לו לך לא האמנתי לדברייך ועכשיו נשארתי יחידה מאבי ומאימי ומבעלי יבא רשע זה ויתעלל בי עשה למען שמך הגדול ולמען בטחוני בדברייך א"ל הקב"ה חייך אין דבר רע נוגע בך

אברהם היה בליבו של לוט על אברהם, ואברהם שלא רצה שיהיה בליבו על אחרים מיד אמר ללוט אל נא תהי מריבה, דלכאורה למה דוקא אברהם אמר אל נא תהי מריבה, אלא שאברהם לא רצה שיהיה בליבו על אחרים, משא"כ לוט, ושוב נמצא דכתב הספורנו וז"ל ביני ובינך לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה אל נא תהי מריבה שירצה אותו גם חבריו ובין רועי ובין רועיך עתה בשבתנו פה עכ"ל, והאזה"ח הק' כתב וז"ל אל נא תהי מריבה וגו' טעם אומרו ביני ובינך הועידו כי סופה להיות המריבה גם בין שניהם הגם שאמר לוט כי ח"ו לא יריב את רבו וגאונו ולא יהיה הדבר אעפ"כ יודה בדבר אשר הוא כבר בין רועי ורועי אברהם והוא אומרו ובין רועי וגו' עכ"ל.

י"ג י'. וישא לוט את עיניו וירא את

כל ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה כגן ה' כארץ מצרים באכה צער.

פרש"י וז"ל באכה צער כו' ומדרש אגדה דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכנותם במסכת הוריות עכ"ל, יל"ה דכיון שאברהם ראה שבחר לוט בשכנותם של סדום שהיו שטופי זמה א"כ היאך לא מנעו מלילך לשם, ועוד היאך אברהם חשב לילך לשם אם לוט היה בוחר לילך למקום שאברהם הלך אח"כ, והנה להלן (מקרא י"ב) כתיב אברהם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם ופרש"י וז"ל ויאהל נטע אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום עכ"ל ומצינו דהיה שייך להיות בערי הככר בלי להיות בסדום והיינו שלא יטע אוהליו עד סדום, ולפי"ז ניחא שאברהם לא מנעו מזה וגם ניחא אם אברהם היה דר שם, אבל יש לדחות כי עיקר הטענה על לוט אינה מה שנטע אוהליו עד סדום אלא עצם הדבר שבחר בככר הירדן, לכן צ"ל שאברהם היה הולך למקום אחר אבל לא לככר הירדן, ואף לוט היה יכול לבחור מקום אחר בלי לבחור בככר הירדן, דא"י מספיק גדולה כדי שיפרדו איש מעל אחיו, וק"ל.

ובבעליך כו' באותה שעה ירד מלאך מן השמים ושרביט בידו בא פרעה לשלוף מנעלה היה מכהו ורודוהו בא ליגע בבגדיה היה מכהו והיה נמלך המלאך בשרה על כל מכה ומכה כו' ואף אפרכין והטרים וכל בני בתו לקו עמו כו' ע"כ, והנה מדברי המדרש משמע דפרעה לא עשה בה שום מעשה כי מיד שניסה לעשות בה איזה דבר מיד לקה, וכן מבואר מדברי רש"י לעיל (מקרא י"ז) דכתב וז"ל וינגע ה' וגו' במכת ראיתן לקה שהתשמיש קשה לו עכ"ל, וזה צ"ב דהא לישנא דקרא דכתיב ואקח אותה לי לאשה משמע שכבר עשה בה מעשה, וי"ל דכונת הכתוב דלקחה בשביל שתהיה אשתו אבל בפועל לא הצליח לקחתה לאשתו, כ"כ האבן עזרא וז"ל וטעם ואקח אותה לי לאשה שלקחה להיותה אשתו ולשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה והנגעים שלחם השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לגעת בה כו' עכ"ל.

י"ג ז'. ויהי ריב וגו' והכנעני והפרזי

אז ישב בארץ. יל"ה ההפרש דלעיל (פי"ב מקרא ו') כתיב והכנעני אז בארץ ולא כתיב גם הפרזי כהכא, וי"ל דהנה פרש"י וז"ל והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את א"י כו' עכ"ל יעו"ש, והיינו דהוה קשיא לרש"י אמאי כתיב והכנעני אז בארץ ולא כתיב והכנעני אז ישב בארץ כמו דכתיב והכנעני והפרזי אז ישב בארץ, ועתה לפי"ז יתכן ליישב דמה שהוזכר הכא רק הכנעני ולא אף הפרזי היינו משום שכך ה' המציאות שהכנעני לבדן עשו המלחמה וכבשו, ורק אח"כ באו גם הפרזי ולכן אח"כ כתיב והכנעני והפרזי וגו', וק"ל. (ועי' אבן עזרא בקרא דידן ובשמות פ"י מקרא ח', ועי' מש"כ בזה בשמות פ"א מקרא ו' ד"ה ועוד).

י"ג ח'. ויאמר אברהם אל לוט אל נא

תהי מריבה ביני ובינך רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו. יל"ה מה אמר אברהם ביני ובינך שהרי המריבה היתה רק בין רעי אברהם ובין רעי לוט, ומסתבר דבעת שרועי לוט היו נגד רועי

י"ג י"א. ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו. לישנא דקרא ויפרדו איש מעל אחיו, כדלעיל (מקרא ח') דכתיב כי אנשים אחים אנחנו, וכן הוא להלן (מקרא י"ד) דכתיב כי נשבה אחיו והיינו כדכתיב כי אנשים אחים אנחנו.

י"ג י"ג. ואנשי סדם רעים וחטאים לה' מאד. פרש"י וז"ל לה' מאד יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו עכ"ל, אין להקשות מהא דכתיב לעיל (נח פ"י מקרא ט') הוא היה גבר ציד לפני ה' על כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני ה' ופרש"י וז"ל על כן יאמר על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונם ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד עכ"ל, וא"כ אמאי הכא גבי אנשי סדם לא נאמר כנמרוד גבור ציד, ואין להקשות כן, כי ודאי אין כונת התורה להזכיר על כל רשע שהוא כנמרוד דלא מצינו מצוה כזו מן התרי"ג מצות, אלא כונת התורה דדרך בנ"א היה לומר כן על אדם מרשיע, ושמא בנ"א אמרו כן גם על סדם, ומ"מ אין הכתוב מחוייב לכתוב כן על כל אדם מרשיע, וק"ל.

י"ד ה'. ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו וגו'. פרש"י וז"ל והמלכים וגו' אלו שלשה מלכים עכ"ל, יל"ה דהרי באלו ג' המלכים לא מרדו חמשת המלכים ורק בכדרלעמר מרדו כדלעיל (מקרא ד') וא"כ למה והיאך נכנסו כאן אלו ג' המלכים, ושמא פחדו מכדרלעמר ונצטרפו עמו, שהרי מצינו להלן במקראות שהכה כדרלעמר גם מאלו שלא מרדו בו.

י"ד י"ב. ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו והוא יושב בסדום. פרש"י וז"ל והוא יושב בסדום מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום עכ"ל, יתכן דהוה קשיא מאי דכתיב והוא יושב בסדום והרי כיון שלקחוהו א"כ כבר אינו נמצא עתה בסדום והיאך כתיב והוא יושב בסדום, ולכן פרש"י גרם כו'.

י"ה מהו דכתיב ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם, דהול"ל ויקחו את לוט בן אחי אברם ואת רכשו, וצ"ב.

י"ד י"ז. ויצא מלך סדם לקראתו אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך. הנה לעיל (מקרא י') כתיב ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה והנשארים הרה נסו, ופרש"י וז"ל בארת בארת חמר בארת הרבה היו שם שנוטלים משם אדמה לטיט של בנין ומדרש אגדה שהיה הטיט מגובל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שניצול אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע עכ"ל, והשתא בשלמא לפי' בתרא שנעשה נס למלך סדום א"כ ניחא דלא הוזכר שיצא מלך עמורה, אבל לפי' קמא דלא הוצרכו לנס כדי לצאת, דאל"כ היאך יצא משם מלך סדום ועוד דרש"י לא הזכיר שיצאו משם בנס בפ"י קמא, צריך להבין למה לא הוזכר שיצא מלך עמורה ג"כ, וי"ל דלא הוצרך ליזכר שיצא מלך עמורה ואף מלך סדום נזכר רק משום הא דלהלן (מקרא כ"א) יעו"ש.

י"ד כ"ג. אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם. פרש"י וז"ל ולא תאמר אני העשרתי את אברם שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו' עכ"ל, יל"ה אמאי סבר אברהם דלא נתקיימה ברכת ואברכך בזה שמלך סדום רצה ליתן לו דכי יתכן לומר שאברהם סבר שהברכה צריכה להתקיים בדרך ניסית ולא בדרך טבעית, וי"ל ע"ד החידוד (עי' של"ה חלק תושב"כ סוף לך) דהא נצחון אברהם עם אליעזר עבדו היה בדרך ניסית ולא בדרך טבעית, ונמצא דכל העשירות שרצה מלך סדום ליתן לאברהם זהו עשירות הבאה ע"י נס, וארז"ל (תענית כ"ד א') גבי אלעזר איש בירתא שנעשה לו נס ונתמלא כל אוצרו חסין, אף ששם בתוך האוצר

דממעשה נסים כזה דהוה תוך גדרי הטבע שלא נשתנה מעצם עולם הבריאה דבר באמת מותר ליהנות וכמבואר בגמ' וכן"ל. ולכן נמי לא אמר אברהם "ולא תאמר שלא היה כאן מעשה נסים" רק אמר "ולא תאמר אני העשרתי את אברם" שהיה כאן נס גדול וכן"ל.

ולפי"ז יתיישב הא דמקשין העולם, היאך אברהם לקח מתנות מפרעה (לעיל פי"ב מקרא ט"ז), דמאי שנא דהתם אצל פרעה לא אמר אברהם ולא תאמר אני העשרתי את אברם, והשתא א"ש והיינו משום דאצל פרעה המתנות לא באו ע"י מעשה נסים, ויש לדחות דהתם אצל פרעה גם הי' ע"י מעשה נסים והיינו הנגעים שבאו על פרעה ויש עוד לדון בזה אי אצל פרעה נמי חשיב מעשה נסים.

והנה במה שפרש"י בתענית שם יל"ה, דכתב רש"י וז"ל אלא כאחד מעניי ישראל משום דמעשה נסים הוא ואסור לאדם להנות ממעשה נסים כדאמר לעיל ואם עושין לו נס מנכין לו מזכויותיו עכ"ל, ויל"ה דהא בתענית כ' ב' אמר' דאמר רבי ינאי אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס שמא אין עושין לו נס ואם תמצוי לומר עושין לו נס מנכין לו מזכויותיו, וקשיא לפרש"י דא"כ מה ראה דאסור ליהנות ממעשה נסים דבשלמא אי הוה במקום סכנה ניחא אבל היכא דלא הוה במקום סכנה כהנס דאלעזר איש בירתא מנ"ל דאסור ליהנות, ויל"ה דרש"י למד זאת מהא דהגמ' האריכה בלשון אל יעמוד כו' ואת"ל כו', דהוה לגמ' לומר אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכויותיו, ומזה למד רש"י דאיכא הכא ב' ענינים, הא' שלא לעמוד במקום סכנה, והב' דאסור ליהנות ממעשה נסים, דאל"ה מאי ואת"ל, ועתה את"ל ה"פ, את"ל עושין לו נס כיון דנהנה מנכין לו מזכויותיו.

י"ד כ"ד. בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם. פרש"י וז"ל הנערים עבדי אשר הלכו אתי ועוד ענר אשכל וממרא וגו' אע"פ שעבדי

חייטין רק בשווי של זוז אחד, ונעשה לו נס, משום שהיה נותן תמיד כל כספו לצדקה, וכן הוה עובדא שנתן כל כספו לצדקה אף שהיה צריך הכסף לנדוניית בתו, ואעפ"כ אמר שיתן נדוניא לבתו רק כפי שעניי ישראל מקבלים ולא לפי שווי החיטין שהיה באוצר יעו"ש, ופרש"י הטעם שאלעזר איש בירתא לא רצה ליהנות מהחטים והיינו משום דאסור לאדם ליהנות ממעשה נסים יעו"ש, והנה מסתבר דהא דאמרו דאסור ליהנות ממעשה נסים היינו דוקא נס שיצא מגדרי הטבע כדהכא ששם קצת חיטין באוצר ונתמלא כל אוצרו בחיטין, וכמו כן נס פח השמן דחנוכה, אבל נס שהיה בתוך גדרי הטבע כמו נס פורים שלא נשתנה עצם עולם הבריאה רק ההשגחה סידרה שיהיו הדברים כך וכך ועי"ז יהי' נס ההצלה, בזה לא אמר' דאסור ליהנות ממעשה נסים, וכדמשמע בגמ' ממעשה דאלעזר איש בירתא שהי' נסו מחוץ לגדרי הטבע ועי"ז פרש"י הטעם דאסור ליהנות ממעשה נסים, והשתא לפי"ז י"ל דזהו מה שאברהם אבינו אמר למלך סדום ולא תאמר אני העשרתי את אברם, והיינו דמלך סדום היה סבור שאף ממעשה נסים כזה שהוא בתוך גדרי הטבע (והיינו שלא נשתנה בעולם הבריאה דבר) גם אסור ליהנות, והרי הנס שהיה לאברהם אבינו לא היה נס חוץ לגדרי הטבע כהנס דפח השמן ודאלעזר איש בירתא, אלא היה הנס בתוך גדרי הטבע ולא נשתנה בעולם הבריאה עצמו דבר בזה הנס, ולכן אם אברהם אבינו היה לוקח ממלך סדום, היה מלך סדום חושב דעל כרחך דלא היה כאן נס כלל, דאל"כ למה אברהם לקח (והיינו לפי מה שמלך סדום היה סבור), ודבר זה לא רצה אברהם אבינו שמלך סדום יחשוב דלא הוה הכא נס, ולכן אמר לו ולא תאמר אני העשרתי את אברם, והיינו שלא תאמר מלך סדום דלא היה כאן נס וא"כ נמצא דהעשירות באה על ידך ולא ע"י נס, אלא העשירות באה ע"י הנס, ולא אטול ממך כדי שתבין שהיה כאן נס, והנה כל זה הוצרך אברהם אבינו לעשות שלא ליטול העשירות ממלך סדום כי מלך סדום היה סבור שאף ממעשה נסים שבתוך גדרי הטבע אסור ליהנות וכן"ל, אבל האמת דעתו דאברהם אבינו היה

נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם כו' עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (מקרא י"ד) כתיב וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות וירדף עד דן, ופרש"י וז"ל שמונה עשר וגו' רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו עכ"ל, וכן ארז"ל בגמ' נדרים ל"ב א' ובתנחומא לך לך י"ג, וכיון שנתבאר דרך אליעזר הלך עם אברהם א"כ היאך שיך לומר שהנערים העבדים הלכו עם אברהם כמבואר בקרא דידן, ושוב נמצא דכתב בשפתי חכמים בשם הגור אריה אות צ' וז"ל ודאי כל השמונה עשר ושלוש מאות הלכו עמו כדי להבהיל המלכים שלא יתחזקו כנגדו ואע"ג דהוא לבדו היה ג"כ מנצח אותם כי אין מעצור לה' מ"מ לקחום כדי להסתיר הנס שיהא לו התחזקות מן הטבע כענין (יחזקאל ח' ב') שים לך אורב וגו' ולכך לקח כמנין אליעזר שהכל היה בשביל אליעזר עכ"ל, והבן.

יל"ה היאך רצה והסכים אברהם אבינו שמלך סדום יתן לנערים חלקם, דלכאורה עדיין היה לחשוש בזה שמלך סדום יאמר ואני העשרתי את נערי אברהם, ויל"ה דהא פרש"י לעיל (מקרא כ"ג) וז"ל ולא תאמר וגו' שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו' עכ"ל, וכיון שהדברים הטובים שניתנו לנערים לא העשירו את אברהם עצמו, לכן הסכים אברהם שהם יקחו חלקם דסו"ס אי"ז מעשיר את אברהם ורק על אברהם עצמו הקב"ה אמר שיעשירו, ועוד יל"ה לפמש"כ לתרץ ע"ד החידוד לעיל מקרא כ"ג, דהכא מלך סדום לא חשב שלא היה כאן נס.

והנה כתב השל"ה הק' (תושב"כ סוף לך) וז"ל שלא ליהנות ממעשה נסים כדאיתא במסכת תענית לא רצה להנות מהחטים שנתמלאו בנס בחדר כן במסכת שבת שנעשו דדיו כדדי אשה שחשבו לגריעותא שנשתנו עליו מעשה בראשית ודבר זה נלמוד מאברהם שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל ולא תאמר אני העשרתי את אברהם כי כבר הבטיחני הקב"ה על העושר וקשה היעשה ה' ארובות בשמים וימטר לו כסף וזהב אלא

ודאי השי"ת יזמין לו סיבה להעשירו א"כ זהו הסיבה אלא הענין שכל הנצחון הזה היה מחוץ לטבע ממעשה נסים ובודאי אין כונת הקב"ה על זה עכ"ל, ועתה לת' השל"ה יל"ה דכיון שאברהם לא לקח משום שהיה ממעשה נסים א"כ היאך ביקש ליתן לנערים, ויל"ה דהנה בעובדא דאליעזר איש בירתא (תענית כ"ד א') אמר דלא רוצה ליהנות ממעשה נסים אלא יהנה מזה כאחד מעניי ישראל יעו"ש, ואי נימא דהכונה בדוקא לאחד מעניי ישראל א"כ הכא לכאורה לא מתרץ מידי משום דענר ואשכול היו עשירים ואין מצוה ליתן להם כמצוה ליתן לעניי ישראל, אבל אי נימא דאין הכונה כאחד מעניי ישראל בדוקא אלא הכונה שזה שנעשה לו הנס הוא לא יהנה אבל אחרים יכולים כן ליהנות מזה, ומה שאמר כאחד מעניי ישראל הוא משום שבהם עסק הרבה ובא לו זה הנס ע"י הצדקה שנתן לעניי ישראל, א"כ ה"נ הסכים אברהם דלנערי יתנו משום דלא להם נעשה הנס, ואף שהם הלכו עם אברהם מ"מ לא הם נלחמו וכנ"ל וא"כ מותר להם ליקח מזה, אבל אברהם דלו נעשה הנס לא נטל, ועוד יל"ה דהנה יש לדקדק בדברי השל"ה דכתב בזה"ל, אלא הענין כו' ובודאי אין כונת הקב"ה על זה עכ"ל, ולכאורה השל"ה צ"ל "וכיון דהוי מעשה נסים לא רצה אברהם ליהנות מזה", ומהא דלא כתב כן מוכח דס"ל דבאמת אברהם סבר דמותר ליקח מזה משם דהוי מעשה נסים תוך גדר הטבע וכדמשמע במעשה דאליעזר איש בירתא וכדביארנו כ"ז לעיל (מקרא כ"ג), וכיון שכן שוב ל"ק אמאי לנערי הסכים אברהם שיתנו והיינו משום דמן הדין הזה דאין ליהנות ממעשה נסים היה מותר, ולפי"ז גם ניהא אמאי לא אמר אברהם שאינו רוצה ליטול משום דהוי מעשה נסים רק אמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם, והיינו משום שבאמת הוי נס דמותר ליקח רק אברהם לא לקח כדי שמלך סדום לא יאמר דלא הוי נס הכא. (ועי' תדא"ר פכ"ה ד"ה למדנו יעו"ש).

ט"ו ה'. ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספר אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך. פרש"י וז"ל ויוצא אותו

החוצה ולפי מדרשו אמר לו צא מאיצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמד בן כו' אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל עכ"ל, יל"ה דכביכול מבואר דאברהם לא האמין כ"כ, שהרי בנסיון הראשון כבר נאמר לו (לעיל פי"ב מקרא ב') ואעשך לגוי גדול ומה הוצרך להסתכל באיצטגנינות, ושם י"ל דודאי האמין בה' ומה שהסתכל באיצטגנינותו היה כדי לראות מתי ובאיזה זמן יהיה כן. ויש לדחות ממה דכתיב להלן (מקרא ו') והאמין בה' ויחשבה לו צדקה ופרש"י וז"ל והאמין בה' לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות וא"ל במה אדע עכ"ל, וצריך להבין למה רק כאן התורה מספרת השבח שהאמין דהרי כבר האמין במה שהקב"ה כבר א"ל ואעשך לגוי גדול, אלא ע"כ דהתם שמא עדיין לא היה הבחינה של והאמין, וכיון שכן מבואר דאין לתרץ דהאמין וא"כ הדרא קושיא לדוכתא למה הסתכל באיצטגנינותו דהיתכן דלא האמין, ויש לדחות זאת הדחיה, דבאמת התם האמין והסתכל באיצטגנינותו כדי לדעת מתי ובאיזה זמן זה יהיה, ובאותו העת שהסתכל לראות מתי זה יהיה, ראה ג"כ שלא יהי לו זרע, ואעפ"כ האמין במה שהקב"ה אמר לו כה יהיה זרעך, ולכן דוקא הכא אמר הכתוב והאמין בה' וגו', והיינו דהכא האמין אף אחר שראה באיצטגנינות וראה שלא יהיה לו זרע, ומשא"כ לעיל שא"ל הקב"ה ואעשך לגוי גדול אף שהאמין מ"מ אין זה רבותא כהכא, דאז עדיין לא ידע שיראה באיצטגנינות שלא יהיה לו זרע, וכיון דאתינן להכי, נדחית הראיה, ונמצא דבאמת אברהם האמין גם קודם שהסתכל באיצטגנינות ומה שהסתכל היה כדי לראות מתי ובאיזה זמן זה יהיה, ועוד י"ל דהסתכל באיצטגנינות לראות דברים אחרים וכבר ראה ענין זרעו באותו העת, דיתכן דאיצטגנינות הוא דבר כללי ולא על דבר מסוים.

ואין ליישב דהא דכתיב ואעשך לגוי גדול היינו ע"י תלמידים וכיו"ב ולכן הסתכל באיצטגנינות לדעת אם זה באמת ע"י תלמידים או ע"י זרע שלו ממש, והוא, חדא משום דכתיב לעיל (פי"ב מקרא ז') וירא ה' אל אברהם ויאמר "לזרעך" אתן את הארץ הזאת וגו', וזה

הדיבור היה אחר שהקב"ה כבר א"ל ואעשך לגוי גדול, ואין לומר דבין הדיבור של ואעשך לגוי גדול לבין הדיבור של לזרעך אתן וגו' אז הסתכל באיצטגנינות, דא"כ למה הקב"ה לא אמר לו התם צא מאיצטגנינות, ועוד משום דפרש"י התם שהקב"ה הבטיח "בבנים" יעו"ש. (ועמש"כ בענין זה עוד בספרינו אבני אהרן עמ"ס אבות פ"א מ"ב ד"ה ויש).

ט"ז א'. **ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית ושמה הגר.** פרש"י וז"ל שפחה מצרית בת פרעה היתה כשראה ניסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר עכ"ל, יל"ה היתכן שפרעה טוב מאבימלך היה, דאילו גבי אבימלך שלקח את שרה להלן (וירא פ"כ) לא נזכר שאבימלך שלח ממשפחתו לבית אברהם, ואדרבא פרעה גרוע מאבימלך היה וכדפרש"י לעיל (פי"ב מקרא י"ט) יעו"ש, וצ"ב.

ט"ז ג'. **ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ותתן אתה לאברם אישה לו לאשה.** פרש"י וז"ל מקץ עשר שנים מועד הקבוע לאשה ששהתה י' שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת, לשבת אברם וגו' מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל עכ"ל, יל"ה למה י' שנים אחר שנישאו, קודם שנאמר לו ואעשך לגוי גדול, לא נשא אז אחרת.

ט"ז ד'. **ויבא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה.** פרש"י וז"ל ותקל גברתה בעיניה אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל שנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה עכ"ל, יל"ה דהא להלן (מקרא י"ג) כתיב ותקרא שם ה' הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי ופרש"י וז"ל הגם הלם לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחיו

של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ארבעה זה אחר זה ולא חרדה עכ"ל וכיון שבבית אברהם ושרה היו מלאכים היאך שייך להגר לחשוב ששרה אינה צדקת, ויותר דהא שרה היתה נביאה גדולה יותר מאברהם כדפרש"י להלן.

ט"ז ח'. ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה

באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת. הנה לא מצינו שענתה להיכן הולכת, רק מצינו שענתה מהיכן באה, והרי המלאך שאלה גם ואנה תלכי, וצ"ל דמיד שאמרה מהיכן באה מיד א"ל המלאך שובי אל גברתך וגו' עוד קודם שהספיקה לענות להיכן הולכת, ויתכן עוד דלא ידעה להיכן הולכת ולא ענתה.

ומזה שלא הלכה מיד לבית פרעה אביה, יתכן דהוא משום שפרעה אביה שלחה לבית אברהם ופחדה לחזור, ועוד יתכן שידעה האמת שאברהם ושרה צדיקים ולא רצתה לעזוב בית זה.

ט"ז י"א. ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה

וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניך. ולהלן (מקרא ט"ו) כתיב, ותלד הגר לאברהם בן ויקרא אברהם שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל ופרש"י וז"ל ויקרא אברהם שם וגו' אע"פ שלא שמע אברהם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל עכ"ל, ועדיין צ"ב דכיון שקרא לו כן מפני רוח"ק א"כ למה הוצרך המלאך לומר זאת להגר דבלא"ה היו קורין לו ישמעאל והיינו מפני רוח"ק דאברהם שידע שכן צריך לקרותו, וי"ל דאי לאו אמירת המלאך להגר היתה הגר יכולה לערער על שרוצה שיתנו לו שם אחר, דאף שידעה גדלות אברהם וא"כ היאך תערער מ"מ כיון שזרקוה מהבית וחזרת רק מפני ציווי המלאך שמא יהי' לה איזו כונה שלא לשמוע לאברהם, ועוד י"ל דכשראתה שאברהם קורא לו

ישמעאל ראתה בזה גדלותו שהיה לו רוח"ק בזה שידע ליתן זה השם אע"פ שלא שמע מהמלאך שכן צריך לקרוא לו, ועוד י"ל דרוה"ק אף שזה אומר שכן ראוי לעשות מ"מ אינו ציווי, ולכן אף שהיה לאברהם רוח"ק שראוי לקרותו ישמעאל מ"מ עדין היו יכולים לקרותו שם אחר, אבל עתה דהיה ציווי של המלאך לקרותו ישמעאל כדפרש"י ד"ה וקראת שמו, לא שייך לקרותו שם אחר, ואי תיקשי היאך הגר לא הי' שומעת לאברהם לולי הציווי של המלאך, י"ל דאין הכונה שלא הי' שומעת, רק הכונה כהא דתנן (מכות כ"ג ב') ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות כו' ופרש"י וז"ל לזכות את ישראל כדי שיהו מקבלין שכר במה שמונעין עצמן מן העבירות לפיכך הרבה להן שלא היה צריך לצוות כמה מצוות וכמה אזהרות על שקצים ונבלות שאין לך אדם שאינו קץ בהן אלא כדי שיקבלו שכר על שפורשין מהן עכ"ל, וה"נ י"ל דהציווי היה כדי לזכות את הגר במצוה, וק"ל.

ט"ז ט"ז. ואברהם בן שמונים שנה ושש

שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברהם. הנה לעיל (פ"ב מקרא ד') כתיב ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרון, וכתיב לעיל (שם מקרא ה') ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען ומבואר דמיד הגיעו, וכתיב לעיל (מקרא ג') ותקח שרי אשת אברהם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברהם בארץ כנען וגו', ונמצא דהגר נשאה לאברהם כשאברהם היה בן שמונים וחמש, וא"כ נשאר שנה אחת עד לידת ישמעאל, וכתיב לעיל (מקרא ה') ותאמר שרי אל אברהם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניי ישפט ה' ביני וביניך ופרש"י וז"ל אנכי כו' שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עובריה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון ראשון עכ"ל, והרי זמן הריון הוא ט' חדשים, ולפי"ז נשארו ג' חודשים שהיתה שרה קלה בעיני הגר כדכתיב ותקל גברתה

בעיניה, ונמצא דבאותן ג' חודשים הספיקה ליכנס להריון ולהפיל עובריה.

י"ז כ"ג. ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלקים. הנה בקרא דידן לא הוזכר מילתו של אברהם אלא מילתם של ישמעאל וכל ילדי ביתו וכל מקנת כספו כל זכר, וכיון שכן, בשלמא הא דכתיב להלן (מקרא כ"ד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו ניחא דכיון דעדיין לא הוזכר שמל לכן עתה סיפר הכתוב שמל, אבל הא דכתיב להלן (מקרא כ"ה) וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו, אין מובן למה נאמר, שהרי כבר הוזכר זאת למעלה, וי"ל דהכא בא הכתוב לומר באיזה מנין שנים שלו הוא מל, ולפי"ז הא דכתיב להלן (מקרא כ"ד) אף דהתם בא הכתוב לומר גם באיזה מנין שנים נימול מ"מ בא הכתוב לומר ג"כ עצם הדבר שהוא נימול כי עדיין לא הוזכר שנימול, רק בנו ובני ביתו הוזכר שנימולו, אלא דאכתי יל"ה מהו דכתיב להלן (מקרא כ"ו) בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו דהא כבר כתיב זאת למעלה, ושוב נמצא דכתב בכלי יקר וז"ל בעצם היום הזה נימול אברהם וגו' אע"פ שכבר נאמר וימל בשר ערלתם וכתיב בהמולו את בשר ערלתו מ"מ חזר ופירש לומר שעשה גם מילתו בעצם היום הזה לעין כל ולא היה מתבייש מפני הרואים כו' עכ"ל, וק"ל.

י"ז כ"ז. וכל אשר ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בני נכר נמלו אתו. יל"ה דהא זה כבר נאמר לעיל מקרא כ"ג, ועוד יל"ה ההפרש דאילו הכא כתיב וכל אנשי ביתו יליד בית ואילו לעיל (מקרא כ"ג) כתיב ואת כל ילידי ביתו ולא כתיב התם אנשי ביתו יליד בית, ועוד יל"ה מהו נמולו אתו דהא מקרא זה לכאורה הוא המשך להא דכתיב לעיל (מקרא כ"ו) בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו וכל אנשי ביתו וגו', וק' זו י"ל דכיון דבקרא הקודם לא כתיב נמולו ל' רבים רק כתיב נמול ל' יחיד לכן הוצרך הכתוב לומר הכא נמולו אתו, אמנם אכתי יקשה דבאמת למה בקרא הקודם לא כתיב נמולו ל' רבים דהרי התם מיירי הכתוב גם על אברהם וגם על ישמעאל בנו דהוה צ"ל נמולו ל' רבים, ועי' מש"כ לעיל (מקרא כ"ו) בשם הכלי יקר ולדבריו ז"ל התם, ניחא גם הכא, וק"ל.

שוב נמצא דכתב בפירוש הרוקח עה"ת (שהוגה בדיוק רב ע"י מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א) וז"ל שער שינוי, כתי' כל זכר באנשי בית אברהם וימל, וכ' נימול אברהם וישמעאל, כתי' יליד בית ומקנת כסף ולא אמר יליד ביתו ומקנת כספו, מלמד שכל יליד ביתו ומקנת כספו של אברהם מל תחילה ולאח"כ מקנת כסף ויליד בית של ישמעאל, וניתוסף ה' לאברהם קרי ביה ה' אברהם כי ה' מל, אברהם, ישמעאל, יליד ביתו, מקנת כספו, כל זכר באנשי בית אברהם תלמידיו עכ"ל.

פרשת וירא

הכנסת אורחים אלא בקשת חסד שיכנסו לביתו, אבל השתא מאחר שראה שהם צריכים שיכנסו לבית רק שלא רצו להטריחו א"כ שפיר עשה אברהם שרץ לקראתם והוי ממש הכנסת אורחים. **ולפי"ז** יש ליישב הא דאקשי' לעיל (מקרא א') אמאי הקב"ה לא הכניס החמה לנרתיקה והיו באים אנשים סתם, והשתא א"ש דכיון שהיו נצבים הבין דמחפשים מקום צל מפני החמה החזקה ולכן רץ לקראתם להכנסת אורחים, דאילו לא היתה חמה חוץ לנרתיקה ולא היה כה חם, לא היה אפשר להבין דזה שהם נצבים הוא שמחפשים הכנסת אורחים אלא היה מקום לחשוב שסתם נצבים ומעיינים על המקום, וק"ל.

הנה לעיל (לך לך פי"ז מקרא כ"ג) כתיב, ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כשאר דבר אתו אלקים, ויל"ע אם המלאך רפאל שבא לרפאות את אברהם (כדפרש"י הכא בד"ה והנה שלשה כו') ריפא גם את ישמעאל וילידי ביתו, או אפשר שדוקא אברהם שטרח כ"כ ביום השלישי למילה הוצרך לריפוי אבל השאר שנימולו ולא טרחו כאברהם לא הוצרכו לריפוי, ואף ישמעאל שעשה מן הבקר כדפרש"י להלן (מקרא ג') מ"מ לא טרח כאברהם ולא הוצרך לריפוי.

יל"ה במה שפרש"י (ד"ה והנה שלשה אנשים נצבים) ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט, שהרי בתחילה פרש"י (שם) שאין מלאך אחד עושה ב' שליחויות, ויתכן ליישב דזה שייך לשליחות אחת והיינו משום שלוט ניצל בזכות אברהם כדכתיב להלן (פי"ט מקרא כ"ט) ויהי בשחת אלקים את ערי הככר ויזכר אלקים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהם לוט, ושוב נמצא דכבר הקשו כן התוס' (ב"מ פ"ו ב' ד"ה ההוא) ותיצו וז"ל ובב"ר יש

י"ח א'. **וירא אליו ה' באלני ממרא** והוא יושב פתח האהל כחם היום. פרש"י וז"ל כחם היום הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא מלאכים עליו בדמות אנשים עכ"ל, יל"ה דהרי אפשר היה להחזיר החמה לנרתיקה ויבואו בנ"א ממש, וי"ל דכיון שבלא"ה היו המלאכים צריכים לבא לשליחות לכן הביא הקב"ה עליו המלאכים בדמות אנשים, ועוד י"ל שרצה הקב"ה להראות מעלתו של אאע"ה שאע"פ שהוציא הקב"ה חמה מנרתיקה אפי"ה רץ לקראתם, ויש לדחות דלדברינו נמצא דהיו ב' אפשרויות הא' להחזיר החמה לנרתיקה ויהיו אורחים כפי שהיה תמיד והב' שהחמה לא תחזור לנרתיקה ואברהם יטרח יותר, ולא יתכן לומר דהקב"ה השאיר החמה חוץ לנרתיקה ועי"ז יטרח יותר בזמן שהוצאת החמה מנרתיקה היה כדי שלא יטרח כלל.

ושוב נמצא דכתב בשפתי חכמים אות ח' בשם הגור אריה, דאילו הקב"ה היה מחזיר את החמה לנרתיקה היו באים אנשים סתם, אבל הם היו רבים יותר מג' המלאכים שהם רק שלושה, ולכך השאיר הקב"ה החמה חוץ לנרתיקה כדי שאם מצטער שאין אורחים מ"מ שלא יטרח בהרבה אורחים רק בשלושה, וק"ל. ועי' להלן (מקרא ב') מש"כ לתרץ בזה עוד.

י"ח ב'. **וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה.** פרש"י וז"ל וירא מהו וירא וירא שני פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם עכ"ל, ויתכן לומר דבדוקא עשו כן המלאכים שהיו נצבים במקום אחד, כיון דאם לא היה מבין שאין רוצים להטריחו אלא סתם היו הולכים לא היה אברהם רץ להכניסם לביתו, דאין זו

שרפאל בא להציל את לוט ורפואת אברהם אינה נזכר ואפילו בא כמו כן לרפואת אברהם חשיב הכל שליחות אחת דרפואה והצלה ענין אחד הוא עכ"ל.

י"ח ד'. יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ. פרש"י וז"ל ורחצו רגליכם כסבור שהם ערביים שמשתחווים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס עבודת כוכבים לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם עכ"ל, יל"ה דהא הערביים יצאו מישמעאל, והיתכן שבאותו הזמן כבר יצאו ג' ערביים גדולים בגילם, וגם שאילו היו מבני ישמעאל היה לו לאברהם לדעת כי הם מצאצאיו, וא"כ היאך היה אברהם סבור שהם ערביים, ואין ליישב דערביים היינו אנשים הבאים מארץ ערב ולא ישמעאלים המה, שהרי כתיב להלן (וישב פל"ז מקרא כ"ה) והנה ארחת ישמעאלים באה וגו', ובתרגום אונקלוס והא שירת ערבאי, וכן פרש"י שם שאין דרכן של ערביים כו', ועוד יש להבין דהא לא מצינו שאברהם אמר גם "לינו", וביותר דלא רק שלא אמר להם גם ללון, אלא אמר להם שאחר שיאכלו ילכו כדכתיב להלן (מקרא ה') ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו ופרש"י אחר כן תלכו, ובש"ח כתב הכונה אחר האכילה, ושמא י"ל דוהשענו תחת העץ היינו שילוננו, אך זה קצת דוחק דהי' צריך ליתן ללון במיטה ולא תחת העץ, עוד יל"ה דהרי להלן (פי"ט מקרא ב') פרש"י וז"ל ולינו ורחצו רגליכם וכי דרכן של בני"א ללון תחילה ואח"כ לרחוץ ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבואו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחילה ואח"כ רחצו עכ"ל וכיון שכן מנין שלוט לא הקפיד שלא להכניס עבודת כוכבים לביתו שהרי אצל לוט היה טעם מיוחד למה שהקדים לינה לרחיצה והיינו שפחד מאנשי סדום וכן"ל (ועי' ב"ר נ' ד' אל בית עבדכם ולינו ורחצו

אברהם מקדים רחיצה ללינה כו'), ושמא י"ל דמי גרם לו להיות בסדום (עי' רש"י להלן מקרא י"ג ד"ה ואנשי) שהרי היה יכול לדור במקו"א שיתאפשר לו להכניס אורחים כאברהם בנקל וכיון שהלך לסדום ולא חשש שיכנסו אליו כך ע"כ שלא הקפיד שלא להכניס אורחים עבודת כוכבים לביתו, ועוד י"ל דאילו אברהם אף אם היה באותו מצב כלוט גם אז היה מקדים רחיצה ללינה משום שהקפיד שלא להכניס עבודת כוכבים לביתו ומשא"כ לוט.

וישוב נמצא בספר עמר נקרא להר"ע ברטנורא דכתב וז"ל ורחצו רגליכם כסבור ערביים הם שמשתחווים לאבק רגליהם קשה היאך היה סבור שערביים הם הלא הערביים הם מבני ישמעאל כמש"כ רש"י (לקמן פכ"א מקרא י"ז) בפסוק באשר הוא שם הולכות אורחות דודנים ועדיין לא היו בנים לישמעאל י"ל דה"ק שהיה אברהם סבור שהיו עושין כמו שעושין הערביים עכשיו שמשתחווים לאבק רגליהם ומה שאמר ערביים הם חסר כ"ף הדמיון ופי' כסברו כערביים הם שמשתחווים וכו' עכ"ל, ודו"ק.

י"ח ה'. ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על כן ערבתם על עבדכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת. יל"ה דהרי פסח היה וא"כ היאך אפו לחם דהיה צריך שיאפו להם מצות, ותדע דפסח היה מדכתיב להלן (מקרא י') ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך וגו' ופרש"י וז"ל כעת חיה כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק כו' עכ"ל, וכדפרש"י עוד שמות בא פי"ב מקרא מ"א יעו"ש, וכן גבי לוט כתיב להלן (פי"ט מקרא א') ויבאו שני המלאכים סדומה בערב וגו', ולהלן מיניה שם (מקרא ג') כתיב ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו ופרש"י וז"ל ומצות אפה פסח היה עכ"ל, [ואין לומר דמהתם ליכא ראייה כיון דהתם כתיב בערב ושמא היינו ליל ט"ו ומשא"כ אצל אברהם לא כתיב בערב ושמא היה ביום י"ד קודם ליל ט"ו, והיינו משום דאמרי' (ברכות כ"ז, וב"ר מ"ח א') כחם היום שש שעות ולפרש"י התם היינו

סוף שעה שישית, והא מסוף שעה ששית חמץ אסור באכילה ובהנאה כדתנן (פסחים י"א ב') וכדכתבו הר"מ והראב"ד (פ"א מהל' חמץ ומצה ה"ח – ט'), ואין ליישב דאילו אברהם חשב שהם ערביים ולכן לא חשש מליתן להם לחם משא"כ לוט שלא חשב כן נתן להם מצות, חזא משום דאף לוט חשב שהם ערביים ותדע זאת מדפרש"י שלוט לא הי' מקפיד שלא להכניס עבודת כוכבים לביתו ואת"ל דלא ידע שהם ערביים מלן שלא הי' מקפיד דאיכא למימר שחשב שאינם ערביים, ועוד דנהי נמי שהם ערביים מ"מ היאך היה לחם בביתו של אברהם בזמן הפסח, ועוד דהא אמרי' (ב"מ פ"ז א') דרק בתחילה חשב כן אבל מיד אמרו לאברהם וכי בערביים חשדנו יעו"ש, ומ"מ ק' זו י"ל דדוקא אחר שאמר להם ואקחה פת לחם אז אמרו וכי בערביים חשדנו דאז הבינו שחשדם שהם ערביים, דאילו קודם שאמר להם ואקחה פת לחם עדיין לא הבינו שהרחיצה שאמר להם תחילה לרחוץ זה היה מפני שחשדם בערביים, ורק עתה שראו שנותן להם לאכול וללון הבינו שהרחיצה היה משום שחשדם בערביים, אבל ג"כ יש לדחות כי הכא במלאכים עסקינן ובודאי ידעו לשם מה נתן להם לרחוץ, וי"ל שלחם נמי מצה הוא כמו שמצינו בלחמי תודה דיש שם שלוש חמץ ועשר מצה ואפי"ה קרינן ליה "לחמי" תודה, וכן בהגש"פ אמרי' הא "לחמא" עניא והכונה פשוט למצה כדכתיב (דברים ראה פט"ז מקרא ג') לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני וגו' ופרש"י לחם עני לחם שמזכיר את שנתענו במצרים עכ"ל, אך דמ"מ עדיין קשה מאי שנא דגבי לוט כן כתיב הלשון מצות, ועי' ב"ר נ' ד' דמצה דכתיב אצל לוט הוא ל' מצה ומריבה על שרצה ליתן מלח לאורחים ואשתו דלוט לא רצתה יעו"ש, (ואפשר דלכן היא נענשה בעונש זה שנעשתה למלח מזה כנגד מדה).

עוד פירש"י וז"ל וסעדו לבכם כו' א"ר חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצה"ר שולט במלאכים עכ"ל, ארז"ל (ברכות נ"ד א') בכל לבבך

בשני יצריך ביצ"ט וביצה"ר, ונמצינו למידין דיצר זהו לב, ויל"ה דהרי למלאכים אין אפילו לב אחד דהיינו אפילו יצ"ט אין להם כי אין להם בחירה וכדכתב בפירוש חסד לאברהם על שמונה פרקים לרמב"ם פ"ח ד"ה אשר נמצא בו יעו"ש, ומסתברא כן שאין להם אפי' יצ"ט משום דכל מה שצריך ליצ"ט היינו כדי להתגונן כנגד היצה"ר דאילו היה רק יצה"ר בלא יצ"ט פשיטא דלא הויה בחירה וא"כ המלאכים דאין יצה"ר שולט בהם א"כ אינם צריכים אף יצ"ט, ושמא זה יש לדחות משום דליצ"ט צריך גם כדי שיהיה רצון מסוים ולא רק כדי להתגונן כנגד היצה"ר, אבל מ"מ אכתי יל"ה דהא מסתבר דיצ"ט הוא מלאך בפ"ע וכמו שהיצה"ר הוא מלאך ולא מסתבר שיהי' מלאך שולט במלאך, וצ"ב.

והנה כ"ז הוא לדברינו דרבי חמא דייק דלא כתיב לבבכם אלא לבכם משום דלמלאכים אין ב' יצרים, אבל לדברי השפתי חכמים דכתב וז"ל ועל ב' בנ"א שייך לומר לבבכם לפי שאין דעותיהן שוות כדאיתא בסנהדרין (ל"ח א') והטעם מפני הגזלנים והחמסנים והיינו היצה"ר ששולט באדם אבל המלאכים אין להם יצה"ר א"כ שוים הם בדעותיהם שייך לומר לבבכם עכ"ל, והיינו דרבי חמא לא דייק מפני שלמלאכים אין ב' יצרים אלא דייק מפני שאצל בנ"א אין דעותיהם שוים ולכל אדם יש לב אחר (ולכן כתיב לבבכם) משא"כ אצל המלאכים שדעותיהם שוים ולכן כתיב לבבכם, ולדבריו לא קשיא דיתכן דאה"נ דלמלאכים אין יצ"ט, ולא ע"ז איירי הכא והבן.

שוב נמצא דכמו שכתבנו כ"כ המתנות כהונה בב"ר מ"ח י"א, ועי' רש"ש שם דהקשה מדכתיב גבי אדם וסעד לבך דהול"ל וסעד לבבך ולכן כתב הרש"ש כהשפתי חכמים, ועי' יפה תואר שם (שתי' ק') הרש"ש) דאין כונת רבי חמא לדייק דהי' צ"ל לבבכם מחמת דיוק הלשון, רק הכונה דלבבכם מורה על כפילות הלשון לומר שאברהם נתן ביד רחבה, ועתה דכתיב לבבכם משמע דלא נתן להם ביד רחבה וזה א"א לומר על אברהם אבינו יעו"ש.

הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפנייהם עכ"ל.

הנה יל"ה דהא לעיל (מקרא ז') כתיב ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימחר לעשות אתו ופרש"י וז"ל אל הנער זה ישמעאל לחנכו במצות עכ"ל, וכיון שכן יל"ה היאך כתיב בקרא דידן ובן הבקר אשר עשה והרי לא אברהם עשהו אלא ישמעאל, וי"ל דמ"מ אמר הכתוב ובן הבקר אשר עשה והיינו אברהם משום שאברהם טרח ומסר נפשו על המצוה, וכמו שמצינו (שמות ויקהל פל"ז מקרא א') דכתיב ויעש בצלאל את הארן וגו' ופרש"י ויעש בצלאל לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו עכ"ל, אמנם עדיין יש לחלק דאילו בצלאל אף שאחרים עשו עמו מ"מ כיון שהוא מסר נפשו יותר מהם לכן נקראת על שמו, אבל גבי אברהם הוא לא עשה עמו כלל, ועי' תרגום יונתן ב"ע שתרגם ובר תורי דעבד עוליאמא דעבד תבשילין יעו"ש.

י"ח ט'. ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל. פרש"י וז"ל נקוד על אי"ו שבאליו ותניא רשב"א אומר כו' שאף לשרה שאלו איז אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש עכ"ל, יל"ה חדא למה הוצרכו לשאול איז אברהם והרי אברהם בעצמו רץ לקראתם, ועוד דאם שאלו לשרה איז אברהם א"כ על כרחך שידעו היכן שרה ולמה הוצרכו לשאול איה שרה אשתך, ועוד דלכאורה היה צ"ל למדנו שצריך לשאול לאיש היכן נמצאת האשה ולהיפך ומהו "על" האשה ו"על" האיש, וי"ל ע"ד הדרוש דהשאלה איה פרושה באיזו דרגה נמצא אדם פלוני ומה מעשים אם טובים אם רעים ח"ו (וכדאיתא בספ"ק), ולפי"ז הכל א"ש דאברהם רץ לקראתם ובודאי ידעו היכן נמצא אלא שעדיין שאלו את שרה איז אברהם באיזו דרגה הוא ומה מעשיו וודאי שענתה האמת שדרגתו גבוהה ומעשיו טובים, ומה שלא פירט הכתוב תשובתה של שרה על אברהם רק פירט תשובתו של

יל"ה איזו דרך ארץ היא זו שהאורחים יאמרו לבעה"ב כן תעשה כאשר דברת, ויתכן דכיון שמלאכים היו ואברהם לא ידע לכן ה' זה לנסיון דאף שהם אמרו כן אפי"ה מיד וימחר אברהם האהלה אל שרה וגו', ועי' ב"ר מ"ח י"א ועי' רמב"ן, והבן.

י"ח ו'. וימחר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת לוישי ועשי ענות. מבואר דהעוגות היינו הלחם שהרי בתחילה אמר (לעיל מקרא ה') ואקחה פת לחם וגו', ועכ"פ צ"ב מ"ט שינה אברהם דהיה לו לומר ועשי לחם, וי"ל דהנה אמרי' (ב"מ פ"ז א') כתיב ואקחה פת לחם וכתיב ואל הבקר רץ אברהם אמר רבי אלעזר מכאן שהצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים מנלן מעפרון כו', ולכן אף שבתחילה אמר ואקחה פת לחם אפי"ה אמר לוישי ועשי עוגות כי צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, אך צריך להבין אמאי ר"א לא דייק זאת מהשינוי דלחם ועוגות וכדהקשינו ולמה דייק מלחם ובקר, ושמא י"ל דהוא משום דבקר יקר טפי מעוגות, וק"ל.

י"ח ח'. ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפנייהם והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. הא דכתיב והוא עמד עליהם היינו שעמד ממש לפנייהם, והטעם שעמד אמרי' (קידושין ל"ב ב') מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין בבית המשתה בנו של רבן גמליאל והיה ר"ג עומד ומשקה עליהם נתן לר"א ולא נטלו נתנו לר"י וקבלו א"ל ר"א יהושע אנו יושבין ור"ג משקה עלינו א"ל מצינו גדול ממנו ששמש אברהם גדול הדור היה וכתיב בו והוא עמד עליהם ושמא תאמרו כמלה"ש נדמו לו לא נדמו לו אלא לערביים ואנו לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו ע"כ, וכן מצינו בהא דכתיב (שמות יתרו פי"ח מקרא י"ב) ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלקים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלקים ופרש"י וז"ל ויבוא אהרן וגו' ומשה היכן הלך והלא

אברהם על שרה, היינו משום שבאשה זה יותר שבח שאומרים עליה שצנועה היא וכדפרש"י וז"ל הנה באהל צנועה היא עכ"ל, ולפי"ז ניחא דלמדנו שצריך לשאול את האיש על האשה ואת האשה על האיש. ומ"מ צריך להבין שאם התשובה על מעשיו שהמעשים לא טובים נמצאו חוטאים בעון לשון הרע, ואולי משום שענין השאלה הוא לדעת אם הבית ההוא כשר ואפשר ליכנס בו או לא ונמצא דזה לתועלת, ולשה"ר לתועלת מותר, עי' הפרטים בחפץ חיים הלכות לשה"ר כלל י' יעו"ש היטב.

ושוב נמצא דכתב בספר מעולפת ספירים להרה"ק ר' שלמה אלגאזי זי"ע בשם הזה"ק וז"ל כתב בספר בראשית (במדרש הנעלם) דף ק"א ע"ב בפסוק הנה באהל אמר שהמלאכים אין יודעים בעוה"ז כלום רק מה שנמסר להם לדעת ולזה שאלו איה שרה ולזה כתיב ג"כ ועברתי בארץ וכי לא היה להקב"ה שליח לעשות זה אלא לפי שהמלאכים אין מבחינים בין טפת בכור לטיפת פשוט שלא ניתן להם לדעת זה ואינם יודעים אותו אלא הדברים לפי שהקב"ה רוצה להביא דבר על העולם מעביר כרוז בכל הרקיעים והם שומעים עכ"ל.

י"ח י'. ויאמר שוב שוב אליך כעת

חיה והנה בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו. פרש"י וז"ל והוא אחריו הפתח היה אחר המלאך עכ"ל, ולפי"ז נמצא ששרה היתה אחר המלאך בפתח האהל, וצריך להבין דא"כ היאך כתיב בתוך האהל דמשמע שהיתה בתוך האוהל ממש ועתה אמרי' דהיתה בפתח האוהל, ועוד היכי אמרי' דצנועה היא מדכתיב הנה באהל והרי היתה בפתח האוהל ולא בתוך האוהל, וי"ל דה"פ ושרה שמעת פתח האהל היינו דרך פתח האוהל, ואי תיקשי היאך יכולה לשמוע באהל שלה דרך הפתח של אהל אברהם, (שהרי המלאכים היו באוהל של אברהם כי היה אוהל נפרד לאברהם ואוהל נפרד לשרה וכדכתיב להלן (חיי שרה פכ"ד מקרא ס"ז) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו, ואף את"ל שהיו דרים באוהל אחד מ"מ כיון שפירסה גדה כדפרש"י לעיל

מקרא ח', הוצרכה להיות באוהל אחר לבדה כדכתב הרמב"ן (ויקרא תזריע פי"ז מקרא ד') וז"ל והיה משפט הנדות לשבת באוהל מיוחד עכ"ל יעו"ש, ע"ז בא הכתוב לומר והוא אחריו דהיינו שהמלאך היה סמוך לפתח, ועל כן יכולה היתה שרה לשמוע דברי המלאך ובאמת צנועה היא, וק"ל.

י"ח י"ב. ותצחק שרה בקרבה לאמר

אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן. ולהלן (מקרא י"ג) ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי, וי"ל מהא דכתיב גבי אברהם לעיל (פי"ז מקרא י"ז) ויפל על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד, דמאי שנא שלא היתה טענה על אברהם כמו על שרה, וע"ז פרש"י התם וז"ל ויפל אברהם על פניו ויצחק זה תרגם אונקלוס לשון שמחה ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם עכ"ל, וכתירוץ רש"י אפשר להוכיח כן נמי מדברי הרמב"ן דכתב וז"ל והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה וראוי לה שתאמין או שתאמר אמן כן יעשה ה' עכ"ל, והיינו דעל שרה ה' טענה על זה שלא האמינה ומשא"כ על אברהם לא היה טענה כזו דהא כתיב בהדיא לעיל (פט"ו מקרא ו') והאמין בה' ויחשבה לו צדקה ועל כרחך דמה שצחק אברהם לא היה משום שלא האמין אלא משום שמחה וכדפרש"י, וק"ל. ועוד יש להוכיח כתירוץ רש"י מדברי הרמב"ן שם דכתב וז"ל ותצחק שרה בקרבה ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי השחוק לשמחה הוא בפה אז ימלא שחוק פינו אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה עכ"ל, והנה אצל אברהם כתיב ויפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו וגו' ולא כתיב ויפל אברהם על פניו ויצחק בלבו ועל כרחך שלשמחה צחק אברהם וכמו שפרש"י והתרגום.

י"ח י"ג. ויאמר ה' אל אברהם למה זה

צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי.

פרש"י וז"ל ואני זקנתי שינה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדני זקן עכ"ל, קצת צ"ב למה לא פרש"י הכי, ואני זקנתי היינו מה שאמרה אפשר הקרביים הללו טעונו ולד השדיים הללו שצמקו מושכין חלב וכדפרש"י לעיל (מקרא י"ב) יעו"ש.

י"ל"ה מה היה טענה על אברהם דהרי לא אברהם צחק, והי' צריכה להיות הטענה נאמרת לשרה שאף שרה נביאה היתה כדפרש"י להלן (פכ"א מקרא י"ב), ולמה נאמרה הטענה על שרה דרך אברהם, ושמה י"ל דהרי הבשורה ההיא נאמרה לאברהם קודם שרה וכדכתיב לעיל (לך לך פי"ז מקראות ט"ו ט"ז) ויאמר אלקים אל אברהם וגו' וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן וגו', ומסתבר דאברהם אמר אז לשרה זאת הבשורה, דזיל בתר טעמא שהרי כתיב שם ויאמר אלקים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה, ואח"כ וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן, ומבואר דהשם שרה תליא בהא דיהיה לה בן, וא"כ מסתבר שכשאברהם אמר לה על שה' אמר ליקרות לה שרה אמר לה הטעם לזה והיינו שיהיה לה בן, וכיון שכן, שמא מה שצחקה שרה הי' משום איזו חסרון באמונה או דבר אחר כיוצ"ב, ולכן היה טענה על אברהם למה אמר לה אז הבשורה באופן שלא תהיה לה אמונה שלימה בזה, ומה"ט כתיב ויאמר אלקים אל אברהם ולא אל שרה.

אמנם לפי"ז ק' למה הוצרכו לבשורה של המלאך לבשר את שרה מאחר שאברהם כבר אמר לשרה זאת הבשורה, וי"ל דהוא כדי ליתן לה בזאת הבשורה אמונה שלימה, ואין הכונה ליפגום באמונתה ח"ו אלא דלפי דרגתה הי' טענה, ועוד י"ל דהמלאכים באו לבשר מועד הפקידה והלידה וכדאי' במדרש (תנחומא וירא י"ג) תדע לך שכשבאו המלאכים אצל שרה מה כתיב שם שוב אשוב אליך וגו' זבדי בן לוי אמר שרט לו שריטה על הכתל ואמר לו לכשתגיע החמה לכאן תהי' נפקדת וכיון שהגיע החמה נפקדה שרה שנאמר וה' פקד את שרה ע"כ. (ודברי המדרש צ"ב דהא אסור לשמש ביום ומהו לכשתגיע החמה).

י"ח ט"ו. ותכחש שרה לאמר לא צחקתי **כי יראה ויאמר לא כי צחקת.** יתכן לפרש המו"מ אם צחקה אם לאו, וה"פ, דודאי מצד הענין שג' ערביים (שכך היו נראים) אומרים לשרה שהיתה זקנה שיהיה לה בן זהו דבר ששייך לצחוק ע"ז, ולכן צחקה שרה, ואמר הקב"ה דבזה שצחקה שרה א"כ נתבאר שאינה מאמינה באמונה שלימה בהבטחה שהבטחתי לאברהם שיהיה להם בן לעיל (לך לך פי"ז מקרא ט"ו), ואף על זאת אמרה שרה דמה שצחקה היה מפני הג' ערביים, ומ"מ היה טענה דיש כאן חסרון באמונה השלימה לפי דרגתה. שו"נ כן כעין זה ברמב"ן יעו"ש.

י"ח י"ז. וה' אמר המכסה אני מאברהם **אשר אני עשה.** פרש"י וז"ל המכסה אני בתמיה, אשר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצדון באכה סדומה ועמורה וגו' קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי עכ"ל, הא דפרש"י הכי, י"ל ע"פ הא דארו"ל (זוה"ק חוקת דף קפ"ג ע"א) ובשעתא דישראל תייבין בתיובתא קמיה קב"ה (ובשעה שישראל עושין תשובה לפני הקב"ה) וגזירה אתגזר עליהו, כדין קארי קב"ה לצדיקאי דקיימי לעילא, ואודע לון, ואינון מבטל ההיא גזירה, וחייס קב"ה עליהו דישראל כו' ע"כ יעו"ש, ולפי"ז ה"פ, דהוה קשיא לרש"י אמאי כתיב וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה בלשון תמיהה, דלכאורה היה צריך לומר וה' אמר לאברהם אשר הוא עשה וכיו"ב בניחותא, והשתא לדברי הזוה"ק דלעיל ניהא, דכיון שסדום לא עשו תשובה, א"כ באמת אין טעם לגלות לאברהם על ענין הפיכת סדום, דהא בזוה"ק נתבאר דדוקא אם בני"י עושין תשובה אז הקב"ה מודיע לצדיקים הגזירה רעה שנגזרה והם מבטלין אותה, אבל היכא שלא עשו תשובה נתבאר שהקב"ה לא מודיע לצדיקים, ולכן אמר הקב"ה דאפי"ה המכסה אני מאברהם אשר אני עשה, והטעם שבאמת גילה

הקב"ה לאברהם אע"פ שסדום לא עשו תשובה, זהו מה שפרש"י הטעם משום שנתתי הארץ לאברהם כו', וק"ל. ועי' תנחומא (וירא ו') שזכות המילה הקב"ה גילה לאברהם על הפיכת סדום.

והא דאמרו בזה"ק דדוקא אם עושין תשובה אז הקב"ה מגלה לצדיקים והם מבטלין אותה את הגזירה רעה, לכאורה צ"ב דכיון שעשו תשובה אמאי צריך שהצדיקים יבטלו הגזירה, דבשלמא אי הוה אמרי' דהיכן שלא עשו תשובה אז הקב"ה מודיע לצדיקים שיבטלוה ניהא, אבל עתה שעשו תשובה מה צריך לצדיקים שיבטלוה, ויתכן דהכונה באופן שעשו תשובה אבל לא תשובה שלימה כי לזה צריך דרגה גבוהה, ולכן צריך לצדיקים שיבטלוה, כי עדיין המקטרגים מסטינים שהרי התשובה לא שלימה, והרי הקב"ה גלוי וידוע לפניו ית' שהמעכב הוא השאור שבעיסה והיינו היצה"ר, ולהכי הקב"ה משתף הצדיקים לבטל הגזירה, וק"ל.

יל"ה דהא באותו הזמן של הפיכת סדום עדיין לא זכה אברהם אבינו בארץ ישראל וכדכתיב לעיל (לך לך פי"ג מקרא ז') ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט והכנעני והפרזי אז ישב בארץ ופרש"י וז"ל ויהי ריב לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין עכ"ל (וטענתם ולו אין יורש אין מובן שהרי אברהם עוד חי היה), ומבואר דעדיין לא זכה אברהם בא"י, וכן מבואר מדכתיב שם (מקרא ט"ו) כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך על עולם והיינו משום דכתיב לך אתננה ל' עתיד ומשמע דעדיין לא זכה בה אברהם, וכן הברית שכרת ה' עם אברהם על הארץ נמי היינו שיתן בעתיד לו ולזרעו כדכתיב שם (פט"ו מקרא ח') ויאמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה והיינו בל' עתיד וכן כתיב שם (מקרא י"ח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך וגו' ומדכתיב לזרעך נמי משמע שהוא

לעתיד ולא עתה, ושמא י"ל דמה שאמר הקב"ה אני נתתי לו את הארץ הזאת כו' הוא ע"ש העתיד, ואעפ"כ כיון שאצל הקב"ה הזמן הוא למעלה מהזמן ה"ז חשיב שכבר נתן לו, וכמו שמצינו גבי שלמה המלך שא"ל הקב"ה לשלמה (מ"א ג' י"ג) וגם אשר לא שאלת "נתתי" לך גם עושר גם כבוד, וק"ל. **והא** דאצל נח לא אמר הקב"ה המכסה אני מנח לעשות המבול שלא מדעתו היינו משום דהיה מוכרח שנח ידע מהמבול, ועוד משום דנח מקטני אמנה היה כדפרש"י לעיל (נח פ"ז מקרא ז') יעו"ש.

י"ח י"ח. ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. פרש"י וז"ל ואברהם היו יהיה מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו כו' עכ"ל, פי' דכמו שהקב"ה הזכיר את הצדיק וברכו כן צריך להיות אצל בנ"א שכשזמכירים הצדיק מברכין אותו (וכמבואר בב"ר מ"ט א' יעו"ש היטב) וק"ל. והיינו לומר דהא דכתיב (משלי י' ז') זכר צדיק לברכה לא קאי רק על הקב"ה שכשזמכיר צדיק דרכו ית' לברכו, אלא אף על בנ"א כוונת הכתוב וללמדנו שכן צריך לעשות, וזהו נמי מצות עשה דאורייתא של והלכת בדרכיו כמש"כ הרמב"ם (פ"א מהל' דעות ה"ה – ו') יעו"ש, וכן ארז"ל (מדרש שמואל פרשה א') זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב אמר רבי יצחק כל מי שהוא מזכיר צדיק ואינו מברכו עובר בעשה דכתיב זכר צדיק לברכה וכל מי שהוא מזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה דכתיב ושם רשעים ירקב כו' רבי ברכיה בשם לוי אמר מצינו כשהקב"ה מזכיר את ישראל מברכן כו' ע"כ יעו"ש כל הענין.

י"ח כ"ד. אולי יש חמשים צדיקים האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה. פרש"י וז"ל אולי יש חמשים צדיקים עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש עכ"ל, ולפי"ז כשאמר אברהם (להלן מקרא כ"ט) אולי ימצאון שם ארבעים הרי זה צריך להתפרש דהיינו שמונה לכל כרך וכרך וכמו שפרש"י דיש ה'

מהמבול כי אילו היה מתפלל גם לא היה להם הזכות לינצל, רק כונת חז"ל שהיה טענה למה לא התפלל אע"פ שידע שלא ינצלו, והשתא לא קשיא כיון דנתבאר דלא אמרו חז"ל שלא ניצלו מפני שלא התפלל וכנ"ל, אלא דאכתי קשה דאברהם אבינו היה צריך להתפלל כמו שהיה טענה על נח שלא התפלל אף שתפלתו לא היתה מועלת, וצ"ב.

י"ח ל"ד. וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו. ולעיל (לך לך פי"ז מקרא כ"ב) כתיב ויכל אלקים לדבר אתו ויעל אלקים מעל אברהם, וצ"ב הפרש הלשון.

י"ט א'. ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער סדם וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה. פרש"י וז"ל וירא לוט מבית אברהם למד לחזור על האורחים עכ"ל, והיינו כשהיה עם אברהם בחרן ובא"י ובמצרים, ולא למד מהמעשה שהיה עם המלאכים כי כבר לא היה עם אברהם ומניין לו לדעת זה המעשה, והא דסיפר הכתוב שבחו של אברהם דוקא עם המלאכים, י"ל שהוא משום השבחים היתרים על סתם הכנסת אורחים והיינו שנצטער על שלא מצא אורחים ועוד שהיה אחרי המילה.

י"ט ב'. ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נלין. פרש"י וז"ל ולינו ורחצו רגליכם וכי דרכן של בנ"א ללון תחילה ואח"כ לרחוץ ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם כו' עכ"ל, יל"ה מה ק' מאברהם שהרי פרש"י שם דמה שאברהם אמר להם לרחוץ תחילה היה משום שהקפיד שלא להכניס בביתו עבודת כוכבים אבל לוט לא הקפיד שלא להכניס בביתו עבודת כוכבים יעו"ש וא"כ מה ק' מאברהם, ועי' מש"כ בזה לעיל פי"ח מקרא ד'.

מקומות ועל כל הה' מקומות התפלל, מיהו התם (שם) לא פירש רש"י הכי אלא פירש וז"ל אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ד' הכרכים כו' עכ"ל ומבואר דרש"י פירש אולי ימצאון שם ארבעים דהיינו עשרה לכל כרך וכרך ולכן הוצרך רש"י לומר וימלטו ד' הכרכים, וצריך להבין למה שינה רש"י בפירושו דהיה לו לפרש כמו שפירש בתחילה שהיו ה' מקומות ועל כל הה' מקומות התפלל ולמה פירש שהתפלל רק על ד' מקומות, וי"ל דהנה להלן (מקרא ל"ב) כתיב אולי ימצאון שם עשרה ופרש"י וז"ל על פחות לא ביקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' ע"י צירוף כבר ביקש ולא מצא עכ"ל וכיון דדור המבול היו ח' ולא הצילו על דורם לכן פרש"י במקרא כ"ט אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ד' הכרכים, ולא פירש הרי ח' לכל כרך כדהקשינו, שהרי דור המבול גם היו ח' ולא הצילו על דורם וק"ל.

י"ח כ"ז. ויען אברהם ויאמר וגו' ואנכי עפר ואפר. עי' מש"כ בזה בספרינו אבני אהרן למס' אבות (פ"ד מ"ד) ד"ה שתקות אנוש רמה.

י"ח ל"ב. ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה. פרש"י וז"ל אולי ימצאון שם עשרה על פחות לא ביקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם כו' עכ"ל, יל"ה דהא הטעם שלא הצילו על דורם אי' בחז"ל דהיינו משום שלא התפלל נח, וא"כ כשאברהם התפלל מפני מה לא עמד בתפלתו שאולי ימצאון ח' וינצל לפחות כרך אחד, וי"ל לפי מש"כ האמרי אמת (הובא בספרינו אבני אהרן למס' אבות פ"ה מ"ג ד"ה ונכון יעו"ש) דהא דנח לא התפלל היינו משום שידע שתפלתו לא תועיל להציל דור עם מעשים כה רעים ואעפ"כ היה טענה עליו דמ"מ היה צריך להתפלל על צער השכינה ועוד שהתפילה היא עבודה וזה נח"ר לקב"ה ע"כ, ולפי"ז י"ל דנתבאר דחז"ל לא נתכוונו שנח לא התפלל ולכן לא ניצלו

י"ט ט'.

טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי

סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה. פרש"י וז"ל כל העם מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם עכ"ל, הנה לעיל (פי"ח מקרא ל"ב) כתיב ויאמר וגו' אולי ימצאון שם עשרה ופרש"י אולי ימצאון שם עשרה על פחות לא ביקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם כו' עכ"ל, ומבואר דאברהם אבינו הסתפק שמא יש פחות מעשרה, והשתא התורה אומרת בהדיא שאפילו צדיק אחד אין בהם.

י"ט י"ב.

ויאמרו האנשים אל לוט עד מי

לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום. הנה להלן (מקרא י"ד) כתיב ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנותיו וגו', וכיון שכן יל"ה אמאי לא אמרו המלאכים עוד מי לך פה חתניך ל' רבים, שהרי כיון דמלאכים היו מסתבר שידעו שיש יותר מחתן אחד וידעו כל מי שיש לו ללוט, ושמא י"ל דכיון שמלאכים היו אדרבה ידעו שהחתנים יצחקו מזה כדכתיב סוף מקרא י"ד ויהי כמצחק בעיני חתניו, ולכן לא טרחו אלא קצרו בלשון ואמרו חתן ל' יחיד, והא דאמרו חתן נמי היינו משום השתדלות, והנה כל דברינו לפי רש"י דחתן ובניך היינו שהיה ללוט גם בנים וגם חתנים, אבל להרמב"ן בשם האב"ע דלא היו ללוט בנים ומה שאמר הכתוב חתן ובניך היינו חתניך שהם כבניך יעו"ש נמצא דחתן דכתיב הכא היינו לשון רבים, וק"ל.

הנה להלן (מקרא ט"ו) כתיב וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך וגו', וכן להלן (מקרא ט"ז) כתיב ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו', וכיון שכן יל"ה אמאי בתחילה והיינו בקרא דידן כתיב עוד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך לא הוזכר אף אשתך, ויתכן דזהו מה שפרש"י וז"ל עוד מי לך פה פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית עכ"ל והיינו דלהכי נמי לא

כתיב אשתך והבן, ושמא י"ל עוד על אותו הדרך שכתבנו למעלה, והיינו דכיון שמלאכים היו ידעו שאך שתצא מן העיר סופה להיות נציב מלח וכמו שלא ניצלה ממהפכת סדום, ולכן לא טרחו יותר מדי לענין אשתו, והא דכתוב אח"כ אשתך היינו משום דס"ס דין שלה היה דוקא להיות מלח וכדפרש"י להלן (מקרא כ"ו) יעו"ש, וזה לא היה אפשר להיות כ"כ במהפכת סדום.

י"ט ל'.

ויעל לוט מצוער וישב בהר

ושתי בנותיו עמו כי ירא לשבת בצוער וישב במערה הוא ושתי בנותיו. פרש"י וז"ל כי ירא לשבת בצוער לפי שהיתה קרובה לסדום עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (מקראות כ' כ"א כ"ב) מבואר דהמלאך נענה לו ללוט שלא יהפוך את סדום עד שלוט יגיע למצער והיינו לצוער, וא"כ מה פחד לוט להיות בצוער לפי שהיתה קרובה לסדום, שהרי כל ענין הדבר שנענה לו המלאך הוא היה כדי שלוט ינצל ע"י שיהיה בצוער, וצ"ב.

י"ט ל"א.

ותאמר הבכירה אל הצעירה

אבינו זקן ואין איש בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ. פרש"י וז"ל ואיש אין בארץ סוברות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול בראשית רבה עכ"ל, יל"ה דהרי בצוער היו אנשים כדפרש"י לעיל (מקרא כ'), והרי עלו מצוער למערה אחר מהפיכת סדום כדמוכח בסדר המקראות, ונמצא שראו שיש אנשים בעולם, כי צוער לא נחרבה, דאת"ל שצוער נחרבה היאך לוט ניצל משם וביותר דהא כל סיבת הדבר שהגיע לשם היה כדי להנצל כמבואר במקראות, וצריך לומר שהרי סיבת הליכתם מצוער היתה כי פחדו שמא יגיע הפיכת סדום גם לצוער וכדפרש"י לעיל (מקרא ל'), ומאחר שפחדו כן, כבר גמרו בדעתם שמסתמא כן יהיה ונכנסו למערה, וכשהיו במערה סברו בדעתם שכך באמת היה שגם צוער נחרבה.

כ' ז'.

ועתה השב אשת האיש כי

נביא הוא ויתפלל בעדך וחייה ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך. פרש"י וז"ל כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך עכ"ל, ויתכן לומר עוד דלכן ודאי תפלתו תתקבל.

והנה יתכן לפרש קרא הכי, כי נביא הוא והראיה ויתפלל בעדך, שהרי קודם שהתחיל אברהם להתפלל (להלן מקרא י"ז) לא מצינו שאבימלך ביקש ממנו להתפלל אלא מעצמו התפלל, ועל כרחך שנביא הוא, וכל זה הוא דוקא לפירוש הספורנו (לעיל מקרא ט') דהא דכתיב מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי היינו כפשוטו שהסתיר אברהם ששרה היא אשתו, וכן הוא בתרגום יונתן ב"ע, אבל לפירוש רש"י (שם) דפירש וז"ל מעשים אשר לא יעשו מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ושל רעי ואזנים וחוטם עכ"ל מבואר דאבימלך בא בטענה לאברהם על דברים הללו ולכן התפלל אברהם ולפי"ז אין לפרש כי נביא הוא והראיה ויתפלל בעדך כי לפי"ז אברהם ידע שצריך להתפלל על זה, והבן.

כ' י"ג.

ויהי כאשר התעו אתי אלקים

מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא. פרש"י וז"ל ויהי כאשר התעו אתי וגו' אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישבו עוד דבר דבר על אפניו כשהוציאני הקב"ה מבית אבי ידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך כאשר התעו לשון רבים ואל תתמה כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים כו' עכ"ל, הנה תרגם באונקלוס והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהו יתי קריב ה' לדחלתיה מבית אבא וגו', והשתא דוקא לפרש"י דפירש התעו אותי דקאי על הקב"ה לכן הוצרך רש"י ליישב למה כתיב התעו לשון רבים, אבל לתרגום אונקלוס לא קשיא.

ולהלן בקרא דידן דכתיב אל כל המקום, צ"ב דלכאורה היה צריך הכתוב לומר אל כל מקום, וכן תרגם באונקלוס לכל אתרא, וצ"ב.

כתב בתועליות הרלב"ג וז"ל אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא כאשר יביא ההכרח להודיע חשד איש מה על פרט מהפרטים ראוי לאיש החושד שיכלול בדבריו עם הנחשד רבים זולתו כי בזה יהיה לנחשד קצת פיוס, ולזה תמצא כאשר הביא ההכרח שיספר אברהם כי הוא חושד אנשי גרר פן יהרגוהו על דבר אשתו כלל עמהם כל המקומות האחרים מהארץ ההיא, ולזה ספר שאמר לשרה לכל המקומות אשר נבא שם אמרי לי אחי הוא וזה לאות שלא חשד באנשי גרר יותר מחשדו על אנשי שאר מקומות עכ"ל, וההכרח של הרלב"ג לומר כן, היינו משום דלא מצינו שאברהם אמר לה לומר בכל מקום אחי הוא והיאך כתיב אל כל המקום וגו', אע"כ שבאמת לא אמר לה, ורק אמר זאת לאבימלך שלא יהיה נראה שאברהם חשד את אנשי גרר יותר משאר מקומות. ועוד שהרי האמת שאברהם חשד גם שאר מקומות והראיה ממצרים.

כ"א ג'.

ויקרא אברהם את שם בנו

הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק. וכדכתיב לעיל (לך לך פי"ז מקרא י"ט) ויאמר אלקים אבל שרה אשתך ילדה לך בן וקראת את שמו יצחק וגו'.

כ"א ז'.

ותאמר מי מלל לאברהם

היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקניו. פרש"י וז"ל היניקה בנים שרה ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והיניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק עכ"ל, הנה ארז"ל (תנחומא שמות ז', וכ"ה שמו"ר א' ז') נטלתו (למשה רבינו) והביאתו אצל המצריות להניק אותו ופסל (הקב"ה) את דדיהן והרי מותר להניק שכך שנינו בת ישראל לא תניק בנה של נכרית אבל נכרית מניקה בנה של ישראל ברשותה מהו ברשותה אוכלת מתחת ידיה ומניקתו אמר הקב"ה עתיד פה של צדיק זה לדבר עמי למחר יהיו המצריות אומרות זה שהוא מדבר עם השכינה אני הנקתיו לפיכך פסל את דדיהן ע"כ, וכיון דנתבאר דבת ישראל לא תניק בנה של נכרית יל"ה היאך שרה

הניקה בניהם של השרות שודאי נכריות היו, ואולי יש להוכיח מהכא דהיה להם דין בן נח ולא דין ישראל עיין בזה תחילת ספר פרשת דרכים, ועוד י"ל דהותר לה לעשות זאת משום קידוש ה' כדאיתא בגמ' (יבמות ע"ט א') יעו"ש.

כ"א ט'. ותר אברה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. פרש"י וז"ל מצחק כו' ד"א לשון גילוי עריות כו' עכ"ל, והנה יל"ה למה דוקא הכא כתיב בן הגר "המצרית", וי"ל דמשום שהוא בן הגר שהיא מבית מצרי לכן הוא מצחק, ואע"פ שהוא בנו של אברהם, וכדפרש"י לעיל (לך) לך פ"ב מקרא י"ט) שהמצרים שטופי זימה יעו"ש, וק"ל.

כ"א ט"ו. ויכלו המים מן החמת ותשלך את הילד תחת אחד השיחים. וכן לעיל (מקרא י"ד) ולהלן (מקרא ט"ז) כתיב הילד, אבל להלן (מקרא י"ז) כתיב וישמע אלקים את קול הנער וגו' באשר הוא שם, וטעם החילוק יתכן לומר משום דעתה שעשה תשובה כדפרש"י בד"ה באשר הוא שם לכן נקרא נער וכמו שצריך לקרותו לפי המנין שנים שלו, אבל קודם שעשה תשובה נקרא ילד שעשה מע"ר כהילד הזה שאינו מבין כשעושה מע"ר ולכן נקרא ילד, והא דכתיב לעיל (מקרא י"ב) ויאמר אלקים אל אברהם אל ירע בעינך על הנער וגו', רצה הקב"ה לרמזו שסוף דבר הוא יעשה תשובה ויהיה לנער.

כ"א י"ז. וישמע אלקים את קול הנער ויקרא מלאך אלקים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תראי כי שמע אלקים את קול הנער באשר הוא שם. פרש"י וז"ל את קול הנער מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל, באשר הוא שם לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות כו' עכ"ל, הא דכתב רש"י מכאן כו', דייק מהא דהא הגר ג"כ בכחה כדכתיב לעיל (מקרא ט"ז) ותשא את קלה ותבך, ואפי"ה לא כתיב וישמע אלקים את קול הגר

אלא וישמע אלקים את קול הנער, ועל כרחך דמכאן כו' כדפרש"י, ועדיין יש להבין אמאי לא פרש"י דהא דלא כתיב וישמע אלקים את קול הגר היינו משום שישמעאל עשה תשובה וכדכתיב הכא באשר הוא שם וכדפרש"י וז"ל והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק כו' עכ"ל יעו"ש כל הענין, ומבואר דעשה תשובה דאל"כ היאך נהפך לצדיק (ועי' רא"ם דצדיק דהכא היינו צדיק ממש, אבל שאר מפרשי רש"י כתבו דהיה צדיק רק מאותה עבירה של הצמא אבל לא משאר עבירות, ולדידהו לא קשיא) ומשא"כ הגר שהיה לה ג"כ לעשות תשובה דאל"כ אמאי גם אותה גירשו, וי"ל דאותה גירשו לא משום שהיא גם חטאה אלא כדי שלא לשלוח את ישמעאל לבדו כדכתב הרמב"ן לעיל (מקרא ט') יעו"ש.

כ"ב ה'. ויאמר אברהם אל נערי שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם. פרש"י וז"ל ונשובה נתנבא שישובו שניהם עכ"ל, יל"ה דא"כ מה היה הנסיון, וי"ל דאף שנתנבא לא הרגיש בזה שנתנבא והיינו כדאמר' (ב"ב קי"ט ב') שניבא ולא ידע מה ניבא, ועוד י"ל דודאי נסיון גדול היה, דאף שנתנבא שישובו שניהם אפי"ה כבר ראה את המאכלת בידו, ולא הרהר אף על קיום הנבואה שישובו שניהם, ועשה מה שנצטוה ובאמת נתקיימה נבואתו שישובו שניהם.

והעירוני דארז"ל (מו"ק י"ח א') דאמר ר' יוחנן מנין שברית כרותה לשפתיים שנאמר ויאמר אברהם אל נערי שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם ואיתסעייא מילתא דהדור תרוייהו ע"כ, ונמצא דמש"כ בתי' קמא זהו הא דכבר אמרו הכא בגמ' והיינו דהוי ברית כרותה כיון שניבא ולא הרגיש בדבריו שניבא, אבל מש"כ בתי' בתרא לא שייך בזה ברית כרותה כי באמת ידע מה שניבא מתחילה, והבן. (ויש להעיר דבגמ' משמע דלא הויא נבואה כמו שפרש"י בחומש, אלא נתבאר דכיון

לו כה יהיה זרעך, וי"ל דהתם הקב"ה א"ל רק וספר הכוכבים וגו' כה יהיה זרעך אבל הכא הקב"ה הוסיף לו וכחול אשר על שפת הים, ואף דכבר כתיב לעיל (לך לך פי"ג מקרא ט"ז) ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו' מ"מ עדיין לא התברך בברכה של וכחול על שפת הים, ושינוי הברכות בין עפר הארץ לבין וכחול אשר על שפת הים עי' בכלי יקר כאן. ושוב נמצא דהכי הקשה כבר הרמב"ן לעיל (מקרא ט"ז) יעו"ש.

שאמר ה"ז נתקיים, אבל לא שאמר נבואה ולא הרגיש בה ונתקיים, וצ"ב).

כ"ב י"ז. כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער אויביו. יל"ה דהא זו הברכה כבר א"ל הקב"ה לאברהם למעלה, כדכתיב (לך לך פט"ו מקרא ה') ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר

פרשת חיי שרה

ולכן היתה חביבה עליו ונזכר דוקא בה, אך דמ"מ יל"ה מעיקרא מאי קסבר דוד המלך ע"ה וכי שכח שמקיים גם אותן המצוות דזקן ופאות, ועי' מש"כ בזה עוד בספרינו חמדת אהרן על אגדות הש"ס מנחות מ"ג ב', ועי' מש"כ בזה עוד ויקרא תזריע פי"ב מקרא ג', ועי' מש"כ בזה הפתחי תשובה בחבורו נחלת צבי יור"ד סי' רצ"א.

והנה תנן (מכות פ"ג מט"ו) ר' שמעון אומר כו' הא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, ופירש הרע"ב וז"ל וזה דוקא במי שבא עבירה לידו וכבש יצרו ולא עשאה כיוסף הצדיק וכיוצא בו עכ"ל, ועוד תנן התם (מט"ז) רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תו"מ כגון פרשת שקצים ורמשים כדי להרבות שכר כשהן בדלים מהם אע"פ שבלא"ה לא היו אוכלין אותן שנפשו של אדם קצה בהן עכ"ל, וכתב עלה במלאכת שלמה וז"ל רחב"ע כצ"ל בפ"י רעז"ל אע"פ שבלא"ה לא היו אוכלין אותן וכו' אמר המלקט מצאתי שכתב עליו החכם הר"ר אפרים אשכנזי ז"ל חתנו של רבינו שלמה לוריא ז"ל וצ"ע וא"כ למה פירש לעיל וזה דוקא במי שבאה עבירה לידו וכבש יצרו כיוסף הצדיק ודוק ע"כ ובמחילה מכבוד תורתו לא ירדתי לסוף דעתו שאפשר לומר דודאי שאני שלא כל שכר המצוות שוה דודאי שכר היושב ולא עבר עבירה שבאה לידו גדול משכר המצוות של היושבין ובטלין מלאכול שקצים ורמשים עכ"ל, ולתירוץ המל"ש הכא י"ל דאף זקן ופיאות יש עליהם שכר אבל לא כשכר מצוות מילה ומגודל השכר חזינן על גודל המצוה ולכן דוד המלך לא נחה דעתו עד שנזכר במילה, וק"ל.

ועוד י"ל דהנה כתב מרן הח"ח זי"ע בקונטרס תפארת אדם (ריש פי"א) דהמצוה דבל תקיף ובל תשחית אינה מצוה בכל עת, אלא שאם יש לו נסיון להוריד הזקן ופיאות ומתגבר וכובש יצרו הרע אז מקיים המצוה ויש לו ע"ז שכר גדול יעו"ש, ומ"מ יש בזה מצוה אחרת בכל עת והיא מצוה של קידוש ה' וזו

כ"ג ד'. **גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני.** פרש"י וז"ל גר ותושב אנכי עמכם גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת עכ"ל, לכאורה יל"ה שהרי עדיין לא זכה אברהם בארץ וכדכתיב "לזרעך", וכמו שכבר כתבנו לעיל (וירא פי"ח מקרא י"ז) יעו"ש.

כ"ג י"ז. **ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב.** פרש"י וז"ל ויקם שדה עפרון כו' ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו' עכ"ל, מש"כ רש"י דפשוטו של מקרא כו' ה"ז מוכרח דאל"כ אין מובן מ"ט כתיב שוב להלן (מקרא כ') ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר וגו', וע"כ כדפרש"י דפשוטו של מקרא היינו למקנה ולא לאחזת קבר.

כ"ד ב'. **ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי.** פרש"י וז"ל תחת ירכי לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ס"ת או מזוזה או תפילין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו ע"י צער והיתה חביבה עליו ונטלה עכ"ל, הנה לפי מה שפרש"י הכא יתבאר הא דאמרי' (מנחות מ"ג ב') ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו עומד ערום אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה וכיון שנזכר במילה שבבשרו נתיישרה דעתו לאחר שיצא אמר עליה שירה שנאמר למנצח על השמינית מזמור לדוד על מילה שניתנה בשמיני ע"כ, ולכאורה פלא הוא שהרי היו לו עוד מצוות שקיים באותו הזמן והיינו מצות ל"ת שלא להסיר זקן ופיאות, ולפי מה שפרש"י י"ל דדוד נזכר דוקא במילה כיון שהיתה מצוה ראשונה קודם הזקן ופאות ובאה לו ע"י צער

המצוה כשמגדל זקן ופיאות אף בלא הנסיון להורידם ח"ו כמבואר כל זה בהקדמת הח"ח לקונטרס תפארת אדם יעו"ש, ולפי"ז יתכן דלכן דוד המלך לא החשיבם למצוה בהיותו בביה"מ, וגם מצוה דקידוש ה' לא הוה התם משום שהיה שם לבדו כדתנן (סנהדרין ס"ב א') ואין רואין אותו כו' כשהוא בבית המרחץ שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, ואף אם המלך צריך שיסייעוהו מ"מ יש איסור ליכנס עמו לביה"מ וכמש"כ בלחם משנה פ"ב מהל' מלכים ה"ג, ודלא כרבו וכה"ג שאם צריכין סיוע מותר ליכנס עמם לביה"מ עי' פסחים נ"א א' ובלחם משנה דלעיל.

ועוד י"ל דהנה כתב הרמב"ם (מנין מצות פרטי הספרים) וז"ל ספר שני אכלול בו המצות שהן תדירות שנצטוו בהם כדי לאהוב את המקום ולזכרו תמיד כגון קריאת שמע ותפילה ותפילין וברכות ומילה בכללן לפי שהיא אות בבשרינו להזכיר תמיד בשעה שאין שם לא תפילין ולא ציצית וכיוצא בהן וקראתי שם ספר זה ספר אהבה עכ"ל, ולפי"ז יתכן דדוד המלך אמר אי לי שאעמוד ערום מן המצות והיינו מן הנך מצות שעל ידם אפשר לאהוב את המקום ולזכרו תמיד, וכיון שנזכר במילה נחה דעתו כי גם זה היא מצוה שעל ידה אפשר לאהוב את המקום ולזכרו תמיד וכמש"נ בדברי הרמב"ם, וק"ל. שוב נמצא דכתב בקרית מלך למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דבאמת זהו מקורו של הרמב"ם וז"ל ספר שני לפי שהיא אות בשעה שאין שם כו', מנחות מ"ג ב' ובשעה שנכנס דוד כו' עכ"ל, והיינו דכך למד הרמב"ם פשט הגמ'.

ואחי הרה"ח ר' מאיר שליט"א כתב בספרו אוצר פנינים ח"ב וז"ל גבי אדונינו דוד המלך ע"ה שאמר בבית המרחץ אי לי שעומד ערום מן המצות והקשו למה לא נחה דעתו מזקנו ופאותיו עד שנזכר במילה שבבשרו, והס"ד אפ"ל דאיתא בגמ' ששה חודשים נצטרע דוד המע"ה וא"כ אפשר שאז היה הזמן דתגלחת המצורע ולכך לא התנחם אלא במילתו ודו"ק. (וע"ע מש"כ להלן ריש פ' תזריע ודוק).

כ"ד ג'. ואשביעך בה' אלקי השמים ואלקי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבן. יל"ה למה שלח אברהם את אליעזר ולא שלח את יצחק, וי"ל משום שלח אותו לחו"ל והרי אין חו"ל כדאי לו ליצחק שהוא עולה תמימה כדפרש"י להלן (תולדות פכ"ו מקרא ב') יעו"ש.

כ"ד ה'. ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם. יל"ה למה עתה הוצרך העבד לשאול את אברהם אולי לא תאבה וגו', דהיה לו לשאול רק לאחר שהיה חוזר לבדו אם באמת לא היתה רוצה לבוא, דממ"נ הרי יצחק לא היה עמו, ואם היה חוזר לבדו בלא מציאת אשה ליצחק אז היה צריך לשאול ההשב אשיב את בנך וגו', ולא עתה, וצ"ב.

כ"ד ז'. ה' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם. יל"ה למה הוצרך אברהם לומר לאליעזר אשר לקחני מבית אבי וגו' ואשר נשבע לי וגו' הארץ הזאת וגו', כאורה היה די במה שברכו ה' אלקי השמים הוא ישלח מלאכו לפניך וגו', וי"ל דהא בהא תליא כלומר דה"ק אברהם לאליעזר דכיון שהקב"ה לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת, על כרחך שהקב"ה ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם, ולא בני יצטרך ללכת לשם, והיינו שיצחק לא יצטרך לצאת מא"י (וכדארז"ל בב"ר ס"ד ג' וכן פרש"י להלן תולדות פכ"ו מקרא ב' שהיתה דעתו של יצחק לרדת למצרים והקב"ה א"ל אתה עולה תמימה ואין חו"ל כדאי לך ע"כ יעו"ש), ולכן צירף אברהם בברכתו לאליעזר את הבטחת הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת והיינו כדי לומר לו לאליעזר דע"כ הקב"ה

יברכו ויצליח ליקח אשה משם לבית אברהם ליצחק ולא להיפוך, וק"ל.

כ"ד ט"ו. ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על שכמה. יש לדקדק דלכאורה היה צריך הכתוב לומר והנה רבקה אשר ילדה לבתואל וגו' יצאת וכדה על שכמה, עוד יל"ה מהו "לדבר" והרי התפלל והול"ל טרם כלה להתפלל וכדו'.

כ"ד י"ז. וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמאיני נא מעט מים מכדך. יל"ה מהיכן להיכן רץ העבד דהרי העבד היה שם על עין המים וכדכתיב לעיל (מקרא י"ג) הנה אנכי נצב על עין המים וגו', וצ"ל דהתם הכונה שעמד באיזור זה ולא ע"י המקום בו שאבו המים ממש, והראיה לזה מדכתיב (שם) ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים, ובודאי שאליעזר עבד אברהם לא עמד בתוכן.

כ"ד י"ט. ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשותות. יל"ה היאך שתו הגמלים דהא להלן (מקרא ל"ב) כתיב ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו ופרש"י וז"ל ויפתח התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים עכ"ל, וכיון שכן, היאך שתו הגמלים דהרי היו הגמלים אסורים בפיהם, וצ"ל שהתיר זמם שלהם גם שם, מיהו זה דוחק, חדא למה זה לא נזכר כמו שזה נזכר להלן (מקרא ל"ב), ועוד דא"כ מה הוצרך להתיר זמם שלהם כשבא לבית בתואל והרי התיר להם קצת קודם כששתו, וזה י"ל דמהיכן ששתו עד בית בתואל ג"כ היה מקום שהיו יכולים לאכול בגזל ואסר להם את פיהם, ואח"כ כשבא לבית בתואל התיר להם שוב, ומ"מ כ"ז דוחק, ושמא י"ל דנהי נמי דלאכול לא היו יכולים מפני הזמם מ"מ לשותות היה אפשר אף עם הזמם, דשמא הזמם היה סוגר הפה רק מאכילה אבל לא משתיה.

והנה כל זה הוא לפירוש רש"י, אבל לפי הרמב"ן לא קשיא, דכתב וז"ל וענין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי צוארם כי המנהג להוליכם קשורים או שהיו הולכים חגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון על יתהלל חוגר כמפתח (מ"א כ' י"א) התפתחי מוסרי צוארך (ישעיה נ"ב ב') עכ"ל, ולפי"ז לאו קושיא היא מהא דכתיב להלן (מקרא ל"ב) ויפתח הגמלים להכא דהיאך שתו, דבאמת היה פיהם מותר מזמם, ובאמת לא אכלו משדות אחרים כדכתב הרמב"ן להלן וז"ל ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון בראשית רבה (ס' ח') התיר זממיהם רבי הונא ורבי ירמיה שאל לרבי חייא ברבי אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של רבי פנחס בן יאיר וכו' (ע"כ המד"ר) וזו שאלה לסתר פתוח הזמם כי אי אפשר שיהיה החסידות בביתו של רפב"י גדול יותר מביתו של אברהם אבינו וכאשר חמורו של רפב"י אינו צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו כ"ש גמליו של אברהם אבינו ואין צריך לזממם כי לא יאונה לצדיק כל און עכ"ל, והא דרש"י כן פירש שהיו החמורים אסורים בזמם יתכן ליישב דאליעזר חשב בדעתו דנהי נמי דהחמורים של אברהם אבינו אינם אוכלים מן הגזל מ"מ כ"ז דוקא כשהם נמצאים או הולכים עם אברהם אבל כשהולכים עימי מאן יימר שלא יאכלו מן הגזל ולכן אסר פיהם בזמם, אבל באמת הדבר לא היו אוכלים משדות אחרים אף כשלא היו עם אברהם וכמו שחמורו דרפב"י אף שלא היה אז עם רפב"י לא רצה החמור לאכול, אבל אליעזר כן חשב זה החילוק ואסרם בזמם.

כ"ד כ"ד. ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור. פרש"י וז"ל בת בתואל השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון עכ"ל, וכדתנן (אבות פ"ה מ"ז) שבעה דברים בגלם ושבעה בחכם כו' ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. **והנה** בהא דכתיב הכא ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור יש לדקדק בזה שלא

בה כי הלכה דרך הישר והגידה לאמה אז חזר גם הוא וראה את הנזם והצמידים ואז חזר אליו ואמר אליו בוא ברוך ה' ואינו קשה כלום דהכי פירושו וירץ לבן למה ויהי כראות את הנזם עכ"ל, ומצינו שנתעכבה יותר מן הרגיל ואף הלכו כבר לחפש אחריה, וזה סיעתא לתירוצינו למה היא רצה. (ודברי הבעל הטורים הנ"ל זה סיעתא למה שכתבנו לעיל (מקרא י"ט) לתרץ דממקום ששתו הגמלים עד בית בתואל היה עוד מקום שהיו יכולים הבהמות לאכול משדות אחרים).

י"ה בהא דכתיב הכא ותרץ הנערה וגו', וכן בהא דכתיב להלן (מקרא ל') ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין, וצ"ב הענין שאחרי שענתה לו על שאלותיו היא רצה דהרי היה לה להראות לו הדרך להגיע לבית הוריה, וכן למה הוא נשאר עומד על העין אחרי שאמרה לו שאפשר לו לבוא, וצ"ל דהי צריכה ליטול רשות מהוריה, ואח"כ כשהגיע לבן ואליעזר הלך משום שחשב שהוריה הסכימו שיבוא, וק"ל.

עוד יל"ה דלכאורה היה הכתוב צריך לומר ותרץ הנערה לבית אמה ותגד לה כדברים האלה, וצ"ב.

כ"ד כ"ט. ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן **אל האיש החוצה אל העין.** פרש"י וז"ל וירץ למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון עכ"ל, הא דפרש"י ויהי כראות את הנזם אמר עשיר כו', ר"ל דהא דכתיב להלן (מקרא ל') ויהי כראות את הנזם וגו' וכשמעו את דברי אחתו וגו', כל זה הוא טעם להא דכתיב הכא וירץ לבן אל האיש וגו', וק"ל.

ארז"ל (מדרש שמואל פרשה א' ד"ה אמר רבי שמעון) הרשעים קודמין לשמם, נבל שמו, גלית שמו, שבע בן בכרי שמו, אבל הצדיקים שמן קודמין, ושמו אלקנה, ושמו ישי, ושמו בועז, ושמו מרדכי, דומין לבוראן, ושמי ה' לא נודעת להם, מתיבין ליה

אמרה אחי אברהם וכדכתיב לעיל (מקרא ט"ו) יעו"ש ולא מסתבר שהיא לא ידעה, וי"ל דבשלמא התם לעיל (מקרא ט"ו) הכתוב הזכיר זאת, אבל הכא כשענתה איזו סיבה יש לה לומר אחי אברהם דכי צריך לה לפרש כל קרובי משפחתה, וק"ל. עוד יש לדקדק דלכאורה הול"ל בת בתואל בן מלכה אשר ילדה לנחור אנכי.

כ"ד כ"ה. ותאמר אליו גם תבן גם מספוא **רב עמנו גם מקום ללון.** יתכן דאמרה "גם" לומר דלא רק מים היה לתת לגמלים אלא גם תבן גם מספוא, גם מקום ללון היינו גם לאליעזר ואנשיו וגם לגמלים, וכדכתב לעיל (מקרא כ"ג) בבעל הטורים (בפירוש הטור השלם) וז"ל מקום לנו ללין פירוש להלין הבהמות והיא השיבה גם מקום ללון אתם והבהמות כו' עכ"ל.

הנה יל"ה שהרי אליעזר לא שאלה על תבן ומספוא, וצ"ל דמכאן מצינו שהמארח ללון צריך ליתן לו כל צרכיו ואף תבן ומספוא לגמליו.

כ"ד כ"ה. ותרץ הנערה ותגד לבית אמה **כדברים האלה.** יל"ה למה רבקה הוצרכה לרוץ, וביותר דהא כתיב להלן (מקרא כ"ט) ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין ופרש"י וז"ל וירץ למה רץ ועל מה רץ אלא ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון עכ"ל ובשלמא גבי לבן מצינו הטעם למה רץ אבל גבי רבקה עדיין יל"ה למה רצה, וי"ל משום שנתעכבה זמן רב יותר מן הרגיל והוא כל אותו הזמן שהיה לה כל ענין החסד במים עם אליעזר ואח"כ המו"מ עם אליעזר עמה, ולכן רצה, וכן מצינו להלן (מקרא כ"ט) בבעל הטורים (בפירוש הטור השלם) דכתב וז"ל וירץ לבן יש מקשים דכתיב וירץ ובתר הכי כתיב ויהי כראות את הנזם ומתרצים דכך היה כששהתה כל כך (היינו כל הזמן ההוא שנתעסקה עם אליעזר) רץ לבן אחריה דרך גנות ופרדסים כדי למהר לבקשה והיא חזרה בינתים דרך הישר ולא פגעה

(לרבי יוחנן יעו"ש) והכתיב ולרבקה אח ושמו לבן, רבי יצחק אמר פארדוכסוס ורבי ברכיה אמר מלובן ברשע כו' יעו"ש, וכתבו המפרשים (עץ יוסף ומהר"י כהן) דכוונת רבי יצחק ורבי ברכיה שלא היה שמו כשנולד לבן אלא קמואל או בלעם כדאי' במדרשים ומה שקרו לו לבן היה משום מעשיו הרעים לשי' רבי ברכיה או שהיה משום שבעורו היה מלובן ביותר לשי' ר"י, יעו"ש.

כ"ד ל'. ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו לומר כה דבר אלי האיש ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין. יל"ה ההפרש דאילו בתחילה כתיב על ידי אחתו ולא הוזכר שמה, ואילו אח"כ כתיב וכשמעו את דברי "רבקה" אחתו, עוד יל"ה שהרי לעיל (מקרא כ"ט) כבר אמר הכתוב ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין, ועוד יל"ה מפני מה התם כתיב וירץ והכא כתיב ויבא, ויל"ה דנהי נמי דרץ מ"מ אכתי מנין שהגיע אליו אחר שרץ, ולכך כתיב ויבא לומר שהגיע אליו ג"כ אחר שרץ.

והנה הא דכתיב וכשמעו את דברי רבקה אחתו וגו', צ"ל לפי"ז שהיה אז לבן בבית אמה, וכדכתיב לעיל (מקרא כ"ח) ותרגן הנערה ותגד לבית אמה כדברים האלה ופרש"י וז"ל לבית אמה דרך הנשים להיות להן בית לישב בו מלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה עכ"ל, ועוד אפשר דלבן שמע את דברי רבקה אחתו אבל לא מפיה של רבקה עצמה וכדכתיב את "דבריי" רבקה וגו' ולא כתיב את רבקה וגו' וא"כ אי"צ לומר שלבן היה אז בבית אמה, ולפי דרך זו יל"ה הא דאקשינן למעלה החילוק דבתחילה לא כתיב רבקה ואח"כ כתיב רבקה יעו"ש, והשתא יתכן ליישב דבתחילה דכתיב ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו, לא הוצרך להזכיר שהיא רבקה כי לבן ראה אותה בעצמה, אבל אח"כ דכתיב וכשמעו את דברי רבקה אחתו, כיון שלא שמע מפיה של רבקה עצמה לכן הוצרך להזכיר שהיא רבקה דנהי נמי ששמע את דברי אחתו אבל מנין שהיא רבקה.

כ"ד ל"א. ויאמר בוא ברוך ה' למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים. פרש"י וז"ל פניתי הבית מעבודת כוכבים עכ"ל, כתב בשפתי חכמים אות צ' וז"ל דאל"כ פניתי הבית מיותר דמה לי בזה שמעיקרא לא היה פנוי ביש מקום ללון ולגמלים די עכ"ל, והשתא אם הכונה למה אמר לבן ואנכי פניתי הבית, אין מובן, דהרי רצה להראות לו שהכין הכנסת אורחים, אלא על כרחך דהכונה למה התורה הוצרכה לספר מה שאמר לבן ואנכי פניתי הבית, וכ"כ בעיקר שפתי חכמים וז"ל דאל"כ למה יספר הכתוב שפינה את הבית עכ"ל.

ועוד יל"ה דהא דלא פרש"י כפשוטו שלא היה מקום בבית ולכן פינהו כדי שיהיה מקום ליכנס בו, היינו משום דלא מסתבר שלא היה מקום בבית עד כדי להוציא כלי הבית וכדכתיב פניתי הבית ומשמע רוב תכולת הבית לפחות וכדתנן (נגעים פ"ב מ"ה) וצוה הכהן ופנו את הבית ואפילו חבילי עצים ואפילו חבילי קנים דברי רבי יהודה רבי שמעון אומר עסק הוא לפינוי, ופירש הרע"ב היינו דרך משום דכתיב ולא יטמא כל אשר בבית לכן לר"ש אין צריך להוציא כל אשר בבית אבל בלא זה פינוי הבית סתם ה"ז כל אשר בבית, ונמצא לכו"ע דפינוי הבית היינו לגמרי, וה"נ הכא.

ועוד יל"ה דהנה צריך להבין מתי הספיק לבן לפנות הבית, דהא כיון ששמע לבן דברי רבקה אחתו מיד רץ אליעזר וכדפרש"י לעיל (מקרא כ"ט), ועל כרחך שפינה הבית רק מעבודת כוכבים ולא את כל תכולת הבית דזה הספיק עוד קודם שרץ בזמן מועט.

ואין לומר דרש"י לא פירש כפשוטו משום דלבן לא היה צדיק כדי שילך לפנות הבית בשביל הכנסת אורחים ולכן פירש"י פירוש אחר שפינה הבית מעבודת כוכבים, ואין לומר כן, כיון דכאן רצה שיכנס לבית מפני שנתן עיניו בממון וכדפרש"י לעיל (מקרא כ"ט) וכיון שכן רצה שיכנס אע"פ שבדרך כלל לא היה צדיק כזה שיפנה הבית בשביל הכנסת אורחים, וק"ל.

והא דפינה הבית מעבודת כוכבים הוא משום דאל"כ לא היה נכנס אליעזר עבד אברהם לבית, והרי לבן

רצה שיכנס לבית מפני שנתן עיניו בממון כדפרש"י לעיל (מקרא כ"ט).

כ"ד ל"ב. ויבא האיש הביתה ויפתח את הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו. דוקא תבן ומספוא הביא לגמלים, אבל מים שתו קודם לכן ע"י רבקה, ולכן לא כתיב שנתן לגמלים גם מים לשתות, ולא כתיב מים לשתות אליעזר ואנשיו. (ועי' לעיל מקרא כ"ח מש"כ בשם בעל הטורים שהיה מרחק גנות ופרדסים ג"כ ממקום זה ששטו הגמלים עד בית בתואל, ולפי"ז קצת צ"ב למה לא נתנו להם עתה כשהגיעו לבית בתואל שוב לשתות).

כ"ד ל"ג. ויושם לפניו לאכול ויאמר לא אכל עד אמ דברתי דברי ויאמר דבר. יתכן דהא דכתיב ויאמר דבר היינו שבתואל אביה דרבקה אמר דבר, וסיעתא לזה מדכתיב להלן (מקרא נ') ויען לבן ובתואל וגו' ופרש"י וז"ל ויען לבן ובתואל רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו עכ"ל, ומבואר דעצם שיחתו של אליעזר היה עם בתואל, וכיון שכן הא דכתיב ויאמר דבר לכאורה היינו בתואל, ועוד סייעתא דאת"ל דהא דכתיב ויאמר דבר היינו שלבן אמר זאת א"כ הו"ל לרש"י לפרש דבריו כאן שרשע היה והשיב לפני אביו.

כ"ד ל"ו. ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה ויתן לו את כל אשר לו. פרש"י וז"ל ויתן לו את כל אשר לו שטר מתנה הראה להם עכ"ל, וכמו שפרש"י לעיל (מקרא י') יעו"ש.

כ"ד מ'. ויאמר אלי ה' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי. הנה לעיל (מקרא ז') כתיב ה' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם, ויש לדקדק חדא למה

אליעזר לא אמר ה' אלקי השמים וכמו שאברהם אמר לו, ועוד למה לא אמר אשר לקחני מבית אבי וגו' וכמו שאברהם אמר לו ולמה שינה ואמר אשר התהלכתי לפניו, ועוד למה לא אמר ישלח מלאכו לפניך וכמו שאברהם אמר לו ולמה שינה ואמר ישלח מלאכו אתך, וקושיא ב' י"ל דלא רצה להתגרות בהם במה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו את א"י, ועוד י"ל לפי מש"כ לעיל (מקרא ז') דמה שאברהם האריך בברכתו לאליעזר שהקב"ה הבטיחו את א"י היתה כדי לומר לו שע"כ הקב"ה יצליח דרכו להביא אשה ליצחק משם יעו"ש דברינן, ולפי"ז אתי שפיר מה שאליעזר לא הזכיר זאת כאן, וק"ל.

כ"ד מ"ז. ואשאל אתה ואמר בת מי את ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם הנזם על אפה והצמידים על ידיה. פרש"י וז"ל ואשאל ואשם שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח"כ שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא עכ"ל, והטעם שבאמת נתן קודם ששאל הוא מפני שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו וכדפרש"י לעיל (מקרא כ"ג) יעו"ש.

כ"ד נ'. ויען לבן ובתואל ויאמרו מה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב. פרש"י וז"ל ויען לבן ובתואל רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו עכ"ל, אין לומר דלא הוה רשע במעשהו כי אם לא היה קופץ להשיב לפני אביו היה מונע אביו את הזיווג כמו שפרש"י להלן (מקרא נ"ה), משום דמה שפרש"י שם שבתואל רצה למנוע את הזיווג היה זה אחר דברי לבן בנו, וכיון שדברי בתואל היו אחר דברי לבן בנו, א"כ נמצא דכשלבן אמר דבריו עדיין הוא לא ידע מרצון אביו, וק"ל.

כ"ד נ"ג. ויוצא העבד כלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה. פרש"י וז"ל ומגדנות לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י עכ"ל, אין להקשות היאך נשתמרו הפירות,

משום שהיה לו קפיצת הדרך שהגיע לבית רבקה אותו היום שיצא מבית אברהם כדפרש"י לעיל (מקרא מ"ב). ועי' ויקרא בחוקותי (פכ"ו מקרא י') רש"י ד"ה ואכלתם, ועי' בגמ' (ב"ב צ"א ב') דברים שאין דרכן ליישנן מנין כו', ודוק.

כ"ד נ"ה. ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה
אתנו ימים או עשור אחר תלך. פרש"י וז"ל ויאמר אחיה ואמה ובתואל היכן היה הוא רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו עכ"ל, יל"ה דא"כ היאך עשו הנישואין, דלכאורה היו הנישואין [אם לא] בתוך ז' ימי אבילות של רבקה על אביה בתואל [עכ"פ מסתבר דהיה בתוך ל' יום], דהכי משמע מסדר המקראות, דכתיב להלן (מקרא נ"ו) ויאמר אליהם אל תאחרו אתי וגו', ובתר הכי להלן (מקרא נ"ט) כתיב וישלחו את רבקה אחתם וגו', ולהלן (מקרא ס"ז) כתיב ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וגו', ומשמע דלא נתעכבו אלא מיד הלכו, והגיעו באותו היום שיצאו לדרך כדאיתא בתרגום יונתן ב"ע להלן (מקרא ס"א) שהיתה להם קפיצת הדרך גם בדרך חזור, ומיד נישאה ליצחק וכו"ל, וכיון שכן, יל"ה היאך נישאה ליצחק בעודה תוך ז' ימי אבילות, דהא בשו"ע (יו"ד סי' שצ"ב ס"ב) מבואר ברמ"א דאף אם לא קיים מצות פו"ר אסור בתוך שבעה וכ"ש רבקה שעדיין לא ה' יכולה להוליד, ועוד דהרי אבל אסור לו לצאת מביתו כל ז' ימי אבילות כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' שצ"ב ס"ב) וז"ל המחבר אבל שבוע הראשון אינו יוצא מפתח ביתו אפילו לשמוע ברכות חופה וברכות המילה עכ"ל וא"כ היאך רבקה יצאה, ועוד אמאי לא הוזכר בקרא על ימי אבילות שישבה וזה י"ל דלא מצינו בתורה מלבד יצחק שישב על אברהם על זה שישבו שבעה וה"נ לא הוזכר אצל רבקה על בתואל, ומ"מ תרי קושיות דלעיל אכתי קשיא, וי"ל דבאמת לא נתאבלה על אביה כלל משום דרשע היה, וסיעתא לזה שהיה רשע מדכתיב לעיל (מקרא ל"א) ויאמר בא ברוך ה' למה תעמוד בחוץ ואנכי פינתי הבית ומקום לגמלים ופרש"י וז"ל פינתי הבית מעבודת

כוכבים עכ"ל, ואת"ל דצדיק היה היאך היה בביתו עבודת אלילים וע"כ דרשע הוא, ועוד מצינו שרשע הוא בזה שרצה לעכב השידוך כדאיתא בב"ר (פרשה ס' אות י"ב) וברעתו ידחה רשע זה בתואל שניגף בלילה יעו"ש, (ועי' שפתי חכמים אות ב' שרצה לעכב השידוך ע"י ששם סם המות בקערה של אליעזר כדי שימות ועי"ז יתעכב השידוך ובא מלאך וסיבב הקערה והיה סם המות בקערותו של בתואל ומת), וכיון דאתינן להכי דבתואל רשע הוא, לכן מצינו ליישב דבאמת לא נתאבלה רבקה עליו, וכמבואר בשו"ע יור"ד סי' שמ"ה סעי' ה') וז"ל המחבר כל הפורשים מדרכי ציבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארם ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם ובכבוד המועדות ובישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הם כבני חורין לעצמן כשאר האומות וכן המומרים והמוסרים כל אלו אין אוננים ואין מתאבלים עליהם אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמים עכ"ל, וכתב הש"ך (סק"ט) וז"ל ושמחים על שאבדו שונאיו של מקום דכתיב באבוד רשעים רנה עכ"ל, ומובאר דאין מתאבלים על הרשע, ואדרבא שמחים במיתתו, ולכן לא נתאבלה עליו, והיה מותר לה לצאת מביתה, וגם לישא תוך ז', וק"ל. ושוב נמצא דכן ארז"ל (ב"ר ס' י"ב) תשב הנערה אתנו ימים אלו שבעת ימי אבלו ע"כ יעו"ש, והיא לא רצתה לישאר והלכה, וזה כמש"נ בעזה"י.
והנה כתב בעל הטורים (בפירוש הטור השלם) וז"ל ויאמר אחיה ואמה פרש"י ובתואל היכן היה שמת, ולפי הפשט ניחא כי בתואל אמר הנה רבקה לפניך ועל כן אמר אחיה ואמה שאינו טוב שתלך מיד אלא תשב עמנו ימים או עשור, ורבי אברהם אמר הם שדברו והם שקלו המגדנות והאב היה מחריש ואפשר שלבן היה גדול מאביו בכבוד ובחכמה וכן כתיב ויען לבן ובתואל עכ"ל, ולדברי הטור ור"א ניחא דבאמת בתואל לא מת, אבל עצם דברי הטור צ"ב, דהרי הא דכתיב הנה רבקה לפניך, לא בתואל לבדו אמר זאת, וכמבואר בהדיא במקראות דכתיב ויען לבן ובתואל ויאמרו וגו', וא"כ היאך שייך לומר דבתואל אמר

אדני ותקח הצעיף ותתכס. יל"ה דהיה צ"ל ויאמר העבד הוא בן אדני, וי"ל דכיון שנתן אברהם ליצחק כל אשר לו וכדפרש"י לעיל (מקרא י'), א"כ אף אליעזר עבדו בכלל זה, והו"ל יצחק אדוניו.

כ"ד ס"ז. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי שרה אמו. הנה כתיב לעיל (מקרא א') ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל, ולהלן מיניה (מקרא ב') כתיב ויאמר אברהם אל זקן ביתו וגו', וארז"ל (תנחומא חיי שרה ד') וכיון שמתה קפצה זקנה על אברהם מה אברהם זקן כו' ע"כ, ומבואר דמיד אחר פטירת שרה אמו קפצה הזקנה על אברהם אבינו, ומיד לאחמ"כ שלח את אליעזר עבדו ליקח אשה ליצחק, וכתיב לעיל (מקרא מ"ב) ואבא היום אל העין ואמר ה' אלקי אדני אברהם וגו' ופרש"י וז"ל ואבא היום היום יצאתי והיום באתי לכאן מכאן שקפצה לו הארץ כו' עכ"ל, וכתיב עוד לעיל (מקרא ס"ו) ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה ופרש"י וז"ל ויספר העבד גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו עכ"ל (והא דסיפר ליצחק ולא לאברהם היינו משום שעתה כבר היה עבד ליצחק וכמש"נ למעלה מקרא ס"ה), ומבואר דהגיע ביום אחד למקום בו רבקה היתה, וכן כשחזר ליצחק קפצה לו הארץ כדאיתא בתרגום יונתן ב"ע לעיל (מקרא ס"א) בזה"ל והיכמא דאתקטעא ליה ארחא במיזליה לפדן ארם היכדין איתקטעא ליה במיתביה וביומא חד אזיל וביומא חד תב ע"כ, וכיון דאתינן להכי, לכאורה נמצא דבתוך ז' ימי אבילות יצחק על שרה אמו נשא את רבקה, והא איתא בשו"ע (יור"ד סי' שצ"ב סעיף ב') ברמ"א דאף בתוך שבעה אסור לישא אף אם עדיין לא קיים פו"ר, וכ"ש הכא דרבקה לא הי' ראויה להוליד עתה, ואין לדחות דהא דאי' במדרש וכיון שמתה (שרה) קפצה זקנה על אברהם היינו אחר ז' ימי האבילות, והיינו משום הא דאמר' (תענית ה' ב') גבי שמואל הנביא ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא אמר הקב"ה אקפיץ עליו

שהיא תלך ולבן ואמה אמרו שלא תלך, דהא מבואר בהדיא דאף לבן אמר בתחילה שהיא תלך, וי"ל דבאמת בתחילה אמר לבן שהיא תלך וכדעתו דבתואל (והאמת שבתואל רצה לעכב השידוך וכנ"ל בב"ר), אבל אחר שראה לבן שאליעזר נותן לרבקה עוד כסף וכלי זהב ובגדים כדכתיב לעיל (מקרא נ"ג) יעו"ש, אז שינה דעתו ואמר שהיא לא תלך וכדעתה דאמה, וק"ל. אבל עדיין דברי הטור צ"ב דהא בב"ר הנ"ל איתא בהדיא שבתואל מת וכנ"ל, וצ"ב.

ובמה שהביא רבי אברהם ראייה לפרושו מהא דכתיב ויען לבן ובתואל, לפי דברי רש"י לכאורה זה אינו, דהא פרש"י התם וז"ל ויען לבן ובתואל רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו עכ"ל, וא"כ אין ראייה דהיה גדול מאביו בכבוד ובחכמה, ומה שהוקדם בכתוב לבן לבתואל היינו משום דרשע הוה, והבן.

כ"ד נ"ט. וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקה ואת עבד אברהם ואת אנשיו. יל"ה מהו אחתם, דלכאורה אחיה ואמה שלחו אותה כמבואר במקראות, וכן קשה להלן (מקרא ס') בהא דכתיב ויאמרו לה אחתנו, וצ"ב.

עוד יל"ה מהו ואת מנקה, דהרי זמן ההנקה הוא עד ב' שנים כדאמר' (גיטין ע"ה ב'), ורבקה כבר היתה בת ג' שנה כדפרש"י להלן (פכ"ה מקרא כ') יעו"ש, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב וז"ל שתעזור לה ותגדל את בני' עכ"ל.

כ"ד ס"א. ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך. יל"ה דלכאורה היה צ"ל ותקם רבקה ומנקה ותרכבנה, וכדכתיב לעיל (מקרא נ"ט) וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקה וגו', וי"ל דהם שלחו את רבקה ומנקה, ורבקה הוסיפה ולקחה עמה גם את נערתיה, ועי' רמב"ן.

כ"ד ס"ה. ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא

זקנה כו', ומבואר דזקנה שקופצת היינו מיד וכדאמר אפילו כמלא נימה, ועי' שו"ע (יור"ד ס' שצ"ט סוף סעיף י"ג) דאף אבילות יום אחד הלכה שאינו מן התורה, ואיכא דס"ל דהאבות הקדושים לא קיימו הדרבנן, ולפי"ז קצת ניהא דלהכי נשאו אף בתוך ז' ימי האבילות, דאף שקיימו התורה כולה מ"מ רק הדאורייתא קיימו אבל הדרבנן לא קיימו, וזה דוחק דהא אפילו כשמת בתואל משפחתו התאבלו עליו שבעה (מלבד רבקה וכמש"נ למעלה מקרא נ"ה) כדאי' בב"ר סי' י"ב יעו"ש והיתכן דהאבות לא ישבו שבעה וצ"ב כ"ז, לכן י"ל דיתכן דרק אחרי השבעה שלח אברהם את אליעזר והכל א"ש.

כ"ה י"ז. ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו. פרש"י וז"ל ויגוע לא נאמרה גייעה אלא בצדיקים עכ"ל, וכמו שפרש"י לעיל (מקרא ט') שישמעאל עשה תשובה, אך דמ"מ יל"ה מ"ט הכא אמר הכתוב מאה שנה ושלשים שנה ושבע שנים, דהא לעיל (פס"ד מקרא א') כתיב ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה

ופרש"י וז"ל ויהיו שני חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהיא אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי עכ"ל, ועתה בשלמא לגבי שרה איכא תירוץ למה נכפל שנה ג"פ, אבל לגבי ישמעאל מאי איכא למימר דהא רק בסוף ימיו עשה תשובה וא"כ למה נכפל שנה ג"פ, עוד יל"ה דהנה פרש"י שם עוד וז"ל שני חיי שרה כולן שוין לטובה עכ"ל, ויל"ה הכא דכתיב שני חיי ישמעאל מה שייך כולן שוין לטובה דהרי בתחילה רשע היה ורק בסוף ימיו עשה תשובה, וי"ל דאמרי' (יומא פ"ו ב') אר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות כו' גולדה תשובה שזדונות נעשות לו זכויות כו' ל"ק כאן מאהבה כאן מיראה ע"כ, ואפשר לומר דישמעאל עשה תשובה מאהבה וא"כ היה צדיק גמור עד כדי שאפשר לומר כולן שוין לטובה כי הכל נהפך לו לזכויות. ועי' רא"ם לעיל פכ"א מקרא י"ז (הובא בשפ"ח אות פ') דישמעאל היה תמיד צדיק, ועי' מש"כ בזה שם, ועכ"פ לדבריו ניהא הכא לפרש כולן שוין לטובה, וק"ל. ועי' שפ"ח אות ה'.

פרשת תולדות

כ"ה י"ט. ואלה תולדות יצחק בן אברהם
אברהם הוליד את יצחק. פרש"י וז"ל ואלה תולדות יצחק יעקב ועשו האמורים בפרשה עכ"ל, אפשר לומר ע"ד הדרש, דרש"י בא לומר דלא נימא דהתולדות של יצחק בן אברהם זהו מה שאברהם הוליד את יצחק ובזכות זה היה ג"כ צדיק, אלא יצחק היה בדרגה דיליה משום זכות עצמו וצידקותו, ומה שאמר הכתוב ואלה תולדות יצחק היינו יעקב ועשו האמורים בפרשה, ואף דיש ענין גדול מאוד של זכות אבות מ"מ רצה הכתוב ללמדנו דכל זה מועיל דוקא אם הבן הולך ג"כ מעלה מעלה בקודש, והכא הזכות אבות שיש ליצחק זהו דוקא ע"י תולדות יצחק עצמו.

כ"ה כ'. ויהי יצחק בן ארבעים שנה
בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם
אחות לבן הארמי לו לאשה. פרש"י וז"ל בת בתואל מפדן ארם אחות לבן וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם עכ"ל, מבואר בזה דאף שהיתה רק בת ג' שנים וכדפרש"י לעיל ד"ה בן ארבעים שנה, אפ"ה היתה היכולת בידה ללמוד ממעשיהם ולא למדה ממעשיהם, דלכאורה מאי ראייה מהא דלא למדה ממעשיהם והרי היתה רק בת ג', וע"כ שכבר הי' יכולת בידה ללמוד ממעשיהם ולא למדה. אך מה שפרש"י לכאורה צ"ב דלכאורה גם מהתם למעלה אפשר ללמוד שבחה שלא למדה ממעשיהם, וא"כ למה הוזכר זאת שוב, וצ"ב.

ושוב נמצא דארז"ל (זוה"ק תולדות דף קל"ו ע"ב)
 עתה יש להסתכל אם היתה רבקה בת עשרים שנה או יותר או לכל הפחות בת שלוש עשרה אז היה נחשב לה לשבח שלא עשתה כמעשיהם אבל עד עתה היתה רק בת שלש שנים מהו השבח שלה שלא עשתה כמעשיהם א"ר יהודה בת שלש שנים היתה ועם זה עשתה אל העבד כל אותו המעשה משמע בהכרח

שהיה לה שכל כבת עשרים ולפיכך שבח הוא לה שלא למדה ממעשיהם ע"כ, והבן.

כ"ה כ"א. ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו
כי עקרה היא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו.
 פרש"י וז"ל לנכח אשתו זה עומד בקרן זווית זו ומתפלל וזו עומדת בזווית זו ומתפללת עכ"ל, עוד פרש"י וז"ל ויעתר לו ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה עכ"ל, ומה שפרש"י לנכח אשתו כו' לכאורה משמע שהיו באותו הבית וכ"א היה נמצא בזווית אחרת, ואין להקשות ממה דכתיב לעיל (חיי שרה פכ"ד מקרא ס"ז) ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם אחרי שרה אמו ונמצא מבואר דכמו ששרה היתה באהל נפרד מאברהם כך רבקה היתה באותו האהל בנפרד מיצחק וא"כ היאך פרש"י זה בזווית זו וזו בזווית זו, ואין להקשות כן, והיינו משום דמ"מ בעת התפילה אפשר שהיו באהל אחד.

ומש"כ רש"י ויעתר לו כו' לכאורה אין הפירוש
 שתפלת צדיק בן רשע לא מתקבלת כלל, אלא הכונה שבכדי שתפקד בזש"ק היה סגי בתפלת צדיק בן צדיק שיותר מועילה, והטעם שיותר מועילה תפלת הצדיק בן צדיק יתכן משום שצדיק בן צדיק זה דרגה גבוהה בכך שלא הסתפק במה שאביו צדיק אלא גם הוא טרח עמל ויגע להיות צדיק בעצמו.

כ"ה כ"ה. ויצא הראשון אדמוני כלו
כאדרת שער ויקראו שמו עשו. פרש"י וז"ל ויקראו שמו עשו הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשעריו כבן שנים הרבה עכ"ל, הא דלא פרש"י ויקראו שמו עשו היינו שיצחק ורבקה קראו לו כן, יתכן דהוא משום דאצל יעקב שינה הכתוב ואמר להלן (מקרא כ"ו) ויקרא שמו יעקב ובפ"י בתרא פרש"י וז"ל ד"א אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב עכ"ל, וק"ל.

כ"ה כ"ו.

ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת

בעקב עשו ויקרא שמו יעקב ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם. פרש"י וז"ל בן ששים שנה י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה עכ"ל, מה שפרש"י שבת י"ג ראויה להריון, צ"ב מהא דאמרי' (נדה מ"ה א') דבת י"ב ויום אחד כבר ראויה להריון, וי"ל דכוונת רש"י שנכנסה לשנה הי"ג והיינו מה שקורין בת י"ב כשמלאו לה י"ב שנים ויום אחד, וכהא דתנן (אבות פ"ה) בן י"ח לחופה ופירש הרמב"ם דהיינו בן י"ז ויום אחד והביאו הגרע"א בתוספות למשניות יעו"ש.

והשתא ביאור הדברים כך, דהנה לעיל (מקרא כ"א) כתיב ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו, ולעיל מיניה (מקרא כ') כתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה וגו' לו לאשה, ולהלן מיניה (מקרא כ"ו) ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם, ונמצא מבואר שבתוך העשרים שנה הוברר לו שהיא עקרה, והביאור כך, שהרי עד י' שנים לא חשיב עקרה כדתנן (יבמות ס"ד א') יעו"ש, והרי יצחק נשא את רבקה כשהיה בן מ' שנה, וכשהיה יצחק בן מ"ט שנה היתה רבקה בת י"ב שהרי נישאה בת ג' כדפרש"י הכא, ורק מאז שהיתה בת י"ב היה שייך לה שתוליד כדאמרי' (נדה מ"ה א') יעו"ש, ומאז עד י' שנים לא נפקדה, ואז הבינו שהיא עקרה, ולאחר י' שנים אלו היה יצחק בן נ"ט שנה והתפללו ולשנה אח"כ כשהיה יצחק בן ששים נולדו לו, וק"ל. ועי' תדא"ר פ"ה ד"ה פעם אחת ובישועות יעקב שם אות ס"ג.

כ"ה כ"ה.

ויאהב יצחק את עשו כי ציד

בפיו ורבקה אהבת את יעקב. יל"ה אמאי דוקא גבי עשו אמר הכתוב הטעם שיצחק אוהב את עשו והיינו כי ציד בפיו, ואילו גבי יעקב לא אמר הכתוב הטעם לזה שרבקה אוהבת את יעקב, וי"ל דגבי יעקב אין מקום לשאלה למה רבקה אוהבת אותו והיינו משום

שהיה יעקב איש תם ישב אהלים, אבל עשו שהיה איש ידע ציד איש שדה צריך טעם מה הסיבה לאהבת יצחק אליו, ועי"ז אמר הכתוב הטעם כי ציד בפיו, והיינו שיצחק היה אוכל מצידי עשו וכדפרש"י וז"ל בפיו כתרוממו בפיו של יצחק כו' עכ"ל, והיינו פירושא כי ציד של עשו בפיו של יצחק כדתרגם באונקלוס ורחם יצחק ית עשו ארי מצידה הוה אכיל, וק"ל.

אך צריך להבין דמן הראוי שיאכל יצחק ממאכליה של אשתו ולמה הוצרך למאכל בנו ומהו כי ציד בפיו, ועי' חזקוני ורבינו בחיי דמבואר דרק אז בלבד הביא מאכלים כדי שיזכה לברכות, ועי' רמב"ן שפירש בדרך אחר שיצחק לא היה אוכל אלא ממאכל הציד בלבד ולא מאכלי הבית, ובזה ג"כ מובן למה רבקה אשתו לא הכינה לו האוכל דלא היה לה האפשרות לצוד ולכן אכל מצידי עשו, מיהו עצם דברי הרמב"ן צ"ב, חדא מה היה יצחק אוכל עד שעשו נולד וגדל, ועוד מ"ש אי מבשלים חיה שצודה או חיה שלא צודה וזה הקושיא י"ל דאפשר דיצחק אהב דוקא צבי וזה א"א בלא לצוד, אבל גם זה דוחק דכי יצחק אבינו זוטרי הוה וכי משנה לו אי יאכל צבי או מאכל אחר, לכן עדיין צ"ב.

כ"ה ל"ד. **ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד**

עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה. יל"ה ההפך דהכא אמר הכתוב ונזיד עדשים, ואילו לעיל (מקרא כ"ט) כתיב ויזד יעקב נזיד וגו', ולא הזכיר נזיד עדשים, ושוב נמצא דהכי הקשה הרבינו בחיי ותירץ דהתם אמר נזיד לחודיה משום דאין צריך הכתוב לפרט כל כך איזה נזיד היה אבל הכא כשבא הכתוב לומר תמורת איזה דבר מכר עשו את הבכורה אמר הכתוב שפלותו דבשביל נזיד ולא סתם נזיד אלא נזיד עדשים בשביל זה לבד מכר בכורתו, וק"ל.

יל"ה דהא לעיל (מקרא כ"ט ל"א) לא כתיב אלא ויזד יעקב נזיד וגו', ולהלן מיניה (מקרא ל') כתיב ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה

וגו', וא"כ למה הוסיף יעקב לעשו גם לחם שהרי עשו בקש רק נזיק העדשים ולא יותר, ובעזה"י יש בזה כמה תירוצים וכדלהלן.

הא', כתיב לעיל (מקרא ל"ג) ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב ולהלן מיניה בקרא דידן כתיב ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ונמצא מבואר דמכירת הבכורה היתה תמורת הנזיד עדשים (וכנתבאר ברבינו בחיי לעיל) וכיון שכן י"ל דיעקב חשש שמא לפתע הנזיד עדשים לא יספק את עשו בשביל מכירת הבכורה ולכן הוסיף לו לחם והיינו כדי שיהיה לעשו סעודה גולדה ועי"ז לא יבוא עשו להתחרט. מיהו כל זה דוקא אי המכירה היתה בעבור הנזיד עדשים אבל להא דהביא הרמב"ן לעיל מקרא ל"א (עיין חזקוני) די"מ שהמכירה היתה בעבור הכסף, ליתא לתירוץ דילן, ואף אי נימא דהיה המכירה תמורת נזיד עדשים עדיין אפשר דזה ג"כ תליא בב' האפשרויות שכתב הרמב"ן לעיל (מקרא ל"ג) אי ענין נזיד העדשים היה בכלל חלק מהמכירה אי לאו, והאפשרות הא' דהמכירה היתה תמורת הנזיד עדשים ומ"מ ביקש יעקב מעשו קודם לזה שישבע לו שאינו חפץ בבכורה ולא יירשנה לעולם ונשבע עשו ורק אח"כ היה מעשה המכירה תמורת הנזיד עדשים, והאפשרות ב' דהמכירה היתה בזה שנשבע עשו ליעקב על הבכורה וענין הנזיד עדשים אינו שייך למעשה המכירה ע"כ דברי הרמב"ן יעו"ש, ועתה לאפשרות א' עדיין אפשר לקיים דברינו, אבל לאפשרות ב' אין לקיים דברינו משום דהעדשים ואף הלחם לא היה שייך למכירה.

הב', י"ל דיעקב אבינו התחסד עם עשו דכיון שהגיע עשו עיף ורעב ידע יעקב שאף שביקש רק העדשים הוא צריך גם ללחם דמה שביקש רק עדשים אין זה אלא משום שנתאוה לאכול זה המאכל ולכן נתן לו גם לחם, ואין להקשות היאך התחסד עם רשע, משום הא דכתיב (משלי פכ"ה מקרא כ"א) אם רעב שונאך האכילהו לחם ופרש"י כמשמעו יעו"ש, וביאר המלבי"ם הטעם והיינו משום שזה רעה לשונא שמכירים לו טובה יעו"ש, וה"נ זה היה למעשה רעה לעשו במה שיעקב האכילהו, ושוב נמצא כעין זה

דארז"ל (מדרש משלי פרשה כ"ה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים אע"פ שהשכים להרגך ובא רעב וצמא לתוך ביתך תאכילהו ותשקהו למה כי גחלים אתה חותה על ראשו כו' ע"כ יעו"ש.

והנה ארז"ל (סנהדרין צ"ב א') כל הנותן פתו למי שאין בו דעה יסורין באין עליו שנאמר לחמך כו', ולא תיקשי מהא היאך נתן יעקב לעשו לחם והרי עשו אין בו דעה (והיינו כדביאר במהרש"א דנמצאת נותן כח לאותו אחד להמשיך להשתמש בדעה באופן שלא נכון, כמו שמשתמש עד עתה בדעה שלו שלא באופן הנכון יעו"ש) די"ל דיעקב נתן לעשו כי היה סבור שיש בו דעה ולא הכירו וכיצחק שחשב על עשו לצד הטוב, מיהו יתכן לפרש הגמ' התם (מלבד פי' המהרש"א) דכל הנותן פתו למי שאין בו דעה יסורין באין עליו היינו משום שנותן "פתו" (ויתכן לפרש ביותר שאין לו אלא פת זו, ובחר ליתן לאותו חסר דעה שאינו משתמש בפת וכדו' כראוי, יותר מאשר להשאיר הפת היחידה שלו לעצמו, ועוד דלו ודאי יש פת אלא דיש לו עוד פת אחת וב' צריכים לו הא' עם דעה והב' בלי דעה ובחר ליתן לחסר דעה) דכן מצינו גבי רבי (ב"ב ט' א') רבי פתח אוצרות בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא כו' אבל עמי הארץ אל יכנסו כו' יתיב רבי וקא מצטער ואומר אוי לי שנתתי "פתי" לעם הארץ כו' אמר רבי יכנסו הכל כו' ע"כ יעו"ש. ועי' מש"כ בזה מרן הסטייפלער בעל הקהילות יעקב זי"ע בספרו ברכת פרץ על התורה בחלק עוד לפרשת בשלח יעו"ש.

הג', י"ל דרצה יעקב אבינו לרמוז לעשו מה הוא מפסיד, והיינו הקרבנות שנקראו לחם כדכתיב (ויקרא פ"ג מקרא ט"ז) והקטירם הכהן מזבחה לחם אשה לריח ניחוח כל חלב לה' ופרש"י וז"ל לחם אשה לה' לחמו של אש לשם גבוה כו' עכ"ל, וכן הוא בשמו"ר (י"ט ד') יעקב כו' שאל מלפני הקב"ה ונתן לו לחם לאכול כו' לא תעלה על דעתך שיעקב לחם ושמלה שאל כו' כהנים אוכלים מלחם הפנים כו' יעו"ש, והכונה כדי שתהיה המכירה גמורה ולא יטען אח"כ עשו שלא ידע מה הוא מפסיד, שהרי ביזה

הו', י"ל דהרי עשו רעב היה ואין קביעות סעודה בלא פת ובאמת ביקש סעודה אלא שראה העדשים ונתאוו להם ולכן ביקשם ביחוד.

הז', י"ל דהוא כמו שמצינו אצל בנ"א שאומרים שצריך סעודה בשרית או חלבית והכונה דמלבד הבשר או החלב יש גם לחם ולא רק בשר או חלב, וכמו כן עשו כאילו ביקש סעודת נזיד עדשים וודאי שנתכוין גם ללחם.

הח', אי' בשו"ע (או"ח סי' קס"ז סעיף י"ח) אין הבוצע נותן ביד האוכל אא"כ היה אבל ע"כ יעו"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב רצה לרמז לעשו שהוא אבל קצת וכמש"כ הרמ"א (יור"ד סי' שע"ד ס"ו) דאבי אביו שמת לא ירחץ עד השבת וכו' יעו"ש, והרי עשו עשה שמחה גדולה וכדלעיל במדרש (הובא בת"ד), ולכן הוסיף לו לחם, ומסתבר דנתן לו הלחם בידו שהרי עשו עשה תנאי במכירה "הלעיטני" והיינו שישפך לתוך פיו ולכן מסתבר דאף הלחם נתן בידו ממש.

הט', כתב הרמב"ם (פ"ד מהל' דעות) דאין זה בריא לאכול הרבה עדשים יעו"ש, ולפי"ז י"ל דלכן הוסיף לו לחם והיינו כדי שלא ירבה באכילת העדשים שהרי עשו רעב היה ובלא הלחם ודאי היה מרבה באכילת העדשים וכיון שאין זה בריא הוסיף לו לחם.

הי', אי' בבה"ל (ריש סי' קס"ט) דהמנהג אצל כל ישראל דכשאדם נכנס לבית חבירו בשעה שאוכלים קורין לו לאכול ואפשר הטעם משום שמא יתאוו לשום מאכל ויבא לידי סכנה יעו"ש, ולפי"ז אפשר דיעקב אבינו חשש שעשו יערער על המכירה ויאמר דבלא"ה היית חייב ליתן לי עדשים וא"כ לא קבלתי תמורה להבכורה, ולכן הוסיף לו לחם שזה לא היה חייב כי בזה אין חשש שיתאוו ויבא ליד סכנה.

הי"א, אי' בשו"ע (או"ח סי' קס"ט סעי' ב') לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך, הג"ה ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה, ועי' ב"ח דליתן למי שלא נוטל ידיו חמיר טפי יעו"ש, ולפי"ז י"ל דהעדשים הוי דבר שטיבולו במשקה, וכיון שביקש עשו הלעיטני, א"כ אין ההיתר דדבר שדרכו לאכול ע"י כף וכדו', דלא צריך ליטול ידיו כשאוכל בכף דהרי לא אוכל ביד, ונמצא דאם היה נותן העדשים

הבכורה משום עבודת הקרבנות כדפרש"י לעיל (מקרא ל"ב) והכא.

הד', איתא בב"ר (ס"ג י"ד) ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים כו' מה עדשה זו יש בה אבל ויש בה שמחה כך אבל שמת אברהם אבינו שמחה שנטל יעקב את הכורה ויאכל וישת הכניס עשו כת של פריצים אמרין ניכול ידיה וניחוך עליו ורוח הקודש אומרת ערוך השולחן צפה הצפית סדר מנרתא כו' קומו השרים זה מיכאל וגבריאל משחו מגן כתבו שהבכורה ליעקב תני בר קפרא ולפי שהיו משחקים הסכים הקב"ה ושחק עמהם וקיים הבכורה ליעקב מנין דכתיב (שמות פ"ד) כה אמר ה' בני בכרי ישראל כו' ע"כ, ולפי"ז י"ל דלכן הוסיף יעקב לעשו לחם, והיינו חדא כדי שחביריו של עשו יסכימו לבוא לסעוד עמו כי אולי בשביל עדים לבד לא יסכימו ועתה שיראו שיש גם לחם יסכימו לבוא, ועוד דככל שלעגו של עשו גדול יותר כך יותר סיכוי שהבכורה תינתן ליעקב ולכן הוסיף לו לחם כי חשש שבשביל העדשים לבד לא יהיה לעגו של עשו גדול כ"כ, ולעגו של עשו על יעקב (לשיטתיה של עשו) שבשביל עדשים לבד מסכים לקנות הבכורה, וע"י שיעקב הוסיף לחם הוסיף עשו בלעגו שאף נתן לחם בעבור הבכורה שאינה כלום, ובאמת נמכרה הבכורה מדינא ליעקב.

והנה נמצא דבאותו היום שנפטר אברהם אבינו עשה הסעודה הגדולה עם הכת פריצים, שהרי אותו יום שנפטר אברהם אבינו נטל יעקב את הבכורה וכדלעיל במדרש וכדאמר' בגמ' (ב"ב ט"ז ב') וכדפרש"י לעיל מקרא ל'. ואפשר דרבקה היתה אצל יצחק מאחר שנפטר אביו אברהם, ולכן יעקב דוקא בישל העדשים ליצחק שיאכל שזהו סימן אבילות וכו"ל במדרש.

הה', אי' (ב"ב ט"ז ב') אר"י חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום שנפטר אברהם אבינו עליו השלום כו', ויתכן דכיון שראה יעקב אבינו ע"ה שהתחיל בעבירות לכן הוסיף לו לחם כי אולי עי"ז ירגע מעט ויפסיק העבירות ורשעותו אבל התורה אומרת וילך ויבן שהוסיף רשעה.

יראה כרעבתן, אבל לפי רש"י זהו כדו לשיר לשמש ליכא לת' זה, והובא פלוגתייהו דרש"י ותוס' בב"ח שם יעו"ש, ולכאורה בשו"ע שם נפסק כרש"י יעו"ש בביהגר"א ובמ"ב.

הט"ו, כתב השל"ה (שער האותיות אות ק' בעניני אכילה סעיף ו') כי הידים שאוחז בהם המאכל והמשקה הם רומזים על תורה והעבודה כמ"ש רז"ל שכל אחד מאלו האצבעות נתייחד למצוה זרת למדידת החושן קמיצה למנחת כהן אמה לכלי המשכן והבנין אצבע להזאה גודל לבוהן אהרן והמצורע כו' יעו"ש, ולפי"ז י"ל דלכן הוסיף לו לחם כי העדשים רצה עשו שישפוך לו לפיו אבל הלחם א"א אלא לאכול בידיו, ורצה לרמז לו בזה שמפסיד בזה שמכר הבכורה וכמו שאמרו שהאצבעות מרמזין על עבודת הכהונה, וכעין זה תי' למעלה בתירוץ השלישי.

הט"ז, כתיב (תהילים קל"ו כ"ה) נותן לחם לכל בשר, ורצה יעקב אבינו לרמז לעשו שמכר הבכורה בשביל כלום, כי הלחם בלא"ה היה מגיע אליו כדכתיב נותן לחם כל בשר, ולכן הוסיף לו הלחם.

הי"ז, תנן (אבות פ"ו מ"ד) פת במלח תאכל, ופירש הרע"ב וז"ל שאם אין לך אלא פת במלח תאכל ותלמד עכ"ל, ורצה יעקב אבינו לרמז לעשו שבאמת אין הבכורה מתאימה לו, כי הוא צריך גם עדשים ואינו מסתפק במלח.

הי"ח, ארז"ל (ב"ר ע' ה') לחם זו תורה שנאמר לכו לחמו בלחמי, ורצה יעקב אבינו לרמז לעשו שהוא מוכר עבור העדשים את הבכורה שבכללה התורה כי בבכורה תלוי עיקר עם ישראל, ולכן הוסיף לו הלחם.

הי"ט, אמרי' (ביצה ט"ז א') כמה טפשי הני בבלאי דאכלי נהמא בנהמא, והיינו שאוכלין הדייסא ע"י הלחם, וקצת משמע דבמקום לאכול בסיוע של המזלגות הם אכלו התבשיל עם הלחם, ומבואר נמי בגמ' (נדרים מ"ט א') דמעשה קדרה רך אף הני דפליגי על הבלאי הי' דרכן לאכול ע"י הלחם (ע"י רא"ש דמתאכיל), והנזיד ג"כ רך הוא, ולפי"ז י"ל דלכן הוסיף לו הלחם והיינו שיהיה לו במה לאכול במקום המזלגות, וכיון שאכל גם הלחם אין זה ביזוי אוכלים וכדאיתא בשו"ע (או"ח סי' קע"א סעי' ג')

לבד לא היה נוטל ידיו ולכן נתן לו לחם כדי שיטול ידיו, גם העדשים בשביל הבכורה הי' וא"כ אי"ז צדקה וכיון שכן הי' אסור ליתן העדשים אבל לחם זה צדקה ומותר הי' ליתן, והעדשים טפל לפת וממילא אי"צ לברך עליהם ולכן נתן לחם.

הי"ב, י"ל דיעקב רצה שעשו לא יכריחנו להלעיט לו העדשים ולכן הביא לו לחם כי את הלחם לא שייך לשפוך לפה וא"כ יצטרך עשו להתאמץ באכילת הלחם וכיון שכן יתאמץ גם בעדשים בלי שיצטרך להלעיט לו העדשים לפיו.

הי"ג, תנן (אבות פ"ג מ"ג) שלשה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים, ופירש הרע"ב דמ"מ מהני שמברכין ברכהמ"ז יעו"ש, ולפי"ז י"ל דהרי עשו לא למד תורה על השולחן ורצה יעקב אבינו שלא יחשב לו לעשו כאילו אכל מזבחי מתים ולכן נתן לו לחם שעי"כ יברך ברכהמ"ז ולא יחשב כאילו אכל מזבחי מתים (ועשו לא אכל לבדו וכדאיתא בב"ר והובא למעלה בתי' הרביעי, ואף אי הוה אוכל לבד ג"כ יש לקיים התי' כי כתב התו"ט בשם הרשב"ם דשלשה לאו דוקא וה"ה אחד ונקט שלשה משום שסתם שולחן איכא שלשה לזימון יעו"ש).

ומה שפירש הרע"ב דמהני ברכהמ"ז, עי' מג"א (או"ח סי' ק"ע ס"ק א') דכתב וז"ל כל שולחן שלא אמרו עליו ד"ת כאילו אכלו מזבחי מתים וכתב בשל"ה דלימוד ממש ולא יסמוך על ברכת המזון עכ"ל, ובהגהות הגר"ח צאנזר כתב עלה וז"ל ולא יסמוך על ברכהמ"ז נ"ב ובזהר חדש רות דף ס"ז ע"ב כתב שיחיד יוצא בו עכ"ל.

הי"ד, אי' בשו"ע (או"ח סי' ק"ע סעי' ג') משיירין פאה בקערה יעו"ש, וכתב במג"א (סק"ח) וז"ל אפילו אינו משמש בסעודה רק מבשל המאכל אפילו אין מזונותיו עליו עכ"ל, והנה עשו היה רעבתן וגומר האוכל כולו, היפוך ממה שהיה צריך לשייר בקערה שלא יראה כרעבתן, ולכן הוסיף לו לחם כדי שיוכל לשייר בקערה, כי ע"י שיאכל הלחם כבר ישבע וממילא יוכל לשייר פאה מהעדשים בקערה, ותירוץ זה הוא דוקא לפי' התוס' שצריך לשייר בקערה שלא

מותר לאכול דייסא בפת במקום כף והוא שיאכל הפת אח"כ כו' יעו"ש.

הכ"ה, תנן (טבול יום פ"ב מ"ה) וכן בקטניות שקרמו על גבי פרוסות, ופירש הרע"ב וז"ל על גבי פרוסות של לחם שמוניחין על הקטניות עכ"ל, ומצינו שכך היה דרך לאכול, ולכן הוסיף לו לחם מלבד העדשים שהם קטניות. (ועי' בפייהמ"ש לרמב"ם שם שפירש באופן אחר מהרע"ב).

הכ"ו, י"ל כי יתכן שעשו רצה שיעקב יאכל עמו דהלחם יאכל יעקב והעדשים יאכל עשו ועי"ז יהיה קירבת הדעת ביניהם כדאמר' (סנהדרין ק"ג ב') גדולה לגימא שמקרב את הרחוקים, ולכן הביא יעקב לעשו הלחם שע"ז לא נשאר כלום ליעקב מה לאכול ועי"ז לא היה צריך ליסב בסעודה יחד עם עשו, וכמש"כ בשו"ע (או"ח סי' ק"ע סעי' כ) דגנאי הוא לת"ח ליסב בסעודה עם עם הארץ יעו"ש.

הכ"ז, אי' בשו"ע (או"ח סי' ר"ב סעי' ב') בענין פרי הנימוח אי ברכתו שהכל או העץ, ויתכן דהעדשים נימוחו, ולכן הוסיף הלחם כדי לפטור הספק שהרי פת פוטר כל הבא מחמת סעודה.

הכ"ח, י"ל דהא יעקב בישל העדשים ליצחק כדפרש"י, ופחד יעקב שעשו יגמור כל העדשים ולא ישאר ליצחק ולכן הוסיף לו לחם כדי שישבע גם בלא כל העדשים שהכין.

הכ"ט, י"ל ע"ד החידוד, דהא תנן (נדרים נ"ג ב') מן העדשים אסור באשישים רבי יוסי מתיר, ופירש"י וז"ל אסור באשישים בפת שמעורב בו קמח עדשים דיש בכלל עדשים אשישים עכ"ל, ונמצא דלת"ק עדשים ואשישים היינו הך, וכיון שכן, יתכן דהלחם שהוסיף לו היה פת זו שמעורב בה קמח עדשים, והביא לו כדי שלא יערער אח"כ שביקש עדשים ונתכוין לאשישים, ולכן הוסיף לו אף לחם עדשים.

הכ"י, אמר' (יומא ע"ד ב') המאכילך מן במדבר למען ענתך רבי אמי ורבי אסי ח"א אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וח"א אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל אמר רבי יוסף מכאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין אמר אביי הלכך מאן דאית ליה סעודתא לא יכלה אלא

ביממא ע"כ, ולפי"ז י"ל דכיון שעשו ביקש הלעיטני א"כ נמצא שלא רצה האוכל וכיון שלא ראה העדשים יתכן שלא היה שבע, והיה מערער שהעדשים לא היו טובים, ולכן הוסיף הלחם שרואהו וישבע.

הכ"י, י"ל דהא כתיב הכא גבי עשו והוא עיף, ופרש"י (דברים כי תצא פכ"ה מקרא י"ח) וז"ל ואתה עיף ויגע עיף בצמא כו' עכ"ל, וכתב הרמב"ם (פ"ד מהל' דעות ה"ב) וכשיתחיל המזון להתעכל במעיו שותה מה שהוא צריך לשתות כו' עכ"ל יעו"ש, ולפי"ז י"ל דלכן הביא לו הלחם כי קודם השתיה צריך לאכול והעדשים היה לו שתיה.

הכ"ז, אי' בשו"ע (או"ח סי' קס"ז סעי' ד') יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה שיש בהן י' אצבעות כו' ע"כ, ולפי"ז י"ל דכיון שעשו ביקש הלעיטני לכן הוסיף לו הלחם והיינו כדי לרמז לו היאך צריך לאכול כמו הלחם שיש בו הרבה ענינים וכמו שצריך ליתן ב' ידיו על הפת ועוד כמבואר בשו"ע שם.

הכ"ח, הנה פרש"י לעיל (מקרא ל"א) וז"ל מכרה כיום כתרמומו כיום דלהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה עכ"ל, ונמצא דהמכירה היתה ביום וא"כ נמצא דעשו לא בא לאכול סעודת הערב אלא סעודת השחרית וכדאמר' (פסחים י"ב ב') אלא איפוך רביעית מאכל כל אדם חמישית מאכל פועלים שישית מאכל תלמידי חכמים יעו"ש (ומש"כ והוא עיף ומשמע שבא בערב עי' אבן עזרא דפירש והוא עיף כו' רעב וצמא עכ"ל וכיון שכן י"ל דכיון שעשו נתאוה לעדשים ורצה לשבור רעבונו בהם על כן נתן לו גם לחם והיינו כדי שיאכל פת שחרית וכדאמר' (ב"מ ק"ז ב') דפ"ג חלאים תלויין במרה וכולן פת שחרית מבטלתן כו' יעו"ש.

הכ"ט, י"ל דבאמת יעקב אינו הביא לעשו רק נזיד עדשים, והא דכתיב לחם ונזיד עדשים ה"פ לחם היינו דבר מאכל כדפרש"י בכמה מקומות בחומש, ואיזהו דבר מאכל היינו נזיד עדשים, ומה שכתבו ונזיד עדשים היינו ו' יתירה וטפלה כדפרש"י (שמות תרומה פכ"ה מקרא י"ב) יעו"ש.

הל', דהנה פרש"י (לך לך פי"ד מקרא י"ח) וז"ל לחם ויין כך עושים ליגיעי מלחמה כו' עכ"ל והרי עשו היה בעל מלחמה גדול, והבן.

הל"א, דהנה פרש"י (וישב פל"ט מקרא ו') וז"ל כי אם הלחם היא אשתו כו' עכ"ל והרי עשו אותו היום עבר על גילוי עריות כדאמרי' בגמ', ולכן נתן לו לחם לרמז לו שיעשה תשובה.

הל"ב, דהנה תנן (מעשרות פ"ה מ"ח) והעדשים המצריות כו' פטורים מן המעשרות, ופירש הרע"ב דחזקתן מן ההפקר יעו"ש, ולפי"ז יתכן דחשש יעקב אע"ה שיטען אח"כ עשו תמורת מה מכר הבכורה דבר שאינו שוה שהרי הוא הפקר, אי נימא דהוו עדשים מצריות, והבן.

ושוב נמצא דכתב במלא העומר למהר"ל ציניץ (מקרא ל') דעשו אחזו בולמוס והמכירה היתה באונס ולכן יעקב נתן לו לחם למלאות רעבונו ועי"ז לא יהי לעשו טענת אונס דמאחר שאכל הלחם ושבע אי לא היה חפץ במכירה היה לו לחזור מהמכירה יעו"ש.

ועוד נמצא דכתב בחזקוני וז"ל ויעקב נתן לעשו וגו' עם הכסף שנתן לו במקח נתן לו לחם ונזיד עדשים לעדות קיום המכירה כדרך כל לוקחים מקח וכן מצינו ויקרא לאחיו לאכול לחם בברית בין יעקב ולבן עכ"ל.

כ"ו ב'. וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך. פרש"י וז"ל אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך עכ"ל, אף דהיה טענה על אברהם שירד למצרים (לדעת הרמב"ן וכמש"נ לעיל פי"ב מקרא י') מ"מ כל זה היה משום שקודם לזה א"ל הקב"ה לאברהם לך לך מארצך וגו', אבל אצל יצחק לא נאמר לו כן קודם לכן, כדי כך שיהיה עליו טענה על ירידתו למצרים, ולכן היה דעתו דיצחק לרדת למצרים.

ובלשון הכתוב דכתיב אשר אמר אליך, יל"ה דלכאורה היה צ"ל שכן בארץ הזאת וגו' ולמה הוצרך לכפול ולומר שכן בארץ אשר אמר אליך, ואיזהו, גור בארץ הזאת, ושוב נמצא דכתב בספורנו וז"ל

שכון בארץ אשר אמר אליך עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום בעצמו כי אמנם הסיבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה, גור בארץ הזאת ואתה גור בארץ כנען כו' עכ"ל, והבן.

יל"ה מהא דכתיב לעיל (פכ"ה מקרא כ"ו) ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם ופרש"י וז"ל בן ששים שנה כו' ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה עכ"ל, וכיון שכן צ"ב מאי שנא דהתם לא רצה לישא שפחה לפי שנתקדש בהר המוריה ואילו הכא לא חשש משום שהוא עולה תמימה עד שהקב"ה אמר לו זאת וכדפרש"י הכא, וי"ל דכיון שהיה רעב א"כ היה זה מצב של סכנה שלא ימותו ברעב ולכן אע"פ שידע שהוא עולה תמימה אפי"ה חשב לירד למצרים, ומשא"כ שפחה מי מכריחו לשאת לאשה, אבל יתכן דיש לדחות זה התירוץ דודאי היה מכרח לו לישא שפחה כי רצה לקיים מצות פו"ר, וצ"ב.

כ"ו ה'. עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתו מצותי חקותי ותורת. כתב הרמב"ן דלפי פירוש רש"י צריך לומר שאברהם למד וקיים את התורה קודם מתן תורה, והביא דעת רבותינו שאברהם אבינו למד את התורה ברוח הקודש ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה ודוקא בארץ ישראל יעו"ש, יל"ה מהא דאמרי' (ע"ז ג' א') גדול המצווה ועושה יותר מי שאינו מצווה ועושה וא"כ לפי"ז נמצא דשכרו של אברהם אבינו קטן משלנו כי גדול המצווה ועושה כו', ולא מסתבר, וי"ל דאף שאברהם אבינו למד וקיים התורה אע"פ שלא נצטוה מ"מ שכרו גדול משלנו והטעם כי אנו אפילו שאנו מצווים אין אנו עושים המצוות באותו השלמות שעשה אברהם אבינו, ועוד י"ל דהנה פירשו התוס' שם וז"ל גדול המצווה ועושה פ' מפני שהוא דואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו עכ"ל ולפי"ז י"ל שאברהם אבינו עשה המצות כשהוא דואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו גם בזמן שאינו

מצווה ועושה, דלא מסתבר שלא היה לאברהם אבינו יצה"ר, והעשרה נסיונות יוכיחו דאי לא יצה"ר מאי נסיונות הוו.

והנה אמרי' (ב"ב י"ז א') שלשה לא שלט בהן יצר הרע אלו הן אברהם יצחק ויעקב כו' וי"א אף דוד כו' ע"כ, וכתבו התוס' וז"ל שלשה לא שלט בהן יצר הרע אין לפרש שלא שלט כלל דא"כ היכי קבילו עליהו אגרא אלא כדאמר (יומא ל"ח ב') מאי דכתיב רגלי חסידיו ישמור כיון שעבר אדם רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא ה"נ כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקין עצמן כ"כ להתרחק מן העבירה סייעם הקב"ה מכאן ואילך שלא שלט בהן יצר הרע עכ"ל, ויש להבין דברי הגמ' ביומא דהא עכ"פ חלק מן העשרה נסיונות היו אחר רוב שנותיו של אברהם אבינו, וי"ל דהנה כתבו התוס' ישנים (יומא ל"ח ב') וז"ל רגלי חסידיו ישמור וא"ת הרי יוחנן כ"ג (ברכות כ"ט א') ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי י"ל דודאי אם בא ליטמא אין נועלין לפניו לגמרי אלא הרבה מכריעין אותו מכאן ואילך בלא עמל ליטהר ולהתקדש עכ"ל ולפי"ז י"ל דנהי נמי ששוב אינו חוטא מ"מ אין זה לגמרי וכתבאר, ואכתי צ"ב. [והא דאמרו גבי יצחק (תנחומא תולדות ז') ורבי ברכיה אמר הואיל ונתיסם בעיניו כאילו הוא מת לפי שהיה גנוז לתוך הבית ויצר הרע פסק ממנו לכך כתוב ויהי כי זקן יצחק ע"כ, צ"ל דהיינו שיצה"ר פסק ממנו לגמרי דאל"כ מאי הרבותא דהלא כבר פסק ממנו קודם].

ואי תקשי מהא דכתיב לעיל (וירא פי"ח מקרא א') וירא אליו ה' באלני ממרא הוא שנתן לו עצה על המילה כו' ובשפתי חכמים אות ג' הביא שמה שאברהם אבינו שאל עצה על המילה יותר משאר מצוות היינו משום שבשאר מצוות גם אחר שיעשה אם יצטוה מפי הבורא יתברך עדיין יוכל לקיים המצוה שמצווה ועושה אבל ברית מילה כיון שאין המצוה אלא פעם אחת לכן נטל עצה אם לקיים המצוה מיד או להמתין עד שיצטוה ויעשה המצוה כאחד שמצווה ועושה יעו"ש, והשתא אי כדברינו שאברהם אבינו אע"פ שלא נצטוה מצווה ועושה מ"מ עשה המצוות

כאחד המצווה ועושה דהיינו שדואג לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו א"כ מאי נפק"מ לאברהם אבינו מתי לקיים המצוה דברית מילה דהא בין כך ובין כך יקיים כמצווה ועושה, והיה מקום ליישב דשאלת אברהם אבינו היתה האם מי שאינו מצווה ועושה גם אמרו עליו מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה אם לאו, ולא מסתבר דא"כ נמצא דמי שאינו מצווה ועושה לא נאמר עליו מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה שהרי אברהם אבינו חיכה לציווי השי"ת ולא מסתבר, והעירוני דכשאברהם אבינו היה מצווה ועושה עשה את המצוה יותר בדאגה לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו, שהרי לפי תירוצינו נתבאר שאברהם אבינו למד ושמר את התורה כמי שאינו מצווה ועושה אבל בדרגה של המצווה ועושה, וא"כ כשהיה מצווה ועושה על כרחך שעשה המצוה ביותר דאגה לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו, וק"ל.

כ"ו ז'. **וישאלו אנשי המקום לאשתו** **ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה הוא.** יל"ה דלכאורה היה צ"ל כי ירא לאמר אשתי "הוא" וכמו שכתוב בתחילה אחתי "הוא", ועוד מהו הלשון פן יהרגני דלכאורה היה צ"ל פן יהרגוהו שהרי זה כבר אינו מדבריו של יצחק רק הסבר הכתוב למה אמר יצחק אחתי, ועי' תרגום יונתן ב"ע שזה חלק מדברי יצחק והיינו שהתורה מספרת מה שיצחק חשב בליבו, כדתרגם ארום חשב בליבה דלמא יקטלוני, יעו"ש.

יל"ה דבשלמא גבי אברהם אבינו שאמר אחתי ניחא כי עדיין לא היו להם ילדים אבל הכא גבי יצחק אבינו שיעקב אבינו ועשר כבר נולדו והיו עמם היאך היה יכול לומר אחתי, וצ"ל דמשום השתדלות עשה כן, אע"פ דאצל אברהם היה ההשתדלות יכולה להועיל יותר כי עדיין לא נפקדו מ"מ אצל יצחק אע"פ שהיו כבר ילדים היה זה ג"כ השתדלות, שלא הי' השתדלות באופן אחר, וכיון שעשה השתדלות סוף דבר הי' שבאמת הקב"ה הצילם.

י"ל"ה למ"ד (להלן וישב פל"ז מקרא ל"ה) שהשבטים נשאו תאומותיהם דהיינו שנשאו אחיות, דהא כיון שמותר היה להם לישא אחות, א"כ מה טען אבימלך (להלן מקרא ט') אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא, וי"ל דהא שאלתן היתה לענין אישות אם היא נשואה לו או לא, וכיון שהיא נשואה לו מה להם אם האמת ג"כ היה שהיא אחותו.

והנה גבי יצחק ורבקה מצינו הכא מה שלא היה גבי אברהם ושרה, דאילו אצל אברהם ושרה, אבימלך לקח אותה כדלעיל (וירא פ"כ מקרא ב'), ואילו הכא אבימלך לא לקח את רבקה כמבואר מדכתיב (להלן מקרא ח') ויהי וגו' וישקף אבימלך וגו' וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו, וטעם ההפרש י"ל, דאחר שראה אבימלך שהקב"ה הזהירו פן ימות בענין שרה, לכן אף שיצחק אמר אחתי הוא כבר פחד לקחתה.

כ"ו י"ד. ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים. ולהלן (מקרא כ"ז) כתיב ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם, וי"ל דא"כ הו"ל הכא ויקנאו וישנאו אתו פלשתים וכן להלן ואתם קנאתם וישנאתם אתי, וי"ל דבאמת בתחילה רק קנאו וע"י הקנאה באו לידי השנאה, ומחמת השנאה שלחוהו מאתם, וזהו ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם והיינו שסיבת הדבר ששלחתם אותם מאתכם הי' משום השנאה ולא מצד הקנאה.

כ"ו ט"ז. ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד. פירוש, במקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה וכדכתיב לעיל מקרא י"ד.

כ"ו י"ח. וישב יצחק ויחפר את באר המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להם שמות כשמת אשר קרא להן אביו. הא דכתיב ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם היינו משום דלעיל

(מקרא ט"ו) כתיב וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר, והנה לא הוזכר שסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ומזה היה יכול להיות משמע דסתמום פלשתים עוד בחיי אברהם, ועל כן אמר הכתוב הכא ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם והיינו לומר דלא היה זה בחיי אברהם אלא אחרי מות אברהם.

כ"ו כ"ב. ויעתק משם ההרה ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ. יש לדקדק דהכא כתיב ויחפר לשון יחיד, ולא ויחפרו לשון רבים כהא דכתיב לעיל (מקראות י"ט כ"א), ושם י"ל דבאמת באר זו חפר יצחק עצמו ולא עבדיו כמו הבארות האחרים, ולפי"ז יתכן דזהו הטעם שלא רבו על זה הבאר וכדכתיב ולא רבו עליה, והיינו משום שיצחק חפר אותה וזכותו וצדקותו הגין מהמריבה, ובענותנותו של יצחק קרא הבאר רחבות משום כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ, והסתיר בזה זכותו וצדקותו שמשום זכותו וצדקותו לא רבו על באר זה ואז הרחיב ה', וק"ל.

ועיין כעין זה באור החיים הקדוש (במדבר חוקת פ"כ מקרא ח' ד"ה ועומק הדברים כ"ו) דכתב שאם משה רבינו היה נכנס לא"י וכן אהרן היה נכנס לא"י ומשה בונה את הבהמ"ק לא היה נחרב הבהמ"ק יעו"ש.

וארז"ל (כתובות ה' א') דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך ע"כ, וחזינן גדלות מעשי ידיהם של צדיקים, וזהו כהכא גבי יצחק אבינו וכו"ל.

כ"ו כ"ז. ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם. י"ל"ה וכי לא שייך שבאו עתה לרצותו ולהשלים עמו, וי"ל דרצה לדחות הברית שרצו לעשות, שהרי כבר

ידע מאברהם אביו שהברית של אבימלך אין זה ברית של אמת דאל"כ למה אבימלך גרש את יצחק והרי אבימלך אמר לאברהם לעיל (פכ"א מקרא כ"ג) ועתה השבעה לי באלקים הנה אם תשקר לי ולניני ולנכדי כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי וגו', ועל כרחך דהברית של אבימלך לאו ברית של אמת היא ולכן דחה אותו יצחק, ועוד י"ל ע"פ הא דאמרי' (תדא"ר ספ"ז) דהמלאכים טענו לקב"ה היאך אברהם עשה ברית עם עכו"ם וענה להם הקב"ה שאברהם עשה כן מפני דרכי שלום כו' יעו"ש, וחזינן דאי לאו מפני דרכי שלום אסור לעשות ברית עם עכו"ם, והכא יצחק ראה שאין צריך ולא יועיל כאן הדרכי שלום ההוא, וק"ל. ועי' אוה"ח הק'. (ועמש"כ בזה שמות משפטים פכ"ג מקרא ל"ב).

והנה מטענת המלאכים מבואר דלאברהם אבינו היה דין של ישראל ולא דין של נכרי, ועי' בענין זה בספר פרשת דרכים עה"ת לבעל המשנה למלך בדרך האתרים דרוש ראשון.

כ"ו כ"ח. ויאמרו ראו ראינו כי היה ה' עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו ביננו ובינך ונכרתה ברית עמך. יל"ה למה לא כרת אבימלך את הברית עם יצחק בעודו נמצא בגרר וכמו שאברהם כרת הברית עם אבימלך בעודו בגרר, ועוד יל"ה לשם מה כרתו ברית אחר שכבר הלך מגרר, ואין ליישב דרצו שיחזור אליהם דא"כ היה אבימלך צ"ל כן בהדיא וכמו שאמר לאברהם לעיל (וירא פכ"א מקרא כ"ג) ועם הארץ אשר גרתה בה, וי"ל דפחדו שמא יצחק ילחם כנגדם על שגירשוהו וכדמשמע לשון הכתוב תהי נא אלה בינותינו ובינך, ולכן רצו עתה לעשות עמו ברית.

כ"ו ל"ב. ויהי ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על אדת הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים. והיינו הבאר דכתיב לעיל (מקרא כ"ה) ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' ויט שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר, אלא שלא הספיקו לספר לו משום שאבימלך בא אליו, וסייעתא לדבר דבשני

המקומות כתיב דהיה זה בבאר שבע והיינו דכתיב לעיל (מקרא כ"ג) ויעל משם באר שבע, והיינו דכתיב להלן (מקרא ל"ג) ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה, וק"ל.

כ"ו ל"ג. ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה. יל"ה דהרי כבר קראו לאותו המקום בשם באר שבע וכדכתיב לעיל (מקרא כ"ג) ויעל משם באר שבע ועוד כתיב לעיל (וירא פכ"א מקרא ל"א) על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם, וי"ל דה"ק על כן שם העיר באר שבע "עד היום הזה" דייקא. ועי' אבן עזרא ורשב"ם מה שתירצו בזה.

כ"ז א'. ויהי כי זקן יצחק ותכהין עניו מראת ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר הנני. פרש"י וז"ל ותכהין בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"א) כו' עכ"ל, יל"ה היאך רק יצחק ניזוק מזה ואילו רבקה לא ניזוקה מהעשן, וי"ל דכיון שיצחק זקן היה לכן הזיק לו יותר (וכדכתיב (ש"א ג' ב') ועיניו החלו כהות דקאי אזקנה) ומשא"כ רבקה, ולפי"ז אפשר דזהו מה שאמרה רבקה (להלן מקרא מ"ו) קצתי בחיי מפני בנות חת, והיינו דכיון שיעקב אבינו היה צריך לישא אשה ורבקה זקנה היתה לכן חששה שלא יכהו עיניה כיצחק שנסתמא מעשנן של בנות חת.

והא דרבקה כבר היתה זקנה, כן נתבאר מדכתיב להלן (פכ"ט מקרא כ"א) ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה ופרש"י וז"ל ומלאו ימי כו' שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים כו' עכ"ל, והרי עבד אצל לבן י"ד שנה, וקודם היה י"ד שנה בבית שם ועבר כדפרש"י לעיל (פכ"ה מקרא כ"ו) ד"ה בן ששים שנה, ונמצא דכשהלך מיצחק ורבקה היה בן נ"ו שנה, והרי כשרבקה נישאה ליצחק היתה בת ג' שנים וי' שנים עד שהיתה ראויה להוליד ועוד י' שנים עד שנודע שהיא עקרה וכדפרש"י להלן (פכ"ח מקרא ט'), ונמצא דכשהולידה את יעקב היתה בת כ"ג, והשתא

נ"ו שנים שגדל יעקב ועוד כ"ג שנים עד שנולד נמצאת רבקה בת ע"ט שנים, ועל כרחק שהיא היתה זקנה.

ולכאורה היה מקום לומר דבאמת רבקה ג"כ נתעורה, והא דלא הוזכר כן בכתוב היינו משום דרק גבי יצחק הוצרך הכתוב לספר זאת, והיינו כדי לומר הטעם למה יצחק נתעורר והוא כדי שיעקב יטול הברכות וכדפרש"י הכא ומשא"כ רבקה שלא בירכה לא הוצרך הכתוב לספר זאת שנתעוורה, מיהו שוב נמצא דאמרי' (תנחומא תולדות ח') דרבקה לא נתעוורה יעו"ש, אלא דיל"ה מנ"ל למדרש שלא נתעוורה דדלמא נתעוורה וכתבאר למעלה, אמנם בכתובים מוכח כדברי המדרש שלא נתעוורה, דאת"ל שנתעורה א"כ היאך בישלה גדי עיזים ליצחק, והיאך מצאה הבגדים ליעקב וכו', אלא על כרחק שלא נתעורה, והיאך לא נתעורה כבר כתבנו למעלה החילוק, ועי' במדרש שם תי' לקושיא היאך לא נתעורה מהעשן ובשפתי חכמים אותיות מ' נ'.

הנה אף דעשו עשה ליצחק מורת רוח ולא רק לרבקה וא"כ היאך יצחק רצה לברכו, מ"מ המורת רוח שהיה ליצחק היה מנשותיו של עשו ולא מעשו עצמו ואדרבא יצחק חשב שעשו צדיק גמור היה, כדאיתא כל זה בתנחומא תולדות ח'.

הא דכתיב עשו בנו הגדל היינו כי כבר מכר הבכורה ולכן לא כתיב עשו הבכור, וק"ל.

עוד פרש"י וז"ל ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו ורצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו ד"א כדי שיטול יעקב את הברכות עכ"ל, והנה לפירוש שכהו עיני יצחק מדמעות מלה"ש יל"ה דא"כ מהו ויהי כי זקן יצחק ותכהן וגו' והרי בעקידה היה יצחק רק בן ל"ז שנה, וי"ל דקרא ה"ק ויהי כי זקן יצחק השתא, וכבר תכהן עיניו מראות בזמן העקידה, והא דהוצרך הכתוב לספר הכא זה הענין שכהו עיניו בעקידה, משום דהכא

איכא נפק"מ בזה והוא כדי שיטול יעקב את הברכות. ושוב נמצא בב"ר (ס"ה ט') דהיו הדמעות רשומות בעיניו וכיון שהזקין כהו עיניו.

ולפירוש האחרון יל"ה טובא למה לו ליצחק להיות סומא כדי שהברכות יחולו על יעקב דהא בשביל זה אפשר להשי"ת ליתן בלבו של יצחק לברך את יעקב קודם וכמו שבאמת הוא הבכור כי נוצר מטיפה ראשונה שבמעיי רבקה כדפרש"י לעיל (פכ"ה מקרא כ"ו), והדברים עמוקים, וצ"ב.

ארז"ל (מדרש שמואל פרשה ח') ויהי ביום הוא ועלי שוכב במקומו ועיניו החלו כהות וגו' מכאן אמרו חכמים כל מי שהוא מעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעניו כהות בן רשע מיצחק שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהנה עיניו מראות למה שהעמיד עשו בן רשע תלמיד רשע מאחיה השילוני שנאמר ואחיהו לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו למה שהעמיד ירבעם תלמיד רשע.

כ"ז ג'. **ועתה שנא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי ציד.** פרש"י וז"ל וצודה לי מן ההפקר ולא מן הגזל עכ"ל, הנה מהא דהוצרך יצחק להזהיר את עשו שלא יצוד מן הגזל מבואר דידע יצחק שעשו אינו צדיק גמור, וא"כ יל"ה היאך חשב יצחק שעשו ימלא זו הבקשה וכמו שבאמת רצה עשו לצוד מן הגזל וכדפרש"י להלן (מקרא ה'), ועוד היאך יצחק לא חשש מפני שחיטה שאינה כדין, וביותר אמאי לא הזהירו על זה כמו שהזהירו על הציד, וקושיא קמא י"ל דהנה אי' (ב"ר ס"ה ט"ז) דעשו היה מהגדולים בעולם במצות כיבוד אב יעו"ש ומעתה יתכן ליישב דהכא יצחק חשב שודאי עשו ימלא את בקשתו שלא יצוד מן הגזל.

כ"ז ה'. **ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו וילך עשו השדה לצוד ציד להביא.** יל"ה מה חששה רבקה שהרי היה לה לחשוב שאחר שיגמור יצחק לברך את עשו יברך גם את יעקב שהרי יצחק רצה לברך את שניהם כמבואר להלן

(מקרא ל"ו) ברש"י שמא עון יש בי כו' יעו"ש, וי"ל דאף שיצחק רצה לברך את שניהם מ"מ רצה לברך את עשו בברכה המיוחדת של ויתן לך האלקים וגו', וזה הדבר רצתה רבקה למנוע בצדקותה, וראיה לזה ממה שיצחק קרא לעשו ולא ליעקב, ועוד ממה שאמר יצחק (להלן מקרא ל"ה) ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך והיינו ברכה שלך דייקא, ועוד י"ל דחששא מפני האוכל האינו כשר של עשו דמנין ששחט כדין ומנין שאינו טריפה, ועוד י"ל דחששה שלא יספיק לברך גם את יעקב שהרי יצחק אמר (לעיל מקרא ב') לא ידעתי יום מותי.

כ"ז ו'. ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר. ולהלן (מקרא ז') כתיב הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני ה' לפני מותי, וי"ל למה לא אמרה ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי ואכלה וכמו שבאמת כך יצחק אמר לעיל (מקרא ד'), וכן בהא דכתיב להלן (מקרא ט') לך נא אל הצאן וקח לי משום אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב נמי קשיא דבשלמא אם רבקה היתה אומרת ליעקב שיצחק בקש מטעמים כאשר אהבתי אז ניחא מה שרבקה אמרה ליעקב שהיא תעשה מטעמים כאשר אהב יצחק, אבל עתה דרבקה לא אמרה כן ליעקב א"כ מאי נפק"מ ליעקב היאך רבקה תעשה המטעמים ומהו כאשר אהב, וצ"ב הענין.

כ"ז ז'. הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני ה' לפני מותי. פרש"י וז"ל לפני ה' ברשותו שיסכים על ידי עכ"ל, הנה לפי"ז יל"ה מה היה החשש של רבקה שיצחק יברך את עשו, הא כיון שהקב"ה ודאי רצה שהברכות יהיו ליעקב וכמו שבאמת היה א"כ על כרחך שכשיצחק ישאל את הקב"ה אם לברך את עשו, שהרי יצחק אמר לפני ה', ועל כרחך שהיה שואל, א"כ ודאי שהקב"ה היה עונה לו ליצחק שלא לברך את עשו אלא את יעקב, וכיון שכן, מה היה חששה

לרבקה פן יברך את עשו ולא את יעקב, ואין לומר שלא רצה לברך רק את עשו שהרי רצה לברך גם את יעקב וכדפרש"י להלן (מקרא ל"ו) וז"ל תנחומא כו' יעו"ש, ויתכן ליישב דודאי ידעה רבקה שאילו כן היה הקב"ה היה עונה ליצחק שלא יברך את עשו אלא את יעקב אבל עדיין חשש אחר היה לה, והוא, שמא עד שיעקב יכין המטעמים החדשים, יצחק כבר יפטר מן העולם וכמו שאמר יצחק (לעיל מקרא ב') לא ידעתי יום מותי ולכן מיהרה שיצחק יברך את יעקב, ושמא יתכן ליישב עוד דאין הכונה שיצחק ישאל לקב"ה ממש רק הכונה שאמר כמו שאומרים היום בעזר ה' או אי"ה.

ובאמת צריך להבין טובא שהרי כשיעקב הגיע ליצחק, לא מצינו שיצחק שאל את הקב"ה אם לברכו, וצ"ל דכיון שבירך א"כ על כרחך ששאל להקב"ה והקב"ה הסכים על ידו ודוחק, ואולי מזה ראה לתי' השני כאן למעלה.

כ"ז ט'. לך נא אל הצאן וקח לי משום שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב. פרש"י וז"ל שני גדיי עזים וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא פסח היה האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים בפרקי דרבי אליעזר עכ"ל, הנה מש"כ רש"י והאחד עשה מטעמים הוא כלישנא דלעיל (מקרא ז') ועשה לי מטעמים, אך מה דכתיב ואעשה "אתם" מטעמים לשון רבים צ"ב שהרי רק אחד מהם היה למטעמים דאילו השני היה לפסח וכדפרש"י.

והנה מצינו שהיה אז פסח, וכיון שכן יל"ה בהא דכתיב להלן (מקרא י"ז) ותתן את המטעמים ואת הלחם וגו', דהא כיון שפסח היה הול"ל ואת המצות, ואת"ל דבאמת כונת הכתוב למצות א"כ יקשה ממה שמצינו דכתיב אצל לוט (וירא פי"ט מקרא ג') ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבואו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו ופרש"י ומצות אפה פסח היה עכ"ל, וחזינן דהיכא דפסח היה כתיב בהדיא מצות, וא"כ אמאי הכא כתיב לחם ולא כתיב מצות, וי"ל דאף המצות קרויות לחם כי כל דבר מאכל קרוי לחם

כדפרש"י להלן ויצא פל"א מקרא נ"ד ובויקרא אמור פכ"א מקרא י"ז ושם מקרא כ"א, ועי' מש"כ בזה עוד לעיל וירא פי"ח מקרא ה'.

והא דפרש"י דהגדי השני היה למטעמים ולא פירש שהיה לקרבן חגיגה (וכדאי' בתרגום יונתן ב"ע וכדלהלן) ענה לי ע"ז הגאון ר' גרשון אידלשטיין שליט"א ראש ישיבת פונובין דקרבן חגיגה הוא כדי לאכול את הפסח לאחר השובע כדאמר' (פסחים ע' א') יעו"ש, והרי ליצחק היה גדי שלם לקרבן פסח שכבר אכלו ולכן כבר היה שבע ממש ולא הוצרך לחגיגה עכ"ד, ולפי"ד המטעמים אפשר דהיה לשאר סעודות היום כולו, מיהו העירוני דבפרקי דר"א מבואר דיצחק היה צריך אף את המטעמים כדי לאכול על השובע את הפסח, ובאמת בתרגום יונתן ב"ע איתא חד לשום קרבן פיסחא וחד לשום קרבן חגא, וצ"ב.

ומה שהוצרך יצחק לאכול גדי שלם, י"ל ע"ד החידוד דהוא משום שיצחק סומא היה אז, וכדכתיב לעיל (מקרא א') ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת וגו', ואמר' (יוםא ע"ד ב') דהסומין אוכלין ולא שבעין יעו"ש, והא צריך לאכול הפסח על השובע, ולכן הוצרך לגדי שלם כדי שישבע ביותר.

יל"ה דהא כשיעקב הביא את המאכל יצחק אכלם ובירך אותו וכדכתיב להלן (מקרא כ"ה) ויאמר הגישה לי ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי ויגש לו ויאכל ויבא לו יין וישת, וכיון שאכל על כרחך שכבר נכנס היו"ט דפסח, וא"כ לאחמ"כ כשעשו הביא המטעמים להלן (מקראות ל' ל"א) נמצא שכבר היה יו"ט דפסח, וכיון שכן, יל"ה היאך יצחק לא חשש שעשו צד ביו"ט בדרך איסור, ואין לומר דיצחק קיבל עליו תוספת יו"ט ועשה קידוש ואכל וא"כ נמצא דעשו לא צד ביו"ט, דהא ביו"ט דפסח צריך להיות הקידוש בלילה דוקא וכמש"כ במ"ב (סימן תע"ב ס"ק ד'), (ובתוספת שבת אסור מדינא לאכול עד שיעשה קידוש כמבואר במ"ב (סימן רע"א ס"ק י"א) יעו"ש וה"נ יצחק יהיה חייב לעשות קידוש), מיהו באמת כשעשו הביא המטעמים לא

הוזכר בכתוב שיצחק אכל ורק אצל יעקב שהביא המטעמים כתוב שיצחק אכל, אבל י"ל דהא איתא שיצחק היה סבור שעשו צדיק גמור היה ולכן לא חשש שצד ביו"ט.

עוד יל"ה דכיון שכבר יו"ט דפסח היה וכנתבאר, א"כ היאך שלח יצחק את עשו סמוך ליו"ט (והיה סמוך ליו"ט כנתבאר שכשבא יעקב אכל יצחק, ועל כרחך ששלח את עשו סמוך ליו"ט), עוד יל"ה דמזה שיצחק שאל את יעקב מה זה מהרת למצא בני מבואר דיצחק סבור היה שיש עוד זמן רב עד יו"ט, והרי נתבאר שכבר היה סמוך ליו"ט וא"כ היה חייב למהר למצוא, והיתכן שכששלח את עשו לא חשב על זה שאין זמן רב עד יו"ט ואילו כשבא יעקב שאל מה זה מהרת דמשמע דיש עוד זמן רב עד יו"ט, וי"ל דקושת יצחק ליעקב מה זה מהרת למצא היינו דמיד כששלחו חזר והיאך הצליח למצא אבל לא הקשה יצחק למה מיהר כי למהר ודאי היה צריך מפני שסמוך היה ליו"ט, וק"ל.

כ"ז ט"ו. ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן. יתכן לפרש הא דכתיב אשר אתה בבית, שהרי יצחק ורבקה היו כל אחד באהל נפרד וכמו שהיה אצל אברהם ושרה לעיל (פכ"ד מקרא ס"ז), ודוק.

כ"ז י"ה. ויבא אל אביו ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני. אף דכתיב לעיל (וירא פכ"ב מקרא א') ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני ופרש"י וז"ל הנני כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון עכ"ל והא"כ היתכן שעשו דיבר בלשון ענוה, מ"מ י"ל דעשו היה מבטל עצמו בשעה שנתעסק עם אביו כדארז"ל (ב"ר ס"ה ט"ז) שעשו היה מהגדולים בעולם במצות כיבוד אב יעו"ש.

אך דברי המדרש התם צ"ב מהא דארוז"ל (תנחומא תולדות י"א) והביאו רש"י אהא דכתיב להלן (מקרא כ"ב) ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי עשו ופרש"י וז"ל קול יעקב שמדבר בלשון תחנונים קום נא אבל עשו בלשון קנטוריא דיבר יקום אבי עכ"ל, וא"כ היאך שייך לומר שכיבד את אביו יותר מכולם, ושמא י"ל דבמעשים כיבד את אביו יותר מכולם אבל עדיין בדרך ארץ היה פגום, ויש לדחות תי' זה דהא איתא בשו"ע (יור"ד הל' כיבוד אב"א סי' ר"מ ס"ד) איזהו כבוד מאכילו ומשקהו מלביש ומכסה מכניס ומוציא ויתנו לו בסבר פנים יפות שאפילו מאכילו בכל יום פטומות והראה לו פנים זועפות נענש עליו ע"כ, וא"כ לא יתכן דישבחו את עשו על גדולת מעשים שלו במצות כיבוד אב בשעה שנענש על זה, ושמא יתכן ליישב הכי, דנהי נמי דלא היה מדבר בעדינות מ"מ כיון שכך ה' תמיד דיבורו לכן זה לא נחשב לפגם דוקא במצות כיבוד אב אצלו, ועדיין צ"ב.

כ"ז י"ט. ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך עשיתי כאשר דברת אלי קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך. פרש"י וז"ל אנכי עשו בכרך אני הוא המביא ועשו הוא בכרך עכ"ל, הנה מה שפרש"י הכא ר"ל דאל"ה נמצא דמה שאמר יעקב אנכי עשו בכרך ה"ז שקר ולא יתכן שיעקב שיקר שהיתה מידתו אמת כדכתיב (מיכה ז') תתן אמת ליעקב וגו' ולכן פירש דכונת יעקב דאני הוא המביא אבל עשו הוא בכרך. **אבל** עדיין יל"ה שהרי האמת שעשו לא הבכור עתה כי כבר מכר הבכורה ליעקב כדכתיב לעיל (פכ"ה מקרא ל"ג) וימכר את בכרתו ליעקב, וי"ל דנהי נמי דלענין דיני בכור כגון שנוטל פי שניים בנחלה ועוד דינין נמכרה הבכורה ליעקב מ"מ בעובדא לענין מי שנוולד ראשון היה זה עשו.

כ"ז כ"ג. ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת ויברכהו. יל"ה מהו ויברכהו, דהרי להלן (מקרא כ"ה) כתיב ויאמר הגשה לי

ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי וגו' ומבואר דעדיין לא ברכו.

כ"ז כ"ט. יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיד וישתחוו לך בני אמך ארריך ארור ומברכך ברוך. יל"ה דהרי היה ליעקב רק אח אחד וא"כ לכאורה יצחק היה צ"ל בן אמך, ושמא י"ל דבה"ג נמי אמרי' (יבמות ס"ב ב', מדר"ש פ"ה ופס"ג) בני בנים כבנים, וצ"ב. ועי' שו"ע חו"מ סי' רנ"ז ס"ב ובנו"כ.

כ"ז ל"א. ויעש גם הוא מטעמים ויבא לאביו ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד בנו בעבר תברכני נפשך. הא דכתיב ויעש גם הוא מטעמים, היינו לא רק רבקה אלא גם עשו, אבל אין הפירוש לא רק עשו, שהרי לא יעקב הכין המטעמים שהביא ליצחק אלא רבקה הכינה, והוא רק הלך להביא הגדיים, כמבואר כל זה במקרא.

כ"ז ל"ב. ויאמר לו יצחק אביו מי אתה ויאמר אני בנך בכרך עשו. ולהלן (מקרא ל"ו) כתיב ויאמר וגו' את בכרתי לקח, ועיין רש"י שם.

כ"ז ל"ג. ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה. פרש"י וז"ל גם ברוך יהיה שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו עכ"ל, יל"ה דהא כתיב לעיל (מקרא ז') הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני ה' לפני מותי ופרש"י וז"ל ברשותו שיסכים על ידי עכ"ל וא"כ היאך שייך לומר אילולי שרימה יעקב כו' דהא ע"כ הברכה ליעקב היה ברשותו של השי"ת, וכיון דהקב"ה הסכים ע"כ דיצחק ג"כ הסכים, ואיך שייך לומר אילולי שרימה כו', וי"ל דהכונה שלא יאמרו אלו שלא יודעים שהיה ברשותו יתברך וכמו העכו"ם שלא יבואו בטענות דאילולי כו', וק"ל.

אלא על כרחך דהא דכתיב את בכרתי לקח היינו לקיחה סתם ולא נתכוין עשו לומר שנעשה ע"י קנין. אבל מדברי רש"י דכתב תנחומא כו' וכו"ל משמע דכונת עשו לא היה ללקיחה סתם, דאת"ל דהיתה כונתו ללקיחה סתם ולא לקנין א"כ היאך הבין מזה יצחק שבאמת עשו מכר הבכורה ויעקב קנה הבכורה, וחזינו דיצחק הבין דהיה מכירה ממש כדאמר עכשיו לבכור ברכתו.

כ"ז מ"ג. ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה. ולהלן (מקרא מ"ו) כתיב ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים, ולהלן מיניה (פכ"ח מקראות א' ב') כתיב ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוה ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען, קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך, ונמצא דיצחק ורבקה שניהם שלחו את יעקב לחרון אף שלא דברו על זאת יחד להיכן לשלחו, שהרי רבקה לא ביקשה מיצחק שישלחוהו לחרון רק ביקשה שלא ישא יעקב מבנות חת, ועיין מש"כ בזה סוף ד"ה כ"ח ט'.

כ"ח א'. ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען. יל"ה מהו ויברך אותו דהרי קריאת יצחק את יעקב היתה משום בקשת רבקה (כדלעיל פכ"ז מקרא מ"ו) שלא ישא מבנות חת, ולא ביקשה גם שיברך אותו, ואף את"ל דסו"ס למה שלא יברכו מ"מ לכאורה קודם היה צריך לצותו ואח"כ לברכו ולמה קודם ברכו כדכתיב ויברך אותו ורק אח"כ צוהו כדכתיב ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען, ועיין להלן (מקרא ב') דקודם צוהו ולהלן (מקרא ג') דאח"כ ברכו, וצ"ב כל הענין.

כ"ח ב'. קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך. פרש"י וז"ל ביתה בתואל לבית בתואל כו' עכ"ל, הא

כ"ז ל"ו. ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתו ויאמר הלא אצלת לי ברכה. יל"ה דהרי עשו עצמו ביזה הבכורה כדכתיב לעיל (פכ"ה מקרא ל"ב) ויאמר עשו הנה אנכי הלך למות ולמה זה לי בכרה, וא"כ מה טען הכא, ועוד דכיון שמכר מדעתו ומרצונו כדכתיב שם (מקרא ל"ג) ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכורתו ליעקב א"כ מה טען הכא את בכרתי לקח, ושמא י"ל שטען עשו שמעצמו לא היה מוכר את הבכורה ורק מאחר שיעקב דבר עמו מכר הבכורה ודוחק, וצ"ל דאף הכא לא התחרט עשו מהבכורה ועשה עצמו כמצטרע ומתחרט על זה עתה לפני יצחק אביו כדי שיתברך.

פרש"י וז"ל תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושנתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתו גם ברוך יהיה עכ"ל, הנה מצינו בזה חדא שיצחק רצה לברך גם את יעקב וגם את עשו אלא שהתחיל הענין בעשו כי חשב שהוא הבכור, ועוד יראת שמים הגדולה של יצחק מחטא. ואף שיעקב נוצר מטיפה ראשונה כדפרש"י לעיל (פכ"ה מקרא כ"ו) ומה פחד יצחק, מ"מ דיני הבכורה הולך אחר הלידה מי נולד ראשון, אבל עדיין יל"ה שהרי עשו מכר את הבכורה ליעקב כדכתיב (פכ"ה מקרא ל"ג), ומה פחד יצחק, וי"ל דעד עתה לא ידע יצחק ממכירת הבכורה וכדפרש"י הכא.

יל"ה מהו את בכרתי לקח, דהיה צ"ל את בכרתי קנה, וי"ל דהא אמרי' (קידושין ב' א') וקיחה אקרי קנין דכתיב השדה אשר קנה אברהם אי נמי שדות בכסף יקנו, וזה הכא את בכרתי לקח והיינו קנה כי קיחה אקרי קנין, מיהו יש לדחות חדא דא"כ אמאי לא מייתי הגמ' התם האי קרא דאת בכרתי לקח לעיל, דקיחה אקרי לשון קנין, ועוד דא"כ מהו דכתיב והנה עתה לקח ברכתו דהכא לא שייך לומר שקנה הברכה,

דלא כתיב בהדיא לבית בתואל י"ל הטעם משום דזה יותר משמע שילך לבתואל עצמו והרי בתואל עצמו כבר מת כדפרש"י לעיל (חיי שרה פכ"ד מקרא נ"ה).

כ"ח ו'. וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען. יל"ה אמאי חזר הכתוב לומר וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב וגו' בברכו אתו ויצו וגו', דלכאורה היה צ"ל וירא עשו כי שלח יצחק את יעקב פדנה ארם לקחת לו אשה ויצו וגו', ומהו שוב ענין הברכה, וי"ל דאין הכונה כאן לברכות כשהביא יעקב המטעמים, אלא הכונה להא דכתיב לעיל (מקרא א') ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו וגו', דזהו ברכה אחרינא קודם ששלחו לישא אשה.

כ"ח ח'. וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. יש לדקדק למה לא אמר הכתוב גם בעיני רבקה אמו, שהרי כתיב לעיל (פכ"ו מקרא ל"ה) ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה ועוד כתיב לעיל (פכ"ז מקרא מ"ו) ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת וגו', ושמא י"ל דעשו לא ידע מה שאמרה רבקה אמו קצתי בחיי וגו' ולא ידע את מה שהיא סבורה עליהם, ועוד י"ל דבאמת עשו ראה שבנות כנען רעות גם בעיני יצחק וגם בעיני רבקה ומה שאמר הכתוב רק בעיני יצחק אביו היינו משום שהרי נתכוין עשו להוסיף רשעה על רשעתו כדפרש"י ולכן משום יצחק שאהב את עשו שייך בזה יותר הבחינה של הוסיף רשעה על רשעתו והיינו שאף שיצחק אוהבו אפי"ה עשה כן ולכן אמר הכתוב דוקא רק בעיני יצחק אביו, אבל עדיין שמא יש לדחות זה התירוץ כי איכא למימר דבאמת עשו עצמו לא נתכוין להוסיף רשעה על רשעתו אלא דמאחר ועשה כן נמצא היה שהוסיף רשעה על רשעתו אבל לא נתכוין לזה.

כ"ח ט'. וילך עשו אל ישמעאל ויקח וגו' על נשיו לו לאשה. פרש"י וז"ל על נשיו הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות עכ"ל, איכא למימר דכונת רש"י הכי, דמהא דכתיב על נשיו ש"מ דהנשים השניות שהן מבני ישמעאל ג"כ רשעיות היו כמו הנשים הראשונות שהן מבנות כנען וא"כ נמצא שהוסיף רשעה על רשעתו, והא דפרש"י שלא גרש את הראשונות ר"ל דבזה שלא גרשן נמצא שהוסיף רשעה על רשעתו, וזהו על נשיו, דאילו היה מגרשן ורק אח"כ היה לוקח מנשי בנות ישמעאל היה זה רשעות אחת חדשה מה שלא היה קודם ולא היה רשעות נוספת ועתה שלא גרשן כדכתיב על נשיו ש"מ שהוסיף רשעה על רשעתו.

הא דלא כתיב הכא ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה כהא דכתיב לעיל (פכ"ו מקרא ל"ה), כשלקח עשו נשיו מבנות חת, צ"ל דהיינו משום דפשיטא דמאחר דכבר כתיב הכי למעלה שוב לא הוצרך הכתוב לחזור על זה שנית הכא.

הנה לעיל (חיי שרה פכ"ד מקרא מ"ט) כתיב ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל ופרש"י וז"ל על ימין מבנות ישמעאל כו' עכ"ל, וצ"ב היאך חשב אליעזר לילך אצל בנות ישמעאל מאחר שהיו רשעיות כנתבאר בקרא וברש"י הכא, וצ"ל דבאמת אליעזר לא חשב לעשות זאת, אלא מאחר שראה שהקב"ה הצליח דרכו רצה לזרז הענין ולכן אמר להם כן, ובאמת מיד ענו לו (להלן שם מקרא נ') ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר וגו' יעו"ש ברש"י, והבן.

ולפי"ז יתבאר הא דיצחק ורבקה שלחו את יעקב לחרן (עי' מש"כ בזה לעיל פכ"ז מקרא מ"ג) והיינו משום דזה היה מקום כשר יותר מאצל בנות ישמעאל ובנות לוט אף שגם הם היו ממשפחת אברהם, וק"ל.

פרשת ויצא

כ"ח י'.

ויצא יעקב מבאר שבע וילך

חרנה. פרש"י וז"ל ויצא לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות עכ"ל, והתם ברות (פ"א מקרא ז') פרש"י וז"ל ותצא מן המקום למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע עכ"ל.

כ"ח י"ז.

וירא ויאמר מה נורא המקום

הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים. פרש"י וז"ל וזה שער השמים כו' ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה עכ"ל, יל"ה דהא לעיל בד"ה כי אם בית אלקים פרש"י שהארץ קפצה ליעקב אבינו מהר המוריה לבית אל יעו"ש (ולא שהיה לו קפיצת הדרך שהגיע מבית אל להר המוריה, יעו"ש ברש"י) וא"כ היאך שייך הכא לומר שבית המקדש של מעלה מכוון היה באותו הזמן כנגד בית המקדש של מטה, וצ"ב.

כ"ח י"ח.

וישכם יעקב בבקר ויקח את

האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה. כתב במשך חכמה וז"ל ויקח את האבן אשר שם מראשתיו כו' לא הקים אותה בלילה דאין בונין בית המקדש בלילה (שבועות ט"ו ב') כמו שאמרו וביום הקים כו' עכ"ל, יל"ה דהרי עדיין לא ידע שזה מקום קדוש, וי"ל דדייק מהא דכתיב לעיל (מקרא י"ז) ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים ולהלן מיניה בקרא דידן כתיב וישכם יעקב בבקר וגו' דלכאורה אין מובן מהו שוב וישכם יעקב בבקר דהא כבר כתיב

וייקץ יעקב משנתו, וצ"ל דבתחילה הקיץ אחר החלום ואמר מה נורא המקום הזה וגו' ואח"כ שוב ישן, אמנם זה קשה דהיאך שוב ישן אחר שנודע לו שזה מקום קדוש דהא פרש"י לעיל (מקרא ט"ו) וז"ל ואנכי לא ידעתי שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה עכ"ל, מיהו כל זה קשה לפי פירושו רש"י, אבל לפירושו הספורנו והאווה"ח הק' דאנכי לא ידעתי היינו שאם ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה יעו"ש לא קשיא הא, ויתכן דהא דכתיב וישכם יעקב בבקר אין זה השכמה מהשינה, ודבר זה שונה בכמה מקומות, דהנה לעיל (וירא פכ"ב מקרא ג') כתיב וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו וגו' וארז"ל (תנחומא וירא כ"ב) מיד וישכם אברהם בבקר ולמה בבקר אמר שמא שרה תחזור בדיבורה אקום בהשכמה קדם שתקום היא כו' ע"כ וחזינן דהשכמה התם היינו השכמה מהשינה, ועוד כתיב להלן (פל"ב מקרא א') וישכם לבן בבקר וגו' והתם נמי היינו מהשינה כדכתיב לעיל שם (פל"א מקרא נ"ד) וילינו בהר וע"כ דהשכמה דהתם היינו מהשינה, וכן הובא בספר החדש טובך יביעו (ח"א סוף עמוד ר"ח) בשם הגר"י גלינסקי שליט"א דוישכם אברהם בבקר היינו מהשינה יעו"ש דרכו. והנה תנן (סנהדרין מ' א') ונושאים ונותנים כל הלילה ולמחרת משכימין יעו"ש ולפי"ז נמצינו דהשכמה לאו דוקא מהשינה היא, מיהו יתכן דמהתם ליכא ראייה דהא אמרי' (חולין קל"ז ב') לשון תורה לחוד לשון חכמים לחוד וא"כ אכתי יתכן דהשכמה דכתיב בקרא היינו מהשינה. ועיין ש"א פט"ו מקראות י"א י"ב. ועמש"כ שמות משפטים פכ"ד מקרא ד'.

כ"ח כ"א.

ושבתי בשלום אל בית אבי

והיה ה' לי לאלקים. פרש"י וז"ל בשלום שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן עכ"ל, אפשר דהכונה כמו שכתב בנפש החיים (שער ד' פכ"ט) דיש לאדם רמ"ח אברים ושס"ה גדים וכנגדם רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה וכשאדם חוטא ח"ו הוא פוגם

באותו האבר השייך לאותה מצוה שעבר עליה (ועי' מכות כ"ג ב' בסופו וברש"י שם) וזהו הכא מה שפרש"י בשלום שלם מן החטא והיינו שיהיה שלם בגופו ע"י שלימות המצוות מן החטא, ואפשר דזהו מה שאמר דוד המלך (תהלים ל"ח ד') אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי, ודוק.

ארז"ל (זוה"ק ויצא) וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלקים עמדי ושמרני וגו' (לעיל מקרא כ') בזה"ל (הועתק ללשה"ק) רבי חייא אמר מה שאמר יעקב אם יהיה אלקים עמדי אפשר תאמר שלא האמין בהקב"ה לא אלא שלא האמין בעצמו פן יחטא וחטא ההוא ימנע אותו שלא ישוב בשלום ותסור השמירה ממנו ולפיכך לא האמין בעצמו והיה ה' לי לאלקים אפילו רחמים כאשר אשוב בשלום אחשב אותו נגדי לדין לפי שאהיה עובד כו' ע"כ.

כ"ט א'. וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. פרש"י וז"ל וישא יעקב רגליו משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת כו' עכ"ל, הנה זה שיעקב אבינו הלך ללבן לכאורה לאו משום שפחד מעשו שהרי הקב"ה הבטיחו שישמרהו מעשו, רק הלך ללבן מפני הזיווג שאמר לו יצחק אביו ללכת ללבן ליקח לו אשה משם בסוף תולדות, ועמש"כ בזה להלן מקרא י"ב ד"ה ולדברי.

אבל זה אינו דהא להלן (מקרא י"ג) פרש"י וז"ל ויספר ללבן שלא בא אלא מתוך אונס אחיו עכ"ל אלמא דמה שהלך ללבן היה כן משום שפחד מעשו, ועוד יש לדחות דברינו הכא דכיון שהקב"ה א"ל ליעקב (לעיל פכ"ח מקרא ט"ו) ושמרתיך בכל אשר תלך על כרחך הכונה שתעשה אתה השתדלות לברוח מעשו, ולהיכן שתלך אחר ההשתדלות של הבריהה מעשו, אשמרך בכל מקום שאתה הולך ולפי"ז ודאי שהלך מפחדו מעשו אף שהקב"ה הבטיחו לשמרו והיינו כנתבאר שהבטחת השמירה היתה דוקא אחר שעושה ההשתדלות.

כ"ט ב'. וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים והאבן גדלה על פי הבאר. פרש"י וז"ל ישקו העדרים משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה עכ"ל, יל"ה דהא להלן (מקרא ג') כתיב ונאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן והשיכו את האבן על פי הבאר למקמה ופרש"י וז"ל ונאספו רגילים היו להאסף לפי שהיתה האבן גדולה עכ"ל ונמצא מבואר מהעדרים היינו הרועים בעצמם, ואין ליישב דה"נ ה"פ ונאספו שמה כל הרועים את העדרים ודבר המקרא בלשון קצרה כמו שפרש"י למעלה, והיינו משום דאילו התם כוונת רש"י דהוה כמו שכתוב בקרא בהדיא ישקו את העדרים וזהו המקרא קצר שחיסר תיבת "את" ואז מפרש רש"י את המקרא קצר הכי ישקו הרועים את העדרים, משא"כ הכא לא שייך לומר שדיבר הכתוב בלשון קצרה והכי קאמר ונאספו שמה כל "את" העדרים, דתיבת "את" בהאי גונא לא נמצא לו מקום בזה הסדר, לכן יתכן ליישב הכי דה"ק קרא ונאספו שמה כל העדרים היינו הבהמות וגללו את האבן וגו' היינו הרועים, אבל זה דוחק דא"כ היה לו לרש"י לפרש הפירוש על וגללו את האבן ולא על ונאספו, וצ"ב.

כ"ט ה'. ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמר ידענו. יל"ה מפני מה אמר יעקב הידעתם את לבן בן נחור והרי בתואל היה אביו של לבן ונחור רק היה אביו של בתואל כמבואר במקראות סוף וירא, ויתכן דהיו בחרן עוד בנ"א שהיה שמם לבן בן בתואל ולכן ייחס יעקב אבינו אל לבן לנחור, ועוד י"ל שהרי בתואל מת כדפרש"י לעיל (חיי שרה פכ"ד מקרא נ"ה), וכיון שכן אף שאמו עדיין ה' בחיים מ"מ אולי גדל אצל נחור כמו בן לאביו וע"כ ייחס יעקב את לבן לנחור. ועי' רמב"ן.

כ"ט ח'. ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן מעל פי

הבאר והשקיננו הצאן. יל"ה דהא לעיל (מקרא ג') כתיב ונאספו שמה כל העדרים וגו' ולהלן מיניה (מקרא ה') כתיב ויאמר להם הידעתם וגו' וא"כ מבואר שכל העדרים היו שם וא"כ מה אמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל העדרים וגו', וצ"ל דהא דכתיב ונאספו שמה כל העדרים וגו' אין כונת הכתוב שמלבד שרגילים היו להתאסף שם כדפרש"י שם גם נתאספו באותו העת שם, אלא כונת הכתוב היא שרגילים היו להתאסף שם כדפרש"י לעיל (מקרא ג') אבל באמת לא נתאספו אז, ויתכן דקושיתנו היה ההכרח לפרש הכי התם.

כ"ט ט'. עודנו מדבר עמם ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רעה היא. פרש"י וז"ל באה עם הצאן הטעם באלף ותרגומו אתיא ורחל באה הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה עכ"ל, הא דרפרש"י הטעם כו' יתכן משום דהוה קשיא ליה דהא כבר כתיב לעיל (מקרא ו') והנה רחל בתו באה עם הצאן, ולכן פרש"י הטעם כו' והיינו דבאה קמא היינו שהיתה בדרך וזהו לשון עושה והיינו לשון הוה, ובאה בתרא היינו שהגיעה כבר למקום וזהו לשון עשתה והיינו לשון עבר, ושמא י"ל עוד דזה מדבריהם כלומר דהא כתיב התם ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל וגו' וא"כ יתכן דהם ענו ליעקב דשלום לו ללבן והנה רחל בתו כו', והבן.

כ"ט י"א. ויישק יעקב לרחל וישא קלו ויבך. פרש"י וז"ל ויבך לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה עכ"ל, לכאורה לפי"ז על כרחך צריך לומר דלא צפה ברוח הקודש שלאה גם תנשא עמו ורק על רחל ידע כן, [שהרי צפה ברוה"ק שאינה נכנסת עמו לקבורה וממילא ידע שהיא תנשא עמו], דאלת"ה למה לאה היתה שנואה בעיניו ולכן גם ביקש קודם לינשא עם רחל שהיתה קטנה מלאה וע"כ שלא צפה ברוה"ק שלאה גם תנשא עמו, ואין זה מוכרח ויש לדחות.

כ"ט י"ב. ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא ותריץ ותגד לאביה. פרש"י וז"ל ותגד לאביה לפי שאמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו עכ"ל, אפשר דמה שפרש"י כן היינו משום דלכאורה קשה למה היא לא רצה אל בית אמה, וכמו שהיה אצל רבקה שהיא רצה לבית אמה לעיל (חיי שרה פכ"ד מקרא כ"ח), וע"כ פרש"י שאמה מתה, וק"ל.

עוד פרש"י וז"ל כי אחי אביה הוא קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (פכ"ח מקרא ט"ו) פרש"י וז"ל אנכי עמך לפי שהיה ירא מעשו ומלבן עכ"ל ומבואר דפחד מלבן וא"כ ידע שלבן רמאי הוא, ושמא י"ל ידע שלבן רשע הוא אך לא ידע שזה ברמאות.

עוד יל"ה דכיון שהקב"ה הבטיחו לשמרו מלבן מפני מה הוצרך לומר אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות, ויתכן שהקב"ה הבטיחו גם שלא ילמד ממעשיו הרעים של לבן כמו שמבואר לעיל (פכ"ח מקרא כ"א) ברש"י ד"ה בשלום יעו"ש, אבל לא הבטיחו שינצל מפני רמאותו של לבן (דאת"ל שהקב"ה הבטיחו גם שינצל מרמאותו של לבן נמצא חלילה שהקב"ה הבטיח ולא קיים שהרי סוף דבר היה שלבן רימהו בהחלפת רחל ללאה, וע"כ שע"ז לא היתה הבטחה ולכן הוצרך לומר אם לרמאות כו'), ועוד י"ל דהנה אי' בזה"ק (ויצא דף ק"נ ע"ב) א"ר יהודה כיון שכ"כ הבטיח לו הקב"ה מדוע לא האמין שאמר אם יהיה אלקים עמדי וגו' אלא אמר יעקב חלום חלמתי והחלומות מהם אמיתיים ומהם שאינם אמיתיים ואם יתקיים אדע שהוא חלם אמת וע"כ אמר אם יהיה אלקים עמדי וגו' כמו שחלמתי כו' ע"כ, ולפי"ז א"ש דכיון שלא ידע אם החלום אמת או לא לכן אמר אם לרמאות בא כו' כי עדיין לא ידע אם לבן לא יעשהו רעות, מיהו שמא יש לדחות זה התירוץ דהא אף אי נימא שידע שהחלום אמת מ"מ ע"כ ההבטחה לא היתה שינצל מרמאותו של לבן

וכמו שכתבנו למעלה, אלא דקשה טובא מהא דכתיב לעיל (מקרא ט"ז) וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ומבואר דפשיטא היה ליעקב שזהו חלום אמת היה. ולדברי רבי יהודה בזה"ק נמצא דאין הכרח למה שכתבנו לעיל (מקרא א') יעו"ש, והבן.

דהיינו שהיא עדיין שנואה, והרי לעיל (מקרא ל"ב) אמרה כי עתה יאהבני אישי, וצ"ל דלא נתקיים מה שחשבה שעתה יאהבני אישי ולכך היתה עדיין שנואה, אך מ"מ צ"ב דלפי"ז נמצא שטענה במחשבתה, ובמה טענה, ועי' כלי יקר מש"כ ליישב בזה.

כ"ט ט"ו. ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתי חנם הגידה לי מה משכרתך. פרש"י וז"ל הכי אחי אתה לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם עכ"ל, יל"ה דהא לא היה לבן אחיו של יעקב, וי"ל דזהו מה שפרש"י לעיל (מקרא י"ב) וז"ל כי אחי אביה הוא קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו עכ"ל, ולפי"ז הכא ה"ק וכי בשביל שאנחנו קרובים תעבדני חנם, וק"ל.

כ"ט ט"ו. ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה. יל"ה דהרי מטבע העולם הוא שכמה שאוהב הדבר הוא יותר תאב לדבר, וא"כ הכא שאהב את רחל כ"כ היתכן לומר שהשבע שנים היו אצלו כימים אחדים באהבתו אותה, וע"ד הרמז י"ל דאדרבא זה גופא מה שהתורה השמיעה לנו, והיינו מעלת דרגת יעקב אבינו ע"ה, דאע"פ שכה אהב אותה והמתין לה שבע שנים אפי"ה ויהיו בעיניו כימים אחדים, מרוב עמלו בעסק התורה. ושוב נמצא דכתב החזקוני וז"ל ויהיו בעיניו כימים אחדים דבר מועט היה בעיניו לעבוד בשבילה שבע שנים מרוב חיבתו בה כו' עכ"ל.

כ"ט ל"א. וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה. לכאורה מצינו בזה דלאה גם עקרה היתה, וזהו ויפתח את רחמה. ושוב נמצא כן בהדיא (תנחומא וירא י"ז) דלאה עקרה היתה, ועי' בענף יוסף שם שהביא בזה מחלוקת.

כ"ט ל"ג. ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון. יל"ה מפני מה אמרה כי שנואה אנכי

ל' כ"א. ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה. פרש"י וז"ל דינה פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפכה לנקבה עכ"ל, לכאורה צ"ל דאין הכונה שבאמת רצה הקב"ה שרחל תהיה פחות מן השפחות בכך שלשפחות כ"א יש לה ב' בנים ולרחל רק בן אחד, אלא שהקב"ה עשה נסיון ללאה אם תתפלל על הולד כדי שרחל אחותה לא תתבזה אם לאו ולכן היה צריך להפוך מזכר לנקבה, והקב"ה שהכל צפוי לפניו ראה שלאה תעמוד להפסיד עוד שבט כביכול כדי שרחל אחותה לא תתבזה, וק"ל

ל' כ"ב. ויזכר אלקים את רחל וישמע אליה אלקים ויפתח את רחמה. הנה לעיל (מקרא ח') כתיב ותאמר רחל נפתולי אלקים נפתלתי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו נפתלי ופרש"י וז"ל נפתולי אלקים כו' ואני מפרשו לשון עקש פתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי גם יכלתי הסכים על ידי כו' עכ"ל, ומצינו שהמשיכה להתעקש ולהפציר ולהתפתל הרבה למקום להיות שוה לאחותה כי קודם היה לה בן רק ע"י שפחה, וכאן על ידה ממש, ורק עתה נהיתה שוה לאחותה ממש.

ל' כ"ד. ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף לי ה' בן אחר. בזה ניחא למה לא קראה את שמו יוסף ע"ש כי אסף ה' את חרפתי והיינו כי רצתה עוד בן, ועוד י"ל דא"א לקרות יוסף ע"ש אסף כי יוסף זה לשון עתיד ואסף זה לשון עבר והיה צריך ליקרות

אסף ע"ש אסף ה' את רחפתי ולא יוסף ע"ש אסף ה' וגו', וק"ל.

ושוב נמצא דכתב הרשב"ם וז"ל ותקרא את שמו יוסף על שאמר אסף אלקים את חרפתי ואם כן תקראהו אסף יו"ד של יוסף למה ע"ש שנתפללה יוסף לי בן אחר הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף עכ"ל.

והטעם שרצתה עוד בן, פרש"י וז"ל יוסף ה' לי בן אחר יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא י"ב שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר עכ"ל, אמנם צריך להבין הא דפרש"י דלכך לא נתפללה אלא על בן אחר, דלכאורה רצתה עוד בן כטבע בני אדם שרוצים עוד בנים אף שכבר יש להם, וי"ל ע"ד החידוד דהא תנן (יבמות ס"ה ב') האיש מצווה על פו"ר אבל לא האשה רבי יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם אלקים פרו ורבו ע"כ, והשתא יתכן לדעת רבי יוחנן בן ברוקה דרחל רצתה לקיים מצות פו"ר ואעפ"כ התפללה על בן אחר ולא על בת, דהא לקיום מצות פו"ר בעינן בן ובת לב"ה כדאמר' (יבמות ס"ה ב'), וכיון דכבר היה לה בן היתה צריכה עתה להתפלל על בת ואפי"ה לא התפללה אלא על בן, ולכן הוצרך רש"י לפרש הטעם למה רצתה עוד בן דייקא, וק"ל.

ל' כ"ו. **תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אתך בהן ואלכה כי אתה ידעת את עבדתי אשר עבדתיך.** פרש"י וז"ל תנה את נשי וגו' איני רוצה לצאת כי אם ברשות עכ"ל, יל"ה אמאי לא פרש"י זה לעיל דכתיב התם ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו', ועוד אמאי הוצרך ליטול רשות מלבן והרי לא נתחייב ללבן כמו שנשבע משה רבינו שלא ילך בלא רשות כדארז"ל בתנחומא (שמות כ'), וי"ל דבאמת יעקב אבינו לא הוצרך ליטול רשות מלבן מדינא כמו שהוצרך משה רבינו לבקש רשות מיתרו מדינא, ומה שביקש רשות מלבן היה זה מפני דרכי שלום בזה שלוקח את בנות ונכדי לבן עמו אע"פ

שהם שייכים לו שהוא אביהם, וכמו שהיה סוף דבר שהלך מלבן בלי נטילת רשותו דלבן אלא נטל את משפחתו והלך כדלהלן (פל"א מקרא ד'), ולכן ג"כ פרש"י איני רוצה ללכת כי אם ברשות על הכתוב תנה את נשי וגו' כי בהם שייך יותר מאצלו הטעם של דרכי שלום כי הם בנות ונכדי לבן וכן"ל, וק"ל.

ויל"ע אם חייב לכבד את חמיו כשחמיו רשע שהרי חייב אדם בכבוד חמיו כמבואר ביו"ד סימן ר"מ סעיף כ"ד יעו"ש.

והנה יל"ה מהו תנה את נשי וגו' דמשמע שהם היו גרים אצל לבן, דהא סתמא דמילתא היו גרים בנפרד בבית אחר וכדאמר' (קידושין י"ב ב') דרב מגיד כו' ועל חתנא דדייר ביה חמוה (ועי' שם תוד"ה בכולהו), וי"ל דלהכי פרש"י איני רוצה לצאת כי אם ברשות, וק"ל.

ובזוה"ק ויצא (דף קנ"ח ע"ב) אי' דעת רב אבא שיעקב לא נטל רשות מלבן יעו"ש.

ל' כ"ז. **ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה' בגללך.** פרש"י וז"ל נחשתי מנחש הייתי נסיתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים ועכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן עכ"ל, מש"כ רש"י אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים, אין הכונה להקשות מצד צניעות דהא רשע הוה ומאי קשיא, רק הכונה משום דאין דרך הבנות לרעות צאן, דלזו המלאכה צריך בן ולא בת להשתלט על צאן.

והא דרבקה יצאה לשאוב מים אע"פ שהיה לה אח והיינו לבן (לעיל חיי שרה פכ"ד מקרא ט"ז), היינו משום שכן היה דרך הנשים לרדת העינה ולמלאות מים כדכתב הרמב"ן שם (מקרא י"ז), ובזה ליכא משום צניעות כי לא היו רועות צאן כלל ולא נפגשו שם עם רועים, רק היו יוצאות סתם לשאוב מים שכל הנשים כולן היו עושות כן, ובדואי דלא היו שם בנים אז.

י"ל"ה טובא דהא לעיל (פכ"ט מקרא י"ב) כתיב ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא ותרץ ותגד לאביה ופרש"י וז"ל ותגד לאביה לפי שאמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו עכ"ל וא"כ היאך פרש"י הכא דמאחר שבא יעקב נולדו לו ללבן עוד בנים, ושמא י"ל דהתחתן שוב ודוחק, ואת"ל שכבר התחתן עוד קודם שבא יעקב וא"כ למה לא רצה אליה י"ל דהוא מפני שלא היתה אמה שלה.

ל' ל"ה. ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאות כל אשר לבן בו וכל חום בכשבים ויתן ביד בניו. פרש"י וז"ל ויתן לבן ביד בניו עכ"ל, ולהלן (מקרא ל"ו) כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב ויעקב רעה את צאן לבן הנותרת והיינו שהיה מרחק של ג' ימים בין צאן לבן שנשאר ביד לבן לבין הצאן לבן שנטל יעקב (ושוב נמצא כן ברשב"ם), והנה לכאורה כיון שלבן נתן ביד בניו את הצאן א"כ הול"ל וישימו דרך שלשת ימים לשון רבים שהרי הצאן כבר היה ביד בני לבן, וי"ל דלבן עצמו הפריד הצאן, ובניו שמרו אח"כ על הצאן, מיהו עדיין קשה אמאי כתיב בינו ובין יעקב דהול"ל ביניהם ובין יעקב, והכא לא מהני התירוץ דלבן הפריד והם שמרו דסוף סוף כיון שהם שמרו היה צ"ל ביניהם ומהו בינו, ושמא י"ל דכיון דהעדר היה של לבן עצמו לכן כתיב בינו ולא כתיב ביניהם, וצ"ב.

ל"א ג'. ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושוב אל ארץ אבותיך. פרש"י וז"ל שוב אל ארץ אבותיך ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך עכ"ל, יל"ה שהרי הקב"ה הבטיח ליעקב אבינו לעיל (פכ"ח מקרא ט"ו) והנה אנכי עמך וגו' והיינו שהקב"ה ישמור אותו מפני עשו ולבן כמו שפרש"י שם, וא"כ נמצא מבואר דהקב"ה היה עמו גם אצל לבן, ועמו ועוד היאך השתא הקב"ה נגלה אליו והרי עדיין היה במקום טמא עתה, וצ"ב.

ל"א ד'. וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. יל"ה מהו אל צאנו דלכאורה היה הכתוב צריך לומר השדה אליו, ושמא י"ל דיעקב שלח לקרוא אליהן שיבאו לטפל מעט בצאן כדי שלבן לא ירגיש בדבר ולכן אמר השדה אל צאנו ולא אמר השדה אליו, ועוד י"ל דבא לומר להיכן יבואו בשדה דשמא לא ימצאוהו בשדה ולכן אמר השדה אל צאנו שבמקום שיראו בשדה צאן ידעו ששם הוא נמצא.

ל"א י'. ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים. יל"ה דאי היה חלום כמש"כ וארא בחלום א"כ מהו ואשא עיני דהא ואשא עיני משמע שלא היה אז ישן, וצ"ב.

ל"א י"א. ויאמר אלי מלאך האלקים בחלום יעקב ואמר הנני. ולעיל (מקרא ג') כתיב ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך, וצ"ב חדא דהפרש דבקרא דידן כתיב ויאמר אלי "מלאך האלקים" ולעיל כתיב ויאמר "ה'", ועוד אמאי לעיל לא נזכר שהיה חלום.

ל"א י"ג. אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ אבותיך. הנה לעיל (פכ"ח מקרא י"ז) פרש"י שהארץ קפצה ליעקב מהר המוריה לבית אל ושם בהר המוריה שהיה אז בבית אל נדר את נדרו משום שרצה להתפלל מקום שהתפללו אבותיו יעו"ש, ולפי"ז יל"ה טובא חדא אמאי כתיב אנכי האל בית אל אשר משחת "שם" מצבה דהא כיון שהר המוריה קפץ לבית אל היה צריך לומר אשר משחת "בהר המוריה" מצבה, ועוד למה הקב"ה אמר ליעקב לחזור לבית אל דלכאורה היה צריך לומר לו לחזור להר המוריה כי שם צריך לקיים הנדר ולא מצינו דשוב קפצה לו הארץ, וע"ד החידוד י"ל דהנה תנן (פרה פי' מ"ג) קלל של חטאת שנגע בשרץ טהור נתנו על גביו רבי אליעזר מטהר

שעם לבן עכ"ל ומבואר דהם לא היו עם לבן כשהיה אצל לבן דאל"כ מהו ויקרא לאחיו, וק"ל.

ל"א כ"ט. יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלקי אביכם אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב משוב עד רע. ולהלן (מקרא ל') כתיב ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי, והנה נמצא דאע"פ שהקב"ה נגלה אל לבן וראה את האמת מי הוא האלקים, אעפ"כ לבן אמר למה גנבת את "אלהי", וטעם לזה צ"ל כמש"כ הרמב"ם (פ"א מהל' ע"ז ה"ב) דעובדי ע"ז לא הכחישו בבורא ית' אלא שסברו בטעותם הגדולה שהשי"ת נתן לאלילים הכח אלהות יעו"ש, וזהו מה שהיה אצל לבן שלא הכחיש בבורא ית', אלא דאעפ"כ סבר בטעותו שיש אלהות שלו וכנ"ל, וראה לדברינו יתכן לומר מהא דארז"ל (תנחומא) דלבן הוא בלעם.

ל"א ל"ב. עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם. פרש"י וז"ל לא יחיה ומאותה קללה מתה רחל בדרך עכ"ל, יל"ה דהרי סוף דבר היה שלבן לא מצא את התרפים, והרי יעקב אמר עם אשר "תמצא" את אלהיך לא יחיה, וא"כ למה נתקיימה הקללה, וצ"ל דהוא שגגה היוצא מפי השליט כדאיתא במו"ק י"ח א'.

ל"א מ"ג. ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו. פרש"י וז"ל מה אעשה לאלה איך תעלה על לבי להרע להן עכ"ל, והאמת כדכתיב לעיל (מקרא ט"ו) הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול כספנו.

ל"א נ'. אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי אין איש עמנו ראה אלקים עד בניי ובניך. כתב הרמב"ן (להלן וישב פל"ז מקרא ב')

וחכמים מטמאים, ופירש הרע"ב וז"ל נתנו על גביו שנתן הקלל ע"כ השרץ וחכמים מטמאין משום דמונח במקום טמא והתורה אמרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור ורבי אליעזר סבר הואיל והכלי שהאפר בתוכו טהור הוא שפיר קרינן ביה במקום טהור כו' עכ"ל, והשתא לר"א י"ל דיעקב היה בהר המוריה והיינו דאף שהר המוריה היה בבית אל מ"מ יעקב היה בהר המוריה וכמו שהאפר נחשב שהינו ע"ג הכלי ולא ע"ג השרץ, ולחכמים י"ל דיעקב היה בבית אל והיינו דאף שבמציאות עמד על הר המוריה מ"מ כיון דהר המוריה היה ע"ג בית אל לכן חשיב שהיה בבית אל וכמו שהאפר שבתוך הכלי נחשב כמו שנמצא ע"ג השרץ, ודוק.

ל"א כ"ד. ויבא אלקים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב משוב עד רע. יל"ה מתי הספיק לחלום, דהרי יום אחד שלם הלך עד יעקב כדפרש"י לעיל (מקרא כ"ג) ד"ה דרך, ולא נתבאר שהספיק ללון, וי"ל דהנה להלן (מקרא כ"ה) כתיב וישג לבן את יעקב ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד, ולכאורה צריך להבין מהו וישג לבן והרי לעיל (מקרא כ"ג) כתיב ויקח את אחיו עמו וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אתו בהר הגלעד ונתבאר שכבר השיג את יעקב וא"כ מהו שוב וישג לבן, אלא מזה נמצינו למדים שביום השביעי הגיע לבן להר גלעד וזהו דכתיב וידבק אתו בהר הגלעד, ולאחמ"כ הלך לבן ליעקב עצמו וזהו דכתיב וישג לבן, ובינתיים בין אותו הזמן שהתישב בהר הגלעד לבין אותו הזמן שהלך ליעקב עצמו אז הוא חלם, ושוב נמצא כן ברמב"ן יעו"ש.

הנה יש לדייק מהא דכתיב ולבן תקע את אחיו בהר הגלעד, שלבן השאיר אותם בהר הגלעד והלך לבדו אל יעקב (ועי' אבן עזרא דפירש את אחיו עם אחיו, ולפי"ז אין ראיה) וכן יש לדייק מדכתיב להלן (מקרא נ"ד) ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר ופרש"י וז"ל לאחיו לאוהביו

וז"ל וטעם נשי אביו כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להן וכן וישם את השפחות ואת ילדיהן לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן וכן וישכב את בלהה פלגש אביו שאילו היתה גברת לא יעשה כן ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחן לנשים עכ"ל, ויל"ה היאך לקחן עתה לנשים אחר שהסכים לברית עם לבן שלא יקח נשים על נשיו, ויל"ל דכל זה היה דוקא שלא יקח עוד נשים בזמן שהן היו חיות אבל עתה שנפטרו ע"ז לא היה ברית וזהו דכתיב נשים על בנתי. ויש ליתן ראייה לתי' זה, מדפרש"י (יבמות ג' ב') וז"ל עליה מה ת"ל לגלות ערותה בחייה ומשמע נמי שבחיי אשתו נאסרת עליו אחותה ולאחר מיתה מותרת עכ"ל, ומבואר דגם אם לא היה כתיב בחייה רק עליה גם היינו למידים האיסור של אחות אשתו, וה"נ כיון דכתיב "על" בנתי זהו נמי בחייה.

ל"א נ"ד. ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר. פרש"י וז"ל לאחיו לאוהביו שעם לבן עכ"ל, ולעיל (מקרא מ"ו) כתיב ויאמר יעקב לאחיו וגו' ופרש"י וז"ל לאחיו הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה עכ"ל, ולכן פרש"י הכא לאחיו לאוהביו שעם לבן, דלא תימא שהם בני יעקב.

ל"ב ב'. ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלקים. פרש"י וז"ל ויפגעו בו מלאכי אלקים מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ עכ"ל, הנה נמצא מבואר דיצאו המלאכים מארץ ישראל, וזה צ"ב ממה שפרש"י לעיל (פכ"ח מקרא י"ב) שמלאכים של א"י אינם יוצאים לחוצה לארץ, ושמא י"ל דהם פגעו בו בעודם בא"י ויעקב כבר סמוך היה לא"י אבל אין הכונה שהם יצאו ממש מא"י, ויש לדחות דא"כ הו"ל לרש"י לומר באו לקראתו ללוותו בארץ, ולא לארץ, ואין ליישב דהא דאינם יוצאים היינו לא לענין ליווי אבל ללוות יוצאים כי ברש"י התם נתבאר שאינם יוצאים אפילו ללוות, והעירוני ליישב בזה"ל ונראה דהא דאין מלאכי א"י יוצאים היינו ללוות היוצא אבל להכניס וללוות הנכנס יוצאים, ושל חו"ל נכנסים לא"י ללוות היוצאים ואינם נכנסים ללוות הנכנסים, ושל א"י יוצאים ללוות הנכנסים ואינם יוצאים ללוות היוצאים, כללו של דבר כל ההולך למקום אחר, מלאכי המקום ההוא שהולך לשם יוצאים לקראתו וצ"ע ע"כ, והאמת דתירוץ זה מילתא דמסתברא הוא, כיון שמלאכי א"י ממונים על א"י דוקא ולכן כשנמצא בתוך א"י יש להם טעם ללוותו, אבל כשיוצא מא"י כיון שאינם ממונים על חו"ל ממילא אין להם טעם ללוותו בחו"ל, וכן מלאכים של כל מקום ומקום.

פרשת וישלח

ל"ב ד'.

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל

עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום. פרש"י וז"ל וישלח יעקב מלאכים מלאכים ממש עכ"ל, לכאורה אין לומר דהיינו אותם המלאכים שבאו ללוותו כדלעיל ויצא (פל"ב מקראות ב' ג') וברש"י שם, דא"כ היה צריך הכתוב לומר את המלאכים, ומדלא כתיב כן ש"מ דלא היו אותם המלאכים.

אבל אין להוכיח דלא היו אותם המלאכים מדכתיב לעיל (ויצא פל"ב מקרא ב') ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלקים ופרש"י וז"ל ויפגעו בו מלאכי אלקים מלאכים של א"י באו לקראתו ללוותו בארץ עכ"ל וכיון שמלאכי א"י אינם יוצאים לחו"ל ע"כ דלא היו אותם המלאכים, שהרי שלחם לשעיר והיינו חו"ל, ואין להוכיח כן, כי לעיל (ויצא פל"ב מקרא ג') פרש"י דהיו שני מחנות אחד של חו"ל שבאו עמו עד א"י ושל א"י שבאו לקראתו ע"כ יעו"ש, וא"כ מצנין למימר דשלח לחו"ל את המלאכים של חו"ל, וכן נמצא דכתב בשפתי חכמים אות ו' יעו"ש.

ושוב נמצא בבעל הטורים ובכלי יקר דפירשו שהיו אותם המלאכים יעו"ש, ומאחר דנתבאר הכא ששלח מהמלאכים של חו"ל א"כ ניחא הא דלא כתיב "המלאכים" וכדהקשינו בריש הדיבור, ומ"מ עדיין יש להעיר דהיה צריך הכתוב לומר "מן המלאכים", וי"ל.

ל"ב ה'.

ויצו אתם לאמר כה תאמרון

לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה. יל"ה דכיון שיעקב אמר זאת למלאכים א"כ למה הוצרך לומר להם כה תאמרון "לאדני" לעשיו, ושוב נמצא דהרמב"ן פירש דיעקב אמר למלאכים שיאמרו לעשו שהם שייכים לו לעשו והיינו שאמר להם היאך לדבר לפני עשו יעו"ש, והאבן עזרא פירש שיעקב הסביר למלאכים למי הוא שולחם והיינו אדוניו כלומר שידעו שהם צריכים לדבר עם עשו בדרך ארץ ולכן אמר אדוניו אבל לא שבאמת התכוין שעשו הוא אדוניו של יעקב יעו"ש,

מיהו זה קשה טובא מהא דארז"ל (תנחומא וישלח ג') דהמלאכים הכו את עשו יעו"ש כל הענין, וצ"ב.

ל"ב ז'.

וישבו המלאכים אל יעקב

לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו. יל"ה דהא לעיל (תולדות פכ"ז מקרא מ"א) כתיב וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי, וכיון שאמר יקרבו ימי אבל אבי א"כ מה הקדים לבוא עתה אל יעקב, וי"ל בדוחק דהנה ארז"ל (תנחומא שמות א') ועוד שתאב מיתת האב ובקש להרוג את אחיו שנאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי יעו"ש, ומלשון המדרש מבואר דאין ב' הדברים תלויים זה בזה, אלא שעשו רצה ב' דברים נפרדים, האחד שתאב מיתת אביו, והשני שביקש להרוג את אחיו, ובוזה ניחא שאף שיצחק עדיין היה חי אפי"ה בא כדי להרוג את אחיו, וקצת ראייה לזה י"ל דהא עשו שלח את אליפז בנו להרוג את יעקב בדרכו ללבן כדפרש"י לעיל (ויצא פכ"ט מקרא י"א) יעו"ש, והרי גם שם עדיין לא קרבו ימי אבל יצחק, וע"כ שעשו רצה ב' הדברים וכן"ל, ועדיין צ"ב.

ל"ב י'.

ויאמר יעקב אלקי אבי אברהם

ואלקי אבי יצחק ה' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך. הכא כתיב "ואיטיבה עמך", ולעיל (ויצא פל"א מקרא ג') כתיב ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך "ואהיה עמך", ושמא י"ל ד"ואהיה" הוא מדת הרחמים כדכתיב (שמות פ"ג מקרא י"ד) ויאמר אלקים אל משה אהיה אשר אהיה וגו', והעירוני דרש"י פירש דבברכה דואיטיבה עמך כלול עוד הבטחה ושמרתך בכל אשר תלך.

ל"ב י"א.

קטנתי מכל החסדים ומכל

האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את

הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות. פרש"י וז"ל קטנתי מכל החסדים נתמעטו זכויותי ע"י החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתי נתלכלכתי בחטא ויגרום להמסר ביד עשו עכ"ל, יל"ה דהא כתיב לעיל (ויצא פכ"ח מקרא ט"ו) והנה אנכי ושמרתיך וגו' ופרש"י וז"ל אנכי עמך לפי שהיה ירא מעשו ומלבן עכ"ל, ולהלן שם (מקראות כ' כ"א) כתיב וידר יעקב נדר וגו' ושבתי בשלום וגו' ופרש"י וז"ל בשלום שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן עכ"ל, ומנדרו של יעקב מבואר שהקב"ה הבטיחו לשמרו מן החטא וכמבואר ברש"י שם יעו"ש, וא"כ צריך להבין מה חשש עתה שמא נתלכלכתי בחטא. ואין לומר דע"כ הקב"ה לא הבטיחו לשמרו מן החטא, דאלת"ה יקשה הא דאיתא בזה"ק (ויצא) א"ר יהודה כיון שכל כך הבטיח לו הקב"ה מדוע לא האמין שאמר אם יהיה אלקים עמדי וגו' אלא אמר יעקב חלום חלמתי והחלומות מהם אמיתיים ומהם שאינם אמיתיים ואם יתקיים אדע שהוא חלום אמת וע"כ אמר אם יהיה אלקים עמדי וגו' כמו שחלמתי כו', רבי חייא אמר מה שאמר יעקב אם יהיה אלקים עמדי וגו' אפשר תאמר שלא האמין בהקב"ה לא אלא שלא האמין בעצמו פן יחטא וחסא ההוא ימנע אותו שלא ישוב בשלום ותסור השמירה ממנו ולפיכך לא האמין בעצמו, והיה ה' לי לאלקים אפילו רחמים כאשר אשוב בשלום אחשב אותו נגדי לדין לפי שאהיה עובד כו' ע"כ, והשתא את"ל דמה שאמר יעקב ושבתי בשלום וגו' אין זו חלק מהבטחת הקב"ה א"כ מה קשה לדרכי חייא אפשר תאמר שלא האמין כו' דהא איכא למימר דהא דאמר יעקב אם וגו' היינו על ושבתי בשלום והיינו רק שאם ישוב בשלום אבל לא גם אם יהיה אלקים עמדי וכו'.

ויש לדחות דברינו דבאמת אין ראיה מדברי הזוהר, כי יתכן לומר דהא דהזוהר לא אמר כן היינו משום דזהו דוחק לפרש הכי בקרא ופשוט, ויתכן לומר דמעיקרא לא קשיא וה"פ דמה שאמר יעקב ושבתי בשלום שלם מן החטא היינו דוקא חטאים שאפשר ללמוד מלבן אבל על חטאים אחרים לא הובטח ולא נדר.

ל"ב י"ג. ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב. פרש"י וז"ל ושמתי את זרעך כחול הים והיכן א"ל כן והלא לא א"ל אלא והיה זרעך כעפר הארץ אלא שאמר לו שם כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים עכ"ל, אפשר לבאר התירוץ דרש"י, דהנה לעיל (ויצא פכ"ח מקרא ט"ו) פרש"י וז"ל דברתי לך לצרכיך ועליך כו' עכ"ל, וזו כוונת רש"י הכא לתרץ, שהרי הקב"ה אמר ליעקב שיקיים הבטחתו שדבר אל אברהם לצורך ועל יעקב, וזהו כמו שאמר ליעקב בעצמו, ולכן אמר יעקב ואתה אמרת וגו' וכחול אשר על שפת הים.

ל"ב י"ח. ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך. יל"ה מהו "עשו אחי" והרי לעיל (מקרא י"ב) כתיב הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבא והכני אם על בנים ופרש"י וז"ל מיד אחי מיד עשו מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע עכ"ל, ויל"ה דה"פ דמצד יעקב היה מסכים שעשו ישלים עמו ויתנהג לו כאח וזהו שאמר עשו אחי, אבל מצד עשו התנהג עשו ליעקב כעשו הרשע, וזהו שאמר יעקב מיד אחי מיד עשו, וק"ל.

ל"ב כ'. ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל עשו במצאכם אתו. יש לדייק מהו "במצאכם אתו", דהא לעיל (מקרא י"ח) כתיב ויצו את הראשון לאמר "כי יפגשך" עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך, ויל"ה דהם חיפשו את עשו ולכך שייך הלשון במצאכם אתו, אבל עשו שלא חיפשם אלא שסתם פגשם בדרך בזה שייך הלשון כי יפגשך, ועדיין יש לדון בזה כי ישנה מציאה שבאה ע"י חיפוש כמו שמצינו בענין הגביע שנמצא באמתחת בנימין בבראשית מקץ פמ"ד

מקרא י"ב, וישנה מציאה שלא באה ע"י חיפוש וכמו השבת אבידה בויקרא פ"ה מקרא כ"ב.

ל"ב כ"א. ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני. יל"ה מפני מה הוצרך עתה לחזור שהרי כבר אמר לעיל (מקרא י"ט) ואמרת לעבדך ליעקב וגו' והנה גם הוא אחרינו, ועי' כלי יקר.

ל"ב כ"ג. ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר יבק. פרש"י וז"ל ואת אחד עשר ילדיו ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה בידי שכם עכ"ל, יל"ה מאי קס"ד שתוכל להחזירנו למוטב והרי עשו רשע טובא הוה, ואולי י"ל דהנה להלן (פל"ג מקרא ד') כתיב וירץ עשו לקראתו ויחבקו ויפל על צוארו וגו' ופרש"י וז"ל ויחבקו נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחוואות הללו עכ"ל ושמה באותה שעה היה יותר בנקל להחזירו למוטב, אמנם עדיין יל"ה דמ"מ הא יעקב לא ידע שיתגלגלו רחמיו של עשו, ושמה יש לדחות ולומר שיעקב כן ידע דאל"כ למה נשתחוה כ"כ, מיהו אין זו טענה למה נשתחוה כ"כ דהא איכא למימר שנסתפק אם יגולו רחמיו של עשו אף כשהשתחוה לו ולכן החביא את דינה מספק כי על אותו צד שלא יגולו רחמיו שמא יתן עיניו בה ושוב לא תוכל להשיבו למוטב, ואפי"ה הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה כי היה צריך לחשוב שמא היתה יכולה להחזירו למוטב וצ"ב.

והעירוני דעל כרחך עשו לאו רשע גמור הוה, דאל"כ היאך יצחק טעה בו, שאם היה רשע גמור, לא יתכן שיצחק היה טועה כל כך.

ל"ב כ"ו. וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו. יל"ה להא דכתב בנפש החיים (שע"ד פכ"ט) דיש באדם רמ"ח

איברים כנגד רמ"ח מצוות עשה ושס"ה גידים כנגד שס"ה מצוות לא תעשה וכשאדם חוטא ח"ו הוא פוגע באבר השייך לאותה מצוה (ועי' רש"י מכות סוף כ"ג ב'), דאיך שייך להיות שנגע ליעקב בכף ירכו ולא מסתבר שחטא יעקב, ועוד יל"ה דא"כ היה צריך יעקב לומר כאן קטנתי וגו' כי שמא נתלכלכתי בחטא דעתה ודאי היה לו לחשוש שמא נתלכלך בחטא כי איך נגע שרו של עשו בגידו של יעקב כדלהלן (מקרא ל"ג), וי"ל דבאמת הגיע בשלום בגופו ובתורתו לבית אביו כמו שנאמר ושבתי בשלום אל בית אבי, שהרי אחרי פגיעת המלאך בגיד יעקב מיד זרחה לו השמש ונתרפא כדכתיב להלן (מקרא ל"ב) עי' שם ברש"י, ועוד י"ל דהנה כתב הספורנו וז"ל לא יכול לו לרוב דבקותו תמיד באל יתברך במחשבה ובדיבור, ויגע הודיע החטא העתיד במדריכי עמו ובדאגתו בזה פסק הדיבור ותקע כף ירכו בהאבקו עכ"ל, ולפי"ז י"ל דלא משום חטא היה אלא משום פסיקת דביקות בבורא יתברך היה, ועוד י"ל דלאו משום חטא היה אלא משום הא דאמר' (ברכות ז' א') צדיק ורע לו.

ל"ב ל"ב. ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צלע על ירכו. ולעיל (מקרא ל"א) כתיב ויקרא שם המקום פניאל וגו' וצ"ב הפרש הלשון דלעיל כתיב פניאל והכא כתיב פנואל, ושוב נמצא דתירץ האוה"ח הק' דרק יעקב קרא למקום ההוא פניאל, אבל כולם חוץ ממנו ואפילו התורה, קראו לזה פנואל, ומקרא הוא ג"כ בשופטים ח' ח', עכ"ד.

ל"ב ל"ג. על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה. יל"ה דכיון שכבר קרא לו ישראל א"כ למה נאמר כי נגע בכף ירך יעקב והול"ל כי נגע בכף ירך ישראל, וי"ל דה"פ דעתה בני יעקב הם בני ישראל וזהו דכתיב על כן לא יאכלו בני ישראל, והטעם שלא יאכלו, כי בהיותו עדיין יעקב

אז נגע לו בכף הירך וזהו דכתיב כי נגע בכף ירך יעקב, וק"ל.

ל"ג ב'. וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה ואת לאה וילדיה אחרונים ואת יוסף אחרונים. פרש"י וז"ל ואת לאה וילדיה אחרונים אחרון אחרון חביב עכ"ל, הנה ביאר פרש"י למה הקדים הכתוב את השפחות ללאה ורחל, ועדיין יל"ה למה לא פרש"י זאת על הא דכתיב ואת רחל ואת יוסף אחרונים, שהרי גם כך נוכל להבין הטעם שהקדים הכתוב את השפחות, וי"ל דמה שפרש"י באמת קאי אף על רחל, והא דפרש"י זאת כבר אצל לאה היינו משום דתירץ היכן שהיה מוקשה קודם, וק"ל.

ל"ג ז'. ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו. פרש"י וז"ל נגש יוסף ורחל בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניו אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין עכ"ל, אפשר דהיה קשה לפרש"י עוד מפני מה הקדים הכתוב כאן את יוסף לרחל שהרי לעיל (מקרא ב') הקדים הכתוב את רחל ליוסף ולכן פירש אמר אמי יפת תואר כו'. והנה יל"ה דהא לעיל (פל"ב מקרא ס"ג) פרש"י וז"ל ואת אחד עשר ילדיו ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכן נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם עכ"ל, וההפך דאילו יעקב נענש ואילו יוסף זכה לברכה, יתכן לומר שדינה היתה יכולה להחזירו למוטב ורחל לא היתה יכולה להחזירו למוטב ודוחק, אמנם אולי אין צריך לתירוץ זה די"ל דיוסף זכה לברכה משום דנגש לפניו אמו שכבר היתה אשת איש, וק"ל.

ל"ג י"ח. ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פני

העיר. פרש"י וז"ל שלם בגופו שנתרפא מצליעתו שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון שלם בתורתו שלא שכה תלמודו בבית לבן עכ"ל, יתכן דהיה קשה לפרש"י דהא עוד קודם שיעקב נפגש עם עשו כל' אחר שאמר הכתוב (לעיל פל"ב מקרא ל"ב) ויזרח לו השמש (עיין רש"י), היה צריך הכתוב לומר ויבא יעקב שלם והיינו ששלם בגופו שנתרפא מצליעתו, ומדאמר הכתוב ויבא יעקב שלם וגו' רק אחר ראות יעקב את עשו, ש"מ דהא דכתיב שלם היינו נמי שלם מכל אותו דורון.

ל"ד א'. ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ. פרש"י וז"ל בת לאה ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה שנאמר ותצא לאה לקראתו כו' עכ"ל, אפשר דהוה קשה לפרש"י חדא מפני מה האריך הכתוב באומרו בת לאה אשר ילדה ליעקב דהול"ל בת יעקב ולא ודכתיב להלן (מקרא ז') בת יעקב, ועוד למה לא אמר בת יעקב ותו לא וכדכתיב להלן מקרא ז' בת יעקב ותו לא, וע"כ פירש אלא על שם יציאתה כו', וק"ל.

ל"ד ה'. ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם. פירוש, עד בואם של בני יעקב, דאלת"ה א"כ היה הכתוב צ"ל עד בואם של חמור ושכם, ומדלא אמר כן הכתוב על כרחך דהכונה עד בואם של בני יעקב, שהרי עליהם דיבר הכתוב בתחילה. ואין הפירוש עד בואם של חמור ושכם והכתובים יוכיחו, שאף דלהלן (מקרא ו') כתיב ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו ומשמע שיעקב החריש עד שיבוא הוא אליו ואז ידבר אליו קשות אודות חומרת המעשה, מ"מ כיון דכתיב להלן מיניה (מקרא ז') ובני יעקב באו מן השדה וגו', וכמובאר כל הכתובים להלן שהמו"מ של חמור ושכם היה עם בני יעקב ולא עם יעקב עצמו, ע"כ דזהו דכתיב והחרש יעקב עד באם דהיינו עד בואם של בניו, דלא"כ היה יעקב צריך לדבר עם חמור ושכם.

ל"ד ו'. ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו. אמנם סוף דבר היה שדיבר עם שמעון ולוי ושאר השבטים בני יעקב, וכדכתיב להלן (מקרא ח') וידבר חמור אתם לאמר וגו'. ואף דכתיב להלן (מקרא י"א) ויאמר שכם אל אביה ואל אחיה וגו', מ"מ יעקב לא ענהו.

ל"ד כ"ו. ואת חמור ואת שכם הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו. הא דדינה עדיין היתה אצלם, והיינו כדכתיב לעיל (מקראות ט"ו – י"ז) אם בזאת נאות לכם את תהיו כמנו להמל לכם כל זכר, ונתנו את בנותינו לכם וגו', ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו, והרי הסכימו להיות נמולים כמבואר בקרא, ולכן עדיין נשארה דינה אצלם.

ובפשיטות היה לומר דלא היתה יכולת לבני יעקב להוציאה משם, ולכן הוצרכו שימולו ויהיו חלשים ועי"כ יוכלו להרגם ולהציל את דינה משם, מיהו עי' רמב"ן דמבואר דהיתה יכולת בידם להצילה אף בלא שהרגום ומה שהרגום היה משום דין העונש שהגיע להם על העון יעו"ש, ולפי"ז צ"ל כמש"כ בתחילה.

ל"ה ז'. ויבן שם מזבחה ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלקים בברחו מפני אחיו. הנה לעיל (מקרא ו') כתיב ויבא יעקב לזוה אשר בארץ כנען הוא בית אל הוא וכל העם אשר עמו, ומשמע שזה אותו המקום שהיה בפעם הראשונה דהיינו הא דכתיב לעיל (ויצא פכ"ח מקרא י"ט) ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לזו שם העיר לראשונה, ולפי"ז נמצינו דרך הוסיף לה עוד שם, אבל אינו שם חדש ממש, ומה שהוסיף זהו "אל" בית אל.

ויתכן דמה שכתבנו הכא זהו מה שכתב הרשב"ם, אלא דהרשב"ם פירש (הכא ולעיל פכ"ח מקרא י"ט) שקרא אל בית אל למקום שחוץ לעיר, וצ"ב אמאי הוצרך הרשב"ם לזה, דלכאורה היה די לפרש שקרא לעיר עצמה אל בית אל.

אמנם רש"י והאזה"ח הק' פירשו דיעקב לא קרא למקום ההוא בית אל אלא אמר אל במקום שקוראים לו בית אל, ומהו ענין אמירת אל, היינו שיחד שמו ית', יעו"ש.

ל"ה ח'. ותמת דברה מינקת רבקה תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות. פרש"י וז"ל תחת האלון כו' ואגדה נתבאר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ואלון בלשון יוני אבל ולפיכך העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות הכרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה עכ"ל, יל"ה דהא גם קודם מותה ידעו שיצא ממנה עשו, וי"ל דאם היה בא עשו באותו זמן שמתה והיו רואים שעדיין הוא ברשעותו ולא עשה תשובה היה זה לקללה, אבל עתה שלא בא היה אפשר לסבור שמא עשה תשובה, ולכן העלימו הדבר, ושוב נמצא כן בשפתי חכמים אות י' יעו"ש, אך עדיין יל"ה שהרי כל זמן שיצחק חי למה שעשו יבוא וכמו שאברהם קבר את שרה ולא יצחק וכן כמו שיעקב לא הלך, מיהו מהא דיצחק לא קשיא משום דיצחק סומא היה ולא היה יכול להתעסק בקבורתה ולכן ס"ד שעשו יבוא להתעסק בקבורתה, ועוד י"ל דהתעסקות בקבורה אפשר נמי דהיינו ללוות סתם ולא דוקא התעסקות ממש, ועוד י"ל דמ"מ ידעו שהיא אינה אוהבת את עשו וא"כ אינו דין שיוזכר במיתתה, אך דא"כ תיקשי אמאי לא פרש"י הכי. **עוד** יל"ה שהרי לכאורה עשו לא היה מספיק להתעסק בקבורתה, וי"ל דהיה מספיק לבוא וכמו דמצינו להלן (מקרא כ"ט) שכשיצחק נפטר הגיע עשו משעיר.

ל"ה י"ד. ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן. ולעיל (מקרא י"ג) כתיב ויעל מעליו אלקים במקום אשר דבר אתו ופרש"י וז"ל במקום אשר דבר אתו איני יודע מה מלמדנו עכ"ל ובשפתי חכמים אות ס' כתב דהכונה ברש"י דאילו גבי אברהם שכתוב ג"כ ויעל אלקים מעל אברהם לא נאמר במקום אשר דבר אתו ע"כ, ומבואר דלמד דרש"י קאי אהא דכתיב

לעיל מקרא י"ג, ולא (כהנדפס דקאי) אכתוב י"ד, והעירוני להקשות על דברי השפתי חכמים דהא בלא הכתוב דמצינו גבי אברהם נמי מובן כוונת רש"י, והיינו דקשיא ליה לרש"י, דהיתכן שהקב"ה יעלה אם לא מאותו מקום שהיה, וא"כ למה הוצרך הכתוב לומר ויעל מעליו אלקים במקום אשר דבר אתו, דמהיכן עלה אם לא מהמקום אשר דבר אתו.

י"ה למה אמר הכתוב במקום אשר דבר אתו ולא אמר בבית אל, וי"ל דבתוך המקום הקרוי אל בית אל היה מקום מסוים ששם נגלה אליו ה', וזהו במקום אשר דבר אתו, ויש להוכיח כן מדכתיב להלן (מקרא ט"ו) ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלקים בית אל, ומשמע דהוא מקום מסוים, שהרי בתחילה קרא לו כן, ואח"כ שינה וקרא לו אל בית אל, ועכשיו כיון שהוא מקום מיוחד ביותר אותו מקום המסויים שינה שוב וקרא לו בית אל. ועי' מש"כ לעיל (מקרא ז') בביאור הכתוב ויקרא למקום אל בית אל יעו"ש.

י"ז ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן. הנה ממה שאמרה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן, קצת משמע דחשבה שזו בת ולכן הקשתה ללדת, וצ"ב ענין הדבר, וי"ל דפחדה שזה בת כי רצתה לפחות ב' בנים שיעמדו ממנה לשבטי יה (ועי' רש"י לעיל ויצא פ"ל מקרא כ"א), וכיון שפחדה היה לה הדבר לסכנה, וכמש"כ במ"ב סימן ש"ל ס"ק ד' דקים להו לרבנן כו' יעו"ש.

י"ח ויצב יעקב מצבה על קברתה היא מצבת קברת רחל עד היום. ובתרגום אונקלוס תרגם, עד יומא "דין".

י"ט ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם. יל"ה דהרי

בנימין נולד בבית לחם ולא בפדן ארם, וא"כ היאך כלל הכתוב הכא גם את בנימין כדכתיב לעיל (מקרא כ"ב) ויהיו בני יעקב שנים עשר, ולהלן מיניה (מקרא כ"ד) כתיב בני רחל יוסף ובנימין, ושוב נמצא דכתב באבן עזרא וז"ל אשר יולד לו בפדן ארם עשתי עשר נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבים אראה לך כמוהו עכ"ל. עוד יל"ה למה דינה לא הוזכרה, וצ"ב.

כ"ט ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו. יל"ה שהרי לעיל (פ"ג מקרא י' ד) כתיב יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבא אל אדני שעירה ופרש"י עד אשר אבא אל אדני שעירה הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו לילך אלא עד סוכות אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו כו' עכ"ל, ומבואר דיעקב חשש מליפגש עם עשו פן יעשה לו רעה, וא"כ היאך עתה בפטירת יצחק נפגשו, וצ"ב.

ל"ה מפני מה הקדים הכתוב את עשו ליעקב, וי"ל דהנה לעיל (חיי שרה פכ"ה מקרא ט') כתיב ויקברו אתו יצחק וישמעאל וגו' ופרש"י וז"ל יצחק וישמעאל מכאן שעשה ישמעאל תשובה כו' עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים וז"ל ר"ל למה הזכיר יצחק קודם ישמעאל כיון שהוא הגדול עכ"ל, ולהכי הקדים הכתוב את עשו ליעקב מפני שהיה גדול ממנו בזמן (ולא בבכורה) שהרי לא עשה עשו תשובה.

ל"ו ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו' כי היה רכושם רב משבת יחדיו ולא יכלה ארץ מגריהם לשאת אותם מפני מקניהם. וכן מצינו גבי אברהם אבינו ולוט לעיל (לך לך פ"ג מקרא ה') יעו"ש.

פרשת וישב

ל"ז ב'.

אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. פרש"י וז"ל והוא נער שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה עכ"ל, הא דפרש"י הכי אפשר דהוא משום דהוה קשיא ליה דכיון דהיה בן י"ז היאך אפשר לקרותו נער ולכן פירש שהיה עושה מעשה נערות, אלא דא"כ קשיא מהא דכתיב לעיל (וירא פכ"ה מקרא ה') ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה וגו' וקשה שהרי יצחק היה אז בן ל"ז שנה והיאך אפשר לקרותו נער, והנה גבי יוסף תרגם בת"א והוא נער – והוא מרבי, ואילו גבי יצחק תרגם ואני והנער – ואנא ועולימא, ויתכן דגבי יוסף תרגם והוא מרבי דהיינו שעדיין הוא גודל שהרי עדיין עושה מעשה נערות והרי הוא בגדילתו, אבל גבי יצחק תרגם ועולימא מלשום עולם דהיינו שהוא שלם שלא עשה אז מעשה נערות. **אבל** עדיין קשה מהא דארז"ל (מדרש משלי פ"א ד"ה לתת) עד כמה שנים נקרא אדם נער רמ"א עד עשרים וחמש שנה ורע"א עד שלשים שנה אמר רבי (ישמעאל) לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד עשרים שנה כו' ע"כ יעו"ש, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי ע"ז במכתב וז"ל יש מקומות שהכונה שהיה מתנהג בענוה כנער כמו ויהושע בן נון נער עכ"ל.

עוד פרש"י וז"ל את בני בלהה כלומר רגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן עכ"ל, לכאורה זה מתפרש כן גם על הא דכתיב להלן ואת בני זלפה כיון דהכי משמע קרא דכתיב בהדי הדדי את בני בלהה ואת בני זלפה, וכן מבואר במה שפרש"י להלן וז"ל את דבתם רעה כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו כו' ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים כו' עכ"ל ומבואר שבני לאה היו מבזין גם את בני זלפה.

ואפשר לומר עוד טעם למה קירב את בני בלהה, והיינו משום הא דכתיב להלן (מקרא י') ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחייך להשתחוות לך ארצה ופרש"י וז"ל הבוא נבוא והלוא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כו' עכ"ל ואפשר דלכן קרב יותר יוסף את בני בלהה והיינו מצד הכרת הטוב, והא דרש"י לא פירש כן י"ל דהוא משום דרצה לפרש באופן שיתפרש גם על בני זלפה. ועי' (ברכות נ"ה א') אמר ר' ברכיה חלום אע"פ שקצתו מתקיים כו', וקצת צ"ב לפרש"י והלא אמך כבר מתה כו'.

עוד פרש"י וז"ל את דבתם רעה כו' ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים כו' עכ"ל, עיין מש"כ בזה להלן שמות פ"א מקרא ב'.

הנה יש לדקדק מאי דכתיב נשי אביו, דהרי לא היו ממש כרחל ולאח לענין זה, שוב נמצא דכתב הרמב"ן וז"ל וטעם נשי אביו כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאח שהן גבירות להן כו' ויתכן כי בחיי רחל ולאח יקרא אותן שפחות ולפלגשים ועתה מתו ולקחן לנשים עכ"ל, והבן.

ל"ז ה'. **ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויספו עוד שנה אתו.** יל"ה דכיון שאחיו כבר שנאוהו כדלעיל (מקרא ד') דכתיב ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם א"כ אמאי סיפר להם עתה זה החלום והוסיפו עי"ז לשנאתו, וכן קשה להלן (מקרא ט') דכתיב ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו וגו', וי"ל דלא ידע שהם שונאים אותו ורק אחר שסיפר להם החלום השני ידע כדפרש"י להלן (מקרא י"ג) יעו"ש, ועוד י"ל דלא היה סבור שע"י שיספר החלום ישנאוהו מיהו כ"ז ניחא גבי החלום הראשון אבל גבי החלום

השני אינו מובן כי כיון שראה ששונאים אותו אחר החלום הראשון היה צריך שלא לספר החלום השני, וצ"ל כתי' קמא. ושוב נמצא דהכי הק' בפירוש הרא"ש עה"ת יעו"ש בדרכו הנפלא, וכן באוה"ח הק' יעו"ש.

ל"ז ו'. ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי. יל"ה למה הלך וסיפר להם החלום, ושמא י"ל דרצה שיפתרו לו החלום וכמו שבאמת פתרוהו נכון, ויש לדחות דהא יוסף ידע היטב לפתור חלומות וכדלהלן בשילהי הפרשה גבי שר המשקים ושר האופים, וכן להלן ריש מקץ גבי פרעה, מיהו יתכן דמהתם ליכא לדחות, דאפשר ששם הקב"ה נתן ליוסף חכמה מיוחדת להנך החלומות כדי שיתגלגל הענין שעי"ז יהיה למלך במצרים, אבל שאר החלומות אולי לא ידע לפתור, ומ"מ מסתברא דלא ידע פתרון החלומות קודם אחיו שפתרו לו להלן (מקרא ח') דאל"כ למה יתגרה בהם, ויתכן לומר עוד דאז לא ידע עדיין לפתור חלומות אבל במשך השנים כבר ידע.

ל"ז ט'. ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי. צ"ב ההפרש דאילו הכא כתיב ויספר אתו לאחיו, ואילו לעיל (מקרא ה') כתיב ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו וגו'.

ל"ז י"א. ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר. יל"ה למה לא כתיב וישנאו אותו אחיו וכמו שהיה כתוב עד עתה, וי"ל שמאחר שראו שאביו שמר את הדבר והיינו שאביו מתייחס לאלו החלומות באמת, נוסף להם קנאה בו, ואף שיתכן דגם קודם ראו שהחלומות אמת מ"מ הקנאה נתוספה להם רק עתה אחר שראו תגובת אביהם, מיהו לתירוץ זה היה הכתוב צריך לומר קודם ואביו שמר את הדבר ואח"כ ויקנאו בו אחיו, ובדוחק י"ל דקרא ה"פ ויקנאו בו אחיו והטעם כי ואביו שמר את הדבר.

יש לדקדק מאי דכתיב ואביו לשון יחיד, וי"ל דעליו לחודיה עיקר קרא קמיירי לכן כתיב ואביו לשון יחיד.

ל"ז י"ב. וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם. פרש"י וז"ל לרעות את צאן נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן עכ"ל, אבל ודאי שהלכו עם צאן אביהם כדכתיב להלן (מקרא י"ד) ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וגו'.

ואפשר דיעקב ג"כ ידע שהלכו לרעות את עצמן כדכתיב להלן (מקרא י"ג) ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רעים בשכם וגו', ומהא דיעקב אמר ליוסף הלא אחיך רעים בשכם ולא אמר הלא אחיך רעים את צאני בשכם, קצת משמע דידע שהלכו לרעות את עצמן.

ל"ז י"ג. ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני. יל"ה דכיון ששנאו אותו אחיו א"כ למה שלח יעקב את יוסף אליהם, ושמא י"ל שלא ידע שהם שונאים אותו, ועוד י"ל דלא חשדם שיעשו לו רעה, ועוד י"ל דסבר שאדברא ישלימו עמו כשבא לקראתם.

שוב נמצא דארז"ל (ב"ר פ"ד י"ג) ויאמר לו הנני א"ר חמא בר חנינא הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין יודע היית שאחיך שונאים אותך והיית אומר לי הנני כו' ע"כ, ולכאורה מבואר דיעקב לא ידע ששונאים אותו, דרק עתה העריכו ליוסף על זה, ומשמע דבשעת מעשה לא ידע דאם היה יודע למה רק עתה מעריכו על זה, ועי' רמב"ן להלן (מקרא ל"ב) דידע יעקב שאחיו מקנאים בו יעו"ש. ומ"מ חזינן בזה גדלותו דיוסף שלא ענה לאביו שהרי אחיו שונאים אותו, וכדפרש"י הכא בד"ה הנני יעו"ש.

ל"ז י"ד. ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו

מעמק חברון ויבא שכמה. יל"ה דהא לעיל (מקרא י"ג) כבר כתיב ויאמר ישראל אל יוסף וגו' לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני, וי"ל דמאחר ששמע תשובת יוסף שענה הנני שהוא מסכים לילך, אז אמר לו טעם השליחות ראה את שלום אחיך וגו', וק"ל.

ל"ז י"ח. ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב

אליהם ויתנכלו אתו להמיתו. יש לדקדק מהו ויתנכלו דהול"ל ובטרם יקרב אליהם יתנכלו, עוד יש לדקדק מהו אתו להמיתו דהול"ל להמיתו ותו לא, ועי' שפתי חכמים אות י' בשם המהרש"ל דקושיא זו היה קשה לרש"י ולכן פירש וז"ל אתו כמו אתו עמו כלומר אליו עכ"ל, יעו"ש.

ל"ז י"ט. ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל

החלמות הלזה בא. יל"ה היאך בני השפחות נשתתפו במכירתו דיוסף וכמו שפרש"י להלן (מקרא ל"ג) שהחרימוהו בעשרה יעו"ש, דהלא תמיד קירבם מאחר שהיו שאר השבטים מזולזין בהם לקרותם עבדים וכדפרש"י לעיל (מקרא ב'), ואין ליישב דמה שהיה מספר יוסף לאביו על אחיו כדפרש"י לעיל (מקרא ל"ב), עי' זה גם על בני השפחות, ולכן שנאוהו אף בני השפחות, ונשתתפו גם הם במכירתו דיוסף, כי פרש"י בהדיא דדיבר רק על בני לאה, ומ"מ י"ל דכולם אחזו דמצד הדין כך דינו של יוסף והמה נתכוונו לדין אמת בלא נגיעות, כי סברו שכך דינו של יוסף.

אך דאכתי צריך להבין דעד עתה היו בני השפחות מזולזלין בעיני שאר השבטים אחיהם, ועתה למכירתו של יוסף עשו שלום ביניהם, והיתכן דכך יהיה אצל בני יעקב שבטי יה, וי"ל דגם בזמן שהיו מזולזלין היה ביניהם שלום והראיה שהלכו יחד לרעות צאן אביהם.

ל"ז כ'. ועתה לכו ונהרגו ונשלכו

באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלמתיו. יל"ה למה אמרו ונהרגו ונשלכו באחד הברות, דלכאורה היו צ"ל ונהרגו ונקברו, והיתכן שאפילו לקוברו לא רצו, ואי נימא שבאמת

ל"ז ט"ו. וימצאהו איש והנה תעה בשדה

וישאלהו האיש לאמר מה תבקש. פרש"י וז"ל וימצאהו איש זה גבריאל שנאמר והאיש גבריאל עכ"ל, יל"ה מה ראה מקרא דוהאיש גבריאל, דהרי כתיב עוד גבי יצחק אבינו לעיל (פכ"ו מקרא י"ג) ויגדל האיש וגו' ויצחק היה אז חי כדפרש"י לעיל (וישלח פל"ה מקרא כ"ט) יעו"ש, וי"ל דבאמת ידעו שזה היה גבריאל ממקום אחר אלא דמ"מ צריך להבין אמאי כתיב וימצאהו איש ולא כתיב בהדיא וימצאהו גבריאל או וימצאהו מלאך ה', ועי' תי' רש"י שכבר כתיב והאיש גבריאל.

יל"ה אמאי גבריאל דוקא נשתתף (ע"י גרמא) במכירת יוסף, דהיה אפשר שימצא אדם אחר סתם, ולמה סיבבו מן השמים שלא יהיה שם אדם אחר, ויהיה גבריאל שותף למכירה, ושמא י"ל דכיון שמכירת יוסף היתה בשביל קיום מאמר ה' דעבדום וענו אותם (עי' ב"ר פ"ד סוף י"ג) לכן שייך להבין למה מלאך מן השמים היה שותף במכירה. ועי' שפתי חכמים להלן (מקרא י"ז) אות ח' דהמלאך רצה להצילו והזהירו שלא ילך אליהם יעו"ש.

ל"ז י"ז. ויאמר האיש נסעו מזה כי

שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן. פרש"י וז"ל נסעו מזה הסיעו עצמן מן האחוה עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים אות ח' וז"ל דקשה לרש"י מה ענין תשובה זו על שאלתו דהא יוסף לא ביקש אלא שיגיד לו איפה הם והמלאך השיב לו נסעו מזה ועוד הא יוסף נמי היה יודע שנסעו מזה כיון שלא מצאן שם לכן פירש הסיעו עצמן מן האחוה פירוש ורוצין להרגך ואל תלך לשם כו' עכ"ל, ויתכן ליישב עוד ע"ד הפשט דא"ל המלאך

כונתם היתה לקוברו א"כ למה אמרו בלשון כ"כ לא טובה והיינו ונשלכו, וצ"ב.

ל"ז כ"ב. ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו. יל"ה דהא להלן (מקרא כ"ד) כתיב ויקחהו וישלכו אתו הברה והבור ריק אין בו מים ופרש"י וז"ל והבור ריק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור ריק אני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבין יש בו עכ"ל וכיון שכן היאך חשב ראובן להציל את יוסף ע"י שישליכו אותו הבורה והרי היו בבור נחשים ועקרבין, וי"ל דחשב ראובן דהא להצילו בעי ואין אפשרות אחרת מלבד זה ועשה מה שבכילתו כי סבר שבדרך הטבעית הוא יותר סיכויים שימות ע"י אחיו שסבורים שדינו למיתה מידית מאשר ע"י הנחשים והעקרבין. ועי' אוה"ח הק' (דברים כי תבוא פכ"ח מקרא י') ואומרו וראו כל עמי הארץ וגו' יעו"ש. ושו"נ דהקשו הכי המפרשים יעו"ש.

ובספר שבט מישור להרה"ק ר' יצחק פרחי זי"ע פ"א כתב וז"ל ואפשר לומר דרך פשוט בהקדים מה שחקרו המפרשים ז"ל על מה שהציל ראובן את יוסף מיד אחיו ומסרו ביד נחשים ועקרבין ומה הועיל בהצלתו ותירצו כי ידוע כי האדם הוא בעל בחירה ואם יפול האדם ביד אדם שונאו הוא רחוק מאוד מן ההצלה אפילו יהיה צדיק חסיד ומלא מצות לא יועילו ולא יצילו מיד אדם שהוא בחירי לא כן שאר דברים דומם צומח בע"ח שאינם מדברים יכול האדם לינצל ע"י זכות וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (ש"ב כ"ד י"ד) נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה וע"ז ראובן נתאמץ להצילו מידם שהם בעלי בחירה כמשה"כ וישמע ראובן ויצילהו מידם ואפילו להשליכו לבור נחשים ועקרבין ידע ראובן שזכותו יצילהו משם עכ"ל.

ל"ז כ"ג. ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים

אשר עליו. יש לדקדק דכתיב הכא ג' פעמים את, וצ"ב. עוד יש לדקדק מאי דכתיב אשר עליו דהא פשיטא, וי"ל דלא תימא שהיה הכתנת בידו, אלא שהיה לבוש בגופו והפשיטוהו מגופו, ומ"מ דוחק לומר כן, משום דכבר כתיב ויפשיטו את יוסף ומהיכן מפשיטים אם לא מהגוף. ועי' שפתי חכמים אות נ' שני תי' בזה, ועי' אוה"ח הק'.

ל"ז כ"ח. ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה. פרש"י וז"ל ויעברו אנשים מדינים זו היא שיירא אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה, וימשכו בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים מכרו אתו למצרים עכ"ל, יל"ה מהא דכתיב לעיל (מקרא כ"ה) וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד צרימה ופרש"י וז"ל וגמליהם נשאים וגו' למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע עכ"ל, וקשה דא"כ נמצא שלא נהנה מהבשמים, כי הבשמים היו אצל הישמעאלים, והרי המדינים הורידוהו למצרים, ולא הישמעאלים, כי הישמעאלים מכרוהו למדינים, וצ"ל שהישמעאלים מכרוהו למדינים יחד עם הבשמים, ויש לדייק כן מדכתיב הולכים להוריד מצרימה והיינו שיעקר כוונת הישמעאלים היתה שהבשמים יגיעו למצרים, ולא דוקא על ידם, וכיון שראו את המדינים שיוורדים למצרים, שלחו הבשמים בידם, ונמצא שיוסף הצדיק נהנה מהבשמים. ועוד י"ל שהישמעאלים ירדו עם המדינים למצרים. ועי' רמב"ן ב' אופנים שהישמעאלים היינו המדינים.

ל"ז כ"ט. וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו. פרש"י וז"ל וישב ראובן במכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך

נשאר חי לכן נשאר הרגילות של כל צער שבעולם שאין עליו גזירה, ולכן מיאן להתנחם.

עוד יל"ה דמאידך יעקב אבינו אמר חיה רעה אכלתהו ומשמע שהבין שמת, ומאידך כיון שמיאן לקבל תנחומין היאך לא חשב מפני זה שעל כרחך הוא עדיין חי, וי"ל דבאמת בשעה שהביאו לפניו הכתנת כך היה סבור שמת אבל אח"כ כשבאו לנחמו היה סבור שהוא חי מטעם שאין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת וכדפרש"י, מיהו תירוץ זה אינו נכון דהא להלן (מקץ פמ"ב ל"ח) כתיב ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת וגו' ומבואר דסבר שיוסף מת ולא חשב שיוסף חי מפני שלא קיבל תנחומין, וצ"ל כמש"כ בשפתי חכמים אות ו' שבאמת יעקב סבר שיוסף מת, והא דלא הבין שהוא חי מפני זה שראה שאינו מקבל תנחומין יעו"ש כמה תירוצים בזה.

פרש"י וז"ל חיה רעה אכלתהו נצנצה בו רוה"ק סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות עכ"ל, ויצחק היה אז חי כדפרש"י לעיל (וישלח פל"ה מקרא כ"ט) וז"ל ויגוע יצחק אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כו' עכ"ל יעו"ש.

ל"ז ל"ד. ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים. הנה לא מצינו בהדיא שגם בניו ישבו להתאבל, וכיון שכן, יל"ה האיך לא הבין מזה שעל כרחך יוסף לא מת וודאי התרחש ביניהם דבר, וי"ל דבאמת גם הם ישבו עמו אבל יעקב המשיך לישב יותר על ז' ימים וזהו דכתיב ויתאבל על בנו ימים רבים, אבל בניו קמו אחר ז' ימים וזהו דכתיב להלן (מקרא ל"ה) ויקמו כל בניו וגו' דלכאז' הול"ל וינחמו כל בניו וגו' ומהו ויקמו דמהיכן קמו ולמה קמו וע"כ שגם הם ישבו וקמו אחר

ולשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו עכ"ל, ארז"ל (מדרש משלי פ"א ד"ה בני) וישב ראובן אל הבור והיכן היה רבי יודא ורבי נחמיה רי"א טרח הבית היתה משלכת עליו וכיון שנפטר מטרחה הבית בא והציץ בבור שנאמר וישב ראובן וגו' רנ"א מלמד ששב לשקו ולתעניתו שהיה עוסק על אותו מעשה שארעו ולא נפנה וכיון שנפנה בא והציץ בבור ולא מצאו וקרע בגדיו והיתה שכינה שוחקת ואומרת כי לא מחשבותי כו' יעו"ש כל הענין.

ל"ז ל"א. ויקחו את כתנת יוסף וישחטו **שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם.** יל"ה דלכאורה הול"ל קודם וישחטו שעיר עזים ואח"כ ויקחו את כתנת יוסף ואח"כ ויטבלו את הכתנת בדם, ועי' העמק דבר.

ל"ז ל"ב. וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא. יל"ה דכיון שהם עצמם הביאו את כתונת הפסים כמש"כ ויביאו אל אביהם, א"כ מהו וישלחו את כתנת הפסים דמשמע ששלחו ביד אחרים, ועוד מהו הכתונת "בנך" הוא אם לא, דמשמע שלא הם דברו לאביהם, דהול"ל הכתנת יוסף היא אם לא, שהרי הם דברו לאביהם, וקושיא זו אולי י"ל דכיון דהם לא היו אחיו דיוסף מאותה האם לכן אמרו בלשון הכתנת בנך, ועדיין צ"ב.

ל"ז ל"ג. ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף ולהלן (מקרא ל"ה) כתיב ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אתו אביו. ופרש"י וז"ל ומיאן להתנחם אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי עכ"ל, והנה יל"ה דכיון שהוא סבור שמת א"כ אמאי באמת מיאן להתנחם, וי"ל דלולי הגזירה שישתכח המת מן הלב היה טבע הדבר שיזכרו זה הצער תמיד, מיהו כל הגזירה זהו דוקא על המת ולא על החי, וכיון שיוסף

י"ה מה מועילים מה שרואים עתה בצרת אביהם שהרי לדינא אחזו שהוא חייב מיתה, ויתכן שנתכוונו לומר ליהודה שהיו חוזרים ועושים הדין אצל יעקב אבינו.

עוד י"ה דכיון שאחזו השבטים לדינא שיוסף היה חייב מיתה א"כ מהו עתה שאמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך, וי"ל דיהודה פסק הדין, ועוד י"ל כנ"ל שנתכוונו לומר לו שהיו חוזרים ועושים הדין תורה אצל יעקב אבינו.

ל"ח ב'. וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה. קצת משמע דמלבדה לא היה לו עוד אשה, וצ"ב למ"ד (ברש"י לעיל פל"ז מקרא ל"ה) דעם השבטים נולדו תאומות ונשאום.

ל"ח ה'. ותסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו. פרש"י וז"ל והיה בכזיב שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת כו' דאל"כ מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת עכ"ל, הנה לפי קמא י"ה ההפרש דאילו הכא גם שלה הוזכר שם המקום בו הוא נולד, ואילו גבי ער ואונן לעיל לא נזכר, ולפי בתרא י"ה דא"כ היה הכתוב צריך לומר "והיתה" בכזיב, ועוד ועוד מה בא ללמדנו שפסקה מלדת.

ל"ח ז'. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתהו ה'. י"ה היתכן שנכדו של יעקב אבינו ובנו של יהודה שהיה אחד מתוך י"ב שבטי יה הגיע לזה, וכן קשה להלן (מקרא ט') גבי אונן, ושוב נמצא דכתב הרמב"ן לעיל (מקרא ב') בשם האבן עזרא וז"ל כי בעבור היות האשה הזאת (פי' אשת יהודה) כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו כו' עכ"ל יעו"ש, וק"ל.

וארז"ל לגבי בני עלי (מדרש שמואל פ"ז) רבי אדה ברבי סימון בשם חזקיה זה אחד מן המקראות שהיה רבינו דורש לשבח ואת אשר ישכבון את הנשים (שמואל א' ב' כ"ב) אפשר בניו של אותו צדיק עושין

ז' ימים כדי שיהיה נראה הדבר כאילו באמת נפטר יוסף.

ל"ז ל"ה. ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אותו אביו. פרש"י וז"ל וכל בנתיו רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום רבי נחמיה אומר כו' עכ"ל, עוד פרש"י וז"ל ויבך אותו אביו יצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי עכ"ל, ומש"כ רש"י וכל בנתיו כו' כן פרש"י לעיל (וישלח פל"ה מקרא י"ז) יעו"ש, ומש"כ רש"י ויבך אתו אביו כו' י"ה למה לא פרש"י דהיינו שיעקב בכה על יוסף מלבד מה שהתאבל כי חשב שאינו חי, וי"ל דא"כ היה צריך הכתוב לומר לעיל (מקרא ל"ד) ויתאבל ויבך אתו ימים רבים והא לא כתיב אלא ויתאבל, ועוד י"ל דלכאורה היה סגי שיאמר ויבך אתו ומפני מה הוצרך הכתוב לומר אביו דהרי ודאי שהוא יעקב אביו בוכה על יוסף בנו שהרי על יעקב דיבר הכתוב, ועל כרחק כפרש"י דהיינו שיצחק בכה מפני צרתו של יעקב, והוסיף רש"י דלהכי לא כתיב ויתאבל אצל יצחק כמו שכתוב אצל יעקב, והיינו מפני שיצחק ידע שיוסף חי.

ל"ח א'. ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד איש עדלמי ושמו חירה. פרש"י וז"ל ויהי בעת ההיא למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אלו אמרת להשיבו היינו שומעים לך עכ"ל, וזהו דכתיב לעיל (פל"ז מקרא כ"ז) וישמעו אחיו דהיינו שהיו שומעים למה שהיה אומר להם, והנה י"ה האיך יתכן שהיו שומעים לו ליהודה, ועוד מאי שנא דאילו לראובן לא שמעו וליהודה היו שומעים, וי"ל משום שהיו רואים שגם ראובן וגם יהודה מתנגדים למכירה ממילא היו שומעים, ועוד י"ל דעי"ז היה חסר להם לעשרה להחרימו לעיל פל"ז מקרא ל"ג.

כן אמור מעתה על ידי שהיו מעלות הקדש לשם לשילה והיו משהין אותם ומלינים אותם חוץ מבתיהם לילה אחד מעלה עליהם הקב"ה כאילו שמשו עמהן ודכותה כו' ע"כ יעו"ש.

ל"ח ח'. ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך. מצינו הכא דהיתה מצות יבום קודם מתן תורה, ועי' רמב"ן.

ל"ח י"א. ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית אביה. פרש"י וז"ל כי אמר פן ימות מוחזקת היא שימותו אנשיה עכ"ל, יל"ה שרק שנים מתו לה ולא שלש א"כ היאך שייך לומר שהיא מוחזקת שימותו אנשיה, וי"ל דבאמת לא היתה מוחזקת אבל פחד יהודה שמא גם שלה ימות, דיהודה חשש שהם הגיעו לזה על ידה, אבל זהו דוחק כי היתה בתו של שם כדפרש"י להלן (מקרא כ"ד), ושוב נמצא דכתב הרמב"ן דאמרי' (יבמות ס"ד ב') בנשואים בתרי זימני הויא חזקה יעו"ש.

עוד יל"ה למה פחד שאנשיה של תמר מתים דהרי לא מפניה מתו אלא משום שהיו רעים בעיני ה' כמבואר במקראות למעלה, ויתכן שיהודה לא ידע שהם רעים בעיני ה' וראיה לדבר מדכתיב להלן (מקרא כ"ו) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני ולא יסף עוד לדעתה ופרש"י וז"ל ולא יסף עוד כו' וי"א לא פסק כו' עכ"ל ואת"ל שאנשיה של תמר מתים א"כ היאך יהודה עצמו התחתן עמה עתה, אלא על כרחך דהשתא כבר ידע שמתו בניו לא משום תמר אלא משום שהיו רעים בעיני ה', ובאמת עד עתה לא ידע שסיבת מיתתם היתה משום שהיו רעים בעיני ה'.

ל"ח י"ב. ותמת בת שוע אשת יהודה וינחם יהודה ויעל על גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי. יל"ה למה לא נזכר שמה, וכן קשה בהא

דכתיב (לעיל מקרא ב') וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה והתם נמי למה לא נזכר שמה, ושמה משום שהיתה כנענית ממש למקצת מן המפרשים. (צ"ב היאך תמר בתו של שם נישאה לבנו של כנענית).

עוד יל"ה למה לא הוזכר שלה, שהרי גם הוא בא עתה עם יהודה וכדלהלן (מקרא י"ד) דכתיב ותסר וגו' כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה, וי"ל דהא דכתיב כי ראתה אין הכונה שראתה בעינים ממש שהיה כאן וראתה אותו בעיניה, אלא הכונה שראתה בעיני השכל והיינו שהבינה שלא נותנים לו אותה לאשה.

ל"ח י"ד. ותסר בגדי אלמנותה מעליה וגו' כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה. כדפרש"י לעיל (מקרא י"א) וז"ל כי אמר וגו' כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו עכ"ל.

ל"ח כ"ד. ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. פרש"י וז"ל אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים אות ט' וז"ל לאו דוקא בתו דהא שם כבר מת כשהיה יעקב בן חמשים שנה ועתה הוא יותר מבן מאה ועשר שנה אלא ממשפחתו עכ"ל, העירני ת"ח אחד להקשות על דברי השפתי חכמים מהא דאמרי' (סוטה י' א') רשב"נ אמר שנתנה עינים לדבריה כתבעה אמר לה שמא נכרית את א"ל גיורת אני שמא א"א את א"ל פנויה אני שמא קיבל אביך קידושין א"ל יתומה אני כו' ע"כ, ופירש"י וז"ל יתומה אני והייתי קטנה והשיאני אמי ואחיי ואין נישואין לער ואונן כלום לאסור עליו משום כלתו ואין זכות לאם ולאחים להשיא קטנה אלא האב זוכה בה כדכתיב את בתי נתתי לאיש הזה ולהך סברא לאו בתו של שם היתה שמשנת ששים (גליון הש"ס, ט"ס

וצ"ל חמשים) ליעקב כלו שנותיו של שם ויעקב כבר היה יותר מבן מאה ועשר עכ"ל, ולדברי רש"י הכא נמצינו דמה שפרש"י בחומש בתו של שם היינו בתו ממש, דאל"כ מאי כתב רש"י ולהך סברא לאו בתו של שם היתה, דאה"נ באמת לאו בתו ממש היא אלא ממשפחתו היא, וצ"ב.

ל"ח כ"ו. ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני ולא יסף עוד לדעתה. פרש"י וז"ל ולא יסף עוד י"א לא הוסיף וי"א לא פסק כו' עכ"ל, ולפי' קמא דלא הוסיף צ"ב למה לא הוסיף דהא כיון שראה שנתעברה ממנו והיא אשתו למה לא הוסיף לדעתה.

ל"ח כ"ז. ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה. משמע דעד עתה לא ידעה שזה תאומים, ולעיל (מקרא כ"ה) פרש"י וז"ל הכר נא אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות עכ"ל ומשמע דידעה שיש לה תאומים. ועי' שפתי חכמים אות ל'.

ל"ח כ"ט. ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ. ולהלן (מקרא ל') כתיב ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח, והנה לעיל (מקרא כ"ו) כתיב ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני ולא יסף עוד לדעתה ופרש"י וז"ל ולא יסף עוד י"א לא הוסיף וי"א לא פסק כו' עכ"ל, והנה לפי' בתרא דלא פסק ניחא הא דכתיב ויקרא דהיינו יהודה, ואף לפי' קמא דלא הוסיף אין להקשות דהיה צריך הכתוב לומר ותקרא דהיינו תמר, כיון דלא משנאה עזבה וא"כ יתכן דעדיין היו באים גם אצלו.

ל"ט א'. ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סריס פרעה שר הטבחים איש מצרי מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה. יל"ה מהו דכתיב איש מצרי דהרי פשיטא שהוא מצרי חדא משום שגור במצרים ועוד משום שמשמש למלך

מצרים והיתכן שימש למלך מצרים בעודו לא איש מצרי, וי"ל דהנה ארז"ל (תנחומא ויצא ז') דבזמן השיעבוד היו במצרים מכל שבעים אומות העולם יעו"ש וא"כ יתכן דאף קודם כבר היו מכל אוה"ע. ועי' תרגום יונתן ב"ע דפוטיפר קנהו בשביל משכב זכר יעו"ש ויתכן דזהו דכתיב איש מצרי והיינו לרמז שהוא שטוף בזימה כי מצרים שטופי זימה היו.

ל"ט ה'. ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר לו ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה. משמע דדוקא מאז הפקידו אז נתברך, אבל קודם שהפקידו אף שהיה בביתו לא נתברך.

ל"ט ו'. ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. פרש"י וז"ל כי אם הלחם היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה עכ"ל, וכתב בעל הטורים וז"ל כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגימטריא היא אשתו עכ"ל ובאבן עזרא פירש דלחם היינו לחם ממש יעו"ש, וברמב"ן כתב על פי' האב"ע ואפשר שהוא כן יעו"ש, ויל"ה דא"כ היה צ"ל כי אם אשתו והלחם וכדכתיב להלן (מקרא ט') יעו"ש.

עוד פרש"י וז"ל ויהי יוסף יפה תאר כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד כו' עכ"ל, והנה לעיל (פל"ז מקרא ב') כתיב אלה תולדת יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן והוא נער וגו' ופרש"י וז"ל והוא נער שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה עכ"ל, ונמצא דלאחר שעשה מעשה נערות זה הפסיק במשך הזמן, וחזר וסלסל בשערו, דאל"כ מה הטענה עליו עתה, שהרי כך היה דרכו תדיר, ועוד יש להביא ראיה מדכתב רש"י התחיל אוכל כו' ומשמע דעד עתה לא עשה כן, ועל כרחק כמש"כ דאל"כ הרי כבר היה מסלסל בשערו תמיד, ושמא יש לדחות די"ל

דקודם היה מתקן בשערו והשתא הוא מסלסל דהוא יותר ממתקן.

ל"ט י"ד. ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול. יל"ה דהא לעיל (מקרא י"א) כתיב ואין איש מאנשי הבית, וכיון שכן, היה צריך הכתוב לומר ותלך ותקרא לאנשי ביתה, שהרי אנשי ביתה לא היו בבית, וצ"ב.

יש לדקדק דלכאורה היה צריך הכתוב לומר הביא לי לשון יחיד וכן לצחק בי לשון יחיד, וצ"ב.

ל"ט כ'. ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסירי המלך אסורים ויהי שם בבית הסהר. יש לדקדק למה כתיב ויהי שם בבית הסהר דהרי כבר כתיב קודם ויתנהו אל בית הסהר, וי"ל דלא תימא שנתנהו לביה"ס ולא הכניסוהו הממונים על ביה"ס, לכך כתיב ויהי שם וגו', שהכניסוהו לשם.

ל"ט כ"ג. אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו ואשר הוא עשה ה' מצליח בידו. אפשר דמשום זה דאין שר בית הסהר ראה וכו', לכן הוצרך יוסף לחן כדלעיל (מקרא כ"א) דכתיב ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר, ושמא יש לדחות מהא דלעיל (מקרא ד') כתיב וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אתו וגו' וזה היה אע"פ דלא כתיב אין שר הטבחים ראה וכו', ודוק.

מ' ו'. ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים. יל"ה מפני מה בא אליהם, דבשלמא אי הוה כתיב וירא אתם והנם זעפים ויבא אליהם, היה ניחא דבא אליהם משום שראם זעפים, אבל השתא דכתיב קודם ויבא אליהם יוסף בבקר ואח"כ כתיב וירא אתם והנם זעפים, משמע דלא בא אליהם מפני שהם זעפים, וא"כ יל"ה אמאי בא

אליהם, וי"ל דהיינו משום שהיה יוסף ממונה על בית האסירים כדלעיל פל"ט מקרא כ"ב.

מ' י"ד. כי אם זכרתי אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתי אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה. יל"ה למה דוקא לו אמר יוסף כן, דלכאורה היה יכול לומר כן גם לשני, וביותר דהרי לכאורה עדיין לא ידע יוסף את חלומו של השר השני, ושמא צ"ל דידע פתרון השני שיתלוהו ולכן אמר לראשון דוקא, ועוד י"ל דנזדרז לומר לראשון ולמה להמתין לשני דשמא אין פתרון חלום השני שיוצא גם הוא מבית האסורים.

ומש"כ הכא לתרץ דנזדרז כו', יובן יותר להא דכתב בתועלות הרלב"ג בקרא דידן וז"ל ראוי לאדם להשתדל בכל עוז להנצל מרע אשר הוא בו בכל הסבות אשר אפשר לו שיעזר בהם ולא יסמוך על הנס ואע"פ שהוא באופן שתדבק בו ההשגחה האלקית, הלא תראה כי יוסף עם היות השגחת ה"י דבקה בו בזה האופן הנפלא, חלה פני שר המשקים שיזכרוהו אל פרעה להוצאיו מהבור עכ"ל, ולפי"ז ניחא יותר מש"כ לתרץ דנזדרז כו' והיינו שמיד שהיה אפשר לו לעשות ההשתדלות, מיד עשה.

ומש"כ הרלב"ג זה אינו להא דפרש"י להלן (מקרא כ"ג) וז"ל וישכחהו לאחר מכן מפני שתלה בו יוסף בטחונו לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב עכ"ל, ולדרך הרלב"ג צ"ב אמאי היה אסור עוד ב' שנים.

מ' ט"ו. כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור. ע"ד הפשט הכונה כי שמו אתי בבור כאן במצרים, ויתכן לומר דנרמז כאן עוד כונה והיינו כי שמו אתי בבור בארץ כנען ועי"ז נתגלגל הדבר עד שהגעתי לכאן ומתחילה כששמו אתי בבור בארץ כנען היה זה בלי חטא מצדי.

מ' ט"ז. וירא שר האפים כי טוב פתר
ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי
חרי על ראשי. יל"ה מהו "אף" אני בחלומי, וי"ל
דכיון שראה שיוסף פתר לראשון את חלומו בטוב,
לכן רצה גם הוא שיוסף יפתור לו החלום בטוב,
ולא כפי אמר "אף" אני בחלומי וגו' והיינו גם אני
חלמתי חלום שתוכל לפתור לי אותו בטוב.

פרשת מקץ

מ"א א'.

ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה

חלם והנה עמד על היאר. כתב בעל הטורים (בפ' הטור השלם) וז"ל ופרעה חלם וא"ו של ופרעה רמז למה שדרשו (זוה"ק מקץ דף קצ"ג ע"ב) שגם יוסף חלם חלום פרעה לקיים מה שנאמר (עמוס ג' ז') כי לא יעשה ה' אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים שוא"ו מוסיף על דבר אחר שלפניו עכ"ל, וכן ארז"ל (מדרש שמואל פי"ד) כי לא יעשה אדני ה' דבר וגו' זה יוסף ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא וגו', וכתב שם בעץ יוסף וז"ל חלום פרעה אחד הוא וכתב בתריה את אשר עשה האלקים הגיד לפרעה עכ"ל, והנה מצינו בזה שיוסף היה נביא.

והא דאיתא בזה"ק שהקב"ה מגלה סודו אל עבדיו הנביאים, כן ארז"ל עוד (תדא"ר פי"ח) ולא הניח הקב"ה דבר שלא גילה לישראל שנאמר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם ואומר כי לא יעשה ה' אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים עכ"ל, ומצינו לזה דוגמא גבי אברהם אבינו בהא דכתיב לעיל (וירא פי"ח מקרא י"ז) וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה ועי' מש"כ בזה שם ורוה נחת בעזה"י, וכעין זה מצינו עוד (סנהדרין ל"ח ב') אין הקב"ה עושה דבר אא"כ נמלך בפמליא של מעלה כו', ועי' מש"כ בזה בספרינו חמדת אהרן על אגדות הש"ס בסנהדרין שם.

מ"א ז'.

ותבלענה השבלים הדקות את

שבע השבלים הבריאות והמלאות וייקץ פרעה והנה חלום. פרש"י וז"ל והנה חלום והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים עכ"ל, יל"ה למה לא פרש"י כפשוטו והנה חלום דהיינו שפרעה ראה שהיה זה רק חלום ותו לא, וי"ל שהוא משום הא דלעיל (מקרא ד') כתיב וייקץ פרעה, ולא כתיב והנה חלום, ולכן פרש"י דהא דכתיב גבי החלום השני והנה חלום דהיינו שנשלם חלום, ולא שראה שהיה רק חלום, דאם זה הפירוש א"כ היה צריך הכתוב לומר גם בחלום הראשון והנה חלום, והבן.

מ"א ח'.

ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח

ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה. יש לדקדק דבתחילה אמר ויספר פרעה להם את "חלמו" לשון יחיד ואח"כ אמר ואין פותר "אותם" לפרעה לשון רבים, ועוד דהרי באמת הם היו ב' חלומות וא"כ למה כתיב חלמו לשון יחיד, וזה קשה גם בהא דכתיב להלן (מקרא ט"ו) חלום חלמתי, וגם בהא דכתיב להלן (מקרא כ"ה) חלום פרעה אחד הוא, דהול"ל שני חלומות פרעה אחד הוא.

מ"א י'.

פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי

במשמר בית שר הטבחים אתי ואת שר האפים. יל"ה למה נאמר ב' פעמים "אתי", ושוב נמצא דכתב עלה באבן עזרא וז"ל אתי ואת שר האפים אמר אותי פעם שנית כי כן דרך הלשון כמו ואני אנה אני בא (לעיל פל"ז מקרא ל') עכ"ל, ובדעת זקנים לבעלי התוס' תי' ויתן אותי במשמר וגו' אותי ואת שר האפים אותי אותי למה שמעתי מפי הרב יהודה הכהן שכך אמר לפרעה לא תהא סבור שהבין מתוך תפישתי שהיה לי להנצל משר האופים כי מעולם לא הקלו בתפישתי יותר מתפישת שר האופים כל הימים היינו אני ושר האופים ביחד עכ"ל.

מ"א י"א.

ונחלמה חלום בלילה אחד אני

והוא איש כפתרון חלמו חלמו. פרש"י וז"ל איש כפתרון חלמו חלמו הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו עכ"ל, הנה לעיל (וישב פ"מ מקרא ה') כתיב ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר ופרש"י וז"ל ויחלמו חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר כו' עכ"ל, ולפי"ז יתכן לפרש נמי הכא איש כפתרון חלמו חלמו דהיינו שכל אחד חלם גם הפתרון של חבירו, וקצת פלא למה רש"י לא פירש כן הכא.

מ"א י"ב. **ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו איש כחלמו פתר.** פרש"י וז"ל נער עברי עבד ארורים הרשעים שאין טובתם שלימה שמזכירו בלשון בזיון כו' עברי אפילו לשוננו אינו מכיר כו' עכ"ל, והאמת שיוסף ידע לשון מצרי כי ידע שבעים לשון וכמבואר להלן (פמ"ב מקרא כ"ג) דכתיב והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם ופרש"י וז"ל כי המליץ בינתם כי כשהיו מדברים עמו היה מליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי עכ"ל ומבואר שודאי ידע יוסף לשון מצרי שהרי עם המליץ דהיינו מנשה כמו שפרש"י שם דיבר עמו יוסף בלשון מצרי.

אמנם אינו מוכרח דהא ארז"ל (סוטה ל"ו ב') א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן בשעה שא"ל פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגו' אמרו איצטגנני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו אמר להן גנוני מלכות אני רואה בו אמרו לו א"כ יהא יודע בשבעים לשון בא גבריא"ל ולמדו שבעים לשון כו' ע"כ, ומבואר דעד עתה לא ידע יוסף השבעים לשון וא"כ גם שפת המצרים על כרחך לא ידע.

מיהו יש לדחות, דעל כרחך צ"ל שידע יוסף שפת המצרים, דאלת"ה א"כ היאך היה מדבר בביה"ס עם שרי פרעה ולאחמ"כ עם פרעה עצמו (קודם שהמלאך גבריא"ל למדו ע' לשון), ואין לומר שדיבר עמם בלשון הקודש, כי המצרים לא ידעו לשון הקודש כמבואר בהדיא בסוטה שם דביקש פרעה שילמדנו יוסף שפת לשון הקודש יעו"ש, אבל גם זה קשה לומר שידע יוסף שפת המצרים, דאת"ל שבאמת ידע יוסף שפת המצריים, א"כ היתכן שיעיז שר הטבחים לומר לפני פרעה דבר שקר שיוסף אינו מכיר לשוננו, בזמן שמכיר ומדבר עם פרעה עצמו בשפתם של המצרים, וצ"ל שהיתה שפה אחרת שגם פרעה ידעה וגם יוסף ידעה, ואולי בארץ ישראל היתה שפה לכנענים ואותה ידעו בכל המקומות.

ומה שאמרו בגמ' בא גבריא"ל ולמדו שבעים לשון, על כרחך צ"ל לאו שבעים ממש, דהא לשון הקודש ודאי ידע ועוד שפה אחת לפחות וכן"ל, אלא הכונה צ"ל שהשלים ידיעתו לשבעים לשונות.

כתב בספר מעולפת ספירים בשם הזה"ק וז"ל שם (ספר בראשית) דף פ"ט ע"א כתב שמלאכי השרת יודעים תרגום שהרי גבריא"ל לימד ליוסף ע' לשון אלא אע"פ שיודעים אותו אין נזקקין לו תנן שאין משגיחין עליו שהוא מאוס בעיניהם ויש להסכים זה עם הגמרא עכ"ל.

מ"א י"ג. **ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כני ואתו תלה.** פרש"י וז"ל השיב על כני פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבדיו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר עכ"ל, הנה ביאר רש"י למה כתיב "השיב" ולא "השיב פרעה", ומשמע דאליבא דאמת כן היה שאמר שר המשקים אתי השיב פרעה, ורק הכתוב קיצר ואמר רק אתי השיב.

ויתכן היה לומר דבאמת שר המשקים אמר רק אתי השיב וכמו שאמר הכתוב, והא דלא אמר אתי השיב פרעה או אתי השבת (שהרי דיבר עתה לפרעה) היינו מפני כבוד המלכות, אבל יש לדחות דהא לעיל (מקרא י') כתיב פרעה קצף וגו' הרי לנו שאין בזה מפני כבוד המלכות, ואולי פעם אחת לית בה משום כבוד המלכות, אבל יותר מפעם אחת לא מזכירים שמו של מלך בפניו כבוד המלכות.

מ"א י"ד. **וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו ויבא אל פרעה.** פרש"י וז"ל ויגלח מפני כבוד המלכות עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים אות ש' וז"ל מאי משום שמחה הא לא ידע עדיין איך דינו יצא שעדיין לא בא לפני פרעה ומי יודע אם יוכל לפתור אותו או לא עכ"ל, ולכאורה דברי השפתי חכמים אינם להא דכתב הספורנו לעיל וישב (פ"מ מקרא י"ד) דכתיב כי אם

זכרתי אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתי אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה, ופירש הספורנו וז"ל והזכרתי אל פרעה המכיר אותי כשהייתי בבית שר הטבחים והוצאתני הנה תוציאני בלי ספק עכ"ל, ולפי"ז בטוח היה יוסף שעתה שפרעה קורא לו הוא יצא מבית האסורים, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא לפירוש השפ"ח אמאי גילת, והיה אפשר לומר הכי, דהנה לעיל (וישב פל"ט מקרא ו') כתיב והיה יוסף יפה תאר ויפה מראה ופרש"י וז"ל והיה יוסף יפה תואר כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אמי מגרה בך את הדוב מיד כו' עכ"ל, ולפי"ז יתכן דלכן הוצרך רש"י לפרש הכא ויגלח מפני כבוד המלכות, דאל"כ הרי אביו התאבל, וק"ל.

והעירוני לפרש עוד דברי רש"י, והוא ע"ד מש"כ השפ"ח, דאי משום שמחה היה צריך לבוא מיד לפרעה ולמה קודם גילח, ולכן פרש"י דקודם גילח מפני כבוד המלכות, ואח"כ בא.

ומש"כ הספורנו דפרעה הכיר את יוסף, יתכן לסייע מהא דכתיב לעיל (מקרא י"ב) ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים וגו', ולהלן מיניה (בקרא דידן) כתיב וישלח פרעה ויקרא את יוסף וגו', ולכאורה היה צ"ל וישלח פרעה ויקרא את הנער העברי עבד לשר הטבחים וכדו', אלא על כרחך שכשומר ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים מיד הבין פרעה שזהו יוסף, שהרי הכירו, ומה שלא אמר יוסף רק אמר נער עברי עבד לשר הטבחים, מפני רשעותו אמר כן כדפרש"י שם.

מ"א י"ה. **והנה מן היאר עלת שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו.** ולעיל (מקרא ב') כתיב יפות מראה ובריאת בשר, וצ"ב ההפרש דב' שינויי הלשון, הא' דהכא כתיב ויפת תאר והתם כתיב יפות מראה, והב' דהכא כתיב ובריאות בשר בתחילה והתם כתיב בסוף, ועי' העמק דבר למרן הנצי"ב זי"ע, והרמב"ן לעיל (מקרא ג') כתב וז"ל ואולי המראה והסיפור היו שווים והכתוב לא

יחוש אשר הוסיף בסיפור ולא נודע כי באו אל קרבינה עכ"ל, ובכלי יקר לעיל (מקרא ח') כתב וז"ל ד"א לכך אמר ואין מגיד לי כו' כי מי שיאמר לו החלום ודאי נביא הוא ופתרונו אמת אבל פרעה סיפר חלומו וא"כ במה יודע לו אם הפתרון אמת על כן היה משנה בסיפור חלומו בכמה דברים ממה שראה וחשב מי שיגיד לו השינויים רוח ה' דיבר בו וכמו שספרו לפני יוסף כך ספרו גם לפני החרטומים ואין מגיד לו על השינויים ע"כ לא קיבל פרעה פתרונו אבל יוסף הגיד לו כל השינויים ואמר לו לא ראית צנומות אלא דקות כדאיתא במדרש (תנחומא ג') עכ"ל, והעירוני ליישב עוד תי' נפלא בזה"ל מכל השינויים למדים דהא בפעם הראשונה היה זה תאור התורה וזהו מה שהיה באמת ובפעם ב' היה זה סיפור פרעה וחזינו כמה משנים בני אדם מהמציאות האמיתית אף במקום שמנסים לדייק דהא הכא רצה לדייק לדעת פתרון האמיתי ואעפ"כ שינה בלשונו וצ"ע ע"כ.

מ"א י"ט. **והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע.** ולעיל (מקרא ג') כתיב והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן מן היאר רעות מראה ודקות בשר ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר, וצ"ב ההפרש דב' שינויי הלשון, הא' דהכא לא כתיב עלות אחריהן "מן היאור" והתם כתיב מן היאור, הב' דהכא כתיב דלות ורעות תאר מאד והתם לא כתיב אלא רעות מראה, הג' דהכא כתיב ורקות בשר והתם כתיב ודקות בשר, הד' דהתם כתיב ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר והכא לא כתיב, ועיין מה שכתבנו ליישב בזה לעיל מקרא י"ח.

מ"א כ'. **ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשונות הבריאות.** ולעיל (מקרא ד') כתיב ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפות המראה והבריאות וייקץ פרעה, וצ"ב ההפרש דב' שינויי הלשון, הא' דהכא כתיב הפרות הרקות והרעות והתם כתיב הפרות רעות המראה ודקת הבשר, הב' דהכא כתיב הפרות

הראשונות הבריות והתם כתיב הפרות יפת המראה והבריות, ועיין מה שכל' ליישב בזה לעיל מקרא י"ח.

מ"א כ"א. ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ. ולעיל (מקרא ד') לא כתיב ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה, ועי' העמק דבר, ועי' מש"כ לעיל מקרא י"ח.

מ"א כ"ב. וארא בחלמי והנה שבע שבילים עלת בקנה אחד מלאת וטבות. יל"ה למה לא כתיב ואישן שנית וארא בחלמי, דהא בקרא הקודם כתיב ואיקץ, ושמא כך היה לשון פרעה, ודוחק.

מ"א כ"ד. ותבלען השבילים הדקת את שבע השבילים הטבות ואמר אל החרטמים ואין מגיד לי. הכא גבי השבילים לא כתיב ולא נודע כי באו אל קרבינה וגו' כמו שכתוב לעיל מקרא כ"א גבי הפרות, וצ"ב ההפרש, ועי' מש"כ ליישב בזה לעיל מקרא י"ח.

והנה יל"ה למה הוצרך פרעה לומר ואמר אל החרטמים ואין מגיד לי והרי זה בושות לפרעה ולמצרים לומר כן, וי"ל דמן השמים סיבבו זאת שיאמר כך מדה כנגד מדה על מה שאמר שר המשקים (לעיל מקרא י"ב) ושם אתנו נער עברי עבד וגו' יעו"ש ברש"י, וק"ל. ועי' בזה ביאור נפלא בהעמק דבר.

מ"א כ"ז. ושבע הפרות הרקות והרעות העלת אחריהן שבע שנים הנה ושבע השבילים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב. ולעיל (מקרא כ"ו) כתיב שבע פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבילים הטבת שבע שנים הנה חלום אחד הוא, וצ"ב ההפרש דב' שינויי הלשון, הא' בקרא גופא דבתחילה גבי הפרות כתיב העלת אחריהן ואילו להלן גבי השבילים לא כתיב צמחות אחריהן, הב' דהכא כתיב יהיו שבע שני רעב ואילו לעיל כתיב שבע שנים הנה, ועי' מש"כ לעיל מקרא י"ח.

ושב נמצא עוד בתנחומא (מקץ ו') הכי, ותכלינה שבע שני השבע וגו' ותכלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף מהו כאשר אמר יוסף (פי' דהול"ל כאשר חלם פרעה או דלא לימא כלל) אמר רבי יהודה בר שלום ארבע עשרה שנה של רעב היו ראויין לבא שכן יוסף אומר שבע פרות הרקות והרעות שבע שנים הנה ושבע השבילים הרקות שבע שנים הנה הרי ארבע עשרה שנה אלא שגזר יוסף ונעשו שבע שנים שנאמר יהיו שבע שני רעב לפיכך כתיב כאשר אמר יוסף כו' ע"כ, והיינו דהיו צריכים להיות י"ד שנה רעב ויוסף גזר שיהיו רק ז' שנה רעב וזהו דכתיב גבי הז' שני רעב "יהיו" שני רעב, ומעתה אתי שפיר דלכן גבי ז' שני השבע לא כתיב יהיו שבע שני שבע והיינו כי הז' שני שבע בין כך היו צריכין להיות אף בלא איזו גזירה דיוסף הצדיק, וק"ל.

ומה שאמר המדרש, שכן יוסף אומר שבע כו' "ושבע השבילים הרקות שבע שנים הנה" צ"ב דהא לא מצינו מקרא כזה, אלא כתיב "ושבע השבילים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב", ועוד צ"ב דהרי גם גבי השנים הטבות יוסף אמר ב' פעמים שבע שנים וכדכתיב מקרא דידן, וא"כ אמאי לא ילפינן מזה דהיה צריך להיות י"ד שנה של שובע, (וביותר דהא הכא אצל שני השובע כתוב בהדיא ב"פ שבע שנים דיקא, ולא יהיו שבע שני שובע כדכתיב גבי הרעב יהיו שבע שני רעב), ושמא י"ל דהתם גבי הרעב דייק המדרש מהא דגבי הרעב אמר יוסף יהיו שבע שני רעב, ומשא"כ גבי שני השובע לא אמר כן רק אמר שבע שנים סתם, ומהא דייק דהיה צריך להיות י"ד שני רעב ויוסף גזר שיהיו רק שבע שני רעב וכנתבאר למעלה, אבל גבי שני השובע דלא אמר יוסף יהיו שבע שני שובע לא הו"מ לדייק דהיה צריך להיות י"ד שני שובע וכן"ל, אבל מ"מ קשיא קושיא אחריית אמאי יוסף אמר ב"פ שבע שנים גבי שני השבע.

מ"א כ"ט. הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים. יש לדקדק דלכאורה היה

צ"ל הנה שבע שנים באות ובהם יהיה שבע גדול בכל ארץ מצרים.

מ"א ל"ח. ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא

כזה איש אשר רוח אלקים בו. הנה כתיב (במדבר כ"ז י"ח) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו, ובתרגום אונקלוס תרגם ואמר ה' למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר די רוח נבואה בה ותסמוך ית ידך עלוהי, ופרש"י וז"ל אשר רוח בו כאשר שאלת שיכול להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד עכ"ל, ושם ה"נ זו היתה כונת פרעה בזה שאמר הנמצא כזה איש אשר רוח אלקים בו, דהיינו שרצה שיהיה יוסף המושל במצרים.

מ"א ל"ט. ויאמר פרעה אל יוסף אחרי

הודיע אלקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. יל"ה דכיון שהקב"ה הודיע ליוסף את פתרון החלומות א"כ מנין שיוסף היה נבון וחכם, דבשלמא אם היה פותר לבדו היה זה סימן שהיה נבון וחכם, אבל עתה מנין, ויל"ה דהנה ארז"ל (נדרים ל"ח א') אמר ר' יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולן ממש כו' חכם רב ושמואל דאמרי תרויהו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם ניתנו למשה חסר אחת שנאמר ותחסרהו מעט מאלקים כו', ולפי"ז ניחא דמאחר שהקב"ה הודיע ליוסף את פתרון החלום על כרחך שהוא נבון וחכם.

הנה מה שאמר פרעה אין חכם ונבון כמוך ולא אמר אין נבון וחכם ממך, שהרי אפילו כמוהו לא נמצא וכ"ש יותר ממנו.

ארז"ל (ברכות נ"ו א') א"ל קיסר לר' יהושע בר' חנינא אמריתו דחכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי א"ל חזית דמשחרי לך פרסאי כו' הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא ע"כ, יל"ה מה ענין חכם לענין ידיעת החלומות ע"פ נבואה, דכי כיון שהוא

חכם הוא חייב לדעת מה פלוני יחלום בלילה, והרי אין זה ענין לחכמה, ואין ליישב דהקיסר ידע שאין אדם חולם אלא מתוך הרהורי לבו (כדאמרי' שם נ"ה ב') ולכן שאל, דא"כ אמאי הרהר כל היום, וצ"ב.

והא דאמר ליה קיסר לריב"ח אמריתו דחכמיתו טובא כו', עיין (בכורות ח' ב') בכל המעשה דהתם א"ל ריב"ח שהיהודים חכמים יותר מן הגויים כו' יעו"ש.

מ"א מ'. אתה תהיה על ביתי ועל פיך

ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך. יש לדקדק דלכאורה הוה להכתוב לומר רק הכסא יגדל ממך, ואולי י"ל הכונה כך, רק ע"י הכסא אגדל ממך.

מ"א נ"ב. ואת שם השני קרא אפרים כי

הפרני בארץ עניי. יתכן דהפרני היינו פירושו גם דנעשה למלך במקום שהיה עבד.

מ"א נ"ד. ותחלינה שבע שני הרעב לבוא

כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם. הנה הכא כתיב דהיה רעב בכל הארצות, ובארץ מצרים אף שהיה רעב מ"מ היה לחם, ויל"ה דא"כ למה אמר יוסף לפרעה לעיל (מקרא ל"ו) והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב "אשר תהיין בארץ מצרים" וגו', דהרי רק בכל הארצות היה רעב וכתבאר בקרא דידן וכדלעיל, ועי' רשב"ם דכתב וז"ל ובכל ארץ מצרים היה לחם כי נתן יוסף אוכל בערים עכ"ל והיינו דודאי היה רעב במצרים אלא שאכלו מה שיוסף שמר באוצרות.

מ"א נ"ה. ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק

העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. פרש"י וז"ל אשר יאמר לכם תעשו לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם למה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר כלם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה ומה אם יגזור עלינו ונמות עכ"ל,

עכ"ל, וגם בזה היה הס"מ יכול לטעון שאין צדק להעביר עם שלם בגלות מעיר לעיר כדי להסיר חרפה מעל אחיו, וכדי שס"מ לא יתבעהו, לכן מל את המצריים שעל נימולים הס"מ לא יכול לטעון וכן"ל.

ועוד י"ל דהנה כתב הרמב"ם (פי' מהל' מלכים ה"ח) וז"ל אמרו חכמים שבני קטורה שהם זרעו של אברהם שבא אחר ישמעאל ויצחק חייבין במילה והואיל ונתערבו היום בני ישמעאל בבני קטורה יתחייבו הכל במילה בשמיני ואין נהרגין עליה עכ"ל, וארז"ל (תנחומא ויצא ז') שבזמן השיעבוד היו במצרים מכל ע' אוה"ע, ולפי"ז י"ל דלכן אמר יוסף לכולם להיות נימולים והיינו משום שגם מבני קטורה היו שם ורצה שיהיו נימולים וכדינא, ואף שהיה יכול לברר כל אחד לאיזו אומה הוא שייך כי עדיין לא נתערבו מ"מ לא רצה שיתגלה הדבר שהוא יהודי ולכן לא בירר ואמר שכולם ימולו. וכ"ז הוא דוקא לשיטת הרמב"ם, אבל לשיטת רש"י (עי' משנה למלך ד"ה ראיתי לעורר, ועי' רש"י לעיל לך לך פי"ז מקרא י"ט ד"ה וקראת) בני קטורה ובני ישמעאל לא נתחייבו במילה.

מ"ב א'. וירא יעקב כי יש שבר במצרים

ויאמר יעקב לבניו למה תתראו. פרש"י וז"ל וירא יעקב כי יש שבר במצרים ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף עכ"ל, יל"ה דכיון שנתבאר דראה ברוה"ק כי יש שבר במצרים, וזהו וירא, א"כ מאי כתיב להלן (מקרא ב') ויאמר הנה שמעתי וגו' דהרי לא שמע רק ראה באספקלריא של רוח"ק, וי"ל דמה דכתיב כי יש שבר במצרים אין הכונה שבר והיינו אוכל, אלא הכונה שבר והיינו שראה שתהיה לו משם נחמה, ובאמת לא ראה שיש שם אוכל רק שמע, וזהו ג"כ מש"כ רש"י ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף והיינו שראה שתהיה לו משום נחמה אבל לא ראה שנחמה תהיה לו ע"י יוסף, וק"ל.

וכן ארז"ל ב"ר צ"א ה' ותנחומא מקץ ז', ולהבין הענין דהנה קשה למה הלכו אצל פרעה כמש"נ ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם וגו', דהרי מיד היו צריכים ללכת ליוסף שהיה ממונה על כל ענין האוכל, ולכן פירשו דבאמת מתחילה הלכו ליוסף אלא כיון דאמר להם שימולו אז הלכו לפרעה, וק"ל.

והנה יל"ה הענין דרצה יוסף שהמצריים יהיו נימולין, וי"ל דהנה ארז"ל (ב"ר צ"א ו') שידע יוסף שאחיו יורדין למצרים לשבר אוכל, ועוד ארז"ל (שם צ"ג ח') דהשבטים רצו להחריב את מצרים יעו"ש, וכיון שכן רצה יוסף שהמצריים ימולו כדי שיהיו חלשים כדאמר' בגמ' (מעילה י"ז י') שעל אותו הצד שאחיו השבטים ילחמו עם מצרים, שלא ימות אחד מן השבטים ובפרט שהיו השבטים שבטי יה וביותר שהרי יעקב אבינו היה צריך להעמיד י"ב שבטים כדלעיל (ויצא ל' כ"ד) וברש"י שם, ועי' כלי יקר.

ועוד י"ל לפי מה שראיתי כתוב בשם הילקוט ראובני (וישלח פל"ד מקרא כ"ה) דהס"מ עלה לרקיע ותבע דמם של אנשי שכם שהרגום שמעון ולוי, צעקו עליו ואמרו מי שמך לאיש להיות תובע על אנשים הנימולים אלו שנהרגו כולם הם נימולים ואין לך טענה לתבוע אלא על ערלים שהם מסיטרא דילך, ויצא מלפני ב"ד אבל וחפוי ראש ע"כ, ועל זה הדרך י"ל דכיון שיוסף ידע שהוא עתיד לקנות חלקי אדמות המצריים מפני הרעב, שבעבור זה המצריים קנו הלחם, לכן הוא מל אותם, והיינו כדי שהס"מ לא יתבע אותו על שלא עשה כדן במה שנטל מהם הקרקעות עבור הלחם, כי סוף סוף המצריים עצמם עבדו ועמלו על כל התבואה שהיו באוצרות יוסף ויוסף רק שמר על זה וא"כ מן הדין שהם יקבלו האוכל בלא שיצטרכו ליתן תמורה, וכן הא דכתיב להלן (פמ"ז מקרא כ"א) ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו ופרש"י וז"ל ואת העם העביר יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים

עוד יל"ה למה דוקא הם ירדו למצרים, וי"ל דבאמת לבני יעקב לא נשארה תבואה וזהו מה שפרש"י למה תראו עצמכם כו' כאילו אתם שבעים, אבל לבני ישמעאל ובני עשו עדיין היה תבואה וזהו מפרש"י כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה. ואפשר דתירוץ זה הוא מוכרח והיינו משום דאי באותה שעה עדיין היה להם לבני יעקב תבואה והיו ממש שבעים א"כ מהו למה תראו עצמכם כאילו אתם שבעים דהול"ל למה תראו עצמכם שבעים ומהו "כאילו אתם", אבל עתה נחא משום דאין זה קאי על בני יעקב אלא על בני ישמעאל ובני עשו, אבל יש לדחות דהא ארז"ל (תענית י' ב') שכח ואכל ושתה אל יתראה בפני הציבור ואל ינהיג עידונין בעצמו שנאמר ויאמר יעקב לבניו למה תתראו אמר להם יעקב לבניו אל תראו עצמכם כשאתם שבעין לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל כדי שלא יתקנאו בכם ע"כ, ומבאר בהדיא דלבני יעקב היה עדיין מזון וכדפרש"י, ולבני עשו ולבני ישמעאל כבר לא היה מזון, ודלא כמש"כ ליישב, אבל התירוץ הנכון דאי לאו הצורך על בני יעקב לא היתה מספרת התורה שירדו למצרים משום הרעב, וכ"ש אחרים.

עוד יל"ה דהנה כתיב (רות א' א') ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדה מואב הוא ואשתו ושני בניו, ופרש"י וז"ל וילך איש עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מא"י לחו"ל מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים באים לדוחקו לכך נענש עכ"ל ומצינו התם דנענש מפני שיצא מא"י לחו"ל אע"פ שעדיין היה לו מה לאכול וא"כ היאך השבטים ירדו למצרים והרי עדיין היה להם מה לאכול וכפרש"י, וי"ל דהוא נענש כי סיבת הליכתו לחו"ל לאו משום הרעב עצמו היה אלא משום שלא רצה לפרנס העניים, ומשא"כ השבטים שסיבת הליכתן היתה מפני הרעב עצמו.

פרש"י וז"ל למה תתראו למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי

שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב כו' עכ"ל, יל"ה דהא (להלן מקרא ה') כתיב ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען, וחזינן דכתיב בהדיא שהרי היה רעב בארץ כנען, והיאך פרש"י שבאותה שעה עדיין היה להם תבואה, וי"ל דבאמת בשעה שאמר יעקב למה תתראו עדיין היה תבואה, אבל לכאורה יש לדחות דהא לעיל (פמ"א מקרא נ"ד) כתיב ויהי רעב כל הארצות ומסתברא דכונת הכתוב לכלול גם את א"י וא"כ מבואר שכשירדו למצרים כבר היה רעב, ועוד י"ל שהתחיל הרעב ולהם עדיין נשארה תבואה אבל לבני ישמעאל ובני עשו כבר לא נשארה תבואה, ויש להביא ראיה דשייך שיהיה רעב בארץ ואעפ"כ יהיו כאלו שיש להם אוכל, והיינו הא דאלימלך (במגילת רות פ"א) שהיה עשיר גדול אף שהיה אז רעב, וכן הא דרבי בגמ' (ב"ב ח' א') יעו"ש.

מ"ב ה'. **ויבואו בני ישראל לשבר בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען.** יל"ה דלכאורה היה הכתוב צריך לומר, כי יעקב אביהם שלחם מפני הרעב אשר היה בארץ כנען וכדו', ולמה לא הזכיר הכתוב שירדו למצרים מכח שליחות אביהם, ושמא י"ל דסוף סוף היו מגיעין לזה שירדו למצרים מפני הרעב, ודוחק.

ויתכן דלכן פרש"י וז"ל כי היה הרעב מוסב על הבאים כי היה הרעב בארץ כנען והיו באים הרבה שיירות משום עכ"ל, והיינו דהא דכתיב כי היה הרעב בארץ כנען אין זה טעם למה ויבאו בני ישראל, אלא זה טעם לכל הבאים מארץ כנען וכדפרש"י, וק"ל.

מ"ב ח'. **ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו.** יל"ה דהא לעיל (מקרא ז') כבר כתיב וירא יוסף את אחיו ויכרם וגו', וא"כ למה הוצרך שוב לומר ויכר יוסף את אחיו, ואת"ל דהוא מפני סיפא דקרא דכתיב והם לא הכירוהו, אכתי יקשה אמאי לעיל לא כתיב והם לא הכירוהו, והיינו שיכתוב קרא ויקרא יוסף את אחיו ויכרם והם לא הכירוהו, ועי' רמב"ן.

מ"ב ט"ז. שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם. ולהלן (מקרא י"ט) כתיב אם כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם, וצ"ב למה שינה דבתחילה אמר לשלוח אחד ולהשאיר את השאר כולם, ואח"כ אמר בהיפוך לשלוח את כולם מלבד אחד שישאר.

מ"ב כ'. ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ואל תמותו ויעשו כן. יל"ה מהו ויעשו כן, דהרי עדיין לא הלכו עד ג' ימים שנאסרו, ורק אחר ששחררו אחר ג' ימים שנאסרו רק אז הלכו וכדכתיב להלן (מקרא כ"ו) וישאו את שברם על חמריהם וילכו משם (וצ"ב מהו וילכו משם דמהיכן הלכו אם לא משם ולמה נאמר תיבת משם), ושוב ונמצא דכתב החיזקוני וז"ל ויעשו כן אמרו לעשות כן עכ"ל.

מ"ב כ"ד. ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם. פרש"י וז"ל ויסב מעליהם לפי מה ששמע נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה, ויבך לפי ששמע שהיו מתחרטין, את שמעון הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא ד"א נתכוין יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו, ויאסור אותו לעיניהם לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו עכ"ל, יל"ה דנהי נמי דיוסף לא רצה ששמעון ולוי יהיו יחדם מ"מ למה לקח דוקא את שמעון ולא את לוי, ובפשוטו י"ל משום דשמעון השליכו הבורה וגם אמר הנה בעל החלומות הלזה בא כדפרש"י.

ועוד י"ל דהנה כתיב להלן (ויגש פמ"ו מקרא י') ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאל בן הכנענית ופרש"י וז"ל בן דינה שנבעלה לכנעני כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה עכ"ל, ונמצא דשמעון נשאה לדינה, והנה ארז"ל (פרקי דר"א פל"ח) כתיב

(עמוס ה' י"ט) ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש וכשבא יעקב לביתו בארץ אחוזתו שבארץ כנען נשכו הנחש ואיזה נחש שכם בן חמור שהיתה בתו של יעקב יושבת אוהלים ולא היתה יוצאת החוצה מה עשה שכם בן חמור הביא משקות נערו חוצה לה מתופפות בתופים יצאה דינה לראות בבנות המשחקות ושללה כו' והרתה וילדה את אסנת ואמרו בני ישראל להרגה שעכשיו יאמרו כל הארץ שיש בית זמה באהלי יעקב מה עשה יעקב הביא ציץ וכתב עליו שם הקדש ותלה על צוארה ושלחה והלכה לה והכל צפוי לפני הקב"ה וירד מיכאל המלאך והורידה למצרים לביתו של פוטיפרע שהיתה אסנת ראויה ליוסף לאשה והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה וגדלה עמה כבת וכשירד יוסף למצרים לקחה לו שנאמר ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן און לאשה ע"כ, (ומה דשכם נמשל לנחש י"ל כי הנחש הוא ליצן (מדרש שוח"ט תהלים מזמור א' ד"ה ד"א אשרי האיש מדבר באדה"ר כו') והרי שכם עשה שם מעשה ליצנות גדול כדאי' בפרקי דר"א הנ"ל), ונמצא דדינה אחות יוסף היתה ג"כ חמותו דיוסף שהרי נשא יוסף את בת דינה, וכיון דשמעון נשאה לדינה א"כ שמעון הוא בעל חמותו דיוסף.

והנה כתב המחבר (שו"ע יו"ד סי' ר"מ סכ"ד) חייב אדם לכבד חמיו, וכתב הט"ז בשם הב"ח דה"ה חמותו והטעם משום הא דמצינו גבי דוד שקרא אבי לשאול חמיו ע"כ, ובברכי יוסף הוסיף דכיון שהאשה חייבת בכבוד בעלה לכן כשהיא מכבדת הורי בעלה א"כ מכבדת בזה גם את בעלה ע"כ, ואפשר להוסיף גם בהיפוך דהנה כתב הרמב"ם (פט"ו מהל' אישות הי"ט) וכן צוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יותר מגופו כו' עכ"ל והשתא כיון דהאיש חייב לכבד את אשתו לכן כשהוא מכבד את הוריה א"כ מכבד בזה גם אותה.

ועוד כתב המחבר (שם סכ"א) חייב אדם לכבד אשת אביו אע"פ שאינה אמו כל זמן שאביו קיים וחייב לכבד בעל אמו כל זמן שאמו קיימת אבל לאחר מיתה אינו חייב בכבודם ומ"מ דבר הגון לכבדם אף לאחר מיתה ע"כ.

לא שאל אותם, רק יוסף אמר להם זאת המציאות בלי ששאלם והם ענו לו, אך דא"כ יקשה על המדרש דהא כתיב בהדיא ויאמרו שאול שאל האיש וגו' וכדלעיל. ושוב נמצא דכבר הקשה כן הרמב"ן לעיל פמ"ב מקרא ל"ד, ותירץ חזא דבאמת יוסף לא שאלם רק מעצמם אמרו לו ומה שאמרו שאול שאל האיש היה זה התנצלות לאביהם, והיינו דשינו מן האמת וצ"ל דהוא מפני דרכי שלום, ועוד תירץ דבאמת יוסף שאלם אלא דהכתוב קיצר שם והביא ראיה מדכתיב להלן (ויגש פמ"ד מקרא י"ט) אדוני שאל את עבדיו וגו', יעו"ש ברמב"ן.

אך אכתי קשיא דבשלמא לתי' בתרא ניהא דיוסף שאלם וזהו דכתיב ויאמרו שאול שאל האיש וגו' וזהו נמי דכתיב אדוני שאל את עבדיו וגו', אבל לפי' קמא דמה שאמרו שאול שאל האיש זה היה התנצלות לאביהם, א"כ מהו דכתיב אדוני שאל את עבדיו דמזה מוכח בהדיא שיוסף כן שאלם כי בזה לא שייך ענין התנצלות שהרי ליוסף דיבר ולא לאביהם, וצ"ב.

ומ"מ יש לסייע לתי' קמא דהיה התנצלות לאביהם ובאמת יוסף לא שאלם, והוא, ממה שאמרו ליעקב הידוע נדע כי יאמר הורידו את אחיכם, דלכאורה אין מובן המקרא שם, דבתחילה אמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אחיכם חי היש לכם אח ונגד לו על פי הדברים האלה, ואח"כ הוסיפו ואמרו הידוע נדע כי יאמר הורידו אחיכם הקטן, דהא מזה שאמרו הידוע נדע וגו' משמע דמעצמן אמרו ליוסף ולא שיוסף שאלם דא"ל שיוסף שאלם דאת"ל דיוסף שאלם א"כ מאי נפק"מ אם היו יודעים שהוא יאמר להוריד את בנימין אם לא, דאף אם היו יודעים בודאי שהוא יאמר להוריד את בנימין ג"כ היו צריכים לענות דהיאך לא יענו למושל מצרים, אלא על כרחך מבואר בזה שאמרו הידוע נדע וגו' דמעצמן אמרו ולא שהוא שאלם, וא"כ קשיא דבתחילה מבואר דיוסף שאלם כמש"נ ויאמרו שאול שאל האיש וגו', ואח"כ מבואר דמעצמן אמרו כמש"נ הידוע נדע וגו' וכתבאר, וי"ל דבאמת יוסף לא שאלם וכת' קמא דהרמב"ן דמה שאמרו שאול שאל האיש היה זה

ועתה (לסברת הברכ"י הנ"ל) יתכן דכבוד הוא לאיש שמכבדים גם את אשת אביו וכן בהיפוך כבוד הוא לאשה שמכבדים גם את בעל אמה, וכיון שכן, נמצא דמה שחייב אדם לכבד חמיו וחמותו היינו אפילו אם זה בעל חמותו נמי, כי בזה שהחתן מכבד את בעל חמותו כבוד הוא לאשתו, ודאיתנן להכי י"ל כך, שהרי נתבאר לעיל דיוסף נשא את בת דינה וא"כ דינה היא חמותו דיוסף, ושמעון נשאה לדינה וא"כ שמעון הוא בעל חמותו דיוסף, וכיון שכן, לכן היה חייב לכבדו יוסף את שמעון, ולכן אסר דוקא את שמעון ולא את לוי, כי לא רצה להטריח את שמעון כ"כ הרבה בדרכים, ואי תקשי מה כבוד הוא ליאסר, ע"ז י"ל דכבר פרש"י דדוקא לעיניהם אסרו אבל אח"כ הוציאו האכילו והשקהו, כי רצה באמת לכבדו. ואסרו לעיניהם כדי שלא יבינו שהוא יוסף שאם היה מכבדו לעיניהם שמא היו מבינים שהוא יוסף שחייב בכבודו.

מ"ג ה'. ואם אינך משלח לא נרד כי האיש אמר אלינו לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. הא דכתיב ואם אינך משלח לא נרד היינו לא נוכל לרדת, וכמו דבאמת כתיב (להלן ויגש פמ"ד מקרא כ"ו) ונאמר לא נוכל לרדת וגו'.

מ"ג ו'. ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח. ולהלן (מקרא ז') כתיב ויאמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אחיכם חי היש לכם אח ונגד לו על פי הדברים האלה הידוע נדע כי יאמר הורידו את אחיכם, והנה יל"ה דהא לא מצינו שיוסף שאל אותם כן, ואדרבא משמע דהם מעצמם אמרו כן כדלעיל (פמ"ב מקראות י"ב י"ג) יעו"ש.

ושב נמצא דארז"ל (ב"ר צ"א י') ויאמרו שאול שאל האיש וגו' אמר רבי אבא בר כהנא אפילו עצי עריסותינו גילה לנו (וכן פרש"י הכא), וכתב ביפה תואר שם וז"ל אפי' כו' פי' שהגיד לנו מאיזה מין עץ היו עשויות עריסותינו שהיינו ישנים שמה בקטנותינו כו' עכ"ל יעו"ש, ומבואר דהמדרש למד דבאמת יוסף

התנצלות לאביהם, ולכן הוסיפו הידוע נדע וגו' והיינו לרמז בתוך דבריהם את האמת שמעצמן אמרו.

מ"ג י"ג. ואת אחיכם קחו וקומו שובו אל האיש. יל"ה למה אמר יעקב ואת אחיכם ולא אמר ואת בנימין קחו וגו', וכן יל"ה בהא דכתיב (להלן מקרא י"ד) ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין וגו' דלמה לא אמר ושלח לכם את שמעון ואת בנימין וגו' ושוב נמצא דהכי הקשה הרמב"ן ותירץ דשמעון לא היה רצוי לאביו בעבור דבר שכם ולכן לא הזכיר את שמו של שמעון יעו"ש.

מ"ג ט"ו. ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימין ויקמו וירדו מצרים ויעמדו לפני יוסף. יל"ה מהו דכתיב ויקחו האנשים דהול"ל ויקחו בני יעקב אחי יוסף וכדו', וי"ל דהיינו משום דלהלן (מקראות ט"ז י"ז וכו') בכל המעשה הוזכרו בשם אנשים ובכדי שנבין שעליהם מדבר הכתוב להלן לכן כבר הקדים כאן ואמר ויקחו האנשים.

עוד יל"ה מהו המנחה הזאת, דהיכן מצינו שיעקב צוה להם ליקח דוקא מנחה זו ולא אחרת, וי"ל דהזאת היינו מעט צרי ומעט דבש נכאת וצרי ולט בטנים ושקדים ולא פחתו ולא הוסיפו לא בעוד מינים ולא בכמות אלו הדברים.

עוד יל"ה למה כפל הכתוב ואמר ומשנה כסף לקחו בידם דהרי כבר כתיב ויקחו וגו', וי"ל דרצה הכתוב לומר שלקחו זאת בידם ממש, וכדלהלן (מקרא כ"א) דכתיב ונשב אתו בידו וכן להלן (מקרא כ"ב) דכתיב וכסף אחר הורדנו בידנו וגו'.

עוד יל"ה למה הקדים הכתוב את המנחה ומשנה כסף לבנימין, וי"ל דהוא משום שבנימין לא הלך מרצונו הגמור של יעקב אע"ה.

מ"ג כ"ה. ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לחם. וכיון דשמעו דשם יאכלו לחם, לכן הכינו שם את המנחה ולא במקום אחר, אף שהיה יכול הדבר להיות סכנה כי

שמא עד שיכינו כבר יבוא יוסף ולא תספיק המנחה להיות מוכן, וזהו עד בוא יוסף בצהרים, לומר דהספיקו להכין המנחה עד בוא יוסף, ולא שיוסף בא תוך כדי ההכנה.

מ"ג כ"ו. ויבוא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו ארצה. פרש"י וז"ל הביתה מפרוזדור לטרקלין עכ"ל, יתכן דרש"י פירש כן משום דהוה קשיא מהו אשר בידם הביתה דהרי כבר נמצאים בבית, ולכן פרש"י דהיינו מהפרוזדור לטרקלין.

והנה קודם הביאו את המנחה ואח"כ השתחוו, והטעם כי איך ישתחוו ובאותו העת המנחה בידם, ולכן קודם נתנו המנחה, והיינו כדי שיהיו ידיהם פנויים ואח"כ השתחוו, דלכאורה מיד כשבא יוסף הסף צריכים להשתחוות, והבן.

מ"ג כ"ז. וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי. ולהלן (מקרא כ"ח) כתיב ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחוו ופרש"י וז"ל ויקדו וישתחוו על שאלת שלום כו' עכ"ל, והיינו שבזה ענו על השאלה ששאל אותם בשלום, והנה יל"ה דהרי בתחילה שאל בשלומם ואח"כ בשלום אביהם וא"כ למה ענו קודם על שלום אביהם ואח"כ על שלום עצמם דהא תנן (אבות פ"ה) שבעה דברים בחכם כו' ועונה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (ועי' ריש פ"ד דכלה רבתי), וכן מצינו גבי רבקה שענתה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (לעיל חיי שרה פכ"ד מקרא כ"ד) יעו"ש ברש"י, וי"ל דהרי לא מצינו בהדיא שענו על השאלה הראשונה והיינו על שלומם, רק מצינו שענו על שלום אביהם, ושמא בהאי גונא לא אמרי' ועונה על ראשון כו', והטעם שלא ענו על שלומם יתכן משום דאם היו עונים על שלומם היו צריכים להקדים שלומם לשלום אביהם וזה לא רצו לעשות מפני כבוד אביהם ומפני הא דתנן ועונה על ראשון כו', ולכן ענו רק על שלום אביהם,

ולא פחדו על שלא ענו על שלומם כי הם חיים וקיימים לפני יוסף והרי הוא רואה את שלומם.

וכדברינו ששאלם גם בשלום אביהם וגם בשלומם שוב נמצא דכן פירש האוה"ח הק', מיהו שמעתי לפרש עוד דבאמת לא שאלם על שלומם רק על שלום אביהם, וקרא ה"פ וישאל להם לשלום, ושלום מי שאל, ויאמר השלום אביכם וגו'.

מיהו יתכן דמה שפרש"י ויקדו וישתחוו על שאלת שלום, אין זה כמו שכתבנו למעלה שבזה ענו על שלומם, אלא הכונה שהם הודו לו על ששאל בשלום אביהם, אמנם זה אינו למש"כ האוה"ח הק' דשאל אותם גם בשלומם, דאל"כ למה לא ענוהו על שלומם ורק ענוהו על שלום אביהם, אבל להאי פ' בתרא דשמעתי דשאלה אחת שאלם והיינו רק על שלום אביהם ניהא, ודוק.

מ"ד ט'. **אשר יצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים.** ולהלן (מקרא י"ב) כתיב ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימין, והנה בנימין נשאר חי אע"פ שיהודה אמר אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגו', וזהו לא כמו שמצינו גבי יעקב שאמר (לעיל פל"א מקרא ל"ב) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה וגו', ולכן רחל נפטרה וכדפרש"י שם וז"ל לא יחיה ומאותה קללה מתה רחל בדרך עכ"ל, וטעם ההפרש י"ל משום דגבי רחל באמת גנבה התרפים ומשא"כ בנימין שהאמת שלא גנב הגביע, ועוד י"ל דאילו גבי בנימין אמר יהודה אשר ימצא אתו מעבדיך ומת והיינו שימות על ידך מדין מורד במלכות אבל לא מצד קללה אמר כן, ומשא"כ גבי רחל היה דבר יעקב

קללה ולכן נפטרה, ועוד י"ל דהנה כתב הבית יוסף (להלן מקרא י') וז"ל גם עתה כדבריתם וגו' י"ל שהם גזרו עליו מיתה והוא היה רוצה שיהיה עבד והיאך יצדק גם וי"ל שהם אמרו עבדי ביתך גנבוהו ואם יהיה כן אשר ימצא אותו מעבדיך ומת, אבל אם ימצא בנו נהיה עבדים וז"ש גם עכ"ל, ולפי"ז ניהא דומת לא קאי על בנימין אלא על עבדי יוסף.

ויתכן לומר דלכן ג"כ הוציא הב"י כונת הכתוב מפשוטו, והיינו דאמאי לא נתקיימה הקללה של יהודה, ועל כרחך דאין הכונה על בנימין שימות אלא על עבדי יוסף שימות וכמש"כ הב"י, וק"ל.

מ"ד ט"ז. **ויאמר יהודה לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלקים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו.** יל"ה דהא לעיל (מקרא ט') כתיב אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לעבדים, וא"כ היאך עתה אמר יהודה שהנמצא בידו יהיה ג"כ עבד, ולדברי הב"י הנ"ל (הובא לעיל מקרא ט') אתי שפיר מה שאמר יהודה שכולם יהיו עבדים ואף מי שימצא אצלו הגביע.

מיהו דברי הב"י צ"ב, דנהי נמי שנמצא הגביע בידם והיינו באמתחת בנימין ולכן לא ימות אלא יהיה עבד וזהו דכתיב אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים, מ"מ הרי הם אמרו שכולם יהיו עבדים כדכתיב וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים, וא"כ מה ענה ויאמר גם עתה "כדבריתם" כן הוא, דהרי אין זה כדבריתם, דאילו לדברי השבטים כולם יהיו עבדים ולא ימותו, ואילו לדבריו רק מי שנמצא בידו הגביע הוא יהיה לעבד וכלם נקיים, וצ"ב.

פרשת ויגש

לאבי כל הימים א"כ היה צ"ל נמי אם לא אביאנו אל אבי.

מ"ה א'. ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו. פרש"י וז"ל ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודיעו להם עכ"ל, עיין אוה"ח הק' עה"פ ויגש אליו יהודה וגו' שביאר שישבו אצל יוסף הרבה מחשובי מצרים.

מ"ה ב'. ויתן את קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה. פרש"י וז"ל וישמע בית פרעה ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל כו' עכ"ל, יל"ה דהא להלן (מקרא ט"ז) כתיב והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו, ומבואר דהיכא דכתיב בית פרעה היינו גם פרעה, וא"כ אמאי לא פרש"י כלומר פרעה עבדיו ובני ביתו, רק פירש עבדיו ובני ביתו, ולא הזכיר גם את פרעה, וצ"ב.

ובאמת בתרגום אונקלוס איתא הכי, ושמע אנש בית פרעה, והיינו אף פרעה עצמו, ודברינו הנ"ל יהיה לכאורה סיעתא לת"א, וצ"ב.

מ"ה ג'. ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. יל"ה מה שאל העוד אבי חי והרי כבר ידע שהוא חי מכל הענין למעלה בפרשת מקץ, ושוב נמצא דכתב בכלי יקר וז"ל העוד אבי חי וגו' אע"פ שכבר אמרו לו שהוא חי כמובן מכל דברי יהודה מ"מ חשב יוסף אולי אמרו כן כדי שיכמרו רחמיו על הזקן ולא יגרום לו מיתה כי נפשו קשורה בנפשו ע"כ שאלם שנית העוד אבי חי ולבבם לא כן ידמה וחשבו שלא נתכוון לשאול אם הוא חי או לא אלא שבא

מ"ד כ'. ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו. יל"ה היאך אמר יהודה שאמרו ליוסף "ואחיו מת" והרי אמרו "והאחד איננו" כדלעיל (מקץ פמ"ב מקרא י"ג) ועי' במפרשי רש"י.

וקושיא זו מצינו גם בדברי יעקב דהנה לעיל (וישב פל"ז מקרא ל"ג) כתיב ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף, ולעיל (מקץ פמ"ב מקרא ל"ז) כתיב ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כלנה, ושם (מקרא ל"ח) כתיב ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה, ולהלן (ויגש פמ"ד מקרא כ"ח) כתיב ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה, ומצינו שפעמים אומר שהוא מת ופעמים אומר איננו.

פרש"י וז"ל לבדו לאמו מאותו האם אין לו עוד אח עכ"ל, הא דפרש"י הכי היינו משום דרחל אמו כבר נפטרה (לעיל וישלח פל"ה מקרא י"ט), ושוב נמצא דכן כתב בשפתי חכמים אות ל'. אבל אין ליישב דהא דכתיב לאמו היינו בלהה שפחת אמו (עי' מש"כ לעיל וישב פל"ז מקרא ב'), דא"כ מאי לבדו.

מ"ד ל'. ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו. יל"ה למה אמר אתנו בל' רבים, דהול"ל והנער איננו אתי ל' יחיד, כמו דאמר להלן (מקרא ל"ד) כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי וגו'.

מ"ד ל"ב. כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים. יל"ה ממ"נ דכיון דהתחיל ואמר אם לא אביאנו אליך א"כ היה צ"ל נמי וחטאתי לך כל הימים וכמו שבאמת כתיב לעיל (מקץ פמ"ג כ' מקרא ט') וחטאתי לך כל הימים ואחר שאמר הכא וחטאתי

להזכיר עוונם ע"כ אמר העוד אבי חי לומר שאביו הוא ולא אביכם כי לא חסתם על צערו כאילו אינו אביכם ע"כ נבהלו ולא יכלו לענות דבר כו' עכ"ל הכלי יקר.

מ"ה ד'. ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה. פרש"י וז"ל גשו נא אלי ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול עכ"ל, יל"ה דהרי גם המצריים היו מהולים באותו הזמן כדפרש"י לעיל (מקץ פמ"א מקרא נ"ה) יעו"ש, וצ"ל דהשבטים לא ידעו שהמצרים נמולו.

ושבו נמצא דכתב בטעמא דקרא למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל והנה עיניכם רואות פירש"י שאני מהול נשאלתי הרי רש"י כ' לעיל שיוסף צוה לכל המצריים למול א"כ מה ראה שהוא יוסף וי"ל דלא ניתנה פריעה לא"א וכו' התוס' ביבמות (ע"א ב' ד"ה לא) דמ"מ א"א פרעה שקיים כל התורה וא"כ יוסף צוה להם למול בלא פריעה אבל יוסף עצמו פרע שהרי האבות קיימו כל התורה (ולפי פשוטו הם לא ידעו שהמצרים מלו דאל"כ אין לך ראה גדולה מזו שהוא יוסף דאל"כ למה צוה להם למול) עכ"ל.

מ"ה ט'. מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלקים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד. הא דאמר יוסף מהרו ועלו אל אבי ר"ל כדי שיפסיק מלהצטער כמה שיותר מהר, שהרי כל הזמן היה שרוי בצער על יוסף, אך אין מובן דהא פשיטא שצריכים למהר, וכי אם לא היה אומר להם למהר לא היו ממהרים, דהרי ודאי שהיו ממהרים והיינו כדי למנוע צער אביהם כמה שיותר מהר, וי"ל דמ"מ עשה ההשתדלות מצדו.

עוד יל"ה למה אמר יוסף אבי בלשון יחיד שהרי דיבר לאחיו והול"ל אבינו בלשון רבים, וכן יל"ה בהא דכתיב להלן (מקרא י"ג) ומהרתם והורתם את

אבי, וי"ל דיוסף אמר כן משום שנתגעגע לאביו ביותר מאחר שלא ראהו זמן כה רב.

מ"ה י"ג. והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את אבי. יל"ה למה הוצרך יוסף לומר שוב ומהרתם והורדתם את אבי דהרי כבר אמר (לעיל מקרא ט') מהרו ועלו אל אבי וגו', וכבר יודעים שצריכים למהר, וי"ל דנהי נמי שיודעים שצריכים למהר מ"מ כ"ז דוקא לעלות ולבשר ליעקב הבשורה, אבל מאחר שכבר יודע הבשורה אולי אין צריכים למהר ברדתם למצרים.

מ"ה ט"ו. וינשק לכל אחיו ויבך עליהם ואחרי כן דברו אחיו עמו. הנה לעיל (מקרא י"ד) כתיב ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך ובנימין בכה על צואריו ופרש"י וז"ל ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן להחרב ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו להחרב עכ"ל, ולפי"ז צ"ב מאי ויבך עליהם דכתיב בקרא דידן, ושמא יתכן לפרש דבכה על צער שהיה להם, מדכתיב עליהם ולא כתיב על צואריהם כמו שכתוב גבי בנימין, אמנם אכתי קצת יל"ה למה הם לא בכו ג"כ על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו להחרב כמו שבכה בנימין, ושמא י"ל דהוא ענין של כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ולכן יוסף שבכה על בנימין, בנימין בכה ג"כ על יוסף ומשא"כ שאר השבטים שביהמ"ק לא היה בחלקם. **והנה** יל"ה דהרי ביהמ"ק היה גם בחלקו של יהודה כדאמר' בגמ' (זבחים נ"ג ב'), ולמה יוסף לא בכה על צוארי יהודה וכן יהודה על יוסף ובנימין, וצ"ל משום דעיקר ביהמ"ק היה בחלקו של בנימין, אבל אכתי צ"ב.

מ"ה כ"א. ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה ויתן הם צדה לדרך. הא

דכתיב ויעשו כן בני ישראל היינו שלקחו את העגלות שיוסף נותן להם.

מ"ה כ"ז. וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם. פרש"י וז"ל את כל דברי יוסף סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה עכ"ל, יל"ה מה הוצרך יוסף ליתן סימן לאחיו, כמש"כ רש"י סימן מסר להם והיינו לאחיו, דבשלמא ליעקב ניחא שעשה הסימן כדי שידע שהוא חי ושהוא יוסף בנו, אבל לאחיו מה הוצרך ליתן עתה סימן, וביותר שהרי כבר נתן להם סימן שהוא מהול וכדפרש"י לעיל מקרא ד', ועי' גור אריה.

יל"ה דהא להלן (פמ"ו מקרא ה') כתיב ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אתו, וכן הוא לעיל (מקרא י"ט) דכתיב ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביהם ובאתם, וזה פרעה צויה ליוסף וכדפרש"י וז"ל ואתה צויתה מפי לומר להם עכ"ל, וא"כ מהו אשר שלח יוסף, ויתכן דזהו מה שבא רש"י לתרץ וכמו שכתב זהו שנאמר וירא את העגלות כו', אבל עדיין צ"ב היאך זה מיישב דהא האמת שפרעה שלח העגלות, והיאך נהיה הדבר לרמז שעסקו בעגלה ערופה, ואולי פרעה צויה ליוסף לשלוח עגלות אחר השתדלות יוסף לפני פרעה לשלוח עמם עגלות וא"כ זה כן בא מצד יוסף.

ושוב נמצא בשפתי חכמים דבאמת יעקב ידע שהוא יוסף לא ע"י העגלות אלא ע"י שיוסף אמר לאחיו בפירוש שיגידו לאביהם שהוא עסק עמו בפרשת עגלה ערופה, ומש"כ וירא את העגלות היינו שהתבונן בסימן הזה שיוסף מסר, והעגלות היינו העגלות יעו"ש, ולפי"ז ניחא ע"ד הדרש והיינו דרש"י אתא לפרש הכתוב ע"ד מדרשו אמאי כתיב אשר שלח יוסף ולא אשר שלח פרעה, והיינו שיוסף

שלח הסימן וכנ"ל, אבל גם זה קצת דוחק כי דרכו של רש"י היכן שהוא מפרש ע"ד הדרש לומר ומדרשו וכאן לא כתב כן.

מ"ו ד'. אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך. פרש"י וז"ל ואנכי אעלך הבטיחו להיות נקבר בארץ עכ"ל, אפשר דפרש"י הכי, משום דהוה קשיא שהרי יעקב נפטר במצרים והיכן העלהו, ולכן פירש הבטיחו להיות נקבר בארץ והיינו בא"י, ועוד אפשר דהיינו משום שינוי הלשון שבתחילה א"ל הקב"ה אנכי ארד "עמך" מצרימה דהיינו יחד עמו, ולהלן א"ל הקב"ה ואנכי אעלך גם עלה ולא הזכיר שיעלה עמו, ועוד אפשר דהיינו משום כפל הלשון דכתיב אעלך גם עלה, ולכן פרש"י [גם עלה קאי על משפחתו] ואעלך היינו שהבטיחו להיות נקבר בא"י, וק"ל.

מ"ו י'. ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושואל בן הכנענית. פרש"י וז"ל בן הכנענית בן דינה שנבעלה לכנעני כשהרג את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה עכ"ל, יל"ה למה רצתה דוקא את שמעון והרי גם לוי היה שם עם שמעון, ועוד הא שמעון היה אח שלה, וכן לדעת ר' יהודה (ב"ר פ"ד כ"א) דהשבתים נישאו לאחיותיהם נמי קשיא היאך נישאו לאחיות, והכא אין ליישב דקודם מתן תורה הוי, והיינו כיון שזה היה בא"י ושם קיימו כל התורה גם קודם מתן תורה כמש"כ הרמב"ן לעיל תולדות פכ"ו מקרא ה'.

מ"ו כ"ו. כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ונשים ונפש. פרש"י וז"ל כל הנפש הבאה ליעקב שיצאו מארץ כנען לבוא למצרים כו' לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא נשים ונפש כו' לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות כו' עכ"ל, ביאור דברי רש"י הכי, שהרי הכתוב מנה וסה"כ נמצאו

שבעים, וא"כ למה כתיב הכא שהיו ששים ושש, ע"ז תי' רש"י דכוונת הכתוב דכשיצאו מא"י הם היו סה"כ ששים ושש וכשהגיעו למצרים היו סה"כ שבעים, וזה ע"י שנתוסף להם יוסף וב' בניו מנשה ואפרים ויוכבד שנולדה בין החומות, והנה לפי"ז כשהכתוב מנה סה"כ שבעים שמות, הוא כלל גם את יוסף ומנשה ואפרים (לעיל מקרא כ'), אבל יוכבד לא מצינו בהדיא בכתוב, אלא שזהו כמו שפרש"י לעיל (מקרא ט"ו) וז"ל שלשים ושלוש ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים עכ"ל.

והנה הרשב"ם פירש (לעיל מקרא ח') וז"ל יעקב ובניו יעקב מחשבון שבעים נפש כמו שמוכיח לפנינו לפי הפשט (מקרא ט"ו) כל נפש בנו ובנותיו של יעקב ולא הכל לששים ושלוש עם יעקב ורבותינו פירשו זו יוכבד שנולדה בין החומות עכ"ל, ואי נימא כדפרש"י שאותם ששים ושש הם אלו שיצאו מא"י ועוד ד' נתוספו לשבעים כשהגיעו למצרים, א"כ יקשה שהרי יעקב אבינו ג"כ הגיע מא"י, והיה הכתוב צ"ל ששים ושבע והיינו אותן שיצאו מא"י ועוד ג' והיינו יוסף ומנשה ואפרים נתוספו לשבעים כשהגיעו למצרים, ושוב נמצא דכתב הרשב"ם גופיה הכא (מקרא כ"ו) וז"ל יוצאי יריכו הבאים מצרימה כל נפש ששים ושש כי יעקב שהוא מחשבון שלשים ושלוש של לאה אינו בכלל יוצאי יריכו כי יוצאי יריכו לא היו כי אם ששים ותשע (היינו עם יוסף וב' בניו) וכי אמר משה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה שיעקב ובניו היו שבעים עכ"ל, והבן.

הנה בהא דכתיב מלבד נשי בני יעקב יל"ה שהרי דינה היתה אשתו של שמעון וכדפרש"י לעיל (מקרא י') יעו"ש, ודינה כבר הוזכרה בהדיא בכתוב לעיל (מקרא ט"ו) דכתיב ואת דינה בתו, והנה פרש"י (לעיל וישב פל"ז מקרא ל"ה) וז"ל וכל בנותיו רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו

ולכלתו בתו עכ"ל, והשתא למ"ד אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום א"כ ניחא דנהי נמי דשמעון נשאה לדינה מ"מ היתה לו עוד אשה אחרת והיא התאומה שלו וזהו לגבי שמעון מה דכתיב מלבד נשי בני יעקב, אבל למ"ד כנעניות היו א"כ כיון דשמעון נשאה לדינה למה לי לומר שנשאה ג"כ לעוד כנענית וכיון שכן קשיא מהו לגבי שמעון מלבד נשי בני יעקב שהרי דינה אשתו של שמעון הוזכרה בהדיא, ועל כרחק צ"ל דאף למ"ד כנעניות היו היתה לשמעון עוד אשה כנענית מלבד דינה אחותו, וראיה לדבר מדכתיב (מקרא י') ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאוול בן הכנענית וצ"ב דלכאורה היה צריך הכתוב לומר בני הכנענית והיינו שכולם ילדים של דינה (כדפרש"י שהכנענית הכוונה לדינה שנבעלה לכנעני יעו"ש) אלא ע"כ דהיתה לשמעון אשה כנענית מלבד דינה וזהו דכתיב ושאוול בן הכנענית והיינו ששאוול היה בנו של דינה אבל שאר המוזכרים והיינו ימואל וכו' הם ילדים של האשה הכנענית הנוספת של שמעון.

עוד יל"ה למה נשי יעקב לא נמנו, ועוד למה לא כתיב נמי מלבד נשי יעקב, וי"ל דהיינו משום דרחל ולאה כבר נפטרו ולכן לא מנה אף את זלפה ובלהה, ותדע שרחל ולאה נפטרו, רחל כדכתיב בהדיא לעיל (וישלח פל"ה מקרא י"ט) ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם, ולאה כדכתב הרמב"ן לעיל (וישב פל"ז מקרא ב') וז"ל וטעם נשי אביו כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להן כו' ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחן לנשים עכ"ל, ונמצינו למידין דעוד קודם מכירת יוסף נפטרה גם לאה. ואף אי נימא דלאה עדיין לא נפטרה נמי י"ל דכיון שרחל היתה עיקרו של בית וכדפרש"י הכא, לכן כיון שהיא לא הוזכרה כי נפטרה כבר לא הוזכרו במנין גם שאר הנשים.

מ"ז א'. ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקדם וכל אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן. יל"ה למה הוצרך יוסף

לבשר לפרעה על שהגיעו אביו ואחיו מא"י למצרים, וי"ל דעשה כן כדי למנוע סכנה, שהרי לעיל (פמ"ה) מקראות י"ז י"ח) כתיב ויאמר פרעה אל יוסף אמר אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם ולכו באו ארצה כנען, וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ, והשתא אם יוסף לא היה מבשר לפרעה על הגעת משפחתו, ופרעה היה מגלה זאת אחר זמן על שהגיעו, היה בטענה ליוסף מפני מה לא בישר לו על הגעת משפחתו, כי ודאי רצה לראות שיוסף יקיים דברו, ולהכי הקדים יוסף לספר לפרעה על הגעתם, ועוד י"ל דלאו משום סכנה סיפר יוסף זאת לפרעה אלא משום כבוד מלכות, ועוד י"ל דהרי פרעה אמר "ובאו אלי" ורצה יוסף למנוע משיצטרכו לבוא לפרעה, וראה שאי אפשר לעשות כך וקרא לכולם לבא לפרעה.

מ"ז ב'. ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה. וכדלעיל (פמ"ה) מקרא י"ח) דכתיב וקחו את אביכם ואת בתיכם "ובאו אלי" וגו', ולהכי היה נצרך יוסף לקחתם לפרעה.

מ"ז ד'. ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן. יל"ה מאי ויאמרו אל פרעה שנית, דהא כבר לעיל (מקרא ג') כתיב ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם "ויאמרו אל פרעה" רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו, וצ"ב.

מ"ז ז'. ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך את פרעה. יל"ה מפני מה הוצרך יוסף להביא את יעקב אביו לפני פרעה, ועוד יל"ה דמאחר שהוצרך שאף יעקב יבא לפרעה א"כ מ"ט הקדים יוסף את אחיו בני יעקב לפני יעקב אביהם, ושמא י"ל דהאמת דאין זה כבוד כלל שיעקב יצטרך לבא לפני פרעה, ולהכי הקדים יוסף את אחיו, כי יוסף היה סבור שמא פרעה יתרצה

רק בראיית אחי יוסף, ומאחר שראה לפי הבנת דעתו שפרעה חפץ שאף אביו של יוסף יבא לפניו, (דאל"כ למה הוצרך שיעקב ג"כ יבא) אז הוצרך יוסף להביא גם את יעקב לפני פרעה.

מ"ז ט'. ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם. יל"ה דנהי נמי שכן היה יעקב אבינו סבור מ"מ אמאי הוצרך לומר זאת לפרעה, וי"ל דהא לעיל (מקרא ו') אמר פרעה ליוסף ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן ואם ידעת ויש במ אנשי חיל ושמחתם שרי מקנה על אשר לי ופרש"י וז"ל אנשי חיל בקיאים באומנותן לרעות צאן, על אשר לי על צאן שלי עכ"ל, ולכן ראה צורך לומר לפרעה מעט ורעים היו ימי שני חיי, והיינו כדי ליתן לפרעה רושם שאין כדאי לו לפרעה שמשפחתו ירעו הצאן של פרעה, ואף שהם רועי צאן כמו שאמרו לפרעה (לעיל מקרא ג') ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבתינו, מ"מ לא רצו לרעות צאן פרעה.

מ"ז ט"ז. ויאמר יוסף הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף. יל"ה מפני מה הוצרך יוסף לומר להם אם אפס כסף, וי"ל דרצה יוסף לבודקם אם אמת בפיהם אם לאו, וע"כ הוצרך לומר אם אפס כסף שאם יביאו מקניהם על כרחך שאמת בפיהם ואם לאו לאו, והיתה האמת בפיהם כדכתיב להלן (מקרא י"ז) ויביאו את מקניהם אל יוסף ויין להם יוסף לחם וגו', וק"ל.

מ"ז י"ח. ותתם השנה ההוא ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו. פרש"י וז"ל בשנה השנית שנית לשני הרעב עכ"ל, יל"ה מהא דכתיב לעיל (פמ"ה מקרא ו') כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר

ופרש"י וז"ל כי זה שנתים הרעב עברו משני הרעב עכ"ל ומבואר דכבר עברו שנתיים מתחילת הרעב, וא"כ היאך פרש"י הכא שעתה התחילה השנה השנית, וי"ל דהנה כתיב לעיל (מקרא י"ג) ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב ופרש"י וז"ל ולחם אין בכל הארץ חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב עכ"ל, והבן.

הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם כ"ל, הנה לפי מה שפרש"י נמצינו למידין כי לא היתה היכולת ביד יוסף ליקח מהכהנים את אדמתם והכי משמע בקרא דכתיב כי חק לכהנים וגו', אבל למה שכתב השל"ה משמע שהיתה יכולת ביד יוסף ליקח מהכהנים את אדמתם אלא שלא עשה כן כדי לשלם טובה תחת טובה שהם עשו לו, אמנם לפי"ז צ"ב דא"כ היאך יפרש קרא דכתיב כי חק לכהנים וגו'.

מ"ז כ"ו. וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה. והכי כתיב נמי לעיל (מקרא כ"ב) רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה על כן לא מכרו את אדמתם ופרש"י וז"ל הכהנים הכומרים כו' חוק לכהנים חק כך וכך לחם ליום עכ"ל, והנה כתב השל"ה הקדוש וז"ל רק אדמת הכהנים לא קנה וגו' צריך אדם שלא להיות כפוי טובה וישלם טובה תחת טובה אפילו לגוי הכומרים של מצרים עשו טובה ליוסף כשהיה דינו בפניהם בענין מעשה דאשת פוטיפרע כאשר הבחינו שהאמת איתו הצילו אותו ממות כדאיתא בדברי רז"ל (יב"ע ל"ט כ' – מ"ז כ"ב) כו' על כן עתה ג"כ הטיב עמהם

מ"ז כ"ז. וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד. פרש"י וז"ל וישב ישראל בארץ מצרים והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (מקרא י"א) כתיב ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה ופרש"י וז"ל רעמסס מארץ גשן היא עכ"ל וא"כ אמאי לא כתיב הכא וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן בארץ רעמסס ויאחזו וגו', ויתכן דכיון שפרו ורבו מאוד כבר לא הספיק להם רק ארץ רעמסס שהיא בתוך ארץ גושן, והתפשטו על כל ארץ גושן.

פרשת ויחי

מ"ז כ"ח. ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה. ולעיל (ויגש פמ"ה מקרא כ"ח) כתיב ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות, ויל"ה דכיון שיעקב חי במצרים י"ז שנה א"כ מאי קאמר אלכה ואראנו בטרם אמות, דהא עתה שנודע לו שיוסף חי חזר לו הרוח הקודש וכדכתיב (שם מקרא כ"ז) ותחי רוח יעקב אביהם ופרש"י וז"ל ותחי רוח יעקב אביהם שרתה עליו שכינה שפרשה ממנו עכ"ל, ונהי נמי שאין אדם יודע יום מותו מ"מ מסתברא טובא דידע יעקב ברוה"ק שיש לו עוד כמה שנים לחיות אלא שאינו ידוע המועד המדויק מתי יפטר, וכיון שכן מהו אלכה ואראנו בטרם אמות, ויל"ה דה"ק דאי לא אלך לראותו השתא אוכל למות מן הדרך הטבעית, שהרי כ"ב שנים היה סבור על יוסף שאינו חי ושרוי בצער היה, והשתא שנודע לו שהוא חי היאך לא אלך לראותו, וק"ל. ועי' תנחומא (חוקת ט"ו) דמודיעין לצדיקים יום מיתתן יעו"ש.

מ"ח ח'. וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה. יל"ה היאך ראה אותם והרי לא היה יכול לראות כדכתיב להלן (מקרא י') ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות וגו', ושוב נמצא שכן הקשו האבן עזרא והרשב"ם, ותירצו דראה אבל לא ראה בראיה גמורה אלא בראיה לא ברורה, והוסיף הרשב"ם ראייה מדכתיב לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג כ') וכתיב (מ"א כ"ב י"ט) ראיתי את ה' יעו"ש.

ארו"ל (תנחומא ויחי ו') וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה א"ר יהודה בר שלום וכי לא היה מכירן והלא בכל יום ויום יושבין ועוסקין בתורה לפניו ועכשיו הוא אומר מי אלה לאחר ששמשו אותו שבע עשרה שנה שעמד במצרים לא הכירן אלא שראה לירבעם בן נבט ולאחאב בן עמרי שעומדין מאפרים עובדי עכו"ם ונסתלקה ממנו רוה"ק כשראה

יוסף כך מיד נשתטח בקרקע ובקש רחמים לפני הקב"ה ואמר רבון העולמים אם הן ראויין לברכה אל תחזירני היום בבשת פנים מיד הכניס הקב"ה רוה"ק ביעקב וחזר וברכן כו' ע"כ, ומהא דכתיב (לעיל מקרא ה') ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון לי יהיו, אין ראייה שהכירן, דיתכן שרק שמע עליהם, ולכן לא הביא המדרש ראייה מהאי קרא שהכירן.

מ"ח ט'. ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלקים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם. יל"ה היאך עתה אמר יעקב ליוסף קחם נא אלי ואברכם והרי כיון שנסתלקה ממנו שכינה לא היה יכול לברכם כדלעיל מקרא ח', ויתכן דלכן פרש"י וז"ל בזה כו' ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוה"ק עכ"ל, וק"ל.

מ"ח י"א. ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלקים גם את זרעך. יל"ה דהא לעיל (מקרא י') כתיב ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם, וא"כ היאך כתיב ראה פניך וגו', ויל"ה דאין הכונה שעתה רואה את יוסף וזרעו, אלא הכונה לזה שראה אותם כשהגיע למצרים מאז ועד שלא היה יכול לראות. ועי' מש"כ לעיל מקרא ח'.

מ"ח י"ד. וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור. יל"ה דהרי כבר לא ראה והיאך כיוון ידיו ימינו על ראש אפרים ושמאלו על ראש מנשה, ואין לומר שלא בכונה עשה כן יעקב ששם יד ימינו על אפרים ויד שמאלו על מנשה, כיון דהא להלן (מקרא י"ט) כתיב וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי וגו' והיינו ידעתי שמנשה הבכור ועוד ידעתי שהנחתי ידי הימנית על ראש אפרים דיקא, וצ"ל דראה ברוה"ק.

מ"ח ט"ו. ויברך את יוסף ויאמר האלקים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק האלקים הרעה אתי מעודי עד היום הזה. יל"ה היכן מצינו הכא ברכה ליוסף דהלא לא מצינו אלא שבירך יעקב את מנשה ואפרים כדכתיב להלן (מקרא ט"ז) יברך את הנערים ופרש"י מנשה ואפרים, וי"ל דברכת יעקב למנשה ואפרים זהו ברכה ליוסף, והטעם כי ודאי היתה בזה טובה גדולה ליוסף, שהרי ארז"ל (סוטה ל"ו ב') דעתיד היה יוסף להוליד י"ב שבטים כיעקב שהוליד י"ב שבטים, וע"י מעשה אשת פוטיפר יצאו י' טיפות ש"ז מבין צפני ידיו (עי' אוה"ק הק' לעיל מקרא ט') יעו"ש, והשתא כיון שבירך יעקב את מנשה ואפרים להיות ג"כ שבטים נעשה בזה טובה גדולה ליוסף דלפחות ב' מבניו יהיו שבטים, וזהו ויברך את יוסף שברכת מנשה ואפרים היה ברכה ליוסף בזה שנעשו שבטים, וק"ל. ועי' רמב"ן ואוה"ח הק'.

מ"ח י"ג. וירא יוסף כי יושית אביו יד מיניו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה. יל"ה למה רק עתה יוסף תמך יד אביו, ולמה לא לפני שיעקב בירך את יוסף (לעיל מקרא ט"ו), וי"ל דהתחיל יעקב בברכה שבירך ליוסף, ולכן לא הפסיק יוסף אותו מלברך, ורק כשגמר לברך את יוסף אז אמר יוסף ליעקב אלו הדברים. ומה שהניח יעקב ידיו על מנשה ואפרים בזמן שבירך את יוסף, היינו משום שבברכה ליוסף היתה כלולה ברכה למנשה ואפרים וכדפרש"י וז"ל יברך את הנערים מנשה ואפרים עכ"ל, ועי' שפתי חכמים שם. ולדברינו לעיל (מקרא ט"ו) נמי ניחא דברכת יוסף היתה מה שבירך את מנשה ואפרים יעו"ש. ובספורנו פירש דברכת יעקב ליוסף לא כתוב בתורה מה ברכו, ומה שכתוב שברכו המלאך הגאל וגו', ה"ז ברכתו למנשה ואפרים לבד בלא יוסף, אבל פירוש זה לכאורה צ"ב דא"כ למה כתיב להלן (מקרא כ') ויברכם ביום ההוא וגו', דהרי עדיין מברכם, שהרי כבר התחיל קודם לברכם.

מ"ח כ"ב. ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי. פרש"י וז"ל בחרבי ובקשתי כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כו' עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (וישלח פל"ה מקרא ה') כתיב ויסעו ויהי חתת אלקים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב, וי"ל דהטעם שלא רדפו אחריהם הוא מפני שיעקב חגר כלי מלחמה כנגדן, והכלי מלחמה היינו החרבי ובקשתי דהיינו התפלה וכדא"ל בת"א ועי' רש"י, והחתת אלקים הוא מכח התפלה. ועי' שפתי חכמים.

מ"ט א'. ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. פרש"י וז"ל בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים עכ"ל, אמנם יוסף ידע את הקץ כדארז"ל (שמו"ר ה' י"ג) שיעקב גילה לו יעו"ש, והובא בבעל הטורים להלן (פ"ג מקרא כ"ה) יעו"ש.

מ"ט ט'. גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא יקימנו. פרש"י וז"ל מטרף ממה שחשדתיך בטרופ טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה עכ"ל, הנה נמצא מבואר דהא דכתיב לעיל (וישב פל"ז מקרא ל"ג) ויכירה ליאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף יוסף היינו שיעקב חשד דוקא ביהודה. ולפי"ז אפשר ליישב הא דקשה אהא דכתיב לעיל (ויגש פמ"ד מקרא י"ח) ויגש אליו יהודה וגו', וצ"ב למה דוקא יהודה נגש (ועי' מש"כ בזה רש"י לעיל שם מקרא ל"ב) והשתא אתי שפיר והיינו משום דפחד יהודה שיעקב יראה שגם את יוסף וגם את בנימין הוא גרם שלא חזרו.

מ"ט ל"א. שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה. הא דכתיב שמה קברו את

אברהם נחא הא דכתיב בלשון רבים וכדכתיב לעיל (חיי שרה פכ"ה מקרא ט') ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו וגו', וכן נחא הא דכתיב שמה קברו את יצחק בלשון רבים וכדכתיב לעיל (וישלח פל"ה מקרא כ"ט) ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו, אבל הא דכתיב ואת שרה אשתו צ"ב דהא את שרה רק אברהם לבדו קבר וכדכתיב לעיל (חיי שרה פכ"ג מקרא י"ט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו, וכן גבי רבקה קשיא דכיון שיעקב אבינו ועשו לא היו בזמן פטירתה אצלה כדפרש"י לעיל (וישלח פל"ה מקראות ח' ט') ע"כ שיצחק קבר אותה לבדו, ויתכן לסייע עוד שיצחק קבר את רבקה לבדו מדכתיב ואת רבקה אשתו וכמו דכתיב ואת שרה אשתו וכמו שגבי שרה אברהם קבר אותה לבדו ה"נ גבי רבקה יצחק קבר אותה לבדו, ואין ליישב דיעקב רצה לומר דהוא עצמו לא קבר אלא את לאה, חדא דא"כ היה צ"ל שמה נקברו, ועוד דהא את יצחק גם יעקב קבר, וצ"ב.

ועיין רמב"ן דהקשה אמאי לא אמר יעקב שמה קברתי את יצחק, שהרי גם הוא קבר את יצחק יעו"ש, ולכאורה י"ל דכיון דזה כתיב בהדי הא דכתיב ואת רבקה אשתו, לכן למה אמר שמה קברתי, כי את רבקה לא קבר רק את יצחק.

נ' א'. **ויפל יוסף על פני אביו ויבך עליו וישק לו.** מכאן עוד ראיה להא דארז"ל (תענית ה' ב') יעקב אבינו לא מת, דהא איתא בספר חסידים שאסור לנשק את המת, והיאך נישק יוסף ליעקב אחר ויגוע ויאסף אל עמיו, אלא על כרחך דיעקב אבינו לא מת. ושוב נמצא דכעין זה כתב האוה"ח הק' יעו"ש, אבל א"כ צ"ב למה הגמ' לא הביאה ראיה זו.

נ' י"א. **וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן.** הנה לעיל (מקרא י') כתיב ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש

לאביו אבל שבעת ימים ופרש"י וז"ל גרן האטד מוקף אטדין היה ור"ד על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונם של יעקב עמדו כולן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגורן המוקף סייג של קוצים עכ"ל, ומבואר בזה דע"ש המאורע שהיה שם, נקרא המקום הזה, גרן האטד, וא"כ יל"ה מאי כתיב הכא בקרא דידן על כן קרא שמה אבל מצרים וגו' הרי באותו הזמן המקום הזה כבר נקרא גרן האטד, וי"ל דיושב הארץ הכנעני קרא למקום אבל מצרים אף שכבר קראו למקום גרן האטד ע"ש המאורע שהיה שם, ועוד י"ל דבתחילה כשהיו שם נקרא אותו המקום גרן האטד ולאחמ"כ כשהלכו משום לקבורה נקרא אבל מצרים.

נ' כ'. **ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב.** יל"ה דהנה כשאמר להם יוסף (לעיל ויגש פמ"ה מקרא ו') כתיב כי זה שנתיים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אין חריש וקציר, ואח"כ ירד יעקב למצרים והיה בה י"ז שנה כדכתיב (לעיל פמ"ז מקרא כ"ח) ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה וגו', וא"כ נמצא דעתה כשנפטר יעקב וחזרו מהקבורה בא"י למצרים כבר היה י"ב שנים אחר שנגמר הרעב, וכיון שכן, מהו למען עשה "כיום הזה" להחיות עם רב דהרי כבר נגמר הרעב, וצ"ב.

עוד יל"ה מה פחדו אחי יוסף שלא יכלכלם כדכתיב להלן (מקרא כ"א) ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו', דהרי הרעב כבר נגמר י"ב שנים קודם, וצ"ב.

נ' כ"ה. **וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד פקד אלקים אתכם והעליתם את עצמתי מזה.** יל"ה למה נאמר על יוסף עצמתי, והרי צדיקים אין רימה ותולעה שולט בהם, וביותר יוסף שהיה במדת יסוד שביסוד, וכן קשה בהא דארז"ל (מס' שמחות פ"ב) אמר רבי אליעזר בר צדוק כך

אמר לי אבא בשעת מיתתי קברני בבקעה תחלה ובסוף לקט עצמי ותנם כו' ע"כ דהיתכן דהתנא רבי צדוק יהיה לעצמות (ועי' מש"כ בזה שמות בשלח פי"ג מקרא י"ט באריכות נפלאה בעזה"י) וי"ל דהנה מבואר בטור ובב"ח (יו"ד סי' שס"ב) דבא"י שארץ הרים ובקעות היא יש שם קור גדול שמייבש בשר המת ואח"כ אינו יכול לבוא לידי רימה ובבבל שאין שם קרירות אלא הלחות גובר שם צריכין לתת עפר על פניו ועל עיניו כדי שיתעכל מהר ולא יאכלנו רימה יעו"ש, ולפי"ז א"ש משום דנתבאר דיש אופן שנתעכל הבשר שלא ע"י רימה ושוב לא קשיא מהא דאין רימה ותולעה שולט בצדיקים, דאה"נ רימה ותולעה אין אבל מ"מ הבשר מתעכל.

ודברי הטור והב"ח יל"ה מהא דאמר' (ב"ב י"ז א') ת"ר ז' לא שלט בהן רמה ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים ובנימין בן יעקב כו', והשתא בשלמא משה אהרן ומרים שנקברו בחו"ל ניחא דהרבנותא דאפי"ה לא שלט בהן רמה ותולעה אבל אברהם יצחק ויעקב ובנימין בן יעקב שנקברו בא"י מאי הרבותא דלא שלט בהן רמה, וצ"ל דהכונה דאפילו אם היו נקברים בחו"ל ג"כ לא היה בהם רמה ותולעה וכמשה אהרן ומרים.

והנה כתב החת"ס (שו"ת ח"ב יו"ד סי' של"ז) דעצם הנסכוני נשאת בשלמותה גם לאחר שהגוף נרקב והיינו משום שהיא לא נהנתה מאכילת עץ הדעת ביום השישי יום בריאת העולם כדאמר' בגמ' (סנהדרין ל"ח ב'), שהרי עצם זו אינה ניזונית ממאכליו של האדם אלא מסעודת מלוה מלכה במוצש"ק כדכתב הב"י (או"ח סי' ש' סק"א), והרי אדם הראשון אכל מעץ הדעת ביום ו' וכנ"ל וכיון שכן לא נכללה בקללת ואל עפר תשוב ע"כ, ויל"ה לדברי החת"ס נמצא מבואר דאף עצמות מרקיבין דאל"כ מאי הרבותא דוקא שעצם הנסכוני נשאר שלם, וקשיא דהא אמר' (שבת קנ"ב ב') כל שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין כל שאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבים, ואין ליישב דהא דכתיב ואל עפר תשוב היינו בכללות אבל בפרט כגון צדיקים לא נכלל בזה הקללה, משום דכתב רש"י שם וז"ל והא

כתיב ואל עפר תשוב והאי ליכא למימר ברשעים לחודייהו דכל קללותיו של אדה"ר כל הדורות שוין בהן עכ"ל (ויל"ע בזה מהא דאמר' (סוטה י"ד ב') מכאן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקא של חוה, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב על זה וז"ל אבל היו בפתקא של חוה עכ"ל), וי"ל דהחת"ס קאי על אותם שיש להם קנאה בלבם, וצ"ב.

ועתה דאתינן לענין עצם הנסכוני נבוא לדון בזה מעט בעזה"י, דהנה אמר' (סוכה כ"ה א') דתניא ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' אותם אנשים מי היו נושאי ארונו של יוסף דברי ר"י הגלילי ב"ע אומר מישאל ואלצפן היו שהיו עסוקין בנדב ואביהוא ר' יצחק אומר כו' ע"כ וכתבו התוס' וז"ל מישאל ואלצפן היו וא"ת ולמ"ד פרק ד' מיתות (סנהדרין נ"ב א') דשרפה ממש הואי שנשרפו גופיהן וכן נמי דרש בתוס' אקרא דותאכל אש אותם אמאי נטמאו וי"ל דשמא שלדן היתה קיימת כאילו נשרפו ע"ג טבלא כדאמר פרק המפלת (נדה כ"ז א') מת שנשרף ושלדו קיימת טמא עכ"ל, ובפענח רזא (במדבר פי"ז מקרא ב') תירץ דאמנם הם נשרפו אבל עצם הנסכוני לא נשרפה והיא טימאה את מישאל ואלצפן יעו"ש.

וכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' טומאת מת ה"ט) וז"ל המת שנשרף ושלדו קיימת והיא השדרה והצלעות ה"ז מטמא כמת שלם כו' עכ"ל, ומשמע דאם אין שלדו קיימת טהור, ויל"ה דהא להלן שם (ה"י) כתב הרמב"ם וז"ל וכן אפר השרופין טהור כו' עכ"ל, ומשמע דאף אם שלדו קיימת טהור, וי"ל דבהלכה ט' איירי הרמב"ם שנשרף חי ובזה יש חילוק אם שלדו קיימת אם לא, ובה"י איירי הרמב"ם שנשרף גופו לאחר שכבר מת ובזה אם שלדו קיימת טהור.

מיהו דברי הרמב"ם לכאורה צ"ב טובא, דהא עצם הנסכוני אינה נשרפת כדכתב הפענח רזא וכנ"ל, וכיון שכן, היאך פסק הרמב"ם דטהור, והרי אפילו עצם כשעורה מטמא כדכתב הרמב"ם שם (ה"ב) וז"ל ואלו מטמאים במגע ובמשא כו' ועצם אפילו כשעורה כו' עכ"ל, ועל כרחינו צ"ל דאף שעצם הנסכוני אינה נשרפת מ"מ העצם מתחסר בכל דהו, וכמש"כ הרמב"ם שם (הט"ו) וז"ל ואלו אם חסרו כל שהוא

טהורין כו' ועצם כשעורה כו' עכ"ל, ולהכי כתב הרמב"ם בה"ט ובה"י דטהור, אבל אכתי צ"ב משום דהוי אוקימתא בדברי הרמב"ם דבהכי איירי.

ולתירוצו זה נמצא דהדרא קושיא לדוכתא היאך מישאל ואלצפן נטמאו, דעתה לכאורה א"א לומר שעצם הנסכוי טמא אותם (כמש"כ בפענח רזא) כיון דהוא גם נתחסר בכל דהוא וכמש"נ למעלה, וע"כ צ"ל כתי' התוס' דשלדן היתה קיימת שהרי נשרפו חיים ובהאי גונא מטמא וכמש"נ למעלה, אך בטלה דעתנו לדעת הפענח רזא, וצ"ב.

וכיון דאתינן להלכות המת נדון בזה עוד עתה מעט בעזה"י, דהנה כתב הש"ך (יו"ד סי' שס"ז סק"ג) בשם המהרש"ל דאין לומר קדיש ע"י הקבר רק במרחק של ד' אמות, ומאידך ראיתי בשם המעבר יבק דכתב להקל בזה משום דכל הנעשה לכבודו של נפטר לא חשיב כלועג לרש ע"כ, ולדברי המעבר יבק צ"ב מאי שנא מהטלית שע"ג המת בעת הלוייה שאין

בה ציצית דהרי כיון שהטלית שע"ג המת זה נעשה לכבודו אין זה לועג לרש ולמה אין בה ציצית, וי"ל דמ"מ כשנכנסים עם המת לבית הקברות ה"ז לועג לרש לשאר מתים הקבורים שם, מיהו זה דוחק דא"כ למה קדיש שרי לומר שם והא זה לועג לרש לשאר מתים הקבורים שם, ושמא יש לחלק דקדיש כיון דהוי עילוי נשמה לנשמה פלונית דוקא א"כ שמא הנשמה של הפלוני שנמצא קבור בסמוך אינו יודע ומרגיש בזה, ויל"ע.

והנה ארז"ל (מדרש שמואל פכ"ג ד"ה שלשה) נולד אדם הכל שמחין מת הכל בוכין ואינו כן אלא נולד הכל צריכין לבכות מת הכל צריכין לשמוח מפני שהן יודעין שיצא בשלום מן העולם כו' ע"כ, ויה"ר שנזכה למה שאמרו רז"ל (ב"מ ק"ז א') ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא אכי"ר.

ברוך רחמנא דסייען

מאור אהרן

על מות

פרשת שמות

א' א'.

ואלה שמות בני ישראל הבאים

מצרימה את יעקב איש וביתו באו. ארז"ל (תנחומא שמות ג' וכ"ה בשמו"ר א' ד') הבאים מצרימה וכי היום באים והלא ימים הרבה משבאו אלא כל זמן שיוסף קים לא היה עליהם משאוי של מצרים מת יוסף נתנו עליהם משאוי של מצרים לפיכך כתיב הבאים מצרימה כאילו אותו היום נכנסו למצרים ע"כ, הנה דייק המדרש לומר משאוי של מצרים ולא אמר שיעבוד של מצרים, והטעם כיון שהשיעבוד התחיל רק אחר שמתו כל השבטים כדפרש"י להלן (וארא פ"ו מקרא ט"ז) יעו"ש.

ומש"כ רש"י דהשיעבוד התחיל רק אחר שמתו כל השבטים קצת קשה מהא דפרש"י (בראשית ויחי פמ"ז מקרא כ"ח) וז"ל ויחי יעקב למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השיעבוד שהתחילו לשעבדם כו' עכ"ל, ונתבאר בדברי רש"י דזמן התחלת השיעבוד היה כשנפטר יעקב אבינו ולא כמו שפרש"י בוארא דזמן התחלת השיעבוד היה אחר שמתו כל השבטים.

ושוב נמצא דכבר הקשו כן בדעת זקנים מבעלי התוס' והחזקוני, ותירצו דמיד כשנפטר יעקב אבינו אף שיוסף עוד היה מלך במצרים עם כל זה התחילו בהם שיעבוד מעט.

ובשפתי חכמים אות ב' (בפ' ויחי) כתב וז"ל ר"ל שלא היה להם שיעבוד ממש אלא צרת השיעבוד שהיה מבקש מהם שיעבדו לו כדאמר' במסכת סוטה (י"א ב') בפרך בפה רך שהיו מעבידים אותם מתחילה בפה רך כו' עכ"ל, אבל זה קשה מהא דארז"ל (במדב"ר ט"ו כ') דמיד התחיל אותו השיעבוד של בפה רך יעו"ש, וא"כ קשה לדברי השפ"ח דתירץ שעד שיוסף נפטר היה האופן של בפה רך, וצ"ב.

א' ב'.

ראובן שמעון לוי ויהודה. ארז"ל

(תנחומא שמות ג' וכ"ה בשמו"ר א' ו') אמר רבי

יהושע דסכנין בשם רבי לוי אין שמותיהן של שבטים שוין בכל מקום אלא פעמים שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה ולמה כן שלא יאמרו בני גבירות תחלה ובני השפחות אחרונים וללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו ע"כ, והנה הא דאמרו וללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו צ"ב חדא מהא דארז"ל (ב"ר צ"ג י') יוסף קטנן של שבטים היה ועוד מהא דתנן (סוטה ט' ב') יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו.

מיהו קודם צריך להבין דמצד אחד אמרו (ב"ר) יוסף קטנן של שבטים ומאידך אמרו (סוטה) דאין באחיו גדול ממנו, וצ"ל דמה שאמרו יוסף קטנן של שבטים היינו במנין השנים ומה שאמרו דאין באחיו גדול ממנו היינו בגדלות צדקותו וכמו שפרש"י שם בסוטה דאין באחיו גדול ממנו שהיה מלך כו' יעו"ש והענין כדארז"ל (ב"ר צ"ד ג') דאע"פ שהיה מלך במצרים נשאר בצדקותו.

ולפי"ז לא קשיא על מה שאמרו (תנחומא) ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו ממה שאמרו (ב"ר) יוסף קטנן של שבטים, והיינו משום דמה שאמרו בתנחומא ללמדך כו' היינו בדרגה הרוחנית אבל מה שאמרו בב"ר יוסף קטנן של שבטים היינו במנין השנים, אבל עדיין קשה ממה שאמרו (סוטה) דאין באחיו גדול ממנו דזהו ודאי קאי על ענין דרגה הרוחנית של יוסף, וי"ל דיתכן דמה שפרש"י שם בסוטה דאין באחיו גדול ממנו שהיה מלך כו' אין הכונה כמו שכתבנו למעלה שנשאר בצדקותו אע"פ שהיה מלך במצרים, רק כונת רש"י שזהו כבוד היה ליעקב אבינו שיוסף שהיה מכובד בעולם בזה שהיה מלך הוא נתעסק בו, וק"ל.

אמנם מה שכתבנו דמה שאמרו יוסף קטנן של שבטים הינו במנין השנים ה"ז דוחק, שהרי בנימין קטן מיוסף היה וא"כ הקטן שבמנין השנים היה בנימין ולא יוסף, וי"ל דהא ארז"ל (ספרי וזאת הברכה אות י"ב, ב"ר צ"ט א', תנחומא וישב ב') דבנימין לא היה במכירה יעו"ש ולכן לא נכלל בנימין בתוכחה, ויש לדחות זה התי' דהא ארז"ל (תנחומא

וישב ג' תדע שבשעה שבקש הקב"ה לקיים גזירת ידוע תדע בקטן שבשבתים עושה שליחותו ונמכר יוסף במצרים כו' ע"כ והנה הכא בנימין כבר נולד ואעפ"כ אי' דהקטן שבשבתים הוא יוסף, וא"כ אין לומר דקטן שבשבתים היינו במנין השנים ועל כרחך כונת המדרש הכא (וישב) לענין גדולה, וה"נ דאמרו (ב"ר) יוסף קטנן של שבתים על כרחך שזהו לענין גדולה ולא לענין מנין השנים, וכיון שכן, הדרא קושיא לדוכתא.

ושמא י"ל דמה שאמרו (תנחומא וישב) יוסף קטן שבשבתים וכן מה שאמרו (ב"ר) יוסף קטנן של שבתים הכונה למה דארז"ל (שמו"ר א' ז') ד"א ויוסף היה במצרים אע"פ שזכה יוסף למלכות לא נתגאה כו' כשם שהיה קטן בעיניו מתחלה כו' יעו"ש, ובאמת לא היו גדולים אלו מאלו כדאמרו בתנחומא שמות ג'. (והא דאמרו בשמו"ר א' ז' ק"ק מהא דאמרי' (ברכות נ"ה א') מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב וז"ל בלבו לא נתגאה אבל הנהיג ברבנות עכ"ל.

ועוד י"ל דהכונה למה דארז"ל (סדר עולם רבה פ"ג) אין לך בכל השבטים שקיצר ימים פחות מיוסף יעו"ש וכן אמרי' (ברכות נ"ה א') מפני מה מת יוסף קודם לאחיו כו' יעו"ש וזהו הכונה למה שאמרו (ב"ר) תנחומא וישב) יוסף קטן שבשבתים והיינו שהוא חי המעט מכל השבטים, ובאמת לא היו גדולים אלו מאלו.

ועוד י"ל דבאמת יוסף היה קטן מהם במעלה ואעפ"כ היה שווה להם כי עשה כל מה שביכולתו (ועי' להלן פ"ו מקרא כ"ו דעל דרך זו תי' הדרש משה (להגר"מ פיינשטיין זצוק"ל) לענין אהרן יעו"ש).

ועוד י"ל דהנה כתב בפירוש עץ יוסף דמה שאמרו (תנחומא שמות) ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו היינו שבני השפחות לא היו גדולים אלו מאלו יעו"ש, ולפי"ז אין זה סותר למה שאמרו (ב"ר) תנחומא וישב) יוסף קטן שבשבתים, (ועיין לעיל בראשית וישב פ"ז מקרא ב' רש"י ד"ה את).

ועוד י"ל דהנה תנן (כריתות כ"ח א') האב קודם לאם בכל מקום יכול מפני שכיבוד האב קודם על כיבוד האם ת"ל איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולין אבל אמרו חכמים האב קודם לאם מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו, וכתב רבינו גרשום וז"ל וכן האב קודם כתבו בתורה לאם בכל מקום אבל אמרו חכמים כאן גבי כיבוד אב ואם דאע"ג דאמרינן דשניהן שקולין הני מילי לקיבול שכר שמקבל שכר על כיבוד אם כעל כיבוד אב אבל מ"מ אמרו חכמים כיבוד האב קודם לכיבוד האם שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו עכ"ל, (ועי' תפארת ישראל), ומצינו בפירוש רבינו גרשום דהאב והאם שקולים רק לגבי השכר אבל לא לגבי דין קדימה שבזה האב קודם לאם, ולפי"ז יתכן דה"נ מה שאמרו ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו אין הכונה דהן שקולים לכל מילי, וכיון שכן אין זה סותר למה שאמרו יוסף קטן שבשבתים, וק"ל.

והעירוני ליישב עוד דהנה הר"ן והרמב"ן (עי' טור וב"י יו"ד הל' כבוד רבו ות"ח ס' רמ"ד) פליגי לענין מי שהוא בעל מעשים אם צריך לקום מפניו כמו שיש דין קימה מפני מה שהוא בעל חכמה או לא, דהר"ן ס"ל דדין בעל מעשים שווה לדין בעל חכמה ומפני שניהם צריך לקום, אבל הרמב"ן ס"ל דדין בעל מעשים לא שווה לדין בעל חכמה ורק מפני מי שהוא בעל חכמה צריך לקום (ולענין הלכה זהו פלוגתא עי' שו"ע ונו"כ שם), ולפי"ז י"ל דמה שאמרו ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו היינו להר"ן דס"ל דדינם שווה דהרי יוסף בעל מעשים הוה כל שנותיו במצרים ואילו אחיו השבטים בעלי חכמה הוו שנשארו בשיבה אצל יעקב אבינו, ומה שאמרו יוסף קטן שבשבתים היינו כדעת הרמב"ן דדין קימה הוא דוקא מפני בעל חכמה ולא מפני בעל מעשים, והבן.

(ועיין תשובות הגר"ח ח"ב בפ' וזאת הברכה ודוק).

עוד י"ל אהא דאמרו (תנחומא שמות) וללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו, והוא מדכתיב לעיל (בראשית וישלח פל"ג מקרא ב') וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף

א' ו'. וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור **ההוא**. יל"ה מפני מה הוצרך הכתוב לומר וימת יוסף והרי כבר כתיב (לעיל בראשית ויחי פ"ג מקרא כ"ו) וימת יוסף בן מאה ועשר שנים וגו', ויל"ה דכיון שהוצרך הכתוב לדבר במיתתן של השבטים דאל"כ למה נמנו שוב, לכן אי לא הוה כתיב הכא גם מיתת יוסף, ס"ד דכל חיבת השבטים היינו חוץ מיוסף ח"ו, ולהכי אמר הכתוב וימת יוסף וגו', וק"ל. ושוב נמצא דכן הק' באוה"ח הק' יעו"ש.

יל"ה למה אמר הכתוב וימת בלשון יחיד, ויל"ה דרצה הכתוב להשמיענו שמתו כולם בזמן שהיו כולם בבחינת כאיש אחד בלב אחד ולא היו פרודים מחמת מכירת יוסף.

עוד יל"ה מפני מה אמר הכתוב יוסף לחודיה, ויל"ה דהנה אמרי' (ברכות נ"ה א') מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות ופרש"י וז"ל יוסף מת קודם לאחיו דכתיב וימת יוסף וכל אחיו עכ"ל, והיינו דכיון שנפטר יוסף קודם אחיו לכן נכתב לחודיה וימת יוסף ואח"כ כתיב וכל אחיו שהם נפטרו אחריו. ועל היטב תורה תמימה ריש אות א'.

ועוד יל"ה ב' הקושיות דהנה כתב באבן עזרא (בא פ"י מקרא ח') וז"ל ויושב כו' ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדיבור עכ"ל וכן כתב האבן עזרא גם בבראשית פ"ג מקרא ז' יעו"ש, וכ"כ האברבנאל להלן (בא פ"י מקרא ג') וז"ל ולא אמר ויבאו לפי שמשנה היה העיקר כו' עכ"ל, והשתא לדבריהם ז"ל יל"ה דה"נ אמר הכתוב וימת יוסף ובלשון יחיד וימת ולא בלשון רבים וימותו יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא והיינו כי פטירת יוסף היא ה' העיקר שהרי ארז"ל (תנחומא שמות ג') שמפטירת יוסף כבר הותחל השיעבוד.

ושוב נמצא הא דארז"ל (מדרש הגדול) וימת יוסף כו' וכל אחיו וכי כל השבטים מתו כאחד והלא לוי האריך ימים יותר מכולן אלא כיון שמת ראו השבטים

אחרנים ופרש"י וז"ל ואת לאה וילדיה אחרונים אחרון אחרון חביב עכ"ל ומבואר שכן היו גדולים אלו מאלו ובפרט יוסף שהיה שם אחרון מכולם, וכן קשה נמי מדכתיב (שם וישב פל"ז מקרא ג') וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו וגו' ופרש"י וז"ל בן זקונים שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו ד"א כו' עכ"ל, ואהא דאקשינן מהא דכתיב וישם את השפחות וגו' אולי י"ל דכונת רש"י דהאחרון חביב הוא לענין הנשים ולא לענין ילדיהם השבטים, וצ"ב.

א' ה'. ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב **שבעים נפש ויוסף היה במצרים**. פרש"י וז"ל ויוסף היה במצרים והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועמד בצדקו עכ"ל, אפשר דכוונת רש"י הכי, ויוסף היה במצרים והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים וא"כ מה הוצרך הכתוב לומר ויוסף היה במצרים שהרי כבר נכלל בשבעים, ואת"ל דאה"נ באמת יוסף כלול בשבעים ומה בא ללמדנו שיוסף היה במצרים, אף זה קשה מה בא ללמדנו דכי לא היינו יודעים שהוא במצרים, אלא להודיעך כו' ע"כ, ויל"ה ממ"נ דאי קושית רש"י למה יוסף נזכר צ"ב מ"ש יוסף משאר שבטים שהוזכרו, ואי קושית רש"י למה נזכר שהיה במצרים צ"ב דהא כיון שבתחלה כתיב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' לכן הוצרך הכתוב לומר ויוסף היה במצרים והיינו שהוא אינו בא אלא כבר היה שם.

עוד יל"ה דלכאורה היה הכתוב צריך לומר קודם ויוסף היה במצרים ואח"כ ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש, ואפשר ליישב ב' הקושיות כאחת והיינו דאדרבא דמהא דלא אמר הכתוב קודם ויוסף היה במצרים ע"כ דלא בא לומר רק שהוא כבר היה שם, וק"ל.

עצמן כאילו הן מתים למה שלא הניח כבודו לא לאחיו ולא לבניו ע"כ.

א' ח'. ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף. פרש"י וז"ל ויקם מלך חדש רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו, ואשר לא ידע את יוסף משה עצמו כאילו לא ידע עכ"ל, והנה למ"ד חדש ממש צ"ל דהא דכתיב לעיל (מקרא ו') וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא היינו גם פרעה, ולמ"ד שנתחדשו גזירותיו צ"ל דהא דכתיב וכל הדור ההוא היינו חוץ מפרעה ולכאורה זה קצת דוחק, ומ"מ יתכן דכל הדור ההוא קאי רק על עם ישראל.

ועי' באוה"ח הק' דכל הדור ההוא היינו השבעים נפש שירדו למצרים ולא כל הדור כפשוטו, וכן משמע בשמו"ר א' ח' יעו"ש. ועי' עוד מש"כ להלן בשלח פי"ג מקרא י"ט ד"ה עוד יל"ה כו'.

ארו"ל (תנחומא שמות ה') ד"א ויקם מלך חדש והלא הוא פרעה אלא שאמרו לו המצרים בא ונזדווג לאומה זו אמר להן שוטים עד עכשיו אנו חיים משלהן והיאך נזדווג להן עכשיו אילולי יוסף לא היה לנו חיים כיון שלא שמע להם הורידוהו מכסאו שלשה חדשים עד שאמר להם כל מה שאתם אומרים הריני עמכם והעמידוהו לפיכך כתיב ויקם מלך חדש, ולהלן שם, אמר רבי אבין משל כו' וכך פרעה עכשיו לא ידע את יוסף למחר הוא אומר לא ידעתי את ה' ע"כ, ועי' בזה עוד שמו"ר א' ח', אמנם דברי המדרש קצת צ"ב ממה דכתיב בתר מיניה (מקרא ט') ויאמר אל עמו וגו', ומשמע דמדידה אמר להזדווג לישראל.

א' ט"ו. ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה. יש להסתפק בכוונה דקרא אם היו רק שתי מילדות לכל ישראל במצרים או שמלך מרים קרא דוקא להן אבל היו עוד מילדות, ולהצד הראשון צריך להבין היתכן שבזמן שבנ"י נתרבו כ"כ (כדפרש"י להלן מקרא ז') היו רק ב' מילדות, וביותר קשה

למש"כ בדעת זקנים לבעלי התוס' וז"ל ד"א למילדת חסר וי"ו למד שלא היתה כי אם מילדת אחת והיינו יוכבד אבל מרים נערה היתה ולא היתה מילדת אלא פועה לילד ולכך אחז"ל פועה זו מרים מהרב משה כהן עכ"ל התוס', ולהצד השני צריך להבין מפני מה קרא דוקא להן, ועי' אבן עזרא וספורנו ועי' להלן (מקרא י"ט) רש"י ד"ה כי חיות הנה ור"ד כו', וק"ל.

ב' א'. וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. פרש"י וז"ל ויקח את בת לוי פורש היה ממנה מפני גזירת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה כו' עכ"ל, ובזה ניחא הא דהכתוב לא הזכיר לידתן של אהרן ומרים קודם לידת משה, וק"ל. ושוב נמצא כן ברמב"ן יעו"ש.

ב' ה'. ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה. פרש"י וז"ל את אמתה את שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד כו' והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבה אמתה אמות הרבה עכ"ל, יל"ה מהא דכתיב להלן (מקרא י') ותקרא שמו משה כי מן המים משיתיהו, ולכאורה מבואר דבת פרעה עצמה שלחה את ידה, וכפירוש בתרא דרש"י, שהרי אמרה כי מן המים משיתיהו והיינו שהיא עצמה שלחה ידה, וכן אמר' (כלה רבתי פ"ג)) דהא דכתיב ותקרא שמו משה היינו דבת פרעה קרא לו משה ע"ש שמן המים משיתיהו, וכן ארו"ל (שמו"ר א' ל"ד) יעו"ש, ונמצא מבואר דהא דכתיב ותשלח את אמתה היינו את יד שלה ממש וקשיא לפירוש קמא דרש"י.

וכן קשה למש"כ החזקוני וז"ל ותקרא יוכבד את שמו משה, ותאמר לה בת פרעה, מה לשון משה, והגידה לה שהוא לשון המשכה, ואז אמרה בת פרעה, יפה קראתו, כי מן המים משיתיהו עכ"ל, והנה אף שלדברי החזקוני יוכבד קראה שמו משה ולא בת פרעה מ"מ

בת פרעה היא זו שאמרה כי מן המים משיתהו, וא"כ אף בדברי החזקוני קשיא.

ואין ליישב דבאמת שפחתה משתה אותו מן המים ולא בת פרעה עצמה, והא דכתיב ותאמר כי מן המים משיתהו היינו שכיון שבת פרעה השתדלה להוציאו מן המים (לא ע"י שליחות) לכן ענין הדבר מתיחס אליה כמו שהיא עצמה הוציאה אותו מן המים, ואין ליישב כן, משום דאמרי' (ע"ז כ"ז א') ומי איכא למ"ד אשה לא והכתיב ותקח צפרה צר קרי ביה ותקח והכתיב ותכרות קרי ביה ותכרת דאמרה לאינש אחרינא ועבד ואב"א כו' ע"כ, והנה אין לומר דהכונה שעשתהו שליח, דא"כ מאי משני קרי ביה כו' דהול"ל דעשתהו שליח ושלוחו של אדם כמותו, ועוד דהא אמרי' (יומא י"ט ב') מי איכא מידי דאנן לא מצינן למעבד ושלוחי דידן מצו עבדי ע"כ וכיון שמן הדין צפורה פסולה היתה למול א"כ אף שליח לא היתה יכולה לעשות, ומכל זה חזינן דאף שהיא השתדלה למילה וכדאמרי' דאמרה לאינש אחרינא מ"מ קרי ביה ותכרת (ולא ותכרית) והיינו שאין זה מתיחס אליה אע"פ שהיא עשתה ההשתדלות למילה, וה"נ לענין בת פרעה שאע"פ שהיא עשתה ההשתדלות להוציאו מן המים אעפ"כ אין זה מתיחס אליה, ולכן אין ליישב כנ"ל.

ויתכן ליישב דהנה כתב במחנה אפרים (הל' שלוחין סי' י"א) דגוי יכול לעשות המעקה והבעה"ב יברך על מצות המעקה מדין יד פועל כיד בעה"ב ואף דאין שליחות לנכרי מ"מ דין זה שיד פועל כיד בעה"ב הוא אינו מדין שליחות ע"כ יעו"ש, ולפי"ז ה"נ בת פרעה באמת שלחה את שפחתה ואעפ"כ יכולה היתה לומר כי מן המים משיתהו כי יד פועל כיד בעה"ב, ועי' שדי חמד (כללים מערכת האלף סי' קמ"ו) שהאריך הרבה בדברי המחנ"א הנ"ל.

עוד כתב במחנה אפרים (שם סי' י"ד) דגוי נעשה שליח לחבירו הגוי ואף דאין שליחות בנכרי מ"מ לחבירו הנכרי נעשה שליח יעו"ש (ובתוספתא (תרומות פ"א הי"ט) איתא בהיפוך והיינו דגוי לא נעשה שליח לחבירו הגוי, והובא בדרך אמונה למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בפ"ד מתרומות ס"ק ק"מ,

וצ"ל דזהו רק לגי' הגר"א שם), ולפי"ז ה"נ בת פרעה עשתה את שפחתה שליח ויכולה היתה בת פרעה לומר כי מן המים משיתהו אף שהיא עצמה לא הוציאתו מן המים אלא שפחתה כי שלוחו של אדם כמותו, מיהו תירוץ זה הוא דוקא להא דארז"ל (פרדר"א ושמו"ר, הובא להלן בד"ה ב' ז') דהא דכתיב ותרד בת פרעה לרחוץ על היאר היינו לרחוץ מהנגעים שלה, אבל למשארז"ל (סוטה י"ב א' ושמו"ר) דהיינו שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה, א"כ כבר היה לה דין ישראל, ואין ישראל עושה נכרי שליח, וא"כ א"א לקיים תי' זה. ועי' מש"כ להלן פי"ח מקרא כ"ז בענין אם קודם מתן תורה היה גירות יעו"ש.

הנה לעיל (מקרא ד') כתיב ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו, ועתה לפי' קמא דרש"י דשלחה את שפחתה, א"כ מסתבר דהתיבה היתה קרוב לשפת היאר וע"י כך הצליחה לקחתו (ולא מסתבר שהיה עמוק ביאור והי' צריכה לשוט במים כדי להצילו דאין זה דרך צניעות וודאי דלא היו מגלגלין מן השמים את הצלת משה רבינו ע"י דבר שחסר בו ממדת הצניעות), וכיון שכן, והיינו שהתיבה היתה קרובה לשפת היאר א"כ הא דכתיב ותתצב אחתו מרחוק וגו' היינו רחוק משפת היאר, אבל לפי' בתרא דרש"י דשלחה את ידה ונשתרבבה אמתה א"כ מבואר דהתיבה היתה עמוק ביאר, ולפי"ז הא דכתיב ותתצב אחתו מרחק וגו' היינו רחוק מהתיבה ויתכן שעמדה על שפת היאר ממש.

ארז"ל (סוטה י"ב א') ותשם בסוף רבי אלעזר אומר ים סוף רבי שמואל בר נחמני אמר אגם כדכתיב קנה וסוף קמלו ע"כ, ופרש"י וז"ל אגם של עצי ערבה וקנים דקין כו' עכ"ל, ויש מדקדקין דכיון דכתיב ותשם בסוף על שפת היאר א"כ נמצא לדעת רשב"נ דלא הניחתו במים כלל אלא על שפת היאר והיינו באגם שבו גדילין עצי ערבה וקנים דקין, וקשה טובא מדכתיב להלן (מקרא י') ויגדל הילד וגו' ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו אלמא דהיה במים

ממש, וכן קשה מדכתיב להלן (וארא פ"ז מקרא י"ט) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים וגו' ופרש"י וז"ל אמר אל אהרן לפי שהגין היאר על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן עכ"ל ועתה את"ל דלא הניחתו ממש ביאר והיינו במים ממש, א"כ היאך מצינן למימר דמשה לא היה יכול להכות ביאר, ועל כרחק דהיה ביאור ממש ולהכי לא לקה ע"י משה אלא ע"י אהרן, וצ"ב.

עוד פרש"י וז"ל לרחוץ על היאור סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו עכ"ל, יש להעיר דבקרא ליתא לתיבת "בו", וי"ל דזהו מש"כ רש"י סרס המקרא "ופרשהו" וק"ל.

ועוד י"ל דהנה אמרי' (ברכות קידושין מ' א') מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה כו' מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה וכו', וכתבו התוס' (שם ל"ט ב') וז"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ובעובדי עבודת כוכבים איפכא מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב מחסם אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם ולא מצינו שעשה עשו ליעקב שום רעה אלא מחשבתו הרעה אשר חשב עליו מצרפה הקב"ה למעשה ומחשבה טובה של עובדי כוכבים אין הקב"ה מצרפה למעשה כדכתיב בדניאל ודריש עד מעלי שמשא הוה משתדר לשיזבוטיה פירוש שהיה דריש עושה כל כוחו להציל דניאל מגוב אריות אלמא אע"ג שהצילו עד הערב קאמר קרא שלא הצילו אלא מבקש להצילו מדכתיב לשיזבוטיה ולא כתב ושיזביה עכ"ל, והשתא כיון שבת פרעה חשבה להצילו למשה לכן שפיר קאמרה כי מן המים משיתיהו ואע"פ ששלחה את שפחה למשותו מן המים כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, מיהו כ"ז למאי דארז"ל שרחצה מגילולי בית אביה, אבל להא דארז"ל דרחצה מפני שהיתה מנוגעת ליתא לתי' זה כי עדיין נשארה נכרית ובעובדי כוכבים אין הקב"ה מצרפה למעשה אע"ג דהוה מחשבה טובה. דבר התוס' הם מירושלמי פ"א

דפאה, וכ"כ בשערי תשובה לרבינו יונה (שער שני אות י' ד"ה הדרך השלישי) כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד כו' יעו"ש כל הענין. ועוד י"ל דהנה ארז"ל (סנהדרין צ"ט ב') כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה שנאמר כו' ע"כ.

ב' ו'. **ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה.** כתב בילקוט האזכי לרבינו יצחק בן ר' שלמה האזובי זצוק"ל (מו"צ בדושא שבקושטנדינה) וז"ל ותפתח ותראהו את הילד זה משה והנה נער בוכה זה אהרן שהיה עם מרים אחותו ולכן הכירה בו שהוא עברי ואמרה מילדי העברים זה כו' עכ"ל, וכן כתב בבעל הטורים (בפי' הטור השלים) וכ"כ בפענח רזא דהא דכתיב והנה נער בכה זה אהרן, ואין להקשות עליהו ז"ל דהא בסוטה י"ב ב' מבואר בהדיא דהא דכתיב והנה נער בכה היינו משה דאמרי' התם והנה נער בכה כו' תנא הוא ילד וקולו כנער דברי ר"י כו' ותחמול עליו ותאמר מילדי העברים זה מנא ידעה אר"י ב"ח שראתה אותו מהול ע"כ, ואין להקשות כן, כי גם הא דפירשו דקאי על אהרן גם זה מדברי חז"ל בילקוט שמעוני אות קס"ו בשם מדרש אבכיר יעו"ש.

אמנם עדיין קשה לפי' זה דא"כ הו"ל לקרא למימר הכי, ותפתח ותראהו את הילד ותחמל עליו והנה נער בכה ותאמר מילדי העברים זה, חדא משום דלפי' זה סיבת הדבר שאמרה שהוא מילדי העברים היה משום שראתה את אהרן בכה וא"כ היה צ"ל והנה נער בכה ותאמר מילדי העברים זה, ועוד משום דלפי' זה אין שייכות בין מה שהיא חמלה על משה לבין מה שאהרן בכה וא"כ היה צ"ל קודם ותראהו את הילד ותחמל עליו ואח"כ והנה נער בכה, מיהו למש"כ בפענח רז"א הנ"ל שם דסיבת הדבר שאהרן בכה היה משום שפחד פן יקראנו אסון המים (דלא כמו שלמדנו אנו הכא בקושיא שבכה על עצם זה שראה שלוקחים את משה ומי יודע מה יהיה עמו עתה) יעו"ש, אתי שפיר, דלכן הקדים הכתוב והנה נער

בכה לותחמל עליו והיינו כי סיבת הדבר שהיא חמלה על משה י"ל שזהו גם משום שראתה את אהרן בוכה פן יקראנו אסון המים, ובוזה נתיישב ג"כ למה לא הסמיך הכתוב והנה נער בכה לותאמר מילדי העברים זה, והיינו כי לפי הנתבאר נמצינו דקרא ה"ק, והנה נער בכה, וכתוצאה מזה היו ב' דברים הא' ותחמל עליו והב' ותאמר מילדי העברים זה, והבן.

ב' ז'. ותאמר אחתו אל בת פרעה

האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד. פרש"י וז"ל מן העבריות מלמד שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה עכ"ל, כן ארז"ל סוטה י"ב ב', ועוד ארז"ל (תנחומא שמות ז', וכ"ה בשמו"ר א' ז') נטלתו והביאתו אצל המצריות להניק אותו ופסל את דדיהן והרי מותר היה להניק שכך שנינו בת ישראל לא תניק בנה של נכרית אבל נכרית מניקה בנה של ישראל ברשותה מהו ברשותה אוכלת מתחת ידיה ומניקתו אמר הקב"ה עתיד פה של צדיק זה לדבר עמי למחר יהיו המצריות אומרות זה שהוא מדבר עם השכינה אני הנקתיו לפיכך פסל את דדיהן ע"כ מתנחומא, והנה נתבאר בדברי חז"ל דעכ"פ בת פרעה עצמה לא ניסתה להניק, וצריך להבין למה לא ניסתה, ועוד דאפילו את"ל שניסתה להניק והוא לא רצה לינוק, למה לא רצה, והרי כבר רחצה עצמה מגילולי בית אביה כדאמר' (סוטה י"ב ב') ותחד בת פרעה כו', וא"כ לכאורה היתה ככל בת ישראל, [מיהו להא דאמר רז"ל (פרקי דרבי אליעזר פמ"ח ושמו"ר א' כ"ג, יונתן ב"ע מקרא ה') רבנן אמרין בת פרעה מצרעת היתה לפיכך ירדה לרחץ כיון שנגעה בתיבה נתרפאת לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה ע"כ (ובשמו"ר י"ח ג' א' בהדיא דבת פרעה נשארה נכרית ולא נתגיירה יעו"ש) לא קשיא, משום דנשארה נכרית כשאר כל הנשים המצריות, ולכן לא רצה ממנה], וי"ל דיתכן שבת פרעה לא ילדה אז ולכן לא היה לה מה להניק וכמש"כ בחובת הלבבות (שער הבחינה פ"ה) וז"ל ויהפך הדם אשר היה מזונו (של התינוק) במעי אמו לחלב (זה

יהפך) כו' עכ"ל יעו"ש, ועוד י"ל למ"ש בפרדר"א הנ"ל דלא רצתה להניק כי חששא שמא החלב נוצר בזמן שהיה מנוגעת ושמא יזיק לו, ועוד י"ל דהא נתבאר בתנחומא דלעיל דנכרית מניקה בנה של ישראל דוקא ברשותה והיינו שהנכרית עצמה אוכלת מזון כשר מתחת ידיה של האשה הישראלית וממילא גם חלב של הנכרית מזון כשר הוא ולפי"ז נהי נמי דבת פרעה כבר רחצה מגילולי בית אביה מ"מ עדיין חלב שלה היה לכאורה ממזון שעדיין לא כשר הוא, ולכן לא רצה לינוק ממנה כי רק עתה באה לרחוץ מגילולי בית אביה והחלב עדיין לא כשר היה.

ועיין שו"ע (יו"ד סי' קנ"ד) ונו"כ דברשותה היינו בביתה ולא שאוכלת תחת ידיה וכדא' בתנחומא כנ"ל, מיהו בברכי יוסף שם ציין למדרש דברשותה היינו שאוכלת מתחת ידיה, ועי' רמ"א (יו"ד סי' פ"א ס"ז) ובש"ך (סקכ"ה) ובבהגר"א (סקל"ב) שאשה ישראלית האוכלת מאכלות אסורות זה מזיק ומטמטם הולד יעו"ש, וארז"ל (מדרש שמואל פט"ו) שני שדיך כו' מה השדיים הללו מה שהאשה אוכלת התינוק יונק כך כל תורה שלמדה משה למדה לאהרן הה"ד כו' ע"כ יעו"ש, וזהו כמש"כ וכנ"ל.

אמנם עדיין יל"ה מהא דכתיב להלן (פ"ב מקרא י"א) ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וגו' וכתב הרמב"ן וז"ל ויגדל משה ויצא אל אחיו שגדל והיה לאיש כי מתחילה אמר (מקרא י') ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת עכ"ל ומבואר דכל זמן היניקה והיינו ב' שנים, וכמש"נ להלן (מקרא י'), לא הונק ע"י בת פרעה (וכן מבואר בשמו"ר א' ל"א), ואמאי והרי תוך ב' השנים ודאי כבר אכלה מזון כשר, וגם לא הי' מנוגעת עתה מצרעתה (לתי ב' דלעיל), ועי' שו"ע (אה"ע סי' פ"ב ס"ה) דסכנה לתינוק שינוק מאשה אחרת כשהכיר כבר את המנקת הראשונה.

ב' ט'. ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והניקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו. יל"ה דהא אם בת פרעה היתה

יודעת שהוא בנה של אותה האשה א"כ ודאי שלא היתה נותנת לה שכר על היניקה רק היתה מחזירה לה אותו משום שעתה כבר אין לה לבת פרעה מה לחמול עליו מאחר שהגיע לאמו, וכיון שכן, היאך לקחה שכר על היניקה אי נימא דבאמת נטלה השכר לבסוף, וי"ל דבע"כ היתה צריכה אמו שלא לגלות לבת פרעה האמת שהיא אמו, שהרי אם היתה מגלה האמת שהיא אמו, היתה בת פרעה מחזירתו לאמו, והרי אמו לא יכלה עוד להסתירו (כדלעיל מקרא ג'), ולכן מפני הפיקוח נפש היתה מוכרחת ליטול השכר, אע"פ דהוה גזל אם לא הפיקוח נפש (עי' ראשונים כתובות י"ט א' בענין זה אי שרי לגזול בהאי גונא דאיכא פיקוח נפש), ועוד י"ל דכל מה דגזל כנעני אסור כדאמר' (ב"ק ק"ג ב') היינו דוקא היכא דאיכא חילול ה' יעו"ש אבל הכא דלא הוה חילול ה' כשנטלה אם נטלה שפיר עשתה, ועוד י"ל דה"ז חשיב טעות עכו"ם דמותרת כמבואר בגמ' שם.

מיהו ב' תי' בתרא הם דוקא להא דאי' (שמו"ר א' כ"ג ובפדר"א פמ"ח) דבת פרעה נשארה נכרית וכמש"כ לעיל מקרא ז', אבל להא דאי' (סוטה י"ב ב') דרחצה עצמה מגילולי בית אביה וכבר לא היתה נכרית, צ"ל כתי' קמא, ובפשטות י"ל על עיקר הקושיא דבאמת לא נטלה שכר דהא לא כתיב שנטלה רק כתיב שבת פרעה אמרה לה ואני אתן את שכרך ולא מצינו שבאמת נטלה שכר, ועוד י"ל דהשכר היה מה שבת פרעה גידלתו אחר גמר היניקה ועי"כ ניצל משה.

ושוב נתעורר' להוכיח דנטלה שכר דארז"ל (סוטה י"ב ב') ואני אתן את שכרך א"ר חמא בר' חנינא לא דיין לצדיקים שמחזירין להן אבידתן אלא שנותנין להן שכרן, וק"ל.

ב' י'. ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתוהו. כתב הרמב"ן (להלן מקרא י"א) וז"ל ויגדל משה ויצא אל אחיו שגדל והיה לאיש כי מתחלה אמר ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים

יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת כו' עכ"ל, והנה זמן היניקה הוא ב' שנים כדאמר' (גיטין ע"ה ב') וא"כ נמצא דרך אחר ב' שנים קראה בת פרעה למשה את שמו משה, וכמבואר בקרא דידן דכתיב ויגדל הילד והיינו אחר ב' שנים היניקה ואז ותביאהו לבת פרעה ויהיה לה לבן ותקרא שמו משה וגו', וכיון שכן, יל"ה למה מיד כשבת פרעה הוציאתו מן המים לא קראה לו אז משה, ולמה המתנה ב' שנים, וי"ל דכיון דאז נהיה לבן אצל בת פרעה לכן דוקא אז בת פרעה קראה לו השם, ומשא"כ כשהוציאתו מן המים כיון שעדיין לא גדל אצלה אלא אצל אמו ולא היה לה לבן לכן לא קרא לו אז השם.

אמנם למש"כ החיזקוני הכא נחא דכתב וז"ל ותקרא יוכבד את שמו משה ותאמר לה בת פרעה מה לשון משה והגידה לו שהוא לשון המשכה ואז אמרה בת פרעה יפה קראתו כי מן המים משיתוהו עכ"ל, ולפי"ז נמצא דהאמת דלא בת פרעה קראה לו השם, והבן.

הנה יל"ה דלכאורה מיד בגמר היניקה הביאתו לבת פרעה ואח"כ גדל הילד וא"כ הו"ל להכתוב לומר ותבאהו לבת פרעה ואח"כ ויגדל הילד, וי"ל דהא זמן היניקה הוא ב' שנים כדאמר' (גיטין ע"ה ב') וא"כ ודאי כבר גדל באותן ב' שנים ולכן כתיב קודם ויגדל הילד ואח"כ ותבאהו לבת פרעה.

הא דלא כתיב הכא ויגדל הילד ויגמל כמו שכתוב גבי יצחק אבינו (בראשית וירא פכ"א מקרא ח'), היינו משום דהא פשיטא כיון שכל הטעם שלא היה עד עתה אצל בת פרעה זה היה רק משום היניקה, וק"ל.

ב' י"א. ויהי בימים ההם ויגדל משה

ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. פרש"י וז"ל ויגדל משה והלא כבר כתיב ויגדל הילד א"ר יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו עכ"ל, יל"ה מה קשה דלכאורה היה מקום לומר דאחרי ויגדל הילד לאחר זמן שוב ויגדל משה ומנין דהיה באותו הזמן, (שוב נמצא דבאמת כן הרמב"ן פירש

הובא לעיל מקרא ז'), ואדרבא ממשמעות דקרא דכתיב ויהי בימים ההם משמע דלא היה באותו הזמן, ואולי יש לדחות דמה דכתיב בימים ההם היינו בימים ההם דייקא כלומר באותם הימים שעליהם כבר נאמר ויגדל הילד, וא"כ א"ש, וק"ל. ועי' להלן מקרא ב' כ"ג.

עוד פרש"י וז"ל מכה איש עברי מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום עכ"ל, הנה מהלשון כסבורה שהוא בעלה משמע דעשתה זאת באונס, ועי' רמ"א (אה"ו סי' קע"ח ס"ג) דכסבורה שהוא בעלה הוא אונס ומותרת לחזור לבעלה ע"כ, ויל"ה מהא דכתיב (ויקרא אמור פכ"ד מקרא י') ויצא בן אשה ישראלית והוא איש מצרי בתוך בני ישראל וגו' ופרש"י וז"ל בן איש מצרי הוא המצרי שהרג משה כו' עכ"ל, ולהלן שם (מקרא י"א) כתיב ויקב בן האשה הישראלית וגו' ושם אמו שלמית בת דברי למטה דן ופרש"י וז"ל ושם אמו שלמית בת דברי שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה עכ"ל ומשמע דעשתה זאת ברצון, ולכאורה הוי סתירה למה שנתבאר למעלה דעשתה זאת באונס, ושם י"ל דתחילתה באונס וסופה ברצון הוה וכאבוה דשמואל (כתובות נ"א ב') דבהאי גונא אסורה לחזור לבעלה, דאילו לרבא דפליג התם וס"ל דמותרת לחזור לבעלה משום דיצרה אלבשה א"כ אף דסופה ברצון הוה מ"מ כיון דיצרה אלבשה א"א לקרותה משום זה זונה, אבל לאבוה דשמואל דס"ל דליתא לטעמא דיצרה אלבשה שפיר חשיבא סופה ברצון.

אמנם עדיין קשה דהרי הלכתא כרבא וכמו שכתב בבית שמואל (אה"כ סי' ס"ק כ"ג) יעו"ש, וי"ל דס"ל לרבא דאף דיצרה אלבשה מ"מ כל זה הוא דוקא לענין מה שהיא מותרת לחזור לבעלה אבל לענין זנות הרי היא זונה, וסיעתא לדבר ממה שכתב

המחבר (יו"ד סי' קפ"ה ס"ד) היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב כרת שיציאתו הנאה לו כביאתו כיצד יעשה כו' ע"כ ולכאורה למה צריכה לומר נטמאתי והרי כיון דיצרה אלבשה הוי לה אונס גמור, ועל כרחך דהוי אונס רק לענין להתירה לחזור לבעלה אבל לא יותר מזה וכמשנ"ת.

והנה כתב בפתחי תשובה (שם ס"ק ט') בשם החת"ס (תשובות סי' קנ"ה) להסתפק, מהו כשלא אמרה לו נטמאתי, די"ל דכיון דיצרה אלבשה א"כ הוי אונס גמור ואף שידעה שנטמאה ומה"ט באמת לא אמרה נטמאתי, וי"ל דיצרה אלבשה היינו דוקא היכא דאחר בא עליה אבל כשבעלה בא עליה ל"א יצרה אלבשה כי יודעת שעוד תשמש עמו אם לא עתה וא"כ נחשבת מזידה בזה שלא אמרה מיד נטמאתי ע"כ יעו"ש, ונמצא מבואר דס"ל להחת"ס דיצרה אלבשה הוי אונס גמור היכן שזה לא בעלה, (ועיין שדי חמד מערכת האלף סי' רנ"ה דכ"כ החת"ס באו"ח סי' ב' יעו"ש), ולפי"ז ה"נ כשהמצרי בא על שלומית בת דברי אף דסופה הוה ברצון מ"מ כיון דיצרה אלבשה ובפרט הכא שזה לא היה בעלה חשיב אונס גמור ואף לענין זנות דלא ליקרו לה זונה, וכיון שכן, הדרא קושיא לדוכתא, דבשמות פרש"י דהיא היתה סבורה שהוא בעלה ומשמע דבאונס הוה, ובויקרא פרש"י דהיא זונה היתה ומבואר דברצון הוה.

ויתכן ליישב דהנה כתב הפ"ת (אה"ע סי' ס"ק י"א) בשום הנו"ב (תניינא סע' ק"נ) שהביא דברי הרש"ל דכל מה דס"ל לרבא דאף דהוה סופה ברצון מ"מ חשיבא אונס משום דיצרה אלבשה, היינו דוקא היכן שלא עשתה איזה מעשה בסוף הביאה וכגון שמהדקת עצמה, אבל אם עשתה מעשה, מודה רבא לאבוה דשמואל דל"א בה יצרה אלבשה וחשיב מזידה ע"כ יעו"ש, ולפי"ז שם ה"נ שלומית בת דברי עשתה מעשה, ולהכי לא חשיבא אונס וקרינן לה זונה.

ועדיין קשה ממה דארז"ל (שמו"ר א' כ"ח) חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה לו הן וסבורה אני שאתה הוא כיון שידע הנוגש כו', ומלישנא דאמרו אמרה לו הן וסבורה אני

שאתה הוא משמע דאף בסוף המעשה היא היתה סבורה שהוא בעלה וא"כ נמצא דאף סופה באונס הוה, וי"ל דהיא חששה מבעלה ולכן היא שינתה ואמרה לו שאף בסוף זה היה באונס, אבל האמת שבסוף היה זה ברצון, ולכן קראוה זונה.

ובעלה של שלומית בת דברי, ארז"ל (שמו"ר א' כ"ח) דהיינו דתן יעו"ש, וזהו פלא גדול מה שהלך דתן להלשין לפרעה את משה רבינו שהרג המצרי (כדפרש"י להלן מקרא ט"ו) שהרי בהריגת המצרי ניצל דתן עצמו, והיתכן כזאת, והנה אי נימא דעי"ז נאסרה לו לדתן אשתו שלומית בת דברי קצת אפשר להבין מה שהלך ברשע להלשין והיינו משום דדתן סבור היה שאם משה רבינו לא היה הורגו להמצרי לא היה מתפרסם הדבר שמעתה אשתו אסורה לו, והאמת דאין בטענה הזאת ממש, כי ודאי בלא משה רבינו פשיטא שבסוף היה הורגו מאחר שהמצרי הכה אותו כל היום וכלשון המדרש והיה מכה אותו ומבקש להורגו. ועי' פרד"א פמ"ה, ועי' רשב"ם דכתב שמא הכהו ולא הרגו.

ומאידיך ארז"ל (ויק"ר ל"ב ג') דבעלה היה נריה בן בנו של דן, ולא דתן, והובא בחיזקוני אמור פכ"ד מקרא י"א, ולפי"ז לא קשיא היאך הלך להלשין והבן. ושוב נמצא דהקשה כן בספר אמת ליעקב להגר"י קמניצקי זצ"ל יעו"ש דרכו.

ב' י"ב. ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול. פרש"י וז"ל וירא כי אין איש עתיד לצאת ממנו שיתגייר עכ"ל, הא דלא פרש"י כפשוטו, אפשר דהוא משום הא דכתיב להלן (מקרא י"ד) ויאמר וגו' כאשר הרגת את המצרי וגו' ומבואר בהדיא דהיה מי שראה, וכן נמצא דארז"ל (שמו"ר א' ל"ד) ויטמנהו בחול שלא היה שם אלא ישראל טמנו בפניהן של ישראל שנמשלו לחול כו' וכן אתה מוצא שלא נשמע הדבר אלא ע"י עברים שנאמר ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים זה דתן ואבירם כו' ע"כ, ועי' שפתי חכמים אות ח' דפירש כוונת רש"י באופן אחר יעו"ש.

וי"ל"ה דהנה כתיב (ויקרא אמור פכ"ד מקרא י') ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וגו' ופרש"י וז"ל בן איש מצרי הוא המצרי שהרג משה, בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר עכ"ל (עיין רמב"ן מה הוצרך להתגייר שהרי אמו ישראלית יעו"ש), וא"כ נמצא דיצא ממנו מי שנתגייר, וי"ל דמה שראה משה רבינו שאין מי שתעיד ממנו להתגייר היינו אחר המעשה עם שולמית בת דברי שכבר נתעברה, וק"ל. ושוב נמצא דהכי הקשו בפש"ח אות ח' ובילקוט האיזובי וכן תירצו יעו"ש.

ב' י"ג. ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך. פרש"י וז"ל שני אנשים עברים דתן ואבירם הם שהותירו מן המן עכ"ל, הנה לא נתבאר מי המכה ומי המוכה, ושוב נמצא דכתב בלמכסה עתיק למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל ויאמר לרשע זה דתן פדר"א פמ"ה ותרגום יונתן ומכילתא יתרו י"ח י"ד עכ"ל, ולפי"ז הא דכתיב להלן (מקרא י"ד) ויאמר מי שמך לאיש וגו' היינו דתן אמר כן. ובתדא"ר פי"ח איתא מה היה צ"ל הוא דתן ואבירם אלו הן הם שאמרו למשה במצרים מי שמך לאיש שר ושפט עלינו כו' יעו"ש ומבואר דשניהם אמרו למשה רבינו מי שמך לאיש וגו', אבל זה צ"ב דקרא לשון יחיד הוא.

ב' י"ד. ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר. פרש"י וז"ל הלהרגני אתה אמר מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש עכ"ל, אף דלעיל (מקרא י"ב) כתיב ויך את המצרי ומשמע שע"י שהכה את המצרי הרגו מ"מ שייך לפרש בלשון ויך נמי שהרגו ע"י שם המפורש. **ויתכן** לסייע שלא הרגו ע"י הכאה, מדכתיב לעיל (מקרא י"ג) ויאמר לרשע למה תכה רעך ופרש"י וז"ל למה תכה אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד עכ"ל וא"כ לא מסתברא שהרגו בהרמת יד ועל כרחק שהרגו בשם המפורש, מיהו יתכן לדחות

אמנם עדיין קשה להא דפרש"י להלן (פ"ד מקרא י"א, ד"ה או מי ישום אלם) דאף פרעה נעשה אלם יעו"ש, וי"ל דהנה כתב בשפ"ח (אות ר') בשם הרא"ם וז"ל קשה אם פרעה נעשה אלם שלא נתאמץ בהריגתו א"כ למה לו לעשות משרתיו חרשים וגם עורים ותרץ כשהוגד לו שברח צוה לרדוף אחריו להביאו בהכרח ואז כל משרתיו נעשו כחרשים וכשראה פרעה שלא הביאוהו חשב שרדפו אחריו ולא מצאוהו ולא נתאמץ אז לשלוח כמה וכמה שוטרים מפה ומפה שימצאו אותו ולהביאו בהכרח להורגו אלא לא נתאמץ כלל בהריגתו ושתק והלך לו עכ"ל, ויתכן עוד דמה שלא נתאמץ לשלוח יותר שוטרים לחפשו יותר הוא משום שאז נעשה אלם והיינו אחר שברח משה וכבר חיפשוהו ולא מצאוהו, ולפי"ז נחא דבאמת פרעה נעשה אלם אבל זה היה רק אחר שברח משה, וק"ל.

הנה פרש"י וז"ל וישב על הבאר לשון ישיבה למד מיעקב שנזדווג לו זוגו על הבאר עכ"ל, יל"ה הענין למה דוקא עתה ציפה לזיווגו, ויתכן לומר דהנה כתיב לעיל (מקרא י"ד) ויאמר מי שמך לאיש וגו' ופרש"י וז"ל מי שמך לאיש והרי עודך נער עכ"ל וארז"ל (תנחומא שמות ח') מי שמך לאיש ועדיין אין אתה איש מלמד שהיה פחות מבן עשרים ע"כ, (עיין שמו"ר א' ל"ה דעות אחרות בגילו דמשה יעו"ש), ולפי"ז י"ל דלכן ציפה משה דוקא אז לזיווגו והיינו כדי שהוא יוכל להמשיך להיות מיצר על ישראל (כדפרש"י לעיל מקרא י"א ד"ה וירא) כי מעתה שהוא נושא אשה כבר נעשה לאיש והיינו אדם חשוב, וזהו הא דאמר' (יבמות ס"ג א') כל מי שאין לו אשה אינו אדם והיינו שאינו חשוב, וכעין זה אמר' (ב"ק נ"ט ב') אלעזר זעירא כו' את חשיבת לאיתאבולי אירושלים סבור יוהרא הוה כו' אמר להו גברא רבה אנא כו' יעו"ש, וה"נ כדי שיוכל משה רבינו להיות מיצר על ישראל (כמו על החורבן בב"ק שם) בלי עוררין הוצרך לישא אשה להיות אדם חשוב (וכדמצינו התם בב"ק דאמר גברא רבא אנא), וק"ל.

הראיה, חדא משום דהתם המצרי הכה את ישראל בחנם דאל"כ לכאורה משה רבינו לא היה מונע אותו מזה, ועוד דהתם לא היה נקרא משה רבינו רשע אם היה מכהו להמצרי בידו כיון דהיה מצרי ולא ישראל, ועוד משום דמן הדין היה המצרי חייב מיתה כדאיתא בשמו"ר וכיון שכן משה רבינו הרגו כמו בי"ד ההורג וזהו אף ביד. ובתנחומא (פנחס א') ארז"ל ללמדך שכל השופך דמן של רשעים כאילו הקריב קרבן. ועי' רמב"ן הכא.

ב' ט"ו. וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר. הנה מלישנא דקרא דכתיב ויברח משה מפני פרעה משמע שברח מפני פרעה ולא שהיה ממש אצל פרעה בביתו דא"כ לכאורה הול"ל מלפני פרעה וכדכתיב להלן (ויגש פמ"ז פ"י) ויברך יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה. **והנה** ארז"ל (שמו"ר א' ל"א) אמר ריב"ל נעשו כל הסנקליטין שהיו יושבין לפני פרעה מהם אלמין מהן חרשין מהן סומין והיה אומר לאלמין היכן משה ולא היו מדברים לחרשין ולא היו שומעין לסומין ולא היו רואין כו' עכ"ל, ומבואר דהיה משה רבינו אז לפני פרעה ממש, וא"כ יל"ה למה לא כתיב ויברח משה "מלפני" פרעה, וי"ל דנהי נמי שברח מלפני פרעה כי היה לפני פרעה ממש מ"מ סיבת בריחתו היתה מפני רעה שרצה להרגו ולכן כתיב מפני פרעה, ועוד י"ל דנהי נמי שכל הסנקליטין נעשו אלמין חרשין וסומין מ"מ פרעה עצמו לא נעשה כן, וזהו דכתיב מפני פרעה והיינו מפניו של פרעה שרק פרעה ראה היאך הוא בורח, וכמבואר במדרש שם דאמרו זה שאמר הקב"ה למשה מי שם פה לאדם מי שם פה לפרעה שאמר בפיו הביאו את משה לבימה להרגו או מי ישום אלם מי שם הסגנים אלמים חרשים וסומין שלא הביאוך עשה עצמך פקח שתברח הלא אנכי ה' שם הייתי עמך והיום אני עומד לך ע"כ, ומבואר דפרעה לא נעשה ג"כ אלם חרש וסומא, מדלא הוזכר כן במדרש רק על הסנקליטין והסגנים.

אליבא דר"י ועוד יתכן דאף לרבנן איכא בזה ממידת חסידות.

מיהו עדיין יל"ה כיון שהיה משה רבינו אז בסכנה פן יהרגוהו (וכמש"כ באב"ע (להלן מקרא ט"ו) דזהו הטעם שמשה רבינו הלך להיות רועה צאן והיינו כדי שלא יהיה במקום ישוב פן יכירוהו יעו"ש, וברבינו בחיי (להלן פ"ג מקרא א') כתב דהטעם משום שכן הוא מנהג הצדיקים להיות רועה צאן יעו"ש) א"כ היאך נשא אשה ולמה לא חשש פן היא תסתכן וחלילה תהיה עגונה (אילו היו מצרים תופסים אותו אליהם והיא לא היתה יודעת מה נעשה עמו), ושמעתי שהיה זמן בתקופת השואה ל"ע רח"ל שהורו גדולי ישראל למי שאירס אשה ולא נשאה שינשא מיד ולא ידחה הנישואין.

ועוד י"ל דבאמת משה רבינו לא ציפה שם דוקא לזיווג, ומה שלמד מיעקב אבינו שנזדווג לו זיווגו על הבאר, היינו שלמד מיעקב שזה מקום שמסוגל לישועות, וכמו שמצינו לענין מלך, כדכתב הרמב"ם (פ"א מהל' מלכים הי"א) כשמושחין מלכי בית דוד אין מושחין אותן אלא על המעיין עכ"ל, וכל בכסף משנה ובירושלמי דשקלים ת"ר אין מושחין מלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותו יעו"ש, וק"ל.

ב' כ'. ויאמר אל מנתיו ואיו למה זה עזבת את האיש קראן לו ויאכל לחם. עיין רש"י קהלת פ"א מקרא א'. ועיין עוד מש"כ בבמדבר פ' בהעלותך פ"ב מקרא ג' ד"ה ארו"ל בסופו.

ב' כ"א. ויואל משה לשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה. פרש"י וז"ל ויואל כו' ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו עכ"ל, הרי אמרי' (נדרים ס"ד ב') מ"ט דרבי אליעזר אמר רב חסדא דאמר קרא כי מתו כל האנשים והא מיתה דנולד הוא מכאן שפותחין בנולד ע"כ, וכתב הר"ן וז"ל כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך אע"ג דיתרו השביע למשה כדכתיב ויואל משה לשבת את האיש ויתן לו את צפורה אפילו הכי משה רבינו לא היה נשבע אלא מתוך שהיה ירא מדתן

והנה אף שלבסוף א"ל הקב"ה למשה (להלן פ"ד מקרא י"ט) לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך, והיינו דתן ואבירם שנחשבו למתים שירדו מנכסיהם כדפרש"י שם, וא"כ כבר לא היו טוענים דבר, מ"מ משה רבינו הלך קודם שמתו.

ועוד י"ל דכיון שהיה בגילו פחות מבן עשרים כדאיתא בתנחומא הנ"ל, לכן חיפש זיווגו עתה וכדאמרי' (קידושין כ"ט א') עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה כו', ומה שחיפש קודם עשרים ולא כשהיה בן עשרים ממש היינו משום דאמרי' (כתובות נ"ז א') דיש שנה בין האירוסין לנישואין.

ועוד י"ל דהנה כתב הרמב"ן (להלן מקרא כ"ג) דמשה רבינו היה אז בן י"ב שנה, ואיתא בשו"ע (אה"ע ס"א ס"ג) דמצוה מן המובחר לישא אשה בן י"ג שנה והיינו בשנת הי"ד יעו"ש ובנו"כ שם, וכיון דצריך להמתין י"ב חדש כדאמרי' בכתובות שם, לכן חיפש זיווגו בן י"ב שנה.

אמנם לפי מש"כ הרמב"ן (להלן מקרא כ"ג) דהא דכתיב וישב בארץ מדין וישב על הבאר לא היה מיד בהגיעו למדין אלא ששים שנה לפחות אחר שברח מפרעה יעו"ש, לפי"ז ליתא למה שתי' עד הכא כיון דנשא אשה רק בהיותו בן ע"ב שנה והיינו כי ברח בהיותו בן י"ב ונשא אשה ס' שנה אחרי כנתבאר ברמב"ן.

ועוד י"ל דהנה ארו"ל (קידושין מ"ט ב') י' קבין זנות ירדה לעולם ט' נטלה ערבאי כו' ע"כ, וכתיב גבי מדין (שופטים ח' כ"ד) כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם, ופירש המלבי"ם בשם הרד"ק שהמדינים התערבו עם הישמעאלים וכמו שמצינו (בראשית ל"ו) ויעברו אנשים מדינים וימכרו את יוסף לישמעאלים ע"כ יעו"ש, ולפי"ז כיון שבא משה למדין לכן הוצרך מיד לישא אשה.

ועוד י"ל דהנה משה רבינו היה במדין רועה צאן כדכתיב להלן (פ"ג מקרא א') ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין וגו', וארו"ל (קידושין פ"ב א') ר' יהודה אומר לא ירעה רווק בהמה, ולפי"ז ניחא למה דוקא עתה רצה לישא אשה. (ואף דבגמ' שם רבנן פליגי אר"י מ"מ נימא דאה"נ תי' זה הוא דוקא

ואבירים ולפיכך פתח לו הקב"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך עכ"ל, וכן כתבו התוס' וז"ל כי מתו כל האנשים משה נדר שישב אצל חמיו במדין לפי שהיה ירא לשוב למצרים מפני דתן ואבירים ופתח לו הקב"ה פתח ממה שמתו ומיתה הוי נולד עכ"ל, והיינו דהטעם שנשבע משה רבינו הוא משום שיתרו רצה שישבע לו כי פחד על משה חתנו פן דתן ואבירים יהרגוהו, וכן פרש"י (שם ס"ה א') וז"ל במדין לך כו' ויתרו הדירו למשה שלא לשוב מצרים מפני אותן אנשים המבקשים להורגו כו' עכ"ל, והרא"ש כתב וז"ל כי מתו כל האנשים משה נדר לשבת במדין ושלא לשוב למצרים ופתח לו הקב"ה פתח שאם היה יודע שמתו שונאיו לא היה נודר ואע"פ שנדר ליתרו חמיו מ"מ עיקר הנדר היה משום דבלאו הכי לא היה משום דבלאו הכי לא היה רשאי לשוב למצרים מפני שונאיו עכ"ל, ומש"כ הרא"ש ואע"פ שנדר ליתרו חמיו ר"ל לצורך יתרו, חוץ מהטעם של פן יהרגוהו, והיינו הא דארז"ל (שמו"ר א' מ') ולמה השביעו א"ל יודע אני שיעקב אביכם כשנתן לו לבן בנותיו נטלן והלך לו חוץ מדעתו שמא אם אתן לך את בתי אתה עושה לי כך מיד נשבע לו ונתן לו את צפורה ע"כ יעו"ש, ובתנחומא (שמות י"ב וכ"ה שמו"ר א' ל"ג) אמרו ולמה נשבע שלא יעשה לו כמו שאמר לבן אם תענה את בנתי ע"כ יעו"ש.

והנה יל"ה דהא כתב המחבר (יו"ד סי' רל"ב סי"ט) וז"ל מי שפירש בשעת נדרו על מה נדר הרי זה כתולה נדרו באותו דבר ואם לא נתקיים הנדר הדבר שנשבע בגללו מותר כגון שאמר שאיני נושא את פלונית שאביה רע ושמעו שמת או שעשה תשובה אין צריך התרה דהוה כאילו פירש שנודר על זה התנאי וכיון שנתבטל נתבטל הנדר ע"כ, וכתב בפתחי תשובה (סקי"ח) וז"ל מי שפירש ודעת הגאון מהר"י אשקאפה כו' דה"ה אפילו לא פירש אלא שיש הוכחה ע"ש עכ"ל, והשתא יל"ה למה משה רבינו הוצרך לפתח והרי סיבת הדבר מה שנשבע ליתרו היה משום שפחד יתרו פן יהרגוהו דתן ואבירים למשה ולמה לא חשיב הוכחה.

ב' כ"ג. ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבדה. פרש"י וז"ל וימת מלך מצרים נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם עכ"ל, יל"ה למה לא פרש"י שמת ממש וכיון שמת עשו המצרים עם ישראל מה שרצו ולכן בנ"י נאנחו, וי"ל דהיינו מפני דהנה להלן (פ"ג מקרא י') כתיב ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו' ומצינו דפרעה עדיין חי היה ולא מסתבר שהיה מלך חדש וגם הוא קראו לו פרעה, מיהו יש לדחות זה התירוץ שהרי מצינו למ"ד דהאי דכתיב (לעיל פ"א מקרא ח') ויקם מלך חדש הוא מלך חדש ואעפ"כ קראו לו ג"כ פרעה (לעיל שם מקרא כ"ב), וכיון שכן יתכן דאף המלך השלישי קראו לו ג"כ פרעה, (והטעם דלכל המלכים קראו פרעה כתב באב"ע (שם) וז"ל כל יושב על כסאו מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה עכ"ל), ויש לסייע מדכתיב גבי שלמה המלך (מ"א י"א א') והמלך שלמה וגו' ואת בת פרעה וגו', והיתכן שפרעה חי מזמן משה רבינו עד זמן שלמה המלך וע"כ כדכתב האב"ע, ומ"מ הדרא קושיא לדוכתא למה לא פרש"י שמת ממש.

ובשפתי חכמים (אות ר') תירץ וז"ל דאי פירושו שמת למה צעקו שמא המלך שיהיה אחר פרעה יהיה טוב אלא ודאי נצטרע ומצורע חשוב כמת עכ"ל, ויש להעיר ממה דארז"ל (תנחומא שמות ה') וכ"ה שמו"ר א' ח') ד"א ויקם מלך חדש והלא הוא פרעה אלא שאמרו לו המצרים בוא ונזדווג לאומה זו אמר להן שוטים עד עכשיו אנו חיים משלהן והיאך נזדווג להן עכשיו אלולי יוסף לא היה לנו חיים כיון שלא שמע להם הורידוהו מכסאו שלשה חודשים עד שאמר להם כל מה שאתם אומרים הריני עמכם והעמידוהו לפיכך כתיב ויקם מלך חדש ע"כ, ומבואר דמלך יותר טוב ודאי לא יהיה ואולי יותר גרוע ולכן נאנחו בנ"י.

ובחידושי מהרז"ו (שמו"ר א' ל"ד) תירץ אקושיא הנ"ל דהדיוק מדכתיב ויהי בימים "הרבים" ההם וימת מלך מצרים וגו' דלכאורה מאי הרבים והרי מיתה אינה ימים רבים אלא ברגע מועט אדם מת אע"כ דנצטרע ימים רבים ע"כ יעו"ש.

ג' א'. ומשה היה רעה את צאן יתרו
חתנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא
אל הר האלקים חרבה. פרש"י וז"ל אחר המדבר
להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים עכ"ל,
יל"ה למה לא פרש"י שהלך אחר המדבר כי רצה
להגיע להר האלקים חרבה וכדמשמע לשון הכתוב
דכתיב "ויבא" אל הר האלקים חרבה, וביותר
דלפירוש רש"י לכאורה היה צריך הכתוב לומר
"ויגיע" אל הר האלקים חרבה והיינו דמבלי שנתכוין
ללכת לשם הגיע לשם כי הליכתו לכיוון זה היה מפני
שלא רצה שירעו בשדות אחרים, ושמא היה שיך
להגיע להר האלקים דרך מקום יישוב ולא דרך
המדבר ובכ"ז הלך דרך המדבר ולא דרך היישוב
מפני חשש הגזל ובאמת נתכוין ללכת להר האלקים.

עוד יל"ה דהנה תנן (ב"ק נ"ה ב') מסרה לרועה נכנס
הרועה תחתיו, ואמרי' בגמ' (שם נ"ו ב') אמרי' תחתיו
דמאן אילימא תחתיו דבעל בהמה תנינא חדא זימנא
כו' ע"כ, ומבואר דאף בעל בהמה שמסר לרועה נכנס
הרועה תחתיו דבעל הבהמה, והשתא בשלמא למ"ד
(ב"ק קי"ג ב') גזל כנעני אסור א"כ ניחא במה שמשה
רבינו לא רצה להלך במקום שדות אחרים, אבל
למ"ד גזל כנעני מותר (ב"ק קי"א ב') אמאי הוצרך
ליזהר שלא ירעו בשדות אחרים, ובשלמא אם היה
להם קודם מתן תורה דין בן נח א"כ ניחא כיון שאף
בן נח אסור בגזל עכו"ם כמש"כ הרמב"ם (פ"ט מהל'
מלכים ה"ט) וז"ל בן נח חייב על הגזל בין שגזל
עכו"ם בין שגזל ישראל כו' וכן חייב על פחות משה
פרוטה כו' נהרגין עליה עכ"ל ולכן משה רבינו נזהר
מן הגזל, אבל אי נימא דהיה להם אף קודם מתן תורה
דין ישראל אמאי נזהר מגזל עכו"ם למ"ד גזל הגוי
מותר, וי"ל דהנה כתיב בביאור הגר"א (אה"ע סי'
כ"ח סק"ה) וז"ל קידשה כו' וכ"ה בירושלמי פ"ד
דב"ק מעשה ששלח המלכות שני אסטרטיוטות
ללמוד תורה מר"ג כו' ובסוף א"ל כל תורתכם נאה
ומשובחת חוץ מב' דברים הללו כל גזילות של
ישראל אסור ושל עכו"ם מותר באותה שעה גזר ר"ג
על גזילת עכו"ם שיהא אסור מפני חילול השם אבל

ועוד י"ל דהנה כתיב להלן (פ"ד מקרא י"ט) ויאמר
ה' אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים
המבקשים את נפשך ופרש"י וז"ל כי מתו כל
האנשים מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו
מנכסיהם והעניי חשוב כמת עכ"ל, וזהו מגמ' (נדריים
ס"ד ב'), וכתבו התוס' (ע"ז ה' א') דפשטיה דקרא
דכתיב כי מתו כל האנשים היינו פרעה כדכתיב וימת
מלך מצרים ע"כ יעו"ש, והשתא לדברי התוס' ע"כ
צ"ל דהגמ' אתיא לאוסופי גם דתן ואבירם מלבד
פרעה, דאל"כ נמצאו דברי התוס' סותרים להא
דאמרי' בנדריים, וכיון שכן, את"ל דפרעה מת ממש
א"כ נמצא דהא דכתיב "כי מתו" נחלק לב'
משמעויות והיינו דדתן ואבירם לא מתו ממש ופרעה
מת ממש, אע"כ דפרעה לא מת ממש.

ועוד י"ל דהנה ארז"ל (מכילתא בשלח ה' א' וכו')
שמו"ר ה' י"ח) ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף
העולם ועד סופו והיו לו שלטונים מסוף העולם ועד
סופו בשביל כבודן של ישראל כו' ע"כ, והשתא
את"ל דפרעה מת ממש א"כ היה הכתוב צריך לומר
וימת פרעה ותו לא ולמה דוקא מלך מצרים והרי מלך
על כל העולם, אע"כ דלא מת ממש ודוקא במצרים
מת והיינו כי נצטרע אבל בשאר מקומות נשאר חי
והיינו ע"י השילטונים שהיו לו. מיהו יש לדחות תי'
זה כי ארז"ל (תנחומא וארא ה') שמינוהו לפרעה על
כל העולם בזמן מאוחר יותר יעו"ש, וא"כ ליתא לתי'
זה. ומה שאמרו דפרעה מלך ע"כ העולם לכאורה
צ"ב למה לא נמנה בהא דאמרי' (מגילה י"א א') ת"ר
ג' מלכו בכיפה כו', ולדברי התוס' שם ניחא יעו"ש.

ועוד י"ל דהנה כתיב להלן (וארא פ"ז מקרא כ"ח)
ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית
עבדך וגו' ופרש"י וז"ל בביתך ואחר כך בבתי עבדך
הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו
התחילה הפורענות עכ"ל, והכי אמרי' בגמ' סוטה י"א
(וההכרח לומר כן עיין כלי יקר להלן בא פ"י מקרא
ו' ד"ה ומלאו בתיך כו'), והשתא את"ל דמת ממש
א"כ לא הוא אותו שהתחיל בעצה אלא המלך פרעה
שקדם לו הוא זה, אע"כ דלא מת ממש.

י"ל דאתי כמ"ד גזל הגוי מותר עכ"ל, ומצינו דלמ"ד גזל הגוי מותר היכא דאיכא חילול השם ה"ז אסור, ולפי"ז שמא גבי משה רבינו היה יכול להיות חילול ה' אם לא היה נזהר שלא ירעו בשדות אחרים. ובאמת אף למ"ד ג"כ אסור מ"מ נזקו מותר קודם מתן תורה לרבי אבהו כדאמר ר' (ב"ק ל"ח א') אי לאו חילול ה', ודוק.

ועוד י"ל דבאמת לא מצד הדין חשש אלא ממדת חסידות נזהר, ויש להוכיח כן מדאמר ר' (ב"ק ע"ט ב') אין מגדלין בהמה דקה בא"י אבל מגדלין בסוריא ובמדינות של ארץ ישראל כו', ואמר ר' בגמ' ת"ר אין מגדלין בהמה דקה בא"י אבל מגדלין בחורשין שבארץ ישראל בסוריא אפילו בישוב ואין צריך לומר בחוצה לארץ כו', ופרש"י במתני' וז"ל אין מגדלין בהמה דקה בא"י משום ישוב א"י שמבעיר את השדות וכל שדות א"י סתמן דישאל, אבל מגדלין בסוריא כו' ובחוצה לארץ מותר לגדל דלא חיישינן לישוב ואם יפסידו שדות אחרים ישלמנה עכ"ל, ומבואר דבחז"ל אין איסור מצד גזל רק דאם הבהמה תאכל שצריך לשלם, וא"כ גבי משה רבינו שרעה את הצאן בחז"ל ליכא למימר דחשש מדינא מפני גזל ועל כרחק דרק משום מדת חסידות נזהר, וק"ל.

ועוד יל"ה איך הלך משה רבינו אל הר האלקים חרבה והרי כתיב לעיל (פ"ב מקרא כ"א) ויאל משה וגו' ופרש"י וז"ל ויאל כו' ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו עכ"ל, וסיעתא לזה שלא נטל רשות ללכת להר האלקים, מהא דכשהלך לגמרי ממדין בדרכו למצרים נטל רשות מיתרו כדכתיב להלן (פ"ד מקרא י"ח) וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העוֹדֵם חיים ויאמר יתרו לך לשלום, ואילו עתה לא הוזכר בקרא שנטל רשות כמו התם וא"כ נמצא מבואר שלא נטל רשות, וי"ל דיתכן לחלק דאילו כשהלך עם צאן יתרו פשיטא שהודיעו שהולך להר האלקים חורבה וזה התורה לא צריכה לספר לנו אבל כשביקש ללכת למצרים והיינו שהולך

ממנו לגמרי הוצרך לספר לנו זאת שנטל רשות כי עתה שהולך לגמרי לאו לצורך יתרו היה כמו שכשהלך להר האלקים היה זה לצורך יתרו בלרעות צאנו, ועוד י"ל דהא כל הטעם שיתרו הדירו למשה היה מפני שפחד שמא דתן ואבירים יהרגוהו (כדפרשו הראשונים נדרים ס"ד ב') וכיון שכן איכא למימר דבכלל השבועה הוא שדוקא למצרים לא ילך אבל שאר מקומות שרי ליה דבשאר מקומות אין מבקשים להורגו. ואין לומר דבשאר מקומות ג"כ ביקשו להורגו כי פרעה מלך ע"כ העולם כיון שזה היה בזמן מאוחר יותר וכמש"כ כ"ז לעיל פ"ב מקרא ט"ז בסופו.

ועוד י"ל דנשבע שלא יזוז לגמרי, וכן נמי מבואר בהא דתנן (כתובות ק"ג א') אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי כו', והתם ודאי אין הכונה אי אפשי לצאת מתוך הבית לחוץ אלא ודאי הכונה לענין מגוריה, וא"כ מצינו דלזוז היינו לענין המגורים, וזהו ה"נ מה שנשבע משה ליתרו שלא יזוז ממדין והיינו שלא יעבור לגור במקום אחר וכו"ל, וק"ל.

ותירוץ בתרא שכתבנו אינו למה שכתב המלבי"ם (להלן פ"ד מקרא כ') בשם הספורנו וז"ל שאשתו ובניו היו אתו בהר חורב אצל הצאן כי שם אהלו עכ"ל יעו"ש, ויש להעיר דבספורנו עצמו איכא סתירה דמאידיך להלן כתב שבני משפחתו היו עמו ואילו הכא בקרא דידן כתב שמשה רבינו היה בהר האלקים לבדו יעו"ש וצ"ע. וכן אינו למה שכתב הרמב"ן להלן (פ"ד מקרא י"ט) שמשה רבינו נטל רשת לילך לבקר את בני ישראל ע"מ לחזור למדין וזהו שאמר לו ה' אחר שנטל רשות מיתרו לך שוב מצרים כי מתו וגו' והיינו שילך לגמרי למצרים עד שיצא עם בני"י ממצרים יעו"ש, ולפי דברי הרמב"ן מצינו דנטל רשות אף שלא רצה לילך לגמרי, ונמצא שלא כדברינו, דמה שלא נטל רשות לילך להר האלקים חרבה היה משום שלא הלך לגמרי להעביר מקום מגוריו, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, וצ"ל לדברי הרמב"ן כב' תירוץ הראשונים שכתבנו.

ועצם דברי הרמב"ן לכאורה צ"ב אמאי כשאמר לו ה' לך שוב מצרים והיינו שלא תחזור למדין כלל עד

הקב"ה אתה אמרת הנני כו' ומיד אני עונה אותך, ולא עוד אלא שהקב"ה ג"כ עונה בעונה כביכול מדה כנגד מדה וזהו תשובה ויאמר הנני דהיינו אתה תשובה והקב"ה יאמר הנני דהוא לשון עונה וכן"ל, ובאמת כן הוא בהדיא בגמ' (סוטה ה' ב') אריב"ל כו' אבל מי שדעתו שפלה כו' ולא עוד אלא שאין תפלתו נמסאת שנאמר לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה.

ג' ז'. ויאמר ה' ראה ראיתי את עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו. ארז"ל (תנחומא שמות כ') ויאמר ה' ראה ראיתי זה שאמר הכתוב (איוב י"א י"א) כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן א"ל הקב"ה למשה אני רואה שתי ראיות ראה ראיתי ראיתי וידעתי את מכאביו ואני גואלן עכשיו וראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא שעתידים להכעיסני במעשה העגל לכך נאמר ראה ראיתי ע"כ, ר"ל דאף שעתידין היו להכעיסו ית' במעשה העגל מ"מ השתא השי"ת גואלן, וזהו דכתיב וירא און ולא יתבונן, והא באמת דהקב"ה גאלן אע"פ שעתידין היו להכעיסו יתב' במעשה העגל נתבאר בתנחומא (שמות י"ב) שלא היו לישראל מע"ט בידם להגאל ממצרים ובזכות האבות הקדושים נגאלו למען שמו יתברך יעו"ש, ועל פי זה איכא למימר דה"ל נגאלו ממצרים אע"פ שעתידין היו להכעיסו יתברך במעשה העגל. ושוב נמצא כן בשמו"ר סוף פ"א.

והנה כתיב (בראשית וירא פכ"א מקרא י"ז) וישמע אלקים את קול הנער באשר הוא שם ופרש"י וז"ל באשר הוא שם לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות כו' עכ"ל, והקשה החזקוני וז"ל באשר הוא שם פירש רש"י לפי מעשיו של עכשיו והא אמרינן (סנהדרין ע"א ב') בן סורר ומורה על שם סופו הוא נהרג אלא י"ל בן סורר ומורה מתחילתו הוא רשע ממה שעתיד להיות בסופו אבל הכא מתחילתו ישמעאל היה צדיק מאותה עבירה של לקראת צמא התיו מים (ישעיה כ"א י"ד) היינו שפירש"י לפי מעשיו של עכשיו עכ"ל, ורצה לומר דבן סורר ומורה לכשיגדל הוא יהיה רשע כתוצאה

יעי"מ למה לא נטל רשות ע"ז מיתרו, ועי' שו"ע (יו"ד סי' רכ"ט ס"א) בהא דנשבע לחבירו לפרעו או לעשות לו מלאכה והתיר לו חבירו מקצתו אי הותר לו השאר או לא יעו"ש, ואי נימא דהותר לו השאר א"כ אתי שפיר דכיון שיתרו התיר לו מקצת והיינו לילך ע"מ לחזור לכן הותר לו השאר שיוכל לילך לגמרי.

עוד כתב הרמב"ן שם להקשות על האבן עזרא דכתב דהא דכתיב ויאמר ה' אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים וגו' וכבר אמר, והקשה הרמב"ן דלדברי האב"ע הרי כבר אמר היה זה בהר האלקים חורבה והא כתיב בהדיא ויאמר ה' אל משה "במדין" וגו' ואיך יתכן לומר וכבר אמר ע"כ יעו"ש, ויתכן ליישב דברי האב"ע הכי דהנה בגמ' (נדרים ס"ה א' וכו"ה שמו"ר ה' ג') ילפינן מקרא דידן דבעינן להתיר הנדר בפניו של מי שנדר בשבילו, דפריך הגמ' מאי במדין ומשני דהיינו לך למדין כי שם צריך אני להתיר הנדר כי צריך בפני יתרו שנדרת לו ע"כ יעו"ש, ולפי"ז י"ל דמשו"ה כתיב "במדין" אף שזה לא היה במדין אלא בהר האלקים חורבה והיינו דהכונה כמ"ש בגמ' וכן"ל, והבן.

ג' ד'. וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני. ארז"ל (תנחומא שמות ט"ו) ויאמר משה אסרה נא ואראה רבי יוחנן אמר ג' פסיעות פסע משה רבי שמעון בן לקיש אמר לא פסע אלא צוארו עקם א"ל הקב"ה חייך שאתה כדאי שאגלה עליך מיד ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה א"ל הקב"ה אתה אמרת הנני חייך שתבוא השעה ותתפלל על ישראל ומיד אני עונה אותך בלשון הזה אז תקרא וה' יענה תשובה ויאמר הנני ע"כ, הנה כתיב (בראשית וירא פכ"ב מקרא א') ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני ופרש"י וז"ל מהו לשון הנני לשון עונה לשון חסידות שכך ענותנות של חסידים בכל מקום ע"כ, ומצינו שבזכות מדת הענוה הקב"ה מקבל התפילות, כמו דאיתא א"ל

ממה שעשה בצעירותו ולכן הוא נדון ע"ש סופו, אבל ישמעאל מה שעשה בסופו לא היה תוצאה של מעשיו בצעירותו שהרי בתחילה היה צדיק מאותה העבירה ולכן הוא נדון לפי מה שהוא עכשיו, והשתא לפי"ז ה"נ הקב"ה גאל את ישראל ממצרים אע"פ שעתידין היו להכעיסו במעשה העגל והיינו משום שמעשה העגל לא נעשה כתוצאה ממעשיהם שעשו במצרים, ושוב נמצא כן בשמו"ר ג' ג'.

והשתא דאיתנן להכי קשה למה הוצרכו לזכות אבות כמש"כ לעיל בשם השמו"ר סוף פ"א, והרי היו ראויים להגאל משום שמעשה העגל לא נעשה כתוצאה ממעשיהם במצרים, וי"ל דהמדרש בשמו"ר סוף פ"א ס"ל כהא דאיתא בתרגום יונתן בן עוזיאל (בוירא שם) ושמינע קדם ה' וגו' ולא דן יתה לפום עובדיו בישיא דהוא עתיד למעבד אלהן בגין זכותה דאברהם חס עלוהי באתר דהוא תמן, והיינו דבאמת היה צריך לדון את ישמעאל ע"ש סופו וכמו בבן סורר ומורה אלא דהקב"ה הצילו בזכות אברהם ולא משום מעשיו של עכשיו, ולפי"ז ה"נ ס"ל להמדרש בשמו"ר סוף פ"א דהקב"ה גאל את ישראל ממצרים אע"פ שעתידין היו להכעיסו במעשה העגל משום זכותו של אברהם אף שהיו צריכים לדונם ע"ש סופם אי לאו הזכות אבות וכמו שמצינו גבי ישמעאל שהזכות אבות סייעו שלא דנוהו ע"ש סופו כתנבאר בתרגום יונתן ב"ע.

ונמצא דלהא דאמר' בשמו"ר סוף פ"א דהקב"ה לא דן לפי מעשה העגל היינו משום זכות אבות דאי לאו משום זכות אבות ודאי צריך היה לדונם ע"ש סופם כמו בן סורר ומורה, אבל להא דאמר' בשמו"ר ג' ג' הא דהקב"ה לא דן לפי מעשה העגל היינו משום דבאמת אין דנים ע"ש הסוף אלא לפי מה שהוא עכשיו.

ויתכן לבאר דהמדרשים נחלקו בהא דנחלקו הראשונים בחילוק דבין ישמעאל ובין סורר ומורה, דהא דאמר' בשמו"ר סוף פ"א ס"ל כמש"כ בבעל הטורים וז"ל באשר הוא שם אמר להם הקב"ה צדיק או רשע אמרו לו צדיק כו' אע"ג דבן סורר ומורה צדיק באותה שעה ונהרג ע"ש סופו יש מחלקים בין

דיני שמים לדיני אדם דבדיני שמים אין דנים ע"ש סופו ומיהו אינו קשה דבן סורר הוא עצמו עתיד לחטוא וגם התחיל קצת בחטא אבל כאן לא התחיל כלל בחטא וגם הוא לא חטא בזה אלא זרעו חטא עכ"ל, ומש"כ יש מחלקים כ"כ בפענח רזא (מהראשונים) וז"ל והר"ר ליפצ"א תירץ כי בידי שמים אין דנין ע"ש סופו כי יהיה סיפוק בידו יתברך גם לבסוף לדונם אבל בידי אדם אין דנין ע"ש סופו דשםא לבסוף לא יהיה סיפוק בידם כו' עכ"ל, ולתירוץ הבעל הטורים באדם עצמו דנים אותו ע"ש סופו אבל בזרעו אין דנין אותו ע"ש סופו, ולכן במעשה העגל כיון שבני ישראל שיצאו ממצרים המה שעשו העגל לכן אי לאו הזכות אבות היה צריך לדונם ע"ש סופם, ומה שאמר' בשמו"ר ג' ג' ס"ל כהתירוץ דבדיני שמים אין דנים ע"ש סופו ולכן בני ישראל נמי לאו דנו אותם ע"ש סופם דהעגל, וכן ס"ל כתי' החזקוני וכדלעיל, וק"ל.

ג' ח'. **וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסים.** הכא הקדים הכתוב באומרו אל ארץ זבת חלב ודבש ואח"כ אמר אל מקום הכנעני וגו', ולהלן (מקרא י"ז) הקדים הכתוב אל ארץ הכנעני וגו' ואח"כ אמר אל ארץ זבת חלב ודבש, ועיין עוד הפרשים דכתובים אלו.

ג' י"א. **ויאמר משה אל האלקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים.** פרש"י וז"ל מי אנכי מה אני חשוב לדבר עם המלכים, וכי אוציא את בני ישראל ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים עכ"ל, יל"ה מאי קאמר משה מי אנכי דהרי אם חשוב הוא לדבר עם מלך מלכי המלכים הקב"ה שהרי הקב"ה דיבר עמו על אחת כמה וכמה שחשוב הוא לדבר עם מלך ב"ו, ובפשטות י"ל דהכוונה ה' כך, דנהי נמי שאני חשוב כלפי מעלה מ"מ הרי לגבי

הבריות אין מצרים מכירים חשיבותי וזהו מה אני חשוב לדבר עם המלכים, ואף אם אני חשוב והיינו שמכירים חשיבותי עדיין מה זכו כו', ועוד י"ל דכיון שמשא רבינו עניו היה וכדכתיב (במדבר בהעלותך פי"ב מקרא ג') והאיש משה ענו וגו' לכן אמר שמצד עצמו אינו חשוב לדבר אף עם הקב"ה ומה שהקב"ה דיבר עמו לא מצד עצמו וחשיבותו, וק"ל.

ג' ט"ז. לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהם ה' אלקי אבותיכם נראה אלי אלקי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים. ולהלן (פ"ד מקרא כ"ט) כתיב וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל, וי"ל"ה ההפרש דאילו הקב"ה אמר למשה לך ואספת את זקני ישראל, ואילו כשאספו אומר הכתוב ויאספו את "כל" זקני "בני" ישראל, וצ"ב.

פרש"י וז"ל את זקני ישראל מיוחדים לשיבה וא"ת זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא עכ"ל, וי"ל"ה מאי ס"ד דרש"י לפרש דהיינו זקנים סתם והרי כתיב להלן (פ"ה מקרא ד') ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם ופרש"י וז"ל לכו לסבלתיכם לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות עכ"ל, ומבואר דרק שבט לוי היו יוצאים ובאים והיינו שלא נשתעבדו, וא"כ בשלמא אי נימא דזקני ישראל היינו מיוחדים לשיבה א"כ הזקנים רק משבט לוי [וכדכתב הרמב"ן להלן (פ"ה מקרא ד')] דמנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שיהיו חכמיהם וזקניהם והכל סיבה מאת ה' עכ"ל הרמב"ן ומבואר דהזקני ישראל היו משבט לוי] וא"כ נראה מה שהיה אפשר לאוספם ללכת לפרעה כדכתיב להלן (מקרא י"ח) ובאת אתה וזקני ישראל וגו' והיינו כיון שלא היו משועבדים, אבל אי נימא דזקני ישראל היינו מכל השבטים כולם הא כיון שהיו משועבדים היאך היה

שייך לאוספם, ועל כרחך דא"א לומר דהיינו זקנים סתם, וי"ל דאה"נ והא דפרש"י היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא היינו כי זהו תירוץ דעדיפא ממה שכתבנו והיינו דאפילו לאוספם לא שייך וכ"ש להביאם לפני פרעה לא שייך כי לא היו משבט לוי האי זקנים סתם, ועוד י"ל דהנה כתב בבעל הטורים וז"ל לכו לסבלתיכם פרש"י לעבודתכם שיש לכם בבתיכם שלא היה שיעבוד על שבט לוי וי"מ שאף ישראל לא נשתעבדו אלא מבן תשע עד בן ששים והם היו יותר על ששים עכ"ל ולדברי הטור דאף מישראל לא נשתעבדו רק מבן תשע עד בן ששים, נראה דהא תנן (אבות פ"ה מ"ה) בן ששים לזקנה וא"כ שייך שפיר לומר ס"ד דהזקני ישראל הם זקנים סתם כי הזקנים הם מבני ששים ומעלה והם היו יכולים ללכת לפרעה כי לא נשתעבדו, מיהו כל זה דוקא לפי הטור אבל לפרש"י עדיין קשה וכנ"ל דהא רש"י לית ליה לפי זה דהטור דאי ס"ל לרש"י כותיה למה צריך לומר דשבט לוי לא נשתעבדו, והבן.

ובעצם דברי הרמב"ן דזקני ישראל משבט לוי היו יש להעיר מדכתיב להלן (פ"ה מקרא א') ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה וגו' ופרש"י וז"ל ואחר באו משה ואהרן וגו' אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטיין לפי שיראו ללכת כו' עכ"ל, ולכאורה פחדו כי לא היו משבט לוי, וי"ל דלא מסתבר שלא היה אף זקן אחד משבט לוי והיה צריך להיות שלכל הפחות ישאר זקן אחד מלבד משה ואהרן וא"כ למה כל הזקנים כולם נשמטו, והנה לפי"ז מה שפחדו היה משום דחששו דכיון שלא היו משבט לוי פרעה יתרגם.

ג' י"ז. ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבوسی אל ארץ זבת חלב ודבש. כלומר דכל ארצות הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבوسی הם ארץ אחת גבי זבת חלב ודבש, ואפשר דמהאי טעמא כתיב אל ארץ הכנעני והחתי וגו' בלשון יחיד דלכאורה הול"ל אל ארצות בלשון רבים. אמנם

דהא כתיב בהדיא "ובאת" אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו'.

ושוב נמצא דכתב הרמב"ן להלן (פ"ד מקרא א') וז"ל אבל יתכן שנאמר כי ושמעו לקלך איננה הבטחה רק צוואה ושמעו לקלך כי ראוי להם שישמעו ותבא אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים כו' עכ"ל יעו"ש, ולפי"ז לא קשיא מה שנשמטו הזקנים ממה שכתוב ושמעו לקלך, כיון דושמעו לקלך איננה הבטחה, וק"ל. (ועיין מש"כ להלן פ"ה מקרא א').

ג' י"ט. ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה. הכא מבואר דפרעה מעצמו לא יתן להלך כמש"כ ואני ידעתי כי לא יתן וגו', ולהלן (פ"ד מקרא כ"א) כתיב ויאמר ה' אל משה וגו' ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם ומבואר דהקב"ה יחזק לבו שלא לשלח את העם.

ג' כ"ב. ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמלת על בניכם ועל בנותיכם ונצלתם את מצרים. יל"ה היאך לא חששו לשעטנז וכדכתיב ושמלת ושמלת על בניכם ועל בנותיכם וגו', וביותר דהא תנן (כלאים פ"ט מ"ז) רבי יוסף אומר הבאים מחוץ הים וממדינת הים אינן צריכין בדיקה מפני שחזקתן בקנבוס, וכתב הרע"ב וז"ל שחזקתו מן הקנבוס משנה זאת נשנית בראשונה בזמן שלא היה הפשתן מצוי בכל מקום אבל בזמן הזה שהפשתן מצוי בכ"מ כולם צריכים בדיקה הלכך הלוקח בגדים תפורים מן הנכרי בזה"ז לא ילבש עד שיבדוק יפה עכ"ל, וי"ל דהיה קודם מתן תורה ושרי.

ד' א'. ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך ה'. יל"ה שהרי הקב"ה כבר אמר למשה רבינו (לעיל פ"ג מקרא י"ח) ושמעו לקלך ופרש"י וז"ל מאליהם מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך כו' עכ"ל, וי"ל דהא דכתיב ושמעו לקלך ה"ז קאי על זקני ישראל כדכתיב (שם ט"ז – י"ח) לך ואספת את זקני ישראל וגו' ושמעו לקלך וגו', אבל הכא דיבר משה

מצינו דאף לא לענין זבת חלב ודבש התורה אומרת הארצות לשון רבים וכמו (בראשית תולדות פכ"ו מקרא ד') והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל "הארצות" האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ, וכן לעיל מיניה (לך לך פט"ו מקרא י"ח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את "הארץ" הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת, אף דלהלן מיניה (מקרא י"ט) כתיב את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני, ולהלן מיניה (מקרא כ') ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים, ולהלן מיניה (מקרא כ"א) ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבوسی, אפי"ה הקב"ה אמר לאברהם נתתי את "הארץ" הזאת.

ג' י"ח. ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלקי העבריים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים ונזבחה לה' אלקינו. ולהלן (פ"ה מקרא א') כתיב ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלקי ישראל וגו', ולהלן (שם מקרא ג') כתיב ויאמרו אלקי העבריים נקרא עלינו וגו', ויל"ה למה לא אמרו מיד בפעם הראשונה אלקי העבריים כמו שאמר הקב"ה למשה שיאמרו, ושוב נמצא דארז"ל (תנחומא וארא ו' וכ"ה בשמו"ר ה' ט"ו) ויאמרו אלקי העבריים נקרא עלינו אמרו משה ואהרן שמא תאמר שינינו את הלשון שאמרנו לו כה אמר ה' אלקי ישראל ובשביל כך הקשה (פרעה) כנגדנו חזרו ואמרו לו ה' אלקי העבריים נקרא עלינו ע"כ, אך זה נמי יל"ה מעיקרא למה שינו, וצ"ב.

יש לדקדק בהא דכתיב הכא ושמעו לקלך, דהנה להלן (פ"ה מקרא א') פרש"י ואחר באו משה ואהרן וגו' אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת כו' עכ"ל, ולכאורה לפי"ז צריך לומר דאף שהזקנים נשמטו מ"מ הא דא"ל הקב"ה למשה ושמעו לקלך נתקיים בזה שהתחילו לבוא, אבל זהו דוחק

על שאר ישראל, ושוב נמצא דכ"כ הרמב"ן בשם האב"ע יעו"ש עוד ברמב"ן. (ולעיל ד"ה ג' י"ח הבאנו מקצת מדברי הרמב"ן שם).

וברמב"ם (פ"ח מהל' יסודי התורה ה"ב) כתב וז"ל כך משה רבינו כל ישראל עדים לו אחר מעמד הר סיני ואינו צריך לעשות להם אות וזהו שאמר לו הקב"ה בתחילת נבואתו בעת שנתן לו האותות לעשותן במצרים ואמר לו ושמעו לקולך ידע משה רבינו שהמאמין על פי האותות יש בלבבו דופי ומהרהר ומחשב והיה נשמט מליך ואמר והן לא יאמינו לי עד שהודיעו הקב"ה שאלו האותות אינן אלא עד שיצאו ממצרים ואחר שיצאו ויעמדו על ההר הזה יסתלק הרהור שמהרהרין אחריו שאני נותן לך כאן אות שידעו שאני שלחתיך באמת מתחילה ולא ישאר בלבם הרהור והוא שהכתוב אומר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה כו' עכ"ל, והיינו דמה שאמר הקב"ה למשה רבינו ושמעו לקלך זהו הבטחה (וכשיטת רש"י ד"ה מאליהם, ולא רק שראוי להם שישמעו כדפירש הרמב"ן) ומה שאמר משה רבינו אח"כ והן לא יאמינו לי היינו משום דנהי נמי שהם יאמינו כמש"נ ושמעו לקולך מ"מ אין זה יהיה ברור להם לגמרי.

ולדברי הרמב"ם יל"ה למה לשון הרע הוי כדפרש"י להלן מקרא ג', והא אדרבא יתכן דמה שאמר משה רבינו והן לא יאמינו לי נתכוון לשבחם של ישראל שלא מאמינים לכל אחד דמנין להם שנביא אמת הוא, ואי כדברי רש"י ולא כדברי הרמב"ם, י"ל דהא פרש"י לעיל (פ"ג מקרא י"ח) שהיה סימן מסור בידם דפקד פקדתי יעו"ש, וא"כ לפי"ז ידע משה רבינו שהם צריכים להאמין לו ועתה דאמר והן לא יאמינו לי הוי לשוה"ר.

עוד יל"ה דכיון דאינו אמת שלא מאמינים שהרי כתיב להלן (מקרא ל"א) ויאמן העם וגו', א"כ למה הוי לשה"ר דלכאורה הוי מוציא שם רע וכמש"כ מרן החפץ חיים ריש הלכות איסורי לשוה"ר יעו"ש, וי"ל דבאמת באופן פרטי לשה"ר דשקר נקרא מוציא שם רע אבל באופן כללי כל ענין דיבור האסור נקרא

לשה"ר וכמו שמצינו בגמ' (ערכין ט"ו ב') בא וראה כמה גדול כח של לשה"ר כו' ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כו', וק"ל. ועוד י"ל דמה שאמר משה רבינו והן לא יאמינו לי היה זה לפני שהקב"ה אמר לו לעשות האותות שע"ז נאמר ויאמן העם וא"כ אין זה מוציא שם רע רק לשה"ר, אבל יש לדחות מהא דארז"ל (שמו"ר ה' ט"ז) יכול לא האמינו עד שראו האותות לא אלא וישמעו כי פקד ה' על השמועה האמינו ולא על ראיית האותות ובמה האמינו על סימן הפקידה שאמר להם שכך היה מסורת בידם מיעקב כו' כל גואל שיבא ויאמר לבני פקד פקדתי אתכם הוא גואל של אמת כו' ע"כ יעו"ש, והבן.

ד' ח'. והיה אם לא יאמינו לך ולא

ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון. פרש"י וז"ל והאמינו לקל האות האחרון משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשה"ר יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה עכ"ל, כתב המ"ב (הל' יוה"כ סי' תר"ו סק"ג) דאם חבירו יתבייש אסור לפרט החטא כשמבקש המחילה יעו"ש, וקצת יל"ה דלכאורה מדברי רש"י הכא מבואר דמותר, דהא הכא שאמר משה רבינו לישראל שדיבר עליהם ודאי נצטערו, ובפרט למה דארז"ל (תנחומא שמות כ"ד, וכו') שמו"ר ג' י"א, ה' ט"ז, שהקב"ה מסר לישראל סימן שכשיבא מי שיאמר פקד פקדתי ידעו שהקב"ה גואלן ע"כ, וא"כ ודאי נצטערו על שכך מנהיג שלהם חשב עליהם, ויש לחלק.

עוד נמצינו למידין מדברי רש"י דלאדם מותר לספר על עצמו לשה"ר וכמשה רבינו שסיפר להם על שדיבר עליהם, ובאמת כ"כ מרן החפץ חיים בבאר מים חיים הלכות לשה"ר כלל א' הלכה ט' ס"ק ט"ו בסופו יעו"ש.

ד' ט'. והיה אם לא יאמינו גם לשני

האותות האלה ולא ישמעו לקלך ולקחת מממי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן

היאר והיו לדם ביבשת. יל"ה מהא דכתיב להלן (ורא פ"ז מקרא י"ט) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונסה ידך על מימי מצרים וגו' ופרש"י וז"ל אמר אל אהרן לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן עכ"ל, וכיון שכן, היאך היה יכול ליקח מן היאור מים ליבשה והם נהפכים לדם (דלמא באלו המים דוקא היה תיבתו), וי"ל דהא סוף דבר שהאותות כולם נעשו ע"י אהרן ולא ע"י משה כדכתיב להלן (מקרא ל') וידבר אהרן וגו' ויעש האתת לעיני העם, אך זה הדבר צ"ב דמאידך הקב"ה א"ל למשה לעשות ומאידך אהרן עשה.

ד' י'. ויאמר משה אל ה' בי ה' לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי. פרש"י וז"ל גם מתמול וגו' למדנו שכל שבעה ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו כו' וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה כו' עכ"ל, אין להקשות דמנין למשה שהיה לו אח והרי משה גדל אצל בת פרעה, דכבר כתב הרמב"ן לעיל (פ"ד מקרא י"א) וז"ל ויצא אל אחיו כי "הגידו" לו אשר הוא יהודי כו' עכ"ל יעו"ש, ושמא הגידו לו ג"כ מאיזה משפחה הוא, והנה יתכן דמזה שהקב"ה לא ענהו שאהרן אינו אחיו הבין מזה שע"כ אהרן ודאי אחיו הוא.

ד' י"ג. ויאמר בי ה' שלח נא ביד תשלח. פרש"י וז"ל ביד תשלח ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן כו' עכ"ל, הא דכתב רש"י ביד מי שאתה רגיל לשלוח היינו כדי להתנבאות לישראל וכדארז"ל בהדיא (תנחומא שמות כ"ז וכ"ה שמו"ר ג' ט"ז) אמר משה עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים שמונים שנה כו' אמר משה כל השנים האלו היה אהרן אחי מתנבא ועכשיו אני נכנס בתחומי של אחי ויהיה מיצר כו' ע"כ יעו"ש.

ד' ט"ז. ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלקים. פרש"י וז"ל ודבר הוא לך בשבילך ידבר אל העם כו', יהיה לך לפה למליץ לפי שאתה כבד פה, לאלקים לרב ולשר עכ"ל, הנה לעיל (מקרא י"ב) כתיב ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר ויל"ה למה צריך לזה והרי אהרן מדבר, וי"ל דזהו כדי שידע משה מה לומר לאהרן ולכן צריך לו אנכי אהיה עם פיך, וכן הא דכתיב לעיל (מקרא ט"ו) ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו צ"ל דהיינו עם פיך כדי לדעת מה לומר לאהרן ועם פיהו לדבר אל העם, ועוד י"ל דהנה כתיב להלן (פ"ז מקרא ב') אתה תדבר את כל אשר אצוץ ואהרן אחיך ידבר אל פרעה וגו' ופרש"י וז"ל אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה עכ"ל ונמצא דגם משה וגם אהרן הוצרכו לדבר, מיהו הרמב"ן לעיל (מקרא ט"ו) פירש בדרך אחרת בזה יעו"ש. ועיין מש"כ להלן פ"ו מקרא ט', וכן (בא פי"ב מקרא ג') ברש"י ד"ה דברי ובמש"כ שם.

שמעתי מחותני הרה"צ ר' אברהם ישעיהו שכטר שליט"א דהא דכתיב לעיל (מקרא י"ב) ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר היינו שהקב"ה אמר לו בזה דמעתה לא יהיה כבד פה, שהרי קודם (מקרא י') טען שהוא כבד פה, אמנם משה רבינו בענותנותו הסכים לותר על מתנה זו שמעתה כבר לא יהיה כבד פה משום כבוד אהרן אחיו כמו שאמר משה אח"כ (מקרא י"ג) שלח נא ביד תשלח והיינו את אהרן כדפרש"י שם עכ"ד חותני שליט"א, ונכון להזכיר הכא הא דארז"ל (תנחומא דברים א') דממתן תורה ואילך כבר לא היה כבד פה דהתורה שלמד ריפאה אותו ועי"ז היה יכול לומר כל התוכחה שבספר דברים יעו"ש, ויתכן דלזה נתכוין בעל הטורים דכתב (מקרא י"ב) וז"ל והוריתיך ה' תגין על ה' לומר והוריתיך על פי חמשה חומשי תורה שאתן לך עכ"ל והיינו כנ"ל שהתורה ריפאהו ועי"ז היה יכול לדבר בלי כבד פה, וק"ל.

ד' י"ח. וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העוֹדֵם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום. ארז"ל (ברכות ס"ד א') ואמר רבי אבין הלוי הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו אמר לו למשה לך לשלום עלה והצליח דוד שאמר לו לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה ע"כ, וכן ארז"ל (תנחומא שמות כ"א ושמו"ר ה' כ"ג) ויאמר יתרו למשה לך לשלום אתה מוצא כל מי שנאמר בו לך לשלום הולך וחוזר וכל מי שנאמר בו לך בשלום הלך ולא חזר מנין וישלח דוד את אבנר וילך בשלום הלך ולא חזר ויתרו שאמר למשה לך לשלום הלך וחזר ע"כ, העירני מו"ז המגיד המפורסם הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א למה בתנחומא לא הביאו הראיה מדוד ואבשלום, ובאמת הכא בשמות לא הביאו הראיה מדוד ואבשלום אבל שוב נמצא בתנחומא שופטים י"ט שהביאו ראיה זו מדוד ואבשלום והכי איתא שם, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום בשלום אין כתיב כאן שיהיו יוצאין לשלום ונכנסין בשלום שאבנר ואבשלום שכתוב בהם בשלום לא חזרו ומשה שאמר לו יתרו לך לשלום הלך וחזר ע"כ.

מיהו ליכא לאקשוויי להיפוך למה לא הביאו בתנחומא שמות הראיה מדוד ואבנר, והיינו משום דבגמ' איירי באיזה לשון לומר לחבירו ובדוד ואבנר לא כתיב איזה לשון אמר לו משא"כ בדוד ואבשלום. **והא** דאמרו בגמ' עלה והצליח ולא אמרו הלך וחזר כדאי' במדרש, י"ל דכיון דחזר ממצרים ולא למדין חזר לכן לא אמרו הלך וחזר רק אמרו עלה והצליח, ומה שבתנחומא שופטים אמרו הלך וחזר דנהי נמי דלא חזר למדין סוף סוף חזר ממצרים, ועוד י"ל דכתב הרמב"ן שהיה דעתו של משה לילך למצרים לראות מצבם של בני' ולחזור למדין וא"ל הקב"ה לך שב מצרים וגו' שלא תחזור למדין ע"כ יעו"ש ונמצא דלא חזר למדין וא"כ לא שייך לומר הלך וחזר רק אמרו עלה והצליח, ושוב נמצא הא דארז"ל (שמו"ר ה' כ"ג) ויצאו נוגשי העם ושוטריו כיון

שגזר כן הלך משה למדין כו' ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין כו' ע"כ יעו"ש, ונמצא בהדיא דאחר שהלך למצרים חזר למדין עוד קודם יצי"מ.

והנה כתיב (מלכים א' כ"ב י"ז) ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה ויאמר ה' לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום, ויל"ה דכיון דמכיהו הנביאו נתנבא כאן שאחאב ימות במלחמה ברמות גלעד ושאר כל ישראל ישובו לביתם בלא רעה והיינו מלך ישראל, א"כ למה כתיב בשלום דהו"ל לשלום, שהרי נתנבא על ישראל שישוּבו, ואולי אמר כן כדי שפיו של אחאב יכשל כדלהלן.

ועוד כתיב (שם שם כ"ח) ויאמר מכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי ויאמר שמעו עמים כלם, וגם הכא יל"ה דהרי נתנבא מכיהו הנביא שאחאב לא יחזור והיינו שימות וא"כ לכאורה היה צ"ל אם שוב תשוב לשלום לא דבר ה' או אם שוב תשוב בשלום דבר ה', וזה י"ל דלעיל מיניה (שם כ"ז) כתיב ואמרת כה אמר המלך שימו את זה בית הכלא והאכילוהו לחם לחץ ומים לחץ עד באי בשלום, והיינו שאמר אחאב לשים את מכיהו הנביא בבית הכלא עד שישוּב מהמלחמה, ופיו של אחאב הכשילו שאמר עד באי בשלום שהי' צ"ל עד באי לשלום, ועכ"פ מכיהו הנביא ענהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה', והיינו שלשיטתך שבשלום זה שתחזור זה לא דבר ה' כי האמת שרק אם לשלום זהו סימן שתחזור. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי במכתב על שאלה זו וז"ל עמש"כ בדרך אמונה פ"ד הי"ז מבכורים בה"ל ד"ה בואכם עכ"ל.

ד' י"ט. ויאמר ה' אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. פרש"י וז"ל כי מתו כל האנשים מי הם דתן ואבירם חיים הם אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת עכ"ל, יל"ה דכיון שרק דתן ואבירם ביקשו נפשם כמב' ברש"י הכא א"כ מהו "כל" האנשים, ועוד יל"ה דהא א פרעה ביקש להרוג את משה רבינו

המטה, ואי נימא דוירכבם היינו עצם ההליכה שהולכים כשהם כבר רכובים ע"ג החמור א"כ צריך להבין סדר הכתוב דכתיב וירכבם על החמור וגו' ויקח משה את מטה האלקים בידו דהיאך התחיל ללכת בדרכו למדין ואח"כ נטל המטה והרי המטה גם היה בהר חורב, וזה י"ל לדרך הספורנו (מקראות י"ח כ' כ"ד) שהיו בני משפחתו דמשה רבינו עמו בחורב יעו"ש, ובאמת נטל המטה קודם שהתחילו ללכת רק התורה מספרת לנו שקיים הציווי בלקיחת המטה דוקא כשהיה בדרכו למצרים ולא בדרכו למדין.

ד' כ"ד. ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו. כתב הגאון רא"מ בספר חידושי הגאון ר' אלעזר משה עה"ת וז"ל אמרו בנדרים ל"א ב' תניא ריב"ק אמר גדולה מילה שכל זכויות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנתרשל מן המילה שנאמר ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו אמר רבי ח"ו שמשה רבינו נתרשל מן המילה וכו', אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחילה שנאמר ויהי בדרך במלון, ובר"ן הקשה שם היאך ימול כיון שהיה לו עדיין לצאת לדרך אלא שאותו מלון היה סמוך למצרים ובאורחא פורתא ליכא סכנתא, וצ"ע דאדרבא מפשט המקרא משמע דתיכף במלון ראשון היה, ועוד שנראה שהיה זה קודם פגישתו עם אהרן דלהכי מלה צפורה ולא אהרן, ופגישת אהרן בהר סיני היתה שהוא קרוב למדין מקום שנהג משה צאן יתרו, ותיכף כשפגשו שלחה כדאיתא בילקוט שמות באותה שעה שנאמר לאהרן לך לקראת משה המדברה וכו' באותה שעה אמר לה לך לבית אביך וכו' ע"ש, ואם היה קרוב למצרים לא היה משלחה עם הבן הנימול, ותו קשה דלפירושו הרי גם דברי ריב"ק אפשר לפרש כן ומאי פליג רבי ואמר ח"ו וכו', ונראה לפרש שנענש על ששהה מצות הליכה והמילה שהרי נאמר לו לך שוב מצרים והיה לו לקיים מצות ההליכה ולמול במצרים וע"י שנתעסק במלון נשתהו ב' המצות, ובאמת היה במלון ראשון

כדכתיב לעיל (פב מקרא ט"ו) וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה וגו' וא"כ חדא היאך פרש"י דרך דתן ואבירים מתו ועוד דהיכן מצינו שפרעה מת, ושוב נמצא הא דכתבו התוס' (ע"ז ה' א' ד"ה אלא) בפשטיה דקרא דכתיב כי מתו כל האנשים וגו' מיירי בפרעה כדכתיב וימת מלך מצרים עכ"ד, וכוונת התוס' דמלבד דתן ואבירים שעליהם דיבר הכתוב כדפרש"י הכא וזהו מגמ' נדרים ס"ד ב' אף פרעה נכלל בכתוב. ולקשיא בתרא י"ל עוד דהנה כל הטעם שביקש פרעה להרוג את משה רבינו היה משום שדתן ואבירים ביקשו זאת דכיון שהיו חשובים שמע והתחשב בדבריהם, דבלא זה שהיו חשובים בעיני פרעה יתכן דלא היה בדעת להרוג את משה רבינו שגדל אצלו בביתו ומסתמא אף אהבו עד אז, וא"כ עתה דדתן ואבירים ירדו מנכסיהם וכבר לא היו אנשים חשובים אף פרעה לא היה חשוב בעיניו לקיים דבריהם להרוג את משה רבינו.

י"ה מהו דכתיב המבקשים את נפשך דאיכא משמעות דהיינו שמבקשים שיחזור אליהם למענם וכדכתיב (תהלים ק"ד ל"א) ישמח לב מבקשי ה', ולמה לא כתיב הרוצים להרגך, וע"ד הרמז י"ל דה"ק כי מתו כל האנשים והיינו דתן ואבירים, המבקשים את נפשך היינו ישראל שצריכים לך, ודוחק.

ד' כ'. ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמור וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלקים בידו. פרש"י וז"ל וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה וגו' אין מוקדם ומאוחר מודקדקים במקרא עכ"ל, משמע דעכ"פ לקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמור ורק אח"כ ויקח משה את מטה האלקים בידו.

והטעם שבאמת קודם הרכיבם ואח"כ לקח מטה האלקים י"ל הכי, דאי נימא דוירכבם היינו שהושיבם ע"ג החמור א"כ י"ל דעשה כן משום דלא שייך להושיבם ע"כ החמור כשהמטה בידו ובפרט להא דארז"ל (שמו"ר סוף פ"ח) דהיה המטה משקלו ארבעים סאה יעו"ש, ולכן קודם הושיבם ואח"כ לקח

קרוב למדין, ואולי הא דאמר תחילה פירושו במלון הראשון וכמו שביארנו עכ"ל הגרא"מ.

ונמצא דלהר"ן היתה דעתו של משה רבינו למול בדרך שהרי לא היה בזה סכנה כי היו קרובים למצרים וכיון שנתעסק במלון קודם שמל לכן נענש עונש מיתה, ולהגרא"מ היתה דעתו של משה רבינו למול במצרים ולא בדרך וכיון שנתעסק במלון קודם שהגיע למצרים נשתהו ב' מצות הא' ההליכה למצרים והב' המילה ולכן נענש עונש מיתה.

ומש"כ הגרא"מ ועוד שנראה שהיה זה קודם פגישתו עם אהרן דלהכי מלה צפורה ולא אהרן, לכאורה כן מבואר בהדיא מסדר הכתובים, דקודם כתיב הכא ויהי בדרך במלון וגו' ורק אח"כ (מקרא כ"ז) כתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשוהו בהר האלקים וישק לו.

וכן מש"כ הגרא"מ דלהכי מלה צפורה ולא אהרן, לכאורה זהו דוקא אי נימא דמ"ש בגמ' (ע"ז כ"ז א') דאמרה לאיניש אחר אין הכונה לאהרן דאם היתה הכונה לאהרן למה לא אמרינן דאמרה לאהרן.

ולפירושו הגרא"מ אין להקשות דכיון שנשתהו ב' מצות א"כ למה עזב המלאך את משה רבינו כדכתיב (מקרא כ"ו) וירף ממנו וגו' דנהי נמי שעתה כבר לא נשתהה מצות המילה מ"מ עדיין נשתהה מצות ההליכה למצרים, והיינו כי עונש המיתה בא דוקא על המילה וכמו שנכתוב להלן בעזה"י.

אבל עדיין יל"ה לפירושו הגרא"מ דכיון שהיו קצת קודם הר האלקים והיינו קרוב יותר למדין מאשר למצרים א"כ האיך צפורה מלה והרי כיון שהיתה דעתם לילך למצרים הויה סכנה בזה שמלה, וי"ל דנהי נמי שהבינה שיש בזה סכנה מ"מ כיון שראתה שהמלאך הלך להרוג את משה לכן הבינה שעדיין תובעים מהם למול עתה, ובאמת סוף דבר לא הויה סכנה שהרי חזרה למדין כדפרש"י להלן (יתרו פ"ח מקרא ב' ד"ה אחר) יעו"ש וכמש"כ הר"ן דבאורחא פורתא ליכא סכנתא.

וקושית הגרא"מ יתכן ליישב הכי, דהנה כתבו בדעת זקנים לבעלי התוס' דפגישת משה ואהרן בהר האלקים היה קודם המעשה דהמילה במלון יעו"ש,

ואיתא (שמו"ר ה' כ"ג) ויצאו נוגשי העם ושוטריו כיון שגזר כן הלך משה למדין כו' ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין כו' ע"כ, ולפי"ז י"ל דהא דאמר' בגמ' נדרים (לפי' הר"ן הנ"ל) שהמלון קרוב היה למצרים היינו משום שהמלון היה אחרי הר האלקים וכמש"כ בדעת זקנים שענין המילה היה אחר פגישת משה ואהרן בהר האלקים, וכיון שנתבאר דהיה אחרי הר האלקים א"כ שפיר יתכן לומר דהיו כבר קרובים למצרים, וכל זה דוקא להא דאיתא בשמו"ר הנ"ל שצפורה והבנים הגיעו למצרים, דאילו להילקוט הנ"ל (שהביאו בק' הגרא"מ) כיון שצפורה והבנים שלחום חזרה למדין מיד אחר פגישת אהרן א"כ כשהיה משה רבינו קרוב למצרים צפורה והבנים כבר לא היו שם שהרי שלחום מקודם חזרה למדין.

וכהא דאמרו בשמו"ר דצפורה והבנים הגיעו למצרים עם משה רבינו, כן נתבאר מדכתיב לעיל (מקרא כ') ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלקים בידו ופרש"י וז"ל וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא עכ"ל, ומבואר דהגיעו צפורה והבנים יחד עם משה רבינו למצרים.

ועצם דברי הדעת זקנים לכאורה צ"ב דהא בסדר הכתובים קודם כתיב המעשה דהמילה במלון ואח"כ כתיב המעשה שנפגשו משה ואהרן, וכדכתיב הכא (מקרא כ"ד) ויהי בדרך במלון וגו' ולהלן מיניה (מקרא כ"ז) כתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ויפגשוהו וגו'.

וליישב זאת הקושיא צ"ל הכי, דהנה לעיל (מקרא כ') כתיב ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלקים בידו ופרש"י וז"ל וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא עכ"ל, ומדהוצרך רש"י לפרש כן מבואר דק"ל לרש"י דהא דכתיב וישב ארצה מצרים היינו כפשוטו שכבר חזר למצרים ולא הכונה שלקח את משפחתו כדי לשוב למצרים, דאל"כ למה הוצרך רש"י לפרש הכא שאין מוקדם כו' והבן.

סאה, ומלבד המטה שהיה צריך החמור לישא הרי נשא גם את משה רבינו ואשתו ובניו, ועל כרחינו צריכין אנו לומר שהיה זה החמור רב כח (ואולי זה כוונת רש"י לעיל (מקרא כ' ד"ה על החמור) שהוא חמור המיוחד יעו"ש) וכיון שכן שפיר יתכן לומר דהדרך מהר האלקים עד מצרים היתה יום אחד אם לא אף פחות מיום אחד.

וביותר י"ל כן אי נימא דהוה חמרא לובא שהוא חמור טוב ומשובח כדאמר' (שבת נ"א ב'), וכיון שכן יתכן דהלכו מהלך יום אחד ולא הויה סכנה.

י"ל בהא דכתיב ויבקש המיתו, דנהי נמי דלא מל אבל למה נתחייב עבור זה עונש מיתה, ואולי י"ל דהרי מי שלא מל חייב כרת, וכיון שמיתה בידי שמים הוא פחות מכרת כמש"כ הרע"ב סנהדרין פ"ט מ"ו, לכן שייך היה להבין שמן השמים ריחמוהו וענשוהו מיתה בידי שמים ולא כרת ולכן ויבקש המיתו, ויש לדחות כי אב שלא מל את בנו לא חייב כרת כמש"כ בביהגר"א (יו"ד הל' מילה סימן רס"א סק"א) יעו"ש, והבן לא חייב עד שיגדיל.

וי"ל הכי, דאי נימא דבני אברהם היה להם דין בן נח א"כ הרי בן נח שעבר על אחת מז' מצוות שנצטוו בני נח חייב מיתה וכמש"כ הרמב"ם (פ"ט מהל' מלכים ה"ד) יעו"ש, וכיון שכן י"ל דכיון שהגיע זמן המילה ועכבה לכן היה חייב המיתה ולהכי ויבקש המיתו, מיהו כ"ז דוקא להמשנה למלך (פ"י מהל' מלכים ה"ח) דס"ל דבני קטורה אי לא מלו עצמם חייבים מיתה, אבל להכסף משנה שם דוקא אי עברו על ז' מצוות בני נח חייב מיתה אבל על מילה לא חייב מיתה כי אין זה מתוך הז' מצוות שנצטוו בני נח.

פרש"י וז"ל ויבקש המיתו המלאך למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש עונש מיתה תניא אמר רבי יוסי ח"ו לא נתרשל אלא אמר כו' עכ"ל, הנה לפי"ז מבואר שאליעזר נולד עוד קודם יציאתן ממדין למצרים וכן מבואר בהדיא בכתובים דבתחילה כתיב (לעיל פ"ב מקרא כ"ב) ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה

אלא דמעשה יקשה דהכא דכתיב וישב ארצה מצרים נתבאר שכבר הגיע למצרים, ואילו מן המקראות דלהלן נתבאר דעדין לא הגיעו למצרים, וכדכתיב (מקרא כ"א) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה וגו', ולהלן מיניה (מקרא כ"ד) כתיב ויהי בדרך במלון וגו', ולהלן מיניה (מקרא כ"ז) כתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וגו', וי"ל דכוונת הכתוב דבאמת כבר הגיע למצרים אבל קודם שהגיע היו בדרך ג' דברים הא' הציווי בלכתך לשוב מצרימה וגו' הב' ויהי בדרך במלון הג' פגישת משה ואהרן בהר האלקים, וסיפר הכתוב ג' דברים אלו לפי סדר מה שהיה קרוב יותר למה שהגיע למצרים, והיינו דקודם היה פגישת אהרן ומשה בהר האלקים ואח"כ היה מעשה דהמילה במלון ואח"כ היה הציווי בלכתך לשוב מצרימה, ולפי"ז נמצא כמש"כ בדעת זקנים והיינו שקודם היה פגישת משה ואהרן בהר האלקים ורק אח"כ היה מעשה דהמילה במלון, ואין זו סתירה לסדר הכתובים.

ויתכן ליישב עוד ק' הגרא"מ, דהנה כתב בשפ"ח בשם הרא"ם דמש"כ הר"ן באורחא פורתא ליכא סכנתא זהו יום אחד והיינו דביום אחד אין סכנה, וכתב באבן עזרא לעיל (פ"ג מקרא י"א) וז"ל וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר כו' כי זה המהלך בין מצרים הקדמוניות ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפשר כו' עכ"ל, ולכאורה כוונתו דהאב"ע דדוקא ברגל זהו מהלך ג' ימים וכדכתיב להלן (בא פ"ב מקרא ל"ז) כשש מאות אלף רגלי וגו' (עיין בתרגום יונתן ב"ע ובאב"ע שם מקרא ל"ד), והכא דמשה רבינו רכב על החמור יתכן דהדרך היתה מהר האלקים עד מצרים פחות מיום אחד, דאי ברגל זה מהלך ג' ימים ג"כ אפשר דעל החמור זהו יום אחד, מיהו יתכן דהגרא"מ לא ס"ל כהרא"ם.

וביותר י"ל כן, דהנה איתא בגמ' (ב"מ פ' א') שמשא החמור הוא חצי כור והכור ל' סאה (עיין רש"י ד"ה חייב) והיינו שמשא החמור הוא חמש עשרה סאין, ואיתא (שמו"ר סוף פ"ח) דהמטה היה משקלו מ'

ואח"כ כתיב (לעיל מקרא כ') ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ומדכתיב בניו ל' רבים ע"כ דאליעזר נולד עוד קודם יציאתן ממדין למצרים. ומה שפירש"י דהיה אליעזר, בתרגום יונתן ב"ע איתא דהיה גרשם ולא אליעזר, וכ"כ בלמכסה עתיק למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל את ערלת בנה זה אליעזר (שמו"ר פ"ה) וי"א זה גרשום (ת"י) עכ"ל.

ד' כ"ה. ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת

בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי. כתב בטעמא דקרא למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל ותקח צפרה צר ותכרת וגו' בע"ז כ"ז א' פריך מיניה למ"ד דאשה פסולה ומשני קרי ביה ותכרת דאמרה לאיניש אחרינא ועבד וקשה איזה איניש אחרינא ישראל היה שם בדרך (דגוי פסול למול דדרשי' המול ימול) והרי כל ישראל היו במצרים וא' מהן לא היה יכול לצאת משם (כמש"כ במכילתא יתרו) וע"כ שבנה גרשם שהי' אז בן ג' שנים כדאי' בילקוט ואולי מכאן למד הרמב"ם בפ"ד ממילה שקטן כשר למול שלא נודע מקורו עכ"ל (ובקריית מלך למרן הגר"ח ק"ש שליט"א לא כתב זה המקור יעו"ש).

ויתכן ליישב עוד דהנה כתיב להלן (יתרו פי"ח מקרא ב') ויקח יתרו חתן משה את צפרה אשת משה אחר שלוחיה ופרש"י וז"ל אחר שלוחיה כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרים ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשו בהר האלקים אמר לו מי הם הללו א"ל זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני א"ל ולהיכן אתה מוליכן א"ל למצרים א"ל על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לך לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה עכ"ל, ויש להקשות דהא אמרי' (ברכות ג' ב') אשה בדברא לא שכיחא וא"כ היאך חזרה לבדה עם ב' בניה הקטנים במנין השנים ללא שומר מפני היחוד, ולכאורה ע"כ דמלבד ב' הבנים היו עוד אנשים (ולא גוים דהרי אסור להתיחד עמם)

וכיון שכן י"ל דאחד מהם מל. (ולפי"ז מקור הרמב"ם עדיין צ"ב).

אמנם יתכן לדחות זה התירוץ, דאף שהוכרח שהיו עוד אנשים וכנתבאר מ"מ כיון שקבלו דין ישראל מסתבר דיחוד לא היה תלוי גם ביהודי וגוי אלא רק בפרוץ ולא פרוץ, ולכן נהי נמי דהלכה עם עוד אנשים וא"כ לא היה איסור יחוד מ"מ עדיין ליכא ראייה דאלו האנשים גרים היו, משום דאיכא למימר דרק פרוצים לא היו, וכיון שכן ע"כ צ"ל כמש"כ בטעמא דקרא דגרשם הוצרך למול כי הם לא היו יכולים למול כי שמא לא היו גרים וכנתבאר.

ומה שפרש"י זה לא להא דאיתא (שמו"ר ה' כ"ג) דצפורה והבנים הגיעו עם משה רבינו יחד למצרים ורק אז שלחה למדין, וכ"כ הרמב"ן לעיל מקרא כ' יעו"ש, ועיין מש"כ בזה לעיל מקרא כ"ד.

עוד יתכן לומר דלא הוי יחוד כי שמא היה להם דין של גר ותושב ולא דין של סתם אנשים לא פרוצים ואעפ"כ לא היו יכולים למול, ועוד יתכן דלא הוי יחוד כי גרשם שהיה בן ג' היה שומר (ואין זה יישוב כ"כ כי צריך גם שמירה מש"ד דעכו"ם) וא"כ אין לנו ראייה שהיו עוד אנשים.

ויש עוד להוכיח לכאורה שהיו במדבר עוד אנשים מישראל (וק' למ"ש במכילתא שא"א מישראל לא היה יכול לצאת ממצרים) משום הא דכתב בבעל הטורים דאחר שילוחיה היינו ע"י גט, ולפי"ז ע"כ צ"ל שהיו עוד אנשים מישראל דהא אמרי' (גיטין י' ב') דגיטי נשים לכו"ע בעי' עדים מישראל דוקא וא"כ אפשר שהם מלו.

מיהו יש לדחות זו הראייה, (וניחא מ"ש במכילתא), משום דהא דפרש"י אחרי שלוחיה שחזרה למדין זו היא דעת רבי אליעזר המודעי במכילתא יתרו א', ומה שפירש בעל הטורים אחר שילוחיה היינו ע"י גט זו היא דעת רבי יהושע שם, והכי איתא במכילתא שם, ויקח יתרו וגו' אחר שילוחיה רי"א אחרי שנפטרה ממנו בגט כו' רא"ה אומר מאחר שנפטרה ממנו במאמר שבשעה שאמר הקב"ה למשה לך והוצא את עמי כו' ע"כ, ולכאורה דוקא לר"א המודעי דאמר שנפטרה ממנו במאמר שייך לומר שנפטרה ממנו

ועצם דברי הטעמא דקרא בשם המכילתא דאף אחד לא היה יכול לצאת צ"ב דהא במכילתא איתא דעבד לא היה יכול לצאת ומשמע דשבט לוי שלא היו עבדים שהרי לא נשתעבדו יכולים היו לצאת, וי"ל דכונת הטעמא דקרא דאף שבט לוי לא היו יכולים לצאת בקלות מאחר שכל שאר השבטים נשתעבדו, ועוד י"ל לפמש"כ בבעה"ט להלן (פ"ה קמרא ד') בשם י"מ ובשם הרמב"ן דכתבו ע"ד הפשט דשבט לוי גם נשתעבדו יעו"ש ולפי"ז ניהא מש"כ בטעמא דקרא דא"א לא היה יכול לצאת ממצרים והיינו אף שבט לוי.

ד' כ"ה. ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו ואת כל האתת אשר צוהו. ארז"ל (תנחומא שמות כ"ט) ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' התחיל משה אומר לו כל מה שאמר לו הקב"ה האיך ילך והיאך יעשה האותות כיון שהלכו השוו אצל הזקנים שנאמר וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל ע"כ, הא דאמרו כיון שהלכו השוו כו', איכא לפרושי בתרי אנפי, חדא דמשה ואהרן השוו עצמן לזקנים וזה ילפינן מדכתיב ויאספו וגו' והיינו דלא חשו על כבודם כלל ועשו קיום ציווי ה' ואספו את הזקנים אף שהם עצמם יותר מן הזקנים. ועוד דמשה ואהרן השוו עצמן זה לזה והיינו דאף שמשה גדול היה בדרגתו מאהרן אפי"ה הלכו יחד והיה זה הדבר בעת שאספו את הזקנים וזה ילפינן מדכתיב וילך וגו' ויאספו וגו' והיינו מדכתיב וילך לשון יחיד. ועיין מש"כ לעיל פ"א מקרא ו' גבי הא דכתיב וימת יוסף וכל אחיו וגו' והיינו דקרא כתב וימת לשון יחיד וקאי על רבים יעו"ש. אבל אין לפרש הכונה דמשה ואהרן פחתו מדרגתם והשוו לדרגת הזקנים (ואף שדרגת הזקנים גם גבוהה היתה מ"מ דרגת משה ואהרן היה יותר משל הזקנים) והטעם חדא דאין לזה ראייה מקרא דאמרו במדרש וילך משה ואהרן וגו' ועוד דודאי לא ירדו מדרגתם ופשוט.

במדבר, אבל לר"י דאמר שנפטר ממונו בגט צ"ל שנפטר ממונו במצרים ולא במדבר, חדא משום דכל המעשה שנפטר ממונו במדבר אי' במכילתא דוקא לר"א המודעי ומשמע דלר"י לא נפטר ממונו במדבר אלא במצרים וכדעה דאי' (בשמו"ר ה' כ"ג ורמב"ן ד' כ'), ועוד דהא במדבר לא היו מישראל וכמ"ש במכילתא, וכיון דנמצא שנפטר ממונו במצרים א"כ שייך לומר דשם נתן גט בפני עדים מישראל שהרי שם היו ישראל.

ושמא כשאהרן בא לקראת משה ממצרים באו עמו עוד אנשים מישראל ובפניהם נתן הגט, ולפי"ז באמת בעת המילה במלון לא היו עדיין אנשים מישראל כי אהרן בא אחר המעשה דהמילה, (מיהו לדעת זקנים לבעלי התוס' שם פגישת משה ואהרן היה קודם המעשה דהמילה במלון ועיין מה שכתבנו בכל זה לעיל מקרא כ"ד), ועל כרחק צ"ל כמ"ש בטעמא דקרא דגרשם הוצרך למול והגט שנתן משה רבינו בפני עדים מישראל היה כשאהרן הגיע אצל משה רבינו וכו"ל. ועי' ילקוט רמז קע"ה היאך יצא אהרן ממצרים ויתכן דבנס זה לקח עמו עוד אנשים לכבודו של משה רבינו.

ודעת רבי יהושע שמשוה רבינו נתן לה גט צריך להבין למה הוצרך לזה ומפני מה לא שלחה סתם בלא גט, ואין לומר דהיינו בשביל שהיא תוכל להנשא לאחר, דהא משה רבינו מלך היה ואין נושאין גרושתו של מלך כדתנן סנהדרין, וי"ל דהנה תנן (יבמות ס"א ב') לא יבטל אדם מפו"ר אא"כ יש לו בנים ב"ש אומרים שני זכרים וב"ה אומרים זכר ונקבה שנאמר זכר ונקבה בראם, והשתא יתכן דר"י דאמר שמשוה רבינו נתן לה גט ס"ל כב"ה דמצות פו"ר זה זכר ונקבה וכיון דלמשה רבינו לא היתה עדיין בת א"כ עדיין לא קיים המצוה בפו"ר, ולכן נתן לה גט שאם יאריך הזמן שיוכל לישא אחרת, אבל ר"א המודעי דאמר ששלחה במאמר ולא בגט ס"ל כב"ש דמצות פו"ר זה שני זכרים וכיון שכבר נולדו לו שני בנים לכן לא הוצרך לגרשה כי כבר קיים המצוה, ויתכן להסביר הדעות גם בהיפוך והיינו דר"י ס"ל כב"ש ורא"ה ס"ל כב"ה, ודוק.

ד' ל"א.

ויאמן העם וישמעו כי פקד ה'

את בני ישראל וכי ראה עת ענים ויקדו וישתחוו.

ולעיל (מקרא ל') כתיב וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האתת לעיני העם, ומבואר דהא דכתיב ויאמן העם היינו דוקא אחר שנעשו האותות לעיני העם, ויל"ה דהנה ארז"ל (תנחומא שמות כ"ד ושמור"ר ג' ח' וכן פרש"י לעיל פ"ג מקרא י"ח) וילך משה ואהרן ויאספו וגו' אמר להם כך אמר הקב"ה פקד פקדתי אתכם סימן זה היה מסור בידם מימות אברהם ויצחק ויעקב מסר ליוסף ואמר להם כל גואל שיבוא ויאמר לכם פקד פקדתי הוא הגואל של אמת כיון שבא משה ואמר פקד פקדתי מיד ויאמן העם ע"כ ל' התנחומא, והשתא כיון שסימן מסור היה בידם א"כ למה הוצרכו להאותות. ובאמת איתא (שמו"ר ה' י"ג) דבאמת לא הוצרכו להאותות דהא בלא זה גם האמינו ע"י הסימן שהיה מסור בידם, ובעץ יוסף שם הקשה דא"כ למה הוצרכו להאותות, ותירץ דבסימן שהיה מסור בידם רק הזקנים האמינו אבל שאר העם האמינו רק ע"י האותות, ועוד תירץ דבאמת לא הוצרכו להאותות ומ"מ האותות נעשו כדי להרגיל את אהרן באותות שעתיד היה לעשות לפני פרעה, מיהו תירוץ זה קשה מהא דארז"ל (שמו"ר ה' ו') אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן נסים לא אמר לו הקב"ה לעשות אלא "לישראל" ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפני פרעה כו' יעו"ש.

ועוד י"ל דהנה איתא בפרקי דר"א (פמ"ח) דרק סרח בת אשר ידעה זה הסימן של פקד פקדתי יעו"ש, ולפי"ז ניחא דלכן הוצרכו להאותות, אך דצריך להבין בלשון הפרקי דר"א דאיתא התם הכי, ר' אליעזר אומר כו' ולא נמסרו האותות אלא לאברהם אבינו ואברהם אבינו מסרן ליצחק ויצחק מסרן ליעקב ויעקב מסרן ליוסף ויוסף מסרן לאחיו (ולכאורה אחר פטירתו דיעקב וקודם פטירתו דיוסף) ואשר בן יעקב מסר סוד הגאולה לסרח בת אשר ושבא משה ואהרן אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם הלכו זקני אצל זקנתן סרח בת אשר ואמרו לה בא איש ועשה אותות לעינינו כך וכך אמרה להם

אין באותות הללו ממש אמרו לה והלא אמר לנו פקד פקדתי אתכם אמרה להם הוא האיש שעתיד לגאול את ישראל מצרים שכך שמעתי מאבא פ"ה פ"ה שנאמר פקד פקדתי אתכם מיד האמינו העם באלקים ובמשה שנאמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל כו' ע"כ לשון הפרקי דר"א, ולפי"ז קרא ה"פ, ויאמן העם משום ששמעו פקד פקדתי וזהו וישמעו כי פקד ה', דהרי עדיין לא נפקדו, ואיך שייך לומר כי פקד ה', וע"כ דהכונה לזה ששמעו פקד פקדתי, והשתא צריך להבין בהא דאיתא אמרה להם שאין זו ראייה מספקת וא"א להאמין ע"י זה.

עוד יל"ה בהא דנתבאר דסרח בת אשר עדיין היה היתה, דהא כתיב לעיל (פ"א מקרא ו') וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, וכאן מצינו דלא כולם מתו, ועיין מש"כ לעיל (שם מקרא ח') בשם האוה"ח הק' דהא דכתיב וכל הדור ההוא היינו כל השבעים נפש ולא כפשוטו דכל אותו הדור מת יעו"ש, אמנם עדיין אין זה מתרץ הכא דהא סרח ב"א היתה מן המנין של השבעים נפש כמבואר בהדיא בסדר ויגש, וצ"ב. (ועיין עוד רש"י קהלת פ"ט מקרא י"ח).

ה' א'. ואחר באו משה ואהרן ויאמרו

אל פרעה כה אמר ה' אלקי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר. מהא דכתיב ויאמרו משמע דאף משה אמר, ועיין מש"כ בזה לעיל פ"ד מקרא ט"ז, ועיין אבן עזרא הכא ושמור"ר ג' י"ז.

פרש"י וז"ל ואחר באו משה ואהרן וגו' אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן לפי שיראו ללכת ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירו לאחוריהם עכ"ל, יל"ה דכיון שנשמטו הזקנים א"כ היאך הלכו משה ואהרן לבדם לפרעה והרי היה זה ציווי מה' למשה שכלכתו לפרעה יקח עמו שבעים זקנים כדכתיב לעיל (פ"ג מקרא ט"ז) לך ואספת את זקני ישראל וגו', וי"ל דהיה ציווי למשה רבינו לאוספם אבל לא היה הציווי שגם ילכו עמו לפרעה, אך עדיין קשה מהא דכתיב לעיל (שם מקרא י"ח) ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך

מצרים וגו' ומבואר דהיה ציווי שכן ילכו הזקנים עם משה לפרעה, וי"ל דהא כתב הרמב"ן שם דושמעו לקלך אינה הבטחה שהם ישמעו לך רק שהיה ראוי להם שישמעו עכ"ד יעו"ש ולפי"ז יתכן דהא דכתיב ובאת אתה וגו' וזקני ישראל וגו' אינו ציווי שגם הזקנים ילכו לפרעה רק מאחר שראוי להם לשמוע אליך תקרא להם שילכו עמך, ומה שנפרעו בסני מפני שהיה ראוי שיבואו גם לפרעה ולא מפני שנצטוו לבוא לפרעה, ואולי י"ל עוד שמשה ואהרן לא ראו אותם נשמטים עד שכבר הגיעו אצל פרעה. **עוד** יל"ה דכיון שאהרן לא נשמט מאצל משה אלא הלך עמו לפרעה א"כ למה במתן תורה לא נגש עם משה יחד כדפרש"י להלן (יתרו פי"ט מקרא כ"ד) וז"ל ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה אמור מעתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים והעם כל עיקר אל יחרסו את מצבם לעלות אל ה' עכ"ל, וי"ל שעונש הזקנים היה שלא נגשו עם הכהנים או עם אהרן אבל עם משה לא היה מי שיוכל לילך, מיהו בלשון רש"י קצת לא משמע כן, מהא דכתב ובסיני נפרע להם ומשה נגש לבדו כו', ואי כהתי' שכתבנו היה רש"י צ"ל ואהרן נגש לבדו. **אבל** אין ליישב שהיה טענה על אהרן למה לא החזיר את השבועים זקנים, והיינו כי לא ראה אותם נשמטים וכמש"כ למעלה בתי' השני, ושו"נ דהכי כבר הקשה בשפ"ח בשם הרא"ם יעו"ש. (ועיין מש"כ לעיל פ"ג מקרא י"ח).

ה' ב'. ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח. יל"ה מהו "וגם" את ישראל לא אשלח דהול"ל ולא אשלח את ישראל, ושו"נ דכתב האוה"ח הק' וז"ל ואומרו וגם פרוש והגם שיודיעהו וישכיל כי גדול הוא אעפ"כ את ישראל לא וגו' והם תחת דבריו והבן עכ"ל.

ה' כ'. ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה. פרש"י וז"ל ויפגעו אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו' ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתם ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים עכ"ל, ארז"ל (שמו"ר ה' כ') ויפגעו בהן שוטרי ישראל כשהיו יוצאין מלפני פרעה מהו נצבים אמרו רבותינו ז"ל דתן ואבירם היו עמהן שכתוב בהן ודתן ואבירם יצאו נצבים התחילו מחרפין ומגדפין כלפי משה ואהרן ע"כ, ומבואר דדתן ואבירם היו מהשוטרים, ואין לומר דרק היו עם השוטרים ולא היו מהשוטרים עצמם משום דאיתא (שמו"ר א' כ"ח) בהדיא דדתן היה שוטר, וכיון שכן, יל"ה דהנה נמצא מבואר דדתן ואבירם היו אצל פרעה למען טובת ישראל והם היו מהשוטרים, והיתכן דהא לעיל (מקרא י"ד) כתיב ויכו שטרי בני ישראל ופרש"י התם דזכו משום זה אח"כ להיות סנהדרין, והרי דתן ואבירם דלטורין היו שהלשינו לפרעה על שהרג משה את המצרי לעיל, ועוד במחלוקתו של קרח היו וצ"ב. ועיין שפ"ח אות א'.

פרשת וארא

ו' ב'. וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה'. ארו"ל (תנחומא וארא ה') וידבר אלקים אל משה זה שאמר הכתוב (קהלת ז' ז') כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה כו' אמר רבי יהושע בן לוי ששים הלכות למדני רבי בן פדיא בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי ציבור הוי כי העושק יהולל חכם ע"כ, וכ"ה בקה"ר שם יעו"ש, הנה לכאורה אין כונת ריב"ל שאין להתעסק בצרכי ציבור כשצריך לזה, אלא ודאי הוא שאם צריך לזה א"כ צריך להתעסק בצרכי ציבור אף שזה משכח התלמוד, רק בא ריב"ל להרחיק את מי שאינו ראוי לזה או כשראו לזה אבל אפשר שתיעשה ע"י אחרים (עי' יו"ד סי' רמ"ו סעיף י"ח) או כשאין הציבור צריך לזה כ"כ, שלא יתעסקו בצרכי ציבור מפני שזה משכח התלמוד, וראיה לדברינו מריב"ל גופיה, דאין לומר שח"ו ריב"ל טעה בזה שנתעסק בצרכי ציבור, והבן.

ו' ט'. וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה. ולהלן (מקרא י"ב) כתיב וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, והנה כתיב לעיל (פ"ד מקרא ט"ז) ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלקים, ופרש"י וז"ל יהיה לך לפה למליץ לפי שאתה כבד פה עכ"ל, והיינו שמשה ידבר בתחילה אל העם ואח"כ אהרן ימליץ לפני העם הדברים שאמר משה, ובזה ניחא מה דכתיב וידבר משה וגו' והיינו דאף שאהרן דיבר מ"מ באמת גם משה דיבר, וזהו לענין שמשה ואהרן דברו אל העם, וכן נתבאר נמי לענין זה שדברו אל פרעה והיינו שקודם משה דיבר לפרעה ואח"כ אהרן המליץ לפרעה הדברים שאמר משה וכדכתיב להלן (פ"ז מקרא ב') אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה וגו' ופרש"י וז"ל אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה עכ"ל, וזו היא שיטת רש"י שאהרן המליץ הדברים שאמר משה גם לפני העם וגם לפני פרעה. ועמש"כ לעיל ד' ט"ז ולהלן י"ב ג'.

אבל הרמב"ן (מקרא י"ב) כתב וז"ל הן בני ישראל לא שמעו אלי כו' וטעם הכתוב כי מתחלה לא צוה אותו שידבר הוא אל פרעה רק אמר ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו והיה אפשר שידברו הזקנים והוא יחריש והיה בוש מלדבר גם אל העם ואמר לא איש דברים אנכי והקב"ה השיבו ודבר הוא לך אל העם וכן עשה בבואם מתחילה כמו שאמר

ו' ה'. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר אשר מצרים מעבידים אתם ואזכר את

ו' ה'. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר אשר מצרים מעבידים אתם ואזכר את

ו' ה'. וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר אשר מצרים מעבידים אתם ואזכר את

וידבר אהרן את כל הדברים האלה אשר דבר ה' אל משה ויעש האתת לעיני העם, ועתה כאשר נצטוה משה לכן אמר לבני ישראל אני ה' דבר הוא להם בעצמו כאשר צוהו ולא שמעו אליו וכאשר חזר וצוה אותו לדבר אל פרעה אמר איך אדבר אליו ואני ערל שפתים והקב"ה צרף אהרן עמו וצוה את שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצום ואל פרעה להוציאם מארצו כו' עכ"ל הרמב"ן, והיינו שלענין הדיבור אל העם הקב"ה ענהו שאהרן בלבד ידבר ולא שקודם משה ידבר ואח"כ אהרן ימליץ ולענין הדיבור אל פרעה הקב"ה צירף לו את אהרן שידברו שניהם. **והשתא** יל"ה דבשלמא להרמב"ן דלענין הדיבור אל העם לא ענהו הקב"ה שאהרן יהיה לו למליץ אלא ענהו שאהרן לבדו ידבר א"כ הכא כשהקב"ה אמר למשה בא דבר אל פרעה הכונה אתה בעצמך כי מליץ הקב"ה לא הרשהו ולכן טען משה ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, אבל לרש"י שלענין הדיבור אל העם טען משה שהוא כבוד פה והקב"ה נתן לו את אהרן למליץ א"כ גם הכא כשהקב"ה א"ל בא דבר אל פרעה היינו ע"י אהרן שהוא המליץ שניתן לו מקודם, וא"כ ק' מה טען הכא ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, וצ"ב.

פרש"י וז"ל ולא שמעו אל משה לא קבלו תנחומין עכ"ל, ויתכן הכונה כהא דכתיב (דברים ואתחנן פ"ו מקרא ד') שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד וכתב בספורנו וז"ל שמע ישראל התבונן והבין זה עכ"ל והיינו דהכא שמעו רק לא התבוננו ולכן לא קבלו תנחומין.

עוד פרש"י וז"ל מקצר רוח כו' ור"ד לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה א"ל הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי משה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם עכ"ל, יל"ה דהא כתיב (בראשית וישלח פל"ב מקרא ל') וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך

וגו', וי"ל דהכא משה רבינו שאל להקב"ה אבל התם יעקב אבינו שאל למלאך ולא להקב"ה.

ו' י"ג. וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. פרש"י וז"ל ויצום אל בני ישראל להנהיגם בנחת ולסבול אותם, ואל פרעה מלך מצרים צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה ודבר הציווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס כו' עכ"ל, והא דפרש"י כן, היינו משום דלא שייך לצוות את בנ"י לצאת ממצרים כי לא בידם היה תלוי הדבר. **ולכאורה** יתכן ליישב עוד, דהציווי לבנ"י שיצאו ממצרים היה לאותם שלא רצו לצאת ממצרים והיינו אלו שמתו במכת חשך, ועוד יתכן דכיון שקודם בנ"י לא שמעו למשה מקוצר רוח ועבודה קשה לכן צוה הקב"ה את משה ואהרן לחזור שנית על זה הציווי, והטעם דרש"י לא פירש כן, היינו משום דלפי"ז נמצא דלא כתיב בקרא מה הקב"ה צום.

עוד פרש"י וז"ל ואל פרעה מלך מצרים כו' אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבתם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתייחסו עכ"ל, אין להקשות דהא כבר כתיב לעיל (פ"ב מקרא א') וילך איש מבית לוי ויקח את את בת לוי ופרש"י וז"ל ויקח את בת לוי כו' ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות ומאתים ועשר שנים נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ושלושים וקורא אותה בת לוי עכ"ל וא"כ מצינו היאך נולד משה ובמי נתייחס, ואין להק' כן, משום דבתורה גופא לא הוזכרו התם שמות הוריו כמו הכא דכתיב ויקח עמרם וגו'.

ו' י"ד. אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא חצרן וכרמי אלה משפחת ראובן. ולעיל (בראשית ויגש מפ"ו מקרא ט') כתיב

ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרן וכרמי, ולא כתיב התם אלה משפחת ראובן כמו דכתיב הכא, והיינו משום דהתם מנה אותם עצמם אבל הכא מנה אותם בתור ראשי אבות שכאן כבר היו להם משפחות וכדכתיב להלן (מקרא כ"ה) אלה ראשי אבות הלויים למשפחתם.

ו' כ'. ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה. יל"ה מ"ט לא כתיב הכא אף לידת מרים, ואין ליישב דהיינו משום שהכא בא הכתוב לומר סדר היחס של שבט לוי בשביל משה ואהרן לבד וכדפרש"י לעיל מקרא י"ד יעו"ש, שהרי נמנו בפרשה זו עוד משבט לוי מלבד משה ואהרן, וי"ל דכל הנך שהזכירו היו ראשי בית אבות וכדכתיב לעיל (מקרא י"ד) אלה ראשי בית אבתם וגו', והרי מרים לא היתה מראשי בית הלויים כי היתה נשואה לשבט יהודה והיינו לכלב בן יפונה כדפרש"י להלן משפטים פכ"ד מקרא י"ד, וק"ל.

ו' כ"ו. הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם. פרש"י וז"ל הוא אהרן ומשה אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר לך ששקולין כאחד עכ"ל, יתכן דרש"י אתא לאפוקי דלא תימא דבאמת משה שקול יותר מאהרן והא דהכא הקדים אהרן למשה הוא משום דקודם אמר סדר לידתן דמשה ואהרן, וכיון דבסדר לידתן הקדים אהרן למשה לכן המשיך הכתוב בזה הסדר ואמר הוא אהרן ומשה, והיינו דמאחר שהתחיל באהרן לעיל כבר לא שייך לומר הכא קודם משה ואח"כ אהרן, וכדי שלא נאמר כן שמשה שקול יותר וכן"ל, לכן פרש"י יש מקומות כו', וק"ל.

כתב בדרש משה להגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל וז"ל הוא אהרן ומשה פרש"י יש מקומות שמקדים

אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד, והוא דבר תמוה שמשה היה אדון הנביאים ורבן של כל העולם ועל ידו ניתנה התורה ואיך אמר אהרן שקול, ויש לפרש בשני דרכים א' דכיון דגם אהרן היה בשליחות ה' להוציא את ישראל אף שכח משה גדול משל אהרן מ"מ כיון שגם אהרן הוצרך להיות בזה היו שוין בזה שבחלק שהגדול צריך לקטן הא חולקין בריווח, ב' דכיון דאהרן עשה כל ימיו בשליחות כל רצון ה' יתברך שהיה אפשר לו לעשות הוא שקול כמשה אף שמשה היה גדול דלכן היה עליו יותר דברים מ"מ כיון ששניהם עשו מה שנצטוו ונשלחו כפי יכלתם הגדול שוין הן במעלה, ובארתי הא דב"ב דף י' ע"ב דיוסף בריה דר' יהושע חלש אינגיד א"ל אבוא מאי חזית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה א"ל עולם ברור ראיתי, שתמוה מאד איך אמר שהוא עולם הפוך הא ודאי בעוה"ז האדם רואה רק לעינים והתם הוא עולם האמת, אבל צריך לומר דראה שגם בעולם האמת אומרים שהם עליונים אלו שהיו ידועים בכאן עליונים ועל התחתונים שהם התחתונים, ומ"מ היו העליונים למטה והתחתונים למעלה, ולכן אמר לו שהוא עולם הפוך, והשיב לו אביו שהוא עולם ברור משום שהקב"ה אינו בא בטרונא ותובע מכל אחד רק כפי כוחו, ולכן אלו שכחם קטן בכשרונותיהם וכדומה אבל עשו כפי כחם קיימו שליחותם בעוה"ז ולכן הם למעלה, והעליונים אף שהם יותר גדולים ועשו יותר מעשים טובים מהתחתונים אבל היו יכולים לעשות יותר תורה ומעשים לפי כשרונותיהם וכוחותיהם ונתרשלו קצת לכן הם למטה, וא"כ נמצא שבעשו שניהם כפי כחם הם שקולים במדרגה עכ"ל הדרש משה, ועיין במדב"ר ט"ו כ' ללמדך שהשוון הקב"ה למשה כו' יעו"ש.

וכדברי הדרש משה כן נמצא שכבר כתב הגה"ק ר' אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד (קובץ מאמרים ח"ב עמ' פ"ג) וז"ל כתב הרמב"ם בפ"ה מהל' תשובה כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו כו' וזו היא כוונת הרמב"ם שכל אדם יכול להיות צדיק כמשה רבינו היינו שכל אדם לפי ערכו ולפי כוחותיו יכול להיות

עבד ה' כמו משה רבינו לפי כוחותיו עכ"ל, וכ"כ ג"כ במג"א או"ח ריש סימן א' יעו"ש.

ו' כ"ז. הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן. פרש"י וז"ל הוא משה ואהרן הם בשליחותם ובצדקותם מתחלה ועד סוף עכ"ל, הא דפרש"י מתחילה ועד סוף, יתכן דהיינו משום דהא לעיל (מקרא כ"ו) כבר כתיב הוא אהרן ומשה וא"כ למה עתה צריך לחזור שנית ולסיים הוא משה ואהרן, ומהא דפתח בזה וסיים בזה, למידין דבא הכתוב לרמז דהם בשליחותם ובצדקותם מתחלה ועד סוף, כמו שפתח וסיים במשה ואהרן, וק"ל.

ז' ו'. ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה' אתם כן עשו. יל"ה למה פתח בלשון יחיד כדכתיב "ויעש" וסיים בלשון רבים כדכתיב כאשר צוה "אתם" כן "עשו", ועיין מה שהבאנו לעיל פ"א מקרא ו' בשם האב"ע והאברבנאל.

ז' ז'. ומשה בן שמנים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה בדברם אל פרעה. הנה אי נימא דהכתוב בא לומר דאהרן היה גדול ממשה בג' שנים, א"כ יקשה למה אמר זה הענין דוקא הכא בדברם אל פרעה, דליכתוב זה לעיל בסדר לידתו, אמנם יתכן לומר דבאמת בא הכתוב לומר שאהרן היה גדול ממשה בג' שנים, ומה שלא אמר זה יחד עם סדר לידתו והמתין עד הכא היינו משום דהכא בלא"ה הוצרך לומר מנין שנתייהם דמשה ואהרן וכמש"כ באב"ע ובספורנו הטעמים, ועיין רש"י לעיל שמות פ"ב מקרא מקרא א' יעו"ש.

ז' י"ב. וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינים ויבלע מטה אהרן את מטתם. פרש"י וז"ל ויבלע מטה אהרן מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כולן עכ"ל, והיינו מדכתיב ויבלע מטה אהרן ולא כתיב ויבלע תנין אהרן ש"מ דהתנין של אהרן נהפך

למטה, ולכאורה לפי"ז הכא דכתיב את מטתם היינו דגם התנינים של המצרים נהפכו למטות.

מיהו יש שרצו לדחות זה ולומר דהא דכתיב את מטתם, אין הכונה שהיו תנינים ונהפכו למטות, כי האמת שהתנינים נעשו ע"י כישוף ושמא היה זה כישוף של אחיזת עינים (עיין סנהדרין ס"ז א') וא"כ שפיר קראם התורה מטות כי באמת לא היו תנינים כלל, אמנם עדיין יש לקיים דברינו הנ"ל לפי מש"כ במהרש"א (סנהדרין שם ד"ה בלהטיהם) בשם הערוך שחרטומי מצרים לא עשו המטות ע"י כישוף יעו"ש, וא"כ ע"כ הא דכתיב את מטתם היינו כמש"נ שהיו תנינים ונהפכו למטות וכהתנין דאהרן שנהפך למטה.

ז' ט"ו. לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך. ולהלן (פ"ח מקרא ט"ז) כתיב ויאמר ה' אל משה "השכם" בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה וגו', וצ"ב בהפרש, ועיין רבינו בחיי להלן בא פ"י מקרא א'.

ז' י"ט. ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים. פרש"י וז"ל בכל ארץ מצרים אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים, ובעצים ובאבנים מים שבכלי עץ ובכלי אבן עכ"ל, לכאורה יתכן לפרש קרא עוד, דהנה כתיב לעיל (מקרא י"ז) כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם ופרש"י וז"ל ונהפכו לדם לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם עכ"ל, ולפי"ז ה"פ, דכיון שהנילוס עלה וכולו היה דם לכן התמלאו העצים והאבנים שע"ג הקרקע בדם, ושמא רש"י לא פירש כן כי יתכן שבזמן מכת דם לא

עלה הנילוס כלל כי שמא ע"י שהובאש לא היה יכול לעלות.

רק הכא אחר מכת דם דהיה צ"ל זאת אחר המופת דהמטה, וק"ל.

ז' כ'. ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' וירם במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם. יל"ה למה לא אמר הכתוב וירם אהרן במטה וכמו דמצינו דכתיב להלן (פ"ח מקרא י"ג) ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו וגו', ועמש"כ שם.

ז' כ"ה. וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאר. לכאורה הא דכתיב הכות ה' את היאר היינו כמו דכתיב לעיל (מקרא כ') ויך את המים, והנה אף דאהרן הכה בפועל את היאר מ"מ הנס נעשה ע"י הקב"ה, ולכן כתיב אחרי הכות ה', ולא כתיב אחרי הכות אהרן.

עוד יל"ה שהרי הקב"ה אמר למשה שיאמר לאהרן לנטות ידו על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם וכו' כדכתיב לעיל מקרא י"ט, ואילו לא נזכר הכא אלא מה שהכה את היאר בלבד, ו"ל שבאמת הכה את כל מימי מצרים אבל הכא בא הכתוב לומר שהיה לעיני פרעה ועבדיו, וזה לא היה רק ביאר בלבד, ודוחק.

ז' כ"ו. ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים. פרש"י וז"ל נגף את כל גבולך מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה כו' עכ"ל, וכן פרש"י להלן (משפטים פכ"א מקרא ל"ה) יעו"ש.

ז' כ"ב. ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ה'. יל"ה דהרי הכל כבר היה דם ומהיכן עשו החרטומים דם בלטיהם, וי"ל דהנה ארז"ל (שמו"ר ט' י') וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים כו' יעו"ש וא"כ יתכן שעשו הדם במים שקנו מהישראל, והאמת שלא הצליחו המצרים להפוך לדם ממש, כי אם היו נותנים דגים בדם הנעשה ע"י הכישוף של החרטומים, ודאי שלא היו מתים הדגים, ומשא"כ בדם שעשה הקב"ה מתה הדגה ודאי, ועי' בדעת זקנים לבעלי התוס' ובאוה"ח הק'.

ח' א'. ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים. יל"ה שהרי רק מן היאור עלו הצפרדעים כדכתיב לעיל (פ"ז מקרא כ"ח) ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך וגו' ופרש"י וז"ל ועלו מן היאור עכ"ל, וא"כ למה הוצרך להכות בכל המקומות, שהרי היה די במה שהכה ביאור שמשם עלו הצפרדעים, ואין ליישב שבכל המקומות ג"כ עלו צפרדעים, שהרי היתה רק צפרדע אחת שממנה עלו כולם וכדכתיב להלן (מקרא ב') ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים ופרש"י וז"ל ותעל הצפרדע צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים כו' עכ"ל, וצ"ב.

ז' כ"ג. ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת. פרש"י וז"ל גם לזאת למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם עכ"ל, כוונת רש"י דפרעה לא שת לבו לא למופת המטה שנהפך לתנין ולא למופת של דם, אבל אין כוונת רש"י דכוונת קרא דלא שת לבו רק למופת המטה שנהפך לתנין אבל לזה של דם שת לבו, דא"כ למה זה נכתב

ח' ב'. ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים. יל"ה דכיון שהצפרדע היה ביאור א"כ היאך לא מתה במכת דם כמו שהדגה מתה, וביותר ק' למש"כ באבן עזרא וז"ל והדגה שם מין כולל לכל שורץ במים עכ"ל דא"כ היאך הצפרדע שהיתה ביאור לא מתה, ואאמו"ר הגר"י שליט"א אמר לתרץ דשמא הצפרדע

הזאת הגיעה ליאור רק אחר מכת דם, ועוד י"ל דבכלל מכת דם היה שהדגים ימותו דלולא זה שגזר הקב"ה על הדגה שתמות באמת הדגים לא היו מתים כי רק במראיתו ובטעמו נהפך היאור לדם אבל בתכונותיו נשאר היאור בתכונת מים ולא נהפכו לתכונת דם, וממילא יתכן שהצפרדע לא היתה בכלל המכה ונשארה לחיות (ותי' זה אינו למש"כ באב"ע הנ"ל), ושוב נמצא דכתב הספורנו דהדגה מתה מפני שבאמת נהפך היאור מתכונות מים לתכונות דם ובדם א"א לדגים לחיות, ועיין טעמא דקרא למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כעין זה, ועוד י"ל דהיתה זו צפרדע שהיתה יכולה לחיות גם חוץ למים והראיה שבזמן מכת צפרדע היו כל הצפרדעים חוץ למים, וכיון שראתה הצפרדע שהיאור נהפך לדם שמא יצאה עד גמר המכה.

ח' ו'. ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' אלקינו. ולעיל (מקרא ד') כתיב ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי וגו', וחזינן דמצד אחד רצה שיפסיק המכה ומצד שני לא איכפת ליה לפרעה על עוד יום נוסף של המכה, ועיין רמב"ן בזה.

ח' י"ב. ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים. הנה הכא במכת כנים וכן במכת שחין וכן במכת חשך לא כתוב שהיתה אזהרה לפרעה כמו במכות אחרים, וצ"ב ההפרש, ועיין רמב"ן להלן מקרא ט"ו.

ח' י"ג. ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים. יל"ה למה כתיב ויעשו כן לשון רבים דהרי רק אהרן הטה כדכתיב ויט אהרן, וי"ל דבאמת הא דכתיב ויעשו כן קאי אף על משה והיינו משום דהכונה בקרא הוא מה שאמר משה לאהרן לעשות ע"פ ציווי ה' ומה שאהרן עשה.

והכא אין זה כהא דכתיב לעיל (פ"ז מקרא כ') ויעשו כן משה ואהרן וירם במטה וגו', דאילו התם אמר ויעשו כן "משה ואהרן" וירם במטה, ולא אמר וירם אהרן במטה, ואילו הכא בתחילה קיצר הכתוב דאמר ויעשו כן, ולא פירש מי, ואח"כ אמר ויט "אהרן" את ידו במטהו וגו' ופירש מי הכה, ולא כמו לעיל דלא פירש, וצ"ב ההפרש.

ח' ט"ו. ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלקים הוא ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר ה'. הנה הכא במכת כנים לא כתוב שפרעה קרא למשה ואהרן, ויתכן דהוא משום דהתבייש בזה שהחרטומים לא הצליחו גם הם וכדכתיב לעיל (מקרא י"ד) ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו ותהי הכנם באדם ובבהמה. ועיין בזה באוה"ח הק' לעיל מקרא ד'.

ח' י"ח. והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. הנה במכות אחרים לא בכולם נאמר כן אע"פ שודאי לא היו המכות אצל ישראל, וצ"ב ההפרש, ושוב נמצא דתריך הרמב"ן דהכא במכת ערוב היו החיות צריכים מטבעם לילך בכל מצרים ואף בארץ גשן, וזה מה שלא היה בשאר המכות כי שאר המכות אינו פלא שהיו רק במצרים ולא גם בארץ גושן ע"כ, וצריכין אנו להבין דברי הרמב"ן דלכאורה גם צפרדע כנים וארבה ג"כ טבעם להתפשט בכל המקומות, וביותר קשה דכיון דהם היו גם במכת ערוב א"כ מוכח דגם בשבילם צריך הפלאה, ולמה לא כתיב בהם והפליתי, ובדוחק צ"ל דהא דכתיב והפליתי הכא במכת ערוב אין זה קאי על הצפרדע כנים וארבה שהיו במכת ערוב.

יש לדקדק מהו והפליתי "ביום ההוא" דהרי המכות היו כל אחד ז' ימים כדאיתא שמו"ר ט' י"ב, וי"ל דביום ההוא היינו אותו היום שהתחיל המכה ובאותו

שנגמרה המכה עד שהגיעו שלוחי פרעה לראות את מקנה ישראל מת אחד לאחר המכה.

עוד יל"ה מה נחלקו במכילתא והא כתיב (תהלים ק"ו י"א) ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר, ומבואר בהדיא דלא נשאר אפילו אחד.

יל"ה למה דוקא כאן שלח פרעה ואילו במכות אחרים לא כתיב ששלח, ומכת ערוב אין ליישב דלא שלח מפני שלא היו יכולים לצאת, שהרי כתיב לעיל (פ"ח מקרא כ') ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים וגו', ולהלן מינה (מקרא כ"א) כתיב ויקרא פרעה אל משה ולאהרן וגו', ומבו' דבלא"ה הערוב נכנס לבתים וגם חזי' שהיו יכולים לילך לקרוא למשה ואהרן אע"פ שהיתה עדיין המכה קיימת, וגבי מכת שחין י"ל דבושו לצאת כמש"כ הרמב"ן להלן מקרא י"א, ואולי יש לדחות דשמא רק החרטומים בושו, ולא הוצרך לשלוח פרעה למשה ואהרן דוקא מהחרטומים.

ט' י"א. ולא יכלו החרטמים לעמוד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטמים ובכל מצרים. הא דלא כתיב הכא מכת שחין ויקרא פרעה אל משה ולאהרן, עיין אוה"ח הק' לעיל מקרא ד'.

כתב הרמב"ן וז"ל ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה בושו והכלמו וחפרו ראשם בהיותם מלאים שחין ולא יכלו מלט נפשם ע"כ לא באו בהיכל המלך ולא נראו פני משה בחוצות והיו בבתייהם מסוגרים עכ"ל, ובזה אפשר דזהו הא דכתיב לעיל (מקרא י') ויעמדו לפני פרעה, והיינו כדי שפרעה לא יוכל להמלט מהבושה, וק"ל.

ט' י"ב. ויחזק ה' את לב פרעה ולא שמע אלהים כאשר דבר ה' ביד משה. יש לדקדק דהכא מכת שחין וכן במכת ברד להלן (מקרא ל"ה) כתיב כאשר דבר ה' ביד משה, אבל בשאר מכות לא כתיב ביד משה. ועיין עוד הפרשים במקרא זה בכל המכות.

היום הקב"ה הפלה אבל ההפלאה היתה לכל הז' ימים, וק"ל.

ח' כ"א. ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלקיכם בארץ. הנה הכא במכת ערוב לא כתיב שהחרטומים עשו גם הם ולא יכלו, והטעם יתכן דכיון שבמכת כנים ניסו ולא הצליחו ומהאי טעמא לא קראו אז למשה ואהרן מפני שבושו כמש"כ לעיל מקרא ט"ו, לכן במכת ערוב לא ניסו כדי שאם לא יצליחו יוכלו לקרוא למשה ואהרן בלא הבושה שלא הצליחו. ושוב נמצא דכתב הרמב"ן לעיל (מקרא ט"ו) דכין שהחרטומים אמרו במכת כנים אצבע אלקים היא לכן לא קרא פרעה לחרטומים ולכן לא כתיב ג"כ שניסו ולא הצליחו.

ט' ד'. והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר. יל"ה מהו ולא ימות מכל לבני ישראל "דבר", וכמו שבמכת ערוב לעיל (פ"ח מקרא י"ח) כתיב והפליתי לבלתי היות שם ערוב ולא כתיב עד אחד, והול"ל ולא ימות מכל לבני ישראל ותו לא, וי"ל דרצה הכתוב לומר דאילו אצל המצרים חלק מתו וחלק לא מתו והיינו מי שהכניס לביתו לא מתו ומי שלא הכניס לביתו מתו וכמו שפרש"י להלן (מקרא י'), אבל אצל ישראל לא מתו כלל ואף אלו שהיו בחוץ וזהו דכתיב ולא ימות מכל לבני ישראל דבר.

ט' ז'. וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם. הנה לעיל (מקרא ו') כתיב וממקנה בני ישראל לא מת אחד, ולכאורה מבואר דהא דכתיב עד אחד היינו לגמרי וכדכתיב לא מת אחד דהיינו כלל לא ואפילו אחד לא, ולפי"ז יל"ה מה נחלקו במכילתא בהא דכתיב להלן (בשלח פי"ד מקרא כ"ח) וישובו המים וגו' לא נשאר בהם עד אחד, דרבי יהודה ס"ל אף לפרעה וכמש"כ מרכבת פרעה ורבי נחמיה ס"ל חוץ מפרעה, ויש מי שרצה ליישב בדוחק דמה שכתוב עד אחד באמת היינו חוץ מאחד כלומר דממתי

ט' כ"ב. ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על השמים ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל בהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים. ארז"ל (תנחומא וארא ט"ז) ומטר לא נתך ארצה (להלן ל"ג) תלאן (את אבני הברד) ברפיון ואימתי ירדו בימי יהושע על האמוריים שנאמר (יהושע י' י"א) וה' השליך עליהם אבנים גדולות וגו' והשאר שהיו בשמים (ועוד לא יצאו משם) ירדו על גוג ומגוג לימות המשיח ע"כ, ונמצא מבואר בזה דהברד שהיה במכת ברד היו אבנים גדולות כמו שכתוב גבי יהושע, ואותן אבנים אין זה אבנים ממש אלא היו עשויים ממים אלא שקפאו וכמו דכתיב התם (יהושע שם) וה' השליך וגו' רבים אשר מתו באבני הברד וגו', והיינו שאותן אבנים גדולות היו אבני ברד, וכן פירש במצודת דוד שם, ועיין פרש"י להלן מקרא כ"ד, ולהלן רש"י בשלח פ"ט מקרא ח', ותנן (מקוואות ז' א') אלו מעלין את המקוה ולא פוסלין כו' והברד כו' ר"י בן נורי אומר אבן הברד כמים.

ט' כ"ו. רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד. וכן במכת ערוב כתיב (פ"ח מקרא י"ח) והפליתי וגו', וכן במכת דבר כתיב (לעיל מקרא ד') והפלה ה' וגו', ובבעל הטורים כתב הטעם

גבי ערוב ודבר שהוצרך לומר כן משום דדרך הוא להתפשט גם הערוב וגם הדבר יעו"ש, וכן אפשר דאף שהיו אותן העננים גם בארץ גשן כי דרך העננים להתפשט ודאי אפי"ה לא היה שם ברד, ושוב נמצא כעין זה ברמב"ן יעו"ש וברמב"ן לעיל פ"ח י"ח ופ"ט מקרא ד', אך עדיין צ"ב הפרש הלשון דהכא גבי מכת ברד לא כתיב הלשון והפלה.

ט' כ"ט. ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ. פרש"י וז"ל כצאתי את העיר מן העיר אבל תוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גילולים עכ"ל, יל"ה אמאי לא נאמר כן גם בשאר המכות, וברמב"ן ובשפתי חכמים בתי' קמא תירצו דבאמת בכל המכות כולם יצא משה מן העיר להתפלל, אבל כאן שפרעה ביקש שמכת הברד יפסיק מיד, לכן הודיעו משה שמיד שהוא יצא מן העיר יתפלל עכ"ד, מיהו יל"ה תי' זה מהא דכתיב לעיל (פ"ח מקרא ח') ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה ופרש"י וז"ל ויצא ויצעק מיד שיכרתו למחר עכ"ל ומבואר דלא המתין עד שיצא מן העיר.

פרשת בא

י' ו'. ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה ויפן ויצא עם פרעה. הא דכתיב הכא מכת הארבה אשר לא ראו אבתיך וגו', ולעיל מכת הברד (פ"ט מקרא י"ח) כתיב הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה, י"ל ע"פ מש"כ הרמב"ן דהא דכתיב אשר לא היה כמוהו במצרים היינו דוקא במצרים לא היה כמוהו אבל בסדום כן היה כמוהו יעו"ש, ולפי"ז לכן במכת ארבה כתיב אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך כלל ואפילו במקומות אחרים, אבל במכת ברד דוקא במצרים לא היה כלל ברד מיום הוסדה ועד עתה.

י"ה אמאי כתיב ויצא ל' יחיד, והא כתיב לעיל (מקרא ג') ויבא משה ואהרן וגו' ומבואר דשניהם היו שם, ושניהם גם יצאו כמבואר מדכתיב להלן (מקרא ח') ויושב את משה ואת אהרן, וא"כ הול"ל ויצאו ל' רבים, ועיין מש"כ לעיל פ"א מקרא ו' בשם האב"ע והאברבנאל.

י' ח'. ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את ה' אלקיכם מי ומי ההלכים. יל"ה דלכאורה קודם היה צריך לשאול מי ומי ההלכים ואח"כ אם יחליט שילכו אז יאמר לכו עבדו וגו', וי"ל דה"פ ויאמר אלהם לכו עבדו את ה' א"א אם אתרצה כשתאמרו לי מי ומי ההלכים, ועוד י"ל דמתחילה לא נתכוין לשלוח את כולם ומה שאמר תחלה לכו עבדו ואח"כ אמר מי ומי ההלכים כי נתכוין ללעוג, ועוד י"ל דבתחלה אמר לכו עבדו מפני עבדיו שאמרו לו טענתם לעיל מקרא ז' ואח"כ אמר את האמת שבליבו מי ומי ההלכים שלא רצה ליתן ללכת, ועוד י"ל דה"ק לכו עבדו את ה' והיינו משה ואהרן ואח"כ לגבי בני"י שאל מי ומי ההלכים, ויש לסייע לתי' זה מדכתיב להלן (פ"ב מקרא ל"א) גם אתם גם בני"י דלאורה צ"ב מהו אריכות זו והשתא

י' ה'. וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה. ארו"ל (תנחומא וארא י"ד) עשר מכות כולן מדה כנגד מדה כו' ברד מפני ששמו את ישראל נוטעי גנות ופרדסים ואילנות וכרמים לפיכך הביא עליהן ברד ושבר אילנותיהן כו' ארבה למה מפני ששמו את ישראל זורעי חטין ושעורים לפיכך הביא עליהן ארבה ואכלו להם כל מה שזרעו להם ישראל כו' ע"כ, וכדברי המדרש כן כתיב (תהילים ק"ה ל"ב – ל"ה) נתן גשמייהם ברד אש להבות בארצם ויך גפנם ותאנתם וישבר "עץ" גבולם, אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר ויאכל כל "עשב" בארצם ויאכל פרי אדמתם.

והנה יל"ה ממה דכתיב לעיל מכת ברד (וארא פ"ט מקראות ל"א ל"ב) והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל, והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה, דא"כ היאך אמרו במדרש שהארבה אכל השעורים דהא בקרא נתבאר שהשעורה כבר נוכתה בברד, וצ"ב.

עוד יל"ה להנתבאר מדברי המדרש דהברד אכל האילנות והארבה אכל חטין ושעורים, ממה דכתיב בקרא דידן ואכל את כל "העץ" הצמח לכם מן השדה, וכן ממה דכתיב להלן (מקרא ט"ו) ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים ולהנתבאר במדרש לא היה הכתוב צ"ל ואת כל פרי העץ מפני שזה כבר היה במכת ברד ומהו אשר הותיר הברד, דהיה צ"ל רק ואת כל עשב הארץ כי זה נאכל בארבה, וכן ממה דכתיב לעיל (וארא פ"ט מקרא כ"ה) ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עשב השדה שבר ולהנתבאר במדרש אין מובן מהו ואת כל עשב השדה הכה הברד דהא עדיין נשאר עשב השדה למכת ברד. ועיין רמב"ן לעיל מקרא ד'.

א"ש גם אתם כמ"ש לכו עבדו וגם בנ"י ולא כמו שאמרתי לכם בתחילה מי ומי ההלכים. ועיין בעה"ט ואוה"ח הק'.

י' י"ב. ויאמר ה' אל משה נטה ירך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הברד. ולעיל (מקרא ה') כתיב וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה, ושמה העץ הצמח לכם מן השדה היינו דכלול בזה גם עשב הארץ. ועיין מש"כ לעיל מקרא ה'.

י' ט"ז. וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלקיכם ולכם. הא דאמר ולכם, משום שגירש אותם כדלעיל מקרא י"א, ועתה הוצרך להודות על טעותו, ושוב נמצא כן בחזקוני.

י' י"ח. ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו לה' אלקיכם ויסר מעלי רק את המות הזה. הא דרק הכא מכת הארבה אמר רק את המות הזה, משום דהכא אם הארבה לא יפסק לא יהיה נשאר בכל מצרים כל ירק הארץ ועשב השדה כדלעיל מקרא ט"ו (עיין ספורנו), ואילו במכת הברד עדיין נשאר דבר מאכל בכל מצרים, ולכן התם עדיין לא אמר פרעה רק את המות הזה והכא כבר אמר משום שפחד פן לא יהיה נשאר בכל מצרים דבר מאכל, כי בלא דבר מאכל היאך יוכלו עוד לחיות.

י' כ"א. ויאמר ה' אל משה נטה ירך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך. ארז"ל (תנחומא וארא י"ד) ובשלשת ימי האפלה נתן הקב"ה את חן העם בעיני מצרים וישאילום והיו ישראל נכנסים לתוך בתיהן של מצרים והיו שואלין מהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות אם היו אומרים אין לנו להשאיל היה מאיר הקב"ה את המקום שהיו שם והיה אומר לו ישראל הרי הוא במקום פלוני לקיים

מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ע"כ, הנה מדברי המדרש הכא משמע שישראל ביקשו להשאיל בעת מכת חושך, כדאמרו היה מאיר הקב"ה את המקום שהיו שם, וע"כ שזה היה בעת המכה (ואין זה כפרש"י להלן מקרא כ"ב וכשיצאו כו'), אבל קשה לפרש כן כונת המדרש משום שהצווי לשאול מהמצרים היה קודם מכת בכורות ולא קודם מכת חושך.

ומה שאמרו במדרש צ"ל שזה היה דוקא בג' ימים ראשונים שעדיין יכולים היו לעמוד ולישב אבל לא בג' ימים אחרונים שלא היו יכולים לעמוד ולישב וכדפרש"י להלן מקרא כ"ב (וכדאמרו בתנחומא בא ג') כי כיון שלא היו יכולים לזוז א"כ אף השפתים נעצרו ולא היו יכולים לדבר.

והנה ארז"ל (שמו"ר י"ד ג') ובשלשת ימי האפלה נתן הקב"ה את חן העם בעיני מצרים שהיה ישראל נכנס לתוך בתיהן של מצרים והיו רואין כלי כסף וכלי זהב ושמלות אם היו אומרים אין לנו להשאיל לכם היו ישראל אומרים להן הרי הוא במקום פלוני באותה שעה היו המצריים אומרים אם היו אלו רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותן בימי החשך ולא היינו מרגישין שהרי ראו אותן כבר אחר שלא נגעו חוץ מדעתנו כמו כן לא יחזיקו והיו משאילין להן לקיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הה"ד כו' ע"כ, ויל"ה דבתחילה אמרו ובשלשת ימי האפלה נתן הקב"ה כו' ומשמע שזה היה ממש בשלשת ימי האפלה וכמו שמשמע בתנחומא דלעיל, ובסוף אמרו באותה שעה היו המצריים אומרים כו' ומשמע שזה לא היה בתוך ימי האפלה רק אחר גמר מכת החושך ותי' בעץ יוסף וז"ל ובשלשת ימי אפלה פי' ע"י שלשת ימי אפלה עכ"ל, ותי' זה ניהא דוקא למ"ש בשמו"ר, אבל למ"ש בתנחומא א"א לתרץ כן כי הא איתא בתנחומא היה מאיר הקב"ה, וצ"ב.

י' כ"ד. ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם. יל"ה איך פרעה היה יכול לדבר ולקרוא, והרי היה זה חושך שלא יכלו לזוז וכדפרש"י לעיל

(מקרא כ"ב) ומסתברא דאף השפתיים לא נעו כמו היד שלא זו, ושוב נמצא דכתב באוה"ח הק' דאחר גמר המכה אז פרעה קרא למשה יעו"ש, אך אין מובן דכיון שנגמרה המכה למה קרא, דבשלמא אם עדיין זה עת המכה נחא שקורא והיינו כדי שתפסיק המכה, אבל הכא שנגמרה המכה למה קרא, ושמא פחד ממכה נוספת אחר מכת חושך.

י' כ"ה. ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו לה' אלקינו. הא דכתיב זבחים ועלת היינו גם צאן וגם בקר וכדכתיב להלן (פי"ב מקרא ל"ב) גם צאנכם גם בקרכם כאשר דברתם ולכו וגו', ויל"ה דהא נעבד אסור להקריב קרבן לה' וכדתנן רפ"ו דתמורה, שהרי הצאן במצרים היה ע"ז של המצריים כדכתיב (בראשית ויגש פמ"ו מקרא ל"ד) כי תועבת מצרים כל רעה צאן ופרש"י וז"ל כי תועבת מצרים כל רעה צאן לפי שהם להם אלהות עכ"ל, וא"כ איך ביקש משה רבינו זבחים ועלת מפרעה, ושמא י"ל דאולי ביטל לה"ע ע"י נתינתה לישראל עיין רמב"ם (פ"ח מע"ז ה"י) ובכסף משנה שם בשם רש"י ושוב נמצא דכתב הרמב"ן דבאמת לא עלתה על דעתו דמשה ליקח מהם שהרי זבח רשעים תועבה, רק אמר לפרעה שהמציאות תהיה שפרעה יבקש שיקחו צאן ובקר כדי שיהיה לפדיון בעבור נפש פרעה כו' יעו"ש ברמב"ן, אבל צ"ב למה לא כתב הרמב"ן טעם הדבר משום דהוי נעבד רק כתב הטעם משום זבח רשעים תועבה.

י' כ"ט. ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך. ולעיל (מקרא כ"ח) אמר פרעה אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות, ולא מצינו שענה לו משה על מה שאמר כי ביום ראתך פני תמות, רק על מה שאמר אל תסף ראות פני, והענין משום דאצל משה רבינו היו דברי פרעה דברים בטלים, ומה שכן ענה לו כן דברת וגו', ר"ל לו שזה יהיה לרעתו כמו שהיה במכת בכורות שחילש אחר משה ואהרן ולא מצאם, ועיין להלן ד"ה פרש"י.

פרש"י וז"ל כן דברת יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך עכ"ל, ולכאורה מבואר כן מדכתיב להלן (פי"ב מקרא ל"א) ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' ופרש"י וז"ל ויקרא למשה ולאהרן לילה מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי עכ"ל ולא נתבאר שמצא את משה ואהרן, ושוב נמצא כן בספורנו שלא מצאם, אמנם ברש"י להלן (פי"א מקרא ח') פרש"י שפרעה נשתחוה למשה יעו"ש וע"כ שמצאם, וצ"ל דבאמת פרעה מצא את משה אבל משה לא הביט בפניו שהרי אמר משה לא אוסיף עוד ראות פניך, ושוב נמצא כן בילקוט (אות ר"ח) שמצאם יעו"ש, ועיין רמב"ן.

והנה אע"ג דארז"ל (מגילה כ"ח א') דאסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע מ"מ הוצרך משה רבינו לחלוק כבוד למלכות משום ציווי ה' (כדאיתא בשמו"ר ז' ב' ובתנחומא וישלח ג', וארא ב', בא ז' יעו"ש) ומפני שלום וכבוד המלכות הסתכל בו עד עתה, וכמבואר בגמ' גופא (שם) דילפי זה מקרא דכתיב לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך, ומבואר דרק מפני כבוד מלכות יהושפט הסתכל אלישע הנביא ביהורם. **וכתב** הגרע"א בגליון הש"ס (שם) דברי המג"א באו"ח סי' רכ"ו ס"ק כ' דכ"ז דוקא להסתכל בו יותר אסור אבל ראיה בעלמא מותר ע"כ, ובשדי חמד (מערכת הה"א סי' כ"ה) האריך בזה והביא דיש חולקים על המג"א יעו"ש, והנה אמרו בגמ' ל' הסתכלות והיינו לשון התבוננות ולא אמרו לשון ראיה, וזהו לכאורה כדברי המג"א דדוקא ראיה בהתבוננות הוא אסור אבל ראיה בעלמא מותר. **ובתורה** תמימה (בראשית פכ"ז מקרא א') הוכיח דאסור ההסתכלות אין זה אפילו איסור דרבנן רק מדת חסידות היא, והוא מהא דאיתא בגמ' (שם) שאל רבי את רבי יהושע בן קרחה במה הארכת ימים א"ל מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע יעו"ש, והשתא אם היה אסור ממש מצד הדין א"כ מאי רבותיה, והלשון אסור לא קשה כו' עכ"ד הת"ת, ומש"כ והלשון אסור לא קשה ר"ל דאי הוה חסידות אמאי

עוד יל"ה מהא דאמרי' (זבחים ק"ב א') ויצא מעם פרעה בחרי אף כו' סטרו ויצא כו' וחזינו דמשה רבינו לא כיבד את פרעה וא"כ איך פרש"י הכא מתחילת אותו הכתוב דמשה רבינו חלק כבוד למלכות.

י"ב ג'. דברו אל כל עדת ישראל לאמר **בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבתו** **שה לביתו.** פרש"י וז"ל דברו אל כל עדת וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדיבור יוצא מבין שניהם כאילו שניהם מדברים עכ"ל, וכיון שהדיבור יוצא מבין שניהם לכן לא טען משה הכא דערל שפתים הוא, שהרי גם כשנצטוו לעיל לדבר אל בנ"י (ולא לפרעה) טען שהוא כבוד פה כדלעיל פ"ד מקרא י' וברש"י פ"ד מקרא ט"ז.

יל"ה מאי קשיא וכי אהרן מדבר, והרי התם דכתיב (וארא פ"ז מקרא ב') אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה וגו' פרש"י וז"ל אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה עכ"ל (וכן פרש"י לעיל פ"ו מקרא י"ג ולעיל פ"ז מקרא א' יעו"ש) וא"כ מבואר דבאמת אהרן מדבר. **עוד** יל"ה דהתם גבי הדיבור לפרעה פרש"י דמשה דיבר תחלה לפרעה ואח"כ אהרן לבדו המליצנו באזני פרעה, ואילו הכא גבי הדיבור לבנ"י פרש"י דהדיבור יוצא מבין שניהם, וצ"ב. ועיין מלבי"ם דמה שאמרו שהדיבור יוצא מבין שניהם היינו שמשה לבדו דיבר יעו"ש. ועמש"כ לעיל שמות פ"ד מקרא ט"ז, וארא פ"ו מקרא ט' בכל זה.

אפשר דלפי מה שכתב רש"י הכא אלא חולקין כבוד זה לזה כו', יתכן לפרשו כן נמי בהא דכתיב לעיל (שמות פ"ד מקרא ט"ו) ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו, ועמש"כ בזה שם.

י"ב י"א. וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליהם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו

קתני הלשון אסור, וע"ז תי' דהכי מצינו בהרבה מקומות יעו"ש, ויש להוסיף עוד, דהנה כתבו התוס' (תענית י"א א') וז"ל אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון וא"ת הרי יוכבד נולדה בין החומות ואותו העת רעב היה וע"כ שמשו מטותיהן בשני רעבון וי"ל דלכו"ע לא הוי אסור אלא למי שרוצה לנהוג עצמו בחסידות ויוסף לא שימש אבל שאר בנ"א שימשו עכ"ל התוס', ומצינו בזה בהדיא דהלשון אסור שייך אף בענין חסידות, ובאמת טעמא בעי, ויתכן דחז"ל באו ללמדנו דאף מדת חסידות לאו מילתא זוטרתא היא ולכן אמרו הלשון אסור.

ובעצם קושית התוס' נמצא מבואר דמעת שהתחיל הרעב בא"י עד שירדו למצרים היו לכל הפחות כבר תשעה חדשים, והבן.

ובטורי אבן (מגילה שם) ד"ה מימי, כתב בתחילת דבריו דזהו איסור ממש להסתכל בפני אדם רשע. **אמנם** עיקר הדבר צ"ב מהא דאמרי' (זבחים ק"ב א') ויצא מעם פרעה בחרי אף כו' סטרו ויצא כו', וחזינו דמשה רבינו לא הקפיד לכבד את פרעה.

י"א ב'. **דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב.** יל"ה למה לא הוזכר הכא שמלות, כמו שהוזכר לעיל שמות פ"ג מקרא כ"ב ולהלן פי"ב מקרא ל"ה.

י"א ח'. **וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחויו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא ויצא מעם פרעה בחרי אף.** פרש"י וז"ל וירדו כל עבדיך חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי עכ"ל, יל"ה שהרי להלן (פי"ב מקרא ל"א) כתיב ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' ופרש"י וז"ל ויקרא למשה ולאהרן לילה מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי עכ"ל, ולא נמצא מבואר שבאמת מצא פרעה את משה ואהרן, וא"כ איך פרש"י הכא שפרעה נשתחוה למשה רבינו.

רק המשחית) וי"ל דה' ובית דינו יצאו אבל להכות רק ה' הכה, וכן משמע בתרגום יונתן ב"ע דאיתא ועמי תשעין אלפין רבוון מלאכין מחבלין ואקטול, ומשמע דהבי"ד היו עם הקב"ה אבל רק הקב"ה הכה כדאמר "ועמי" "ואקטול".

ושוב נמצא דכתב בדעת זקנים לבעלי התוס' (מקרא כ"ג) וז"ל ולא יתן המשחית קשה להרב משה דהא בהגדה כתיב ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך וי"ל דהכי פרושו אני בכבודי וגם המלאך ולא המלאך לבדו כי לא יתכן שיהיה הקב"ה בלא מלאך עכ"ל, ובזה לכאורה מיושב נמי אף הקושיא ממקרא כ"ט.

י"ב י"ג. והיה הדם לכם לאת על הבתים

אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים. פרש"י וז"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה הוא במצרים הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף עכ"ל, יל"ה דהא לעיל מיניה בקרא דידן פרש"י וז"ל וראיתי את הדם הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצוותי ופוסח אני עליכם עכ"ל והרי לכאורה ישראל שהיה בית המצרי איך היה יכול לקיים זו המצוה לזכוח שזה שזוהו אלוה של מצרים בפני המצרי, וי"ל דהנה כתב המחבר (או"ח סי' ת"ל) וז"ל שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו עכ"ל וכתב במ"ב (סק"א) מפני הנס שבשנה שיצאו ממצרים היה עשרה בניסן ביום שבת ולקחו כ"א מישאל שה לפסחו וקשרו בכרעי המטה כמש"כ בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות וגו' והמצרים ראו זה ושאלום למה זה לכם והשיבו לשוחטו לשם פסח במצות ה' עלינו והיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלהיהם ולא היו רשאים לומר להם דבר כו' עכ"ל, וא"כ ניחא דודאי אף ישראל שהיה בבית מצרי יכול היה לקיים זו המצוה מפני הנס.

בחפזון פסח הוא לה'. פרש"י וז"ל פסח הוא לה' הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט כו' עכ"ל, וכן פרש"י נמי להלן מקרא י"ג יעו"ש, ויל"ה שהרי בנ"י בארץ גשן לבדם כדכתיב לעיל (וארא פ"ה מקרא י"ח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב וגו', וכתוב (פ"ט מקרא כ"ו) רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד, וא"כ איך פרש"י שהיו מצריים עם ישראל, ושוב נמצא דכתב הרמב"ן (וארא פ"ה שם) דבאמת היו מצריים אצל ישראל יעו"ש, ולפי"ז ניחא דלכן היה צריך לפסחו.

ושמא י"ל עוד דממכת ברד ואילך עד מכת בכורות היו מישאלי שעברו לגור חוץ לארץ גשן, ואולי יש לדחות תי' זה מדכתיב להלן (מקרא ל"ז) ויסעו בני ישראל מרעמסס וגו', ומשמע שכל בנ"י היו ברעמסס, ובנ"י היו ברעמסס שהיא בארץ גשן שהיא בארץ מצרים כדפרש"י בראשית ויגש פמ"א י"א כ"ז יעו"ש.

י"ב י"ב. ועברתי בארץ מצרים בלילה

הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'. פרש"י וז"ל אעשה שפטים אני ה' אני בעצמי ולא ע"י שליח עכ"ל, יל"ה מהא דכתיב להלן (מקרא כ"ג) ועבר ה' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף ופרש"י וז"ל ולא יתן המשחית ולא יתן לו יכולת לבוא כו' עכ"ל ומבואר לכאורה דההכאה היתה על ידי משחית ולא ע"י הקב"ה, ואאמו"ר הגר"י שליט"א אמר דשמא הא דכתיב ולא יתן המשחית וגו' ה"ז קאי על בכורות ישראל שהגיע זמנם למות ולא קאי על סתם בכורות ישראל.

עוד יל"ה מדכתיב להלן (מקרא כ"ט) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים וגו' ופרש"י וז"ל וה' כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו כו' עכ"ל ומבואר דגם בית דינו הכו ולא רק הקב"ה (וכן לא

י"ב כ"ב. ולקחתם אגדת אזור וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. הכא הקדים הכתוב משקוף למזוזות, ואילו לעיל הקדים מזוזות למשקוף כדכתיב (מקרא ז') ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אותו בהם, ועיין בזה בעה"ט. (עיין מש"כ במקרא זה בספרנו אבני אהרן למס' אבות פ"ג מ"ו ד"ה ומנין אפילו חמשה כו').

י"ב כ"ה. וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו. פרש"י וז"ל וילכו ויעשו וגו' וכי כבר עשו והלא מראש חודש נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו עכ"ל, והנה לכאורה כ"ז הוא דוקא אם לבסוף עשה המצוה, וכדארז"ל (בכרות ו' א') אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, והנה משמע שאם לא היה נאנס לא, ואי בכל פעם שאם חושב לעשות מצוה חשיב כאילו כבר עשה א"כ למה אם לא עשה המצוה אף שלא נאנס אין זה חשיב כאילו עשה, אלא על כרחך דכל מה דחשיב כאילו עשה המצוה היינו דוקא אם לבסוף עשה המצוה.

עוד פרש"י וז"ל וילכו ויעשו אף ההליכה מנה הכתוב שכר להליכה ושכר לעשייה עכ"ל, והיינו כדתנן (אבות פ"ה) הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו הולך ועושה חסיד, והא דלא קתני התם הולך ועושה שכר הליכה ושכר עשייה בידו, היינו משום שאינו מסתפק בשכר המעשה לבד אלא הולך פסיעות יתירות וע"כ הוא חסיד, וכדארז"ל (סוטה כ"ב א') וכ"ה בתדא"ז פ"ז) והאמר רבי יוחנן למדנו יראת חטא מבתולה וקיבול שכר מאלמנה כו' קיבול שכר מאלמנה דהיא אלמנה דהואי בי כנישתא בשיבבותיה כל יומא הות אתיא ומצלה בי מדרשיה דר"י אמר לה לא בית הכנסת בשביבותך אמרה ליה רבי ולא שכר פסיעות יש לי, ופרש"י וז"ל וקיבול שכר מאלמנה שהיתה טורחת עצמה יותר מן הצורך

כדי לקבל שכר כדמפרש ואזיל למדנו שיטריח אם עצמו במצוה לקבל שכר יותר עכ"ל.

עוד פרש"י וז"ל כאשר צוה ה' את משה ואהרן להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו עכ"ל, יל"ה מאי ס"ד שמשה ואהרן לא יעשו כן וכי ס"ד שהם ידברו לאחרים והם עצמם לא יקיימו, וי"ל דהנה כתיב לעיל (מקרא כ"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, וס"ד דכיון דיציאת מצרים היתה מיד בבקר לכן היה מותר להם למשה ואהרן לצאת מתוך ביתם גם בלילה להכין יציאתן של כל ישראל ממצרים דהעוסק במצוה פטור מן המצוה קמ"ל. ועיין טעמא דקרא למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה.

י"ב כ"ט. ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה. בת"א איתא מבוכרא דפרעה דעתיד למיתב על כורסיה מלכותיה כו', והיינו דהא קמן שפרעה נשאר חי, וע"כ כונת הכתוב לבנו בכורו של פרעה, ואמר אאמו"ר הגר"י שליט"א דזהו כדכתיב לעיל (שמות פ"ד מקרא כ"ג) הנה אנכי הרג את בנך בכרך וכדפרש"י שם יעו"ש.

יש לדקדק הכא דכתיב עד בכר השבי, ואילו לעיל (פי"א מקרא ה') כתיב עד בכר השפחה, ועיין בזה רש"י.

ב' ל'. ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת. הנה מדכתיב כי אין בית אשר אין שם מת, לכאורה מבואר דאותן שמתו במכת ברד אלו הנשארים בשדות חוץ לבית לא היו בכורים. ועמש"כ בזה להלן מקרא ל"ג.

ב' ל"ב. גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי. יל"ה שהרי הבהמות הצאן ובקר מתו וכדפרש"י כל זה להלן פי"ד מקרא ז' ד"ה וכל, וצ"ב.

ב' ל"ג. ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים. מדכתיב כי אמרו כלנו מתים מבואר דהמצריים הבינו דלא רק הבכורות מתים, וכדפרש"י וז"ל כלנו מתים אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד עכ"ל, והאמת שרק הבכורות מתו כדפרש"י לעיל (מקרא ל') כי אין בית אשר אין שם מת יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר אף אני בכור אתנהו ד"א מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרוקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה

לאשה אחת כל אחד בכור לאביו עכ"ל, ולפירוש קמא דרש"י אין הכרח למה שכתבנו שם מקרא ל'. ועיין שם תרגום יונתן ב"ע.

י"ב ל"ו. וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים. הנה בפשטות הוצרכו לחן כדי שיסכימו המצרים להשאילם, ויתכן לומר עוד לפי מה דפרש"י לעיל (פ"י מקרא כ"ב) וז"ל ויהי חשך אפלה שלשת ימים וגו' ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא עכ"ל, והיינו דלכן היו צריכים לחן, דאי לא החן היו יכולים המצרים שלא להשאיל לישראל על שנסתכלו תוך חפציהם, וע"י החן זה נמנע והשאילום.

פרשת בשלח

י"ג י"ז.

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלקים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושובו מצרימה. ארז"ל (מגילה י' ב') כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער, והכא דכתיב ויהי בשלח וגו' יתכן דהצער הוא מה שהוצרכו לילך בדרך ארוכה זו מהחשש פן ישובו מצרימה.

ארז"ל (תנחומא בשלח א') בשלח כו' הפה שאמר לא אשלח חזר ואמר אנכי אשלח אתכם לכך פתח ויהי בשלח ומה שכרו לא תתעב מצרי, הפה שאמר לא ידעתי את ה' חזר ואמר ה' הצדיק ומה שכרו נתן להן קבורה שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ ע"כ, הא דזכה לשכר יתכן דהוא משום דהוי שיחה נאה כדאמר' (ב"ק ל"ח ב') יעו"ש.

והנה יל"ה מה זכו כל המצרים לשכר והרי רק פרעה עצמו אמר אנכי אשלח וכן ה' הצדיק ולא המצרים אמרו כן, וצ"ל דהשכר הוא באמת רק לפרעה והיינו דבזה שאסור לתעב מצרי ובזה שמצרים זכו לקבורה זה גופא שכר לפרעה שעמו זכה לכך, ועוד י"ל דהנה איתא (שמו"ר א' ח') דהמצריים הורידו את פרעה ג' חודשים מכסאו כי לא רצה להרע לישראל עד שאמר להם כל מה שאתם אומרים הריני עמכם יעו"ש ולפי"ז יתכן דחשיב כמו שהמצריים אמרו.

ועוד יל"ה למ"ד (מכילתא) דפרעה לא מת בקריעת ים סוף א"כ איך שייך לומר שפרעה זכה לקבורה מדכתיב נטית ימינך תבלעמו ארץ, ואין ליישב דהכונה שזכה לקבורה כשהגיע זמנו למות והיינו שודאי לא מת בקריעת י"ס רק כשמת זכה לקבורה, כי קרא דמייתי המדרש נטית ימינך וגו' ה"ז מיירי בקריעת י"ס דוקא, וי"ל דהשכר היה לפרעה בזה שעמו זכה לקבורה ובאמת הוא עצמו לא מת.

עוד ארז"ל (שם, ראה ז') ועוד כששמעו הכנענים שישראל נכנסין לארץ עמדו ושרפו את הזרעים ועקרו את האילנות וקצצו את הנטיעות וסרתו את

הבנינים וסתמו את המעינות אמר הקב"ה אני הבטחתי את אברהם אביהם להכניסם בארץ מלאה כל טוב הריני מעכבן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו הכנענים ויתקנו מה שקלקלו כו' ע"כ, ויל"ה דאי ישראל נתעכבו משום הקלקול שעשו הכנענים מה היו ישראל צריכים להפסיד שלא נכנסו לא"י מיד, ועוד דהא בקרא מבואר דנתעכבו משום חטא העגל ולא משום קלקול שעשו הכנענים בא"י, וי"ל דבאמת ישראל נתעכבו משום חטא העגל אלא דהמדרש מונה הטובות שיצאו לישראל מזה שנתעכבו ובאמת אם לא החטא הקב"ה היה מתקן את א"י בדרך ניסית.

והנה יל"ה דכיון דהכנענים הרסו הכל, א"כ מהיכן היה למרגלים ליקח האשכול כדכתיב (במדבר שלח פי"ג מקרא כ"ג) ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וגו' ומן הרמנים ומן התאנים, וצ"ל דזה היה ממה שגדל כשהכנענים התחילו לתקן הארץ, ושמה י"ל עוד דרק הכנענים הרסו במקום שהיו שם אבל החוי והיבוסים ושאר העמים שהיו שם לא הרסו ומשם לקחו המרגלים, וזה דוחק דא"כ נמצא שרוב א"י נשארה בתיקונה ובשביל מעט חלק הכנעני למה צריך לעכב את ישראל מ' שנה, ודוחק. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי ע"ז במכתב וז"ל לא הכל הרסו ולא מיד עכ"ל.

ומצינו הכא דמה שהכנענים קלקלו לעצמן קלקלו, ומה שתקנו לישראל תקנו.

י"ג י"ח. **ויסב אלקים את העם דרך המדבר ים סוף וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים.** פרש"י וז"ל וחמושים כו' ד"א אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה עכ"ל, יל"ה מדכתיב לעיל (בא פ"י מקרא כ"ב) ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים ופרש"י וז"ל ויהי חשך כו' ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלושת ימי אפלה כדי שלא

יראו במפלתן ויאמרו אף הם לוקין כמונו כו' עכ"ל, וא"כ היתכן שהמצריים לא ראו במפלתן דכי לא ראו המצרים שלפתע נחסרו מישראל שש מאות אלף נכפל ד' פעמים, ואין ליישב שהמצרים חשבו שהם ברחו דא"כ היה להם לרדוף, וצ"ל דהיה זה נס.

והנה ארז"ל (שמו"ר י"ד ג') חשך למה הביא עליהן כו' לפיכך הביא על המצריים את החושך שלשה ימים כדי שיהיו קוברים מתייהם ולא יהיו רואין אותן שונאיהן ויהיו משבחין להקב"ה על כך יעו"ש, ואין להקשות למה קברום והרי היה נס שהמצרים לא שמו לב שנחסרו, כיון דגם זה שהמצרים לא שמו לב במיתתם היה נס גדול ומי יבטיחם לישראל שיהיה להם נס כה גדול אם המצרים יראו את המתים נגד עיניהם שלא ישימו לב על זאת.

אבל עדיין יל"ה דכיון דהיה כבר נס שהמצרים לא שמו לב במיתתם א"כ למה הוצרך לזה מכת חושך, דבלא החושך ג"כ שימותו רשעי ישראל ויהיה אותו הנס שהמצרים לא ישימו לב על מיתתם, וי"ל דבזה האופן היה צריך לנס גדול יותר והיינו שהמצרים גם לא ישימו לב על קבורתם ועוד והרי יש ענין למעט הנס כמש"כ הרמב"ן בבראשית נח פ"ו מקרא י"ט יעו"ש, והבן.

י"ג י"ט. ויקח משה את עצמות יוסף עמו

כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד אליקים אתכם והעליתם את עצמתי מזה אתכם. יל"ה למה אמר הכתוב על יוסף "עצמות", וי"ל דהוא משום שיוסף עצמו אמר כן כדכתיב (בראשית ויחי פ"נ מקרא כ"ה) והעלתם את עצמתי מזה.

אמנם אכתי יל"ה למה יוסף אמר על עצמו עצמות, וארז"ל עלה (סוטה י"ג ב') אר"י א"ר מפני מה נקרא יוסף עצמות בחייו (פרש"י שנאמר והעליתם את עצמתי מזה ועודנו חי) מפני שלא מיחה בכבוד אביו דקאמרי ליה עבדך אבינו ולא אמר להו ולא מידי.

והנה יל"ה בדברי הגמ' חדא מאי קאמרי' מפני מה נקרא כו' שמשמע שנענש והרי הוא אמר על עצמו זאת ולא התורה כתבה עליו כן לעונשו, ועוד מאי טענה איכא בזה דלא אמר להו ולא מידי והרי עדיין

לא גילה להם שהוא יוסף ובודאי היתה לו בזה כוונה רצויה בכל אשר עשה עם אחיו שבטי ה' ואם היה מוחה בהם על שאמרו עבדך אבינו היו מגלים שהוא יוסף ולכן לא מיחה בהם, וי"ל דבאמת לא היתה טענה על יוסף למה לא מיחה והיינו דאם היה מוחה היה מתגלה הדבר שהוא יוסף וכנתבאר, אבל יוסף עצמו דקדק עם עצמו שכיון שמהענין שהיה צריך לעשות עם אחיו נוצר מיעוט בכבוד אביו לכן דקדק עם עצמו שאולי היה צריך לגלות שהוא יוסף ובלבד שלא יהיה מיעוט בכבוד אביו וקרא על עצמו עצמות כדי לבזותו בחייו לכפר על המיעוט בכבוד אביו, ובאמת אין זה עונש שענשוהו אלא הוא ענש את עצמו, ובאמת לא היתה עליו "טענה" על שלא מיחה.

וקושיא בתרייתא י"ל עוד שהטענה למה לא אמר להו ולא מידי היינו אחר שגילה להם שהוא יוסף, ואף שהיו אומרים שלא ידעו שהוא יוסף ולכן אמרו עבדך אבינו, מ"מ טענה על יוסף היתה דאף שהיו עונים כן ולכאורה בצדק, מ"מ היה צריך לעשות את שלו ולמחות על זה אחרי שהודיע להם שהוא יוסף.

וע"ד הדרוש י"ל עוד אהא דהקשינו למה יוסף אמר על עצמו עצמות, דהנה ארז"ל (שהש"ר ח' ו') קשה כשאול קנאה שקנאו אחיו ביוסף שנאמר ויקנאו בו אחיו, ועוד ארז"ל (הובא ברש"י הכא) והעליתם את עצמתי מזה אתכם לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהן שנאמר אתכם (עכ"ל רש"י), ועוד ארז"ל (תנחומא וישב ב') ר' מנא אומר במכירת יוסף לקו השבטים ולא נתכפר בהם עונם עד שמתו כו', ועוד ארז"ל (שבת קנ"ב ב') כל שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין כו', ובמהרש"א (ב"ב י"ז א') כתב דה"ה בשרו יעו"ש, וא"כ אפשר דמשום קנאה ירקיב רק הבשר אבל עצמותיהם נשארו שלימים דעכ"פ היו להם הזכויות די והותר לישאר העצמות שלימים, ולפי"ז י"ל דרצה יוסף לרמז לאחיו שצריכים לתקן את עוון המכירה שנתגלגל ע"י הקנאה, ולכן אמר והעליתם את עצמותי מזה אתכם.

והנה מלישנא דגמ' דקאמר מפני מה "נקרא" יוסף עצמות בחייו, משמע דבאמת יוסף נשאר גופו שלם אחר פטירתו רק הגמ' הק' למה נקרא עצמות בחייו,

אמנם באבן עזרא כתב וז"ל והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות עכ"ל.

עוד יל"ה להא דכתב בפתחי תשובה (יו"ד סי' שס"ג סק"ב) דמצוה קעביד מי שמעביר את המת מקבורת חו"ל לקבורת א"י, ובש"ך שם (סק"ג) כתב הטעם להא דכתב המחבר דמותר להעביר והיינו משום דאדמת א"י מכפרת וכדכתיב וכפר אדמתו עמו (אך צ"ב דבשלמא אם מעבירין תוך י"ב חודש נחא דעדיין יש לו מה לכפר אבל אחר י"ב חודש שכבר נגמר דינו למעלה כדתנן סוף פ"ב דעדויות א"כ מה צריך לכפרה), ועוד ארז"ל (תנחומא משפטים י"ז) ארץ חמדה שחמדה אבות העולם כו', ובב"ר (צ"ו ז') ולמה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת א"י שמתו א"י חיים תחילה לימות המשיח, ובגמ' (כתובות קי"א א') כל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח, והשתא כיון דשייך שיעבירוהו לא"י למה שישאר בחו"ל, וא"כ למה הוצרך יוסף להשביע שיעבירוהו לא"י.

עוד צריך להבין דהא ארז"ל (ספרי וזאת הברכה ז') ר"י אומר וכי עצמות יהודה בלבד העלו בנ"י ממצרים והרי כל שבט ושבט העלו עצמות שבטו ממצרים ומה ת"ל ואל עמו תביאנו שנקבר עם אבות בקבורה יעו"ש, וכן ארז"ל (ירושלמי סוטה פ"א ה"י) כל שבט ושבט העלה ראש שבט עמו, וכיון שכן, למה דוקא יוסף הוצרך להשביע שיעלוהו לא"י, דהא למה ישנה הוא משאר שבטים שהעלו.

וי"ל דהנה ארז"ל (סוטה י"ג א') ומנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור אמר לו ארון של מתכת עשו לו מצרים וקבעוהו בנילוס כדי שיתברכו מימיו הלך משה ועמד על שפת הנילוס אמר לו יוסף יוסף הגיעה העת שנשבע הקב"ה שאני גואל אתכם והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל אם אתה מראה את עצמך מוטב אם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך מיד צף ארונו של יוסף כו' רבי נתן אומר בקרבניט של

מלכים היה קבור הלך משה ועמד על קרבניט של מלכים אמר יוסף הגיעה עת כו' באותה שעה נזדעזע ארונו של יוסף נטלו משה והביאו אצלו וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה כו' וכי מה דרכו של מת להלך עם השכינה אמרו קיים זה כל מה שכתוב בזה כו' ע"כ.

והנה מצינו הא דארז"ל (שבת ל"ב א') רבי ינאי לטעמיה דאמר לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכויותיו, ועוד ארז"ל (שם נ"ג ב') ת"ר מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן נעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו אמר רב יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה א"ל אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית ע"כ, ונמצאו ב' טעמים שלא לעשות נס, הא' מנכין לו מזכויותיו, והב' כמה גרוע אדם זה כו', והנה הכא גבי יוסף שהוצרך לנס כדי להעלותו לקבורת א"י כנתבאר מדברי הגמ' לא שייכי הנהו ב' טעמים, דהטעם דמנכין לו מזכויותיו אין לומר משום שכבר קצבו לו שכרו אחרי שנפטר, והטעם כמה גרוע כו' נמי לא שייך משום הא דכתב שם בתוספות ישנים בזה"ל ובב"ר על פסוק ויהי אומן את הדסה שנפתחו למרדכי שני דדין כדדי אשה, ליכא למיפרך הכי, דה"ק נשתנו דלא הו"ל שכר מניקה ומרדכי ה"ל שכר אך לא היה מוצא מניקה עכ"ל, ומבואר בזה דדוקא היכא שאפשר לעשות הדבר ע"ד הטבע אז כמה גרוע כו' אבל היכא שא"א לעשות בדרך הטבע לא אמרי' כמה גרוע כו', ולפי"ז הכא אצל יוסף לא היה שייך באופן אחר רק ע"י נס ולכן לא שייך ביה כמה גרוע כו', וכיון שכן עדיין קשה למה דוקא יוסף הוצרך להשביע שיעלוהו לא"י, וצ"ל דהשביע משום שהיה קשה להעלותו לקבורת א"י כיון שהיה צריך לזה נס ובלא השבועה שהשביע לא היו עושין מעצמם זה הנס, ולכן הוצרך להשביע שיעלוהו דלא כשאר השבטים שלא היו צריכים לנס כדי להעלותם לקבורת א"י.

בקבורת יוסף זכה שהתעסק בו שכינה, וי"ל דמ"מ זכה יוסף שארוננו הלך עם ארון העדות ותנן (סוטה מ"ב א') כי ה' אלוקכם ההלך עמכם כו' זה מחנה הארון ע"כ והרי ארון יוסף היה מהלך עם ארון העדות ונמצא חשיב שהקב"ה הלך עמו.

(והא דיוסף הלך עם ארון העדות, אמרי' (סוטה י"ג א') וכי מה דרכו של מת להלך עם השכינה אמרו קיים זה מה שכתוב בזה כו', והיינו דנהי נמי שהיה יוסף בתוך תחום שבט לוי משום שמשם נתעסק בו ולקחו למחיצתו מ"מ למה היה דוקא סמוך לארון ה', וע"ז אמרו קיים כו').

ועוד י"ל דהנה ארז"ל (שמו"ר כ' י"ט) ויקח משה את עצמות יוסף עליו הכתוב אומר (משלי י') חכם לב יקח מצות שכל ישראל היו עסוקין בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגו' אמר הקב"ה למשה עליך נתקיים חכם לב יקח מצות יוסף היה חייב לאביו לקברו מפני שהוא בנו ואתה לא בנו ולא בן בנו ולא היית חייב לעסוק בו וקברת אותו וכן אני שאיני חייב לבריה אני מטפל בך ואקברך שנאמר ויקבר אתו בגיא כו' ע"כ, ומצינו הטעם לזה שמשם רבינו שהתעסק ביוסף זכה שהתעסק בו שכינה אף דיוסף התעסק בקבורת יעקב ולא התעסק בו שכינה, וק"ל.

ועוד י"ל דהנה תנן (סוטה ט' ב') ויוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו שנאמר כו' מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו שנאמר כו' מי לנו גדול משמה שלא נתעסק בו אלא המקום כו', ופרש"י וז"ל ואין באחיו גדול ממנו שהיה מלך כו' עכ"ל, וארז"ל (ויק"ר ל"א ד') רב נחמן אמר משה זה מלך, ולפי"ז י"ל דיוסף שהיה מלך זכה שמשם שהיה מלך יתעסק בקבורתו אבל משה שלא היה מלך שיתעק בו רק ממ"ה הקב"ה לכן זכה שהשכינה תתעסק בו מדה כנגד מדה.

והא דאיתא משה מלך, כ"ה בשמו"ר כי תשא מ' ב', ובמדב"ר קרח א' ובתנחומא שם, וקה"ר ז' ב' א"ר ברכיה כו', וכן פרש"י שבועות ט"ו א' ד"ה וכן

והא דאמרי' בסוטה שם, כן הוא בשמו"ר כ' י"ט ובתנחומא בשלח ב' ובפרדר"א פמ"ח יעו"ש, אך קשה אהא דאמרי' סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, דהרי כתיב לעיל (שמות פ"א מקרא ו') וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, ועיין מש"כ בזה שם מקרא ח'.

והא דאמרי' בסוטה שם כדי שיתברכו מימיו, מצינו לזה טעם נוסף, דהנה ארז"ל (דב"ר י"א ז') וכן אמרו לפרעה רצונך שלא תצא אומה זו מכאן לעולם העצמות של יוסף אם לא ימצאו אותם עד עולם אינם יכולים לצאת מיד עמד משה על שפת הנחל כו' ע"כ, ואין להקשות אמאי הוצרך יוסף להשביע דבלא זה נמי לא היו יוצאים ממצרים בלעדיו כדאי' עד עולם אינם יכולים לצאת, משום דזה אמרו המצרים אבל האמת אינו כן אלא אם לא היו מוצאים ארון יוסף היו יוצאים בלא ארונו כמו שאמר משה אם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך, וק"ל.

ועוד י"ל דהא מצינו דארז"ל שכל שבט ושבט העלה ראש שבטו עמו וכדלעיל, וכיון שכן, הוצרך יוסף להשביע שאף אותו יעלו, שהרי יוסף נתחלק לב' שבטים והמה מנשה ואפרים כדכתיב בראשית ויחי פמ"ח מקרא ה', ומי היה מעלה את יוסף, שהרי שבטי מנשה ואפרים עסוקים היו בעליית ראש שבטיהם, ולכן הוצרך דוקא יוסף להשביע שאף אותו יעלו, ויתכן דמה"ט נמי הוצרך שמשם רבינו יתעסק בעלייתו והיינו משום שהשבטים כבר העלו שבטיהם, וק"ל.

ארז"ל (סוטה ט' ב'), תנחומא בשלח ב') יוסף קבר את אביו שנאמר כו' וזכה לצאת מן הקבר ע"י משה, משה הוציא את עצמות יוסף ממצרים כו' לפיכך זכה משה שיתעסק בו שכינה שנאמר ויקבר אתו בגיא, ולא עוד אלא עם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו וזקני ארץ מצרים ועם ארונו של יוסף עלו השכינה והארון והכהנים והלויים ושבעה ענני כבוד וארונו של יוסף מהלך עם ארון העדות כו' ע"כ, והנה יל"ה היאך יוסף שהתעסק בקבורת יעקב אבינו לא זכה שתתעסק בו שכינה ואילו רק משה רבינו שהתעסק

תעשו, ולהלן יתרו פי"ח מקרא א' ד"ה חותן משה ושם מקרא י"ג ד"ה וישב משה (וצ"ב דהוה סתירה התם) וכ"כ בעל הטורים להלן יתרו פי"ח מקרא ב' יעו"ש.

והא דאמרי' (זבחים ק"ב א') בקש משה מלכות ולא נתנו לו, היינו שביקש לזרעו אבל הוא עצמו היה מלך וכמבואר כ"ז בגנ' שם, וכ"ה בשמו"ר ב' י"ג יעו"ש.

ועוד י"ל דהנה כתב הרבינו בחיי (סוף פרשת ויחי) וז"ל יוסף ליעקב אביו וקיבל שכרו במי שגדול משניהם הוא משה רבינו ע"ה כו' גם משה רבינו ע"ה שהתעסק ביוסף קיבל שכרו בגדול ממנו זה הקב"ה כו' יעו"ש, והבן.

ארז"ל (סוטה י"ג א') וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה כו' וכי מה דרכו של מת להלך עם שכינה אמרו קיים זה כל מה שכתוב בזה ע"כ, יל"ה דהא ארז"ל (ירושלמי סוטה פ"א ה"י) כל שבט ושבט העלה ראש שבטו עמו, והשתא בשלמא כל ראשי השבטים ניהא הא דלא היו ע"י ארון השכינה כיון שמקומם היה אצל שבטיהם שלקחום, אבל לוי שכבר היה במחנה שכינה למה לא שמוהו ע"י ארון ה' כמו יוסף, דאם יוסף שלא היה ראש שבט לוי שמוהו אצל ארון ה' שהיה במחנה שכינה כי משה רבינו שהיה משבט לוי לקחו כ"ש שלוי עצמו היו צריכים לשים אותו אצל ארון ה', וי"ל דמ"מ ביוסף היתה מעלה יתירה על שאר אחיו השבטים והיינו דאף שהיה במצרים לבדו עכ"ז נשאר בצדקותו וכדארז"ל.

אמרי' (סוכה כ"ה א') דתניא ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' אותם אנשים מי היו נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' יוסי הגלילי כו', והנה כתב בתוס' שאנץ (סוטה י"ג א') וז"ל וי"ל במדרש יש ששמו עצמות יוסף בתוך עור של כבש ונכנסה באותו עור רוח חיים והיינו דכתיב נוהג כצאן יוסף עכ"ל, ויל"ה דכיון דקי"ל (שבת קמ"א ב') דהחי

נושא את עצמו והכא היינו העור של כבש נושא את עצמו א"כ איך נטמאו בטומאת משה וי"ל דהכא דמיא להוציא תינוק חי וכיס תלוי לו בצוארו דאמרי' (שם) דכמאן דאפקה לכיס עצמו דמיא יעו"ש.

אמרי' (סוטה כ' ב') ויקח משה את עצמות יוסף עמו במחיצתו, יתכן לבאר הדרשה דלכאורה מהו דכתיב "עמו" והרי היו אחרים שנשאוהו ליוסף כדאמרי' (סוכה כ"ה א') נושאי ארונו של יוסף היו, ועל כרחך דעמו היינו במחיצתו ולא עמו ממש.

י"ד ז'. ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשים על כלו. ארז"ל (תנחומא בשלח ח') ויקח שש מאות רכב בחור משל מי היו כו' אלא משל הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הרי למדנו שהירא את דבר ה' הם היו תקלה לישראל מכאן אמרו טוב שבעובדי ע"ז הרג טוב שבנחשים רצץ את מחו כו' ע"כ, וכן פרש"י כאן, אפשר דגם זה הוא בכלל הא דארז"ל (נזיר כ"ג ב') כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה אצל צדיקים שנאמר כו', וק"ל.

עוד ארז"ל (שם וכ"ה סוטה ט' ב') וכן פרעה במה שנתגאה בו נפרע ממנו ויקח שש מאות רכב לפיכך מרכבת פרעה וחילו ירה בים וכן סיסרא במה שנתגאה בו נפרע ממנו כו' שמשון במה שנתגאה בו נפרע ממנו כו' רבי יהודה אומר תחלת קלקלתו בעזה היתה שנאמר וירד שמשון עזתה וירא שם אשה זונה ויבא אליה לפיכך לא היה ענשו אלא בעזה כו' ע"כ, קצת צ"ב דהא פרעה אף שקלקלתו במצרים היתה דארז"ל (שם ו') וחזקתי את לב פרעה שהיה לבו ספק אם לרדף אם לא ואכבדה בפרעה בפרעה תחלה שנאמר ויצו פרעה ביום ההוא לאמר כו' ע"כ, אפי"ה לא היתה פורענותו במצרים היכן שהתחיל העבירה אלא על הים לחד מ"ד במכילתא בשלח עה"כ (להלן מקרא כ"ח) לא נשאר בהם עד אחד.

י"ד י"ב. הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר. פרש"י וז"ל אשר דברנו אליך במצרים והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט עכ"ל, יל"ה דהא כתיב (שמות פ"ה מקרא כ') ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה, ולהלן שם (מקרא כ"א) כתיב ויאמרו אלהם ירא ה' אליכם וישפט וגו' ופרש"י וז"ל ויפגעו אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו' ור"ד כל נצים ונצבים דתן ואבירים היו שנאמר בהם יצאו נצבים עכ"ל, והשתא בשלמא לפי קמא ניחא הא דהכא סתם אנשים מישראל אמרו הלא זה הדבר וגו', אבל לפי בתרא דהם דתן ואבירים קשה דהכא משמע דלא רק דתן ואבירים טענו ירא ה' עליכם וישפוט, וכדאיתא בתרגום יונתן ב"ע (לעיל מקרא י"א) ואמרו רשיעי דרא למשה וגו', וכ"ה ברמב"ן יעו"ש. וראיה לתרגום יונתן ב"ע והרמב"ן יתכן מדכתיב (תהלים ע"ה נ"ג) וינחם לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים, והיאך מצי לומר ולא פחדו והרי אמרו הלא זה הדבר וגו', ועל כרחך דרק רשיעי דרא אמרו זאת ולא הכלל כולו.

והנה בתדא"ר פי"ח איתא, ד"א מה היה צריך לומר הוא דתן ואבירים אלא הן הם שאמרו למשה במצרים מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הוא דתן ואבירים שאמרו לו למשה ירא ה' עליכם וישפט כו' הוא דתן ואבירים שהותירו מן המן שנאמר ויותירו אנשים כו' מכאן אמרו כל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלהו עליהם ע"כ, והשתא אף דאמרו הכא דהא דכתיב ירא ה' עליכם וישפט היינו דתן ואבירים אמרו זאת מ"מ לא אמרו הכא דאף הא דכתיב הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים היינו דתן ואבירים, וצ"ב הענין.

י"ד ל'. ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. פרש"י וז"ל וירא ישראל את מצרים מת שפלטן על הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו עכ"ל, כתב הרמב"ן לעיל (מקרא

י"א) וז"ל וכך הזכירו רבותינו ויחל העם לזנות בכל מקום שנאמר "העם" לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר "ישראל" לשון שבח הוא עכ"ל והיינו דהא דכתיב הכא בקרא דידן "ישראל" היינו הטובים שבישראל יעו"ש ברמב"ן, והנה יל"ה מה חששו שיזיקום אפילו שיגיעו אליהם, דהא סו"ס כמו שעתה נעשה להם נס כך ודאי בפעם הבאה יעשה להם נס, ועוד איך חששו זאת כלל והרי בהתבוננות השכל היו צריכים להבין שכל זה הנס שנעשה להם כבר היה כדי להצילם מהמצרים (עיין ערכין ט"ו א' תוד"ה כשם, מה דהקשו), וביותר דהא אין הקב"ה עושה נס לחינם וא"כ כל הנס שנעשה להם בקריעת ים סוף שהמצרים לא יכלו להגיע אליהם היה כדי להצילם וא"כ אף אם היו המצרים בחיים ודאי לא יזיקום כי אין נס נעשה לחינם והיינו הנס דקריעת ים סוף, והראיה דאין הקב"ה עושה נס לחינם מהא דאמר' (תענית ח' ב') בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא אמרי כו' ליבעי רחמי אמותנא וכפנא נסבול א"ל רשב"נ ניבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב דכתיב פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון ע"כ והשתא אם שובע הקב"ה לא נותן לחנם כי אם לחיים א"כ כ"ש נס שלא יעשה לחינם.

וי"ל דישראל חששו דאע"פ שיהא להם נס נוסף וינצחו בסוף דבר את המצרים מ"מ עד מפלתם של המצרים חששו מהמצרים ולכן אמרו כשם שאנו עולים כו', ועוד י"ל כדס"ל לרבא דפליג על אביי (פסחים ס"ד ב') דאין סומכין על הנס וקי"ל (ב"מ כ"ב ב') דבכל דוכתא אביי ורבא הלכה כרבא חוץ מיע"ל קג"ס, ועוד י"ל דהא כתיב (תהלים ס"ו ו') הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל שם נשמחה בו, ומדכתיב שם נשמחה בו ע"כ דלא כל ישראל אמרו כשם כו' שהרי היו ששמחו בישועה, ועוד כתיב (תהלים ע"ה נ"ג) וינחם לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים, ומדכתיב ולא פחדו א"כ על כרחך דלא כל ישראל אמרו כשם שאנו עולים כו', (מיהו מאידך מצינו דארו"ל (עיין טובך יביעו ח"א עמ' קל"ו) גבי הגר שתבעוה על זה שנטלה עוד מים,

דלכאורה מה תבעוה והרי אין סומכין על הנס דמנין שיהיה לה אח"כ מים כמו עתה, ומצינו בזה שפעמים דלמא כן סומכין על הנס וצ"ב).

אמנם באמת נתבאר בגמ' דטענתם כשם שאנו עולים כו' לאו טענה הוגנת היתה וכדאמרי' (פסחים ק"ב ב') כדרב הונא דאר"ה ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו וכדדרש רבה בר מרי מאי דכתיב וימרו על ים סוף בים סוף מלמד שהמרו ישראל באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולים מצד אחד כו', וכן אמרי' (ערכין ט"ו א') עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה כו' ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו כו', ומצינו דבאמת היתה טענה על מה שאמרו כשם שאנו עולים כו'.

והנה בפ"ה דאבות (מ"ד) לפירוש הרע"ב בפירוט העשרה נסים שנעשו על הים לא נמנה זה הנס, וצ"ב דהא ודאי נס הוא שהים פלטן והיינו כדי שישאל לא יפחדו, וי"ל דכיון שטענתם זו לא היתה צודקת כנתבאר בפסחים ובערכין וכו", לכן זה הנס לא נמנה, שהרי באמת נס זה לא היה צריך להיעשות רק מאחר שקטני אמנה היו וחששו אז עשה להם הקב"ה זה הנס.

שמעתי להקשות בהא דאמרי' בתפילת שחרית וזדים טבעת וידידים העברת, דהרי קודם בנ"י עברו בתוך הים ביבשה ורק אח"כ טבעו המצריים, ויתרצו דכיון שבנ"י חששו שמא המצריים עולים מצד אחר לכן לא שבחו עדיין על וידידים העברת, ורק אחר שראו שוזדים טבעת אז שבחו על וידידים העברת, ודאיתנן להכי, צ"ב כפילות הענין שם דאח"כ אמרי' ויכסו מים צריהם ולמה נאמר מאחר דכבר וזדים טבעת, וי"ל דוזדים טבעת לאו שבח הוא כדאמרי' (סנהדרין ל"ט ב') אמר להן הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני יעו"ש, כלומר דאין שמחים במפלת המצרים אלא שמחים ומשבחים על הצלת ישראל, ולכן וזדים טבעת לאו שבח הוא, אלא הכונה ליתן הסבר לשבח של וידידים העברת, וכמש"כ למעלה, ולכן אח"כ נותנים שבח על שטבעו המצריים וזהו ויכסו מים צריהם.

ט"ו א'. אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים. ארז"ל (תנחומא בשלח כ"ד) וכן הצדיקים במה שהן מקנתרין בו הן מתקנין תדע לך שבשעה שקנתר משה באז קנתר שנאמר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך וגו' אמר משה באז סרחת באז אני מתקן ואומר שירה לך נאמר אז ישיר משה ע"כ, הנה לעיל (שמות פ"ו מקרא א') פרש"י וז"ל עתה תראה וגו' הרהרת על מדותי כו' לפיכך עתה תראה העשוי לפרעה ולא למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ עכ"ל, ומבואר דא"ל הקב"ה למשה שלא יכנס לא"י, וי"ל אמאי לא נכנס והרי כבר תיקן זאת כשאמר אז ישיר וכו' במדרש, ועוד יל"ה היאך פרש"י דמשום ומאז באתי לא נכנס לא"י והרי מקראות מפורשים הם דמשום מי מריבה לא נכנס לא"י כדכתיב במדבר חוקת פ"כ מקרא י"ב ובדברים ואתחנן פ"ג מקרא כ"ו ובתהלים פק"י מקראות ל"ב ל"ג יעו"ש, וצ"ל דבאמת בתחילה א"ל הקב"ה שלא יכנס משום ומאז באתי ומ"מ אף שתיקן זה כדאיתא במדרש הנ"ל אפי"ה לא נכנס משום מי מריבה שהיה זה אחר שכבר תיקן החטא דומאז באתי.

ועיין שפתי חכמים לעיל (שמות פ"ו מקרא א', אות ב') מה דהקשה שם, ולדברי המדרש הנ"ל יתיישב עוד דבאמת לא היה בסוף אלא החטא דמי מריבה לחודיה שהרי כבר תיקן החטא דומאז באתי, יעו"ש והבן.

ט"ו כ"ב. ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. פרש"י וז"ל ויסע משה הסייען בעל כרחם שעטרו מצרים את סוסייהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסייען בעל כרחם עכ"ל, יל"ה מהא דפרש"י לעיל (פי"ד מקרא ל') וז"ל וירא ישראל את מצרים מת שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו

עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו עכ"ל וא"כ מפני מה כתב רש"י והיו מוצאין אותם "בים" דהול"ל והיו מוצאין אותם על "שפת הים" כי לפי פשוטו כשהם פלט את המצריים אז ראו ישראל את התכשיטין, וי"ל דבאמת רק המצריים נפלטו מהים אבל הסוסים והתכשיטין נשארו בתוך הים דבשביל להראות לישראל את מצרים שמתו די בכך שהם פולט אותם בלא הסוסים והתכשיטין, ויש לדחות מהא דפרש"י לעיל (מקרא א') וז"ל סוס ורכבו שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותם לרום ומורידין אותם לעומק ואינן נפרדין עכ"ל ומסתברא דאף התכשיטין נשארו מחוברין עמם וא"כ כשהם פלטו למצריים הוא פלט גם התכשיטין שהיה מחובר להם, אמנם בדברי רש"י יתכן דכל זה הנס שנשארו מחוברין היה דוקא בעת שהתנערו שעדיין היה בהם חיות כדפרש"י להלן מקרא כ"ו, אבל אחר שכבר מתו לגמרי יתכן דכבר נפרדו שהרי גם איבריהם נפרדו ונפרקו כדפרש"י להלן מקרא כ"ה, ועוד דאפילו אי נימא דאף כשמתו לגמרי עדיין נשארו סוס ורכבו מחוברין מ"מ אין לנו ראיה בהדיא שהתכשיטין נפלטו, כי יתכן שהתכשיטין נפרדו מהסוסים דלא כרוכביהם שלא נפרדו, וא"כ הדרא תירוצן, אמנם יש לדחות הת"י באופן אחר והוא דמסתברא דכיון שהמצריים הסוסים והתכשיטין כולם היו באותו מקום א"כ כשהם פלטו הוא פלט הכל, לכן לכאורה צ"ל דשמא מש"כ רש"י והיו מוצאין אותם בים היינו על שפת הים והלשון בים לאו דוקא ודוחק.

ומ"מ אי נימא דכונת רש"י שמצאו את ביזת הים בים ממש א"כ קשה מה חששו ישראל שמא עולים מצד אחר שהרי היו צריכים להבין שהמצרים מתו, ואין ליישב דחששו דנהי נמי שראו התכשיטים מ"מ שמא אחר זאת עלו מצד אחר, כי כיון שראו התכשיטין על כרחך שהמצרים התנערו ועל ידי כך נפלו מהם התכשיטין וכיון שהתנערו על כרחך שמתו, וי"ל דכל זמן שפחדו שהמצריים עולים מצד אחר לא חיפשו ביזתם אבל אחר שראו אותם מתים על שפת הים אז הלכו לחפש בתוך הים את מה

שנשר שם מהמצרים, ומה שלא ראו התכשיטין צפין על פני הים הוא משום שבאמת התכשיטין לא צפו וכמבואר בלשון רש"י דכתב והיו "מוצאין" אותם בים והיינו שבשביל למצוא היו צריכים לחפש, דא"ל שהתכשיטין צפו היה רש"י צ"ל והיו "רואין" אותם בים, ועל כרחך שלא צפו התכשיטין על פני הים, וא"כ ניחא דבאמת לא היה להם סיבה להבין ע"י התכשיטין שהמצריים מתו, והבין.

י"ה היאך נטלו מביזת הים, דנהי נמי שדרך הים הוא לפלוט מה שבתוכו מ"מ פליטת כל ביזת הים למקום אחד בזמן אחד ודאי דהוא נס גדול, וא"כ היאך נטלו והרי אסור לאדם ליהנות ממעשה נסים כדכתב רש"י בגמ' (תענית כ"ד א') וז"ל אלא כאחד מעניי ישראל משום דמעשה נסים הוא ואסור לאדם להנות ממעשה נסים כדאמר לעיל ואם עושין לו נס מנכין לו מזכויותיו עכ"ל יעו"ש, וי"ל.

ארז"ל (ב"ק פ"ב א', תנחומא בשלח י"ב) וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו לפי שפרשו מדברי תורה שנמשלו למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים כו' ע"כ, וכן נתבאר בתרגום יונתן ב"ע הכא, ונמצא דהמים הם בזכות התורה, ובזה יתכן להבין במקצת הא דארז"ל (תענית ז' א') אר"י גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה כו', והיינו כי בזכות התורה יש גשמים וכו"ל, וק"ל.

והנה ארז"ל (אבדר"נ פ"כ) רבי חנניה סגן הכהנים אומר כל הנותן ד"ת על לבו מבטלין ממנו כו' הרהורי רעב כו' וכל שאינו נותן ד"ת על לבו נותנין לו הרהורי רעב כו' שכך כתוב במשנה תורה ע"י משה רבינו כו' ע"כ, ונמצא דאף הלחם הוא בזכות התורה כי הגשמים הירודים הם גם ללחם הצומח, והבין. **וכתב** בעה"ט (דברים עקב פ"א מקרא י"ג) וז"ל בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר לומר שאין נענים על המטר אא"כ יכוונו להתפלל בכל לב עכ"ל.

ט"ו כ"ו. ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלקיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו

ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך. פרש"י וז"ל כל חקיו דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם עכ"ל, כתבו התוס' (תענית ז' א') וז"ל וכל העוסק בתורה שלא לשמה תורתו נעשית לו סם המות קשה והלא אמרינן לעולם יעסוק בתורה אע"ג שאינה לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וי"ל דתרי שלא לשמה הוי דמה שאמרינן לעולם יעסוק בתורה אפילו שלא לשמה היינו כלומר כדי שיקרא רבי או כדי שיכבדוהו ומה שאמרינן הכא כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשה לו סם המות היינו מי שלומד לקנטר עכ"ל התוס', ומש"כ התוס' דלומד לקנטר יתכן דהיינו שלומד כדי לקנטר לאחרים ולומר להם מה איסור בלבישת כלאים וכיו"ב וכמש"כ רש"י הכא, ואפשר נמי שלומד לקנטר הכונה שלומד הרבה כדי להראות שהוא יודע יותר מאחרים ולצער אחרים מתכוין.

ט"ז י"ז. ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעט. פרש"י וז"ל המרבה והממעט יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו עכ"ל, יל"ה מאי קמ"ל רש"י דהרי כל זה כתיב בהדיא בקרא דידן ולהלן מיניה (מקרא י"ח) דכתיב וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעט ולא החסיר איש לפי אכלו לקטו, ועיין שפתי חכמים אות ל'.

ט"ז כ"ב. ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה. פרש"י וז"ל לקטו לחם משנה כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד כו' עכ"ל, הנה מבואר דהיו מודדים בכל יום וכדמשמע לשון רש"י כשמדדו כו', ויל"ה למה

הוצרכו למדוד בכל יום, דכיון שראו שכך הוא פעם וב' פעמים למה לא ראו זה הדבר לנס תמידי, ואין ליישב דמדדו מפני שאין סומכין על הנס (פסחים ס"ד ב') ולהכי אף שראו זאת לנס תמידי מ"מ מדדו בכל יום, והוא, משום דמה יועילים המדידה, דכי אם לא היו מוצאים מדויק היו יכולים להשיג הלחם באופן אחר וא"כ אין תועלת בעצם מדידה זו, וי"ל דאף קודם המדידה של אותו יום השישי ראו שבכמות המן יותר מרובה ממה שהביאו קודם מבחוץ וכיון שכן היה להם זה לדבר משונה ולכן מדדו בכל יום וגם באותו יום השישי ככל שאר הימים, ועוד י"ל דהנה פרש"י הכא בקרא דידן וז"ל ויגידו למשה שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוו לומר להם והיה ביום השישי הכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל עכ"ל, ועוד פרש"י לעיל (פט"ו מקרא כ"ה) וז"ל שם שם לו במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין עכ"ל, וארז"ל (סנהדרין נ"ו ב') עשרה מצות נצטוו ישראל במרה כו' ושבת כו', ונמצא דאף שעדיין משה לא אמר להם והיה ביום השישי והכינו מ"מ כבר נצטוו קודם על השבת, והרי רק לצדיקים היה המן בפתח ביתם, וא"כ אותם שהמן לא היה בפתח ביתם חששו היאך יאכלו בשבת שהרי יש איסורי הוצאה וטלטול ובישול ולכן דוקא באותו יום שישי מדדו כדי לראות אולי באמת יש גם בשביל השבת ובאמת מצאו כפול, ועוד י"ל דהנה ארז"ל (יומא ע"ה א') תניא אידך גד שמגיד להם לישראל אי בן תשעה תשעה לראשון ואי בן שבעה לאחרון כו' שנים שבאו לפני משה לדין זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי כו' למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון כו' ע"כ, ולפי"ז י"ל דלכן מדדו באותו היום כדי לדעת למי שייך העבד, ובפשיטות י"ל עוד שהרי כל אחד היה לו שיעור של עומר לגולגולת ואם לא היו מודדים נמצא היה שכל אחד היה אוכל את חלקו של השני ולכן מדדו בכל יום.

והא דפרש"י בקרא דידן (הובא לעיל בת"י השני) ויגידו למשה כו', אפשר לבאר בזה עוד, והוא, מפני שעד היום השישי ראו זאת לגס שיש תמיד מדויק אבל מאחר וראו ביום השישי יותר ממה שהיה בשאר ימים הפחיתו גודל הנס דעדיין לא ידעו כולם שאצל כולם יש יותר, ולכן גם למשה רבינו אמר הקב"ה עד אנה מאנתם וגו'. ועיין אוה"ח הק'.

ט"ז כ"ה. ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאנהו בשדה. פרש"י וז"ל ויאמר משה אכלהו היום וגו' שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו כו' עכ"ל, יל"ה דמאחר ואמר להם משה (מה שנאמר לו לעיל מקרא ה') שהלחם משנה הוא כדי שיהיה גם לשבת א"כ מה באו לשאול אם נצא אם לאו, ועיין שפתי חכמים.

י"ז ה'. ויאמר ה' אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת. פרש"י וז"ל וקח אתך מזקני ישראל לעדות שיראו שעל ידך מים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם עכ"ל, יל"ה דהא כתיב (קהלת א' ט') מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש וא"כ היתכן באמת שלא היו שם מעינות מימי קדם, וכתב במדרש שמואל (אבות פ"ה מ"ח) בשם הרמב"ם וז"ל והרמב"ם ז"ל כתב כו' ואולי תאמר אחרי שכל הנפלאות הושמו בטבעי הדברים ההם מששת ימי בראשית למה יחד אלו העשרה, דע שלא יחדם לומר שאין שום מופת שהושם בטבעי הדברים רק אלו אבל אמר שאלו נעשו בין השמשות בלבד ושאר הנפלאות והמופתיים הושמו בטבעי הדברים אשר נעשו בו בעת העשותם תחלה ואמר על דרך משל שיום שני בהתחלק המים הושם בטבעם שיחלק ים סוף למשה והירדן ליהושע וכן לאלהיה וכן לאלישע ויום רביעי כשנמצא ונברא השמש הושם בטבעו שיעמוד בזמן פלוני בדבר יהושע אליו וכן שאר הנפלאות מלבד אלו העשרה שהושמו בטבעי

הדברים ההם בין השמשות כו' עכ"ל, ולפי"ז שמא ה"נ דבאמת לא היו בצור מעינות מימי קדם אלא הושם בטבע הצור שיצאו ממנו מים בציווי משה אל הצור, וזהו דוחק דאי הושם בטבעו זאת מסתבר הושם בטבעו שיוציא מים כשמשה ידבר אליו ולא בהכוחו וא"כ איך יצאו מים, וצ"ב. ועיין (שבת ל' ב') ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש יעו"ש.

יש לדקדק בקרא דידן דכתיב עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך וגו' קח בידך והלכת, דלמה צ"ל ב' פעמים קח, דהול"ל וקח אתך מזקני ישראל ומטך והלכת, וי"ל משום דעל המטה נאמר לו ליקח בידו דוקא ולא אתו.

י"ז י"א. והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק. ולהלן (מקרא י"ב) כתיב וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש, ויל"ה מהא דתנן (ר"ה כ"ט א') והיה כאשר ירים משה ידו וגו' וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלים, ולכאורה הוי סתירה דמהמקרא מבואר דכאשר ירים משה ידו אז גבר ישראל ואילו במתני' מבואר דכשהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה לאביהם שבשמים אז היו מתגברים, ושוב נמצא דכתב בתוי"ט (ר"ה שם) לתרץ דהרמת ידיו דמשה היתה הוראה לבנ"י להסתכל כלפי מעלה וישעבדו את לבם לאביהם שבשמים יעו"ש, ועוד נמצא בתורה תמימה הכא דכתב לתרץ בתחילה דכשישראל היו מסתכלין כלפי מעלה לאביהם שבשמים אז היה יכול להרים ידו יעו"ש, ותירוץ זה ק"ק דא"כ למה אהרן וחור הוצרכו להחזיק ידי משה.

יש לדקדק דבקרא דידן כתיב והיה כאשר ירים משה ידו לשון יחיד, ואילו להלן (מקרא י"ב) כתיב וידי

ולפי"ז יתכן לפרש מתנ' הכי, וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה והרי היה שרוי בצער דהא (שבת ל' ב') אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות כו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, וק"ל.

י"ז י"ג. **ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב.** יל"ה למה כתיב רק יהושע דלכאורה הול"ל נמי משה אהרן וחור שעל ידם ניצח יהושע במלחמה כמבואר לעיל מקראות י"א י"ב, וי"ל דמ"מ אמר הכתוב יהושע משום שהוא נלחם עם עמלק במעשה.

י"ז ט"ו. **ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי.** ארז"ל (תנחומא בשלח כ"ח) ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי אמר להם משה לישראל הנס הזה שעשה לכם הקב"ה שבשבילו עשה למען שמו עשה שלא היו (ישראל) ראויין באותה שעה לאותו הנס כו' ע"כ, אפשר דזהו בתפילה ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, והיינו שהשי"ת מביא גאולה לישראל אע"פ שלא היו ראויים לזה לפי מעשהיהם ואעפ"כ עושה זאת באהבה אהבת השי"ת אל עמו ישראל, ושוב נמצא דכתב הטור (או"ח הל' תפילה סי' קי"ג) וז"ל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו כו' וה"פ זוכר חסדי אבות לבניהם לגאלם ואף אם תמה זכות אבות מביא גואל לבני בניהם למען שמו שהוא קיים לעולם עכ"ל הטור.

משה כבידים וגו' ואהרן וחור תמכו בידיו לשון רבים, ואין ליישב דבא לומר דאף אם היה מעלה יד אחת גם היו מתגברים דא"כ למה באמת היה צריך להרים שני ידיו, ועוד דהא תנן (ר"ה כ"ט א') והיה כאשר ירים משה ידו וגו' וכי ידיו של משה עושות מלחמה כו' אלמא דאף דכתיב ידו לשון יחיד מ"מ תנא דמתנ' קאמר וכי ידיו כו' דצריך היה לשני הידים, וצ"ב.

יל"ה ההפרש דבקרא כתיב וגבר ישראל לשון יחיד ואילו במתנ' קתני היו מתגברים לשון רבים, ו"ל דהא דכתיב בקרא וגבר ישראל היינו משום דהיו ישראל מאוחדים כאיש אחד בלב אחד ואידי דכתיב ברישא וגבר ישראל כתיב נמי בסיפא וגבר עמלק, והא דקתני במתנ' היו מתגברים היינו אידי סיפא דקתני היו נופלים דאז אין שייך לומר דהיו מאוחדים כאיש אחד בלב אחד, ואכתי צ"ב.

פרש"י וז"ל וידי משה כבידים בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתיקרו ידיו עכ"ל, אין לומר דהכונה שנתעצל כפשוטו דלא יתכן לומר כן על משה רבינו, אלא יתכן הכונה שנתעצל מפני הצער כדפרש"י להלן וז"ל אבן וישימו תחתיו ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל בצער אף אני אהיה עמהם בצער עכ"ל וכיון שהיה בעצר ממילא נחלש כדאמר' (סנהדרין ק' ב') לא תעיל דויה (פרש"י דאגה) בלבך דגברי גיברין קטל דויה יעו"ש, ולכן בע"כ נתעצל כביכול.

פרשת יתרו

פרש"י וז"ל יתרו שבע שמות נקראו לו רעואל כו' וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומה אומר ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא בספרי עכ"ל, לכאורה אפשר קצת לסייע לז"א, מדכתיב התם (שמות פ"ב מקרא ט"ז) ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן, והכא ודאי אביהן היינו רעואל שהרי כהן מדין שהוא יתרו שלהם, וא"כ למה רק אח"כ כתיב ותבאנה אל רעואל אביהן דהול"ל מיד להשקות צאן רעואל אביהן, אלא ש"מ דרעואל לאו אביהן ממש היה אלא אבי אביהן היה.

י"ח ב'. ויקח יתרו חתן משה את צפרה **אשת משה אחר שלוחיה.** פרש"י וז"ל אחר שלוחיה כשא"ל הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשוהו בהר האלקים א"ל מי הם הללו א"ל זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני א"ל ולהיכן אתה מוליכן א"ל למצרים א"ל על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם א"ל לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה עכ"ל (עיין רמב"ן לעיל שמות פ"ד מקרא י"ט דנמצא מבואר אמאי באמת משה רבינו סבר בדעתו להביאם למצרים), יל"ה שהרי הם היו שבט לוי ומה חשש אהרן והרי שבט לוי לא נשתעבדו לעבודת מצרים כדאי שמו"ר ה' ט"ז וכן פרש"י לעיל שמות פ"ה מקרא ד' יעו"ש, ואין לתרץ דהוא משום שאף תינוקות של שבט לוי היו זורקין ליאור והראיה ממש רבינו עצמו ולכן חשש אהרן, כי יתכן לדחות ולומר דבאמת שבט לוי לא היו בכלל התינוקות שהיו זורקין תדיר ליאור והא דמשה רבינו כן היה ביאור היינו משום דאז היתה גזירה לאותו היום כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכדפרש"י לעיל שמות פ"א מקרא ט"ז כ"ב, וי"ל שהרי אף שבט לוי לא היו יכולים לצאת ממצרים כדאיתא במכילתא (עיין העמק דבר לעיל שמות פ"ד מקרא כ' שהביא מדרש דמבואר התם דשבט לוי יכלו לצאת ממצרים והראיה

י"ח א'. וישמע יתרו כהן מדין חתן משה **את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים.** פרש"י וז"ל למשה וישראל שקול משה כנגד כל ישראל עכ"ל, כתב בשפתי חכמים דרש"י דייק כן מדכתיב למשה ולישראל שהרי משה כלול בתוך ישראל ולמה אמר הכתוב למשה על כרחך דשקול משה כנגד כל ישראל יעו"ש, ואפשר לסייע מהא דלהלן בקרא דידן אמר הכתוב כי הוציא ה' את ישראל ממצרים, ולכאורה למה הכא לא אמר הכתוב ג"כ את משה וישראל, אלא משום שכבר אמר קודם שמשה שקול כנגד כל ישראל ולא הוצרך לשנות זאת שוב. **והעירוני** דאחר שפרש"י למשה ולישראל שקול משה כנגד כל ישראל והיינו שבשביל משה לבדו היה ראוי שיעשה כל זה הנס ולכן הזכיר הכתוב משה כדי להחשיבו, לכן אח"כ כשכתוב כי הוציא ה' את ישראל ממצרים התורה לא באה לומר שבביל מי נעשה זה הנס אלא למי נעשה הנס ולכן לא הוצרך לומר שם בפרטות את משה.

ואולי יש לדחות זה הסיעתא, דיל"ל דהא דלא כתיב כי הוציא ה' את "משה" וישראל היינו משום דמשה עצמו לא הוצרך לנס כדי לצאת ממצרים שהרי אם היה רוצה לצאת ודאי פרעה היה שמח לזה והיה נותן לו לצאת והיה יוצא ממצרים בדרך טבעית בלא נס, ולכן עתה שיצאו ישראל ממצרים לא כתיב אף משה כי הוא עצמו לא היה צריך לנס כשאר ישראל בכדי לצאת ממצרים.

יל"ה דהא משה ואהרן שקולים הם (כדלעיל פ"ו מקרא כ"ו) וא"כ לכתוב קרא דידן אף אהרן, ואין ליישב דאדרבא כיון דשקולים הם לכן סגי לכתוב חד מיניהו, דא"כ לכתוב רק אהרן, וי"ל דלאו לכל מילי שקולים הם, ועיין לעיל (שם) מש"כ בשם הדרש משה.

מצפורה אשת משה יעו"ש), ועוד י"ל דהא אף שבט לוי לא חיו שם בנחת כי הצטערו על שיעבוד שאר השבטים וגם שאולי היו עם חששות אף עליהם שמא יתחילו לשעבדם ג"כ.

ושוב נמצא דכתב בשפתי חכמים אות י' וז"ל משום דמשה לא הקפיד אלא על אשתו שלא ישתעבדו בה מצרים אבל בבניו לא הקפיד דאף אם היו בניו שם לא היו משתעבדין בהם שהרי לא היה השיעבוד על שבט לוי כדפרש"י בפרשת שמות עכ"ל, אמנם תירוק זה צ"ב כי לא מסתבר שנשותיהן דשבט לוי נשתעבדו, חזא שהרי הנשים משועבדות לבעליהן וכיון דבעליהן לא נשתעבדו א"כ מסתבר דהן ג"כ לא נשתעבדו, ועוד דהנה כתב הרמב"ן לעיל (שמות פ"ה מקרא ד') וז"ל ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם והכל סבה מאת ה' עכ"ל והשתא את"ל דנשותיהן היו משועבדות איך היו יכולים ללמוד ולהורות שהרי מי היה דואג ומכין להם המזון והבגדים וכיו"ב ועל כרחך דלא נשתעבדו נשותיהן דשבט לוי, ועוד מצינו דצפורה ובניה שהיו משבט לוי לא נשתעבדו דאי' במדרש (הובא לעיל בעמק דבר לעיל פ"ד מקרא כ') שצפורה ובניה באו למצרים עם משה ובשביל שראתה צערן של ישראל בעת גזירת התבן לא יכלה לסבול ושבה אל אביה ע"כ ומצינו דלא נשתעבדה רק ראתה בצערן של שאר השבטים ולא יכלה לסבול זאת, ואפשר דכוונת השפ"ח דאהרן חשש דדוקא נשותיהן דשבט לוי שכבר היו במצרים לא נשתעבדו אבל אלו הבאים מצרימה עתה שמא כן ישתעבדו, ויש לדחות דא"כ היה לחשוש אף על הבנים, ושמא על הבנים לא חששו משום שעדיין קטנים היו ולא היו לוקחים אותם מיד לשיעבוד וממילא היו נשכחים מהם לאחר שהגדילו ולכן לא חשש עליהם, וצ"ב.

ועוד נמצא בדעת זקנים לבעלי התוס' (לעיל שמות פ"ד מקרא כ"ד) וז"ל אע"פ ששבט לוי לא היו משועבדים מ"מ לא היה רוצה (פי' אהרן) שיבואו במקום שיראו ישראל בצרה וחזרה משום צפורה ובניה כו' עכ"ל, והבן.

בהא דכתיב בקרא דידן אחר שלוחיה, יל"ה למ"ד (מכילתא יתרו פ"א) דגירשה בגט, למה יתרו הביאם חזרה אל משה, וי"ל דרצה לזכות להיות חותנו דמשה משום דהיה חשוב וכדכתיב אשר עשה אלקים למשה ולישראל וגו' וכדכתיב חתן משה עיין רש"י, ולכן החזירם.

עוד יל"ה להאי מ"ד דא"כ מהו דכתיב להלן (מקרא ו') ואשתך, ושוב נמצא דכתב בעל הטורים וז"ל אשת משה אחר שלוחיה פי' היא כאשתו שאין נושאין גרושתו עכ"ל. ועיין מלבי"ם.

י"ח ג'. ואת שני בניה אשר שם האחד **גרשם** כי אמר גר הייתי בארץ נכריה. יל"ה למה חזר הכתוב באומרו אשר שם האחד גרשם כי אמר וגו' דהרי זה כבר כתיב לעיל (שמות פ"ב מקרא כ"ב) ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר וגו', וי"ל דהוא משום דעד עתה לא הוזכר שמו דאליעזר רק הוזכר שנולד (לעיל שם פ"ד מקרא כ') ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו', ולכן עתה אמר הכתוב (להלן מקרא ד') ושם האחד אליעזר וגו' וכיון שהזכיר הכתוב את הטעם למה קרא שמו אליעזר לכן הזכיר נמי הטעם למה קרא שמו גרשם שנולד תחילה. ושוב נמצא דהכי הקשה באוה"ח הק'.

הכא כתיב כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ולהלן (מקרא ד') כתיב כי אלקי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה, ובסדר המעשים שהיו, קודם הקב"ה הצילו מחרב פרעה ואח"כ נעשה לגר בארץ נכריה לו, ועיין מה שתי' באוה"ח הק'.

י"ח ד'. ושם האחד אליעזר כי אלקי אבי **בעזרי ויצלני מחרב פרעה.** פרש"י וז"ל מחרב פרעה כשגילו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש עכ"ל, וכן פרש"י לעיל שמות פ"ב מקרא ט"ו יעו"ש, והנה כתיב (שם פ"ד מקרא י"א) ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה' ופרש"י וז"ל מי שם פה וגו' מי למדך לדבר

כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי או מי ישום אלם מי עשה פרעה לאלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך ולא ספקלטורין ההורגים מי עשאו עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה עכ"ל, ויל"ה דכיון שצוארו של משה נעשה שיש א"כ אמאי הוצרכו להעשות כל אלו הנסים שהיו בפרעה ומשרתיו כי אף אם פרעה היה מתאמץ להורגו והם לא היו מתחרשים ומסתמים ג"כ לא היתה בידם יכולת להרגו והיינו משום שצוארו נעשה לשיש, ויל"ה דאי לאו אלו הנסים היו יכולים להרגו באופן ובמקום אחר ולא בצואר דוקא, ועוד י"ל דהנה הקשה בעץ יוסף (דב"ר ב' כ"ט ד"ה וקחת החרב) דכיון שנעשה צוארו שיש למה הוצרך לברוח מן הבימה מפני פרעה דהא אף אי לא היה בורח לא היו יכולים להרגו אחר שנעשה צוארו שיש ותרין דברח משום דלאו בכל שעה איתרחיש ניסא יעו"ש, ולפי"ז י"ל דאי לאו אלו הנסים היו יכולים לתפסו שלא יברח וכיון דאלו בכל שעה איתרחיש ניסא א"כ לא יהיה צוארו לשיש עד עולם וח"ו היו יכולים להרגו ולכן הוצרכו לכל אלו הנסים.

י"ח י"ב. ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלקים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלקים. פרש"י וז"ל עולה כמשמעה שהאי כולה כליל זבחים שלמים עכ"ל, כתוב התוס' (חולין ג' ב' ד"ה קסבר) דשחיטת העובד כוכבים פסולה משום דכתיב וזבחת ודרשינן מה שאתה זובח אתה אוכל כלומר אותו שהוא בר זביחה לאפוקי עו"כ ואוכל נבילות להכעיס שאינם צריכים לאכול דוקא בשחיטה יעו"ש, וא"כ יל"ה היאך אכלו עם יתרו והרי עדיין לא נתגייר וא"כ השחיטה היתה פסולה, ויל"ה דלהכי כתיב לאכל לחם עם חתן משה והיינו לחם דייקא ולא הבשר, ויל"ה זה אינו להאב"ע דכתב לאכל לחם שלמים, ועוד י"ל דיתרו כבר נתגייר (אף שזה היה קודם מתן תורה) ושוב נמצא כן ברמב"ן יעו"ש.

י"ח כ"ז. וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו. פרש"י וז"ל וילך לו אל ארצו לגייר בני משפחתו עכ"ל, (עיין מש"כ להלן במדבר בהעלותך פ"ו מקרא כ"ט), יל"ה למה יתרו לא הביא עמו את בני משפחתו כשבא אל משה, ויל"ה דרצה לאמת הדבר שצריך להתגייר ומאחר שראה האמת חזר לגייר בני משפחתו, ועוד י"ל דפחד שאם יביא את בני משפחתו א"כ משה רבינו לא יסכים לצאת לקראתו ולעשות עמו כל ענין הפגישה שעשה לו ולכן לא הביאם.

והא דפרש"י כן, י"ל חדא דאל"כ מהו וישלח משה את חתנו דהוה כולל אע"כ דשלח משה את חתנו כדי לגייר בני משפחתו דיתרו, ועוד י"ל דמפני מה חזר לארצו והרי היה מנודה שם כדאי' תנחומא שמות י"א וכן פרש"י לעיל שמות פ"ב מקרא ט"ז, אע"כ שחזר כדי לגייר בני משפחתו.

בענין הגירות משמע מהכא דהיה גירות אף קודם רות, וכן משמע מדפרש"י (בראשית לך פ"ב מקרא ה') אברהם גייר את האנשים ושרה את הנשים, ועוד ארז"ל (שמו"ר סוף פ"א) אברהם גדול לגרים, וכן מבואר בגמ' (ע"ז ט' א') מדאמר' תד"א ו' אלפים שנה הוי העולם כו' שני אלפים תורה כו' אלא מואת הנפש אשר עשו בחרן כו' וחזינן דאותה גירות חשבינן ליה כמתן תורה לענין דהו"ב אלפים תורה, וכן מבואר בגמ' (ע"ז ט' א') מדאמר' תד"א ו' אלפים שנה הוי העולם כו' שני אלפים תורה כו' אלא מואת הנפש אשר עשו בחרן כו' וחזינן דאותה גירות חשבינן ליה כמתן תורה לענין דהו"ב אלפים תורה, ובגמ' (סוטה י"ב ב') גבי בת פרעה שהלכה לרחוק מגילולי בית אביה, ועוד מצינו גירות במתן תורה להלן משפטים פכ"ו מקרא ד' רש"י ד"ה באגנות, ועיין טורי אבן מגילה י"א א' ובהגהות אמרי ברוך שם, ועיין בספר חו"ב (יבמות ס"ז סק"ב ד"ה נראה).

י"ט א'. בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. ארז"ל (תנחומא יתרו ט') בחדש השלישי זה שאמר הכתוב (משלי ב' ז') יצפן לישרים תושיה מגן להלכי

והנה יל"ה בדברי רש"י מאי קשיא למה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו כו', והרי כן מצינו בכל המסעות שבפרשת מסעי כדכתיב שם (פל"ג מקראות ה' ו') ויחנו בסכות ויסעו מסכות, וכן בכל המסעות, ושוב נמצא דכן הקשה הרמב"ן יעו"ש.

י"ט ג'. **כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל.** ולהלן (מקרא ו') אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, ויש לדקדק למה כתיב אשר "תדבר" ולא אשר "תאמר" או אשר "תגיד", וי"ל דבאמת אף הכא היה צריך הכתוב לומר כה "תדבר" אל בני ישראל כמו בכל התורה, אלא דרצה הכתוב ללמדנו שלגברים צריך לדבר דברים קשים כגידין ולנשים צריך לדבר באמירה רכה ולכן אמר כה תאמר וגו' ותגיד וגו', ולהלן לא כתיב כן רק כתיב אלה הדברים אשר תדבר וגו' משום דאחר שלימדנו זה הדבר פעם אחת שוב אין צריך לאומרו פעם שנית.

עוד יל"ה למה לא אמר הכתוב אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ואל בית יעקב, וי"ל דלא אמר גם ואל בית יעקב כדי לומר שמשם רבינו עצמו לא דיבר אל הנשים רק מסר להם הדברים ע"י שליחות.

י"ט ד'. **אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי.** פרש"י וז"ל על כנפי נשרים כנשר הנושא גוזלו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתיירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלקים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם עכ"ל, יל"ה דהא כתיב שם להלן מיניה (בשלח פי"ד מקרא כ') ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה ופרש"י וז"ל ויהי הענן והחשך למצרים ויאר עמוד

תם כו' רבי יונתן בשם ר"י הגלילי אומר תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קפל הקב"ה לתן תורה לדור המדבר שהיו ישרים כיון שיצאו ממצרים אחר שלשה חדשים נתן להם את התורה שנאמר בחדש השלישי הוי יצפן לישרים תושיה ע"כ וכן הוא בתנחומא לך י"א, הא דאמר המדרש שהיו ישרים לכאורה צ"ל דהיינו קודם ובשעת מתן תורה דהא אח"כ כולם מתו במדבר מפני חטא העגל, וזה אינו, מדכתיב (ירמיה ב') הלך וקראת באזני ירושלים כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה.

עוד ארז"ל (תנחומא יתרו י"א) אמר רבי יצחק אף מה שהנביאים עתידין להתנבאות כלם קבלו מהר סיני כו' ולא הנביאים בלבד אלא אף כל החכמים שהיו ושעתידין להיות כו' ע"כ, וצ"ב דבשלמא קודם מתן תורה איכא למימר יצפן לישרים תושיה והיינו שהקב"ה שמר לישרים את התורה אבל אחר מתן תורה מה שייך לומר יצפן לישרים תושיה והרי כולם כבר קבלו את התורה במעמד מתן תורה בהר סיני, ומסתברא דמה שאמר שלמה המע"ה יצפן לישרים תושיה אמר זאת גם לדורות שלאחר מתן תורה, וי"ל דאח"כ כולם קבלו התורה כל אחד חלקו במעמד מתן תורה אבל כל זמן שלא עמל ויגע להוריד את חלקו בתורה מן השמים עדיין זה נשאר שמור למעלה וא"כ א"ש הא דכתיב יצפן לישרים תושיה, וק"ל.

י"ט ב'. **ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר.** פרש"י וז"ל ויסעו מרפידים למה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה, ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד אבל כל שאר החניות בתרעומות ובמחלוקות עכ"ל, ואף שביאתן לרפידים דהיינו חניה ג"כ היה בתרעומות ובמחלוקות מ"מ נסיעתן היה בתשובה.

האש את הלילה לישראל והלך לפניו כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים עכ"ל, והשתא כיון שהיה למצרים חשך מהענן והערפל איך שייך לומר שהיו זורקים חצים ובליסטראות על הענן והרי לא ראו מאומה.

והעירוני ליישב דלכאורה אין החושך אלא למנוע אור עמוד האש וא"כ הוה להו אור כדרכם בלילה ומסתמא הדליקו נר או אש וזרקו לעבר ישראל אף שלא ראו את ישראל מ"מ ידעו היכן חניתם, ויש לדחות דהנה ארז"ל (שמו"ר י"ד ג') כך היה הקב"ה שולח ענן וחושך ומחשיך למצרים ומאיר לישראל כשם שעשה להם במצרים כו' ע"כ, ומבואר דהחושך שהיה להם כאן היה כהחושך שהיה להם במצרים שלא ראו שם מאומה בשעת מכת חושך.

וי"ל דהנה איתא במכילתא הכי, ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך הענן אל ישראל והחשך אל מצרים ישראל באורה ומצרים באפלה כענין שנאמר לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים כו' ולא עוד אלא מי שהוא נתון באפלה רואה את מי שהוא באורה מצרים שהיו שרויים באפלה רואים את ישראל שרויים באורה אוכלים ושותים ושמים והיו מזרקים בהם בחצים ובאבני בליסטרא והיה הענן והמלאך מגין עליהם כו', ולהלן שם, ולא קרב זה אל זה כל הלילה מגיד הכתוב שהיה המצרי עומד ולא היה יכול לישוב ולא היה יכול לעמוד פורק אינו יכול לטעון טוען אינו יכול לפרוק מפני שהוא מש באפלה שנאמר וימש חשך ד"א ולא קרב זה אל זה כל הלילה ולא קרב מחנה מצרים למחנה ישראל ולא מחנה ישראל למחנה מצרים ע"כ, ונמצא דמה דאיתא שהיה למצריים חושך כמו חושך מצרים הרי זה תלוי בב' פירושי המכילתא בקרא דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה, והשתא י"ל דהא דאיתא בשמו"ר דלעיל ה"ז כפירוש קמא שלא ראו ולא זזו וכמו במכת חושך, אבל מה שרש"י פירש הרי זה לפירוש בתרא, והבן.

והנה לפירוש קמא שלא היו יכולים לזוז מפני וימש חשך א"כ כיון שהיה ממשות של חושך איך יתכן שמצרים ראו את ישראל כדאמרו במכילתא, ועוד

היאך זרקו חצים ואבנים והרינ לא היו יכולים לזוז, אלא על כרחך דמה שאמר המכילתא בתחילה שמצרים ראו את ישראל וזרקו חצים ואבנים אין זה לפירוש קמא, אלא לפירוש בתרא דלא קרב מחנה מצרים למחנה ישראל דלזה הפירוש ראו וגם זזו המצריים.

י"ט ו'. **ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל.** פרש"י וז"ל אלה הדברים לא פחות ולא יותר עכ"ל, יתכן הכונה כך, שהרי מצינו כמה פעמים שמשא ריבנו הוסיף מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום (שבת פ"ז א'), ועל כן א"ל הקב"ה למשה הכא אלה הדברים לא פחות ולא יותר, וק"ל.

י"ט ז'. **ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו ה'.** ולהלן (מקרא ח') כתיב ויענו כל העם יחדו וגו', וי"ל דכיון שמשא לא אמר אלא לזקני העם א"כ היאך כתיב ויענו כל העם, וי"ל דמשא אמר לזקני העם וזקני העם אמרו אל העם, והא דכתיב אח"כ וישב משה את דברי העם אל ה' דלדברינו מנין למשה תשובת העם דלכאורה רק זקני העם שאמרו לישראל הדברים הם ידעו תשובת העם אבל משה מנין ידע, י"ל דאף משה שמע כשהעם ענו, ועוד י"ל דזקני העם אמרו למשה תשובת העם, וכן מצינו בפרשת בשלח גבי קריעת ים סוף (לעיל פ"ד מקרא ט"ו) דכתיב ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי וגו' ואע"ג דלא כתיב בהדיא שמשא צעק מ"מ מתשובת הקב"ה אנו למידין כן וכדפרש"י שם, וכן הכא דאף שלא כתיב בהדיא דמשא שמע מ"מ אנו למידין דשמע מדכתיב וישב משה את דברי העם אל ה'.

ויתכן לפי"ז ליישב הא דקשו המפרשים למה הכא כתיב "נעשה" לחוד, ולהלן (משפטים פכ"ד מקרא ז') כתיב "נעשה ונשמע", ויתכן ליישב דהתם שמעו מפי משה עצמו ולכן אמרו גם ונשמע והיינו מפני ששמעו ממשא עצמו ששמע מהקב"ה, ומשא"כ הכא שלא שמעו מפי משה עצמו רק מזקני העם, דאינו דומה

שומע מפי תלמיד לשומע מפי הרב וכדכתב הרע"ב אבות פ"ד מ"ד.

ושוב נמצא דהכי הקשו הרמב"ן והאזה"ח הק' ותירצו דבאמת משה אמר רק לזקני העם אלא שאמר להם במעמד כל העדה כיון שנצטוו כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל והם בנ"י לא המתינו לעצה ובחירה דהזקנים ומיד אחר ששמעו דבר ה' ממש קפצו וענו יחדיו כל אשר דבר ה' נעשה עכ"ל יעו"ש, ולת' זה אין ליישב החילוק בין נעשה לנעשה ונשמע הנה"ל, והבן.

י"ט ט'. ויענו כל העם יחדו ויאמר כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה'. פרש"י וז"ל וישב משה את דברי העם וגו' כו' וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשע שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני אני צריך להשיב עכ"ל, לכאורה אפשר לומר עוד דבאמת מצד הקב"ה לא היה צריך משה להשיב כי הקב"ה ודאי יודע, אלא דמשה רצה לשבח את ישראל, והיינו דהנה כתיב לעיל (מקרא ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ופרש"י וז"ל אלה הדברים לא פחות ולא יותר עכ"ל, וחזינו דמשה רבינו רצה לשנות קצת כדי שבנ"י יקבלו הדברים וע"ז הקב"ה א"ל לא פחות ולא יותר, וכיון דבנ"י קבלו הדברים על אף שלא שינה הדברים לכן שיבח משה את ישראל והשיב להקב"ה מה שענו.

ומה שפרש"י הכא וכי צריך היה משה להשיב כו', ק"ק דמאיך פרש"י (ויקרא פ"א מקרא א') וז"ל לאמר כו' ד"א צא ואמור להם דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר וישב משה את דברי העם אל ה' וגו' עכ"ל, ומבואר בזה דהכא הקב"ה א"ל למשה להשיבו תשובת ישראל, ומה שייך להקשות וכי צריך היה משה להשיב, דהרי נצטוו להשיב, וצ"ב.

י"ט ט'. ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל

ה'. פרש"י וז"ל וגם כך גם בנביאים הבאים אחריו עכ"ל, יל"ה מנין לפרש כך, דהרי משמעות הכתוב דלא רק בי יאמינו לעולם אלא גם כך יאמינו לעולם, ושוב נמצא דכתב באזה"ק הק' לפרש וגם כך יאמינו לעולם היינו שבאמצעותך יאמינו בנ"י לכל הנביאים הבאים אחריו בכל דור ודור עכ"ל יעו"ש.

עוד פרש"י וז"ל ויגד משה וגו' ביום המחרת שהוא רביעי לחדש, את דברי העם וגו' תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי השליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו עכ"ל, הא דפרש"י תשובה על דבר זה כו', ר"ל דלכאורה מפני מה כתיב ויגד משה וגו' והרי כבר כתיב קודם וישב משה את דברי העם אל ה', ולכן פרש"י תשובה כו', וק"ל.

י"ט י"א. והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני. פרש"י וז"ל לעיני כל העם מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם עכ"ל, יל"ה דהא כבר כתיב להלן (פ"כ מקרא ט"ו) וכל העם רואים את הקולות וגו' ופרש"י וז"ל וכל העם רואים מלמד שלא היה בהם סומא כו' עכ"ל.

י"ט ט"ו. ויאמר אל העם היו נכנים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה. פרש"י וז"ל היו נכונים לשלשת ימים לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה מדעתו כדברי רבי יוסי ולדברי האומר בששה בחודש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי עכ"ל, יל"ה דהא להלן (מקרא ט"ז) כתיב בהדיא ויהי ביום השלישי בהית הבקר וגו' ולא משמע דהיינו יום הרביעי, ושוב נמצא דכתב בהעמק דבר שם וז"ל ויהי ביום השלישי לבד יום הראשון שלא היה לילו עמו עכ"ל, ועיין שבת פ"א א' בזה הסוגיא.

י"ט י"ז. ויוצא משה את העם לקראת האלקים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר. פרש"י

וז"ל לקראת האלקים מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה שנאמר ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא עכ"ל, תנן (אבות פ"א מ"א) משה קבל תורה מסיני כו', והא דקתני מסיני ולא בסיני כבר פירש הרע"ב שם מסיני ממי שקבלה בסיני, ואפשר לנו לומר עוד דהתנא נקט לישנא דקרא דכתיב ה' "מסיני" בא, וק"ל.

עוד פרש"י וז"ל בתחתית ההר לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית עכ"ל, יל"ה דהא להלן (מקרא כ"א) כתיב ויאמר ה' אל משה רד העם בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב ופרש"י וז"ל פן יהרסו וגו' שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר עכ"ל, והשתא אי נתלש ההר ממקומו מה כל זו האזהרה, וצ"ל דקודם מתן תורה אחר שהסכימו לקבל התורה סר מעליהם ההר.

י"ט כ"ד. ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל ה' פן יפרץ במ. פרש"י וז"ל לך רד והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה עכ"ל, ולכאורה אפשר לומר עוד דהא דמשה הוצרך להתרות בעם שנית היינו משום שהעם יראו את אהרן והכהנים עולים ג"כ וירצו גם הם לעלות.

יל"ה למה בפעם הראשונה שאמר הקב"ה למשה (לעיל מקרא כ"א) רד העד בעם, לא א"ל הקב"ה אז ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים, וי"ל דהוא משום שהקב"ה ידע מלכתחילה שמשה לא ירד מיד וכמבואר בכתובים, ועיין שפתי חכמים סוף אות ה'.

י"ט כ"ה. וירד משה אל העם ויאמר אליהם. פרש"י וז"ל ויאמר אלהם התראה זו עכ"ל, יל"ה למה הזכיר הכתוב רק ירידת משה אל העם להזהירם ולא הזכיר גם עליית משה אהרן והכהנים אל ההר, ושוב נמצא דכתב הספורנו וז"ל לך רד עתה

בהיותי מדבר היה מדבר למטה מן ההר, ועלית אתה ואהרן אחר תשלום עשרת הדברות בפרשת משפטים כאומרו ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וגו' עכ"ל, והבן.

כ' א'. וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר. פרש"י וז"ל לאמר מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו עכ"ל, ולעיל מיניה פרש"י וז"ל את כל הדברים האלה מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו עכ"ל, ולפי"ז היו עונין כשחזר ופירש דוקא, וק"ל.

כ' ב'. אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. פרש"י וז"ל מבית עבדים מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים עכ"ל, ביאור החילוק אם עבדים למלך אם עבדים לעבדים, אין לומר דהוא, דעבדים למלך עושים רק מה שהמלך גוזר עליהם אבל עבדים לעבדים היינו שעבדי המלך מוסיפים גזירות על גזירות המלך, ואין לומר דכך הוא הביאור הכא, דא"כ נמצא חלילה מייעוט מהשבח דהשי"ת, דלדברינו אלו נמצא שהקב"ה הצילם מצרה פחותה והיינו שהצלים מבית עבדים ולא מצרה גדולה והיינו מעבדים לעבדים, וח"ו לומר כן, אלא הביאור הוא, דעבדים למלך צריכים ישועה גדולה יותר בהיות שהמלך בעצמו שולט עליהם בכל שעה, אבל עבדים לעבדים צריכים פחות ישועה כדי ליפדות מהעבדות כי אין המלך עצמו שולט עליהם, וזהו השבח הגדול דהשי"ת שפדם אפילו מידי מלך ולא רק מידי עבדי המלך.

כ' ג'. לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. פרש"י וז"ל אלהים אחרים שאינן אלהות אלא אחרים עשואם אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים

נדרשים כדפרש"י לעיל מקרא א', ולכן פרש"י אם תכבד יאריכון ימיך ואם לאו יקצרון, והבן.

כ' ט"ו. וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחק. פרש"י וז"ל ויעמדו מרחק היו נרתעין לאחוריהם י"ב מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירן שנאמר מלכי צבאות ידדון ידדון עכ"ל, לכאורה הכהנים לא היו נרתעין לאחוריהן שהרי היו בהר, דעצם זה שהיו בהר ה"ז ראייה שהיו בדרגה גבוהה יותר משאר העם וא"כ מסתברא שהם לא היו נרתעין כשאר העם, ופשוט דמשה וכן אהרן לא היו נרתעין לאחוריהן.

כ' י"ז. ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. אפשר לבאר, דאדם שניכר על פניו שיש לו יראת שמים ויראת חטא, והוא בודאי יודע מכך, הרי הוא מתבייש לחטא, שעכשיו יאמרו הבריות דמה שניכר על פניו אינו אמת, וזהו ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, וק"ל.

כ' י"ט. ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. פרש"י וז"ל כי מן השמים דברתי כו' ד"א הרכין השמים ושמי השמים והציען על ההר וכה"א ויט שמים וירד עכ"ל, וכן פרש"י לעיל פי"ט מקרא כ' יעו"ש.

כ' כ"ב. ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה. פרש"י וז"ל ותחללה הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבוא עליו כורת ומחבל והרי הדברים ק"ו ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י

אחרים זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלהות אצלו כו' עכ"ל, יל"ה דהא כתיב (תהלים צ"ה ג') כי אל גדול ה' ומלך גדול על כל אלהים, ועוד כתיב (שם צ"ו ד') כי גדול ה' ומהלל מאד נורא הוא על כל אלהים, ועוד כתיב (שם צ"ז ז') השתחוו לו כל אלהים, ומדלא כתיב בהני כתובים אלהים אחרים אלא רק אלהים, הרי זה לכאורה משמע דהכונה שהם אלהים אחרים זולתו יתברך, והא כתב רש"י דגנאי הוא, ושוב נמצא בשערי אהרן בשם הט"ז בספרו דברי דוד וז"ל מש"כ רש"י שגנאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלהות אצלו יש מקשה הוא כתיב זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו וכן אין כמוך באלהים והרבה כן, ולא הבין דברי רש"י כאן, דעיקר הגנאי הוא מכח מאמר אחרים דלשון אחרים משמע דיש לו ח"ו דמיון לו כמו שתמצא בגמרא אחרים אומרים דאותן אחרים הם ג"כ גדולים כמו הת"ק אלא שהם אנשים אחרים ואף שתאמר שאינם במעלה כמו הת"ק עכ"פ יש להם דמיון להת"ק וזהו גנאי כלפי מעלה, וק"ל.

כ' י"ב. כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לך. פרש"י וז"ל למען יארכון ימיך אם תכבד יאריכון ימיך ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן עכ"ל, לכאורה מש"כ רש"י שד"ת נוטריקון הם כו', אין זה כלל בכל מקום, דהא לעיל (מקרא א') כתיב וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר ופרש"י וז"ל וידבר אלקים אין אלקים אלא דיין וכה"א אלקים לא תקלל ותרגומו דיינא לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאו אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כך ת"ל וידבר אלקים דיין להפרע עכ"ל, ומצינו דיש פרשיות בתורה שאף אם לא קיים לא מקבל פורענות, ועל כרחך דאין זה כלל בכל מקום שד"ת נוטריקון הם נדרשים, והשתא כיון שכן מנין דאם לאו יקצרון, אלא משום שזה איירי בעשרת הדברות ובזה אמרינן שד"ת נוטריקון הם

פסיעותיך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג במ מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיון אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו עאכ"כ עכ"ל, ואף אם חבירך אינו מקפיד על בזיונו ג"כ אין לך היתר לבזותו וכמו האבנים גופא, וק"ל.

והעירוני בזה"ל, במש"כ (סוף פרשת יתרו) שאין לבזות אדם שלא מקפיד על בזיונו, יעוי' ח"ח הל' לשה"ר כלל ג' בהגה"ה שעל באמ"ח ז', שכתב בזה"ל, דהלא לענין שאר איסורים שבין אדם לחבירו כמו גזל ועושה וכיוצא"ב, אם ירצה לגזול ולעשוק את חבירו ולא יעלה בידו, בודאי אין בידו עון גזל ועשוק, משא"כ בזה אף אם לא האנו מעשיו אינו יוצא מכלל עון לשה"ר וכמו שכתבנו מהגמרא דעל זה היה המעיל בא לכפר, ועל כרחק משום דעצמיות הדבור של גנות על חבירו הוא עון בפני עצמו, לבד מה שלפעמים מסובב עי"ז היזק לחבירו כו' עכ"ל ח"ח יעוי' ש"היטב, ולכאורה מדברי ח"ח האלו יש ללמוד שגם אם אחד נתן בפירוש רשות לאחר לספר עליו לשה"ר עדיין אי"ז מתיר לומר הלשה"ר, ויש לפי"ז להסתפק אם לבזות את חבירו שאינו מקפיד גם אסור כמו שכתבת או לא, והיינו אי בזיון כלשה"ר דמי אי לא לענין זה, והנה בשבילי חיים (סוף אות כ"ה) כתב וז"ל שלענ"ד שלשה"ר אינו יוצא מכלל עבירות שבין אדם לחבירו ואם אין שום לתא (שייכות) דבין אדם לחבירו כגון שאחד נתן בפירוש רשות לאחר לגלות ענין גנות שלו, אף אם נימא שאין עיקר יסוד איסור לשה"ר משום הפגיעה בחבירו, מ"מ ע"י המחילה אזלא ליה איסור לשה"ר ועיין בזה לקמן כלל ח' שבילי חיים ב' וכו' עכ"ל, ולדבריו נמצא דמן הדין מותר לחבירו לספר עליו לשה"ר בה"ג דמחל למספר, וכיון שכן, לכאורה כ"ש לענין בזיון שמותר לחבירו לבזותו אם אינו מקפיד על בזיונו, ונמצא מבואר דלא כמש"כ למעלה דזהו אסור, והשתא דאתינן להכי יקשה איך כתב רש"י

שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהן ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו עאכ"כ שלא תבואהו פורענות עכ"ל, תנן (אבות פ"א מ"ז) נתאי הארכלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות, הקשה בשפת אמת דבאבות דר"נ איתא שאהרן נתחבר לרשעים כדי להחזירן למוטב והרי אסרו כאן יעו"ש תי', ובספרנו אבני אהרן למס' אבות תי' דכל מה שאסר התנא התחברות לרשעים אפילו להחזירם בתשובה היינו משום דחיישינן שמא יתפס אחר הרשע אבל אהרן שודאי לא היה נתפס אחריהם י"ל דהוה שרי ליה ע"כ (יעו"ש ביתר אריכות), והנה לפי מה שפרש"י הכא שהמטיל שלום לא תבואהו פורענות יש להוסיף עוד על תי' זה, דהנה פירש הרע"ב ואל תתחבר לרשע כי אע"פ שאינו עושה כמעשהו מ"מ נוטל שכר כמותם, והנה אהרן ודאי לא היה לו לחשוש פן יטול שכר כמותם, כיון שהמטיל שלום לא תבואהו פורענות שהרי היה מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ועוד בין איש לאשתו.

ולדברי רש"י הכא יש לפרש המשנה התם ע"ד הדרוש הכי, ואל תתחבר לרשע והיינו דקאי על מי שיש עליו חשש פן יתפס לצד הרשע, ואל תתיאש מן הפורענות והיינו דקאי על מי שאין עליו חשש כזה ושיוודע להחזיר בתשובה, שלא יתיאש מלכתחילה שלא להחזיר בתשובה, כי מפחד מן הפורענות, והיינו כמש"כ הרע"ב דהמתחבר לרשע נוטל שכר כמותם, ועוד יש לפרש דהפורענות זהו שמפחד מאלימות הרשע שמא יכהו וכדומה, כדארז"ל (ערכין ט"ז ב') עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה כו', והטעם שלא יתיאש מסיבת הפחד, כיון שהאמת שלא יהיה לו פורענות, כי המטיל שלום בין אדם למקום לא תבואהו פורענות והרשע גם אם ירצה להרע לו לא יוכל לו.

כ' כ"ג. **ולא תעלה במעלת על מזבחי** אשר לא תגלה ערותך עליו. פרש"י וז"ל אשר לא תגלה ערותך שע"י המעלות אתה צריך להרחיב

אע"ג דדש ביה בשמיה וביאר רש"י בד"ה דדש ביה
כבר הורגל בכך שמכנים אותו כן ואין פניו מתלבנות
ומ"מ זה להכלימו מתכוין, ועיין במהרש"א שם, ועיין
עוד קובץ שיעורים להגה"ק ר"א וסרמן זצ"ל (בבא
בתרא אות מ"ט) שיש בזיון שאע"פ שבפועל מבזה
יחיד והוא מוחל מ"מ חשיב מבזה הרבים יעו"ש.

שאבנים אין נוהגין בהם מנהג בזיון הוא מן מדת
חסידות ולא מן הדין, וא"כ אתי שפיר מה שכתבת
למעלה, כי גם אדם שאינו מקפיד על בזיונו דמותר
מן הדין לבזותו מ"מ מן מדת חסידות אין ראוי לבזותו
וכהאבנים גופא וכנ"ל, עכ"ל ההערה.
ובמש"כ לעיל דמן הדין מותר לבזות חברו כשאינו
מקפיד, עיין בגמרא (ב"מ נ"ח ב') מכנה היינו מלבין

פרשת משפטים

כ"א א'. ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. ארז"ל (תנחומא משפטים ה'), ועיין שמו"ר ל' י"ב) ואלה המפטים זה שאמר הכתוב מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן וגו' אונקלוס הגר כו' כך לעולם אין אדם נימול אינו יכול ללמוד תורה שנאמר מגיד דבריו ליעקב למי שהוא מל כיעקב לא עשה כן לכל גוי משום שהם כל הגוים ערלים כו' ע"כ, קצת יל"ה דא"כ הול"ל מגיד דבריו לאברהם והיינו משום שקיים בראשונה מצות מילה ולמה יחס הכתוב מצות המילה ליעקב, וצ"ל דהא דאמר למי שהוא מל כיעקב היינו כעם ישראל ואין הכונה כיעקב עצמו וק"ל. ואית גירסא במדרש למי שהוא מל "ב" יעקב ולזה ניחא.

כ"א י'. אם אחרת יקח לו שארה כסותה וענתה לא יגרע. פרש"י וז"ל אם אחרת יקח לו עליה עכ"ל, ומבואר נמי הכא דמותר לאדם לישא ב' נשים, והאידינא יש ע"ז חרם דרבינו גרשום כדאיתא בשו"ע אה"ע סי' א' סעיף י' יעו"ש.

כ"א ט"ז. וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת. פרש"י וז"ל מות יומת בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא כו' עכ"ל, יל"ה למה לא פרש"י זאת לעיל (מקרא ט"ו) דכתיב ומכה אביו ואמו מות יומת ופרש"י וז"ל מות יומת בחנק עכ"ל והתם הו"ל לרש"י כבר לומר כל מיתה כו', ושוב נמצא דכן הקשה בשפתי חכמים אות ת' יעו"ש.

כ"א כ'. וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם. קצת יש לדקדק דכיון דהכתוב מדבר בב' גברי א"כ למה לא אמר ומתו לשון רבים.

כ"א כ"ב. וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים. יל"ה למה

כתיב ויצאו ילדיה לשון רבים, דלכאורה הול"ל ויצא ילדה לשון יחיד, ואדרבא אם יצא כך כ"ש אם יצאו יותר.

כ"א כ"ו. וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו תחת עינו. פרש"י וז"ל תחת עינו וכן בכ"ד ראשי אברים כו' ולמה נאמר שן ועין כו' ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין עכ"ל, יל"ה האידינא דיש שנים העשויות מפלסטיק וכד'. ועי' בס' תשובות הגר"ח ח"א בפ' משפטים.

יש לדקדק דלכאורה הו"ל לכתוב לומר ושחתם לשון רבים, וכן להלן (מקרא כ"ז) שנם לשון רבים דהא מדבר הכתוב בב' גברי. ועי' בספרנו תשובות הגר"ח ח"א שער תשו' התורה תשו' כ"ה.

כ"א כ"ח. וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ובעל השור נקי. יש לדקדק דכיון דמדבר הכתוב בב' גברי א"כ היה צ"ל ומתו לשון רבים וביותר דהא באשה לא שייך לומר ומת לשון זכר.

עוד יש לדקדק דלכאורה היה צריך לומר ולא תאכל את בשרו או ולא יאכל בשרו ומהו ולא יאכל את בשרו.

כ"א ל"א. או בן יגח או בת יגח כמשפט הזה יעשה לו. יל"ה למה לא אמר הכתוב זאת לעיל (מקרא כ"ט) בהדי דוהמית איש או אשה והיינו גם או בן או בת, ולמה יחד להם כתוב נפרד.

כ"א ל"ב. אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל. יש לדקדק דלכאורה היה צריך הכתוב לומר אם עבד או אמה יגח השור, ואולי י"ל דהוא משום הא דכתיב להלן בקרא דידן יתן לאדניו, והשתא אי הוה כתיב

אם עבד או אמה יגח השור היה צ"ל יתן לאדניו או לאדניה, אבל עתה דכתיב אם עבד יגח השור או אמה אין צורך להאריך ודי לומר יתן לאדניו ופשיטא דגם לאדניה אם נגח האמה כי כתיב גם או אמה.

כ"ב כ"ד. אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך. פרש"י וז"ל את עמי כו' ד"א את העני שלא תנהוג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי, את העני עמך הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני עכ"ל, הא דפרש"י הוי כו' אפשר דהיינו נמי כדארז"ל יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני עושה העני עם בעה"ב ולכן הוי כו', וק"ל.

כ"ב כ"ה. אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו. ארז"ל (תנחומא משפטים ט') אם חבל תחבל אומר לו הקב"ה אם הוא חייב לך אף אתה חייב לי שנאמר (מ"א – ח' מ"ו) כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ע"כ, משמע מדברי המדרש שאם תשיב לו המשכון כמו שמחלת ולא הקפדת על חובך כך גם אני הקב"ה אעשה כן שלא אקפיד עמך על חובך שאתה חייב לי. ומעין זה ארז"ל (שבת קנ"א ב') כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים, ועוד ארז"ל (שם קכ"ז ב') הדין חבירו לכ"ז דנין אותו לזכות.

כ"ב כ"ה. מלאתך ודמעך לא תאחר בכור בניך תתן לי. פרש"י וז"ל ודמעך התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע עכ"ל, בתוי"ט (תרומות פ"ג מ"ו) כתב דהתרומה נקראת דמע לפי שנוהגת בלח יעו"ש. ורש"י בתמורה (ד' א' ד"ה זו תמורה) כתב כן, וקצת צ"ב דהכא כ' דאינו יודע והתם פירש כן.

כ"ג ט'. וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים. פרש"י וז"ל וגר לא תלחץ בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע עכ"ל, אפשר דהוה קשיא ליה

לרש"י דהא כבר כתיב כן לעיל (פכ"ד מקרא כ') וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים, ולכן פירש בהרבה מקומות כו', וק"ל.

כ"ג כ"ח. ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך. פרש"י וז"ל הצרעה מן שרף העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל שבע אומות לא מנה כאן אלא אלו וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה שעל שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה עכ"ל, והיינו דקשיא לרש"י למה לא כתיב הכא גם האמרי הפרזי היבוסים והגרשתי ולכן פרש"י והצרעה כו'. אלא דצריך להבין למה קשיא לרש"י דליכתוב גם הגרשתי והרי לעיל (מקרא כ"ג) לא הוזכר הגרשתי.

כ"ג ל"א. ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר כי אתן בידכם את ישיבי הארץ וגרשתמו מפניך. הא דכתיב כי אתן בידכם יל"ה למה צריך לזה והרי כבר כתיב (לעיל מקרא כ"ח) ושלחתי את הצרעה וגו', וי"ל דהצרעה היתה דוקא לכנעני החתי והחוי כדפרש"י שם, ולכן צריך כי אתן בידכם והיינו לאמרי הפרזי היבוסים והגרשתי, וק"ל.

כ"ג ל"ב. לא תכרת להם ולא להיהם ברית. יל"ה מהא דכתיב (בראשית וירא פכ"א מקרא כ"ז) ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית, וי"ל דהכא דיבר הכתוב דוקא גבי שבעה עמים שהיו אז וצאצאיהם היום, ועיין רמב"ם פ"י מהל' ע"ז ה"א.

ועוד ארז"ל (תדא"ר פ"ז) לכן ישמר אדם בלבו שלא יעשה שותפות דברים עם העכו"ם ולא יכרת עמו ברית שכן מצינו באברהם אבינו שעשה שותפות עם אבימלך וסוף הדברים שכרת עמו ברית נתקבצו מלה"ש לפני הקב"ה ואמרו למה יכרת אברהם ברית עם עכו"ם אדם יחיד שבחרת משבעים אומות

ואיתמר כבר היו, ואין לומר עוד דאלעזר ואיתמר לא היו חשובים כנדב ואביהוא דהא פרש"י וז"ל ביום דבר ה' את משה נעשו כו' עכ"ל ומשמע דהיו שוים שהרי את ארבעתן לימד, וצ"ב.

כ"ד ב'. ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו. הא דכתיב והעם לא יעלו עמו צ"ל עמו כלל והיינו אף לא עם אהרן כדפרש"י לעיל פי"ט מקרא כ"ד יעו"ש.

כ"ד ד'. ויכתב משה את כל דברי ה' וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל. פרש"י וז"ל ויכתב משה מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצוות שנצטוו במרה עכ"ל, הנה מדכתיב וישכם בבקר לכאורה נמצא מבואר שכתב הס"ת מבראשית ועד מתן תורה כלילה אחד דאל"כ היה צריך הכתוב לומר והיה ממחרת וישכם בבקר, והבן.

ומצינו יותר מזה, דהנה ארז"ל (דבר"ר ט' ט') ד"א רבנן אמרי כיון שידע משה שהיה לו למות באותו היום מה עשה א"ר ינאי כתב י"ג תורות י"ב ליי"ב שבטים ואחת הגיה בארון שאם יבקש לזייף דבר שיהיו מוצאים אותה בארון אמר משה מתוך שאני עסוק בתורה שכולה חיים היום שוקע והגזירה בטילה מה עשה הקב"ה רמז לשמש והיה עומד ומתקשה כנגדו אמר איני שוקע ומשה קיים בעולם כו' עכ"ל, ומצינו דמשה רבינו כתב ביום אחד י"ג ס"ת שלימים, וכן ארז"ל (מדרש שוח"ט תהלים מזמור צ') אמר רבי חלבו י"ג ס"ת כתב משה באותו היום שיצא מן העולם אחד לכל שבט ושבט ואחד שיהא מונח בארון שאם יבקשו ישראל לזייף מתוכה לא היו יכולין ע"כ, והנה הכא אין לומר דהכונה כמו דארז"ל (ב"ב י"ד א') א"ל רבנן לרב המנונא כתב רבי אמי ד' מאה ס"ת א"ל דלמא תורה צוה לנו משה כתב ופרש"י וז"ל דלמא תורה צוה לנו משה מורשה כתב ארבע מאות פעמים אבל אברבע מאות ספרים אין פנאי לאדם אחד לכתוב עכ"ל, והיינו משום דהכא משה כתב

ולשונות אמר להם הקב"ה בן יחיד שנתתי לו למאה שנים אני אומר לו להעלותו עולה אם יעלהו מוטב הרי אתם יודעים שכונתו היתה לטובה מפני דרך שלום ואם לאו יפה אתם אומרים שנאמר ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם וגו' וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו וגו' אעפ"כ לא היתה כונת הקב"ה לשחטו ולהקריב את יצחק אלא להעלותו על ההר לנסותו כו' ע"כ יעו"ש, ולפי"ז ניחא וק"ל.

והא דאמר אעפ"כ כו', כן מבואר בסנהדרין פ"ט ב' ובתענית ד' א' ובתנחומא בחוקותי ה' יעו"ש.

כ"ג ל"ג. לא ישבו בארצך פן יחטיו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש. פרש"י וז"ל כי תעבד וגו' הרי אלו כי משמשיך במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש וגם מצינו בהרבה מקומות אם בלשון אשר כמו ואם תקריב מנחת ביכורים שהיא חובה עכ"ל, מה דפרש"י דאם זה אשר כן פרש"י בראשית ויצא פל"א מקרא נ"ב ד"ה אם, ועיין רש"י לעיל יתרו פ"כ מקרא כ"ב ד"ה ואם, וכן פרש"י במדבר שלח פי"ד מקרא י"ג ד"ה כי יעו"ש, ומה דפרש"י דכי אחד מד' לשונות הכי אמרי' תענית ט' א' יעו"ש.

כ"ד א'. ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק. יל"ה למה לא נזכרו גם אלעזר ואיתמר, ואין לומר דעדיין לא נולדו, דהא כתיב (במדבר פ"ג מקרא א') ואלה תולדת אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני ופרש"י וז"ל ואלה תולדת אהרן ומשה ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, ביום דבר ה' את משה נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה עכ"ל, ולהלן (מקרא ב') כתיב ואלה שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר, ומובאר דבמתן תורה אף אלעזר

הס"ת כדי שלא יזייפוה וע"כ דלא כתב רק תורה צוה לנו משה מורשה אלא כתב י"ג ס"ת שלימים.

אמנם לכאורה אין זה כפשוטו, דהנה כתב הרמב"ם בהקדמה לפיהמ"ש וז"ל והיה בארבעים שנה בעשתי עשר חודש בר"ח שבט הקהיל את העם ואמר להם הגיע זמן מותי ואם יש בכם מי ששמע הלכה ושכחה יבא וישאלני ואבאר אותה וכל מי שנסתפקה עליו שאלה יבא ואפרשנה לו כמו שנאמר (דברים א') הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר וכן אמרו חכמים בספרי (פ' דברים) כל ששכח הלכה אחת יבא וישנה וכל שיש לו לפרש יבא ויפרש ולקחו מפיו ברור ההלכות ולמדו הפירושים כל הזמן שהוא בזמן מר"ח שבט עד שבעה באדר וכשהיה לפני מותו החל לכתוב התורה בספרים וכתב י"ג ס"ת גוילים כולם מבראשית עד לעיני כל ישראל ונתן ספר לכל שבט ושבת להתנהג בו וללכת בחוקותיו והספר הי"ג נתנו ללוים ואמר להם לקוח את ספר התורה הזה (דברים ל"א) כו' עכ"ל, והנה שינה הרמב"ם מלשון המדרשים, דאילו במדרשי איתא "באותו היום כו' כתב י"ג תורות" ואילו הרמב"ם כתב "וכשהיה לפני מותו החל לכתוב כו' י"ג ס"ת", ולפי"ז נמצא דלא כתב י"ג ס"ת ביום אחד ודלא כמו שנתבאר לעיל מדברי המדרשים, וכן מבואר נמי מלשון הרמב"ם בהקדמה להי"ד וז"ל כל התורה כתבה משה רבינו קודם שימות בכתב ידו ונתן ספר לכל שבט ושבת וספר אחד נתנהו בארון כו' עכ"ל, והכא נמי מצינו בלשון הרמב"ם דכתב "כל התורה כתבה משה רבינו קודם שימות" ולא כתב כלשון המדרשי "באותו היום כו' כתב י"ג תורות" והיינו דמשה רבינו כתב י"ג ס"ת אבל לא ביום אחד אלא התחיל סמוך לפטירתו.

והא דלא כתב הרמב"ם כהמדרשים, אפשר דס"ל דמשה רבינו נפטר בשבת, דהנה כתב הרא"ש (פרק עשירי דפסחים סי"ג) דנחלקו ר"ת ורבינו משולם אי משה רבינו נפטר בערב שבת או בשבת, והוכיח רבינו משולם מהמדרשים דנפטר בערב שבת דאי נפטר בשבת איך כתב ביום מותו הס"ת וע"כ דנפטר בע"ש יעו"ש הפלוגתא, ואפשר דהרמב"ם ס"ל כר"ת

דבאמת משה רבינו נפטר בשבת, ומזה הוכיח דהא דאיתא במדרשים דכתב י"ג ס"ת ביום מותו היינו קודם פטירתו אבל לא ביום פטירתו ממש, וק"ל. ועיין בשאלה זו באריכות טור או"ח סימן רצ"ב ובב"ח שם.

כ"ד ח'. ויקח משה את הדם ויזרק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. והיינו מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה כדפרש"י והרא"ש לעיל מקרא ז', ויל"ה דהא אמרי' (סוטה ל"ז ב') ואין לך כל דבר מצוה ומצוה שכתוב בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמונה בריתות יעו"ש ומבואר דהברית שהיה בהר סיני היה על כל מצוה ומצוה וא"כ איך אפשר לומר דהברית היה רק על המצוות שמבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה בלבד.

כ"ד י"א. ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו. פרש"י וז"ל ואל אצילי הם נדב ואביהוא והזקנים, לא שלח ידו מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד, ויחזו את האלקים היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן כו' עכ"ל, עיין מס' כלה רבתי פ"ב אבל מי ששם עצמו עצל מן העבירה כו', ושם להלן ואל אצילי בני ישראל כו', ולפי"ז ביאור קרא דהכא מתפרש באופן אחר יעו"ש.

כ"ד י"ד. ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם. יל"ה דלכאורה מקרא זה היה צריך לאומרו לפני מקרא י"ג דכתיב התם ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלקים, וצ"ל דלכן פרש"י וז"ל ואל הזקנים אמר בצאתו מן המחנה עכ"ל והיינו דהא דכתיב ויקם וגו' ויעל היינו שקם בשביל לעלות או דהליכתו כדי לעלות להר כבר חשיב עלייה מעת תחילת הליכתו אל ההר, ולא שכבר עלה ממש להר, וראיה לדברינו דהא אין הכונה דויעל היינו שעלה ממש מדכתיב להלן מקרא

ט"ו ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר ואת"ל דהא דכתיב לעיל מקרא י"ג ויעל משה וגו' הוא כפשוטו שעלה ממש א"כ חדא למה לי לכתוב זאת ב' פעמים ועוד דלעיל מקרא י"ג כבר היה צ"ל ויכס הענן את ההר, ועל כרחק דהתם אין הכונה שעלה ממש, והבן.

כ"ד י"ז. ומראה כבוד ה' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל. והיינו שבנ"י ראו את כבוד ה' כאש אכלת בראש ההר וכדמשמע מפרש"י להלן (כי תשא פל"ד מקרא ל') יעו"ש, ויל"ה דהא לעיל (מקרא ט"ז) כתיב וישכן כבוד ה' על הר סיני

ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן, וכיון שהענן כסה את ההר א"כ איך בנ"י היו יכולים לראות את כבוד ה' שבראש ההר והרי ההר היה מכוסה בענן.

כ"ד י"ח. ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. יל"ה דהא כבר כתיב לעיל (מקרא י"ג) ויעל משה אל הר האלקים וכן (מקרא ט"ו) ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר, ושוב נמצא באב"ע דהכא היינו אל ראש ההר ואילו לעיל אף שעלה להר עדיין לא הגיע לראש ההר יעו"ש.

פרשת תרומה

כ"ה ג'.

וזאת התרומה אשר תקחו מאתם

זהב וכסף ונחשת. פרש"י וז"ל זהב וכסף ונחשת וגו' כולם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשווה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוה לכלי שרת עכ"ל, הנה מתבאר מדברי רש"י שהכלי שרת נעשו מכסף, ויל"ה דהא להלן (פכ"ז מקרא ג') כתיב ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו תעשה נחשת, ומבואר דהכלי שרת היו מנחושת, (קרא זה דאקשינן מיניה מיירי במזבח החיצון, אבל לענין מזבח הפנימי (סוף פ' תצוה) לא מבואר בקרא התם ממה היו עשויים הכלי שרת), ושוב נמצא דכתב בהעמק דבר להנצי"ב וז"ל לכל כליו תעשה נחשת כל כליו מבעי [ועי' רש"י לעיל י"ד כ"ה] אלא לא להשמיענו בזה שיהא דוקא נחשת ולא כסף וזהב כמו גוף המזבח החיצון, דודאי היו מזרקות כסף וזהב ג"כ כמו לדורות והרי הנשיאים הביאו מזרקי כסף והקדישו למזבח אלא בשביל שיש נחושת פשוט הנוצר באדמה ויש עוד נחשת קלל שמצרפים נחשת ומעמידים אותו על צורה בהירה ביותר והזהיר הכתוב דלכל כליו תעשה נחשת כמשמעו מעשה הנחושת שנדרש להם היינו יצרף ביחוד לצרכי המזבח וכליו וכ"כ בס' מלכים א' ז' מ"ה ואת הסירות ואת היעים ואת המזרקות וגו' נחשת ממורט אבל ודאי אפשר שיהיו הכלים משארי מתכות רק שיהיו עשויים לשמו עכ"ל, ונמצא דבאמת היו כלי שרת גם מזהב וכסף וגם מנחשת.

ומש"כ הנצי"ב דהכלי שרת נעשו אף משארי מתכות ולא רק מנחושת שוב נמצא דלכאורה מבואר כן בגמ' מנחות כ"ח ב' וברמב"ם פ"א מהל' בית הבחירה הי"ח והי"ט יעו"ש.

ומש"כ הנצי"ב רק שיהיו עשויים לשמו כן הוא ברמב"ם פ"א מהל' בית הבחירה ה"כ יעו"ש.

כ"ה ט"ז.

ונתת אל הארץ את העדות אשר

אתן אליך. פרש"י וז"ל העדת התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה עכ"ל, ובשפתי חכמים אות ת' פירש דמש"כ רש"י "התורה" היינו הספר תורה יעו"ש, והנה אף דכתיב לעיל (משפטים פכ"ד מקרא ד') ויכתב משה את כל דברי ה' וגו' ופרש"י וז"ל ויכתב משה מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה עכ"ל וא"כ לכאורה היה צריך הכתוב לומר אשר נתתי, והיינו מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה, ולא אשר אתן, מ"מ כיון שלא כתב עדיין כל התורה כולה דהיינו עד לעיני כל ישראל אלא רק עד מתן תורה, לכן שייך הלשון אתן שהוא לשון עתיד והיינו ממתן תורה עד סוף הס"ת.

וארז"ל (תוספתא סוטה ז' ט') רבי יהודה בן לקיש אומר שני ארונות היו כו' זה שיוצא עמהן למלחמה היה בו ס"ת שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניו וגו' וזה ששרוי עמהן במחנה זה שהיה בו שברי לוחות שנאמר ארון ברית ה' ומשה לא משו מן המחנה עכ"ל, ומבואר מלשון התוספתא דמיד כשנסעו מהר סיני בשנה השנית בחדש השני בעשרים לחדש כבר היה ס"ת (שכתוב בו מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה וכתבאר למעלה שכבר נקרא בשם ספר תורה ואף שעדיין לא היה זה ס"ת שלם.

וכן מבואר מדכתיב (וזאת הברכה פל"ד מקרא ה') וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' ופרש"י וז"ל וימת שם משה אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ס"ת חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע עכ"ל, והנה למ"ד שיהושע כתב וימת משה וגו' ולהלן, מבואר דאף שהס"ת לא היה שלם אפי"ה נקרא ס"ת.

ושוב נמצא במשכיל לדוד דכתב דהא דפרש"י העדות התורה כו' היינו הלוחות ולא הס"ת וכמו שפרש"י להלן פ' פקודי מ' כ' יעו"ש, וזה לא כהשפתי חכמים

הנ"ל, ולדבריו ניחא משום דלפי סדר הפרשיות עדיין לא קיבל משה את הלוחות ולהכי כתיב אשר אתן ולא אשר נתתי, דרק להלן פ' כי תשא מבואר שקיבל הלוחות.

ואף דרש"י כתב "התורה", ולא כתב "הלוחות" וא"כ איך אפשר לפרש דמש"כ רש"י התורה היינו הלוחות, מ"מ י"ל דהנה כתב רש"י לעיל (משפטים פכ"ד מקרא י"ב) וז"ל את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם כל שש מאות ושלוש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו עכ"ל, ובזה ניחא לפרש דהתורה היינו הלוחות כי כל מצות התורה כלולות בעשרת הדברות, וק"ל.

ובזה יתבאר בס"ד הא דכתיב (דברים כי תבא פכ"ז מקרא ב') והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך והקמת לך אבנים גדולות ושדת אתם בשיד, ולהלן מיניה (מקרא ג')

וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך וגו', ולהלן מיניה (מקרא ח') וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב, ופרש"י וז"ל באר היטב בשבעים לשון עכ"ל, וכתב באבן עזרא (מקרא א') וז"ל שמר את כל המצוה ומה היא והקמת לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר עכ"ל, וכ"כ הרמב"ן והוסיף וז"ל ומצינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה ומשם נעתקו התאגין בכל התורה ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה הנסים עכ"ל, והשתא לפי הנתבאר במש"כ לעיל (ד"ה ואף) דכל מצות התורה כלולות בעשרת הדברות, א"כ שמא יתכן שכתבו רק את עשרת הדברות, ובזה יהיה ניחא טפי איך הספיקו בזמן כה קצר לכתוב שבעים פעם את כל התורה והיינו כי רק י' הדברות כתבו וכנ"ל, וק"ל.

פרשת תצוה

כ"ז כ'. ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד. ארז"ל (תנחומא תצוה ב') ואתה תצוה כו' אמר רבי מאיר אמר הקב"ה חביב עלי נרות שאהרן מדליק מן המאורות שקבעתי בשמים למה שבשעה שהקריבו הנשיאים חנכת המזבח ולא הקריב שבט לוי היה אהרן נפשו עגומה אמר כל הנשיאים הקריבו בחנכת המזבח ואני לא היה לי חלק בקרבנות א"ל הקב"ה חייך כל השבטים הקריבו חנכה אחת ואתה לעצמך תעשה חנכה מחוץ לפרכת העדות באהל מועד יערך אתו אהרן ובניו זש"ה (תהלים י' י"ז) תאות ענוים שמעת לכך אמר הקב"ה למשה ואתה תצוה וכתוב יערך אתו אהרן ובניו אמר הקב"ה למשה צו את בני שיהיו מביאין שמן זית כדי שיהא אהרן מדליק לפני עכ"ל, מצינו בזה דאף על אהרן אמר הכתוב שהוא עניו כמאמר הכתוב תאות "ענוים" שמעת דקאי על אהרן כנתיבאר. וכן מצינו גבי דוד המע"ה, דכתיב (תהלים נ"ו) מכתם לדוד, וארז"ל (סוטה י' ב') שהיה מך ותם לכל, ופרש"י שהוא מך עניו, ותם תמים בדרכיו עכ"ל.

כ"ח ג'. ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי. יל"ה דלכאורה היה צריך הכתוב לומר אשר מלאתים רוח חכמה לשון רבים כמו שאמר הכתוב בתחילה אל כל חכמי לב לשון רבים, ושוב נמצא דכתב באבן עזרא דהא דכתיב אשר מלאתיו היינו את הלב של כל החכמי לב, ועיין עוד בכלי יקר.

עוד יל"ה מאי שנא דאילו הכא כתיב לאהרן ותו לא ואילו לעיל (מקראו' ב' ג') ולהלן (מקרא ד') כתיב לאהרן אחיך, ולדברי העמק דבר (להלן מקרא ד' והובא לשונו שם) דמקרא ג' מדבר בכהן גדול ומקרא ד' מדבר בכהן הדיוט יעו"ש, אולי י"ל דלכן הכא לא כתיב אהרן אחיך והיינו כי משה רבינו מלך היה ולא

כה"ג, והרי אחיך היינו שוה לך, וזה אינו שוה דזה מלך וזה כה"ג, ומשא"כ להלן מצי למימר אהרן אחיך.

עוד יל"ה מאי שנא דאילו הכא דיבר הכתוב רק על אהרן ואילו להלן (מקרא ד') אמר הכתוב לאהרן אחיך ולבניו, ולדברי העמק דבר הנ"ל י"ל דהכא כתיב רק אהרן כדכתיב "לקדשו" לכהנו לי וזה שייך רק באהרן דקאי על בגדי כהן גדול אבל להלן דיבר הכתוב גם על בניו משום דהתם איירי לענין בגדי כהן הדיוט דבעינן "לכהנו לי" אבל לקדשו אין צריך, והא דאמר הכתוב התם אף אהרן לומר דאי לא עשו "לקדשו" אלא רק "לכהנו לי" בבגדי כהן גדול אין זה מעכב, רק אצל "לכהנו לי" גבי כהן הדיוט ה"ז מעכב וכדכתיב העמ"ד שם.

כ"ח ד'. ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי. יל"ה דכיון שדיבר הכתוב גם על אהרן וגם על בניו א"כ לכאורה היה צריך לומר לכהנם לי לשון רבים, ועוד יל"ה מאי שנא דאילו הכא אמר הכתוב רק לכהנו לי ואילו לעיל (מקרא ג') אמר הכתוב לקדשו לכהנו לי, ושוב נמצא דכתב בזה בהעמק דבר וז"ל לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי בבגדי כהנים הדיוטים לא נצטוו לעשות כדי לקדשם, אלא לכהנו לי, והיינו לשמה, ונכלל ג"כ אהרן כאן, דבאמת אינו לעיכובא מחשבה לקדשו, אלא לכהנו לי הוא לעיכובא, ומש"ה כתיב לכהנו ולא לכהנם, משום דקאי על אהרן ביחוד עכ"ל יעו"ש.

כ"ט א'. וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואילים שנים תמימים. בביאור הא דכתיב הכא לקדש אתם לכהן לי עיין מה שפרש"י לעיל (פכ"ח מקרא ג') ד"ה לקדשו לכהנו לי.

כי תשא

ל' כ'.

בבאם אל אהל מועד ירחצו מים

ולא ימתו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה לה'. יש לדקדק למה לא אמר הכתוב בבאם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח ירחצו מים ולא ימתו, ולמה חילק הכתוב ואמר קודם ירחצו מים ולא ימתו ורק אח"כ אמר או בגשתם אל המזבח, וצ"ב.

ל' כ"ו.

ומשחת בו את אהל מועד ואת

ארון העדות. ולהלן (מקרא כ"ז) כתיב ואת השלחן ואת כל כליו ואת המנרה ואת כליה ואת מזבח הקטרת, ולהלן (מקרא כ"ח) כתיב ואת מזבח העלה ואת כל כליו ואת הכיר ואת כנו, והנה סדר הכלים נאמרו הכא כאותו סדר שנאמרו בציווי עשייתן לעיל פרשיות תרומה תצוה וריש כי תשא, מלבד מזבח העולה ומזבח הקטורת, דאילו לעיל הוקדם מזבח העולה למזבח הקטרת, ואילו הכא הוקדם מזבח הקטורת למזבח העולה, וכהסדר זהכא שהוקדם מזבח הקטורת למזבח העולה כן הוא להלן בפרק ל"א וכן להלן (ויקהל) בפרק ל"ה, וצ"ב.

ל' ל'.

ואת אהרן ואת בניו תמשח

וקדשת אתם לכהן לי. יל"ה דהנה כתיב לעיל (תצוה פ"ל מקרא י') וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם קדש קדשים הוא לה' ופרש"י וז"ל קדש קדשים המזבח ומקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת עכ"ל, והמלבי"ם פירש וז"ל קדש קדשים הוא ר"ל אהרן כמ"ש (דה"א כ"ג י"ג) ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים כו' עכ"ל, והא דפירש המלבי"ם שוב נמצא דכן הוא בתנחומא קרח ג' – ה' וברמב"ם פ"ד מכלי המקדש ה"א (ועמש"כ בספרנו אבני אהרן עמ"ס אבות פ"ג מט"ו), והנה לפירוש המלבי"ם יל"ה אמאי לא כתיב הכא בקרא דידן ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אתם לכהן לי והיה אהרן קדש קדשים, וכמו שכתוב לגבי הכלי שרת לעיל (מקרא כ"ט) וקדשת אתם והיו קדש קדשים כל

הנגע בהם יקדש דחזינון התם דהכלי שרת נקראו קדש קדשים מאחר שנמשחו בשמן המשחה ולכאורה ה"נ אהרן נקרא קדש קדשים מאחר שנמשח בשמן המשחה, וראיה מדכתיב להלן (פקודי פ"מ מקרא י"ג) והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי ומבואר דנקרא קדוש מאחר שנמשח בשמן המשחה, וא"כ אמאי לא כתיב הכא והיה אהרן קדש קדשים.

ושמא י"ל דבכתוב הקודם גבי כלי שרת כתיב והיו קדש קדשים לומר כל הנגע בהם יקדש (עיין רש"י הכונה דכל הנגע בהם יקדש) וזה לא שייך לומר גבי אהרן כל הנגע בו יקדש.

ויש לדחות דהא גם אי לא היה כתוב גבי הכלי שרת והיו קדש קדשים אכתי היה שייך לומר וקדשת אתם כל הנגע בהם יקדש, ודחיה זו תליא בב' תירוצי הרמב"ן להלן (פקודי פ"מ מקרא י') וז"ל והיה המזבח קדש קדשים בעבור שיקריבו בו גם קדשי קדשים אמרו בו כן אע"פ שהיה בחצר ואמר גם במשכן והיה קדש (שם מקרא ט') כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון כמו שנאמר והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (לעיל כ"ו ל"ג), ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש כמו שאמר והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש (לעיל כ"ט ל"ז) עכ"ל, והשתא נמצא לתירוץ קמא דהרמב"ן דהא דכתיב והיה המזבח קדש קדשים אין הכונה דמשום והיה המזבח קדש קדשים לכן כל הנגע במזבח יקדש אלא הכונה בהא דכתיב קדש קדשים משום שמקריבים בו קדשי קדשים, ולפי"ז הדחיה שכתבנו עומדת במקומה דאף אם לא היה כתוב קדש קדשים עדיין היה שייך לומר כל הנגע במזבח יקדש, אבל לתירוץ בתרא דהרמב"ן דהא דכתיב והיה המזבח קדש קדשים הוא סבה לזה שכל הנגע במזבח יקדש, לפי"ז אין מקום לדחיה שכתבנו, כי באמת אי לאו דהוה כתיב קדש קדשים לא היה שייך לומר כל הנגע במזבח יקדש.

ומ"מ נתבאר דלתירון קמא דהרמב"ן א"ש הדחיה שכתבנו, וא"כ חוזרת הקושיא אמאי לא כתיב גבי אהרן והיה קדש קדשים, ולכאורה צ"ל דבאמת הו"מ לומר והיה אהרן קדש קדשים וכמש"כ ויבדל אהרן וגו' אבל כיון דעל בני אהרן לא אמר הכא הכתוב כן לכן לא חילק ולא אמר כלל קדש קדשים, ויש לדחות דהא בדברי הימים שם כתיב ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו וגו' וא"כ אמאי באמת לא אמר הכתוב הכא והיו אהרן ובניו קדש קדשים, והא בדברי הימים כתיב אף על בני אהרן קדש קדשים הוא משום דגם הם נמשחו בשמן המשחה, וצ"ב.

ועצם דברי הרמב"ן יל"ה הכי, דתירון קמא קשה חדא דהא הכלי שרת היו משמשי גם לקדשי קדשים וא"כ הכתוב דכתיב והיה המזבח קדש קדשים דקאי גם על הכלי שרת מלבד הא דקאי על המזבח לכאורה היה צ"ל והיו קדש קדשים, ועוד דהא כתיב הכא בהדיא גבי משיחת המשכן וכליו (לעיל מקרא כ"ט) וקדשת אתם והיו קדש קדשים וגו', ותירון בתרא דהא כתיב (שם) על הכלי שרת כל הנגע בהם יקדש וכדפרש"י התם (ועיין העמק דבר), וי"ל דהרמב"ן לא בא ליתן טעם אמאי לא כתיב הכא גבי הכלי שרת והיה קדש קדשים, אלא בא ליתן טעם למה על המזבח כתיב קדש קדשים ואילו על המשכן לא, והיינו טעמא משום דכתיב בהדיא על הכלי שרת והיו קדש קדשים כל הנגע בהם יקדש, ואף דבכתוב דכתיב והיה המזבח קדש קדשים מוזכר גם הכלי שרת מ"מ לא אמר הכתוב והיו המזבח וכליו קדש קדשים כי עיקר הכתוב על כללות המשכן קאי.

ל"א ג'. **ואמלא אתו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה.** פרש"י וז"ל ובדעת רוח הקודש עכ"ל, יל"ה למה הוצרך בצלאל לרוה"ק והרי כל מלאכת המשכן נעשה ע"פ ציווי, וי"ל דהנה כתב הרמב"ן (לעיל מקרא ב') וז"ל ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור אמר השם למשה ראה קראתי בשם ומשה אמר לישראל ראו קרא ה' בשם (להלן ל"ה ל') והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבדת חמר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרשת

אבנים טובות ולא ראו אותם כלל והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף וזהב ובחרשת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כולם והיודעים ורגילים בהם בבא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמוזו כו' עכ"ל, ולפי"ז י"ל דלכך הוצרך לרוה"ק חדא דבלא רוה"ק היאך ידע לעשות מלאכת המשכן בזמן שלא למד זאת קודם לכן, ועוד דהוצרך לרוה"ק להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמוזו, והא דהוצרך להבין סוד המשכן אפשר להבין ע"פ מש"כ בהעמק דבר לעיל מקרא ב' יעו"ש נפלאות, והבן.

ומש"כ הרמב"ן והטעם כי ישראל במצרים כו' כ"כ הרבינו בחיי, והנה ארז"ל (סנהדרין ס"ט ב') דבצלאל היה בן י"ג שנים בעבודתו במלאכת המשכן, ולפי"ז לכאורה יל"ה למה הוצרכו הרמב"ן והרב"ח להגיע לזה שלא נתעסקו במצרים בכסף וזהב וכו' אלא בעבודת חומר ולבנים, דהא בלא"ה היה בצלאל קטן במנין השנים והיאך היה מבין אף בעבודת חומר ולבנים כ"ש בעבודת כסף וזהב וחרשת אבנים טובות, וזהו הדבר פלא, וי"ל דאה"נ זהו גם דבר פלא, אבל הרמב"ן והרב"ח כתבו הדבר פלא הגדול יותר, והיינו משום שבלצאל ידע להתעסק בזהב וכסף וכו' אף שהגדולים ממנו במנין השנים לא ידעו זאת וממילא לא היו יכולים ללמדו ואעפ"כ הוא בצלאל ידע, וזהו דבר פלא גדול יותר.

ולאה דארז"ל (סנהדרין שם) דבצלאל היה בן י"ג שנים, אפשר לבאר עוד הא דארז"ל (תנחומא ויקהל ג') דהיה לישראל תרעומת על מניית בצלאל למלאכת המשכן והיינו משום דהיה רק בן י"ג שנים, וק"ל. **אבל** עדיין קשה מהא דאמרי' (ברכות נ"ה א') אר"י אין מעמידין פרנס על הציבור אא"כ נמלכים בציבור שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל א"ל הקב"ה למשה כו' הלך ואמר לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון לפנינו לא כל שכן ע"כ, וזה סותר להא דאמרו בתנחומא שהיה לבנ"י

תרעומת על מניית בצלאל, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב וז"ל רוב הציבור הסכים אבל יש שהתרעמו עכ"ל.

ועוד י"ל אהא דהשינו למה הוצרך בצלאל לרוה"ק, והוא דהנה כתיב להלן (פקודי פל"ח מקרא כ"ב) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' את משה ופרש"י וז"ל ובצלאל כו' אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות כלים ואח"כ משכן א"ל בצלאל מנהג עולם לעשות תחלה בית ואח"כ משים כלים בתוכו א"ל כך שמעתי מפי הקב"ה א"ל משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואח"כ עשה משה כלים עכ"ל, וזהו מגמ' ברכות נ"ה א' יעו"ש, ולפי"ז י"ל דלהכי הוצרך לרוה"ק כדי שעי"ז יעשו המשכן תחלה ואח"כ הכלים.

ומה שאמר בצלאל מנהג העולם שמשמע שלא ידע ברוה"ק שכן צריך לעשות, היינו משום שדיבר בלשונו בדרך ארץ לפני רבו, אבל ידע זאת ברוה"ק. **ומה** שמשמע רבינו שינה בלצלאל ממה שא"ל הקב"ה, עיין פני יהושע בברכות שם.

ל"א ו'. ואני הנה נתתי אתו את אהליאב **בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך.** פרש"י וז"ל ובלב כל חכם לב וגו' ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתך עכ"ל, אפשר דהוה קשיא לרש"י למאי הוצרכו לעוד חכמה והרי הם כבר היו חכמי לב, ולכן פרש"י דהם ב' דברים הא' ועוד שאר חכמי לב שבכם והב' וכל אשר נתתי בו חכמה, והוה כמו דכתיב ובלב כל חכם לב ובלב נתתי חכמה כל אלו יעשו כל אשר צויתך, וכ"כ בשפ"ח אות ת' שהם ב' דברים יעו"ש, אך עדיין יל"ה שהרי גם אותם חכמי לב זה החכמה מהקב"ה, ועיין מה שביאר בזה בנפש החיים שער ד' פ"ד יעו"ש.

ולכאורה לו"ד רש"י היה אפשר לפרש הכי, ובלב כל חכם לב נתתי חכמה כלומר אותם חכמי לב החכמה שיש להם זה משם שנתתי להם חכמה, והיינו שידעו שהחכמה מהקב"ה היא, וכדמצינו בתפלת שמו"ע אתה חונן לאדם דעת ומלבד ברכה זו לא מצינו דאמרין הכי וכגון אתה סולח כו', והבן, ושוב נמצא דכעין זה פירש הרשב"ם וז"ל ובלב כל חכם לב שיבא לעשות המלאכה כבר נתתי בהם חכמה ועשו וגו' עכ"ל.

ל"א ח'. ואת השלחן ואת כליו ואת **המנרה הטהרה ואת כל כליה ואת מזבחה הקטרת.** ולעיל (מקרא ו') כתיב ואני הנה נתתי אתו את וגו' ועשו את כל אשר צויתך, ויל"ה דהא כתיב לעיל (תרומה פכ"ה מקרא ל"א) ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה וגו' ופרש"י וז"ל תיעשה המנורה מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה א"ל הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה עכ"ל, וא"כ נתבאר דמשה עשאה ע"י שזרק לאור, וא"כ איך כתיב הכא גם המנורה הטהרה והרי לא הם עשאוה, וכן קשה להלן ויקהל פל"ה מקראות י"ד ט"ו יעו"ש, ועמש"כ שם פל"ז מקרא י"ז.

ל"א י"א. ואת שמן המשחה ואת קטרת **הסמים לקדש ככל אשר צויתך יעשו.** יל"ה דהא שמן המשחה משה בעצמו עשאה וכדכתבו באוה"ח הק' ובכלי יקר לעיל פ"ל מקרא כ"ג, וכדמשמע נמי מדכתיב לעיל (פ"ל מקרא כ"ה) ועשית אתו שמן משחת קדש וגו' ומבואר דמשה עשאה, ומלבד של משה לא היה עוד וכדכתיב להלן (מקרא ל"ב) ובמתכנתו לא תעשו כמהו וכדכתב הרמב"ם פ"א מכלי המקדש ה"ה יעו"ש וא"כ למה כתיב יעשו לשון רבים, וצ"ב. וכן אקשינן לעיל מקרא ח' גבי המנורה יעו"ש.

ל"ב א'. וירא העם כי בשש משה לרדת **מן ההר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום**

עוד יל"ה דהא כתיב להלן (מקרא ז') וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך וגו' ופרש"י וז"ל שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו עכ"ל וא"כ איך שייך לומר שמכה עשה כן והרי לא היה מהערב רב, וצ"ב.

עוד יל"ה במש"כ רש"י והיה בידו שם וטס שכתבו בו משה כו' להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס כו', דמלישנא דגמ' (סוטה י"ג א') ומנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור כו' מיד צף ארונו של יוסף ואל תתמה היאך ברזל צף כו' יעו"ש כל הענין, לא משמע שהצורך לשם וטס כדי להעלות את יוסף מהנילוס רק משמע שמאליו הוא צף, וצ"ב.

ארז"ל (מדרש שוח"ט מזמור ג') אמר רשב"י י"ג עגלים עשו אחד לכל שבט ושבט ואחד דימוס לכולם שנאמר ויעשו נאצות גדולות יעו"ש, ויל"ה מדכתיב הכא ויעשהו "עגל" מסכה לשון יחיד וכל המקראות בפרשה כתיב עגל לשון יחיד, ומ"מ מצינו לדייק כדברי המדרש מדכתיב ויאמרו "אלה" אלהיך ישראל לשון רבים, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב וז"ל האחד היה ראש לכולם עכ"ל.

וכעין זה מצינו דס"ל לרשב"י בהא דתנן (הוריות ד' ע"ב) הורו ב"ד ועשו כל הקהל או רובן על פיהן כו' רבי שמעון אומר י"ג פרים כו' פר ושעיר לכל שבט ושבט פר ושעיר לב"ד כו' יעו"ש.

ל"ב ח'. סרו מהר מן הדרך אשר צויתם **עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים.** הא דכתיב ויזבחו לו זה דכתיב לעיל (מקרא ו') ויעלו עלת ויגישו שלמים, אבל וישתחוו לו לא הוזכר לעיל (שם), וכן הא דכתיב (שם) וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק לא הוזכר הכא, ואין ליישב דושתחוו לו נכלל בהא דכתיב ויקמו לצחק (כדמצינו גבי ישמעאל) דאחד מדרכי הע"ז זהו השתחויה, משום דרש"י לעיל (מקרא ו') פירש וז"ל לצחק כו' גלוי עריות כו' ושפיכות דמים כו' עכ"ל ואילו ע"ז לא

עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו. יל"ה מהו דכתיב "העם", דהא כתיב להלן (מקרא ז') וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך וגו' ופרש"י וז"ל שחת עמך שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו עכ"ל, וי"ל דהערב רב שחתו והעם הצטרפו להם ע"י שהערב רב השחיתו את העם שגרמו להם להצטרף לעגל, וכן פרש"י להלן מקרא ד' ד"ה אלה יעו"ש, וכן ארז"ל (מדרש תהלים שוח"ט מזמור ג') אמר רשב"י י"ג עגלים עשו אחד לכל שבט ושבט ואחד דימוס לכולם שנאמר ויעשו נאצות גדולות יעו"ש.

ל"ב ב'. ויאמר אלהים אהרן פרקו נזמי **הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי.** ולהלן (מקרא ג') כתיב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו', ולפי"ז לכאורה הא דכתיב "כל העם" היינו "נשיכם בניכם ובנותיכם". ולהלן (מקרא כ"ד) כתיב ואמר להם "למי הזהב" התפרקו וגו'.

ל"ב ד'. ויקח מידם ויצר אתו **בחרט ויעשו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים.** פרש"י וז"ל עגל מסכה כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הככר ויצא העגל עכ"ל, ויל"ה דהא לכאורה מדכתיב ויעשהו עגל מסכה מבואר שאהרן עשה העגל ואיך פרש"י שהערב רב או מיכה עשאוהו, ואין ליישב דהא דכתיב ויעשהו עגל מסכה קאי על הערב רב או מיכה, דא"כ היה צריך הכתוב לומר ויעשה דמשמע שנעשה מאליו ע"י כישוף הערב רב או ויעשהו מיכה, וצ"ב.

הזכיר הכא רש"י, והטעם באמת למה לא הזכיר רש"י גם ע"ז היינו משום דכבר כתיב לעיל (מקרא ד') ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל, וא"כ כבר כתיב ע"ז, וכמש"כ הרמב"ם (פ"ג מע"ז ה"ד) וז"ל אפילו כו' ואמר לה אלי אתה כו' חייב עכ"ל, וצ"ב.

ל"ב י'. ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול. פרש"י וז"ל הניחה לי עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לו אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם עכ"ל, ובגמ' (ברכות ל"ב א') אמרי' ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול וגו' אמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שתפסו משה להקב"ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו ואמר לפניו רבונו של עולם אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם ע"כ.

ל"ב י"ג. זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם. פרש"י וז"ל זכור לאברהם אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קיבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר עכ"ל, יל"ה מהא דתנן (אבות פ"ה מ"ב) עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם, ופירש במדרש שמאול שם שכל נסיון היה כנגד כל דור שמנח ועד אברהם ובזה הציל י' דורות אלו מכליון יעו"ש (ועמש"כ בזה בספרנו אבני אהרן שם) ולכאורה מבואר שכבר קיבל שכרו, ואין ליישב דהכונה דמשה דנהי נמי שבזכות שהתגבר על י' נסיונות נצולו י' דורות מ"מ עדיין מגיע לו שכרו על שבזכותו ניצולו י' דורות, דא"כ היה רש"י צ"ל אברהם אביהם הציל י' דורות ועדיין כו', וצ"ל דכשיש הצלה בזכות הצדיק אין זה בתורת שכר

לצדיק, ואדרבא הצדיק יקבל ע"ז עוד שכר לעולם הבא.

ל"ב ט"ו. ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים. באדר"נ (פ"ב אות ג') פליגי אי שבירת הלוחות היה ציווי ה' או ששבר משה מדעתו יעו"ש, ולמ"ד ששבר מדעתו יל"ה למה הוריד משה הלוחות והרי כיון שא"ל הקב"ה למשה (לעיל מקרא ח') סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וגו' א"כ היה יכול להבין שיצטרך לשוברן וא"כ למה הורידן, ואין ליישב דכיון שהקב"ה כבר התנחם מלכלות (כדלעיל מקרא י"ד) לכן סבר משה דלא יצטרך לשוברן, דא"כ למה שברן, וצ"ל דהנה ארז"ל (ב"ב י"ד ב') דשברי לוחות היו מונחין בארון, וחזינו דאף שלא היו לוחות שלימים אפי"ה להם חשיבות גדולה עד כדי שהיו מונחין בארון, ולפי"ז י"ל דסבר דעדיף לוחות שבורין משלא להורידן כלל, ולכן הורידן אף שהבין שיצטרך לשוברן, וק"ל. ועיין כלי יקר.

ל"ב י"ט. ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מיידיו את הלחת וישבר אתם תחת ההר. יל"ה למה לא אמר הכתוב כאשר קרב משה וגו' וירא משה וגו', ורק בויחר אף כתיב משה, ואולי לא כתיב משה כדי לכלול גם את יהושע שהיה עם משה שהרי במציאות גם יהושע לפתע ראה את העגל והמחולות כשקרב עם משה למחנה, והכא דבויחר אף כתיב משה ולא כתיב רק ויחר אף היינו משום דלא שייך לומר ויחר אף בלא לומר אף מי חרה.

ל"ב כ'. ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל. פרש"י וז"ל וישק את בני ישראל נתכוין לבדוקם כסוטות שלש מיתות נידונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובים עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגוף

העגל להיעשות עד שיבא משה, אלא שבאו ערב רב או מיכה וקיצרו תהליך עשיית העגל בזה שבעוד הזהב היה באש כבר עשאוהו לעגל, אבל לולי הערב רב או מיכה, היה הזהב נשאר באש ועד שהיה אהרן עושה העגל ממש משה רבינו כבר היה מגיע ולא היה נעשה העגל וכמו שנתכוין אהרן, והבן.

ל"ב כ"ח. ויעשו בני לוי כדבר משה ויפל

מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש. יל"ע אם זה רק הנהרגים בסייף או גם הנהרגים בהדרוקן, כי הרי כתיב ביום ההוא, אבל על המיתה בידי שמים אין להסתפק כי היה זה יום למחרת כדכתיב להלן (מקרא ל") ויהי ממחרת וגו'.

ל"ב ל'. ויהי ממחרת ויאמר משה אל

העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם. יל"ה דהא כבר כתיב לעיל (מקרא י"ד) וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ומשמע שהקב"ה התנחם לגמרי ולמה צריך עוד לכפרה, וי"ל דהקב"ה התנחם ממה שאמר לכולותם לגמרי אבל עדיין כפרה צריך, וכן מבואר להלן (מקרא ל"ד) ברש"י ד"ה וביום פקדי יעו"ש, ושוב נמצא דכ"כ הרמב"ן לעיל מקרא י"א.

ל"ב ל"ג. ויאמר ה' אל משה מי אשר חטא

לי אמחנו מספרי. ארז"ל (הובא בעה"ט ריש פ' תצוה) דלכן בפרשת תצוה לא הוזכר משה בכל הפרשה, ויל"ה דהא כתיב מי אשר חטא לי אמחנו מספרי והרי משה לא חטא בעגל, וכבר כתב בעה"ט (שם) וקללת חכם אפילו על תנאי באה כדאמרו מכות י"א א' עכ"ל, וי"ל עוד דהנה כתב בכלי יקר לעיל (מקרא ט"ז) וז"ל וי"א ששברם כדי לצרף גם את עצמו עמהם בחטא וישראל גרמו שפרחו האותיות ומשה שבר הלוחות וכדי שלא יוכל הקב"ה לומר אכלה אותם ואעשה אותך לגוי גדול שהרי השוו בחטא וע"ז אמר משה ועתה אם תשא חטאתם ר"ל ועתה נתחדש דבר שגם אני חוטא כמותם וא"כ אם תשא חטאתם מוטב ואם לאו אזי גם לי לא תשא וא"כ

ה' את העם לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם עכ"ל, סדר ג' המיתות דכתב רש"י אינם לפי סדר המקראות, כי בתורה כתיב קודם (הכא) וישק, ואח"כ להלן (מקרא כ"ז) הרגו איש את אחיו והיינו הסייף, ואח"כ להלן (מקרא ל"ה) ויגף ה' והיינו מיתה בידי שמים, ואולי רש"י כתב לפי סדר חומרת הדברים.

ל"ב כ"א. ויאמר משה אל אהרן מה עשה

לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדלה. ארז"ל (תנחומא תצוה י') תדע לך שהרגו לחור שבשעה שעלה משה להר אמר להם הנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם (משפטים כ"ד י"ד) כשירד אין אתה מוצא שהזכיר לחור לא בחיים ולא במות ומהו אומר ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת וגו' הוי שהרגו לחור כו' עכ"ל (וכן אמרו שם כי תשא י"ט ובהעלותך י"ד ועיין ויק"ר י' י"ג וכן פרש"י לעיל מקרא ו') וכתב בעץ יוסף דהלימוד מהכתוב ויאמר משה וגו' הוא דאמר ליה משה לאהרן דאע"פ שהרגו לחור ועשו דבר רע מ"מ מה עשו לך יעו"ש, ולכאורה פי' זה קשה, משום דאם אהרן היה עושה כמו חור היו הורגים גם אותו, ולא שחשש מלמסור את חייו עקה"ש אלא שרצה לעכב מעשיית העגל, ולכאורה צ"ל דהמדרש דייק מדלא כתיב חור בכתוב כמו בתחלה.

ל"ב כ"ד. ואמר להם למי זהב התפרקו

ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה. פרש"י וז"ל ואשלכהו באש ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא עכ"ל, וכמו שפרש"י לעיל (מקרא ד') וז"ל עגל מסכה כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ועשאוהו בכשפים וי"א מיכה היה כו' עכ"ל, והא דכיון שאהרן לא ידע שיצא העגל הזה א"כ מפני מה צר אותו בחרט (כדלעיל מקרא ד') ומפני מה השליכו באש ולכאורה בהכרח שידע, י"ל דמש"כ רש"י דאהרן אמר דלא ידע שיצא העגל הזה היינו לא ידע שיצא "עתה", דאהרן נתכוין במה שצר בחרט ובמה שהשליכו לאש כדי לעכב שלא יספיק

מחני מספרך עכ"ל, ונמצא בחינת איזו חטא גם גבי משה, וק"ל.

ובעצם דברי הכל יקר צ"ב דנמצא דבאמת שבירת הלוחות היה נחשב לחטא גבי משה דאל"כ למה לא הזכיר משה בפרשת תצוה, והא ארז"ל (שבת פ"ז א') ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו שנאמר אשר שברת ואמר ר"ל יישר כחך ששברת, ומבואר דלא נחשב לחטא למשה ואדרבא אולי למצוה.

ל"ג ב'. ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי. אף דכבר כתיב לעיל (פל"ב מקרא ל"ד) ועתה וגו' הנה מלאכי ילך לפניך וגו' מ"מ כאן אמר הכתוב מה יעשה המלאך.

ל"ג ג'. אל ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך. פרש"י וז"ל כי עם קשה ערף אתה וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם עכ"ל, אפשר לבאר דברי רש"י, דהא דאמר הקב"ה לכלות את ישראל (כדלעיל פל"ב מקרא י') היינו משום שכשהשכינה נמצאת בקרב ישראל הקב"ה מרבה זעם אם ממרים ח"ו.

והא דכתב רש"י וכששכינתי בקרבכם היינו כי השכינה היתה על הר סיני גם בזמן שבין מתן תורה לבין הזמן של הלוחות האחרונות וכדפרש"י תענית כ"א ב' ד"ה אל, והיינו בזמן חטא העגל היתה השכינה בקרב ישראל.

ל"ג ד'. וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו. יל"ה מתי שמעו דהרי עתה עלה משה כדכתיב לעיל (פל"ב מקרא ל"א) וישב משה אל ה' וגו', ולא נתבאר במקרא מתי ירד קודם שעלה פעם שלישית.

ל"ג י"א. ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה

ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל. ולעיל (מקרא ט') כתיב והיה כבא משה האלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה, ונמצא לכאורה דהמציאות היתה שהיה יהושע בן נון בתוך האהל בעת הזאת שירד הענן ועמד פתח האהל בעת הדיבור עם משה.

ל"ג כ'. ויאמר לא תוכל לראת את פני כי לא יראני האדם וחי. יל"ה דהא כתיב לעיל (מקרא י"א) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו וגו' והרי ודאי איש רואה את רעהו בדברם יחד זה אל זה, וי"ל דכבר כתב הרמב"ם (פ"ז מיסדה"ת ה"ו) דהא דכתיב ודבר ה' וגו' אין הכונה לענין הראיה, אלא הכונה לענין שלא נבהל בשעת הנבואה כשאר נביאים וזהו כמו אדם המדבר עם חברו ולא נבהל מרעהו בדברו עמו, וק"ל.

ל"ג כ"ב. והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי. כתיב (מ"א י"ט ט') ויבא שם אל המערה וילך שם והנה דבר ה' אליו ויאמר מה לך פה אליהו ופרש"י וז"ל אל המערה היא נקרת הצור שעמד בה משה עכ"ל.

ל"ד ד'. וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו. פרש"י וז"ל וייראו מגשת אליו בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בהר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים עכ"ל, כתיב (ויקרא בחוקותי פכ"ו מקרא י"ב) והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם ופרש"י וז"ל והתהלכתי בתוכם אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלקים עכ"ל.

פרשת ויקהל

ל"ה ב'. **ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' כל העושה בו מלאכה יומת.** פרש"י וז"ל ששת ימים הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת עכ"ל, יל"ה דהא כבר כתיב לעיל (כי תשא פל"א מקרא י"ג) ואתה וגו' אך את שבתתי תשמרו כי אות היא ביני ובניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם ופרש"י וז"ל אך שבתתי תשמרו אע"פ שתהיו רדופין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כו' עכ"ל, וא"כ למה נשנה שוב, וכן קשיא בהא דכתיב ויקרא קדושים פי"ט מקרא ל' ועמש"כ שם.

ל"ה י"א. **את המשכן את אהלו ואת מכסהו את קרסיו ואת קרשיו את בריחיו את עמדיו ואת אדניו.** הנה המשך סדר הציווי הוא כך, ארון (מקרא י"ב) כפרת (שם), פרכת (שם), שולחן (מקרא י"ג), מנורה (מקרא י"ד), שמן המאור (שם), מזבח הקטורת (מקרא ט"ו), שמן המשחה (שם), קטורת הסמים (שם), מסך דהמשכן (שם), מזבח העולה (מקרא ט"ז), כיור וכנו (שם), חצר (מקרא י"ז), והנה להלן (פל"ו) נמי כתיב אלו הדברים בסדר אחר וכדלהלן, משכן ופרכת (מקרא ל"ה), מסך דהמשכן (מקרא ל"ז), ארון (פל"ז מקרא א'), כפרת (מקרא ו'), שולחן (מקרא י'), מנורה (מקרא י"ז), מזבח הקטרת (מקרא כ"ה) שמן המשחה וקטורת הסמים (מקרא כ"ט), מזבח העולה (פל"ח מקרא א'), כיור וכנו (מקרא ח'), חצר (מקרא ט'), וצ"ב למה לא נשנה באותו הסדר.

ל"ה כ"ד. **כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבודה הביאו.** הא דכתיב וכל אשר נמצא אתו, לכאורה היינו כהא דכתיב לעיל (מקרא כ"ג) וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וגו', ויל"ה מהא דכתיב לעיל (תרומה פכ"ה מקרא ה')

וערת אלים מאדמים וערת תחשים ועצי שטים ופרש"י וז"ל ועצי שטים ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוה"ק שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים עכ"ל, ומשמע דהיו העצי שיטים עומדים בצד מיוחד למשכן ולא שהיה נמצא אצל אנשים סתם כהכסף וזהב וכו', וי"ל דנהי נמי שיעקב אבינו ידע שיצטרך למשכן מ"מ כשצום לא אמר שזה בשביל המשכן והם נטלו מפני הציווי בלי לדעת למה הם צריכים וממילא לא עמדו בצד מיוחד למשכן אלא כ"א נטל מי שנטל וזהו הלשון דכתיב וכל אשר נמצא אתו, וק"ל.

ל"ה ל'. **ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה.** פרש"י וז"ל חור בנה של מרים היה עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים וז"ל דק"ל למה לא יחסו אלא עד חור לא הול"ל אלא בצלאל בן אורי למטה יהודה ומתיר חור בנה של מרים היה שהיתה נביאה ולכך זכה לזה עכ"ל, ומבואר מדברי השפ"ח דבצלאל זכה משום מרים וכן מבואר בהא דארז"ל (שמו"ר א' כ) ויטב אלקים כו' ומרים יצא ממנה בצלאל כו' ע"כ יעו"ש, אמנם מאידך מצינו דארז"ל (תנחומא ויקהל ד') ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור מה הוצרך לחזור להזכיר (פי' לחור) כאן אלא שנתן נפשו להקב"ה בשעה שבקשו לעשות את העגל עמד כנגדם וגער בהם והרגוהו א"ל הקב"ה חייך אני פורע לך משלו מלה"ד כו' כך חור נתן להקב"ה נפשו במעשה העגל א"ל הקב"ה כך עשית חייך כל בנים שיצאו ממך אני מגדלן בעולם שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור וימלא אתו רוח אלקים כו' ע"כ, ונמצא מבואר דבצלאל זכה משום חור ולא כהמדרש דלעיל דזכה משום מרים, ואולי המדרשים לא פליגי דנימא דבצלאל זכה משום חור ומרים יחד דבלא מרים חור לא היה מגיע לדרגתו ובלא חור

בצלאל לא היה מגיע לדרגתו, ועמש"כ בתור"ל (לעיל שמות פ"א מקרא כ"א) אות ל' דאפשר דחו"ל פליגי אם זכות המילדות עמדה רק למשה ואהרן או גם לדורותיהן הבאים יעו"ש, ואפשר דהמדרשים דהכא למה בצלאל זכה נמי פליגי בהנ"ל.

ולו"ד השפ"ח אולי אפ"ל דברי רש"י הכי, דאע"פ שחור בנה של מרים היה שהיתה משבט לוי מ"מ יחסו הכתוב לחור למטה יהודה והיינו משום שמרים נישאה לכלב בן יפונה (כדפרש"י משפטים פכ"ד מקרא י"ד) שהיה משבט יהודה כדכתיב (במדבר מסעי פל"ד מקרא י"ט) למטה יהודה כלב בן יפנה. (ולכאורה נמצא דכלב ומרים ישבו שבעה בעת מעשה העגל, וקצת צ"ב שלא הוזכר במקרא בהדיא על הריגתו דחור וקבורתו).

והנה צ"ב ההפרש דאילו חור קיבל שכר על מסי"נ על שמיחה על העגל ונהרג, ומשא"כ שבעים זקנים שמסרו נפשם והרגום קודם חור בעגל על שמיחו ג"כ כדארז"ל תנחומא (בהעלותך י"א) לא הוזכר שקיבלו שכר, ובאמת בתנחומא (שם ט"ז) יש דעה שהע' זקנים לא נהרגו בעגל אלא נשרפו במתאוננים יעו"ש.

ל"ו ו'. ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא. יש לדקדק דלכאורה היה הכתוב צ"ל איש ואשה אל יביאו עוד תרומה.

ל"ו ל"ז. ויעש מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם. יש לדקדק דלעיל (פל"ה מקרא ט"ו) כתיב ואת מסך הפתח לפתח המשכן.

ל"ז י"ז. ויעש את המנרה זהב טהור מקשה עשה את המנרה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה היו. הנה מבואר מהא דבצלאל הוא שעשה את המנורה, וכן מבואר מדכתיב לעיל (כי תשא פל"א מקרא ח') ואת השלחן ואת כליו ואת המנרה הטהרה וגו' (ועמש"כ שם), ויל"ה מדכתיב לעיל (תרומה פכ"ה מקרא ל"א) ועשית

מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנרה וגו' ופרש"י וז"ל תיעשה המנורה מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה א"ל הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה עכ"ל ומבואר דמשה עשה את המנורה, וכן מבואר מהא דאמר' (מנחות כ"א א') תניא ריב"ז אומר כו' ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה כמותם שנאמר כו' ע"כ וחזינו דמשה עשה את המנורה, ושוב נמצא דכתב בשפתי חכמים (תרומה שם) וז"ל והקב"ה כשנתקשה בה (משה) הראהו מנורת אש ואעפ"כ נתקשה בה אמר לו השלך את הככר לאור וזה היה ע"י בצלאל והיא נעשית מאליה בפועל אבל הקב"ה אמר למשה מאליה ודרשו כן מדכתיב תיעשה ביו"ד ולא תעשה הרא"ם האריך כאן ואני קצרתי עכ"ל.

אך עדיין צ"ב דא"כ איך שיך לומר ויעש את המנרה זהב טהור והיינו דקאי על בצלאל והרי באמת המנורה נעשתה מאליה, וי"ל דהנה כתיב לעיל (מקרא א') ויעש בצלאל את הארן וגו' ופרש"י וז"ל ויעש בצלאל לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו עכ"ל, וק"ל.

ובמדרש תנחומא (בהעלותך ו') איתא, רבי לוי ברכי אומר מנורה טהורה ירדה מן השמים שאמר לו הקב"ה למשה ועשית מנרת זהב טהור א"ל כיצד נעשה אותה א"ל מקשה תעשה אעפ"כ נתקשה בה וירד משה ושכח מעשיה עלה ואמר רבש"ע שכחתי מעשיה הראה לו הקב"ה למשה ועוד נתקשה בה אמר לו וראה ועשה עד שנטל הקב"ה מטבע של אש והראה לו עשיתה אעפ"כ נתקשה על משה א"ל הקב"ה לך אל בצלאל והוא יעשה אותה ירד משה לבצלאל ומיד עשאה התחיל משה תמה ואומר אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה ואתה שלא ראית אותה עשית מדעתך בצלאל בצל אל היית עומד כשהראה לי הקב"ה עשיתה ואמר ועשית ולפיכך כשחרב בית המקדש נגנזה המנורה כו' ע"כ יעו"ש. ולדברי מדרש זה ניחא למה הוצרך בצלאל לרוה"ק עמש"כ לעיל כי תשא פל"א מקרא ג', והבן.

ל"ח כ'. וכל היתדות למשכן ולחצר סביב
נחשת. יש לדקדק למה לא כתיב ואת מיתריהם כמו
דכתיב לעיל (פל"ה מקרא י"ח) את יתדת המשכן ואת
יתדת החצר ואת מיתריהם.

פרשת פקודי

ל"ח כ"א. אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן. פרש"י וז"ל משכן העדת עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם עכ"ל, יל"ה היאך שייך לומר שויתר הקב"ה על מעשה העגל והרי ארז"ל (ב"ק נ' א') כל האומר הקב"ה ותרן יוותרו חייו כו', וי"ל דהכא ויתר היינו אחר שעשו תשובה דוקא ואף תשובה לחוד לא הוי סגי (עיין שע"ת שע"ד) מ"מ כיון שעשו תשובה אולי ע"ז לא אמרו כל האומר כו', ועוד י"ל דהא דאמרו כל האומר כו' היינו שאומר שהקב"ה מותר לגמרי אבל במעשה העגל הקב"ה לא ויתר לגמרי שהרי נידונו בג' מיתות כדפרש"י לעיל (פל"ב) מקרא כ' ד"ה (ישק) ועוד שהרי אין לך פורענות שאין בה מקצת פרעון על חטא העגל וכדפרש"י לעיל (שם מקרא ד"ה וביום פקדי) יעו"ש.

ל"ח כ"ב. ובצאלל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' את משה. עיין מש"כ לעיל כי תשא פל"א מקרא ג'.

ל"ט ל"ג. ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו קרסיו קרשיו בריחו ועמדיו ואדניו. פרש"י וז"ל ויביאו את המשכן וגו' שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש רבי תנחומא עכ"ל, יל"ה ממ"נ דהרי משה השליך הככר לאור ונעשית המנורה מאליה כדפרש"י לעיל (תרומה פכ"ה) מקרא (ל"א) וא"כ מצינו שעשה משה מלאכה במשכן, ואת"ל דלאו עשיה דמשה היא, א"כ גם הקמת המשכן לא עשה משה, ועיין לשון המדרש שכתבנו לעיל

(ויקהל פל"ז מקרא י"ז ד"ה ובמדרש) דלדברי המדרש התם באמת לא משה עשה את המנורה, ושמא המדרש הכא אזיל לשיטתיה התם, וק"ל. והעירוני ליישב עוד דהנה ארז"ל (קה"ר א') מעשה ברבי חנינא [בן דוסא] שראה בני עירו מעלין נדרים ונדבות לירושלים אמר הכל מעלין לירושלים ואני איני מעלה דבר מה עשה יצא למדברה של עירו וראה שם אבן אחת ושיבבה וסיתתה ומירקה ואמר הרי עלי להעלותה לירושלים בקש לשכור פועלים נזדמנו לו חמשה בני אדם א"ל תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים אותה לירושלים ביקש ליתן להם ולא נמצא בידו דבר לשעה הניחוהו והלכו להם זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם אמר להם אתם מעלין אבן זו אמרו לו תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלין לך אבנך לירושלים ובלבד שתתן ידך ואצבעך עמנו נתן ידו ואצבעו עמם ונמצאו עומדים בירושלים ביקש ליתן להם שכרן ולא מצאן נכנס ללשכת הגזית ושאל בשבילם אמרו לו דומה שמלאכי השרת העלו אבנך לירושלים וקראו עליו המקרא הזה חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייבב כו' ע"כ, וכתב בן הרש"ש (בחי' הרש"ש) וז"ל מיד כו' ובלבד שתתן ידך עמנו ראיתי בעין יעקב שכתב שכונתם היה שישפיע מידו כח ועזר אלוהו אליהם שגדולים צדיקים יותר מלאכי השרת עכ"ל ולי נראה ע"פ מש"כ הט"ז או"ח ר"ס תע"ר וז"ל דמצינו בספר הזוהר על פסוק מה יש לך בבית שאין הוא יתברך עושה נס ליתן ברכה אלא במה שיש כבר בעולם ואפילו הוא דבר מועט אז הוא יתברך נותן ברכה להרבות המעט משא"כ כלי ריקן אין שייך לעשות ברכה לעשות בריה חדשה עכ"ל וגם כאן קרוב לומר שלכן ביקשו שיתן ידו עמם כדי שיהיה איזה ישות שיוכל לחול הברכה במעשה ידיו להוסיף כח ועצמה כו' עכ"ל בן הרש"ש, ואפשר ליישב עוד שביקשו שיתן ידו עמם כדי שע"ז יהיה הוא עמם ג"כ בירושלים, ולתירוץ בן הרש"ש י"ל דהכא נמי באמת משה רבינו התחיל בהקמת המשכן ע"י ששם ידו כדי

י"ה דהרי משה רבינו היה גובהו עשר אמות כדאמרי' (נדרים ל"ח א'), וא"כ למה לא היה יכול להרים המשכן (כדפרש"י וכדלעיל) שגם היו קרשיו עשר אמות, ואת"ל מפני שמשקל הקרשים היה כבד מאוד מ"מ מבחינת הכובד היו יכולים לעזורו, ואין ליישב שבשביל להכניס הקרשים לתוך האדנים היה צריך להרים יותר מעשר אמות ולכן לא היה יכול משה להרימם, דדוחק לומר כן, וצ"ב.

אמרי' (נדרים ל"ח א') אמר רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכניתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולן ממש גבור דכתיב ויפרוש את האהל על המשכן ואמר מר משה רבינו פרסו וכתוב עשר אמות ארך הקרש וגו' אימא דאריך וקטין כו', וכתב הרא"ש וז"ל דאריך וקטין אריך בקומה וקטין בכח (וכן פירש הר"ן) תימה אמאי לא יליף מקרשים דכתיב וישם את המשכן עכ"ל, והנה לפרש"י הכא שמשה לא הקימו ממש רק כיון שהתחיל מיד נזקף המשכן וקם מאליו לא קשיא דנמצא דאין ראייה מהתם דגבור הוה דבאמת לא הקים הוא בעצמו את המשכן.

ל"ט ל"ב. ותכל כל עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו. ולהלן (מקרא ל"ג) כתיב ויבאו את המשכן אל משה וגו', ולהלן (פל"ו מקרא י"ח) כתיב ויקם משה את המשכן וגו', ולהלן מיניה (מקרא כ') כתיב ויקח ויתן את העדת אל הארץ וגו', ולהלן מניה (מקרא כ"א) ויבא את הארץ אל המשכן וגו', ונמצא מבואר דבתחילה עשו את המשכן ואח"כ עשו את כליו ואחר גמר עשיית המשכן וכליו אז הקים משה את המשכן ואח"כ הכניס הכלים למשכן שהקים עתה, ולפי"ז נמצא דמעת שעשו את הכלים אחר שכבר עשו את המשכן עד הקמתו דהמשכן היו הכלים עומדים בחוץ בלא בית, ויל"ה דהא לעיל (פל"ח מקרא כ"ב) כתיב ובלצאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' את משה ופרש"י וז"ל ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את

להתחיל בהרמתו דהמשכן אבל מיד הקב"ה ברכו ונתן לו כח ועצמה לא טבעית להעמיד המשכן כולו לבד מאחר שהתחיל בהרמתו ע"י ששם ידו להרמת המשכן ומשא"כ במנורה אף תחילת מעשה לא עשה אלא רק השליכו לאור ולכן התם לא חשיב שהוא עשאה.

ועצם דברי המדרש קצת צ"ב דכיון דבתחילה לא היה לרבי חנינא חמשה סלעים ומהאי טעמא חמשה בני אדם שבאו בתחילה הניחוהו והלכו להם (וצ"ל שלא ידעו מרבי חנינא או שידעו ולא ידעו מגדולתו וצ"ב) א"כ מהיכן רצה ליתן אח"כ חמשה סלעים למלאכים ומיד כשאמרו ליתן לנו חמשה סלעים היה צ"ל להם שאין לו, ושם י"ל דבאמת היה לו אף בתחילה (דאל"כ איך ביקש מהחמשה הראשונים וזה י"ל שעדיין לא ידע שאין לו חמשה סלעים ואולי פחות היה לו) והקב"ה העלים לו אותם ממנו כדי לזמן לו המלאכים וכן משמע קצת לשון המדרש דאמר ולא נמצא בידו דבר "לשעה", ועוד י"ל דבאמת בתחילה לא היה לו אבל אח"כ הקב"ה הכין לו, והוא נס בתוך נס דמלבד המלאכים שבאו לעזורו היה ג"כ הנס דהחמישה סלעים, וארז"ל (תענית כ"ד ב') שהיה רבי חנינא בעל ניסים יעו"ש, ועוד ארז"ל (סטה מ"ט א') משמת רבי חנינא בטלו אנשי מעשה ופרש"י וז"ל אנשי מעשה בטוח בחשיבותו ועושה מעשים מופלאים כדאמר בתענית נמטי כשוריק יאמר לחומץ וידלוק ולעזים להביא זאבים בקרניהם עכ"ל, ובספר ראשית חכמה (שער אהבה פ"ו) כתב שמעתי מרבתי מנסים שנעשו לאנשים יחידים ע"י אליהו בענין הפרנסה יעו"ש.

הנה מלישנא דקרא דכתיב ויביאו את המשכן אל משה לכאורה משמע כפשוטו שהביאו את כל המשכן אל משה והטעם פרש"י (כדלעיל) משום שלא היו יכולין להקימו, ויל"ה למה לא הלכו לשאול את משה היאך להקים את המשכן בלי ליקח את כל המשכן אל משה ולשואלו, וכי בשביל לדעת איך להקים את המשכן צריך לזה להביא את כל המשכן אל משה, וצ"ב.

משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחלה בית ואח"כ משים כלים בתוכו א"ל כך שמעתי מפי הקב"ה אמר משה בצל אל היית כי בוודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואח"כ עשה כלים עכ"ל, וקשיא דאף עתה שעשה בצלאל את המשכן תחלה ואח"כ את הכלים, מה הרויח בזה, והרי להנתבאר מהמקראות למעלה נמצא מבואר דהיה זמן שהיו הכלים בחוץ, ושם י"ל דבצלאל נתכוין לומר הכי שאם יעשו קודם הכלים ואח"כ את המשכן נמצאו הכלים עומדים בלא בית גם זמן עשיית המשכן וגם זמן הקמת המשכן, ומשא"כ עתה שהיו הכלים בחוץ רק עד הקמת המשכן ולא היו צריכים הכלים להמתין גם לעצם עשיית המשכן, שהרי זמן עשיית המשכן גדול מזמן הקמתו.

מ' ל"ה. ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את המשכן. פרש"י וז"ל ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבוא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו עכ"ל, יל"ה דהא כתיב להלן (מקרא ל"ו) ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם, ולהלן מיניה (מקרא ל"ז) כתיב ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום

ההעלות, וא"כ איך פרש"י דכשנסתלק הענן נכנס משה ומדבר עם הקב"ה והרי מיד כשנסתלק הענן בנ"י נסעו, ועוד יל"ה דכיון דבכל עת שהיה הענן על המשכן לא היה יכול משה לבוא אל אהל מועד א"כ איך נכנסו משה ואהרן להקטיר הקטורת ביום השמיני למילואים וכדפרש"י (ויקרא שמיני פ"ט מקרא כ"ג) יעו"ש, ושוב נמצא דכתבו הרשב"ם והחזקוני וזה לשונם ולא יכול משה לבא אל אהל מועד בשעת הקמתו כי שכן עליו הענן מיד להראות חיבתו של הקב"ה על ישראל אחרי כן היה מסתלק הענן מתוך האוהל ושכן על הארון כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' מבין שני הכרובים ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרובים וידבר אליו וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' בשעת השלמת הבית היה הקב"ה מקדשו בענן ואח"כ היה מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים עכ"ל, ולפי"ז ניחא קושיא א' דנכנס משה ומדבר עם ה' אחר שהענן נסתלק וצמצם הקב"ה שכינתו על הארון וכשהענן עלה מהארון אז נסעו בנ"י, וקושיא ב' נמי ניחא דנכנסו משה ואהרן ביום השמיני למילואים כשהענן נסתלק מתוך האוהל וצמצם הקב"ה שכינתו על הארון, וק"ל.

ויה"ר מלפני הבורא יתברך שמו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו וישרה שכינתו בתוכנו במהרה בימינו אמן כן יהי רצון.

ברוך רחמנא דסייען

מאור אהרן

ויקרא

פרשת ויקרא

א' א'.

ויקרא אל משה וידבר ה' אליו

מאהל מועד לאמר. פרש"י וז"ל ויקרא אל משה לכל דברות ולכל אמירות ולכל צווים קדמה קריאה לשון חבה שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר וקרא זה אל זה כו' עכ"ל, יל"ה מה שייך לשון חבה אצל מלה"ש, וי"ל דהנה ארז"ל (תנחומא ויגש) שהמלאכים מהם יש שעשויים ממים ומהם יש שעשויים מאש, ובכדי שיוכלו לומר קדושה, והיינו הא דכתיב וקרא זה אל זה וגו' וכדלעיל, הקב"ה עושה ביניהם שלום וכדכתיב (איוב כ"ה ב') עושה שלום במרומיו, וזה החיבה אצלם שנעשה שלום ביניהם כדי לשבח את השי"ת.

ודאתינן להכי נכון להביא בכאן מה שכתב בזרע יצחק (אבות פ"ב מ"ז) וז"ל, רע"ב ד"ה מרבה צדקה מרבה שלום שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ויש ליתן טעם מה ענין צדקה לשלום כו' ועו"ל מרבה שלום קאי אגוף האדם דידוע דיש בו ד' יסודות מים רוח אש עפר והרוח מפסיק בין האש למים וכשהאדם חוטא מסתלק הרוח ואז גובר האחד על השני ומת ואם האש גובר נופל בחולי חום ואם המים גובר נופל בחולי הצינה ונראה דלכך אנו מתפללין עושה שלום כו' דה"פ עושה שלום במרומיו בין אש למים כנ"ל הוא יעשה שלום עלינו דגם אנו צריכין כשלום הזה והא בהא תליא וז"ש צדקה תציל ממות שע"י צדקה עושה שלום למעלה ונעשה גם בגופו שלום וניצל ממות לחיים, עכ"ל.

עוד פרש"י וז"ל מאהל מועד לאמר יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה ת"ל מבין שני הכרובים עכ"ל, קצת יל"ה דא"כ לימא קרא רק מבין שני הכרובים ולא מאהל מועד ולא מעל הכפרת, וי"ל דהא דכתיב מעל הכפרת היינו משום דרצה הכתוב להזכירנו בזה את חשיבות המקום של בין שני הכרובים, והא דכתיב מאהל מועד י"ל דהנה כתיב (במדבר נשא פ"ז מקרא ט') ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדות מבין שני הכרובים וידבר אליו ופרש"י וז"ל ובבא משה שני כתובים

המכחישים זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר (ויקרא א') וידבר ה' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר (שמות כ"ה) ודברתי אתך מעל הכפרת ובא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאוהל מועד עכ"ל והשתא לפי"ז י"ל דלכן כתיב מאהל מועד והיינו לומר דכשבא משה לפתח אוהל מועד אז שמע הדיבור ולא שבא עד בין שני הכרובים.

א' ב'. **דבר אל בני ישראל ואמרת**

אלהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם. פרש"י וז"ל אדם מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהיה הכל שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל עכ"ל, הנה אף דלכאורה אין זה ממש דומה וטעמא דהא דאדם הראשון לא הקריב מן הגזל הוא מפני שהכל היה שלו וכדכתב רש"י בלשונו, ומשא"כ אנו שאין הכל שייך לנו, מ"מ י"ל דאין הכונה ללימוד מאדה"ר עלינו דכמו שהוא עשה כן אנו נעשה, אלא הכונה שתהיה המציאות אצלנו בלא גזל כמו שהיה אצל אדה"ר המציאות בלא גזל.

וכעין לימוד זה מצינו בהא דתנן (מנחות) מה הפסח שהוא בא בחובה אינו בא אלא מן החולין כו', ופירש הרע"ב וז"ל מה פסח כו' דפסח מצרים לא בא אלא מן החולין שעדיין לא היתה להם שום תבואת מעשר שני שאין מעשר אלא משנכנסו לארץ ומה פסח מצרים לא בא אלא מן החולין אף פסח דורות אינו בא אלא מן החולין שהרי הוא אומר ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה שיהו כל עבודת החודש הזה כזה של מצרים עכ"ל, והנה בשלמא אי הוה מעשר גם קודם שנכנסו לארץ ואעפ"כ היו אומרים דאין פסח בא אלא מן החולין מפני איזה טעם אז הוה לימוד ממש דכמו דהתם הפסח לא בא אלא מן החולין אע"פ שהיה אפשר להביאן מן המעשר לולי הדין, כן עתה לדורות לא יביאו אלא מן החולין, אבל השתא

דלא הוה מעשר קודם שנכנסו לארץ א"כ היאך ילפינן מאתו הזמן דפסח מצרים לכל הדורות, דהא איכא לחלק טובא, דאילו התם דלא הביאו אלא מן החולין היינו משום שלא היה אז מעשר רק חולין, אבל עתה לדורות דאיכא מעשר אמאי לא מביאין אף שלא מן החולין והיינו ממעשר, ובזה מצינו דשייך לימוד דכמו דהוה התם אף הכא בעי למיעבד, וזהו כמש"כ לעיל גבי גזל דכמו דמצינו אצל אדה"ר שלא

גזל ה"נ אינו בעינן למיעבד, ואע"פ דאיכא חילוק, וק"ל.

עוד פרש"י וז"ל תקריבו מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות עכ"ל, אפשר דרש"י פירש כן מהא דבתחילה אמר הכתוב "אדם" כי יקריב מכם "קרבן" בלשון יחיד וכאן אמר הכתוב בלשון רבים.

פרשת צו

ו' ג'.

ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד

ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח. פרש"י וז"ל מדו בד היא הכתונת ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו עכ"ל, הא דלא כתיב גבי המכנסי בד מדו, אפשר דהוא משום דכבר כתיב ביה השיעור (שמות תצוה פכ"ח מקרא כ"ד) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכים יהיו.

ו' ה'.

והאש על המזבח תוקד בו לא

תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים. הנה כתיב תוקד 'בו' לשון זכר, והמשיך לומר ובער 'עליה' לשון נקבה, וצ"ל דתוקד בו קאי על המזבח אבל ובער עליה קאי על האש.

ו' ו'.

אש תמיד תוקד על המזבח לא

תכבה. פרש"י וז"ל לא תכבה המכבה עובר בשני לאוין עכ"ל, הנה הכא איירי במזבח החיצון כדכתיב לעיל (מקרא ב') זאת תורת העולה וגו', וקרבת עולה הקריבו במזבח החיצון וכדכתיב לעיל (פ"א מקרא ה') ושחט וגו' וזרקו את הדם על המזבח סביב אשר פתח אהל מועד, ואף דתנן (אבות פ"ה מ"ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש כו' ולא כיבו גשמים אש של עצי המערכה כו' והיינו דקאי אמזבח החיצון וכדפירש הרע"ב שם דהמזבח היה מגולה ללא קירוי, צ"ל דמ"מ עדיין היתה יכולת בידי אדם לכבות האש לגמרי משום בחירה, וכל הנס היה רק לענין הגשמים שלא יוכלו לכבות, אבל לא לענין אדם שלא יוכל לכבות.

ואין ליישב דהא דכתיב לא תכבה קאי על האש דההדיוט והא דתנן לא כבו הגשמים אש של עצי המערכה קאי על האש שירד מן השמים, והיינו משום דקתני אש של "עצי" המערכה ולא קתני אש של המערכה או אש של המזבח, ועל כרחק דהא דתנן היינו נמי קאי על אש של הדיוט, ובזה חזינן גודל הנס דהיה, דאילו הוה אמרינן דאש של עצי המערכה קאי

על האש שירד מן השמים הוה אמרינן דאין זה נס [כ"כ גדול] דפשיטא דגשמים לא יכבו, אבל השתא דאמרינן דאש של עצי המערכה היינו אש דהדיוט חזינן גודל הנס דהגשמים [דהוה אינו דבר נסי כהאש היורד מן השמים] לא כיבו אש דהדיוט, ודוק.

ו' ח'.

והרים ממנו בקמצו מסלת

המנחה ומשמנה ואת כל הלבנה אשר על המנחה והקטיר המזבח ריח ניחוח אזכרתה לה. פרש"י וז"ל ואת כל הלבנה אשר על המנחה והקטיר מלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן עכ"ל, ולעיל (ויקרא פ"ב) פירש רק במנחת הסולת אבל במנחת מאפה תנור ומחבת ומרחשת ועומר לא פירש בהדיא, ויל"ה דבאמת למה הוצרך לשנות פרשה אחת בצו לכלול את כל המנחות כמשפטן, דלכאורה או שהיה אומר רק בפרשה זו ואף מנחת סולת לא היה מפרש או שיפרש בכל המנחות כולן במקומן כמו שפירש במנחת הסולת, וצ"ב טעמא.

ו' י"ט.

הכהן המחטא אתה יאכלנה

במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד. פרש"י וז"ל המחטא אותה יאכלנה הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר וא"א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר כל זכר ככהנים יאכל אותה עכ"ל, עיין להלן מקרא כ"ב וברש"י שם.

ז' ב'.

במקום אשר ישחטו את העלה

ישחטו את האשם ואת דמו יזרק על המזבח סביב. פרש"י וז"ל ישחטו רבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בציבור נאמר ישחטו רבים ותלאו בעולה להביא עולת ציבור לצפון עכ"ל, אפשר דהוה קשיא לרש"י מאי שנא דאילו גבי חטאת לעיל (מקרא י"ח) לא כתיב ישחטו לשון רבים אלא תשחט לשון יחיד, ולכן פרש"י ריבה לנו שחיטות הרבה.

יש לדקדק בהפרש הלשונות, דלעיל (פ"ו מקרא י"ח) כתיב במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת וגו'.

ז' ח'. **והכהן המקריב את עלת איש עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה.** ולהלן (מקרא ט') כתיב הכי נמי גבי מאפה תנור ומרחשת ומחבת, ולהלן (מקרא י') כתיב הכי גבי מנחה בלולה וחרבה, ויל"ה למה מדבר הכתוב הכא בענין חלוקת עור העולה והרי זה פרשה דאשם כדלעיל מקרא א', וכן יל"ה למה חלוקת המנחות לא נכתבו בפרשיות של מנחות וכמו דגבי חטאת החלוקה כתובה בפרשה דחטאת לעיל (פ"ו מקרא י"ח), וכן כמו בפרשה דידן לעיל (מקרא ז'), וצ"ב.

ז' כ"ג. **דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו.** ולהלן (מקרא כ"ד) כתיב וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלו, הנה כתב המחבר (יו"ד סי' קי"ז סעיף א') כל דבר שאסור מן התורה אע"פ שמותר בהנאה אם הוא דבר המיוחד למאכל אסור לעשות בו סחורה כו' חוץ מן החלב שהרי נאמר בו יעשה לכל מלאכה כו' עכ"ל, ויל"ה מה הטעם שהתירה התורה דוקא חלב, ויל"ה דארוז"ל (שבת קל"ג ב') אמר אביי אמרה לי אם איספלינתא דכולהון כיבי, שב מנאי תרבא, וחדא קירא כו' ופרש"י וז"ל שב מינאי תרבא ז' מנות של חלב וחדא דקירא שעוה עכ"ל, ונמצא דחלב הוא דבר הנצרך וע"כ התירתו התורה בסחורה שאם היה אסור בסחורה לא היה אפשר להשיג והרי זה נצרך.

וכן מצינו (ריש פ' כי תצא) גבי אשת יפת תואר דארוז"ל לא דיברה תורה אלא כנגד יצה"ר שאם אין אתה מתירה ישאנה באיסור על כן התירתה התורה, וחזינן דדבר המוכרח לאדם לא אסרה התורה. **והנה** איתא (שבת קל"ו ב') יהא רעוא דתישרי תרבא (יה"ר שתתיר חלב באכילה), והיינו דאז לא יסמכו על הוראותיך דכו"ע ידעי דחלב אסור דהוא קרא מפורש ע"כ, ויל"ה למה לא א"ל יהא רעוא דתישרי אחותך שזו דוגמא שברור לכל שאסור וכדאמר'

(שם קמ"ה ב') אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך כו', ואולי י"ל ע"פ הנ"ל הכי, דרצה לרמז לו שכיון שאומר דברים אלה ע"כ שזקוק לרפואה והיינו כדאמר' כי שמעתא בעא צילותא כיומא דאיסתנא, ורמז לו זה ע"י שיתבונן למה דוקא חלב התירה התורה ויבין שזה משום רפואה וכנ"ל, אולי.

ז' ל"ז. **זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלוואים ולזבח השלמים.** כתיב לעיל (פ"ו מקרא ב') זאת תורת העלה וגו', ולהלן מיניה (מקרא ז') וזאת תורת המנחה וגו', ולהלן מיניה (מקרא י"ג) זה קרבן אהרן אשר יקריבו לה' ביום המשח אתו וגו', והיינו המילואים כדפרש"י התם, ולהלן מיניה (מקרא י"ח) זאת תורת החטאת וגו', ולהלן מיניה (פ"ז מקרא א') וזאת תורת האשם וגו', ולהלן מיניה (מקרא י"א) וזאת תורת זבח השלמים וגו', ונמצאו סדר הקרבנות כך, עולה מנחה מילואים חטאת אשם שלמים, וכיון שכן, יל"ה אמאי מילואים דכתיב הכא לא כתוב אחר המנחה וקודם החטאת כסדר שנאמרו, ואין להקשות אמאי המילואים נאמר לעיל בין המנחה לחטאת כי אף המילואים דהתם זה מנחה, וצ"ב.

ושוב נמצא דכתב הכא באבן עזרא וז"ל ולמילואים ככתוב בפרשת ואתה תצוה עכ"ל, והיינו דלא למד כרש"י דהא דכתיב (לעיל פ"ו מקרא י"ג) זה קרבן אהרן וגו' קאי על המילואים, ועיין מש"כ האב"ע שם, ולדברי האב"ע יל"ה אמאי המילואים לא נאמר ראשון.

ח' ל"ו. **ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה ה' ביד משה.** פרש"י וז"ל להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל עכ"ל, יל"ה דמאחר שנאמר להם (לעיל מקרא ל"ה) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו כי כן צויתי ופרש"י וז"ל ולא תמותו הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה עכ"ל א"כ פשיטא שיעשו אשר נצטוו ומה שבח הוא שעשו כן, ושוב נמצא בבאר מים חיים וז"ל ויעש אהרן ובניו פרש"י להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל

כלומר שלא נכנסו לעבודה זו רק לשם שמים ולכונה ראויה ולא לשום שררה עכ"ל.

ויק"ר ז' ג'. אין כל הגלויות מתכנסות אלא בזכות המשניות ע"כ, כתב בספר חיי המשנה שסכום כל פרקי המשנה הוא תקכ"ג וסימנך ונשמע "פתגם" המלך "פתגם" עולה תקכ"ג, ואם יחשבו גם פרק אנדרוגינוס דשילהי מסכת ביכורים יעלה תקכ"ד כמנין "תלמוד בבלי" עכ"ד, ובשם מרק הגה"ק ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל זי"ע איתא דכתיב ציון

במשפט תפדה ושביה בצדקה, ואמר ד"ציון במשפט תפדה" בגימטריא "תלמוד ירושלמי" ו"שביה בצדקה", ביגמטריא "תלמוד בבלי" עכ"ד, ויש מי שמפרש דדוקא "ציון" אינה צריכה לצדקה כדי להפדות אבל "שביה" דהיינו ישראל צריכים לצדקה כדי להפדות ע"כ, ועתה י"ל דהא סכום כל פרקי המשנה הוא תקכ"ד (אם יחשבו פ"ד דביכורים וכנ"ל) והרי זה עולה כחשבון "ושביה בצדקה", לרמז מה דאמרו שהגלויות מתכנסות בזכות המשניות, וק"ל. (מח"א).

פרשת שמייני

ט' ז'.

ויאמר משה אל אהרן קרב אל

המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה ה'. יל"ה זכיון שהיה לכל ישראל קרבן שלהם לכפר בעדם וכמש"כ ועשה את קרבן העם וכפר בעדם, א"כ מה הוצרך קרבנו של אהרן ג"כ לכפר בעד העם וכמש"כ וכפר בעדך ובעד העם, ושוב נמצא דכתב הרמב"ן ז"ל וטעם וכפר בעדך ובעד העם יאמר קרב אל המזבח לעשות כל הקרבנות ועשה תחילה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך תחילה בקרבנותיך ובעד העם אחרי כן שתעשה קרבן העם וכפר בעדם בקרבנם לימד אותו שיבא זכאי ויכפר על החייב עכ"ל.

פרש"י ז"ל קרב אל המזבח שהיה אהרן בוש וירא לגשת א"ל משה למה אתה בוש לכך נבחרת עכ"ל, אפשר שהיה אהרן בוש מפני שחשש שלא תרד שכינה לישראל מפני חטא העגל וכמו שהיה לבסוף כדפרש"י להלן מקרא כ"ג, וא"ל משה למה אתה בוש והרי לכך נבחרת דהיינו לכפר על עון העגל ועי"ז תשרה שכינה בישראל כדפרש"י התם יעו"ש, ובאמת אח"כ כשלא ירדה השכינה לישראל א"ל אהרן למשה משה כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי כו' כדפרש"י התם יעו"ש.

עוד אפשר דאהרן סבר בדעתו דאי אצל משה לא ירדה שכינה כל שבעת ימי המילואים כ"ש שאצלו לא תרד השכינה, וסבר כן משום גדלותו דמשה, והטעם שלא ירדה השכינה אצל משה, יתכן דהוא משום דהוצרך מן השמים שהשכינה תרד גם ע"י אהרן וכמו שהיה לבסוף שירדה השכינה ע"י שניהם, דהא ע"י קרבנות אהרן היה צריך להיות הגילוי שהקב"ה נתרצה לכלל ישראל על עון העגל וכדלעיל, והא כתיב (שמות כי תשא פל"ב מקרא ז') וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך וגו' ופרש"י (ד"ה שחת עמך) דבדוקא כתיב "עמך" כי הם היו הגרים שמשה רבינו גיירם יעו"ש, ולכן היה נצרך שגילוי הריצוי לכלל ישראל על עון העגל יהיה גם ע"י משה כי גם

ע"י קצת נגרם מעשה העגל וכדלעיל שזה נעשה ע"י הגרים, ולכן ירדה השכינה דוקא ע"י שניהם דהיינו משה ואהרן, וק"ל.

ט' כ"ג.

ויבא משה ואהרן אל אוהל

מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם. פרש"י ז"ל ויבא משה ואהרן וגו' למה נכנסו כו' ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל, ויצאו ויברכו את העם אמרו ויהי נועם ה' אלקינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המילואים שהעמידו משה ושמם בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו עכ"ל, הנה נמצינו למידין, שבתחילה משה שמש במשכן כל שבעת ימי המילואים, ואחרי כן מיום השמיני אהרן שמש, וגם אצל משה וגם אצל אהרן לא ירדה שכינה לישראל, וכיון שכן, יל"ה חדא מפני מה אהרן בוש ואילו משה לא נתבייש, ועוד מפני מה חזר משה ואמר "ותדעו שהמקום בחר בו" והרי כבר כתיב לעיל (מקרא א') ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ופרש"י ז"ל ולזקני ישראל להשמיעם שעל פי הדיבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס עכ"ל וא"כ כבר ידעו שהמקום בחר בו, ולקושיא קמא צ"ל דאהרן היה בוש יותר ממשה מפני שע"י נגרם חטא העגל אף דלכאורה גם ע"י משה נגרם זאת והוא ע"י שגייר את הערב רב שהם התחילו העגל (וכמו שהבאנו לעיל מקרא ז'), ולקושיא בתרא י"ל דהתם דאמר לזקני ישראל בלבד

והכא אמר לכל ישראל וכדמשמע לשון רש"י והיו "ישראל" נכלמים ולא כתב "זקני ישראל" ג"כ, ועוד י"ל דשמא עד שלא אמר להם ותדעו שהמקום בחר בו לא כולם האמינו כ"כ, וכמו שמצינו פעמים שהרהרו אחר דברי משה, וביותר שעל הכהונה הרהרו אפילו אחר שכבר ראו שהקב"ה בחר מאהרן כדברי משה. ועיין בתורת כהנים כל ענין זה.

י' ב'. ותצא אש מלפני ה' ותאכל אתם וימותו לפני ה'. פרש"י וז"ל ותצא אש רבי אליעזר אומר שלא מתו בני אהרן אלא ע"י שהורו הלכה בפני משה רבן ר' ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהיה לו בן בית כו' עכ"ל, יל"ה מה חטאו בזה שנכנסו שתויי יין למקדש והרי עדיין לא היתה אזהרה על זה דרק אחר מיתת נדב ואביהוא היתה האזהרה על זה, והרמב"ן (להלן מקרא ט') כתב כי יתכן שעצם הדבר ליכנס למקדש שתויי יין לא היה החטא אלא מה שהקריבו אש זרה היה החטא והיין היה הגורם להם להקריב האש זרה יעו"ש, וק"ל.

י' י"ב. וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים היא. פרש"י וז"ל הנותרים מן המיתה מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל הוא

שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כילוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (מקרא א') מבואר שמתו משום שהקטירו האש זרה, עוד יל"ה דהא ארז"ל (תנחומא בהעלותך ט"ז) דנתחייבו מיתה משום שהציצו בשכינה במתן תורה יעו"ש, ולכאורה צ"ל דלנדב ואביהוא היו ג' טעמים לחיוב המיתה שע"י צירוף שלשתם נקנסה המיתה, והיינו האחד משום עון העגל והשני משום שהציצו בשכינה במתן תורה והשלישי משום האש זרה, אבל יש לדחות דלדברינו נמצא דהקב"ה המתין לחטא האש זרה כי בלא זה עדיין לא נתחייבו אף שכבר היה עון העגל, וזה אינו דא"כ למה נקנסה עליהם מיתה מיד בחטא העגל וכי הקב"ה פורע על עוונות העתידין להיות לפני שנעשו, ועל כרחק צ"ל דבאמת כל טעם מהג' טעמים הנ"ל הוא בנפרד דהקב"ה המתין מהחטא שהציצו בשכינה במתן תורה עד חטא עון העגל ומעון העגל עד האש זרה משום שהקב"ה ארך אפים, ולפי"ז יל"ה למה נדב ואביהוא נבחרו יותר מאלעזר ואיתמר בעון העגל, וי"ל משום דאי אלעזר ואיתמר היו מתחייבים מיתה על עון העגל, נמצא היה שארבעת בני אהרן היו נפטרים לאהרן בחייו, כי אח"כ היו מתים נדב ואביהוא מפני האש זרה, והכל צפוי לפניו יתברך, ודוחק. (ועיין מש"כ במדבר פ"ג מקרא ד' ד"ה אמרי'). ועיין בעה"ט לעיל מקרא ב' ד"ה אותם.

פרשת תזריע

י"ב ג'.

ערלתו. ארז"ל (מנחות מ"ג ב') ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו עומד ערום אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה וכיון שנזכר במילה שבבשרו נתייבשה דעתו לאחר שיצא אמר עליה שירה שנאמר למנצח על השמינית מזמור לדוד על מילה שניתנה בשמיני ע"כ, ויל"ה דהרי היו לו לדוד המע"ה עוד מצות שקיימם באותו הזמן והיינו מל"ת שלא להסיר הזקן והפיאות ומ"ע דישב א"י ומ"ע דטהרה ומ"ע דגמ"ח וכדיבואר להלן, ויל"ה דהנה כתב מרן הח"ח זי"ע בקונטרס תפארת אדם ריש פ"א דהמצוה דב"ת ובל תשחית אינה מצוה בכל עת אלא שאם יש לו נסיון להסיר הזקן והפיאות ומתגבר אז מקיים המצוה ויש לו ע"ז שכר גדול יעו"ש, ומ"מ איכא מצוה אחריתי והיינו מ"ע של קידוש ה' בזה שיש לו זקן ופיאות (גם בלא הנסיון להסירם) כמבואר בהקדמת הח"ח בריש הקונטרס תפארת אדם שם יעו"ש, ולפי"ז י"ל דכיון שדוד המע"ה ודאי לא היה לו נסיון להסיר את הזקן והפיאות לכן לא היה לו מל"ת דבל תקיף ובל תשחית, ומצוה דקידוש ה' נמי לא הוה ליה התם בבית המרחץ משום שהיה לבדו בביהמ"ר, וכדתנן (סנהדרין כ"ב א') ואין רואין אותו כו' כשהוא בבית המרחץ שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, ואף אם המלך צריך שיסייעוהו מ"מ יש איסור ליכנס עמו לביהמ"ר כדכתב בלח"מ פ"ב ממלכים ה"ג, ולא כרבו שאם צריך שיסייעוהו מותר ליכנס עמו לביהמ"ר עיין פסחים נ"א א' ובלח"מ שם. (ועיין מש"כ בזה עוד בראשית פכ"ד מקרא ב' יעו"ש).

ובזה אפשר לבאר הא דארז"ל (ויק"ר ל"ד ג') ד"א וכי ימוך הה"ד (משלי י"א) גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא אמר להם הן מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקיסאות מי שנתמנה

עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית פ"ב) כי בצלם אלקים עשה את האדם על אחת כמה וכמה כו' ע"כ, והנה לכאורה צ"ב דכיון שהלכו עמו תלמידיו עם הלל א"כ מה שאלתם ששאלו רבי להיכן אתה הולך דהיה להם להמתין ולראות להיכן רבם הולך, וצ"ל שהם ראו שמשנה דרכו ואינו הולך בדרך הרגילה ולכן שאלו למה משנה הדרך, ומ"מ זה תמוה דעדיין היה להם להמתין ולראות גם אחר ששינה הדרך, ואולי ע"כ צ"ל שאמר להם באיזה מקום שיפסיקו ללותו, והטעם לזה משום דהלל נשיא היה, ותנן (הוריות פ"ג) ואיזהו הנשיא זה המלך שנאמר ועשה אחת מכל מצות ה' אלקיו שאין על גביו אלא ה' אלקיו, והא מלך אין רואין אותו בביהמ"ר וכדתנן בסנהדרין וכן"ל ואף אם צריך סיוע כדכתב בלח"מ וכן"ל, ולכן ביקש שיפסיקו מללותו כיון שהיה בדרכו לביהמ"ר ושם אין רואין אותו.

ומאחר דהזכרנו הכא את דתנן בהוריות, נבאר הא דארז"ל (פדר"א) חתן דומה למלך, והיינו דמי שיודע מעלות הרוחניות שיש בחתן ומנצלם בהיותו חתן אז אין על גביו אלא ה' אלקיו, ולכן הוא דומה למלך.

והא דאקשינן דהו"ל מצות טהרה היינו דע"כ הלך דוד המלך לביהמ"ר משום מצות טהרה דהנה איתא (סנהדרין ק"ז א') דדוד המע"ה היה מקיים תשהמ"ט בכל לילה, והרי היה זה קודם שביטל עזרא התקנה (עיין ארחות יושר למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א סימן י"א – טהרה) וא"כ הו"ל בכל יום מצות טהרה ולהכי הלך לביהמ"ר וא"כ למה אמר שערס מן המצוות והא הו"ל אז מצות טהרה, וצ"ל דנהי נמי דהו"ל מצות טהרה מ"מ כ"ז היה בעת שטבל אבל קודם הטבילה עדיין היה ערום מן המצוות ולכן אמר אוי לי כו'. ומ"מ זה דחוק שהרי בכל עת הרי היה עוסק במצות הטבילה והיינו במה שהכין עצמו.

והא דאקשינן דהו"ל מ"ע דישב א"י, זהו דוקא לדעת הרמב"ן (עשין לדעת הרמב"ן עשה ד') אבל הרמב"ם ס"ל דאין מ"ע דישב א"י, או נימא דה"ז

סיעתא לרמב"ם וקשיא לרמב"ן, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב וז"ל הוא היה כמה פעמים בחו"ל עכ"ל, והבן.

ושוב נמצא דכתב בנחלת צבי (לבעל הפתחי תשובה) יו"ד סימן רצ"א וז"ל ואיני מבין דודאי גם בבהמ"ר נתקיימו על ידו כמה מצוות אלא כונתו שלא היתה מצוה סובבת אותו כמו אם היה בבית שיש בו מזוזה והולך בטלית עם ציצית עכ"ל, ולפי"ז לא קשיא גם הא דהקשינו למעלה דהאיכא מצות טהרה ומ"ע דישוב א"י. וכדברי הנחלת צבי כ"כ הברכי יוסף להחיד"א באו"ח.

ומאחר דהזכרנו הכא דברי הפת"ח, נדון בדבריו התם קצת בעזה"י, דהביא שם דברי הגרע"א דההולך לאיזה ימים מדירתו, כשחוזר לביתו צריך לקבוע שוב המזוזה ובברכה, וציין לעיין מג"א סימן כ"א ס"ק ב', ובאר הפ"ת כונת הגרע"א למה שציין לדבר המג"א הכי, דכתב המג"א בשם האריז"ל דצריך לשכב בלילה עם טלית קטן והראיה מדוד המע"ה שדוקא בביהמ"ר אמר אוי לי שאעמוד ערום מן המצות, דאילו כשהיה בלילה בביתו לא אמר אוי לי שאהיה ערום מן המצות, אע"כ ששכב עם טלית קטן והו"ל מצות ציצית ולכן בלילה לא אמר אוי לי כו', וכתב המג"א דדבריו דברי קבלה נקבל אבל לדינא יש לדחות הראיה משום די"ל דהא דלא אמר כן בלילה היינו משום דהו"ל מזוזה בפתח ביתו וא"כ לא היה ערום מן המצות עכ"ד המג"א והשתא קשיא לגרע"א אמאי הוצרך המג"א להקשות דהא הו"ל מזוזה בפתח ביתו, דהא הו"ל להקשות טפי מיניה אמאי אמר בביהמ"ר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה והרי הו"ל מזוזה בפתח ביתו, אלא על כרחך דכשיוצא מביתו אינו מקיים מצות מזוזה וכמש"כ הגרע"א שהיוצא לאיזה ימים מביתו צריך לקבוע שוב המזוזה בביתו ובברכה עכ"ד הפ"ת שם, והחיד"א בברכ"י הביא דרך החיים שהקשה עוד שהרי דוד המע"ה לא היה יושן שיתין נשמין וא"כ מה ראית האריז"ל, ועיין מה שתירץ נפלאות בברכ"י שם, והנה יל"ה מה ראית הגרע"א מביהמ"ר לבית סתם שיוצא לאיזה ימים, דהרי היוצא לביהמ"ר יוצא לזמן מועט, ומשא"כ היוצא מביתו יוצא לאיזה ימים

כדאיירינן הכא ושפיר איכא לחלק דהיוצא לביהמ"ר ודאי מקיים מצות מזוזה דבביתו, והיוצא מביתו לאיזה ימים לא, וא"כ צ"ב מה ראית הגרע"א.

והא דאמר' לאחר שיצא אמר עליה שירה, צ"ב למה הוצרך לצאת מביהמ"ר כדי לומר שירה, והרי יכול היה לומר השירה בבית החיצון שמותר לומר שם ק"ש ותפילה כמבואר או"ח סימן פ"ד, וביותר להמקילים דס"ל דכשארין בנ"א ערומים בבית האמצעי שרי להתפלל ולומר ק"ש ולא רק להרהר כמבואר שם, א"כ אמאי הוצרך לצאת מביהמ"ר דהרי היה יכול לצאת לבית האמצעי (ולא רק לבית החיצון) ולומר שם השירה, וי"ל דאף שמן הדין באמת הוה שרי ליה מ"מ ודאי דעדיפא לומר אף ק"ש ותפילה חוץ לביהמ"ר לגמרי, וממילא אף השירה אמר לאחר שיצא מביהמ"ר לגמרי, ועוד י"ל דהא דאמר' לאחר שיצא היינו מבית הפנימי דביהמ"ר, ועוד י"ל דארז"ל (ברכות ל"ה א') אין אומרים שירה אלא על היין, והרי יין אין בביהמ"ר ולכן הוצרך לצאת מביהמ"ר, ולפי"ז צ"ל דהו"ל יין שם ע"י הביהמ"ר כדמשמע הלשון לאחר שיצא דמשמע מיד שיצא מביהמ"ר אמר השירה, ולא רק כשהגיע לביתו ששם ודאי הו"ל יין, והבן.

ארז"ל (תנחומא משפטים ה' וכ"ה בשמו"ר) כך לעולם אם אין אדם נימול אינו יכול ללמוד תורה שנאמר מגיד דבריו ליעקב למי שהוא מל כיעקב לא עשה כן לכל גוי משום שהם ערלים חקיו זו תורה ומשפטיו שלו הדינים שנאמר שם שם לו חוק ומשפט וגו' כו' ע"כ, הנה לדברי המדרש הכא אפשר לבאר כמה דברים ע"ד הדרש בעזה"י וכדלהלן, א', ארז"ל ת"ח אין אור של גהינם שולט בהם, ויתבאר הכי, דהא אמרו דמי שאינו מל אינו יכול ללמוד תורה, ות"ח א"א להיות אא"כ לומד תורה וכדתנן (פ"ב דאבות) מרבה ישיבה מרבה חכמה, ואמרו עוד (תנחומא) דמי שאינו מל אינו נכנס לגהינם חוץ מפושעי ישראל, וודאי פושעי ישראל הם היפוך הת"ח, ולפי"ז י"ל הכי, ת"ח אין אור של גהינם שולט בהם משום דהם נמולו, וכיון שנמולו יכולים ללמוד תורה, והרי מי שמל אינו נכנס לגהינם, וקאמר ת"ח

דוקא דאילו פושעי ישראל אין מועיל להם המילה להנצל מהגהינם וכנ"ל, וק"ל. ב', אמרין בברכת המזון ועל שהוצאתנו ה"א מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו, ולכאורה יל"ה דהרי קודם היה מילה ואח"כ יציא"מ וא"כ למה הוקדם בברכה יציא"מ למילה, ולהמדרש הנ"ל י"ל דרצה לסמוך מילה לתורה והזכירנו דבלא מילה אינו יכול ללמוד תורה, וק"ל. ג', תנן (פ"ה דאבות) בן י"ג למצות, וי"ל דהנה "מילה" בג"ק ה"ז מנין י"ג, וזהו בן י"ג למצות, והיינו דמי שמל והיינו בן י"ג, הרי הוא למצות והיינו שיכול ללמוד תורה, וק"ל.

(וע"ע בספרנו תשובות הגר"ח ח"א בקו' אבני אהרן ח"ב סימן י').

י"ב ז'. והקריבו לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקד דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה. ולהלן (מקרא ח') כתיב ואם לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי תרים או שני בני יונה וגו', יל"ה דלכא' מקרא ח' היה צריך להיות קודם מה דכתיב במקרא ז' זאת תורת הילדת וגו'.

י"ג ד'. ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מראה מן העור ושערה לא הפך לבן והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים. הכא הקדים הכתוב קודם ועמק אין מראה מן העור ואח"כ ושערה לא הפך לבן, ואילו לעיל (מקרא ג') הקדים ושער בנגע הפך לבן ואח"כ ומראה הנגע עמק מעור בשרו וגו'.

י"ג י"ד'. וביום הראות בו בשר חי יטמא. ולהלן (מקרא ט"ו) כתיב וראה הכהן את הבשר החי וטמאו הבשר החי טמא הוא צרעת הוא. הא דכתיב 'טמא הוא' אע"פ שכבר כתיב 'וטמאו', ה"פ, וראה הכהן את הבשר החי וטמאו, והטעם שטמאו כי, הבשר החי טמא הוא כי צרעת הוא. וק"ל.

י"ג ט"ז. או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן ובא אל הכהן. יל"ה מהו ובא אל הכהן, דהא כתיב להלן (מקרא מ"ו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, ואינו יכול ליכנס למחנה עד שהכהן יבוא לטהרו כמב' להלן ריש פ' מצורע פי"ד מקרא ג'. ועמש"כ בזה בר"פ מצורע שם.

י"ג כ"ט. ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן. יל"ה דכיון דהכתוב מדבר באיש ואשה א"כ הול"ל כי יהיה 'בהם' נגע ל' רבים, ועוד לכא' קצת יש להעיר דכיון דלאשה אין זקן א"כ למה כלל הכתוב את האיש והאשה יחד דבשלמא אם היה מוזכר בכתוב זה רק 'בראש' א"כ הוה ניחא לכותבם יחד אבל כיון דהזכיר גם 'זקן' א"כ למה כללם הכתוב את האיש והאשה יחד שהרי לאשה אין זקן.

י"ג ל"ח. ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בהרת בהרת לבנת. לכאורה זה המשך למה דכתיב לעיל (מקרא כ"ט) ואיש או אשה וגו', דעד הכא דיבר הכתוב באיש או אשה שיש להם טומאה והשתא מדבר באיש או אשה שיש להם טהרה, וכיון שכן קצת יש לדקדק דלכא' היה צריך הכתוב לומר ואם יהיה בעור בשרם וגו', ולמה כתיב ואיש או אשה וגו' דזה משמע כמו ענין ופרשה נפרדת.

י"ג מ"ז. והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים. ולהלן (מקרא מ"ח) כתיב או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בעור או בכל מלאכת עור, הנה הכא הסדר הוא בגד צמר ובגד פשתים ושתי וערב לפשתים ולצמר ועור שלא נעשה בו מלאכה ועור שנעשה בו מלאכה, ועיין להלן מקראו' נ"א – נ"ג, נ"ו – נ"ט דנכתבו שלא באותו הסדר יעו"ש, ועוד יל"ה למה הוצרך הכתוב לחזור על זה. וצ"ב.

פרשת מצורע

ואין אחרים עמו, וא"כ למי מצוה הכהן להביא דברי טהרת המצורע.

ואולי כשחוזר הכהן ממקום המצורע אל תוך המחנה אז מצוה לאחרים שיביאו ואז חוזר הכהן שוב אל המצורע עם דברי הטהרה אל המצורע לטהרו, וזהו חידוש, ויל"ע. ומ"מ לצד בתרא ניהא טפי הלשון של הכתוב דכתיב ולקח למטהר והיינו כי המצורע אינו יכול ליקח בעצמו לכא' וכנתבאר.

י"ד ז'. והזה על המטהר מן הצרעת **שבע פעמים וטהרו ושלח את הצפר החיה על פני השדה.** ולהלן (מקרא ח') כתיב וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל המחנה וישב מחוץ לאהל שבעת ימים, והנה נתבאר הכא דקודם הכהן מטהרו וכדכתיב והזה על המטהר וגו' וטהרו וגו' ואח"כ מכבס בגדיו וכדכתיב וכבס המטהר את בגדיו וגו', ולכא' צ"ב דכיון שהבגדים עליו א"כ איך לא נטמא מיד אחר שהכהן טהרו שהרי הבגדים הם טמאים ממנו מימי צרעתו והם עדיין לא כובסו ונטהרו ומה מועיל טהרת הכהן עתה בעוד שמיד נטמא שוב מבגדיו שעדיין לבוש בהן, וצ"ב.

יש לדקדק דבמקרא ח' הקדים הכתוב כיבוס הבגדים לגילוח שער ואילו להלן מקרא ט' הקדים הכתוב גילוח שער לכיבוס בגדים וכדכתיב התם והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו וגו' וכבס את בגדיו וגו'.

י"ד י"ז. ומיתר השמן אשר על כפו יתן **הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית על דם האשם.** הנה לעיל מקרא י' כתיב וביום השמיני יקח וגו' ולג אחד שמן ופרש"י להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות עכ"ל, והשתא כיון שכן לכא' יש לדקדק בהלשון דכתיב 'ומיתר' השמן וגו' [דהל' קצת משמע דרק אם נשאר אז יתן הכהן כו' אבל אם לא נשאר אי"צ שיתן הכהן כו'] דלכא' כיון שלוקח

י"ד ב'. **זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן.** ולהלן (מקרא ג') כתיב ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וגו', ויל"ה מהו הלשון דכתיב והובא אל הכהן שהרי אסור למצורע ליכנס למחנה דלהכי הכהן יוצא אליו כדכתיב ויצא הכהן וגו', ולכא' דוחק הוא ליישב ולומר דוהובא אל הכהן היינו שתורת המצורע בא אל הכהן, כיון דבכל המקומות דכתיב והובא אל הכהן ה"ז קאי על המצורע עצמו וכא דלעיל פי"ג מקרא ב' ט' יעו"ש.

ושוב נמצא דכבר עמדו בזה הראשונים ז"ל, וזה לשון החיזקוני, והובא אל הכהן והובא דבר טהרתו אל הכהן אבל המצורע עצמו אסור ליכנס במחנה וכן כתיב בסמוך ויצא הכהן אל מחוץ למחנה, דבר אחר והובא אל הכהן שהרי מושבו מחוץ למחנה וביום טהרתו מביאין אותו אל קצה המחנה והכהן יוצא לקראתו עכ"ל, ולכא' פירושו הראשון הוא מה שחשבנו ליישב לעיל אמנם לכא' צ"ב וכנ"ל.

ובד' זקנים מבעלי התוספות כ' וז"ל והובא אל הכהן קרי ביה והוא בא, שאין לו מי יביאנו שהכל בדלים ומתרחקין ממנו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו עכ"ל, וע"ע בזה באוה"ח הק'.

י"ד ד'. **וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזב.** הנה לישנא דקרא דכתיב וצוה הכהן משמע שהכהן מצוה לאיזה אדם ליקח למיטהר וכו', אך לכא' צ"ב ממ"נ למי הכהן מצוה זאת, דאי נימא שמצוה למצורע עצמו, צ"ב שהרי אסור לו ליכנס למחנה עד שהכהן מטהרו, וכיון שכן על כרחך שהיכן שנמצא המצורע שם צריך להשיג בעצמו כל דברי טהרתו ונהי שהיכן שיושב המצורע יש האפשרות לתפוס עכ"פ צפרים מ"מ מנין יהיה לו שם תולעת שני, (וגם יל"ד ולומר שאם יתפוס בידי הצפרים וכו' הם יטמאו טומאת מצורע וא"כ מה יועיל שיתפוס). ואי נימא שמצוה לאחרים שיביאו הם צ"ב דהרי היכן שנמצא כעת הכהן והיינו במקומו של המצורע אין שום אדם (מלבד מצורעים אם יש עוד) שהרי הוא יושב בדד

מלכתחילה לוג שמן והיא כמות המספקת כדי להזות וכו' כנ"ל ברש"י א"כ ודאי שצריך שישאר גם לתנוך האוזן וכו' שהרי מלכתחילה הביא כמות המספקת גם לזה, וא"כ מהו הל' 'ומיתר' השמן וגו'. (וכמו כן יש לדקדק להלן מקרא י"ח כ"ח כ"ט יעו"ש).

י"ד כ"א. ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה ולג שמן. הנה כל הפרשה דלעיל (ממקראות י' והלאה) נשנית הכא שוב (ממקרא כ"ג עד מקרא ל"ג) ובקצת הפרשי לשונות, דוק ותשכח, אך צ"ב אמאי.

י"ד כ"ב. ושתי תרים או שני בני יונה אשר תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד עלה. הכא כתיב 'אחד' חטאת והאחד עולה וכן הוא גם להלן פט"ו מקרא ט"ו, אמנם עיין להלן מקרא ל"א וכן להלן פט"ו מקרא ל' דהתם כתיב 'האחד' חטאת 'ואת' האחד עלה. (וע"ע מש"כ בסוף פ' פנחס).

י"ד כ"ג. והביא אתם ביום השמיני לטהרתו אל הכהן אל פתח אהל מועד לפני ה'. ולעיל מקרא י' כתיב וביום השמיני יקח וגו', ולא כתיב התם וביום השמיני 'לטהרתו' כמו הכא, וע"ע הפרשים בין המקראות.

י"ד כ"ח. ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית על מקום דם האשם. פרש"י וז"ל על מקום דם האשם אפילו נתקנה הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם עכ"ל, ולעיל (מקרא י"ז) כתיב על דם האשם ולא כתיב על מקום דם האשם, וצ"ב ההפרש, ואי נימא דמכח זה למדו החילוק שאין הדם גורם כו', צ"ב קצת אמאי זה לא נכתב בראשונה והיינו דלעיל מקרא י"ז כבר היה צריך הכתוב לומר על מקום דם האשם והכא ליכתוב רק על דם האשם.

י"ד ל"ד. כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ

אחזתכם. אמרי' (ב"מ כ"ה ב') תנא מפני שיכול לומר לו של אמוריים הן כו' דשתיך טפי כו' יעו"ש, ופרש"י וז"ל של אמוריים שהורישו אבותינו היו עכ"ל, ולכא' צ"ב היכי ס"ד לומר של אמוריים הן, והרי כתיב הכא כי תבאו וגו' ופרש"י וז"ל ונתתי נגע צרעת בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתייהם כל ארבעים שנה שהיו במדבר וע"י הנגע נותץ הבית ומוצאן עכ"ל, וכיון שכן לכא' לא נשאר שום מטמון מהאמוריים בקירות. (ובשלמא בגל יתכן דהגל נעשה ע"י הנתיצה של אז ונפל שם איזה מטמון, אבל בקירות לכא' לא נשאר כלום מהאמוריים). וא' העירני דלגי' הרמב"ם 'דשתית' טפי לא קשיא, ומ"מ לגי' שלפנינו לכא' קשיא. ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב בזה"ל, אין למדין מן הכללות ויתכן שהיו אנשים שאין ראויין שיתגלה להן, ע"כ.

י"ד מ"ז. והשכב בבית יכבס בגדיו והאכל בבית יכבס את בגדיו. יש לדקדק למה לי ב' פעמים יכבס בגדיו, ועוד, דאילו גבי השכב בבית כתיב וכבס בגדיו ואילו גבי האכל בבית כתיב יכבס 'את' בגדיו.

י"ד מ"ח. ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטח את הבית וטהר הכהן את הבית כי נרפא הנגע. הכא כתיב רק 'אחרי הטח את הבית' ולא כתיב 'אחרי חליץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטח' כמו דכתיב לעיל מקרא מ"ג.

ט"ו ט"ז. ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב. איתא בשו"ע (או"ח סי' פ"ה סעיף א') כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין חוץ מבעל קרי שהוציאו עזרא מכל הטמאים ואסרו בין בד"ת בין בק"ש ותפלה עד שיטבול כו' ואח"כ בטלו אותה תקנה והעמידו הדבר על הדין שאף בעל קרי מותר בד"ת ובקריאת שמע ובתפילה בלא טבילה ובלא

ממקור נאמן בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א
שאמר לא"א בזה"ל, אם אתה רוצה בנים תלמידי
חכמים תקפיד על טבילת עזרא ע"כ.

רחיצה דתשעה קבין וכן פשט המנהג, וכתב במ"ב
(סק"ב) וז"ל ואח"כ בטלו ומ"מ מי שירצה לנהוג
ולטבול תע"ב ודוקא אם עי"ז לא יעבור זמן ק"ש
ותפלה ואפשר דאפילו אם עי"ז יתבטל מתפלה
בצבור ג"כ אין נכון להחמיר בזה עכ"ל, שמעתי

פרשת אחרי מות

ט"ז א'.

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבם לפני ה' וימתו. בפרשה זו פרשת אחרי מות ישנם שמונים פסוקים, רמז להא דכתיב (תהלים צ' י') ימי שנתינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, רמז לפרשה הקרויה ע"ש מיתת שני בני אהרן.

יל"ה למה הוצרך הכתוב לומר וימתו אחר שכבר אמר אחרי מות שני בני אהרן וגו', ועיין בעץ יוסף ויק"ר כ' ד' ד"ה אחרי מות כו'.

ט"ז ז'.

כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם. פרש"י וז"ל יצנף כתר גומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו ואחתתיה עכ"ל, יל"ה דא"כ הו"ל לקרא לומר ומצנפת בד יצנף דהיינו ומצנפת בד יניח ומה שייך לומר ו"ב" מצנפת בד יניח, וצ"ל דאגב מה שאמר הכתוב ובאבנט בד יחגר אמר נמי בומצנפת בד יצנף, ועדיין צ"ב.

ט"ז י'.

ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה. פרש"י וז"ל ונתתי אני פונה אני מכל עסקי ואני עוסק בו עכ"ל, וזה לגריעותא רח"ל, ומצינו ג"כ שהקב"ה כביכול פונה מכל עסקיו לטיבותא, והיינו הא דכתיב להלן (בחוקותי פכ"ו מקרא ט') ופניתי אליכם וגו' עיין רש"י, ושם מקרא י"ז ברש"י, ובתהלים (פ"ו ט"ז) פנה אלי וחנוני וגו', ועוד מקראות, ובתפילת אנא בכח דאמרינן לעמך פנה.

ט"ז ט"ז.

וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאותם. פרש"י וז"ל השכן כו' אע"פ שהם טמאים שכינה בניהם עכ"ל, ומצינו

דארז"ל (תדא"ז פ"ט) ומיד יצאה השכינה גם כן עם ישראל בגולה כו' יעו"ש.

י"ז ט"ז.

ואם לא יכבסו ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. פרש"י וז"ל ובשרו לא ירחץ ונשא עונו על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות עכ"ל, הנה לכאורה מבואר דהיכא דאיכא מיתת כרת ומלקות לא אמרינן קים ליה בדרכה מיניה, ופלוגתא היא במסכתא מכות י"ג ב', ופסקינן כר"ע וכדפרש"י הכא.

ויותר נראה דכונת רש"י לפרש שהם ב' דברים נפרדים, הא' שאם לא רחץ גופו ענוש כרת והב' שאם לא כבס בגדיו ענוש מלקות, ולא שב' הדברים היו באותו הזמן כדכ' למעלה, וכן מבואר בשפ"ח אות ג' יעו"ש.

י"ח ה'.

ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם אני ה'. פרש"י וז"ל ושמרתם את חקתי כו' ד"א ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים עכ"ל, אולי אפשר דרש"י פירש כן, דהא לעיל (מקרא ד') כבר כתיב את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו וגו' וא"כ אמאי הדר הכתוב הכא נמי ואומר ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה וגו', והת' דמ"מ יש חילוק דאילו במקרא דלעיל הקדים משפטים לחוקים ואילו במקרא דידן הקדים חוקים למשפטים, אלא ע"כ דשניהם שוים והיינו שבשניהם גם בחוקים וגם במשפטים יש שמירה ועשייה וכדפרש"י, וכן דרשו חז"ל בהרבה מקומות עיין כריתות כ"ח א' במשנה שם.

ויותר נראה דרש"י פירש כן, משום דבקרא דידן כתיב גם שמירה ועשייה לחוקים וגם שמירה ועשייה למשפטים, וכדכתיב ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם וגו', אמנם לפי"ז צ"ב א"כ אמאי צריך לכתוב דלעיל. ועיין בזה עוד ברמב"ם פ"ח מהל' מעילה ה"ח.

פרשת קדושים

י"ט ב'.

דבר אל בני ישראל ואמרת

אלהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם.

פרש"י וז"ל קדושים תהיו הוו פרושים מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא גדר קדושה כו' עכ"ל, וארז"ל (ויק"ר) קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתו למעלה מקדושתכם כו' עכ"ל, והנה יל"ה דלכאורה פשיטא דקדושתו יתברך למעלה מקדושתינו ומה צריך קרא להשמיענו, וי"ל דהנה ארז"ל (תנחומא) אמר הקב"ה לישראל הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי העולם היו קדושים כשם שאני קדוש שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני משל למה"ד כו' כך אמר הקב"ה למשה קדש לי את העם שנאמר לך אל העם וקדשתם קידשם בא הקב"ה ואמר להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש למה כי קדוש אני ה' אף אתם תהיו קדושים שהקדשתי אתכם לשמי שנאמר דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אלהם קדושים תהיו עכ"ל, וכתב בראשית חכמה (שער הקדושה פ"א אות ג') וז"ל ועם היות שהמאמר הזה עמוק ויש בו כמה דקדוקים שצריך כל מעיין לדקדק בהם מ"מ אנו לא באנו בחיבור הזה לפרש אלא מה שנוגע לענין המעשה במה שאמר הקב"ה אתם מתקדשים בי ואני מתקדש בכם הענין כי בתחילה אנו מתקדשים בו וממשיכים הקדושה ממנו אלינו כדי שנתקדש ע"י עשיית המצוות ואח"כ הוא מתקדש בנו ע"י התעוררות התחתון העולה ממעשינו והטעם כי כל הדברים צריכים התעוררות תחתון כו' עכ"ל, ולפי"ז י"ל דזהו יכול כמוני משום שהקב"ה ג"כ מתקדש ע"י המצוות שהוא נתן לנו לקיימם ת"ל קדושתו למעלה מקדושתכם כיון שבתחילה אנו מתקדשים בו וכל המשך הקדושה זהו ע"י התחילה שאנו מתקדשים בו.

ועוד י"ל דהנה ארז"ל (תורת כהנים) קדושים תהיו פרושים תהיו כי קדוש אני אם מקדשים אתם את עצמכם מעלה אני עליכם כאילו קדשתם אותי או אינו אמר אלא אם קדשתם אותי הריני מקודש ת"ל כי קדוש אני בקדושתו אני בין מקדשין ובין אין מקדשין עכ"ל, ולפי"ז י"ל דזהו יכול כמוני משום שמעלה אני

עליכם כאילו קדשתם אותי ת"ל קדושתו למעלה מקדושתכם כיון שבין אם מקדשין ובין אם אין מקדשין הריני מקודש.

ועוד י"ל דה"ק יכול כמוני כיון שאני מעצמי קדוש וכן אתם מעצמכם קדושים דכשאדם מישראל נולד לגוי קדוש הוא נולד כמש"כ (שמות יתרו פי"ט מקרא ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וגו' ת"ל קדושתו למעלה מקדושתכם כיון שאני קדוש ממילא ואתם אף שנולדתם קדושים מ"מ דוקא ע"י העמל בתורה ומצוות אז תשארו קדושים ואדברא תוסיפו על קדושתכם, וק"ל.

י"ט ד'.

אל תפנו אל האלילים ואלוהי

מסכה לא תעשו לכם אני ה' אלוהיכם. פרש"י וז"ל לא תעשו לכם לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים עכ"ל, ולפי"ז נמצא כתוב ב' פעמים האיסור שאחרים לא יעשו לכם, ועיין רש"י (שמות כי תשא פל"ד מקרא כ"ג) דכתב וז"ל הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם עכ"ל, וק"ל.

י"ט י"ד.

לא תקלל חרש ולפני עור לא

תתן מכשל ויראת מאלקיך אני ה'. פרש"י וז"ל לא תקלל חרש אין לי אלא חרש מניין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים עכ"ל, יל"ה למה דבר זה נתחדש דוקא ע"י חרש, ושמא י"ל דהוא משום דלא נימא דחרש הוא כסומא שחשוב כמת דאמר' (נדרים ס"ד ב') דס"ד דחרש הוא כסומא משום דאמר' (ב"ק פ"ה ב') חירשו נותן לו דמי כולו, אלמא דאינו שוה מידי, ועיין תוס' שם דפעמים דשוה יעו"ש.

וכתב בשפתי חכמים דהכונה דלא נימא דאסור לקלל לאחר מיתה כמו שהמקלל אביו ואמו לאחר מיתה

חייב, ולכן כתיב הכא לא תקלל חרש אע"פ דכבר כתיב בעמך לא תאור יעו"ש, ולכאורה אין מובן, דאף אי לא הוה כתיב לא תקלל חרש נמי הוה ידעינן דלא חייב אלא על קללת אביו ואמו בהאי גונא דאיירי לאחר מיתה, והוא דהא אי הוה אסור לקלל כולם לאחר מיתה א"כ כבר מהא דכתיב בעמך לא תאור לכא' הוה ידעינן ג"כ על אביו ואמו שאסור לקלל לאחר מיתה ולמה נאמר שוב על אביו ואמו, אלא על כרחק דדוקא אביו ואמו על קללתם אף לאחר מיתה משא"כ אחרים, וי"ל דמ"מ צריך לקרא דאביו ואמו לומר דהמקללם חייב מיתה משא"כ בחרש שהמקללו אינו חייב מיתה.

ושוב נמצא הא דכתב הרמב"ם (פכ"ו מסנהדרין ה"א) וז"ל ולא דיין ונשיא בלבד אלא כל המקלל אחד מישראל לוקה שנאמר לא תקלל חרש, ולמה נאמר חרש שאפילו זה שהוא אינו שומע ולא נצטער בקללה זו לוקה על קללתו ויראה לי שהמקלל את הקטן כו' עכ"ל, ובזה ניחא הא דנתחדש דבר זה דוקא ע"י חרש, וק"ל.

י"ט ט"ו. **בצדק תשפוט עמיתך.** פרש"י וז"ל כמשמעו ד"א הוי דן את חברך לכף זכות עכ"ל, הא דפרש"י בצדק תשפוט עמיתך הוי דן את חברך לכ"ז הכי אמרי' בשבועות ל' א' ובכלה רבתי רפ"ה, וכתב באורחות יושר (סימן ד') למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, דמשמע דהוא מצות עשה דאורייתא. **והא** דתנן (פ"ק דאבות) והוי דן את כל האדם לכף זכות ולא קתני חברך כלישנא דהגמ', אולי אפשר דמדאורייתא אמרי' דאיכא מ"ע דוקא על חברך שתדונו לכף זכות והתנא דמתני' הוסיף דמדרבנן היא מצוה לדון כל אדם לכ"ז, מיהו אין זה נראה אמת, ועיין מש"כ לתרץ בזה ג' תירוצים בזה בספרינו אבני אהרן עמ"ס אבות פ"א מ"ו יעו"ש.

עוד יש לדקדק דבמתני' קתני והוי דן את כל האדם לכף זכות ובגמ' ל"ג כל רק אמרו הוי דן את חברך לכף זכות.

ושוב נמצא דכתב מרן הח"ח זי"ע (חלק העשין עשה ג' בבמ"ח אות ג') ליישב הקושיא למה במקו"א כתוב הוי דן את כל האדם" לכ"ז ובמקו"א כתוב הוי דן

את "חברך" לכ"ז וכדלעיל, ותירץ ד"האדם" היינו באדם שאינו מכירו אם הוא צדיק או רשע ובזה מן התורה אין חיוב לדון לכף זכות רק מדה טובה בעלמא, וזה מש"כ הרמב"ם בפהמ"ש באבות שזה מדרכי החסידות לדון לכ"ז, ו"חברך" היינו באיש שאינו מכירו שהוא מן הבינונים ולא רשע וזה הוא חיוב דאורייתא לדון לכ"ז, וזה מש"כ הרמב"ם בספר המצוות (מצוה קע"ז) דהוא מצוה דאורייתא יעו"ש, וק"ל.

והשתא לפי"ז יתורץ גם הא דהקשינו דאילו במשנה קתני "כל" האדם ובגמ' ל"ג כל, ולדברי מרן הח"ח אתי שפיר משום דחברך זהו דוקא חברך ולא כל אדם ולכן לא שייך לומר כל חבריך.

ועיין (סוכה ל"ט א') דתנן הלוקח לולב מחבירו בשביעית כו' ופרש"י וז"ל הלוקח לולב מחבירו לי נראה דהלוקח לולב מעם הארץ גרסינן דהא בע"ה קמיירי כדאמרי' בגמ' וע"ה לגבי חבר לא קרי ליה חבירו כו' עכ"ל, והתוס' כתבו דמצינו דאף ע"ה ונכרי קרי להו חבירו יעו"ש, והשתא לדברי רש"י ניחא מש"כ הח"ח דחבירך היינו שאינו רשע אבל לדברי התוס' קצת צ"ב.

י"ט י"ז. **לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.** פרש"י וז"ל ולא תשא עליו חטא לא תלבין את פניו ברבים עכ"ל, הנה לכאורה מבואר מדברי רש"י דהמלבין פני חבירו ברבים כו' היינו לאו דאורייתא, ועיין ח"ח לאוין י"ג י"ד ובבמ"ח שם. **והא** דבמתני' קתני (אבות פ"ג מ"א) והמלבין פני "חבירו" ברבים, ואילו רש"י כתב לא תלבין את "פניו" ברבים, ולא פירש פניו של מי, היינו משום רישא דקרא דכתיב הוכח תוכיח את "עמיתך", ואפשר דחברך ועמיתך היינו הך.

י"ט כ"ה. **בשנה החמישית תאכלו את פריי להוסיף לכם תבואתו אני ה' אלקיכם.** פרש"י וז"ל להוסיף לכם תבואתו מצוה זו שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעות היה ר"ע אומר דברה תורה כנגד יצר הרע

זקנותו הוא דומה לאיש אחר ואינו אותו האיש שחטא, והתשובה צריכה להיות דוקא ע"י אותו האיש שחטא, לכך 'מפני שיבה ידיך' כשאתה בבחורתך 'תקום' משנת תרדמת הזמן להתעורר בתשובה בכדי שתהיה השבה מעליתא, כן הדבר הזה כו', עכ"ל יעו"ש. ויתכן דזהו מה דכתיב אח"כ 'והדרת פני זקן' והיינו ע"י שתעשה תשובה כשאתה עדיין בבחורתך עי"ז והדרת פני זקן כלומר הדרת את עצמך בעת זקנותך שזקנותך תהיה בהידור בלי חטא, ודוק.

[ואולי זהו ג"כ מה דכתיב בתהלים רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום, והיינו שאדם בשנות צעירותו עד הזקנה מלא וטרוד במחשבות של הבלי הזמן וע"י כך אינו שם על ליבו לעשות עתה התשובה, אבל ועצת ה' היא לזה האדם 'תקום' והיינו שתעשה תשובה עכשיו ולא רק בזקנותך, וק"ל].

כ' ג'. ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אותו מקרב עמו כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי. יל"ה דלהלן (מקרא ה') כתיב ושמתי אני את פני באיש ההוא וגו' דמשמע התם דזה רק מאחר ועם הארץ העלימו וא"כ למה כתיב הכא נמי ואני אתן את פני באיש ההוא וגו', וצ"ב.

פרש"י וז"ל באיש ולא בציבור ואין כל הציבור נכרתים עכ"ל, ובשפתי חכמים למד כונת רש"י שאם כל הציבור נתנו מזרעם למלך אין הציבור נכרתים, וטעמיה דאין לומר דהכונה שכל הציבור לא נכרתים בעבור היחיד דזה מילת לא דפשיטא היא, כ"ש מהא דגבי משפחתו רק הוא בכרת ולא כל שאר המשפחה יעו"ש, ולכאורה זה צ"ב, דהיתכן שלא יענשו הציבור, ומ"מ מצינו דהציבור יותר קל מהיחיד כדאמרי' (סנהדרין קי"א ב') חומר דיחידים מבמרביתם כו' יעו"ש, והא דהציבור יותר קל י"ל טעם בדבר ע"פ מש"כ הרמב"ם (פ"ו מהל' דעות ה"א) וז"ל דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג במנהג אנשי מדינתו כו' עכ"ל והיינו דרוב הציבור שחטא

שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו עכ"ל, ואף דבשנה הרביעית יכול לאכלו בירושלים מ"מ קרי ביה לחינם שאינו יכול למכרו, ועדיין יל"ה דהא אמרי' (קידושין ל"ט ב') שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וזה קשה ביותר אהא דכתיב גבי שביעית להלן (פכ"ה מקרא כ"א) וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים דהא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ואולי י"ל דבאמת אין זה שכר על המצוה אלא התורה באה לומר לנו שאין הפסד מן המצוות.

י"ט ל'. את שבתותי תשמרו ואני ה'. פרש"י וז"ל ומקדשי תיראו לא יכנס לא במקלו ולא במנעלו ובאנפודתו ובאבק שעל גבי רגליו ואע"פ שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמרו אין בנין בית המקדש דוחה שבת עכ"ל, וכמו דכתב רש"י ויקהל פל"ה מקרא ב' יעו"ש.

ובאמת יל"ה דמאחר וכתיב ומקדשי תיראו וילפינן מיניה גם שאין דוחה את השבת א"כ למה צריך להא דכתיב בויקהל האזהרה על איסור עבודת מלאכת המשכן בשבת, דהא אמרי' (עירובין ב' א') אשכחן משכן דאיקרי מקדש ומקדש דאיקרי משכן וכתבו התוס' וז"ל אשכחן משכן דאיקרי מקדש ונפקא מינה שאינו דוחה את השבת ושלא יכנס אדם שם באבק שעל רגליו כו' עכ"ל, וכיון שכן, אמאי צריך לקרא בויקהל על איסור עבודת מלאכת המשכן, דהא כיון דבמקדש כתיב האיסור שאסור לבנות בנין בית המקדש בשבת א"כ כבר ידעינן נמי האיסור על עבודת מלאכת המשכן בשבת, כי משכן איקרי מקדש, וכמש"כ התוס', וצ"ב.

י"ט ל"ב. מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלקיך אני ה'. כתב הרמח"ל בס' דרך עץ חיים וז"ל, ועוד נוכל לומר טעם אחר, מאחר שידוע שאם חטא אזי אין חבירו יכול לעשות תשובה עבורו, אשר בשביל זה אמרו בזהר מפני שיבה תקום מפני שיבה ידיך, ופרשו המפרשים שלא יאחר זמן התשובה עד הזקנה כי כיון שבא אדם בעת

באו לכלל חטא מאחר שהיו כמה יחידים שהתחילו החטא ועל ידם נמשכו כל יחיד ויחיד שמתוך הציבור לכלל חטא, ולכן הציבור יותר קל, כי הציבור ברובו לא היה חוטא בלא היחידים שהתחילו החטא.

לכאורה יל"ה דכיון שהיה קודם מתן תורה מאי קשיא היאך קין נשא אחותו והרי עדיין לא היה איסור, ועיין סנהדרין נ"ח ב', וצ"ב.

כ' כ"ב. ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשייתם אתם ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה. אפשר דאע"ג דכבר נתן שמירה ועשייה לחוקים ולמשפטים, לעיל (אחרי מות פי"ח מקרא ה' יעו"ש וברש"י שם), מ"מ הכא בא הכתוב להזהיר שאם לא נשמור ונעשה החוקים והמשפטים אז הארץ כן תקיא אתכם, וזהו ולא תקיא אתכם הארץ וגו'.

כ' כ"ו. והייתם לי קדשים כי קדש אני ה' ואבדל אתכם מן העמים להיות לי. פרש"י וז"ל ואבדל אתכם מן העמים להיות לי אם אתם מובדלים מהן הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחביריו ותגלו מארץ הקדושה עכ"ל, יל"ה מהא דאמר' (קידושין ל"ו א') בנים אתם לה' אלקיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרויים בנים אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרויים בנים דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרויים בנים שנאמר בנים סכלים המה ואומר כו' יעו"ש, ולדברי ר"מ לכאורה קשיא מש"כ רש"י, וי"ל דפרש"י היינו רבי יהודה כדאמר' (סנהדרין פ"ו א') סתם ספרא רבי יהודה, וק"ל. (ובסליחות יום חמישי שלפני ר"ה אמר' בין כך ובין כך קרויים לך בנים, ובתפילה דר"ה אחר התקיעות אמר' אם כבנים ואם כעבדים כו', וצ"ב).

כ' ז'. והתקדשתם והייתם קדשים כי אני ה' אלקיכם. פרש"י וז"ל והתקדשתם זו פרישות עבודת כוכבים עכ"ל, יתכן לפרש לפי"ז דבפרישות עבודת כוכבים לחודיה, עוד קודם העבודה בקדושה לעבודה, כבר מיד והייתם קדשים, והטעם כי אני ה' אלקיכם דבזה שפורש מעבודת כוכבים מגלה עצמו בזה שהוא שייך לבורא יתברך כפי האמת ובזכות זה זוכה כבר לדרגה של והייתם קדשים. וארז"ל (יומא ל"ט א') והתקדשתם והייתם קדושים אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה מלמטה מקדשין אותו מלמעלה בעוה"ז מקדשין אותו לעוה"ב.

כ' ח'. ושמרתם את חקתי ועשייתם אתם אני ה' מקדשכם. אפשר דאע"ג דכבר נתן שמירה ועשייה לחוקים, לעיל אחרי מות פי"ח מקרא ה' וברש"י שם, מ"מ הכא אמר הכתוב הטעם לציווי, והוא שבעבור השמירה והעשייה של החוקים אזי אני ה' מקדשכם.

כ' י"ז. ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה ישא. פרש"י וז"ל חסד הוא לשון ארמי חרפה חסודה ומדרשו א"ת קין נשא את אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר עולם חסד יבנה,

פרשת אמור

לכם וגבי היום השביעי כתיב יהיה לכם, והא דבפרשת בא גבי היום הראשון לא כתיב יהיה לכם אפשר דזה כלול בהא דכתיב גבי היום השביעי יהיה לכם, אך אכתי צ"ב הפרש דבקרא דפרשת אמור. (ועיין נפלאות בחידושי הגאון ר' אלעזר משה עה"ת שמות פי"ב מקרא ט"ו).

כ"ג כ"ז. אך בעשור לחדש השביעי יום הכיפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה'. יל"ה מהא דפרש"י (שמות בא פי"ב מקרא ט"ז) וז"ל מקרא קדש מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות עכ"ל, והכא הרי זה לא שייך דהא כתיב ועניתם את נפשותיכם, וי"ל דמקרא קדש דיוה"כ הוא האכילה והשתיה של ערב יוה"כ, וכן משמע בדברי הרבינו יונה (שע"ת ש"ד אות ט') דכתב וז"ל והשנית כי בשאר יו"ט אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה כי יגדל וישגה מאד שכר השמחה על המצוות כמו שנאמר כו' ומפני שהצום ביוה"כ נתחייבנו לקבוע הסעודה על שמחת המצוה בערב יוה"כ עכ"ל, ומבואר דמקרא קדש דיוה"כ נתקיים בערב יוה"כ, וק"ל.

ועוד י"ל דאה"נ ביוה"כ אין המקרא קדש כולל אף אכילה ושתיה רק כסות כדאמר' (שבת קי"ט א') א"ל ריש גלותא לרב המנונא מאי דכתיב ולקדוש ה' מכובד א"ל זה יוה"כ שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה יעו"ש, וק"ל.

כ"ג ג'. ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת היא לה' בכל מושבותיכם. פרש"י וז"ל ששת ימים מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאילו חלל את השבתות וכל המקיים המועדות מעלין עליו כאילו קיים את השבתות עכ"ל, והיינו שחומרת יו"ט היא כמו השבת עצמה, ויתכן לסייע מהא דכתיב להלן (מקרא ד') אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם, והרי כבר לעיל (מקרא ב') כתיב דבר אל בני ישראל וגו' אלה הם מועדי, אלא ללמדך כו', וק"ל. והא דפרש"י להלן (מקרא ד') וז"ל אלה מועדי ה' למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החודש עכ"ל, אין כונת רש"י ליישב הריבוי למה נכתב ב' פעמים מועדי ה', רק בא ליישב הריבוי למה נכתב ב' פעמים אשר תקראו אתם דשניהם קאי אבי"ד, ולכן פירש למעלה כו', וק"ל.

כ"ג ז'. ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. ולהלן (מקרא ח') כתיב והקרבתם אשה לה' שבעת ימים ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו, והנה כתיב (שמות בא פי"ב מקרא ט"ז) וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם וגו', ויל"ה ההפרש דבפרשת אמור הכא גבי היום הראשון כתיב יהיה לכם וגבי היום השביעי לא כתיב יהיה לכם ואילו בפרשת בא גבי היום הראשון לא כתיב יהיה

פרשת בהר

כ"ה ח'. וספרת לך שבע שבתות שנים
שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות
השנים תשע וארבעים שנה. פרש"י וז"ל שבתות שנים שמטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמיטה ושמיטה בזמנה והיו לך ימי שבע וגו' מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא שיעלה לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט עכ"ל, הכא מבואר דבלא קרא היה הו"א שאם לא עשה שמטות לא עושה יובל, וקמ"ל קרא שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל, וקשיא דהא ספירת העומר בזמן הזה הוא דרבנן וא"כ היאך שבועות בזמן הזה הוא מן התורה והרי אין לנו כתוב מיוחד שאע"פ שלא ספרת ספירת העומר עשה חג השבועות, וצ"ל דילפינן מהתם להכא בלימוד בנין אב. (נכתב לפו"ר). ועיין בזה רמב"ן לעיל פכ"ג מקרא ט"ז ד"ה והוצרך, והבן.

כ"ו ב'. את שבתתי תשמרו ומקדשי
תיראו אני ה'. פרש"י וז"ל אני ה' נאמן לשלם שכר עכ"ל, אפשר דכתוב זה נסמך לפרשת בחוקותי משום הא דכתיב אם בחקתי תלכו ופרש"י שתהיו עמלים בתורה, רמז שהקב"ה ישלם למי שעמל בתורה שכר טוב, וכדתנן (אבות פ"ב) אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

ועיין שמות כי תשא פל"א מקרא י"ג רש"י ד"ה אך
דכתב וז"ל אך את שבתתי תשמרו אע"פ שתהיו רדופין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כו' עכ"ל, ועיין עוד שם ויקהל פל"ה מקרא ב' דכתב רש"י וז"ל ששת ימים הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינה דוחה את השבת עכ"ל. ועיין עוד מש"כ לעיל קדושים פי"ט מקרא ל'.

פרשת בחוקותי

כ"ו ו'. ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם. פרש"י וז"ל ונתתי שלום שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן אמרו שהשלום שקול כנגד הכל וכה"א עושה שלום ובורא את הכל עכ"ל, הנה כתיב (ירמיהו ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ומבואר בזה דכל הועה"ז ומה שיש בו וכגון מאכל ומשתה ה"ז בתנאי של קיום התורה, למ"ד (נדרים ל"ב א') דהאי קרא קאי על תורה ולא על מילה, ותנן נמי (פ"ג דאבות) אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח, והרי כל קיום התורה הוא רק אם יש שלום, דבזמן מלחמות א"א ללמוד התורה כראוי כדכתב באורחות צדיקים שער התורה, ולפי"ז אפשר דזהו כונת רש"י, שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום, כי תורה אין מפני שאין שלום, וכיון דהתורה אין לכן גם מאכל ומשתה אין, וק"ל.

כ"ו י"ב. והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם. פרש"י וז"ל והתהלכתי בתוכם אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם כו' עכ"ל, וכן מצינו גבי ירבעם כדאמרי' (סנהדרין ק"ב א') א"ר אבא אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו וא"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן כו' ע"כ יעו"ש.

כ"ו כ'. ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פרי. הכא איירי בשבע עונשים אחר שנאמר לעיל (מקרא י"ח) ואם עד אלה וגו', ומבואר שהוא יותר חמור מהשבע עונשים הראשונים שלפני מה שנאמר לעיל מקרא י"ח, והיינו כיון דבעונשים הראשונים נאמר לעיל (מקרא ט"ז) וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו אויבכם ופרש"י וז"ל תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלהו אויבכם עכ"ל, אבל הכא אחר שנאמר לעיל מקרא

י"ח ואם עד אלה וגו' שעתה זה כבר עונשים שניים, זה חמור יותר, והיינו כיון שכאן ולא תתן ארצכם את יבולה כלל, דאיכא למימר שאדם שמח וטוב לב בראייתו פירות מעשיו, והרגשה של שמחה לענין ראיית פירותיו יש [לפעמים] אף שאחרים אוכלים, [והיינו עד שהם אוכלים] וקשה מזו אם לא גולדים כלל פירות דרואה שאין השקעתו שוה כלל וזהו הקללה החמורה יותר דולא תתן אצרכם את יבולה.

כ"ו כ"ב. ושלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם. פרש"י וז"ל ושכלה אתכם אין לי אלא חיה משכלת שזרחה בכך בהמה שאין דרכה כך מניין ת"ל ושן בהמות אשלח בם הרי שתיים ומנין שתהא ממיתה בנשיכתה ת"ל עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בא"י חמור נושך וממית ערוד נושך וממית עכ"ל, הנה מדברי רש"י מבואר דע"פ דרך הטבע אין דרך הערוד להמית בנשיכתו, וקשיא מדאמרי' (ברכות ל"ג א') ראו בני אין ערוד ממית אלא החטא ממית יעו"ש, וחזינן דמה שנשאר חי היה נס, ומבואר דדרך הערוד כן להמית בנשיכתו.

כ"ו כ"ו. בשבירי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו. פרש"י וז"ל ואכלתם ולא תשבעו זה מארה בתוך המעיים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולה מארה במעיים ונתתם אינה מן המנין שהיא החרב עכ"ל, ולפי"ז נמצא דחרב כתוב ב' פעמים דהא כתיב לעיל (מקרא כ"ה) והבאתי עליכם חרב וגו'. עוד יל"ה הא דפרש"י ונתתם ביד אויב (מקרא כ"ה) היא החרב מהא דאמרי' בגמ' (ב"ב ח' ב') אמר ליה רבא לרבה מרי כו' יעו"ש.

כ"ז ז'. ואם מבן שישים שנה ומעלה אם זכר והיה ערכך חמשה עשר שקל ולנקבה

עשרה שקלים. פרש"י וז"ל מבן שישים שנה וגו' כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו והאשה אינה פוחתת אלא שליש מערכו דאמרי אנשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא וסימנא טובה בביתא עכ"ל, אפשר דזהו גם הנפק"מ בהא דתנן (אבות פ"ה) בן שישים לזקנה.

כ"ז י"ב. והעריך הכהן אתה בין טוב ובין רע כערכך הכהן כן יהיה. יל"ה מהו "בין טוב" והרי הכא איירי על רע בלבד וכדפרש"י לעיל (מקרא י"א) וז"ל ואם כל בהמה טמאה בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא א"כ הוממו עכ"ל, וצ"ב.

ברוך רחמנא דסייען

מאור אהרן

במדרש

פרשת במדבר

א' ב'. שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם. ולהלן (מקרא ג') כתיב מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן, ויש לדקדק למה לא א"ל הקב"ה למשה שאו אתה ואהרן את ראש וגו', ולמה רק בסוף א"ל הקב"ה למשה דמה שאמרתי לך בתחלה שאו לשון רבים היינו אתה ואהרן, וי"ל דהנה כתב האוה"ח הק' להלן (מקרא ג') וז"ל תפקדו אותם חזר לומר כן ולא הספיק במה שקדם לומר שאו את ראש וגו' להעירך בכונת אומרו שאו שיכוין ע"פ דבריהם ז"ל שאמרו שנתקנאו עכו"ם בישראל מה ראו להתקרב וכו' אמר להם הקב"ה הביאו לי ספר איקונין שלכם וכו' ונמצא כל אחד אינו יודע מאיזו משפחה הוא עד כאן, הרי כי יקפיד ה' על היחס ויושפל כל החסר ספר איקונין לזה כשבא ה' לצות לפקוד בני ישראל קדם לומר שאו לשון נשיאות ורוממות למצוא כ"א ספר איקונין משא"כ באוה"ע, ואח"כ ביאר מה הוא המעלה מבין עשרים שנה וגו' תפקדו אותם ומעתה צריכים לגופה עכ"ל האוה"ח הק', והנה נתבאר לנו טעם למה הוצרך הכתוב לומר גם שאו וגם תפקדו, ומאחר שנתבאר כן, י"ל דהעדיף הכתוב לומר אתה ואהרן סמוך ל"תפקדו" ולא סמוך ל"שאו" מפני שרצה לסמוך להכתוב שלאחריו דכתיב ביה ואתכם יהיו וגו' והיינו דרצה הכתוב לומר את כל הפוקדים יחד והמה משה ואהרן והנשיאים, ומאחר דאמר פעם אחת אתה ואהרן שוב לא צריך לומר אתה ואהרן סמוך ל"שאו".

ועצם דברי האוה"ח הק' יל"ה מדכתיב להלן (פנחס כ"ו ב') שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו', והרי התם לא כתיב גם תפקדו, וא"כ חזינן דשאו אתא לומר לפקוד, וי"ל דאף הכא פ' במדבר לא אתא האוה"ח הק' להוציא מפשוטו של מקרא ובודאי דאף הכא דכתיב שאו היינו לפקוד אלא דכיון שכלל הכתוב ואמר גם תפקדו נלמד מזה דמה שאמר שאו

רצה לרמוז ענין הנשיאות, ומאחר דרמז כן הכתוב פעם אחת הכא פ' במדבר שוב אינו צריך לחזור ע"ז התם פ' פנחס ולכן כתיב הכא רק שאו.

א' ד'. ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתיו הוא. ולהלן (מקרא ט"ז) כתיב אלה קרואי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם, והנשיאים הם השוטרים שהוכו במצרים ע"י המצריים וכדכתיב להלן גבי אלו הנשיאים בפ' (נשא ז' ב') ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטות הם העמדים על הפקדים ופרש"י וז"ל הם נשיאי המטות שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' עכ"ל.

ומש"כ רש"י הם נשיאי המטות שהיו שוטרים כו' ר"ל דהא כבר כתיב נשיאי ישראל ראשי בית אבתם ומה צ"ל עוד הם נשיאי המטות וע"ז פרש"י דאתא למימר דהם היו השוטרים כו', אך עדיין יל"ה למה רק עתה כתיב הם נשיאי המטות דהא הו"ל כן לעיל (מקרא ט"ז) ולילף משם שהם היו השוטרים, וי"ל דמה דכתיב הם נשיאי המטות דקאי על קרבנות הנשיאים היה זה באחד בניסן ומה דכתיב לעיל ט"ז אלה קרואי העדה וגו' היה באחד באייר וכדפרש"י לעיל מקרא א', וכיון שכן, לכן בהקרבת הנשיאים דוקא השמיענו התורה שהיו השוטרים במצרים ולא כשמנו אותם כי היה זה קודם הציווי שמנאם, והטעם דהתורה הקדימה יום שמנאם ליום שהקריבו עיין רמב"ן להלן פ' נשא ז' א'.

פרש"י וז"ל ואתכם יהיו כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט עכ"ל, קצת משמע לשון רש"י הכי, כשתפקדו אותם אז יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט אבל לא שהנשיאים ג"כ יפקדו עמכם אלא רק אתם תפקדו (כלשון רש"י כשתפקדו אותם) והנשיאים יהיו עמכם בעת הפקידה ולא יפקדו עמכם, וכן משמע מלשון רש"י להלן פ' (נשא ז' ב') דכתיב

אלה פקודי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו.

א' מ"ט. אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל. יל"ה דלכאורה מקומו של מקרא זה צריך היה להיות לעיל אחר מקראות ב' ג' ועיין בזה להלן ד"ה פרש"י. **עוד** יל"ה דכיון דהתם לא נאמר אך את מטה לוי לא תפקד וגו' אלא רק אחר שגמרו למנות את כל השבטים א"כ מניין ידע משה שלא למנות גם את שבט לוי עם שאר השבטים, וצ"ל דכיון שהקב"ה לא אמר למשה נשיא לשבט לוי (עמש"כ בזה להלן פ' בהעלותך ח' ב') מזה הבין שלא למנות שבט לוי. ועיין רמב"ן לעיל מקרא מ"ז.

ועוד יל"ה דכיון דכבר כתיב את מטה לוי לא תפקד א"כ למה לי ואת ראשם לא תשא, ועיין ספורנו ואוה"ח הק' וכלי יקר.

פרש"י וז"ל אך את מטה לוי לא תפקד כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו ד"א כו' עכ"ל, וביאר בשפ"ח אות מ' כונת רש"י וז"ל כלומר שלא יהא מנינם מבין עשרים אלא מבין חודש ומעלה כיון שהם לגיון המלך חשובים הם הקטנים שיצאו מכלל נפל כמו יוצא צבא בישראל עכ"ל והיינו שלא תפקדם מבין כ' כמו כל ישראל אלא מבין חודש, ולו"ד השפ"ח היה אפשר לומר כונת רש"י בפשיטות שלא תפקדם עם כל ישראל אלא לחוד וזה הכבוד לאותו השבט, ושמא השפ"ח לא פי' כן, דא"כ היה צריך להיות מקרא זה למעלה אחר מקראות ב' ג' דכתיב התם שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן, ומיד בתר מיניה היה צ"ל אך את מטה לוי לא תפקד וגו' ולא רק אחר שכבר מנו את כל ישראל, ולכן פי' השפ"ח הכונה שהציווי הוא ציווי אחר ממש"כ, והיינו שימנה מבין חודש ולא מבין כ', ועוד אפשר דהשפ"ח לא פירש כמו שכתבנו משום דכיון דבתחילה מנה את כל ישראל א"כ השתא שבא למנות את שבט לוי ודאי דלאו עם כל ישראל

ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים ופרש"י וז"ל הם העמדים על הפקדים שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגו' עכ"ל, ואולי נפק"מ לענין דאולי הנשיאים לא היו בכלל הנמנים כמשה ואהרן שלא היו בכלל הנמנים (כדאי' בכורות ד' א' גבי אהרן), ויש לסייע לדברינו מדכתיב להלן (פנחס כ"ו ס"ד) ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את בני ישראל במדבר סיני, ולכאורה יל"ה התם למה לא כתיב משה ואהרן והנשיאים והרי גם הנשיאים פקדו עם משה ואהרן כדכתיב ואתכם יהיו וגו', אלא על כרחך דואתכם יהיו לא לענין שימנו ג"כ עם משה ואהרן הוא וכו"ל.

א' י"ח. ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני ויתילדו על משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה לגלגלתם. הנה אף שהציווי היה למנות ולא מצינו שנצטוו גם להקהיל מ"מ כיון שכן הוא הדרך למנות והיינו ע"י הקהל א"כ ה"ז בכלל הציווי דלמנות.

א' י"ט. כאשר צוה ה' את משה ויפקדם במדבר סיני. יש לדקדק דלכאורה היה צריך הכתוב לומר ויפקדום לשון רבים שהרי אף אהרן והנשיאים ג"כ פקדו, וכמו דכתב להלן (פנחס כ"ו ס"ד) ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו בני ישראל במדבר סיני, ועוד יש לדקדק למה הוצרך לומר במדבר סיני דהרי פשיטא שהיה במדבר סיני וביותר דהרי מיד באותו היום שנצטוה התחיל למנות כמש"כ הרמב"ן לעיל מקרא י"ח וא"כ ודאי שפקד במדבר סיני באותו מקום שנצטוה.

וק' קמא י"ל כמש"כ באב"ע דהכתוב אומר את מי שהוא העיקר, והובא בספרנו כמה פעמים, וק' בתרא אולי י"ל דרצה הכתוב לומר שזו הפקידה נקראת פקידה של מדבר סיני שהרי היו עוד פקידות ולא נקראו של מדבר סיני אלא נקראו בשמות אחרים וכגון של ערבות מואב כמש"כ בפ' פנחס (כ"ו ס"ג)

י"ה למה בדברים פ' ואתחנן לא הביא רש"י ראייה מכאן.

הוא שהרי את כל ישראל כבר מנו וע"כ הכונה שלא תפקדם מבין כ' ככל ישראל אלא מבין חודש.

הא דכתיב ביום דבר ה', יש לדעת אם הכונה ליום מתן תורה, או הכונה ליום זה שנצטוו לפקוד והיינו באחד לחודש השני, וצד קמא כן משמע מדפרש"י דקאי על התורה שלמד משה, וגם מדכתיב בהר סיני ולא כתיב במדבר סיני כמו דכתב לעיל (א א) וידבר ה' אל משה "במדבר סיני" באהל מועד באחד לחודש השני בשנה השנית וגו', ומאיך מדכתיב להלן (מקרא ד') וימת נדב ואביהוא וגו' משמע כהצד השני דאי כצד קמא הא בזמן מתן תורה עדיין היו נדב ואביהוא בחיים. ועיין רמב"ן וספורנו.

כתב באוה"ח הק' וז"ל תולדות אהרן ומשה וגו' ולא מנה אלא תולדות אהרן לומר כי בני אהרן יחשבו על משה לצד שהוא התפלל בעדם וחיו דכתיב ובאהרן התאנף ה' להשמידו וגו' ואמרו ז"ל שהועילה תפלתו להציל אלעזר ואיתמר כו' עכ"ל, וצ"ב דא"כ למה הוזכרו כאן נדב ואביהוא והרי אותם לא הציל משה מן המיתה, ואולי י"ל דהא ארז"ל (ירושלמי פאה ה' א') מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. וכיון שכן, אף שלמעשה לא הצילים מ"מ הא מחשבתו היה להצילים ולענין מעשהו הטוב שהתפלל גם עליהם ה"ז חשיב שהצילים מפני שמחשבה טובה כו'. ועיין כלי יקר.

הא דהקדים הכתוב הכא את אהרן למשה, שהרי ברוב מקומות מקדים משה לאהרן, אפשר דמ"מ אהרן קודם למשה ביחוס שהרי נולד קודם, והכא איירי גבי ענין היחוס, ועוד משום דהכא רק בני אהרן הוזכרו, ועוד כדי ללמדנו דמשה ואהרן שקולים הם כדפרש"י פ' וירא ו' כ"ו יעו"ש.

ג' ד'. וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה' במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם. י"ה דכיון דקאי על נדב ואביהוא והיינו על

א' נ'. ואתה הפקד את הלויים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם ישרתו וסביב למשכן יחנו. כתב באב"ע וז"ל ועל כל אשר לו הם כלי הכלים עכ"ל, וקצת יש לדקדק למה לא כתיב המה ישאו את המשכן ואת כל כליו "ואת כל אשר לו" כמו דכתיב ברישא ועל כל אשר לו.

ב' ל"ג. והלויים לא התפקדו בתוך בני ישראל כאשר צוה ה' את משה. י"ה דהא זה כבר כתיב לעיל (א' מ"ז) והלויים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם, וי"ל דהכתוב חזר ע"ז משום דלעיל מיניה (מקרא לב) כתיב אלה פקודי בני ישראל לבית אבתם כל פקודי המחנות לצבאתם שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים, ובכדי שלא נימא דמנין זה כולל גם שבט לוי וכדכתיב לעיל (מקרא י"ז) ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות וגו', לכן חזר הכתוב להזכיר שמנין השש מאות אלף כו' אינו כולל את שבט לוי, ואף שהוזכר בתוך המחנות עם שאר השבטים. ועיין אב"ע.

ג' א'. ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני. פרש"י וז"ל ואלה תולדות אהרן ומשה ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו עכ"ל, י"ה למה הוצרכו ללמוד זה מהכא שזהו רק לימוד כלשון רש"י "מלמד" כו' והרי כתיב (ואתחנן ו' ז') ושננתם לבניך וגו' ופרש"י וז"ל לבניך "אלו" התלמידים מצינו בכ"מ שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלקיכם כו' וכשם כו' עכ"ל, וא"כ מצינו יותר בהדיא שהתלמיד קרוי בן ואיך יקרא בן אם לא נימא דכאילו ילדו, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל אלו התלמידים זה דרשא והדרשא נלמדת ממשה ע"כ, אך עדיין

שניים א"כ למה כתיב וימת ל' יחיד דהו"ל וימותו ל' רבים וכהמשך הכתוב דאמר בהקריבם ל' רבים, וכן יל"ה למה כתיב ויכהן ל' יחיד דהו"ל ויכהנו ל' רבים וכהמשך הכתוב דאמר אביהם ל' רבים, וי"ל דמצינו כן ל' רבים שנזכר בל' יחיד, וכמו (בשלח ט"ו י"ט) כי בא "סוס" פרעה וגו' וישב ה' "עליהם" וגו', ומיהו מהא אין ראיה שהרי פרש"י (וישלח ל"ב ו') וז"ל שור וחמור דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור אדם אומר לחברו קרא התרגול ואינו אומר קראו התרגולים עכ"ל, וצ"ב.

עוד יל"ה למה נאמר ב' פעמים לפני ה', ועיין רמב"ן דכתב וז"ל וטעם לפני ה' שמתו בנס שבא מאתו וכן נאמר במרגלים לפני ה' עכ"ל (ואולי הכונה שזה שהמיתה בא מאתו והיינו שהי' בידי שמים זה עצמו נס), והיינו דלפני ה' קמא אתא למימר כמש"כ הרמב"ן ולפני ה' בתרא אתא למימר שהקריבו האש זרה לפני ה', וזהו להרמב"ן, אבל לרש"י בפרשת המרגלים להלן פ' שלח (י"ד ל"ז) דפרש"י וז"ל במגפה לפני ה' כו' וזהו לפני ה' באותה הראויה להם ע"פ מדותיו של הקב"ה שהוא מודד מדה כנגד מדה עכ"ל א"כ ה"נ לפני ה' קמא אתא למימר דהוא ע"פ מדותיו של הקב"ה וכמש"כ רש"י שם, אבל אין ליישב דחד לפני ה' למקום העבודה וחד לפני ה' למקום המיתה, דזה פשיטא כי כיון שמתו בעת שהקריבו א"כ ודאי שמתו במקום שעבדו.

אמרינן (יבמות ס"ד א') אבא חנן אמר משום רבי אליעזר חייב מיתה (היינו מי שאינו עוסק בפו"ר) שנאמר ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו ע"כ (ועיין עוד דרשא אחרינא במדב"ר ב' כ"ב רבי יעקב בר אבין כו') ומבואר דנדב ואביהוא לא עסקו בפו"ר ולכן נתחייבו מיתה, ויל"ה דהא לכאורה מלישנא דקרא דכתיב בהקריבם אש זרה משמע דרק חטא זה היה להם שעליו נתחייבו מיתה, וי"ל דהכונה דאם היו עוסקים בפו"ר לא היו מתים אף שהקריבו אש זרה ורק בצירוף שניהם ביחד נתחייבו מיתה, אמנם עדיין יל"ה דא"כ מה הראיה לשאר בנ"א שמי

שאינו עוסק בפו"ר חייב מיתה דהרי רק בצירוף עון דהאש זרה נתחייבו נדב ואביהוא ובלא זה לא היו מתחייבים מיתה ומה הראיה לשאר בנ"א שהרי שאר בנ"א אין להם זה העון דהאש זרה, וצ"ל דמ"מ יש עונות אחרים שבצירופם יתחייבו מיתה אם לא יעסקו בפו"ר, ועדיין צ"ב.

ושמא יל"ה דהנה במג"א (סי' קכ"ח ס"ק ס"ד) הביא מהזוה"ק שכהן שאינו נשוי פסול לעבודה (יעו"ש כל הס"ק), ולפ"ז אולי יל"ה דכיון שנדב ואביהוא לא היו נשואים לכן היו פסולים לעבודה, וכיון שהיו פסולים לעבודה, ממילא מה שעבדו ה"ז אש זרה, ובאמת התחייבו מיתה על שעבדו והוי אש זרה וזה מפני שלא היו נשואים, עכ"ל.

ועוד יל"ה מה היה מועיל להם שהיו להם בנים, והרי כתיב בפ' שמיני (י' י"ב) וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים וגו' ופרש"י וז"ל הנותרים מן המיתה מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כילוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא עכ"ל, וא"כ נמצא שכבר נתחייבו מיתה ומשמע שזה אף אם היו להם בנים, ושמא יל"ה דאם היו להם בנים אותו המחצה שלא ביטל משה היה על אלעזר ואיתמר ורק השתא דלא היה לנדב ואביהוא בנים חל המחצה ההוא על נדב ואביהוא, ועוד יל"ה דאם היו להם בנים היה משה מצליח לבטל לגמרי המיתה והיינו גם מנדב ואביהוא וגם מאלעזר ואיתמר. ועיין בעה"ט פ' שמיני י' ב' ד"ה אותם. ועמש"כ שם.

יל"ה למה רק עתה נאמר ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם, והרי עד עתה גם כיהנו כמבואר סוף פ' צו בהא דכתיב שם כמה פעמים אהרן ובניו ע"ש, ועוד דהא גם נדב ואביהוא כיהנו ע"פ אהרן אביהם כמבואר שם.

ג' י'. ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם והזר הקרב יומת. פרש"י וז"ל

ואת אהרן ואת בניו תפקד לשון פקידות ואינו לשון מנין עכ"ל, הא דפרש"י דאינו לשון מנין י"ל חדא משום דעדיין לא נצטוו משה לפקד את הלויים ורק להלן מקרא ט"ו נצטוו על זה, ועוד דהא אהרן לא נמנה עם הלויים כדאמר' בגמ' בכורות ד' א'.

מיהו יל"ה דהא כבר כתיב לעיל (א' נ') ואתה הפקד את הלויים וגו' ופרש"י וז"ל ואתה הפקד את הלויים כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים עכ"ל, ואהרן ובניו ודאי בכלל הלויים, וא"כ למה לי שוב ואת אהרן ואת בניו תפקד, וי"ל דמה שכתוב לעיל ואתה הפקד את הלויים וגו' זהו לענין משא המשכן וכו' וזה שייך גם בלויים וגם בכהנים, אבל מה שכתוב הכא ואת אהרן ואת בניו תפקד וגו' זהו לענין עבודת הכהנים כדפרש"י וזה לא שייך אלא בכהנים ולכן נ' הכא ואת אהרן ואת בניו תפקד וגו', ושמא י"ל עוד, דהנה להלן (מקרא י"ב) כתיב ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלויים ופרש"י וז"ל מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשירות שלי ע"י הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלויים שלא עבדו ע"א נבחרו תחתיהן עכ"ל, והשתא ס"ד דהעגל שנעשה ע"י אהרן יפסול חלילה גם את אהרן ובניו כהבכורות שחטאו בעגל ונפסלו קמ"ל ואת אהרן ואת בניו תפקד.

ג' ט"ו. **פקד את בני לוי לבית אבתם למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה.** פרש"י וז"ל מבן חדש ומעלה משיצא מכלל נפלים הוא נמנה לקרות שומר משמרת הקדש א"ר יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנים בשבעים נפשות כו' עכ"ל, וכן פרש"י פ' ויגש מ"ו ט"ו, ויל"ה דא"כ למה הכא לא נמנו שבט לוי מן הבטן, ועיין שפ"ח וגור אריה. ועיין מהרש"א ב"ב קכ"ג ב' ד"ה ומ"ש זו יוכבד שהורתה בדרך כו'.

ג' ט"ז. **ויפקד אתם משה על פי ה' כאשר צוה.** פרש"י וז"ל על פי ה' אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האוהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאת מן האוהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באוהל זה לכך נאמר על פי ה' עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (מקרא ט"ו) פרש"י וז"ל מבן חודש ומעלה משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ליקרא שומר משמרת הקדש אר"י בר"ש למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר כו' עכ"ל, וא"כ למה נמנו כאן רק מבן חודש דהרי הקב"ה ודאי יודע מי נפל ומי לא נפל וא"כ היה אפשר למנות גם את הפחותים מבן חודש והוא אינו נפל, וצ"ב.

ועוד יל"ה דהנה מהלשון היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם משמע דהיה נכנס לתוך אהלי שבט לוי למנותם ורק כדי לדעת מנין יונקיהם לא היה לו ליכנס, ומאי שנא, (ואולי יונקיהם משום צניעות שאני), מיהו אינו מוכרח ויתכן כונת הלשון הכי, דבשלמא אלו שאינם בכלל יונקיהם הם יכולים לבוא מחוץ לביתם כדי למנותם אבל יונקיהם שעדיין אינם יכולים לבוא א"כ אין ברירה למנותם אא"כ נכנס לתוך אהליהם, והיאך אני נכנס כו'.

ג' ל"ב. **ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שמרי משמרת הקדש.** כתב הרמב"ן לעיל (א' מ"ז) דנשיא של שבט לוי הוא אהרן הכהן יעו"ש, והיינו כמו שאר נשיאים של שאר שבטים, ומה דכתיב הכא דאלעזר הוא הנשיא היינו דוקא לענין המשמרות על כלי המשכן כמו דפרש"י הכא, והא דכתיב נשיא נשיאי הלוי, בפשוטו היינו נשיא על הנשיאי בית אב, וכדכתיב (מקרא כ"ד) ונשיא בית אב לגרשני אליסף בן לאל, ולהלן שם (מקרא ל') ונשיא בית אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עזיאל, ולהלן שם (מקרא ל"ה) ונשיא בית אב למשפחת מררי צוריאל בן אביחיל וגו', ועל ג' נשיאים אלו היה אלעזר נשיא.

והנה יל"ה למה מקרא זה לא נאמר בסוף הפרשה והיינו אחר שגמר הכתוב גם את מנינם של מררי להלן מקרא ל"ז, שהרי גם מררי ממשפחות שבט לוי וא"כ אלעזר שהוא נשיא נשיאי הלוי גם נשיא של מררי ולמה נכתב אלעזר מיד אחר שמנו את משפחות קהת, וי"ל דאלעזר נזכר הכא מפני שהוא מבני קהת שאותם מנו עתה, ואין לדחות דהא אף איתמר שהיה ממונה על גרשון ומררי כדלהלן ריש פ' נשא הוא ג"כ מבני קהת כאלעזר וא"כ למה לא נזכרו הכא עם אלעזר, ואין לדחות כן, דא"כ היה צריך לכתוב כל תולדותיו של קהת הכא, וזה ודאי לא בא הכתוב לומר הכא, והבן, ועוד י"ל דהנה פרש"י להלן (ד' ט"ז) דאלעזר היה ממונה רק על משא קהת ועל משא גרשון ומררי איתמר היה הממונה יעו"ש וכדלהלן ר"פ נשא, ולפי"ז י"ל דלכן דוקא הכא כתיב ונשיא וגו' דכאן עוסק הכתוב במנין דקהת ולא במנין גרשון ומררי.

ומיהו עצם דברי רש"י שם לכאורה סתירה למה דפרש"י הכא במקרא דידן דאלעזר היה ממונה על כולם, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל על כ"א היה ממונה אחר, אבל חוץ מזה היה לו מנוי על כולם בכללות ע"כ, ועיין עוד תי' בזה בס' תשובות הגר"ח ח"א שער תשו' התורה תשו' מ'.

ג' ל"ה. ונשיא בית אב למשפחת מררי צוריאל בן אביחיל על ירך המשכן יחנו צפנה. הנה הכא הקדים הכתוב את שם הנשיא ואח"כ אמר מקום

חניתן, וצ"ב ההפרש דאילו גבי גרשון וקהת הקדים הכתוב את מקום חניתן לשם הנשיא עיין לעיל במקראות.

ג' מ'. ויאמר ה' אל משה פקד כל בכר זכר לבני ישראל מבן חדש ומעלה ושא את מספר שמתם. הנה לעיל (ג' ט"ו ט"ז) כתיב פקד את בני לוי לבית אבתם למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם, ויפקד אתם משה על פי ה' כאשר צוה, ופרש"י וז"ל על פי ה' אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאת מן האוהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה' עכ"ל, וי"ל היאך מנה את הבכורות של ישראל מבן חדש דלא הוזכר הכא שהיה כמו אצל בני לוי, ויש ליישב קצת.

ד' ט"ו. וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כל כלי הקדש בנסע המחנה ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הקדש ומתו. אלה משא בני קהת באהל מועד. פרש"י וז"ל לכסת את הקדש הארון והמזבח, ואת כל כלי הקדש המנורה וכלי שרת עכ"ל, ולעיל (מקרא ד') כתיב זאת עבדת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים ופרש"י וז"ל קדש הקדשים המקודש שבכולן הארון והשולחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת עכ"ל, וצ"ב.

פרשת נשא

ד' כ"ב. נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבתם למשפחתם. יש לדקדק דגבי כל הנמנין בכל המקומות שנמנו בפרשיות במדבר ונשא כתיב למשפחתם לבית אבתם ואילו הכא שינה הכתוב ואמר לבית אבתם למשפחתם.

י"ל"ה למה עתה בציווי למנות את בני לוי מבן שלוששים ועד בן חמשים נצטוו למנות שלא כסדר לידתן והיינו קהת גרשון ומררי, דלמה לא נמנו לפי סדר לידתן והיינו גרשון קהת ומררי, כמו שהיה בציווי למנותם מבן חודש ומעלה לעיל פר' במדבר פ"ג, וי"ל דהכא במנייתם מבן שלוששים ועד בן חמשים נכתבו לפי סדר משמרתם והיינו דהנה קהת היו ממונים על כלי המשכן וגרשון היו ממונים על היריעות וכו' ומררי היו ממונים על קרשי המשכן וכו' כמבואר כל זה במקראות, וכיון שכן, נכתבו כסדר זה של קהת גרשון ומררי, והיינו לפי שלא שייך שקודם מררי יקחו קרשי המשכן ואח"כ גרשון את היריעות ואח"כ קהת את הכלים, וחייב להיות שקודם יקחו הכלים ואח"כ היריעות ואח"כ הקרשים, ולכן נאמרו כאן בסדר זה של קהת גרשון ומררי והיינו לפי סדר משמרתם, ולא בסדר לידתן, ומשא"כ כשמנום מבן חודש שעדיין אין עובדים עד בן שלוששים ניחא שנאמרו לפי סדר לידתן.

ועוד י"ל דסמך הכתוב מניית גרשון ומררי לפי שעל שניהם איתמר היה ממונה כמבואר במקראות ומשא"כ קהת שאלעזר היה הממונה עליהם כדלעיל פר' במדבר, ואי תקשי דא"כ לכתוב קרא קודם גרשון ומררי ואח"כ קהת, שהרי גרשון גדול מקהת, ולמה נ' קהת קודם לעיל פר' במדבר, וגרשון ומררי בפ' נשא, והרי גרשון היה גדול מקהת, י"ל דכיון שאלעזר היה גדול מאיתמר לכן נ' קודם קהת בפ' במדבר כי אלעזר היה הממונה על קהת, ואח"כ נ' גרשון ומררי בפ' נשא כי איתמר היה הממונה עליהם וקטן מאלעזר היה, ועיין כלי יקר.

ולתירוץ קמא ניחא הא דהוה קשיא לן למה עתה בציווי למנותם מבן שלוששים ועד בן חמשים הוצרך הכתוב לספר על מה הם ממונים והרי זה כבר נאמר לעיל פר' במדבר, ולהנ"ל ניחא והיינו כדי לומר למה נמנו שלא כסדר לידתן.

ד' כ"ג. מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים שנה תפקד אותם כל הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד. הנה הכא גבי בני גרשון כתיב ב' לשונות הא' נשא והב' תפקד אותם, ואילו גבי בני קהת לעיל פר' במדבר (ד ב) כתיב רק הלשון נשא, ואילו גבי בני מררי להלן (מקרא כ"ט) כתיב רק הלשון תפקד אותם, וטעמא בעי, וי"ל דהנה כתיב באוה"ח הק' לעיל פר' במדבר (א ג) וז"ל תפקדו אותם חזר לומר כן ולא הספיק במה שקדם לומר שאו את ראש וגו' להעריך בכונת אומרו שאו כו' לזה כשבא ה' לצוות לפקוד בני קדם לומר שאו לשון נשיאות ורוממות כו' משא"כ באוה"ע ואח"כ ביאר המעלה מבן עשרים שנה וגו' תפקדו אותם ומעתה צריכה עכ"ל (הבאנו לשונו זצ"ל בשלמות לעיל שם מקרא ב' יעו"ש), ועוד כתב (לעיל מקרא ב') וז"ל נשא את ראש בני קהת לפי מה שהעלינו בפרשת כי תשא כי ע"י נתינת הכופר הוא נשיאות ראש להם ולזה אמר הכתוב במספרם כי תשא משא"כ הלויים שלא נתנו כופר במספרם אמר פקוד את בני לוי א"כ למה שינה הכתוב את לשונו בלויים עצמן וחזר לומר נשא ולא פקוד, ונראה כי לצד שנתן ה' להם עבודה פנימית לשאת ארון ושלחן לזה יחס להם לשון נשיאות ראש בערך גרשון ומררי שיהיו הם מעולים מהם כו' עכ"ל, ולפי"ז י"ל הכי, דלכן גבי בני קהת אמר רק הלשון נשא והיינו להדגיש שהם במעלה יותר מבני גרשון, ובבני גרשון אמר גם נשא וגם תפקד להדגיש שהם יותר מבני מררי שנ' בהם רק תפקדו אותם, וק"ל. ועיין אוה"ח הק' ר"פ נשא ובכלי יקר שם ד"ה ונאמר, דכך משמע בדבריהם.

יש לדקדק דהכא גבי בני גרשון כתיב רק למשפחתם, ואילו להלן (מקראות מ' מ"ב) גבי גרשון ומררי כתיב למשפחתם לבית אבתם.

ד' ל"ז. **אלה פקודי משפחת הקהתי כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי ה' ביד משה.** הכא לא כתיב גם נשיאי העדה כדלעיל מקרא ל"ד, כי רק אהרן היה ע"פ ה' וגם לא בפירוש, ומשא"כ נשיאי העדה דלא היה ע"פ ה' וכמו שלכאורה כן הוא ברמב"ן לעיל פ' במדבר א' מ"ז יעו"ש, אך עצם דברי הרמב"ן שם לכאורה קצת צ"ב מדכתיב (ד' א'-ב') וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר, נשא את ראש בני קהת וגו', אלמא דאף אהרן נצטוו בפירוש וא"כ היינו נמי ע"פ ה' בפירוש וכמשה.

(והא) דהתם גבי בני קהת כתיב אל משה ואל אהרן ואילו אח"כ גבי בני גרשון בריש פ' נשא כתיב רק וידבר ה' אל משה לאמר, ולא כתיב גם ואל אהרן, עיין אוה"ח הק' ריש פ' נשא למה בכלל הוצרך לומר וידבר פעם שניה יעו"ש).

ד' מ'. **ויהיו פקדיהם למשפחתם לבית אבתם אלפים ושש מאות ושלושים.** וקאי הכא על בני גרשון, והיינו מבין שלושים ועד בן חמשים, ולעיל (ג' כ"ב) כשנמנו מבין חודש היו שבעת אלפים וחמש מאות, א"כ נמצא שמבין חודש ועד בן שלושים ומבין חמשים ומעלה היו ארבעת אלפים ושמונה מאות ושבעים.

ד' מ"א. **אלה פקודי משפחת בני גרשון כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי ה'.** הכא לא כתיב על פי ה' ביד משה כמו לעיל (מקרא ל"ז) גבי משפחות הקהתי וכמו להלן (מקרא מ"ה) גבי בני מררי, וצ"ב.

ד' מ"ד. **ויהיו פקדיהם למשפחתם שלשת אלפים ומאתים.** וקאי הכא על בני מררי, והיינו מבין שלושים ועד בן חמשים, ולעיל (ג' ל"ד)

יש לדקדק דהכא גבי בני גרשון כתיב כל הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד, ואילו גבי בני קהת לעיל פ' במדבר (ד' ג') כתיב כל בא לצבא צבא לעשות מלאכה באהל מועד, וגבי בני מררי להלן (מקרא ל') כתיב כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד, ולמה בכל אחד שינה הכתוב הלשון, וביותר דהא להלן כשאומר הכתוב סכום מנין כל אחד ואחד (מקראות ל"ד ל"ט מ"ג) כתיב בכולהו אותו הלשון והיינו כל הבא לצבא לעבודה באהל מועד, ומאי שנא דבתחילה ל"נ בכולם אותו הלשון. ועיין אוה"ח הק' דיישב הלשונות כ"א במקומו.

ד' כ"ד. **זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא.** כתב הספורנו וז"ל לעבד ולמשא לעבוד בחנותם ולמשא בעת המשא עכ"ל, והיינו דהוה קשיא ליה כפל הלשון שהרי משא ודאי עבודה היא. ועיין אבן עזרא.

יש לדקדק דהכא לא כתיב "בני" הגרשני כמו דכתיב להלן מקראות כ"ז כ"ח.

ד' ל"ד. **ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם.** יל"ה דהא בצווי כשנצטוו משה לפוקדם מבין שלושים ועד בן חמשים (לעיל במדבר ריש פ"ד) לא נזכרו נשיאי העדה אלא משה ואהרן בלבד. ועיין רמב"ן לעיל פ' במדבר א' מ"ז.

יש לדקדק דבכל המקומות עד עתה הוה כתיב למשפחתם לבית אבתם ואילו מעתה נ' כמה פעמים למשפחתם ולבית אבתם.

ד' ל"ו. **ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים.** וקאי הכא על בני קהת, והיינו מבין שלושים ועד בן חמשים, ולעיל פ' במדבר (ג' כ"ח) כשנמנו מבין חודש היו שמונת אלפים ושש מאות, וא"כ נמצא שמבין חודש ועד בן שלושים ומבין חמשים ומעלה היו חמשת אלפים ושמונה מאות וחמשים.

כשנמנו מבן חודש היו ששת אלפים ומאתים, א"כ נמצא שמבן חודש ועד בן חמשים ומבן חמשים ומעלה היו שלושת אלפים.

ד' מ"ז. מבן שלשים ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבד עבדת עבודה ועבדת משא באהל מועד. פרש"י וז"ל עבדת עבודה הוא השיר במצלותים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת ועבדת משא כמשמעו עכ"ל, ואהא דכתב רש"י עבדת עבודה הוא השיר כו' כתב בשפ"ח אות נ' וז"ל כלומר בזמן שהכהנים היו מקריבים ועוסקים בעבודה הלויים היו משוררים ומנגנים במצלותים וכנורות שלהם ועושין עבודה לעבודת כהנים עכ"ל, ואהא דכתב רש"י ועבדת משא כמשמעו כתב בשפ"ח אות ס' וז"ל כלומר אע"פ שעבודת עבודה פירושו עבודה לעבודה מ"מ עבודת משא אין פירושו עבודה למשא אלא כמשמעו עבודה שהיא משא עכ"ל, והנה כתיב (דה"י כ"ט כ"ה) ויעמד את הלויים בית ה' במצלותים בנבלים ובכנורות במצות דויד וגד חזה המלך ונתן הנביא כי ביד ה' המצוה ביד נביאיו ופרש"י וז"ל כי ביד ה' המצוה ביד נביאיו לשורר הלויים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות ה' שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פ' במסכת ערכין מנין שהלויים טעונים לשורר בכלי שיר דכתיב עבדת עבודה איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר ועבודת משא נכון לפרש על השיר כדכתיב וכנניהו שר הלויים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר עכ"ל, ולכאורה נמצא ב' הפרשים מפרש"י דבדה"י לפרש"י שבחומש, הא, דבדה"י משמע קצת דפרש"י דעבדת עבודה זו עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה והיינו עבודת השיר שבפה שצריכה עבודת הכלי שיר עמה וכפ' קמא דרבנו גרשום בערכין י"א א', ואילו בחומש פרש"י (להשפ"ח) דעבדת עבודה היינו שהלויים עושים עבודה לעבודת הכהנים, והב', דבחומש פרש"י ועבדת משא כמשמעו (עיין שפ"ח הנ"ל) ואילו בדה"י פרש"י דעבודת משא קאי על השיר ולא כמשמעו עבודה שהיא משא.

ד' מ"ט. על פי ה' פקד אותם ביד משה איש איש על עבדתו ועל משאו ופקדיו אשר צוה ה' את משה. אולי חזר לומר על פי ה' וגו' ביד משה, משום דגבי בני גרשון (לעיל מקרא מ"א) לא כתיב ביד משה, אלא דהתם צ"ב וכדכתבנו שם.

ה' ב'. צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. הקדים הכתוב צרוע לזב וזב לטמא נפש לפי סדר השתלחותו, כדפרש"י וז"ל וישלחו מן המחנה כו' הצרוע נשתלח חוץ לכולן הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים וטמא לנפש מותר אף בשל לויא ואינו משולח אלא משל שכינה כו' עכ"ל, וק"ל.

ה' ד'. ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל. הנה כתיב הכא אל מחוץ למחנה ל' יחיד ולא כתיב אל מחוץ למחנות ל' רבים, והיינו דלא נתבאר אם היו כל הג' צרוע וזב וטמא לנפש או רק חלק מזה, דלכאורה כיון דכתיב למחנה ל' יחיד מבואר דרק ממחנה אחד נשתלחו וא"כ יתכן דלא היו צרוע וזב רק טמא לנפש שנשתלח רק ממחנה אחד כדפרש"י לעיל מקרא ב', מיהו יתכן לומר דמדכתיב וישלחו "אותם" נלמד שהיו כל הג' צרוע וזב וטמא לנפש, ויתכן ג"כ דאותם נ' לשון רבים משום שהיו הרבה טמאים לנפש ולא משום שהיו כל הג', והנה לעיל (מקרא ג') כתיב ולא יטמאו את מחניהם ואולי מדכתיב מחניהם נלמד שהיו כל הג' שבכל מחנה היה מי שהיה יכול לטמאות וא"כ נמצא שהיו כל הג'. **והנה** אי נימא דהיו שם גם מצורעים שנשתלחו חוץ לג' מחנות, (ועי' ברכות נ"ד א' שני מצורעים דמבו' דהיו, ועיין להלן פיסקא ומגמ' זו כו') א"כ יל"ה דהא אמרי' (ר"ה ג' א') שהענן היה מכסה על ישראל ולא היה מקומם ידוע לעולם אלא כשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובה הכנעני וילחם עם ישראל (ל' האוה"ח הק' כי תצא כ"ה י"ח, ולהלן יובא כל הלשון), וקשה דכיון ששלחו את המצורעים חוץ לג' מחנות והיינו חוץ להענן א"כ היה הכנעני יכול לדעת היכן ישראל

עוד קודם שנפטר אהרן, ואולי הענן התרחב מעבר לג' מחנות. אבל אין ליישב שמסתמא לא היו כ"כ הרבה מצורעים עד כדי שהכנעני היה יכול לחשוב שבנ"י נמצאים שם, והטעם דהנה כתב האוה"ח הק' (כי תצא כ"ה י"ח) וז"ל אשר קרך יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל שאמרו שהענן היה מכסה על ישראל ולא היה מקומם ידוע לעולם אלא כשמת אהרן נסתלקו ענני הכבוד ובא הכנעני וילחם עם ישראל וא"כ תקשה מנין ידע עמלק מקום חניית ישראל לבוא אצלם להלחם עמם לזה אמר אשר קרך פרוש יקר מקרהו וידע מחניהם בדרך ואמרו ויזנב כך וגו' פרוש לא שהענן הניחו לכנס לפניו למחנה ישראל אלא באותו שהיה הענן פולטן והוא אומר ויזנב כך אותם הנחשלים אחריו עכ"ל, והנה מה דהקשה האוה"ח הק' מנין ידע עמלק כו' ה"ז קאי על מלחמת עמלק שנלחם יהושע בעמלק בפ' בשלח ואין זה קאי על מלחמת הכנעני שהם עמלק שהיה אחר פטירת אהרן כי אז כבר נסתלקו ענני כבוד ופשוט, וזהו מה דפרש"י בהא דכתיב בפ' בשלח (י"ח ט') ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים "וצא" הלחם בעמלק וגו' שצריך היה לצאת מהענן כדי להלחם בעמלק יעו"ש וזהו כנתבאר בדברי האוה"ח הק', ועכ"פ מבואר דע"י קצת מבנ"י שהיו חוץ לענן כן היה אפשר לדעת מקומם של ישראל. ועיין תשובות הגר"ח ח"א שער תשובות התורה תשו' ס"ד.

וכדברי האוה"ח הק' לכאורה כן מבואר מהא דאמרי' (ברכות נ"ד א') תנא את והב בסופה שני מצורעים היו דהו מהלכין בסוף מחנה ישראל כי הוי קא חלפי ישראל אתו אמוראי כו' כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק מבני טורא אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה כו', ולמ"ד (מנחות צ"ה ב') דגם בשעת המסעות היו המצורעים חוץ למחנה, א"כ ניחא מה דקאמר שני מצורעים כו' שעל ידם ידעו האמוריים שעתה ישראל הולכים שם, דאלת"ה מנין ידעו האמוריים היכן ישראל ומתי הם עוברים והרי הענן כסה אותם, אלא שידעו ע"י שני המצורעים, והמצורעים אתו ואמרו להו לישראל ואמרו שירה כי ישראל שהיו תוך הענן (אולי) לא ידעו מהנעשה חוץ

לענן. (ולמ"ד שבשעת המסעות הותרו מצורעים ליכנס תוך הענן צ"ל דפשט הגמ' הוא דכיון שהלכו האחרונים ממילא היו יכולים לראות איך שדבקו ההרים זה בזה וכל הנעשה ומשא"כ כל ישראל שכבר התקדמו בהליכתם הרבה.

ומגמ' זו חזינן דבאמת היו מצורעים שהלכו חוץ לג' מחנות, ועיין מש"כ לעיל פסקא והנה אי נימא כו'. **ומש"כ** האוה"ח הק' והוא אומר ויזנב כך אותם הנחשלים אחריו, לכאורה צ"ב מדאמרי' (מנחות צ"ה א') לרבי אליעזר דכיון שהוגללו הפרוכות מותרים מצורעים ליכנס למחנות, וא"כ מבואר דבעת המסעות היו המצורעים תוך הענן, ורק בעת החניה היו חוץ למחנות, וכיון שכן איך אפשר לומר אותם הנחשלים אחריו. (וברייתא זו דהוגללו הפרוכות כו' הביאה האוה"ח הק' ה' ג').

ומצינו הכא כמה גודל רחמיו וחסדיו יתברך, דהנה כתיב (שה"ש ג' ו') מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל ופרש"י וז"ל מי זאת עולה מן המדבר כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות דרך מישור והיו הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואמרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו' עכ"ל, והשתא אם גם בעת שהוגללו הפרוכות והיינו בעת המסע היה אסור למצורעים ליכנס תוך המחנות, היה נמצא שהיו צריכים להלך דרך של הרים ובקעות ולא דרך של מישור וללכת בין נחשים ועקרבים וקוצים וברקנים, והשתא שמוותרים ליכנס תוך המחנות בעת המסע, חזינן גודל רחמיו וחסדיו יתברך, שהיו מותרים ליכנס כדי שלא יהיה להם טורח הדרך ויוכלו להלך עם כל ישראל. (ועיין ברכות ה' ב' רש"י ד"ה הא לן כו' דאין יסורין של אהבה).

ומה דפרש"י בשה"ש שם והיו הענן והעשן עולין רואין אותן האומות כו', לכאורה צ"ב מהגמ' בר"ה הנ"ל, דא"כ היו יכולים לדעת היכן ישראל, ועיין תשובות הגר"ח בסוף הספר.

ה' ו'. דבר אלא בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה' ואשמה הנפש ההוא. פרש"י וז"ל למעל מעל בה' הרי חזר וכתב כאן פרשת גזול ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני שפירש על גזל הגר שהוא ניתן לכהנים עכ"ל, וכן איתא בספרי (נשא י"ג) זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחיסר בה דבר אחד וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחיסר בה דבר אחד (וכן הוא בסוטה ג' ב' לר"י ולא לר"ע), ובאמת צ"ב הענין למה לא נכתב הכל בפ' אחת.

ה' ח'. ואם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו האשם המושב לה' לכהן מלבד איל הכפרים אשר יכפר בו עליו. פרש"י וז"ל להשיב האשם אליו כו' ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או בת או אח או שאר בשרו הקרוב ממשפחת אביו עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים עכ"ל, וכעין זה פרש"י בפ' בהר (כ"ה כ"ו) דכתיב ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו ופרש"י שם וז"ל ואיש כי לא יהיה לו גאל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו עכ"ל, והכא פ' נשא לא היה אפשר לפרש כמו שפרש"י בפ' בהר, משום דהכא א"צ לשלם בשבילו את הגזל, ורק שם דאיירי בפדיון קרובים שייך שאחר יפדה.

ה' כ"ח. ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה ונזרעה זרע. פרש"י וז"ל ונקתה ממים המאחרים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד ברווח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים עכ"ל, והיינו רבי ישמעאל (סוטה כ"ו א') דאילו לר"ע התם שכרה שאם היתה עקרה נפקדת, והנה הא דאמר' אם היתה יולדת בצער כו' קצת צ"ב וכי יתכן שלא בצער, וי"ל משום דמצינו (סוטה י"ב

א') נשים צדקניות שלא היו בפתקא של חוה, והיינו דמה דאיתא אם היתה יולדת בצער ה"פ דאם לא היתה מהנשים צדקניות אפ"ה מעתה תהיה כמותן לענין שלא יהיה לה צער לידה, ואם כבר היתה מהנשים הצדקניות תמשיך כך שלא תלד בצער, אבל יש לדחות, מפני דנשים כה צדקניות עד כדי שלא יהיו בפתקא של חוה ודאי לא יסתרו, וגם אין לחשוש שיבואו עדים שקרנים ויעידו כאילו נסתרו ולא יהיה מי שיכחיש עדותם, כי כיון שצדקניות היו ודאי לא יביאום מן השמים לידי זה, וא"כ על כרחך דאין הכונה שאם היתה יולדת בצער תלד מעתה ברווח כהנשים הצדקניות, אלא הכונה שאם היתה יולדת בצער ה"ז כמו אשה שמקשית לילד והיינו יותר מצער לידה רגיל היא תלד מעתה ברווח והיינו כצער לידה רגיל, אבל זה דוחק כי לא מסתבר שרק זה שכרה אחר שעברה בזיון כה גדול לחנם, ושוב נמצא דכן מבואר מלשון הרמב"ם (פ"ג מסוטה הכ"ב) ואם היה דרכה לילד בקושי תלד במהרה, וצריך לעיין שם.

והנה זקנה שאינה ראויה להוליד, לר"ע יהיה שכרה שתפקד, ולר"י לא תקבל שכר כלל כי על מי שאינה ראויה להוליד לא נאמר הפסוק של ונזרעה זרע, כן מבואר לכאורה בגמ', ויל"ע.

ו' ב'. דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש או אשה כי יפלא לנזיר נזיר להזיר לה'. פרש"י וז"ל כי יפליא יפריש למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף עכ"ל, והוא מגמ' סוטה ב' א', והנה איכא פלוגתא תנאים (תענית י"א א') דלר"א הקפר ברבי הנזיר נקרא חוטא ולר"א נקרא קדוש יעו"ש, ולמ"ד נקרא חוטא יל"ה אמאי והא הטעם שנהיה נזיר הוא מפני שאמרו לו לעשות כן אחר שראה סוטה בקלקולה, ודוחק לומר דהכתוב שהביא ר"א הקפר מיירי דוקא בנזיר שנהיה לנזיר סתם בלי שראה סוטה בקלקולה, כי בפשטות קאי קרא על כל נזיר ונזיר בין אם נהיה נזיר סתם ובין אם נהיה נזיר מפני

שראה סוטה בקלקולה, וי"ל דהנה אמרי' (סוטה ח' ב') אלא אמר רבא כל הרוצה לראות בה רואה לא שנא גברי ולא שנא נשי ונשים חייבות לראותה כו' ע"כ, ואיתא דהרואה חברו שעושה עון ה"ז אות מן השמים בשבילו שהוא לקוי באותו העון, ולפי"ז י"ל דמ"ד נקרא חוטא סבר דכיון שראה סוטה בקלקולה א"כ ע"כ שהוא לקוי בניאוף דאל"כ לא היה רואה אותה בקלקולה וכיון שכן נקרא חוטא, והיינו לא על עצם היותו לנזיר אלא דאיגלאי ליה שהוא חוטא בניאוף ולכן צריך להעשות לנזיר, ומ"ד קדוש סבר דאדרבא כיון שראה דבר שמפניו צריך להפריש עצמו מן היין ע"כ שקדוש הוא ולהכי נקרא קדוש. אבל יש לדחות דברינו, משום דהא הטעם שנקרא חוטא איתא בגמ' והביאו רש"י משום שציער עצמו מן היין, ולא כתוב שנקרא חוטא משום שראה חטא, ועצם הקושיא עיין בזה ב' תי' בשפ"ח להלן מקרא י"א באות ה'.

ו' ט'. וכי ימות מת עליו בפתע פתאום
וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו. פרש"י וז"ל וכי ימות מת עליו באוהל שהוא בו עכ"ל, הנה לכאורה מה דכתיב מת עליו בפתע פתאום דוחק לומר דהכונה דוקא למת כזה שאין חייב להתאבל עליו, ויל"ע בהאי גוונא דהוא מת כזה שחייב להתאבל עליו שבעה, אי נימא דהכתוב חייב להתגלח ראשו ביום השביעי דוקא או לא שהרי לאבל אסור להסתפר כל שלושים כמבואר בטור יו"ד ריש סי' ש"פ.

ז' א'. ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם ויקדש אתם. פרש"י וז"ל כלות משה בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת כו' עכ"ל, קצת יל"ה דהא כתיב בפ' ויקהל (ל"ז א') ויעש בצלאל את וגו' ופרש"י וז"ל ויעש בצלאל לפי

שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו עכ"ל, ושוב נמצא בשפ"ח (שם אות א') וז"ל נראה לפי שהארון והכפורת עם הכרובים שהיו נעשים מקשה אחת ביחד עם הכרובים והיה צריך יותר חכמה ודעת ולחשוב מחשבות ומלאכתו כבידה מכל כלי המשכן או משכן עצמה רק מנורה שנתקשה בה משה הלא נעשית מאליה ולא עשאה בצלאל אבל הארון וכפרת היה צריך לעשות באומן יד לכך נקרא שמו כאן יותר מבכל שאר מלאכות עכ"ל, (ועוד י"ל לפי מה דא' שהיו ב' ארונות אחד של משה ואחד של בצלאל ולהכי כתיב שם ויעש בצלאל וגו' כי מיירי על ארון בצלאל). ובעצם פרש"י יל"ה דהא הכא איירי הכתוב לענין הקמת המשכן ולא לענין עשיית המשכן, והרי זה ודאי שהקמת המשכן רק משה לבדו עשה כדפרש"י בפ' פקודי (ל"ט ל"ג) יעו"ש וא"כ מה שייד לומר ותלאו הכתוב במשה, וי"ל דהנה כתיב (פקודי מ' ט"ז) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן, ומלישנא דקרא דכתיב הוקם המשכן משמע דבר"ח ניסן הותחל ונגמר הקמת המשכן, ואילו מהכא דכתיב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן משמע דהקמת המשכן לקח כמה ימים וזהו ביום כלות משה, ומזה למד רש"י דעל כרחק מה דכתיב הכא ויהי ביום כלות משה ה"ז כולל גם את עשיית המשכן ולא רק את הקמתו. (ועיין להלן רש"י ד"ה ביום כלות משה להקים. ועיין שפ"ח אות ס').

יש לדקדק למה הוצרך לכפול ולומר וימשחם ויקדש אתם, והרי כבר כתיב וימשח אותו ואת כל כליו, ועיין רמב"ן. ואין להקשות דכיון דכתיב וימשח א"כ ל"ל ויקדש, שהרי ידעינן ממילא דכיון דכיון שנמשח נתקדש, והיינו דאף דאליבא דאמת כן הוא שכשנמשח נתקדש כמבואר בפ' כי תשא ל' כ"ט וברש"י שם, מ"מ הכא לא נתפרש בהדיא במילת וימשח שהכונה גם שנתקדש ולכן כתיב נמי ויקדש.

ז' ג'. ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשיאים

ישור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן. פרש"י וז"ל ויקריבו אותם לפני המשכן שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים כו' עכ"ל, וכן פרש"י בפ' ויקהל ל"ה כ"ז ד"ה והנשאים הביאו יעו"ש.

ז' י'. ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאים קרבנם לפני המזבח. פרש"י וז"ל ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה עכ"ל, וכן לעיל (מקרא ג') גבי העגלות והבקר פרש"י וז"ל ויקריבו אותם לפני המשכן שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום עכ"ל. (וקצת יש לדקדק דהכא כתב רש"י מפי הגבורה ולעיל כתב רש"י מפי המקום).

ז' י"א. ויאמר ה' אל משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. פרש"י וז"ל יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח ועדיין לא היה יודע משה האיך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו עכ"ל, יל"ה דנהי נמי דהקב"ה א"ל למשה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום ולאפוקי מהא שכל הי"ב יקריבו ביום אחד וכדכתב באוה"ח הק', מ"מ איך רואים מזה שא"ל הקב"ה נשיא אחד ליום שזהו לפי סדר המסעות ולא לפי סדר לידת השבטים. ועיין עמק הנצי"ב בספרי.

ז' י"ט. הקרב את קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת כלולה בשמן למנחה. פרש"י וז"ל הקרב את קרבנו מה ת"ל הקרב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן כו' ומהו הקריב הקריב שני פעמים כו' ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו וביסודו של ר"מ הדרשן

מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו עכ"ל, יל"ה היאך שייך לומר שנתנאל בן צוער נשיא ישכר הוא השיאן עצה זו, והרי לעיל (מקרא י') כתיב ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח ופרש"י וז"ל ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאים לבם להתנדב קרבנות למזבח לחנכו עכ"ל, ומבואר שזה היה עצת כולם ולא עצה רק של נשיא ישכר, וי"ל דנשאים לבם ה"פ אחר שהשיאן נתנאל בן צוער אז נשאים לבם להסכים לדבריו ולהתנדב, ועוד י"ל דכל הנשיאים נשאים לבם להתנדב קרבנות ולא ידעו איזה קרבנות עד שבא נשיא יששכר והוא נתן העצה להתנדב הקרבנות הללו דוקא. ועיין רמב"ן מקרא ב' באריכות.

ז' כ'. כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת. פרש"י וז"ל כף אחת כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה עכ"ל, וכן גבי משה רבינו כתיב (כי תשא ל"ב ט"ו) ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו וגו', בידו ל' יחיד.

עוד פרש"י וז"ל מלאה קטרת גימ' של קטרת תרי"ג מצות ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק עכ"ל, אולי בזה יש ליתן רמז, למה דאיתא שהסנדק בברית מילה הוא כמקטיר קטרת, והיינו לפי ששקולה המילה כנגד כל המצות שבתורה, ועל ידו שמסייע הסנדק נעשה המילה, ולהכי הוא כמקטיר קטרת.

ז' כ"ב. שעיר עזים אחד לחטאת. פרש"י וז"ל שעיר עזים לכפר על מכירת יוסף שנאמר בו וישחטו שעיר עזים עכ"ל, יל"ה דא"כ מ"ט נשיאי שבטי ראובן בנימין אפרים ומנשה הביאו ג"כ שעיר עזים והרי לא השתתפו במכירה, ושמא יל דהם הביאו כדי לכפר על קבר התהום וטומאת ספק כדפרש"י לעיל מקרא ט"ז יעו"ש (ועיין היטב דממקרא י"ט עד סוף מקרא כ"ג זהו מר' משה הדרשן, והיינו דמה שפרש"י לעיל מקרא ט"ז זה

פירוש של רש"י ומה שפרש"י כאן כ"ב זהו פי' של ר"מ הדרשן).

ואין ליישב הכי דהא השבטים עצמם כבר נפטרו והכא נשיאי השבטים היו צאצאי השבטים עצמם ויתכן דבכל שבט ושבט היו מצאצאי כל השבטים דרך האם וא"כ אף בשבטי ראובן בנימין מנשה ואפרים היו צאצאי השבטים שמכרוהו, ואין ליישב כן, כיון דבאותו הדור עד שנכנסו לא"י וחלקוה לא התחתנו שבט עם שבט כדאיתא בגמ' ב"ב ק"כ (וכדפרש"י פ' פנחס כ"ז ז' ועיין ברא"ם שם באור יפה ברש"י), ועוד י"ל דתנן (הוריות ה' א') הורו ב"ד ועשו ז' שבטים או רובן על פיהם כו' רבי יהודה אומר ז' שבטים שחטאו מביאין ז' פרים ושאר שבטים שלא חטאו מביאין ע"י פר שאף אלו שלא חטאו מביאין ע"י חוטאין ע"כ, וה"נ רוב שבטים חטאו ולכן כולם הביאו, אך אולי יש לדחות דא"כ למה לוי לא הביאו, ומעיקרא צ"ב למה שבט לוי לא הביא והרי לוי גם היה במכירה, ואחר כתבינו זאת, שלחנו למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א עצם השאלה למה נשיאי ראובן כו' הביאו והרי לא היו במכירה וכו"ל, וענה במכתב בזה"ל, עי' הוריות ה' א' ע"כ, וכנ' הכוונה כמו שכתבנו בתירוץ השני.

ומה דאיתא בב"ב שם דבאותו הדור לא התחתנו שבט עם שבט, צ"ב דהא כתיב לעיל פ' במדבר (א' ב') שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם וגו' ופרש"י וז"ל לבית אבתם מי שבא משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו עכ"ל, ומבואר דהתחתנו כן שבט עם שבט, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב וז"ל זה רק אחר שאמר הקב"ה ולא תסוב נחלה ע"כ (היינו מה דאי' בב"ב זה רק כו').

עוד יל"ה דכיון שהביאו שעיר עזים לכפר על מכירת יוסף א"כ למה הוצרכו לכפרה דעשרה הרוגי מלכות (כדאי' מדרש משלי א' י"ג) ויתכן דאין הכוונה שהיה השעיר עזים כפרה על עצם המכירה רק היה כפרה על מה ששחטו שעיר עזים אחר המכירה דשמא לפי דרגתם היה תביעה למה לא היה סגי אם רק היו

אומרים שנטרף יוסף ולמה הוצרכו להוסיף כאב ע"י שהראו דם ולחשוב שהוא של יוסף, וכן מדוקדק מלשון רש"י הכא דכתב וישחטו שעיר עזים והיינו דעל מה ששחטו היה הכפרה כאן ולא על עצם המכירה.

ולתי' זה, ניחא מה דהקשינו למעלה למה נשיא של ראובן הוצרך להביא שעיר עזים והרי לא נשתתף במכירה יעו"ש (וכן הקשינו גבי נשיאי בנימין מנשה ואפרים יעו"ש) והשתא י"ל דהא בעת ששחטו את השעיר עזים כבר היה שם גם ראובן כמב' במקראות והבן.

ז' כ"ג. **ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן נתנאל בן צוער.** פרש"י וז"ל אלים עתודים כבשים ג' מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשות כנגד חמשה חומשין וחמש הדברות הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובין על השני ע"כ מיסודו של ר"מ הדרשן עכ"ל, מש"כ רש"י וחמש הדברות כו' עיין בספר בית אלקים להמבי"ט צוק"ל זי"ע בשער היסודות פי"ב. ועיין עוד שה"ש ד' ה' ברש"י שם.

ז' פ"ד. **זאת חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שנים עשרה מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שנים עשרה.** פרש"י וז"ל ביום המשח אותו בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואח"כ הקריב כו' עכ"ל, והיינו ביום שנמשח המזבח אז הקריב הנשיא, והנה יל"ה דנהי נמי שבו ביום שנמשח המזבח הקריב הנשיא מ"מ הרי רק נשיא אחד הקריב באותו היום כי בכל יום נשיא אחד הקריב כמבואר במקראות, ושוב נמצא דכתב הרשב"ם וז"ל ביום המשח אותו התחילו לחנכו כמו שכתוב פרשה זו עכ"ל, מיהו אין זה ישוב לרש"י כי הרשב"ם מפרש דלא כרש"י דאילו לרש"י ביום המשח אותו היינו בשמן המשחה ולהרשב"ם ביום המשח אותו היינו הקרבנות שהקריבו הנשיאים וזה

ג"כ המשיחה אלא דלהרשב"ם לא קשיא מה דהקשינו ולרש"י קשיא, ועין באוה"ח הק' דכתב (לעיל מקרא י') וז"ל ויקריבו הנשיאים וגו' נראה כי כולם כאחד רצו להקריב ביום ראשון לחנוכת המזבח שרצו שיתחנך מכולם יחד וה' אמר נשיא אחד ליום וגו' ואמר כי בכל הי"ב ימים יחשב חנוכת המזבח ולזה אחר אומרו נשיא אחד וגו' אמר פעם אחרת לחנוכת המזבח לומר כמו שכתבנו עכ"ל, ולהלן מיניה (במקרא דידן) כתב וז"ל ביום המשח אותו כאן הצדיק דברינו שכתבנו למעלה כי כולן הקריבו יחד ביום אחד אלא שנסדרה נדבתן אחד ליום עכ"ל, ולפי"ז ניחא דברי רש"י, וק"ל.

עוד יל"ה מה הוצרך להשמיענו הכא שהמזבח נמשך תחלה ואח"כ הקריבו בו ולא בהיפוך והא כבר מצינו זה לעיל (מקראות א' ב') דכתיב ויהי ביום כלות משה וגו' וימשחם ויקדש אתם ואח"כ כתיב ויקריבו נשיאי ישראל וגו', ועוד קשיא מאי ס"ד שקודם הקריבו ואח"כ נמשך והרי כל זמן שלא נמשח לכאורה עדיין לא היה לזה קדושת מזבח, וקושיא זו קצת י"ל דהנה כתב הרמב"ם (פ"א מכלי המקדש הי"ב) וז"ל כל כלי המקדש שעשה משה במדבר לא נתקדשו אלא במשיחתן בשמן המשחה שנאמר וימשחם ויקדש אותם ודבר זה אינו נוהג לדורות אלא הכלים כולן כיון שנשתמשו בהן במקדש במלאכתן נתקדשו שנאמר אשר ישרתו בהם בקודש בשירות הם מתקדשין עכ"ל, ולהכי ס"ד דבמשכן יהיה כמו במקדש לענין קרבנות הנשיאים (ולא לענין שאר קרבנות) והיינו שעצם עבודתם תהוי משיחה למזבח (מלבד שמן המשחה שנמשח המזבח גם בו) קמ"ל, ואינו יישוב גמור כי מ"מ במשכן עדיין היה משיחה למזבח בשמן המשחה ומשא"כ במקדש דלא היה המשיחה אלא בעצם העבודה, וצ"ב.

והנה לכאורה דברי הרשב"ם (דהובא לעיל) אינם כדברי הרמב"ם, והיינו דלהרשב"ם משיחת המזבח היה ב' דברים הא' משיחה בשמן המשחה והב' משיחה ע"י עבודת הנשיאים, ואילו להרמב"ם המשיחה היתה רק ע"י שמן המשחה וכתבאר נמי מדברי רש"י דלעיל.

ועצם דברי הרשב"ם לכאורה יל"ה דנמצא דרך כשגמרו הנשיאים והיינו אחר י"ב יום מיום השמיני למילואים רק אז נסתיים משיחת המזבח וק' א"כ איך הקריב בו אהרן בכל יום והרי כל זמן שלא נמשח המזבח לכאורה עדיין אין קדושת המזבח, ומה שהנשיאים עצמם הקריבו ה"ז עצם המשיחה אבל שאר קרבנות איך הקריבו, ועוד ק' לומר שהקרבנות דהנשיאים היה חלק ממשיחת המזבח ממה דפרש"י לעיל (מקרא י"ח) דיששכר נתנו העצה לנשיאים להתנדב הקרבנות יעו"ש.

עוד יל"ה דאילו הכא נתבאר בדברי רש"י דהמזבח נמשח ביום שהקריבו הנשיאים, ואילו בפ' צו (ח' ב') מבואר דהמזבח ושאר כלי המשכן נמשחו ז' ימים קודם שהוקם המשכן (בר"ח ניסן) דכתיב קח את אהרן ואת בניו אתו וגו' ופרש"י וז"ל קח את אהרן פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן כו' עכ"ל ובפרשה זו נאמר משיחת המזבח להלן מיניה מקרא י"א דכתיב וימשח את המזבח וגו', ואולי י"ל דהנה כתיב שם (ח' ל"ד) כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם ופרש"י וז"ל צוה ה' לעשות כל שבעת הימים כו' עכ"ל ובכלל הציווי היה ג"כ משיחת המזבח כדלעיל במקראות שם, וא"כ נמצא דבכל יום ויום משחו המזבח בשמן המשחה, וק"ל.

ז' פ"ה. שלשים ומאה הקערה האחת
כסף ושבועים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש. ולהלן (מקרא פ"ו) כתיב כפות זהב שתים עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל זהב הכפות עשרים ומאה, ויש לדקדק אמאי הכא מקרא פ"ה לא כתיב שלשים ומאה הקערה האחת כסף "מלאים סלת בלולה בשמן למנחה" ושבועים המזרק האחד "מלאים סלת בלולה בשמן למנחה" וכמו שאמר הכתוב להלן מקרא פ"ו כפות זהב שתים עשרה "מלאים קטרת" שהרי באמת היו מלאים במנחה וכמבואר במקראות למעלה, ועיין משך חכמה.

פרשת בהעלותך

הנשיאים. ועיין מש"כ בפ' תצוה כ"ז כ' ממדרש תנחומא בזה.

ומש"כ רש"י שלך גדולה משלהם כו' לכאורה קצת יל"ה מהו שלך והרי לא משלו הביא שהרי השמן זית זך הביאו בנ"י כדכתיב (ר"פ תצוה) ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד, ואולי י"ל דאחר שבנ"י הביאו ה"ז נהיה של אהרן, ולכאורה יש לדחות, כיון דיתכן ג"כ שבנ"י הביאו רק שיהיה לאהרן ממה להדליק אבל לא שנהיה שלו. (ואם ה' כתוב ויקחו אל אהרן, ולא ויקחו אליך, אולי היה לתרץ דויקחו היינו שהקנו השמן זית זך לאהרן (כדאי' ר"פ קמא דקידושין) וכך נהיה שלו) וצ"ב.

כתב הרמב"ם בספר המצות (מ"ע כ"ה) וז"ל והמצוה הזו היא שנצטוו הכהנים להדליק הנרות תמיד לפני ה' והוא אומרו יתעלה (ר"פ תצוה) באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו וזו היה מצות הטבת הנרות כו' עכ"ל, והנה ממש"כ רש"י למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים כו' קצת מבואר דהכא פ' בהעלותך חשיב פרשת המנורה ולא בפ' תצוה, וכן מבואר ברש"י גיטין ס' ב' וז"ל ופרשת נרות בהעלותך לפי שבו ביום התחילו להדליק עכ"ל יעו"ש, וכן מבואר ברש"י (אמור כ"ד ב') וז"ל צו את בני ישראל זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצות את בנ"י על כך עכ"ל, ומבואר דבפ' תצוה אי"ז הציווי, ולכא' הוא דלא כנ' ברמב"ם וכן"ל, ויל"ע.

אמנם מלישנא דקרא דכתיב בהעלתך את הנרת משמע דהכא אי"ז הצווי של הדלקת המנורה, דא"כ הו"ל הכי, דבר וגו' ואמרת וגו' תדליק את הנרות, והשתא דכתיב בהעלתך את הנרות משמע הכי, שכשתדליק הנרות שזה כבר ידוע לך שאתה צריך להדליק הנרות תדאג להדליקם באופן שיאירו הנרות אל מול פני המנורה, אבל לא שכאן זה הצווי על עצם

ח' ב'. **דבר אל אהרן ואמרת אליו** בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו **שבעת הנרות.** פרש"י וז"ל בהעלתך למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומיטיב את הנרות עכ"ל, יל"ה מי מנע משבט לוי להיות עם הנשיאים בחנוכה והרי לעיל פ' נשא (ז' י' - י"ט) פרש"י דכל הנשיאים נשאם לבם להתנדב ונשיא יששכר נתן העצה להתנדב הקרבנות לחנוך המזבח יעו"ש ובדאי שבט לוי גם היה יכול להתנדב ולהיות עמהם וא"כ מי מנעם, וצ"ל דבאמת אף שבט לוי רצה לחנוך ככל שאר הנשיאים אלא שלא הוזכר שבט לוי בצווי יחד עם כל הנשיאים, וראיה לדבר שאף שבט לוי רצה, דאל"כ מאי פרש"י דחלשה דעתו של אהרן והרי לא רצו, ועל כרחק דרצו ג"כ לחנוך עם הנשיאים אלא שלא נצטוו ג"כ ולכן חלשה דעתו שאע"פ שרצה לחנוך עם הנשיאים אפ"ה לא היה יכול כי לא הוזכר שבטו בצווי, והטעם שהקב"ה לא צוה גם את שבט לוי, משום דלשבט לוי לא היה נשיא וכמבואר לעיל פ' במדבר (א' ד') דכתיב ואתכם וגו' ולא הוזכר נשיא לשבט לוי, ועוד מבואר כן מדכתיב לעיל פ' נשא (ז' ב') ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים ופרש"י וז"ל הם נשיאי המטות שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' עכ"ל והרי שבט לוי לא נשתעבדו במצרים וק"ל. (ועיין רמב"ן לעיל פ' במדבר א' מ"ז דאהרן היה נשיא של שבט לוי).

והנה מש"כ רש"י לא הוא "ולא שבטו" לכאורה יל"ה דהא כל הנשיאים הביאו משלהם ולא משל שבטיהם כדפרש"י לעיל פ' נשא ז' י"ב ד"ה למטה יהודה, וי"ל דחזינן מהכא ענותנותו דאהרן והיינו דאם היה קרב משל שבטו כבר היה נח דעתו אבל ודאי שלכתחילה היה רוצה להביא משלו כמו שאר

רק לענין התגלחת, ואם לא החשיבם כמצורעים ממש א"כ למה בתגלחת כן נתחייבו.

ח' ח'. ולקחו פר בן בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר שני בן בקר תקח לחטאת. יל"ה אמאי כתיב קודם עולה ואח"כ חטאת והרי הפרשת חטאת קודמת לעולה וכדכתב הרמב"ם (פ"ט מתמידין ומוספין ה"ו) וז"ל וכן בשעת הפרשה מפריש החטאת תחלה ואחר כך העולה עכ"ל. והא דכתיב להלן (מקרא י"ב) האחד חטאת ואת האחד עלה והיינו דהקדים חטאת לעולה היינו כמש"כ הרמב"ם (שם) חטאת קודמת לעולה.

ח' ט'. והקרבת את הלויים לפני אהל מועד והקהלת את כל עדת בני ישראל. יש לדקדק דגבי הלויים כתיב "והקרבת" ואילו גבי כל עדת בני ישראל כתיב "והקהלת", ואולי משום שהם רבים צריך הקהל משא"כ הלויים לחוד שאינם רבים ככל עדת בני ישראל, ועוד י"ל דגבי הלויים כתיב והקרבת מלשון קרוב ה' לכל קראיו וגו' והיינו מצד מעלתם שהם מתקרבים עתה להקב"ה ביותר.

ח' י'. והקרבת את הלויים לפני ה' וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלויים. יל"ה למה כתיב הכא שוב והקרבת את הלויים לפני ה' והרי כבר כתיב לעיל (מקרא ט') והקרבת את הלויים, והו"ל הכא רק וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלויים.

ח' י"א. והניף אהרן את הלויים תנופה לפני ה' מאת בני ישראל והיו לעבד את עבדת ה'. הא דכתיב מאת בני ישראל, אולי י"ל דהנה לעיל (מקרא י') פרש"י וז"ל והקהלת את כל עדת לפי שהלויים נתונים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם עכ"ל (וכן פרש"י לעיל מיניה מקרא ז' ד"ה והעבירו), ונמצא דהלויים זהו הקרבן של ישראל, ולפ"ז יתכן דזהו מאת בני ישראל, והיינו שהקרבן הוא מאת בני ישראל.

ההדלקה. וכן משמע ברש"י בפ' אמור דכתב שם זו פרשת מצות הנרות, ולא בפ' בהעלותך, אא"כ נימא דפרשת הנרות ופ' המנורה דבר אחד הוא, וצ"ב.

ח' ג'. ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה ה' אל משה. פרש"י וז"ל ויעש כן אהרן להגיד שבחו של אהרן שלא שינה עכ"ל, אולי יתכן לפרש, דאחר שא"ל הקב"ה למשה שיהיה שלך גדולה משלהם כו', היה אהרן יכול אולי לבקש בכל זאת להיות כשאר הנשיאים ולא להיות יותר מהם והיינו שיביא גם הוא הקרבנות שהביאו כל הנשיאים, והיינו מפני שהיה עניו וכנ"ל מקרא ב', ואעפ"כ לא בקש אלא מיד ויעש כן אהרן, וזהו להגיד שבחו של אהרן שלא שינה.

ח' ו'. קח את הלויים מתוך בני ישראל וטהרת אתם. הא דכתיב מתוך בני ישראל, אולי י"ל כך, שבמסע הדגלים הלויים היו באמצע וסביבותם מד' רוחות היו שאר השבטים כדלעיל פ' במדבר, וזהו מתוך בני ישראל, ויש לדחות, כי מה שכתוב כאן קח את הלויים וגו' היה בא' בניסן בשנה השנית כדאי' גיטין ס' א', והתחלקות השבטים לדגלים היה רק באייר שאחרי וכמבואר ר"פ במדבר שבא' באייר נמנו ולאחמ"כ נתחלקו לדגלים, וא"כ כשנאמר להם קח את הלויים עדיין היו השבטים מעורבים, ושוב נמצא דכתב באבן עזרא וז"ל קח את הלויים מתוך בני ישראל כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני עכ"ל.

ח' ז'. וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם וטהרו. פרש"י וז"ל והעבירו תער מצאתי בדברי ר"מ הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"א והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים עכ"ל, יל"ה ממ"נ דאם החשיבם כמצורעים ממש א"כ למה לא נאמר בהם כל דיני מצורע ולמה חשיב מצורעים

ח' י"ב.

והלויים יסמכו את ידיהם על

ראש הפרים ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה לה' לכפר על הלויים. הנה לעיל כתיב (מקרא ח') ולקחו פר בן בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר שני בן בקר תקח לחטאת, ויש לדקדק אמאי רק בקרא דידן אמר הכתוב דהפר הראשון הוא לעולה ולכאורה כבר לעיל (שם) היה צ"ל ולקחו פר בן בקר ראשון לעולה וגו' ופר שני וגו'.

והא דכתיב לכפר על הלויים, אולי י"ל, דהנה לעיל (מקרא ז') כתיב וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וגו' ופרש"י וז"ל והעבירו תער מצאתי בדברי ר"מ הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"ז והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים עכ"ל, ונמצא דהלויים הוצרכו לכפרה במקום הבכורות, וזהו לכפר על הלויים.

ח' ט"ז.

כי נתנים נתנים המה לי מתוך

בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי. ולהלן (מקרא י"ז) כתיב כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי וגו', ויל"ה דהרי זה כבר נאמר לעיל פ' במדבר ג' י"ב- י"ג. עוד צ"ב הפרשי הלשון. והנה אף דהכא מיירי לענין טהרת הלויים ולעיל פ' במדבר איירי לגבי הפרשת הלויים מבנ"י, מ"מ קשיא למה הכא דמיירי גבי טהרת הלויים צריך לחזור על הפרט למה הקב"ה בחר בלויים.

והא דכתיב להלן (מקרא י"ח) ואקח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל, אין להקשות דמאחר שחזר הכתוב לומר זה, שהרי כ"ז כבר נאמר לעיל פ' במדבר וכן"ל, וא"כ למה לא הוזכרו הכא אותם מאתים שבעים ושלוש העודפים דכתיב לעיל ג' מ"ו, והיינו דזה ברור דשייך רק לענין הפרשת הלויים מבנ"י, ופשיטא דלא שייך כלל לגבי טהרת הלויים.

ח' י"ט.

ואתנה את הלויים נתנים לאהרן

ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבדת בני

ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש. הא דכתיב לעבד את עבדת בני ישראל, אולי יל"פ לעבוד את העבודה שהיו בנ"י צריכים לעבוד והיינו הבכורות שהרי הלויים הם במקום הבכורות. והא דכתיב ולכפר על בני ישראל אולי י"ל כדפרש"י לעיל מקרא ו' שהלויים נתנו לכפרה על הבכורות.

ח' כ'.

ויעש משה ואהרן וכל עדת בני

ישראל ללויים ככל אשר צוה ה' את משה ללויים כן עשו להם בני ישראל. פרש"י וז"ל ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו' משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם עכ"ל, ובאבן עזרא כתב וז"ל ויעש משה ואהרן משה בצווי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם עכ"ל, והרשב"ם (לעיל מקרא י"ג) כתב וז"ל והנפת אתם וגו' אהרן הניפם תחילה ואח"כ משה עכ"ל, ולכו"ע אהרן הניף, אלא דפליגי מה עשה משה, דלאב"ע משה רק היה מצוה, ולרש"י משה העמידן ולא הניפן, ולהרשב"ם אף משה הניפם, וכהרשב"ם כן מב' מלשון המדרש (תנחומא קרח ג') ולא עוד אלא נטלוני בידי ורגלי והיו מניפין אותי ואומרים לי הרי אתה טהור כו' יעו"ש ל' רבים, ויל"ע אם משה ואהרן ג"כ עשו כל מה שנצטוו לעשות ללויים, שהרי גם הם לויים, ועיין סנהדרין ק"י א' דאף משה רבינו העביר תער.

ח' כ"א.

ויתחטאו הלויים ויכבסו בגדיהם

וינף אהרן אתם תנופה לפני ה' ויכפר עליהם אהרן לטהרם. ולעיל (מקרא ז') כתיב וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו, ונמצא דהא דכתיב הכא ויתחטאו זהו דכתיב התם הזה עליהם מי חטאת וגו' והטהרו (עיין תרגום יונתן ב"ע ע"ש), והא דכתיב הכא ויכבסו בגדיהם זהו דכתיב התם וכבסו בגדיהם, ועוד כתיב (מקרא י"א) והניף אהרן את הלויים תנופה לפני ה' וגו' וזהו הכא וינף אהרן אתם תנופה לפני ה', וסמיכה דכתיב (מקרא י') וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלויים זהו דכתיב (מקרא כ')

ויעש וגו' וכל עדת בני ישראל וגו', אמנם לא הוזכר הכא בקרא דידן מה שהעבירו תער כדכתיב (מקרא ז') והעבירו תער על כל בשרם, וצ"ב אמאי.

יל"ה למה כתיב הכא וינף אהרן וגו' והרי כבר כתיב לעיל (מקרא כ') ויעש משה ואהרן וגו' ככל אשר צוה ה' וגו', ושמא אתא למימר דלא תימא דגם משה הניף, וזה ניהא לרש"י והאב"ע לעיל מקרא כ' אבל אי"ז למש"כ הרשב"ם לעיל מקרא י"ג דגם משה הניף ועיין מש"כ בזה לעיל מקרא כ', והנה אף דלא הוזכר בקרא דמשה רבינו גם העביר תער מ"מ מצינו בגמ' (סנהדרין ק"י א') דאף משה רבינו העביר תער, ועמש"כ לעיל שם.

ח' כ"ב. ואחרי כן באו הלויים לעבד את עבדתם באהל מועד לפני אהרן ולפני בניו כאשר צוה ה' את משה על הלויים כן עשו להם. פרש"י וז"ל כאשר צוה ה' וגו' כן עשו להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהם לא עכב עכ"ל, וכתב בשפ"ח אות ה' וז"ל דאל"כ למה לי כן עשו להם הא כבר נאמר לעיל (מקרא כ') ויעש משה וגו' כ' עכ"ל, והנה שבח העושין היינו בני"י והנעשה בהן היינו הלויים, והשבח דבנ"י בזה י"ל דאף שכל זה נעשה ללויים במקום שיעשה כן לבכורות עכ"ז אף אחד מבנ"י לא עכב.

והנה יתכן דשבח העושין והיינו בני"י וכן"ל זהו דכתיב במקרא כ' כן עשו להם בני ישראל, ושבח הנעשה בהן והיינו הלויים זהו דכתיב הכא כן עשו להם והיינו בלי שעכבו.

ח' כ"ה. ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד. פרש"י וז"ל ולא יעבד עוד עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו עכ"ל, הנה רק בני קהת נצטוו על המשא בכתף כדלעיל פ' במדבר, וא"כ נמצא דפרשה זו נאמרה רק לבני קהת. ועיין רמב"ן.

ח' כ"ו. ושרת את אחיו באהל מועד לשמור משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללויים במשמרתם. אפרש לפרש ע"ד הרמז, דהנה לעיל (מקרא כ"ד) כתיב זאת אשר ללויים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד ופרש"י וז"ל מבן חמש ועשרים ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלושים שנה עובד כו' עכ"ל, ולהלן מיניה (מקרא כ"ה) כתיב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד ופרש"י וז"ל ולא יעבד עוד עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים לשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו עכ"ל, נמצא שהיה עובד עבודת משא בכתף רק עשרים שנה שהרי חמש שנים קודם היה לומד הלכות העבודה, וזהו "ככה" תעשה וגו', והיינו כמו כ"ה שנים, כלומר ה' שנים לימוד הלכות העבודה וכ' שנים העבודה עצמה.

והא דפרש"י אהא דכתיב ומבן חמשים שנה וגו' דעבודת משא בכתף אינו עובד אבל חוזר הוא לנעילת שערים לשיר ולטעון עגלות כו', לכאורה צ"ב מהא דארז"ל (מדרש שמואל פ"ב, וכו') בירושלמי ברכות ל"א א' ותענית י"ח א' מחלפה שיטתיה כו' חנה ע"י שהרבחה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שאמרה וישב שם עד עולם אין עולמן של לויים אלא חמשים שנה ה"ד ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וגו' והא אינון חמשים ותרתין אמר רבה בר אבין שתים שגמלתו ע"כ, ומבואר דהלוי אינו חוזר כלל לעבודה, דאל"כ אמאי נפטר שמואל, והרי עולמן של לויים עדיין ממשיך לנעילת שערים וכו' כדפרש"י, וצ"ל דמ"מ עיקר העבודה היינו עבודת משא, וצ"ב.

וישוב נמצא דכתב בחידושי מרן רי"ז הלוי (עה"ת) וז"ל ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד י"ל דנאמרו בזה שני דברים חדא דמבן חמשים שנה ואילך נפסלין לעבודה למשא בכתף, ולדעת הרמב"ן גם לשיר, וזהו ולא יעבד עוד, דנפסלין בשנים, ושנית דגם לעבודת בני גרשון ובני מררי דאין זה פסול שנים, אבל מ"מ

הלא לא נמנו רק מבין שלשים ועד בן חמשים והם הם צבא העבודה, שנתמנו בקביעות איש איש על עבודתו ועל משא, אבל מבין חמשים שנה ואילך ישוב מצבא העבודה, דאף דכשרין הם אבל אינם בכלל צבא העבודה, וזהו דמסיים הכתוב ושרת את אחיו, עם אחיו, דהוא בעצמו אינו מצבא העבודה, דלא נמנו בצבא העבודה רק מבין שלשים עד בן חמשים ודוק עכ"ל, ולפי"ז י"ל דמה שאמרו דעולמן של לויים הם רק חמשים שנה הוא מפני דאח"כ אף שהם כשרים מ"מ אינם בכלל צבא העבודה, ועולמן של לויים היינו שהם בכלל צבא העבודה דוקא, אבל זה דוחק דהא אינם בכלל צבא העבודה מעת שנולדים אלא רק מבין כ"ה, וא"כ היה צ"ל דעולמן של לויים כ"ה שנה (והשתא דאמרי' דעולמן של לויים חמשים שנה א"כ היה צריך שמואל לחיות ע"ה שנה), וצ"ב.

ט' ו'. ויהי אנשים אשר היו טמאים
לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא
ויקראו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא, יש
לדקדק דלכאורה הו"ל ויהיו אנשים טמאים לנפש
אדם ולמה הוצרך להאריך ולומר ויהי אנשים אשר
היו טמאים וגו'.

י"ל"ה מה הוצרך הכתוב לומר שקראו לפני משה ולפני אהרן "ביום ההוא", וי"ל דהנה לעיל (מקרא ה') כתיב ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל, ומשמע שכל בני מלכד האנשים שהיו טמאים לנפש אדם כבר הקריבו את הפסח בבין הערבים ורק אח"כ האנשים הטמאים לנפש אדם באו לפני משה ואהרן, ולכאורה היתכן, שהרי כיון שהקריבו בבין הערבים איך נשאר להם עוד זמן לדון מה הם יעשו דמסתמא כבר עבר בין הערבים עד שנתברר להם דינים שלהם, ואפשר דזה מה שבא הכתוב לומר ביום ההוא והיינו שבאמת האנשים הטמאים לנפש אדם לא באו רק אחר שכולם כבר הקריבו את הפסח וכדלעיל דאז יקשה איך נשאר להם זמן עוד להקריב בין הערבים אם היו

צריכים להקריב, אלא הם באו למשה ואהרן ביום ההוא דהיינו ביום ארבעה עשר ובדאי לפני בין הערבים, ויש להוסיף עוד דהא אהרן הקריב קרבנות וא"כ איך היו יכולים לילך אצל אהרן וע"כ שכבר גמר להקריב הקרבנות.

והעירוני להביא ראיה לתירוצינו זה, מדתנן (פסחים נ"ח א') חל ערב פסח להיות בערב שבת נשחט בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה והפסח אחריו ופרש"י וז"ל חל ער"פ בע"ש בעינן לאקדומי טפי משום דבעי לשחוט פסח אחריו ולצלוחו מבעו"י עכ"ל, ועיין פי' הרע"ב במשניות, וכתב במשך חכמה עה"ת בקרא דידן דהיו אז במדבר רק ג' כהנים שעשו את הפסח לכל ישראל והביא שם שבאותה שנה שהקריבו את הפסח היה אז ער"פ שחל בער"ש, וא"כ נמצא שהזמן שהקריבו את הפסח היה זמן קצר מאד, ושוב לא נמצא למימר שהם הגיעו רק אחר שהקריבו כל ישראל את הפסח.

ועוד י"ל דבא הכתוב לומר דבאמת הספיקו כולם להקריב קרבן פסח ועדין נשאר זמן לאנשים הטמאים לנפש אדם לדון אם יכולים להקריב עוד בבין הערבים ומעלתן של ישראל שזרזין הן בעשיית המצות בא הכתוב לומר, ועיין פסחים ו' ב' תוד"ה שנאמר.

איתא בתרגום יונתן ב"ע דביום ההוא הראשון היינו ביום ההוא שהיה יום השביעי לטומאתן ע"כ יעו"ש, והנה אמרי' (סוכה כ"ה א') ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' אותם אנשים מי היו נושאי ארונו של יוסף היו דברי רבי יוסי הגלילי ר"ע אומר מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא ר' יצחק אומר אם נושאי ארונו של יוסף היו כבר היו יכולין ליטער אלא עוסקין במת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא ביום ההוא אין יכולין לעשות הא למחר יכולין לעשות כו' ע"כ יעו"ש, (וכדברי התנאים הקדושים הכא כן אמרו רז"ל בתנחומא שלח ד' דאנשים פירוש צדיקים יעו"ש) ופרש"י דברי ר' יצחק שאין זה יכולים להיות נושאי

ארונו של יוסף שעשרה חודשים ויותר כבר לא נשאוהו, וכן שאין זה יכולים להיות מישאל ואלצפן שמר"ח ניסן ועד פסח היו יכולין ליטטר יעו"ש, ולכאורה נמצינו למדין, דהתרגום ר"י ב"ע תרגם כדעת רבי יצחק שלומד מדכתיב ביום ההוא שהיה יום השביעי לטומאתו.

ועיין שם תוד"ה מישאל דהקשו למ"ד (סנהדרין נ"ב א') דנדב ואביהוא נשרפו ממש א"כ איך נטמאו מישאל ואלצפן ותיצצו דמ"מ שלדן היה קיים דבהאי גונא נמי טמאים כדאמר' נדה כ"ז ב' עכ"ד התוס', ולכאורה התירוץ מוכרח דאל"כ מה היה להם להוציא (כדכתיב פ' שמיני י' ד') אם לא עכ"פ השלדות, אך צ"ב אמאי לא תירצו התוס' דשמא רבי עקיבא ורבי יצחק לא ס"ל כהאי מ"ד, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל א"כ הו"ל למיחשביה נמי בההיא פלוגתא ע"כ.

יל"ה לר"ע (בסוכה שם) דאותם אנשים טמאים היו מישאל ואלצפן שהיו עוסקין בנדב ואביהוא, אמאי לא נטהרו עם כל הלויים שנטהרו כדלעיל פ"ח, ואת"ל דשם היה צווי מיוחד דוקא לאלו הלויים שנטמאו בטמא מת כשהרגו את עובדי העגל (כמש"כ הכא הרבינו בחיי דטהרת הלויים היתה לאלו הלויים שהרגו את עובדי העגל בפ' כי תשא), ונימא דמישאל ואלצפן לא הרגו, זה לכאורה אינו, דהא משה רבינו שלא הרג את עובדי העגל כדמשמע בפ' כי תשא ל"ב כ"ח, לכאורה ג"כ היה טמא מת שהרי לקח בעצמו את ארונו של יוסף כדכתיב בפ' בשלח ויקח משה את עצמות יוסף וגו') (כשהיו ישראל עסוקים בביות הים כדאי' בגמ' סוטה י"ג א'), ואעפ"כ לא מצינו שהיה טמא (מת) כאותם אנשים טמאים שלא יכלו לעשות הפסח, ועל כרחך שהוא ג"כ נטהר עם כל הלויים וכ"מ בגמ' סנהדרין ק"י א' ועוד דג"ז ליה למזייכו כו', וא"כ לכאורה מאי שנא מישאל ואלצפן מכל הלויים ונימא דאף הם מישאל ואלצפן נטהרו, וא"כ מאי קאמר דהאנשים הטמאים היינו מישאל ואלצפן והרי הם כבר נטהרו עם כל הלויים בפ' טהרת הלויים לעיל פ"ח.

והנה כ"ז קשה דוקא לרש"י לעיל פ' במדבר (ז' א') שפרשת הלויים נאמרה א' בניסן וכדאמר' בגמ' גיטין (ס' א') ושטהרת הלויים ה' בג' וז' ניסן יעו"ש, וגם מישאל ואלצפן נטמאו באותו היום שנאמרה פרשת טהרת הלויים שהרי היה יום השמיני למילואים שהיה בר"ח ניסן והספיקו ליטטר בג' וז' ניסן, אבל להרמב"ן שטהרת הלויים היתה בחודש אייר שאח"כ (וכיבאר להלן) לא קשיא, והיינו משום שפרשת קרבן פסח היה בניסן קודם שנטהרו הלויים באייר.

ומש"כ דלהרמב"ן שטהרת הלויים היתה באייר, כן מבואר ממה שכתב הרמב"ן לעיל (ח' ה') וז"ל אחר שנמנו הבכורות והלויים ונצטוו הלויים בעבודתם ובמשמרתם ונתן להם העגלות השלים מצות הכהנים במנורה ובא לצוות במצות הלויים שיתחילו לעבוד והוצרך לטהר אותם ולכפר עליהם וזהו טעם הסמך הפרשה הזו בכאן עכ"ל, והנה כיון שהתחילו לימנות בא' באייר כדלעיל ריש פ' במדבר, וכיון שנסעו בראשונה בכ' באייר שאח"כ כדלהלן י' י"א, א"כ ע"כ שטהרת הלויים היתה באייר.

והנה ארו"ל (תנחומא קרח ג') בשעה שא"ל הקב"ה למשה קח את הלויים וטהרת אותם וכה תעשה להם לטהרם וגו' והעבירו תער על כל בשרם מיד עשה משה כן לקרח התחיל (קרח) לחזור על כל ישראל לא היו מכירין אותו אמרו לו מי עשה כך אמר להם משה עשה בי כך ולא עוד אלא נטלוני בידי ורגלי והיו מניפין אותי ואומרים לי הרי אתה טהור והביא את אהרן אחיו וקשטו ככלה והושיבו באוהל מועד מיד התחילו שונאי משה להתגרות בו כו' ע"כ יעו"ש, וכ"מ בסנהדרין ק"י א' ועוד דג"ז ליה למזייכו כו', ויל"ה דהרי פרשת טהרת הלויים היתה בא' בניסן כדאייתא בגיטין ס' א' וכנ"ל ומחלוקתו דקרח היתה רק אחר פרשת המרגלים וכדפרש"י להלן פ' קרח (ט"ז ד') וז"ל ויפל על פניו מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה (שמות ל"ב י"א) במתאוננים ויתפלל משה (לעיל י"א ב') במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים (לעיל י"ד י"ג) במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל כו' עכ"ל, והמרגלים היה אחרי פרשת הלויים שנאמרה

בא' בניסן, שהרי המרגלים היה אחר המתאוננים כדפרש"י, והמתאוננים היה אחר כ' באייר, שהרי המתאוננים היה בקברות התאווה (שלקברות התאווה הגיעו מהר סיני), ומקברות התאווה נסעו לחצרות כדכתיב פרק י"א ל"ד-ל"ה, ובחצרות היה המעשה עם מרים, והמרגלים היה אחר המעשה עם מרים כדפרש"י ר"פ שלח למה נסמכה פ' המרגלים לפ' מרים לפי שלקתה על עסקי דיבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר יעו"ש, ונמצא דמחלוקתו של קרח היה זמן רב מאד אחר טהרת הלויים, וא"כ קשה לדברי המדרש שהיתכן לומר דמשעה שא"ל הקב"ה למשה קח את הלויים כו' אז התחיל קרח את מחלוקתו, שהרי היו ב' הדברים בב' זמנים שונים לגמרי, ואין מסתבר לומר שאז התחיל מחלוקתו ונמשך עד אחר המרגלים, דלא מסתבר לומר שבתוך זמן זה שהיה במחלוקת על משה רבינו היה מנושאי הארון שהרי ארז"ל (תנחומא שם ב') דקרח מטועני הארון היה, וביותר לא יתכן כלל שאז התחיל המחלוקת ונמשך עד אחר המרגלים כיון דכתיב גבי קרח (קרח ט"ז ה') בקר וידע ה' וגו' ומבואר דמיד שהתחיל המחלוקת כבר מת. ועוד יל"ה לדברי המדרש מתי הספיק קרח להיות מנושאי הארון והרי בכ' באייר כבר נסעו ולדברי המדרש צריך להיות שעד כ' באייר קרח כבר מת, דכיון שהתחיל מחלוקתו בניסן וכתוב (קרח שם) בקר וידע ה' וגו' א"כ נמצא שמיד בניסן כבר מת, וא"כ מתי הספיק להיות מנושאי הארון.

והשתא בשלמא להרמב"ן שהלויים נטהרו רק באייר (ולא בניסן כרש"י), י"ל קצת [מה דהקשינו על דברי המדרש שמיד שנצטוו משה על טהרת הלויים עשה כן לקרח והתחיל אז מחלוקתו על קרח והקשינו דפ' טהרת הלויים הי' בא' בניסן ומחלוקתו דקרח היה רק אחר פ' המרגלים] שנטהרו סמוך לכ' אייר (קודם שנסעו מסע ראשון) ואז התחיל קרח מחלוקתו ונמשך עד אחר המרגלים, אבל לרש"י שהלויים נטהרו בתחילת ניסן יותר קשה לומר כן שהיה זמן המחלוקת זמן כה רב, וא"כ לכאורה נמצא (קצת) סמך לדברי הרמב"ן מהמדרש.

ואין לומר דלהרמב"ן מניית הלויים ומנוי תפקידם נמשך עד אחר כ' באייר (שאז נסעו בראשונה) ורק אז התחיל פ' טהרת הלויים וא"כ היה נמצא שגילווחו של קרח היה סמוך יותר כבר לפ' מחלוקתו, ובזה היה ניחא יותר דברי המדרש בשעה כו' התחיל כו', ואין לומר כן, חדא דהא כל מנייתם וחלוקת תפקידם וטהרתם דהלויים היה כדי שיוכלו לישא המשכן וכליו במסעות, וא"כ על כרחך שאף קרח היה מקורח עד כ' אייר שאז נסעו בראשונה, ועוד דהנה שוב נמצא דכתב הרמב"ן בהדיא דגמרו מנייתם כשעדיין היו במדבר סיני (והיינו קודם שנסעו בראשונה) וז"ל הרמב"ן (לעיל במדבר א' י"ח) ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני יזכיר זריזות משה רבינו במצות השם כי ביום הדיבור לקח את הנשיאים והקהיל כל העדה לפקוד אותם אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני להודיע שהיה במקום ההוא המנין לא ביום ההוא עכ"ל, וא"כ ודאי גמרו המנייה עד כ' אייר, ובאמת כבר היו טהורים כמש"כ בהוכחה הראשונה.

ומאחר שנתבאר דלהרמב"ן (ולהמדרש כמש"כ סוף פסקא והשתא) עצם טהרת הלויים הי' באייר, א"כ י"ל מה דהקשינו בתחילת הדיבור לרש"י דהלויים נטהרו בג' וז' ניסן א"כ למה לא נטהרו עמם מישאל ואלצפן לר"ע בסוכה כ"ה דהטמאים שלא יכלו לעשות הפסח היו מישאל ואלצפן, ומעתה י"ל דר"ע ס"ל כנתבאר ברמב"ן (והמדרש וכו') דטהרת הלויים הי' באייר (ולא בניסן כדאי' ברש"י), ולפי"ז באמת מה דאי' בגיטין שפ' הלויים נאמרה בא' בניסן ומה דפרש"י בכמדבר דהזאה הי' בג' וז' ניסן אינו לר"ע.

ומה דהקשינו מהמדרש תנחומא (לעיל פסקא והנה ארז"ל) כתב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בתשובה בזה"ל הלשון מיד אין הכונה תכ"ד ע"כ, ועיין בספר הצדיק ר' שלמה (עמ' נ"ו) משמיה דהגאון ר' ירוחם ממיר זצ"ל דמיד שבחז"ל היינו מיד ממש יעו"ש.

ובעצם דברי הרמב"ן שטהרת הלויים היתה באייר, יל"ה א"כ איך הלויים שהרגו את עובדי העגל (שהריגה זו הי' שנה קודם פ' טהרת הלויים והיינו

אחר שבירת הלוחות ב"ז תמוז) יכלו לעשות הפסח ביום ההוא (וכן משה רבינו שהיה טמא מת שהרי נטל ארונו דיוסף כדאי' בסוטה איך היה יכול לעשות הפסח ביום ההוא), ואת"ל שבאמת גם הם לא יכלו, זה לא יתכן, דהא בגמ' (סוכה כ"ה) שאלו מי היו אותן שאל יכלו לעשות הפסח ואמר' שם ג' דעות או שהיו נושאי ארונו של יוסף או מישאל ואלצפן שהוציאו את נדב ואביהוא או טמאים שנטמאו במת מצוה, ומהא דל"א שהיו הטמאים הלויים שהרגו את עובדי העגל א"כ ש"מ דכלל הלויים יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, ואיך יכלו והרי עדין לא נטהרו, כי טהרת הלויים (להרמב"ן) היה רק באייר שאח"כ.

והנה כ"ז קשה דוקא להרמב"ן וכן"ל, אבל לרש"י דפירש בבמדבר כהמבואר בגיטין ס' א' שההזאה היתה בג' וז' ניסן לא קשיא והיינו כיון דשפיר י"ל שכבר נטהרו בצווי של הזאת ג' וז' ניסן, אבל להרמב"ן קשה.

וי"ל דמה דאמר' בגיטין שם שפרשת פרה נאמרה בא' בניסן, אף הרמב"ן מודה לזה, ומה דמצינו דהרמב"ן (והמדרש וכן"ל) לא ס"ל כהגמ' בגיטין, היינו דוקא לענין מתי נ' פרשת טהרת הלויים בלבד, לפי"ז שפיר י"ל דהלויים שהרגו את עובדי העגל נטהרו בג' וז' ניסן להרמב"ן.

אמנם עדיין תקשי דא"כ למה היו צריכים לפרשת טהרת הלויים באייר (להרמב"ן וכן"ל) והרי כבר נטהרו כל הלויים בג' וז' ניסן אחר שנ' פרשת פרה בא' בניסן, ואת"ל שהוצרכו לזה משום טומאת מת אחרת, זה אינו דהא כתב הרבינו בחיי דפרשת טהרת הלויים הוצרכה מפני הריגת עובדי העגל וז"ל (להלן מקרא ז') וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת של אפר פרה והיה זה מפני טמאי מתים שבהם שהרגו בעושי העגל שנאמר והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו עכ"ל, ועל כרחינו צ"ל דהרמב"ן לא ס"ל בזה כהרבינו בחיי אלא ס"ל שהיו צריכים הלויים לטהרה משום טומאת מת אחרת, אבל מ"מ עדיין תקשי למה מישאל ואלצפן לא נטהרו בניסן.

ועי' רמב"ן לעיל פ' במדבר (ב' ד') שלא היו מתים מא' אייר עד כ' אייר, ולפי"ז מה שכתבנו דלהרמב"ן

צ"ל שהיו צריכים הלויים לטהר מטומאת מת אחרת היינו שנטמאו ממתים שנפטרו עד א' אייר.

וישוב נמצא דמה שכתבנו בתחילה להקשות גבי מישאל ואלצפן, כבר הקשה כן בחזון איש (או"ח קכ"ה ח') והניח בצ"ע (וכן הוא בס' חידושי הגרי"ז עה"ת פ' בהעלותך יעו"ש), ועוד נמצא מבואר בדברי החזו"א שם דלהרמב"ן (ואף לרש"י) היו צריכים הלויים לטהר לא משום הריגת עובדי העגל, כיון שזה ה' טומאה שקדמה לאמירת פרשת טומאת מת, אלא היו צריכים לטהר מפני טומאת מת אחרת.

והנה לדברי החזו"א נמצא דמה דאקשינן איך הלויים שהרגו בעגל יכלו לעשות הפסח, קושיא מעיקרא ליתא, כי היה זה טומאה שלא היו צריכים ע"ז טהרה כלל, ומה שמשה רבינו העביר תער (סנהדרין ק"י א'), שהרי הטומאה שנטמא ממה שנשא את ארונו של יוסף (אי נימא דמשום טומאה זו ג"כ העביר תער דלכאורה לא מצינו טומאה אחרת שנטמא כדי שיצטרך מפניה גם הוא לטהר, אא"כ נימא דאף משה רבינו הרג בעגל וזה לא מ' כן בפרשה שם) היה קודם שנאמרה הפרשה, כבר כתב החזו"א שם דלכל הלויים ואף הטהורים שבהם היה מצות טהרה משום מצות חנוכה יעו"ש.

אמרינן (גיטין ס' א') דאמר רבי לוי שמנה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן אלו הן פרשת כהנים ופרשת לויים ופרשת טמאים ופרשת שילוח טמאים ופרשת אחרי מות ופרשת שתויי יין ופרשת נרות ופרשת פרה אדומה, וצ"ב למה פרשת פרה אדומה קתני בסוף, דלכאורה הו"ל קודם פרשת הלויים כי טהרה זו נעשתה ע"י פרה, ואיך ידעו מה היא הטהרה קודם שישמעו פרשת פרה.

והנה פרש"י שם וז"ל פרשת לויים הוצרכה לכו ביום שנזקקו לשיר עכ"ל, ויל"ה איך הותרו כבר לשיר והרי לא הזו עליהם שהרי ההזאה היתה בג' וז' ניסן כדפרש"י לעיל פ' במדבר ז' א', ושריפת הפרה הי' בב' בניסן כדפרש"י שם ס' ב' ד"ה ופרשת פרה אדומה, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל יפה שאל וצ"ע ע"כ (ובמכתב קודם לו כתב

על הימים שאחר הזאה הראשונה בזה"ל אולי הזאה א' כבר התירה להם ליכנס למשכן כי לא היו טמאים ע"כ).

ט' ז'. ויאמרו האנשים ההמה אליו
אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב
את קרבן ה' במעדו בתוך בני ישראל. פרש"י וז"ל למה נגרע כו' וראויה היתה פרשה זו ליאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי עכ"ל, יש לדקדק בלשון כשאר כל התורה כולה, דהא מצינו גבי פ' בנות צלפחד דג"כ נאמרה ע"י בנות צלפחד ולא ע"י משה כדפרש"י להלן פ' פנחס כ"ז ה'.
ומש"כ רש"י שמגלגלין זכות ע"י זכאי, י"ל הזכות שהיו נושאי ארונו של יוסף או הזכות שהוציאו את נדב ואביהוא או הזכות שעסקו במת מצוה כדאיתא בסוכה כ"ה ב' (אך קצת צ"ב דאף משה רבינו היה זכאי).

הנה לעיל (מקרא ו') כתיב ויקרבו לפני משה ולפני אהרן וגו' ויל"ה דא"כ הכא הו"ל ויאמרו האנשים ההמה אליהם ל' רבים ולמה כתיב אליו ל' יחיד, ושמא י"ל דכל מה ששאלו את אהרן היינו משום דחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ולכבד את אהרן נתכוונו ולא שיענה להם על שאלתם וכדאי' בגמ' (ב"ב קי"ט ב') ולכן כתיב אליו כי עיקר שאלתם היתה למשה דוקא.

יש לדקדק מהו במעדו וכי ס"ד שלא במעדו, ואין ליישב שידעו שיש אפשרות להקריב גם שלא במעדו ולכך אמרו במעדו, שהרי אפילו משה רבינו לא ידע עדיין מפסח שני, וצ"ב.

ט' י"ח. על פי ה' יסעו בני ישראל ועל
פי ה' יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן
יחנו. פרש"י וז"ל על פי ה' יסעו שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך ע"ג בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל מחנה יהודה זו בספרי, ועל פי ה' יחנו

כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן היה מתמר ועולה ונמשך ע"ג בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה עכ"ל, קצת צ"ב הלשון כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל כו' כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן היה מתמר ועולה, כי במקרא י"ז כתיב לכאורה בהיפוך, דכתיב ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל, והיינו שהענן היה אות לבנ"י מתי לחנות ומתי לנסוע, ולא שבנ"י היה אות לענן מתי לעלות ומתי לירד. ושוב נמצא בברייתא דמלאכת המשכן (פי"ג) כיון שהיו ישראל נוסעים ה' עמוד הענן "מקופל" ונמשך ע"ג בני יהודה כמין קורה כו'.

יש לדקדק למה לא כתיב ועל פי ה' יחנו "בני ישראל" וכמו דכתיב בתחילה על פי ה' יסעו בני ישראל וכן כמו דכתיב לעיל (מקרא י"ז) ולפי וגו' יסעו בני ישראל וגו' יחנו בני ישראל.

י' ב'. עשה לך שתי חצוצרת כסף
מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע
את המחנות. פרש"י וז"ל עשה לך אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר עכ"ל, יל"ה מדכתיב להלן (מקרא ח') ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרת וגו', ואולי י"ל דמש"כ רש"י ולא אחר ה"ז קאי רק על מש"כ אתה עושה והיינו אתה עושה ולא אחר אבל לענין להשתמש בהם באמת לא רק משה תקע אלא גם הכהנים יתקעו, ועוד י"ל דמש"כ רש"י ומשתמש בהם אין הכוונה שמשה יתקע בעצמו אלא הכוונה כמש"כ בבעה"ט וז"ל שלא היו אלא בידו (של משה) שבחייו נגנזו עכ"ל, וכן פרש"י דברים ל"א כ"ח וזהו מבמדבר ט"ו ט"ו.

י' י"א. ויהי בשנה השנית בחדש השני
בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת.
והיינו ז' ימים מפסח שני.

י' י"ג.

ויסעו בראשונה על פי ה' ביד

משה. כתיב לעיל (ט' י"ח) על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי יחנו וגו', ופרש"י וז"ל ועל פי ה' יחנו כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך ע"ג בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה עכ"ל, ולעיל (מקרא ב') דכתיב והיו לך למקרא העדה למסע את המחנות פרש"י וז"ל ולמסע את המחנות בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר ע"פ שלשה היו נוסעים ע"פ הקב"ה וע"פ משה וע"פ חצוצרות עכ"ל, והנה לכאורה לפי"ז היה הכתוב צ"ל הכא ע"פ ה' וביד משה וע"פ חצוצרות, וי"ל דהנה כתב באוה"ח הק' (לעיל מקרא ב') וז"ל עשה לך וגו' צריך לדעת למה הוצרך לחצוצרות למסע המחנות הלא עיני כל ישראל על הענן וכשיראוהו נוסע נוסעים, ואולי כי לצד שלא היו נוסעים יחד אלא יקדים דגל יהודה ואחריו בני גרשון נושאי המשכן ואחריו דגל ראובן וכו' לזה היה צריך לחצוצרות כדי שכל אחד ידע הזמן בדיוק שיסע בו בזה אחר זה כו' עכ"ל, וכן מבואר בברייתא דמלאכת המשכן יעו"ש, ולפי"ז י"ל דאינו דומה ע"פ ה' וביד משה לע"פ חצוצרות והיינו דע"פ ה' וביד משה זהו שנסעו ממש ע"פ ה' וביד משה אבל החצוצרות היו רק כדי שלא יסעו בערבוביא וכנ"ל.

י' י"ז.

והורד המשכן ונסעו בני גרשון

ובני מררי נושאי המשכן. ולהלן (מקרא כ"א) כתיב ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד באם, ופרש"י הכא וז"ל והורד המשכן כיון שנסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות ונוסעין והארון וכלי הקודש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונים על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים עכ"ל, ולהלן (שם) פרש"י וז"ל והקימו את המשכן בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים

היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים והיו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם באם של בני קהת עכ"ל, הנה לעיל פ' במדבר (ב' י"ז) כתיב ונסע אהל מועד מחנה הלויים בתוך המחנות כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם ופרש"י וז"ל ונסע אהל מועד לאחר שני דגלים עכ"ל, והיינו דדוקא היכן שבני קהת היו שם זה אוהל מועד, כי רק בני קהת היו אחר שני דגלים ומשא"כ בני גרשון ומררי היו אחר דגל ראשון וכמבואר כל זה מפרש"י הנ"ל, ולפי"ז נמצא דבני גרשון ומררי לא הוזכרו כלל במדבר שם, וי"ל דחשיב שגם בני גרשון ומררי הוזכרו שם, כי על כרחך בעת שחנו חזרו בני גרשון ומררי למחנה לוייה היכן שהיו בני קהת דאלת"ה איך היו פורקין את המשכן בעת שנעלה הענן והרי לא היו שם אע"כ שחזרו למחנה לוייה אצל בני קהת וא"כ שפיר י"ל דנכללו ג"כ במקרא דכתיב במדבר שם ונסע אהל מועד וגו', ויש לדחות כי במקרא כתיב ונסע וגו' והרי בשעה שנסעו נתבאר למעלה דבני גרשון ומררי לא נסעו יחד עם בני קהת, ועוד דהא כתיב כאשר יחנו כן יסעו וזה לא שייך גבי גרשון ומררי אלא רק גבי בני קהת. ועיין אבן עזרא. (ועיין בענין הנ"ל בברייתא דמלאכת המשכן פי"ג).

י' כ"ט.

ויאמר משה לחבב בן רעואל

המדיני חתן משה נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אתו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל. יל"ה איך יתרו הגיע לכאן והרי כתיב פ' יתרו (י"ח כ"ז) וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו ופרש"י וז"ל וישלח משה וילך לו אל ארצו לגייר בני משפחתו עכ"ל, ועל כרחך צ"ל דיתרו חזר אחר ששלחו משה לגייר בני משפחתו. **שוב** נמצא דהנה ארז"ל (מכילתא יתרו פרשה ב') וישלח משה את חותנו כו' רבי אלעזר המודעי אומר

נתן לו מתנות רבות שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד שנאמר (במדבר י') אל נא תעזוב אותנו אמר לו אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדברך אל נא תעזוב אותנו אמר לו כלום הנר מהנה אלא במקום חושך וכי מהנר נהנין חמה ולבנה אתה חמה ואהרן אחיך לבנה מה יעשה הנר ביניכם אלא הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה יכול שהלך ולא עשה ת"ל (שופטים א') ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים ואומר כו' ע"כ ונמצינו למידין דהא דכתיב ב' יתרו וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו היינו אחר המשא ומתן שהיה למשה ויתרו כאן ב' בהעלותך, ולפי"ז הא דפרש"י להלן (מקרא ל"ב) שבני יתרו קבלו נחלה בא"י היינו אחר שחזר עם בני משפחתו ומדינתו לאחר שגייסם, והא דלא כתיב בהדיא שיתרו חזר אחר שגייסם רק כתיב שקבל נחלה (ולהנצי"ב להלן א"ש כי לדברי הנצי"ב הא דכתיב כי אם אל ארצי ואל מולדתי "אלך" היינו שאלך ואחזור ומסתבר שעשה מה שאמר) היינו משום דפשיטא שיחזור כי ודאי היה רוצה ג"כ לזכות במצוות הקיימות בא"י דוקא שהרי בא לחסות תחת כנפי השכינה והביא עמו עוד ממני שגייסם וודאי שחזר.

וכן נמצא שכתב הנצי"ב בפירושו ברכת הנצי"ב על המכילתא וז"ל יכול שהלך ולא חזר כצ"ל וכ"ה ברמב"ן, ומשמע שאחר שאמר משה אל נא תעזוב אותנו [בפ' בהעלותך] הלך אל ארצו אלא שחזר אח"כ וא"כ הא דכתיב וילך לו אל ארצו היה אחר המאמר של פרשה בהעלותך והנראה דהמכילתא מפרש הא דכתיב אל נא תעזוב אותנו ולא אמר אל נא תלך מעמנו אלא שהודה לו על הליכתו רק ביקש שעכ"פ אל יעזור אותם ויחזור לאיזה זמן וכן עשה יתרו עכ"ל וכ"כ ג"כ בהעמק דבר ר"פ יתרו יעו"ש וע"ע מש"כ בזה בנחלת יעקב פ' יתרו, וכ"כ בגור אריה.

והספורנו כתב (פ' יתרו ובהעלותך) כהמכילתא לענין דמה דכתיב בפ' בהעלותך היה קודם מה דכתיב בפ' יתרו, ולא לענין שחזר דאילו במכילתא איתא שהלך

וחזר ואילו בספורנו פ' דיתרו הלך ולא חזר ורק את בניו השאיר עם ישראל יעו"ש, ולדברי הספורנו צ"ב מתי הגיעו ומתי נתגייסו בני יתרו שהרי כשיתרו הגיע (ר"פ יתרו) לא נתבאר שהגיעו עמו גם בניו ואדרבא מבואר דהביא עמו רק את אשת משה וב' בניה.

והא דאמרו במכילתא שאמר יתרו דמשה חמה ואהרן לבנה, צ"ב מהא דארז"ל (ב"ב ע"ה א') פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בורשה אוי לה לאותה כלימה ופרש"י וז"ל אוי לה לאותה בורשה שבזמן מועט נתמעט הכבוד כ"כ שהרי יהושע היה נביא ומלך כמשה ולא יכול להגיע לכבודו עכ"ל, ומאידיך אחז"ל בכמה מקומות דמשה ואהרן שקולים הם, וא"כ איך שייך לומר דאהרן הוא לבנה, והעירוני בזה"ל חמה היא העושה אור ללבנה והלבנה מאירה מהחזרת אור החמה ע"כ משה המלמד תורה מאת הקב"ה נמשל לחמה ואהרן שקיבל ממנו נמשל ללבנה ע"כ. (ועמש"כ בחמדת אהרן על אגדות הש"ס בב"ב שם).

יל"ה מנין ידע משה שאולי יתרו לא ירצה ללכת דאל"כ למה הוצרך לומר לו לכה אתנו, ואולי י"ל דמשה רבינו חשש לזה מפני שלגרים אין נחלה בא"י וכדפרש"י להלן מקרא ל"א.

י' ל'. **ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך.** פרש"י וז"ל אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי עכ"ל, יש לבאר כונת פרש"י כך, דמה שפרש"י אם בשביל נכסי קאי על הא דכתיב כי אם אל ארצי אלך דהיינו שיש לו שם נדוניות הרבה, ומה שפרש"י אם בשביל משפחתי קאי על הא דכתיב ואל מולדתי אלך דהיינו שרצה גם לגיירם וכדפרש"י פ' יתרו, ושוב נמצא כן בשפ"ח אות ר' וז"ל מדכתיב אל אל שני פעמים רוצה לומר אם בשביל נכסי שיש לי שם נחלה אלך ואמכור אם בשביל משפחתי כדי לגיירם כדמצינו וילך לו אל ארצו בפירוש רש"י לגייר את בני משפחתו אבל דעתו היה לחזור להם ולא לדור שם מצאתי בשם מוהר"ר

ועיין מקורות וציורים (רמב"ם פ"ט מנדרים הכ"א) דאיכא פלוגתא אי הגרים חשיבי זרע אברהם לענין נדר אי לא יעו"ש וה"נ שמא אברהם חשיב אביהם אבל הם לא חשיבי זרעו לענין הנחלה, ויל"ע.

י' ל"א. ויאמר אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים. פרש"י וז"ל והיית לנו לעינים כו' ד"א שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר עכ"ל, ונתבאר בזה דהיכן שכתוב חביב ה"ז אהוב, וכן הוא באבות (פ"ג מ"ד) דתנן חביבין ישראל יעו"ש.

י' ל"ה. ויהי בנסע הארץ ויאמר משה קומה ה' ויפצו איבך וינסו משנאיך מפניך. פרש"י וז"ל וינסו משנאיך אלו הרודפים עכ"ל, איתא בפירוש הגר"א (מגילת אסתר ט' א') וז"ל אויב הוא הרוצה לעשות רעה בעצמו שונא הוא השמח ברעתו אבל הוא אינו עושה כלום כו' עכ"ל, ולכאורה קצת קשה ממה דפרש"י הכא משנאיך אלו הרודפים דחזינן שעושה איזה דבר.

עוד פרש"י וז"ל משנאיך אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד עכ"ל, הנה בתפלת שמו"ע בברכת ולמלשינים איכא ב' נוסחאות, הא' וכל אויבך מהרה יכרתו (אשכנז), והב' וכל אויבי עמך מהרה יכרתו (ספרד), ולדברי רש"י הכא אפשר דב' הנוסחאות היינו הך.

י' ל"ו. ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. פרש"י וז"ל רבבות אלפי ישראל מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפי ושתי רבבות עכ"ל, והא דתנן (אבות פ"ג מ"ז) רבי חלפתא איש כפר חנניא אומר עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם כו' ומנין אפילו אחד, וצ"ל דכל מה שאמר רבי חלפתא שהשכינה שורה על עשרה ועד אחד שעוסקים בתורה זה רק בתנאי שיהיו כל ישראל באותו הזמן לפחות שני אלפים ושתי רבבות.

אברהם מפראג עכ"ל, ובזה מתיישב הא דהוה קשיא לן היתכן שרצה יתרו לחזור בשביל הנכסים שהיו לו שם אחר ששמע כל הנסים והנפלאות שעשה השי"ת לישראל כשיצאו ממצרים דאי רק משום הנכסים היה לו לישאר עם ישראל, ועתה א"ש כי רצה לחזור רק כדי למכור נכסיו ולא לחזור לגמרי, והענין שרצה למכור נכסיו כי צדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם, ואז צדיק היה כמו שמשמע במכילתא שהובא בדיבור הקודם יעו"ש.

י' ל"ב. והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך. פרש"י וז"ל והיה הטוב ההוא מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה והניחוהו מלחלקו אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב שנאמר ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים וגו' עכ"ל, ולעיל (מקרא ל"א) כתיב ויאמר אל נא תעזב אותנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים ופרש"י וז"ל אל נא תעזוב אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו עכ"ל, הנה נמצא מבואר דלגרים אין נחלה בא"י ומה שיתרו קבל נחלה לאו משום שהגיע להם נחלה אלא משום שאמרו מי שיבנה כו' כדפרש"י, ויל"ה מהא דתנן (ביכורים פ"א מ"ד) הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו כו', ופירש הרע"ב וז"ל שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו שאין אבותיו מישראל והגרים לא נטלו חלק בארץ ורמב"ם כתב שאין הלכה כמשנה זו אלא הגר מביא וקורא ומצי למימר לאבותינו לתת לנו מפני שהארץ ניתנה לאברהם והוא אב לכל העולם כו' עכ"ל, ועתה לדברי הרמב"ם יל"ה דכיון שאף הגרים הם בני אברהם (ומכאן זה יכולים לומר אשר נשבע ה' לאבותינו) א"כ למה הגרים שהיו בעת חלוקת הארץ לא קבלו נחלה בארץ מלכתחילה וכמו שאר ישראל.

ושוב נמצא הא דכתבו התוס' (ב"ק פ"ג א') וז"ל שני אלפים ושני רבבות כו' ולא שייך כאן הא דאחד דיני ממונות דכל בי עשרה שכינה שריא דהכא אנביאים ואמשכן קאמר עכ"ל, וק"ל.

ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וגו' ופרש"י וז"ל דרך שלשת ימים מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד עכ"ל, וצ"ב.

י"א ד'. והאספסוף אשר בקרבו התאו

תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר. פרש"י וז"ל והאספסוף אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים עכ"ל, יל"ה דהא הרגו את כל עובדי העגל (כמבואר בפ' כי תשא) וכתוב (שם ל"ב ז') וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים ופרש"י וז"ל שחת עמך שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו עכ"ל, וכיון שהרגו את כל עובדי העגל א"כ מנין הגיעו להכא ערב רב, וצ"ל דהם בניהם של הערב רב שנהרגו בעגל, ולא נהרגו בעגל משום דקטנים היו אז ולא היה בהם דין מיתה, ויש לדחות דהא מזמן העגל עד זמן האספסוף לא היה הפרש זמן כה גדול כדי כך שבאספסוף כבר נהיו הרבה מהם לגדולים, שאם לא היו עתה גדולים איך נענשו עתה באספסוף, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל לא כל הערב רב עבדו העגל ע"כ.

עוד פרש"י וז"ל מי יאכלנו בשר וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' ואם תאמר אכלום והלא בכניסתם לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' אלא שמבקשים עליה עכ"ל, יל"ה שהרי בני ראובן אינם הערב רב וא"כ מה הראיה מבני ראובן לערב רב, וי"ל דהא כתיב וישבו ויבכו גם בני ישראל והרי בכלל הני בני כלול גם בני ראובן ולכאורה כיון דלהם היה א"כ מסתבר דאף לשאר שבטים היה דמסתמא עשו ביניהם השבטים מסחר בצאן ובקר זה עם זה.

י"א י'. וישמע משה את העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע. יל"ה דלכאורה היה קודם צ"ל ורע

י"א א. ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' וישמע ה' ויחר אפו ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה. פרש"י וז"ל ויהי העם כמתאוננים אין העם אלא רשעים כו' וכשהם כשרים קרואים עמי שנאמר שלח עמי כו' עכ"ל, יל"ה דהא במצרים ששם נאמר שלח עמי שם כמעט שקעו בני שערי טומאה ואיך שייך לקרותם כשרים, ואולי זכות שבט לוי שלא נשתעבדו במצרים והיו עוסקין בתורה היא עמדה לכולם ולכן שייך לקרותם כשרים ונאמר עליהם שלח עמי, ועוד י"ל דהמצרים הם שגרמו לבני' לשקוע (כמעט) בני' שערי טומאה ואילו ישראל מצד עצמם לא היו באים לידי כך ושייך לקרותם כשרים. ועיין באריכות בקובץ אגרות למרן החזו"א זצ"ל זי"ע ח"ב אגרת ר"ח.

והא דכתיב (ישעיהו נ"ח א') קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, פרש"י שם וז"ל והגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים שכל שגגתם פשע ששגגת תלמד עולה זדון ולבית יעקב חטאתם אלו ע"ה שאף זדונם שגגה עכ"ל, ועיין שם נ"ז י"ד ובמצודת דוד.

כתב באוה"ח הק' להלן (חוקת כ' א') וז"ל אכן לפי מה שקדם לנו מדבריהם כי כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים בני ישראל וכשאינם בגדר הנאות נקראים עם כאומרו עד אנה ינאצוני העם הזה והרבה כיוצא בזה והרבה פעמים יקראם הכתוב עם בני ישראל והגם שימצאון בהם הרבה אשר אינם ראויים לגדר זה ויכוין הכתוב אל הרוב הכשרים עכ"ל, ולכאורה זה אינו כדברי רש"י הכא.

עוד פרש"י וז"ל רע באזני ה' תואנה כו' אמרו אוי לנו כמה לבטנו (טרחנו) בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו הדרך עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (י' ל"ג) כתיב

בעיני משה ואח"כ ויחר אף ה' מאד כי כיון שהתחיל הכתוב במשה כדכתיב וישמע משה וגו' היה לו לסיים הענין דמשה והיינו מה דכתיב ובעיני משה רע (אולי בלשון אחר והיינו רע בעיני משה) ואח"כ לומר ויחר אף ה' מאד, וצ"ב.

י"א י"א. ויאמר משה אל ה' למה הרעת לעבדך ולא מציתי חן בעיניך לשום את משה כל העם הזה עלי. הנה תפלה זו דמשה עד מקרא ט"ז היא, ויל"ה מה הביא את משה להתפלל תפלה זו (כאן), ושמה י"ל דכיון שהיה מנהיגם של ישראל חשש פן יש עליו טענה מן השמים ולכן התפלל תפלה זו (כאן).

י"א י"ב. האנכי הרייתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאתה בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. יל"ה דכיון דאמר האנכי הרייתי והיינו שאמר בודאות שלא הרה את העם הזה א"כ למה הוצרך לומר אם אנכי ילדתיהו, דהא כיון שלא הרה איך ילד את העם הזה. ועוד צ"ב למה המשיל הענין לענין הלידה. (ועי' בס' תשובות הגר"ח ח"ב בפ' בהעלותך כאן ודוק).

י"א ט"ז. ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אתם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך. פרש"י וז"ל אספה לי הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבד והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו וראויים היו מסיני לכך דכתיב ויחזו את האלקים שנהגו קלות ראש בנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן עכ"ל, והכי איתא בתנחומא ט"ז, אספה לי וכי לא היו זקנים קודם לכן והרי בהר סיני נאמר ויעל משה ואהרן ושבעים מזקני ישראל אלא בשעה שבאו ישראל לאותן הדברים ויהי העם

כמתאוננים וגו' ותבער במ אש ה' נשרפו כולם באותה שעה אלא שהיתה שריפתם כשריפת נדב ואביהוא שאף הם הקלו ראשם בעלתם להר סיני כשראו את השכינה שנאמר ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו וכי אכילה ושתיה היה שם משל כו' כך הקלו את ראשם כאוכלים ושותים והיו ראויין לישרף באותה שעה הזקנים ונדב ואביהוא ומפני שהיה מתן תורה חביב לפני הקב"ה לפיכך לא רצה הקב"ה לפגוע בהם בו ביום לעשות פרצה בהם הה"ד ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכלל שהיו ראויים להשתלח ידו אבל לאחר זמן בא להם נדב ואביהוא נשרפו כשנכנסו באהל מועד ואף הזקנים נשרפו כשנתאוו אותה התאוה שנאמר והאספסוף אשר בקרבם התאוו תאוה מהו והאספסוף רבי שמואל בר נחמני ורב נחמיה כו' ואחד אומר אין אספסוף אלא סנהדרין שנאמר אספה לי שבעים איש מה כתיב שם באותה שעה ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה במוקצים שבמחנה ומנין שאותם זקנים שעלו להר סיני נשרפו שנאמר ותבער אש ה' בעדתם ואין עדה אלא סנהדרין שנאמר והיה אם מעיני העדה וכתב ואם כל עדת ישראל השגו כו' ע"כ לשון התנחומא, והנה דברי המדרש צ"ב טובא דבתחילה איתא שהשבעים זקנים הם היו המתאוננים שנשרפו באש התבערה וכמו דפרש"י, ואח"כ איתא שהשבעים זקנים הם האספסוף כדאמר ואף הזקנים כו' (קושיא זו היא לפרש"י דהמתאוננים והאספסוף אינם אותם אנשים), ועוד יל"ה ממ"נ דבשלמא אם השבעים זקנים הם האספסוף מובן דהרי האספסוף נענשו רק אחר שהקב"ה אמר למשה אספה לי שבעים איש שהרי כבר נשרפו (כשריפת נדב ואביהוא), אבל אם השבעים זקנים הם האספסוף אין מובן דהרי האספסוף נענשו רק אחר שהקב"ה אמר למשה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל כמבואר במקראות (ט"ז) – ל"ג) בפרשה דידן, ולמאי היה צריך שבעים זקנים חדשים והרי עדיין היו קיימים השבעים זקנים הראשונים, וקושיא זו אולי י"ל דמ"מ ירדו מדרגתם ולכך הוצרכו לשבעים זקנים חדשים ולפי"ז נמצא שגם הם נענשו באכילת הבשר (כדלהלן מקרא ל"ג)

וגם נמצא שראו מניית שבעים זקנים חדשים במקומם כדכתיב הכא אספה לי וגו', ועדיין תקשי ק' קמא.

ובאמת הרמב"ן פירש דהמתאוננים והאספסוף היינו חזא ענין וכשאמר הכתוב שהיו מתאוננים רק אמר שהתאוננו ולא במה התאוננו ואמר העונש, ואח"כ אמר הכתוב מה התאוננו וזה האספסוף דהיינו שזו היתה תלונתו, והעונש שכתוב אצל האספסוף שאכלו בשר הרבה ומתו עי"ז כדלהלן מקרא ל"ג היה דוקא לישראל שישבו גם הם לבכות, אבל השבעים זקנים שהתאוננו ג"כ על אותו ענין והיינו על הבשר נענשו עונש אחר וזהו שנשרפו באש התבערה (כשריפת נדב ואביהוא) כדלעיל מקרא א', מיהו כ"ז ניחא לדעת הרמב"ן, אבל לרש"י והאבן עזרא דהמתאוננים והאספסוף הם ב' דברים נפרדים וכפשטות משמעות סדר המקראות עדיין תקשי דברי המדרש וכן"ל. (והעירוני בזה"ל, אף במד"ר פט"ו כ"ד יש כתנחומא וע"ש ביד משה שהקשה סתירה וברש"י שם אות ל"ז שהביא מזה ראייה לרמב"ן).

הנה מש"כ רש"י והזקנים הראשונים היכן היו כו' אלא באש תבערה מתו כו' היינו כפירוש בתרא דפרש"י לעיל (מקרא א' ד"ה בקצה) ולא כפירוש קמא, יעו"ש והבן.

כתבו התוס' (ערכין ט"ו ב') התאו תאוה פרש"י התאו יותר משמע שלא פסק להם השליו והר"ר יוסף קרא פירש שפסק להם השליו ראשון והאספסוף אשר בקרב התאו תאוה לפי שלא היה להם שליו וירד להם שליו שני עכ"ל, הנה מה דפרש"י ניחא משום דלא הוזכר בקרא שהשליו הראשון פסק, וביותר ניחא דברי רש"י לפי מה שפרש"י בחומש שהאספסוף הם הערב רב, ועליהם שייך לומר שהתאו יותר, ומה דפירש הר"ר יוסף קרא קצת צ"ב שהרי לא הוזכר בקרא שהשליו הראשון פסק, וצ"ל דזה גופא שכתוב בענין דהאספסוף שהתאו זה הראיה שפסק, ושאר אנשים ודאי התפללו שה' יתן להם שוב שליו, אבל לא באו בטענות כנגד הקב"ה רח"ל, עד

שהאספסוף התחילו כמבו' לעיל מקרא ד' דכתיב והאספסוף וגו' וישבו ויבכו גם בני ישראל וגו'.

י"א י"ז. וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך. פרש"י וז"ל ולא תשא אתה לבדך הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי עכ"ל, ר"ל דאי לא נפרש כן א"כ נמצא כפילות לשון דהא כבר כתיב ונשאו וגו'.

י"א כ"א. ויאמר שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרב ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. פרש"י וז"ל שש מאות אלף רגלי לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים כו' עכ"ל, הנה לעיל פ' במדבר (א' מ"ו) כתיב ויהיו כל הפקדים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והיינו שאחר שמתו בעגל נמנו שוב ומצאו שנשאר מנין זה, ויל"ה למה רש"י הכא לא הזכיר את החמש מאות וחמשים, ואולי צ"ל דס"ל לרש"י דהמתאוננים הם אותם חמש מאות וחמשים שעל מנין זה מסתברא לומר בקצינים שבהם וגדולים (לעיל י"א א') שהם מנין מועט.

והנה אמרינן (סנהדרין י"ח א') ת"ר ושמתי עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות שרי אלפים שש מאות שרי מאות ששת אלפים שרי חמשים שנים עשר אלף שרי עשרות ששת ריבוא נמצאו דייני ישראל שבעת ריבוא ושמנות אלפים ושש מאות, ופרש"י וז"ל שרי אלפים שש מאות היו שהרי שש מאות אלף רגלי עכ"ל (ועיין תוד"ה נמצאו), ולכאורה לפי"ז היה רש"י צ"ל הכא כך, לא חש למנות את האלפיים תשע מאות וחמשים, שהרי היו חמש מאות וחמשים יתר על ג' האלפים, וכיון שהשרי אלפים היו שש מאות, שהמה אלו שנשרפו כדפרש"י לעיל י"א א' ד"ה בקצה, א"כ נשאו אלפים תשע מאות וחמשים ולא ג' אלפים, וא"כ למה הקשה רש"י למה לא הזכיר ג' אלפים, דהו"ל להקשות למה לא הזכיר ב' אלפים ט' מאות וחמשים,

וצ"ל דמ"מ רש"י כתב כלשון המקרא דפרשת במדבר.

וכל זה דוקא לפירוש בתרא דרש"י לעיל (י"א א' ד"ה בקצה) דהם הסנהדרין (וכן פרש"י תהלים ע"ח ל"א), אבל לפירוש קמא דהם הערב רב עדיין קשה למה לא הזכיר רש"י את החמש מאות וחמשים, שהרי הערב רב לא נמנו עם השטבים, וצ"ל דרש"י לא חש להזכיר כיון דזה רק מאות. ועיין רש"י פ' כי תשא (ל' ט"ז) וא"ת וכי אפשר כו', ועיין עוד אוה"ח הק' פ' במדבר א' ב' יעו"ש.

יל"ה דממה שאמר משה שש מאות אלף רגלי וכו' משמע דכל השש מאות אלף נענשו ומתו באכילת הבשר, וא"כ מי נשאר מכל ישראל, והרי ודאי שנשארו וכדלהלן מקרא ל"ה דכתיב מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות, ומבואר שנשארו דאל"כ מי נסע, וצ"ב.

י"א כ"ד. ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה' ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל. יל"ה דהא להלן (מקרא כ"ו) כתיב וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה, וא"כ נמצא דשניים לא באו, והיאך כתיב ויאסף שבעים איש מזקני העם, דהא כיון דשניים לא באו א"כ הו' להו שישים ושמונה ולא שבעים, וצ"ב. ועיין רמב"ן להלן מקרא כ"ח ובאוה"ח הק' מקרא כ"ט.

י"א כ"ט. ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם. הנה לעיל (מקרא כ"ז) כתיב וירץ הנער וגו', ולהלן מינה (מקרא כ"ח) כתיב ויען יהושע וגו', ועתה דכתיב ויאמר לו משה וגו' יל"ע אם הכונה לנער או ליהושע.

הנה ממה דאמר משה רבינו ע"ה ומי יתן כל עם ה' נביאים, חזינן ענותנותו הגדולה וכדכתיב להלן (י"ב ג') והאיש משה ענו וגו'.

י"א ל"ב. ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השליו הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה. הנה לעיל (מקרא כ"א) כתיב ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרב וגו', ונמצא דהא דכתיב הכא הממעיט אסף עשרה חמרים היינו שהיו לפחות שש מאות אלף כפול עשרה חמרים דהיינו שש מליון, ובודאי שהיו יותר חמרים דהא כתיב הממעיט ומשמע שהיו שלקחו יותר מעשרה, ומ"מ חזינן מנין העצום מאוד שהקב"ה שלח להם שם.

י"ב א'. ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח. פרש"י וז"ל ותדבר מרים ואהרן היא פתחה בדיבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה ומנין היתה יודעת מרים שפירש מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפרש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה ק"ו למספר בגנותו של חברו עכ"ל, והנה הא דפירש משה מן האשה איכא בזה פלוגתא (שבת פ"ז א, אדר"נ ב') אם מדעתו עשה והסכים הקב"ה עמו או שזה היה צווי השי"ת, ובזוה"ק איתא (חוקת ק"פ ע"א) ת"ח ויאמר אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך וגו' וכי אמאי נעל הכא אלא אתמר דפקיד ליה על אתתא לאתפרשא מנה ולאזדווגא באתתא אחרא דנהירו קדישא עלאה ואיהו שכינתא ע"כ (וכן איתא שם נשא קמ"ח ע"א ויהי ביום כלת משה כו' יעו"ש), והנה בשלמא למ"ד דמשה עשה מדעתו והקב"ה הסכים עמו ניחא דשייך להבין שטענו על משה למה פירש מדעתו אבל למ"ד דהיה צווי אמאי נקרא

לשה"ר על משה רבינו, וצ"ל דלא ידעו צפורה מרים ואהרן דהוי צווי.

ואף למ"ד דהוה צווי, צ"ב דבשלמא למ"ד דלא ילפינן מהאי קרא דכתיב ויאמר אל תקרב הלום וגו' ניחא למה פרש רק במתן תורה, אבל למ"ד (בזוה"ק) דילפינן מהאי קרא דוידאמר אל תקרב הלום וגו' אמאי לא פירש כבר אז מאשתו (והיינו קודם שחזר למצרים דבה משתעי קרא התם) ולמה רק במתן תורה פירש מאשתו, דהא מיד אחד הדיבור בסנה ודאי לא פירש דהא מקרא מלא הוא דכתיב (שמות ד' כ') ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמור וגו', ואף דאיכא מ"ד במכילתא (יתרו א') דכשבא משה למצרים ושלח את צפורה למדין גירשה בגט, מ"מ הא בסוף חזר אליה כשיתרו בא אל משה אחר קריעת ים סוף, ואיך חזר אליה והרי כבר נצטוה לפרוש הימנה, וקצת י"ל דבסנה נצטוה לפרוש אבל לא מיד אלא קודם מתן תורה.

עוד יל"ה מה מרים חטאה יותר מצפורה, דאילו מרים נענשה וצפורה לא מצינו שנענשה, ואדברא מרים לא נתכונה לגנות רק סיפרה הדבר בעלמא לאהרן שפירש משה מאשתו (ודנו אם עשה טוב), ואילו צפורה משמע מלשון רש"י דנתכונה לגנות כדאמר א"י לנשותיהן כו', ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב זוה"ל היא (צפורה) לא נתכוונה לגנות כי סברה שהמצוה כך ע"כ.

אפשר לפ', דהקב"ה אמר (להלן מקרא ז') לא כן עבדי משה וגו' והיינו דדוקא משה מגודל דרגת נביאותו פורש מאשתו ומשא"כ שאר נביאים, וממילא ליתא לטענה דצפורה אוי לנשותיהן כו', ואדברא כדאמר משה ליהושע (או לנער) ומי יתן עם ה' נביאים וגו', וא"כ אין זה סתירה לאישות כי שאר נביאים לא פורשים מנשותיהם. ועיין רש"י להלן מקרא ח' דל"מ הכי ברש"י ד"ה פה, ובאמת צ"ב למה לא פרש"י שם כפשוטו פה אל פה אדבר בו תמיד.

י"ב ג'. והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה. הנה כתיב ענו חסר י'

וקרי עניו מלא י', ואפשר ע"ד הרמז דהנה עניו מלא י' הוא בגימטריא מנין קול, והיינו כי דרך הבני אדם כשאחד שומע ד"ת מחבירו הוא נהנה ושמת, אמנם לזה צריך להיות עניו להשפיל עצמו בפני חברו, ורק בזה האופן יוכל לשמוע באמת את דברי חברו ולהנות מהם.

ארז"ל (תנחומא שמות י"ב) ולכהן מדין וגו' כל שבחו של אותו צדיק כו' ותבאנה אל רעואל אביהן ותאמרן איש מצרי הצילנו וכי בדמות איש מצרי היה משה אלא אלולי איש מצרי שהרג משה לא היה נכנס למדין משל לאחד שנשכו ערוד כו' כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלחנו מיד הרועים אמר להן משה אותו המצרי שהרגתי הוא הציל אתכם ולכך אמרו לאביהן איש מצרי כלומר מי גרם לזה שבא אצלנו איש מצרי שהרג כו' ע"כ, והנה יל"ה היאך תלה משה הזכות במצרי והרי המצרי רשע היה, וי"ל דזו ענותנותו דמשה שרצה להצניע ממשוה זכותו שעשה, ולא עוד אלא בזמן שהיה יכול לסכן עצמו במה שסיפר שהרג מהעכו"ם ואפ"ה אמר מצד ענותנותו, והעירוני ליישב עוד, דכוונת משה דאין האדם חשוב המציל אלא הקב"ה מסובב הסיבות הוא המציל האמיתי וכן הוא במשה דערוך.

ובעצם דברי המדרש יש לדקדק דלכאורה לא בזכות המצרי היה אלא בזכות דתן ואבירם שהלשינו על משה לפרעה או יותר והיינו בזכות פרעה שצוה אז להורגו, דבלא זה אף שהרג המצרי לו היה מגיע למדין, וצ"ב.

ולדברי המדרש יתבאר למה בנות יתרו לא קראו למשה שיבוא אצלם והיינו משום דמאחר שאמר להם משה אותו המצרי שהרגתי הוא הציל אתכם א"כ לא הבינו לראות להודות לא ע"ז ולקרא לו שיאכל לחם, אבל יתרו החמיר ביותר דסו"ס למעשה משה הצילן ולכן קראו למשה.

י"ב ה'. וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם. פרש"י וז"ל בעמוד ענן יצא יחידי שלא כמדת ב"ו מלך ב"ו כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסים וכשיוצא לשלום

יוצא במועטים ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר ה' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלקים רבתיים אלפי שנאן עכ"ל, יל"ה מדכתיב (בא י"ב כ"ט) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכר בארץ מצרים וגו' ופרש"י וז"ל וה' הכה כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו כו' עכ"ל והרי שם היה זה מלחמה במצרים, וצ"ב. (והעירוני בזה"ל הוא וב"ד היינו שנמלך בב"ד או שהוא במדת הדין עיין שפ"ח פ' וירא י"ט כ"ד ובחזקוני שם כ"א א' ובמדרש רבה בראשית נ"א חידושי הרד"ל אות ב' ע"כ).

י"ב י"ג. ויצעק משה אל ה' אל נא רפא נא לה. פרש"י וז"ל אל נא רפא נא לה בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחבירו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו עכ"ל, יש לדקדק דבשלמא מש"כ רש"י שנים כו' דברי תחנונים ניהא וכדכתיב אל נא רפא נא אבל מש"כ רש"י או שלשה מנלן, וצ"ב.

עוד פרש"י וז"ל לאמר מה ת"ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' ראב"ע אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' מה ת"ל לאמר להשיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו' כו' עכ"ל, הנה לכאורה נתבאר הכא דלא היה חסרון או טענה במה שאמר משה למה הרעתה לעם הזה וגו' שע"ז הקב"ה ענהו עתה תראה (שמות ה' כ"ב), ויל"ה מדכתיב (שם ו' א') ויאמר ה' אל משה עתה תראה וגו' ופרש"י וז"ל עתה תראה וגו' הרהרת על מדותי לא כאברהם כו' לפיכך עתה

תראה העשוי לפרעה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ עכ"ל, ומבואר דה' טענה, ואולי אחר שהרהר אז בקש השיבני כו', וצ"ב.

ועוד פרש"י וז"ל רפא נא לה מפני מה לא האריך משה בתפילה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה ד"א שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך בתפילה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה עכ"ל, הנה כתיב (בשלח י"ד ט"ו) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו ופרש"י וז"ל מה תצעק אלי למדנו שהיה משה עומד ומתפלל א"ל הקב"ה לא עתה להאריך בתפלה שישאל נתונין בצרה כו' עכ"ל, והשתא להא דפרש"י בפ' בשלח אפ"ל דלהכי חשש משה שיהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפילה, והיינו אחר שראו בני"ה שהקב"ה א"ל למשה בקריעת ים סוף, לא עתה להאריך בתפלה כו', דבלא זה אין מובן והרי אדרבא כיון שנתונה בצרה לכן עומד ומרבה בתפלה ומה יעשה אם לא להרבות בתפלה.

ולפירוש בתרא דרש"י הכא, יל"ה מה טענו ישראל אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה והרי אדרבא מצד משה עצמו מצינו בפ' בשלח שהאריך בתפלה אלא שהקב"ה א"ל שלא להאריך ומשא"כ גבי מרים, ואולי נימא דישאל באמת לא ידעו מה שהקב"ה א"ל למשה בקריעת ים סוף לא עתה כו', ואולי י"ל עוד דמה שישאל היו טוענים אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה לאו על קריעת ים סוף קאי אלא באופן כללי אולי כך היה שכשביקשוהו להתפלל על החולה לא האריך בתפלה, וודאי שהתפלל אלא שלא האריך, ודוחק.

פרשת שלח

אנשים לא היתה מן הקב"ה שילכו כו' יעו"ש, ומדברי המדרש משמע דאף אם לא היו מבקשים לשלוח מרגלים לתור את הארץ הקב"ה לא היה מכניסם לא"י והטעם משום שהם לא האמינו במה שאמר להם הקב"ה שמכניסם לארץ טובה, ולכן הקב"ה אמר שאם רוצים לילך לראות את הארץ שילכו לראות דבין כך ובין כך אין להם הזכות ליכנס לא"י, מיהו מדברי רש"י משמע דרק ע"י שטעו בדברי המרגלים לא ירשו ובאמת אם לא היו טועים במרגלים היו יורשים את א"י אע"פ שלא האמינו, דוק ותשכח.

הא דכתיב אשר אני נתן לבני ישראל, יתכן לפרש דהנה כתב באוה"ח הק' להלן פ' חוקת (כ' א') וז"ל כי כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים בני ישראל כו' עכ"ל יעו"ש, וזהו אשר אני נתן לבני ישראל והיינו לאותם שלא חטאו במדבר והיינו מבן כ' ולמטה.

י"ג ג'. וישלח אתם משה ממדבר פארן

על פי ה' כלם אנשים ראשי בני ישראל המה. פרש"י וז"ל כולם אנשים כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (מקרא ב') פרש"י וז"ל שלח לך אנשים למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר עכ"ל, ומבואר דבאותה שעה שנשלחו היו רשעים ולא כשרים, וי"ל דבאמת באותה שעה כשרים היו ולקחו מוסר אלא שלא לקחו מוסר לענין זה שכשיגיע אליהם שעת נסיון יתגברו ויעמדו בנסיון ולפי דרגתם היו צריכים ליקח מוסר גם לענין שעת הנסיון, ואמרי' (נדריים ל"ב ב') דבשעת יצה"ר לית דמדכר ליה ליצר טוב (ועיין מש"כ בענין זה ברוח חיים להגר"ח מולאז'ין זצוק"ל אבות פ"ג מ"א ד"ה ואמר), ולהכי צריכים היו ליקח המוסר גם לשעת הנסיון והיינו משום דלית דמדכר ליה ליצר"ט.

י"ג ב'. שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד למטה תשלחו כל נשיא בהם. פרש"י וז"ל שלח לך אנשים למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר עכ"ל, יל"ה מאי קשיא למה נסמכה כו' והרי כך היו סדר המעשים וכיון שכך היה סדר המעשים א"כ למה שלא יסמכו זה לזה, וא"כ מה הלימוד לפי שלקתה כו', וי"ל דאה"נ מצד סדר המעשים היה צריך שיכתבו סדר ב' הפרשיות זה אחר זה מיהו כיון שהם ב' פורעניות סמוכות זה לזה לכן היה ראוי שלא לכותבם בסמוך זה אחר זה ואע"פ שלפי הסדר של המעשים הם היו סמוכים זה אחר זה, ואעפ"כ התורה סמכה ב' הפרשיות זה לזה, אלא על כרחך שזה בא ללמד לפי שלקתה כו', וזה למה "נסמכה" כו' כי אע"פ שהיו זה אחר זה עם כל זה היה ראוי שלא להסמיכן זה לזה ולמה בכ"ז נסמכה ללמד לפי שלקתה כו'.

ומש"כ דכיון דהם היו ב' פורעניות היו ראויים שלא להסמיכן זה לזה, כן מצינו לעיל פ' בהעלותך (י' ל"ה) דכתיב ויהי בנסע הארץ ויאמר משה וגו' ופרש"י וז"ל ויהי בנסע הארון עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות כדאיתא בכל כתבי הקדש עכ"ל, וה"נ היה צריך להפסיק בין פורענות לפורענות, ולמה נסמכה כו'.

עוד פרש"י וז"ל שלח לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרב אלי כלכם וגו' ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגו' חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא יירשוהו עכ"ל, ועיין בתנחומא (שלח ה') ד"א שלח לך אנשים אע"פ שאמר הקב"ה למשה שלח לך

(ויהושע בן נון וכלב בן יפונה שהיה בעלה של מרים צדיקים וכשרים היו ולקחו המוסר גם לשעת הנסיון).

י"ג ד'. ואלה שמותם למטה ראובן

שמוע בן זכור. כתב הרמב"ן וז"ל למטה ראובן וגו' מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם ולא לצבאותם ולא כתולדותם ונראה שראה למנותם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם שווה אבל יש מהם גדול מחברו בחכמה ובמנין ובכבוד והקדים הנכבד הקודם במעלה כי ממעלת עצמם מנאם לא למעלת השבט כו' עכ"ל, ובספורנו כתב וז"ל ואלה שמותם כלם חשובים איש על שמו מצד מעלתם והזכירם לפי זקנתם מפני שהיו אז שוים במעלה בפרט בענין השליחות לא כסדר השבטים ולא כסדר הדגלים עכ"ל, והנה להרמב"ן נמצא לכאורה דמעלת כלב (שהי' בעלה של מרים) היתה גדולה משל יהושע שהרי קודם כתיב (מקרא ו') למטה יהודה כלב בן יפנה ורק אח"כ (מקרא ח') כתיב למטה אפרים הושע בן נון, אבל להספורנו אין ראייה לזה מהכתוב גופיה, ומש"כ הספורנו דנכתבו לפי סדר זקנתם כן מסתברא, דכלב היה זקן מיהושע, כיון דכלב בעלה של מרים היה (כדפרש"י משפטים כ"ד י"ד ד"ה חור) ומאידך גבי יהושע כתיב (כי תשא ל"ג י"א) ומשרתו יהושע בן נון "נער" לא ימיש מתוך האוהל.

עוד נמצא לדברי הרמב"ן לכאורה, דיהושע וכלב לא היו הגדולים שבמרגלים בצדקות, ודבר פלא הוא, וביותר יפלא דא"כ נמצאו צדיקים גדולים מהם כך נכשלו, וצ"ל דהא אמרי' (סוכה נ"ב א') כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, ולהספורנו ניחא דרק במנין השנים היו גדולים מהם.

ועצם דברי הספורנו צ"ב, דלכאורה לפי החשבון נמצא דיהושע היה יותר זקן מכלב, ואילו לדברי הספורנו נמצינו דכלב היה זקן יותר מיהושע, וכך הוא החשבון, דהנה כתיב (יהושע י"ד ו'-ז') ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפנה הקנזי וגו' בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד ה' אתי מקדש ברנע לרגל את הארץ וגו', ולהלן מיניה

(שם י') ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה, ונמצינו דבעת חלוקת הארץ, והינו ז' שנים ודאי אחרי שנכנסו לא"י שהרי ז' שנים היה הכיבוש כדאי' בגמ' (זבחים קי"ח ב'), היה כלב בן פ"ה שנים, והנה ארז"ל (סדר עולם פי"ב) יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמונה שנה כו' יעו"ש, ולפי"ז נמצא דכשנכנס יהושע לא"י היה בן שמונים ושנים שנה, שהרי נפטר בן מאה ועשר שנים כדכתיב (יהושע כ"ד) וימת יהושע בן נון עבד ה' בן מאה ועשר שנים שנים, והשתא אחר שנתבאר שכשנכנס יהושע לא"י היה בן פ"ב א"כ נמצא דבעת תחילת חלוקת הארץ (שהיה ג"כ ז' שנים כדאמרי' בזבחים שם) היה בן שמונים ותשע שנים, כי הכיבוש היה ז' שנים, וא"כ נמצינו למדין דיהושע גדול היה במנין השנים מכלב, דאילו יהושע היה בתחילת חלוקת הארץ בן פ"ט לפחות, וכלב היה באמצע חלוקת הארץ בן פ"ה כדכתיב בהדיא, וקשה להספורנו שכתב דכלב היה זקן מיהושע.

והנה כתיב (כי תשא ל"ג י"א) ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל, וכתב באבן עזרא (והביאו הרמב"ן) וז"ל ומשרתו יהושע בן נון נער והוא חיה מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק א"כ היה בן חמשים ושש ואיך קראו הכתוב נער וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער עכ"ל (וביאור דבריו ז"ל כי תוסיף על נ"ו עוד מ' שנה עד שנכנסו לא"י וע"ז תוסיף י"ד שנה שכבש וחלק ונמצאו ק"י שנה), ולפי"ז נמצא דבעת שנכנס יהושע לא"י היה בן תשעים ושש כי כיון דעתה בעגל היה בן נ"ו א"כ מ' שנה אח"כ היה בן צ"ו (ועוד י"ד שנה שכבש וחלק נמצאו ק"י שנה), ולדעת האב"ע והרמב"ן נמי נמצא דיהושע היה זקן מכלב עוד בהפרש שנים גדול יותר ממה דארז"ל בסדר עולם, כי לדברי האב"ע ז' שנים אחר שנכנס יהושע היה בן ק"ג שנה וכלב כתיב בהדיא שהיה בן פ"ה, ותגדל הקושיא על דברי הספורנו.

והנה כל זה דיהושע היה בעגל בן נ"ה שנה זהו דוקא להאב"ע והרמב"ן דסבירא להו דמיד אחר י"ד שנה של כיבוש וחלוקת א"י נפטר יהושע והיינו דנכנס

לארץ בן צ"ו ותוריד מ' שנה עד שנכנס ונמצאו נ"ו, אבל להא דאמרו בסדר עולם דפרנס את ישראל כ"ח שנה והיינו דנכנס לארץ בן פ"ב שנה וכנ"ל א"כ נמצא דבעת העגל היה בן מ"ב שנה (ולא בן נ"ו שנה), ולחשבון זה פחות קשיא איך נקרא אז נער, דהרי גם אצל יצחק אבינו בפ' העקידה כתיב נער ואף שהיה בן ל"ז שנה.

ושוב נמצא כדברינו דכך פרש"י בהדיא (דהי"א ס"ב ה') וז"ל לפי שאפילו בן מ"ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגו' שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ"ח שנה וחי ק"י שנה נמצא בשנת ל"א שנה (בשנה הראשונה) כשהיו ישראל במדבר העיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער אז והיה בן מ"ב שנה כו' עכ"ל, ונמצא בהדיא דס"ל לרש"י כדארז"ל בסדר עולם דיהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה ושהיה בן מ"ב בעת העגל, וכן נמצא דאף בן מ"ב קרוי נער וכמש"כ דפחות קשה כו'.

והנה כתיב (בהעלותך י"א כ"ז- כ"ח) וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלום, והנה פרשה זו היתה שנה אחת אחרי העגל (כמבואר שם פ"ט) דאילו העגל היה אחרי מתן תורה שהיה בחדש השלישי לצאת בני"מ מא"מ (כמב' פ' יתרו פי"ט) ואילו הכא היה בשנה השנית לצאת בני"מ מא"מ (כנ"ל), וכיון שכן, להסדר עולם ורש"י שהיה יהושע בעגל בן מ"ב שנה א"כ הכא היה בן מ"ג (ואולי עדיין בן מ"ב), ולהאב"ע והרמב"ן שהיה בעגל בן נ"ו שנה א"כ הכא היה בן נ"ז שנה (או עדיין נ"ו), והשתא בשלמא לאב"ע והרמב"ן ניחא ההפרש דאצל יהושע לא כתיב נער ורק אצל גרשום בנו דמשה כתיב נער (כדפרש"י שם שהאי נער הוא גרשום) והיינו כי כבר היה יהושע בן נ"ז (או נ"ו) דאף בשנה הקודמת בעגל לא נקרא נער, אבל לרש"י והסדר עולם דיהושע היה אז בן מ"ג (או מ"ב) אמאי לא כתיב ביה נער כמו דכתיב גביה העגל, ודוחק לומר דשנה זו זה המבדיל שבשנה הקודמת היה נקרא נער ועתה לא.

ועיין במפרשים (בפ' בהעלותך) דהא דכתיב ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו וגו' כי מצד שהיה בחור אמר כן ואילו היה זקן כבר לא היה אומר כן, ואף דזה קשה כי כבר היה בן מ"ב מ"מ ביותר תגדל הקושיא לאב"ע והרמב"ן שהיה בן נ"ו דהיאך יתכן לפרש כך.

ונשוב לעצם הקושיא על דברי הספורנו שכלב היה זקן מיהושע והרי לפי החשבון מצינו דיהושע היה זקן מכלב, ואין לומר דמש"כ הספורנו שכתבום לפי סדר זקנותם היינו זקן שקנה חכמה ולא שהיה זקנתם במנין אחד יותר מהשני, דא"כ נמצא שאין שוים במעלתם והרי מיד אח"כ כ' הספורנו דבמעלתם היו שוים, אמנם י"ל באופן אחר והיינו דבאמת מש"כ הספורנו שכתוב בסדר זקנותם היינו בחכמה ודאקשינן א"כ לא היו שוים במעלתם, י"ל הכי, דהנה כתב הטור (יו"ד סי' רמ"ד) וז"ל והכי מסתבר נמי בשני חכמים או בשני זקנים שאין אחד צריך לקום מפני חבריו אלא יעשה לו הידור עכ"ל, ועוד כתב שם להלן מיניה וז"ל ומי שהוא חסיד ובעל מעשים הכל צריכים לעמוד מפניו ואפילו הגדולים ממנו בחכמה הרבה עכ"ל, ונמצא דחכם ובעל מעשים עדיף הבעל מעשים מהחכם שהחכם צריך לקום מפניו ולא רק לעשות לו הידור, ולפי"ז יתכן דאף שהיו גדולים בחכמה אחד יותר מהשני מ"מ יתכן ג"כ שאותם שלא היו גדולים בחכמה עדיין היו גדולים במעשים יותר מהגדולים בחכמה, וא"כ נשתוו אלו לאלו, ושוים במעלתם הם. (וכ"ז עד שחטאו בחטא המרגלים). ויעין ב"י שם דהביא הרמב"ן דפליג על הטור יעו"ש.

י"ג ח'. **למטה אפרים הושע בן נון.** ולהלן (מקרא י"א) כתיב למטה יוסף למטה מנשה גד בן סוסי, ויל"ה דהרי מנשה היה הבכור וכדכתיב בפ' ויחי (מ"ח י"ד) כי מנשה הבכור, וא"כ היה צריך להתחיל קודם למטה יוסף למטה מנשה ואח"כ לומר למטה אפרים, עוד יל"ה למה רק אצל מנשה כתוב למטה יוסף ואילו אצל אפרים לא כתוב למטה יוסף, וי"ל דאף דמנשה היה הבכור אפ"ה הקדים את אפרים משום מה שאמר יעקב אבינו ליוסף (שם י"ט)

ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים, ועיין רמב"ן לעיל מקרא ד', וק' בתרייתא י"ל דכיון דמנשה היה הבכור לכן דוקא אצל מנשה כתיב למטה יוסף.

ושוב נמצא בשם רש"י בס' הפרדס וז"ל למטה יוסף למטה מנשה למה מזכיר כאן יוסף עם מנשה ולא עם אפרים אלא לומר לך זה הוציא דבה על אחיו שנאמר ויבא יוסף את דבתם וכן גדי בן סוסי שהיה משבט של מנשה הוציא דבה על א"י עכ"ל רש"י שם.

י"ג ט"ז. אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ ויקרא משה להושע בן נון יהושע. פרש"י וז"ל ויקרא משה להושע וגו' התפלל עליו י-ה יושיעך מעצת מרגלים עכ"ל, יל"ה למה התפלל משה רק על יהושע ולא התפלל גם על כלב, ושמא י"ל שידע משה שכלב ילך להתפלל אצל קברי אבות (כדפרש"י להלן מקרא כ"ב) והא דדוקא כלב הולך אצל קברי אבות ולא יהושע היינו משום דיהושע ידע שמשה כבר התפלל עליו וכמבואר בגמ' סוטה ל"ד ב' (ועיין להלן), אך עדיין יל"ה למה התפלל משה רק על יהושע וכדאקשי' לעיל, ויתכן ליישב דהנה מי שצר לו עדיף תפלת עצמו מתפלת אחרים עליו, כמבואר בגמ' (ברכות ס"ד א') דאמר' ואמר רב אבין הלוי מ"ד יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב אלקי יעקב ולא אלקי אברהם ויצחק מכאן לבעל הקורה שיכנס בעוביה של קורה ופרש"י וז"ל שיאחז בעובי הקורה אם בא לטלטלה ממקום למקום לתתה בבנין כלומר יעקב שכל הבנים שלו וטרח בגידולם יבקש עליהם רחמים עכ"ל, וכיון שכן, עדיף היה שמשה לא יתפלל אף על אחד מהם, והיינו בכדי שהם יתפללו על עצמם, ואעפ"כ התפלל על אחד מהם, והטעם שהיה חשש שאם שניהם ילכו אצל קברי אבות יחזרו המרגלים לבדם אל משה וישראל ויהיה חורבן לעם ישראל ולכן אחד מהם עכ"פ נשאר עמם.

ומש"כ שיהושע ידע שמשה התפלל עליו כמבואר בסוטה, היינו הא דאמר' התם, אמר רבא כו' יהושע כבר ביקש משה עליו רחמים שנאמר ויקרא משה

להושע בן נון יהושע י-ה יושיעך מעצת מרגלים (ופרש"י וז"ל יהושע לא הוצרך לילך שכבר ביקש עליו משה רחמים עכ"ל ומשמע שיהושע ידע) והיינו דיהושע שמע בהדיא כשמשה התפלל עליו.

ועוד י"ל דמשה התפלל דוקא על יהושע ולא גם על כלב, משום דכלב בעלה של מרים היה (כמש"כ לעיל מקרא ד') וא"כ כבר היה לו מהיכן ליקח מוסר שלא ליכשל בלשה"ר, כי גם הוא סבל מזה שהיא היתה מחוץ למחנה, (עיין רש"י ריש הפרשה וז"ל שלח לך אנשים למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר עכ"ל), וכלב דאעפ"כ חשש על עצמו הולך להתפלל אצל קברי האבות.

הנה מהא דמשה התפלל על יהושע קודם שהלך עם המרגלים י-ה יושיעך מעצת מרגלים, מבואר דידע משה שיחטאו המרגלים עוד קודם ששלחם, (ובאוה"ח הק' כתב איך משה ידע יעו"ש), ויל"ה דא"כ למה לא מנע שליחותם, וי"ל דכיון שראה משה שהקב"ה לא עכב וכדפרש"י לעיל (מקרא ג') לכן גם הוא לא עכב, והטעם שהקב"ה לא עכב, צ"ל שהוא משום הא דפרש"י (מקרא ב') חייהם שאני נותן להם לטעות בדברי המרגלים למען לא יירשוהו יעו"ש.

איתא בתרגום יונתן ב"ע, וכדי חמא משה ענותותיה קרא משה להושע בר נון יהושע ע"כ, הנה כתיב (האזינו ל"ב מ"ד) ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון ופרש"י וז"ל הוא והושע בן נון כו' ולמה קוראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו עכ"ל (ועיין בזה עוד באוה"ח הק'), ויתכן לפי"ז לבאר דברי התרגום יד"ע הנ"ל, והיינו דכיון שראה משה ענותותו של יהושע לכן קראו יהושע כי ידע שלא יתגאה אף שיוסיף לו אות י' ויקרא יהושע וישאר בענותותו כמו הזמן שקראוהו הושע.

ועוד י"ל דס"ל לתרגום יב"ע כהראשונים (עיין להלן ד"ה פירש הרשב"ם) דלא כאן קראו יהושע אלא

כשנעשה משרתו, וכתוב התם (כי תשא ל"ג י"א) ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל, ונער דיהושע היינו עניו כמש"כ מרן הגר"ח"ק שליט"א בתשובה אלינו (ומצאתי בכת"י של זקנינו הגה"צ ר' ארי' שכטר שליט"א דבר נחמד בביאור התרגום יונתן ב"ע).

כתב באבן עזרא וז"ל וטעם ואלה שמות האנשים אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היו שמותם לעולם ולא השתנו כמו הושע עכ"ל, ויל"ה דהרי הושע בן נון הוא בכלל אותם האנשים דעליהם כתיב ואלה שמות האנשים וא"כ איך שייך לומר להודיע כו' והרי הושע עצמו שהוא מתוך שמות אלו האנשים השתנה עתה, וי"ל דהכונה דמעולם עד עתה לא נשתנה שמותם אבל עתה נשתנה.

ועוד יל"ה דהנה אמרי' (סוטה ל"ד ב') אמר רבי יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מרגלים ע"ש מעשיהם נקראו כו' סתור בן מיכאל סתור סתור מעשיו של הקב"ה כו', ולכאורה מבואר דרך עתה שנשלחו לרגל קראום כן לפי מעשיהם של עתה שעה שנשלחו ולא שקראום כן קודם, וא"כ נמצא דנשתנה שמותם, ואין לומר דכונת האב"ע שלא נשתנו שמותם אחר שחזרו מלרגל דזה מאי נפק"מ והרי מתו, ואולי י"ל דבאמת כן קראו שמותם משנולדו וכמו הושע שכך נקרא משנולד אלא שמן השמים נתגלגל שבתחלה קראום כן לפי מעשיהן שהיו עתידין לעשות בשעה שהיו מרגלים, וכתירוץ זה כן מבואר בהא דהקשו המפרשים איך שייך לומר מרגלים ע"ש מעשיהם נקראו והרי בתחלה כשרים היו כדפרש"י בריש הפרשה, ובס' שערי אהרן הביא מהש"ך לתרץ וז"ל אמנם יעויין בש"ך שכתב דבאותה שעה שכשרים היו גם שמותם נאים היו וז"ל למטה ראובן "שמוע" שנשמע תפלתו כשהיה מתפלל להקב"ה שיכפר לו על מעשה בלעה כו' אבל אחר ששלחן והוציא דבה נהפכו שמותם לכוונה שהלכו בה כו' עכ"ל ס' שערי אהרן, ובס' מדבש לפי תירץ ע"פ דברי הגה"ק בעל האמרי אמת מגור זצוק"ל (הובא בס' פרדס יוסף אות י"ז בשם ס' לקוטי יהודה עמ')

ר"ח) דלכאורה קשיא דבמקרא ג' פרש"י על המרגלים ואותה שעה כשרים היו ואילו במקרא כ"ו פרש"י מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה, ותירץ האמרי אמת דבעת שהלכו היה להם רק מחשבה רעה ועדיין לא נחשב למעשה כיון שלא עשתה פרי כמבו' בגמ' קידושין מ' א' ולכן נקראים כשרים אבל כשחזרו והוציאו דבה והיינו שמחשבתם עשתה פרי, נחשב להם אותה מחשבה דאז, למעשה, כי עתה נתברר שאותה מחשבה רעה עשתה פרי וע"כ עתה שפיר מצי למימר שכבר בהליכתן היו רשעים עכ"ד האמרי אמת, ולדבריו ז"ל נמצינו למידין שהיתה להם מחשבה רעה גם באותו הזמן שנאמר עליהם באותה שעה כשרים היו, ולפי"ז שפיר י"ל ששמותם היו רעים גם בעת שנאמר עליהם אותה שעה כשרים היו.

ולהאמור נתבאר כמו שכתבנו לתרץ דנקראו בשמותם בעת שנולדו ע"ש מה שהיו עתידין לעשות ומן השמים נתגלגל הדבר וכמש"כ לעיל, ודוק. **ודאיתנין** לדברי האמרי אמת, י"ל בזה הא דהקשה בפרדס יוסף אות ה' בשם ס' משענת משה, בהא דתנן (אבות פ"ב מ"ד) אל תאמן בעצמך עד יום מותך ופירשו שהרי יוחנן כה"ג כו' כדאמרי' בברכות כ"ט א', וקשה אמאי מיתי הראיה מיוחנן כה"ג הא הוה להביא הראיה מהמרגלים שהיו צדיקים וכשרים ויצאו לתרבות רעה וחטאו יעו"ש (ועמש"כ בספר אבני אהרן למס' אבות פ"ב מ"ה ד"ה ואל תאמן בעצמך כו' ודוק) ולדברי האמרי אמת א"ש דלא שייך להביא ראיה מהמרגלים כיון שגם בתחלה חטאו במחשבה רעה וא"כ לא היה שייך להחשיבם לצדיקים שיצאו לתרבות רעה ומשא"כ יוחנן כה"ג (ועיין ברכות כ"ט א' לחד מ"ד דדוקא צדיק שבתחלה רשע היה שייך שיצא לתרבות רעה אבל צדיק שמעיקרו צדיק הוה לא שייך שיצא לתרבות רעה, ויוחנן כה"ג בתחלה לא הוי צדיק אלא רשע והוא ינאי המלך שהרג את חכמי ישראל).

ועוד יל"ה דהנה פרש"י (דה"י ד' ט"ו) וז"ל כלב בן יפנה אמרו רבותינו כלב בן יפנה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא את יפנה שפנה מעצת מרגלים עכ"ל והכי

אי' בסוטה י"א ב' יעו"ש, וא"כ מצינו שנשתנה שמו שהרי קודם נקרא כלב בן חצרון ועתה נקרא כלב בן יפונה, ועיין בס' פרדס יוסף (אות כ"ד) שהוכיח מירושלמי (פ"א דקדושין ה"ב) דאיכא מ"ד דכלב בן חצרון אינו כלב בן יפונה יעו"ש. והא דאמר' (סוטה י"ב א') ולא שחור אב תקוע כו' אבי שנעשה לה כאב, וזה היה ל"ג שנה קודם כמ"ש"כ משפטים כ"ד י"ד יעו"ש, ל"ק כי זה הוספה על שמו ולא שינוי בשמו.

פירש הרשב"ם וז"ל ויקרא משה להושע בן נון יהושע לא עתה קרא אותו כן שהרי כבר קודם לכן (י"א כ"ח) נקרא יהושע אלא כך פירושו הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא כן בבית אביו הוא אותו שקרא משה יהושע כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו שכך היה מנהגם כמו ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויקרא לדניאל בלשצר כו' עכ"ל, וכ"ה בחיזקוני ובהדר זקנים מהתוס' יעו"ש, ויל"ה מהא דאמר' (סוטה ל"ד ב') אמר רבא כו' יהושע כבר ביקש עליו משה רחמים שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע י-ה יושיעך מעצת מרגלים ע"כ, ומבואר דרך סמוך ממש לשעת הליכתו עם המרגלים רק אז קראו משה להושע יהושע ולא קודם לכן ואין לומר דרך בעת ענין המרגלים נעשה משרתו כיון דעוד זמן רב קודם נעשה משרתו כדכתיב בפ' כי תשא ל"ג י"א, ובאמת בהדר זקנים מהתוס' הלשון "לפי הפשט" לא עתה כו' והיינו דאילו לפי קבלת חז"ל אינו כן וכמבואר בגמ' וכו"ל.

י"ג כ'. ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי ביכורי ענבים. פרש"י וז"ל היש בה עץ אם יש בהם אדם כשר שיגן עליהם בזכותו עכ"ל וכדפרש"י להלן (י"ד ט') וז"ל סר צלם מגינם וחזקם כשרים שבהם מתו וזהו איוב שהיה מגין עליהם בזכותו עכ"ל, הנה כתיב (קהלת י"א ג') אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא

ופרש"י וז"ל עץ ת"ח שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ עכ"ל, ובוזה נתבאר למה נמשל אדם כשר לעץ.

אין להקשות איך יכלו לדעת אם יש בהם אדם כשר שמגין עליהם בזכותו, שהרי מצינו שיהושע וכלב ידעו שאיוב שהגין עליהם מת כדפרש"י להלן י"ד ט'.

י"ג כ"ב. ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים. פרש"י וז"ל ויבא עד חברון כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם כו' עכ"ל, הא דיהושע לא הלך גם הוא כמו כלב, היינו משום שידע שמשה כבר התפלל עליו כדביארנו לעיל מקרא ט"ז, ועוד י"ל משום דלא רצו ששניהם לא יהיו עם המרגלים ולכן עכ"פ אחד מהם נשאר וכמ"ש"כ שם.

פירש הרשב"ם וז"ל ויבא עד חברון כו' ומ"מ לפי עיקר פשוטו ויבא כל אחד ואחד עד חברון שהרי אמרו וגם בני הענקים "ראינו" שם בחברון וכתיב ושם "ראינו" את הנפילים בני ענק עכ"ל, יל"ה מה הראיה מהנך מקראות, דהרי יתכן שהמרגלים ראו את בני הענקים שנמצאו בחברון מההר שהיו בו ולא שהגיעו עד חברון ממש, ועוד דלהלן (מקרא ל"ג) דכתיב ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים וגו' פרש"י וז"ל ענק שמעניקים חמה בקומתן עכ"ל, וכתב בשפ"ח (אות ח') וז"ל פרש"י בגמרא שמרוב גובה קומתם דומין כאילו צוארם נוקב ועונק בנקב שהחמה יוצאה בו פירוש כאילו צוארם נכנס בחלון שהחמה יוצאה משם ופירוש "מעניקין חמה" שהנקב שממנו החמה נראית נעשה ענק לצוארם עכ"ל, וכיון שכן, מסתמא היה אפשר לראותם מכל מקום ומקום כיון שהיו גבוהים כ"כ, ואף שבחברון בה היו ילידי הענק היא היתה מבוצרת בחומה, אעפ"כ היה שייך לראותם כיון שהיו יותר גבוהים מהחומה וכדמשמע מדברי השפ"ח, וכיון שכן, קשה מה הראיה מהנך מקראות דמייתי הרשב"ם, וי"ל דהרשב"ם דייק מדכתיב "ושם" ראינו וגו' ומשמע שהיו שם.

י"ה מה הוצרך הכתוב לספר הכא וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים, ופרש"י דבא להודיעך שבחה של א"י יעו"ש, ואולי יתכן לומר עוד דבא לומר דלכאורה כיון שאין לך טרשין בא"י יותר מחברון א"כ מהו שכר לגבי כלב שנתנו לו את חברון בחלוקת הארץ, והיה צריך לקבל מקום הרבה יותר משובח לצד מסי"נ שהלך להתפלל על קברי אבות בחברון אע"פ ששם היו ילידי הענק שהיו מסוכנים ביותר מסתם אנשי מדות שהיו בא"י, ולמה קיבל את חברון ולא יותר, וע"ז משני ואומר וחברון שבע שנים וגו' דאעפ"כ חברון מעולה היא כי אין לך מעולה בכל הארצות כמצרים וכו' כדפרש"י, וק"ל.

י"ג כ"ג. ויבאו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאֵהו במוט בשנים ומן הרמנים ומן התאנים. פרש"י וז"ל וישאֵהו במוט בשנים ממשמע שנאמר וישאֵהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה עכ"ל, קצת יש לדקדק למה הקדים רש"י בלשונו תאנה לרמון והא בקרא הוקדם רמון לתאנה (ואולי ט"ס הוא וא"כ לק"מ).

י"ג כ"ד. למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל. כתב באוה"ח הק' (חוקת כ' א') וז"ל כי כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים בני ישראל כו' עכ"ל, ויל"ה א"כ איך כתיב הכא בני ישראל והרי המרגלים עתה כבר לאו כשרים היו וכדפרש"י להלן (מקרא כ"ו) מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה, וי"ל דהנה כתב בספורנו וז"ל על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל תמהו הכנענים על שאותו האשכול אצל בני ישראל שכתו אותו היה דבר חידוש ונפלא כי רבים היו בארץ אשכולות גדולים כמוהו או יותר ממנו ולא היה זה נפלא אצל הכנענים יושבי הארץ כלל ועל תמיהתם זו קראו המקום נחל

אשכול עכ"ל, ומבואר דמה דכתיב קרא נחל אשכול היינו שהכנענים קראו, ופירוש המקרא כך הוא, למקום ההוא קרא נחל אשכול והיינו הכנענים והטעם על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל וכדפי' הספורנו, ויתכן דלעומת הכנענים היו המרגלים חשיבי בגדר "בני ישראל", והיינו מצד שהכנענים רשעים היו וכדא"י (תנחומא ראה ז') דכיון ששמעו הכנענים שישאל הוכלים ליכנס לא"י עמדו והרסו את הכל יעו"ש (ועמש"כ בזה בבשלה י"ג י"ז), ועוד י"ל דהנה כתב באוה"ח הק' הכא וז"ל אשר כרתו בני ישראל פ' כללות ישראל כרתו אשכול זה והגם שלא היו אלא י"ב אנשים לצד היותם שלוחי כל ישראל כאילו כרתו כל ישראל ע"ד אומרו ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל עכ"ל, והנה בני ישראל עדיין לא חטאו עד שהגיעו המרגלים בחזרה, וכיון שכן שייך שפיר לומר "בני ישראל", כי באמת בני השולחים עדין היו ישרים וצדיקים.

י"ג כ"ה. וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. פרש"י וז"ל וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הרב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך עכ"ל, ויל"ה א"כ למה לא קיצר הקב"ה לעוד פחות ימים וממילא יכנסו לא"י מהר יותר, וי"ל דהנה ארז"ל (תנחומא ראה ז') ועוד כששמעו הכנענים שישאל נכנסין לארץ עמדו ושרפו את הזרעים ועקרו את האילנות וקצצו את הנטיעות וסרתו את הבנינים וסתמו את המעינות אמר הקב"ה אני הבטחתי את אברהם אביהם להכניסם בארץ מלאה כל טוב הריני מעכבן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו הכנענים ויתקנו מה שקלקלו כו' ע"כ (ועמש"כ בזה בשלה י"ג י"ז), ונמצא מבואר דבכדי לתקן הארץ ולהכניסן לארץ טובה הוצרכו ארבעים שנה (ומזה חזי' כמה רשעים היו הכנענים שהרי הרסו כ"כ הרבה עד שהיו צריכים מ' שנה להחזיר למצב הקודם) ויתכן דלכן לא קיצר הקב"ה

לעוד פחות ימים, והנה אפשר דאם לא חטא המרגלים לא היה מתגלגל הדבר הזה שהכנענים הרסו הכל והיו ישראל נכנסין לארץ טובה מיד ורק כיון שחטאו נתגלגל זה הדבר שהרסו הכל וממילא היו צריכים להמתין מ' שנה במדבר שיכנסו לארץ טובה והיינו לטובתם של ישראל. ועיין עוד להלן י"ד ל"ג רש"י ד"ה ארבעים שנה, ושם כ"א רש"י ד"ה חי אני.

י"ג כ"ו. וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה וישיבו אתם דבר ואת כל העדה ויראום את פרי הארץ. פרש"י וז"ל וישיבו אותם דבר את משה ואת אהרן עכ"ל, כתב בשפ"ח (אות ת') וז"ל וא"ת מנא ליה לרש"י דלמא אף לישראל וי"ל דאי אף או אל כל עדת בני ישראל דלעיל מיניה קאי א"כ ואת כל העדה דכתיב אח"כ למה לי עכ"ל, ויתכן להוסיף וליישב עוד, דרש"י יליף הכי מדכתיב להלן (מקרא כ"ז) ויספרו לו ל' יחיד דקשה לומר דמלבד שזה כולל גם את אהרן (כדפרש"י שם) זה כולל גם את ישראל.

י"ג כ"ז. ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה. יל"ה דהא לעיל (מקרא כ"ו) כתיב וישיבו אתם דבר ופרש"י וז"ל את משה ואת אהרן עכ"ל וא"כ למה הכא כתיב ויספרו לו לשון יחיד דהיינו רק למשה, ושוב נמצא דכתב באבן עזרא וז"ל דבר אל משה ואל אהרן ויספרו לו למשה שהוא העיקר עכ"ל.

הא דכפל הכתוב ואמר ויספרו לו ויאמרו, יל"ה דויספרו קאי על משה שאמרו וגם זבת חלב ודבש וזהו סיפור שסיפרו על מה שראו שם, ויאמרו קאי על מה שאמרו וזה פריה וזהו אמירה שאמרו על מה שנמצא לפניהם בעין.

י"ג ל"א. והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו. יל"ה דלעיל (מקרא ג') פרש"י וז"ל כלם אנשים כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו

עכ"ל, והכא ודאי לאו כשרים היו וא"כ איך כתיב הכא והאנשים, וי"ל דכלפי בנ"י היו המרגלים חשובים יותר מיהושע וכלב והראיה ששמעו למרגלים ולא לכלב ויהושע, ויותר מזה דהא אחר שאמרו יהושע וכלב את דבריהם רצו לרגום אותם באבנים כדלהלן י"ד ו- י' יעו"ש, ולכן כתיב והאנשים לשון חשיבות והיינו חשיבות בעיני בנ"י וכנ"ל, ועוד י"ל דקאי על הזמן שעלו לא"י ואז כשרים היו כדפרש"י שם וזהו "והאנשים אשר עלו עמו" וגו', דקאי על זמן שעלו לא"י ועיין להלן י"ד ל"ו- ל"ז. ועיין לעיל י"ג ט"ז מש"כ בד"ה כתב באב"ע כ' בשם האמרי אמת דפירש כונת רש"י דגם כשעלו לא היו כשרים ממש יעו"ש.

י"ג ל"ב. ויצאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתכה אנשי מידות. פרש"י וז"ל אוכלת יושביה בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו עכ"ל, ורצו המרגלים לומר בזה שגם בנ"י כשיבואו לא"י ימותו כי ארץ אוכלת יושביה היא, ומש"כ רש"י ולא יתנו לב לאלו היינו אע"פ שראו אותם ולא עוד אלא באופן משונה צורת נמלים כאנשים אעפ"כ לא שמו לב לילך לראות מפני שהיו טרודים באבלם.

עוד פרש"י וז"ל אנשי מדות גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת וכן איש מדין איש מדה עכ"ל, יל"ה דכיון שהם היו ו' אמות וזרת א"כ איך ומה ראו בזה שהם אנשי מדות והלא משה רבינו שהיה עמם תמיד הוא היה י' אמות (ועיין שבת צ"ב א' אי ילפינן ממשה רבינו יעו"ש), וי"ל דהתם כולם היו באותו הגובה כדכתיב וכל העם וגו' משא"כ אצל ישראל כלל העם אף לו' אמות וזרת גם לא הגיעו, ועוד י"ל דבאמת אותם אנשי מדות היו גבוהים יותר מו' אמות וזרת אלא דרש"י הביא דבזמן גלית היו צריכים לתת לו מדה וכן בזמן משה רבינו

שמא ליותר גבוהים היו צריכים ליתן מדה לפי גובהם.

י"ג ל"ג. **ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם.** פרש"י וז"ל וכן היינו בעיניהם שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים עכ"ל, יל"ה איך שמעו והרי היו רחוקים הרבה זה מזה, ותדע שהיו רחוקים, דאל"כ היתכן שבנ"א שהיו כ"כ גבוהים (כנתבאר במש"כ לעיל מקרא ל"ב) היו נראים כנמלים אע"כ שהיו מאד רחוקים ועל כן היו נראים כנמלים (ואולי נמלים דאז היו גדולים משל היום), ואולי י"ל דהנה ככל שאדם גדל כך גובר קולו (כמו שקול מבוגר חזק מקול ילד) וכן שם כיון שהיו כ"כ גדולים כך גם קולם גבר, וממילא היו המרגלים יכולים לשומעם.

יל"ה אמאי גבי ארץ מצרים הוקדם התיבות לו מתנו ואילו גבי המדבר הוקדם במדבר הזה ורק אח"כ כתוב לו מתנו, ושמא י"ל דגבי מצרים לו מתנו היינו לשעבר ולכן הקדים, אבל גבי המדבר לו מתנו אפשר דקאי על להבא ולכן נאמר בסוף.

י"ד ו'. **ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם.** יתכן דקרעו בגדיהם גם על זה שמשה ואהרן גדולי הדור הוצרכו לפול לפני העם ונתחלל כבודם. ועיין רמב"ן וספורנו דמדבריהם מבואר דמה שנפלו היה כהתחננות שהעם ישוב בו ולא ימרדו בהשי"ת מפני שאם לא ישובו מהרעה יהיה להם זה למכשול יעו"ש, ואין זה חילול כבודם מפני שכך היה אופן הדיבור והמסר לעם שישבו בהם.

י"ד ז'. **ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד.** יש לדקדק דהכא כתיב אל כל עדת בני ישראל ואילו לעיל (מקרא ה') כתיב ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל, וי"ל דהא דכתיב התם היינו שנפלו משה ואהרן לפני הקהל של העדה, שהעדה הם הסנדראות כדפרש"י לעיל מקרא א', והקהל של העדה היינו בנ"י והיינו שנפלו לפני בנ"י, ומה דכתיב הכא אל כל עדת בני ישראל היינו שאמרו יהושע וכלב רק לסנדראות. ועיין תרגום יונתן ב"ע דבב' המקראות תרגם כל כנישתא ומבואר דהלשונות היינו הך.

י"ד ט'. **אך בה' אל תמרדו ואתם אל תראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראם.** פרש"י וז"ל סר צלם מגינם וחזקם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם ד"א צלו של מקום סר מעליהם עכ"ל, הנה לכאורה מבואר דאיוב היה מעכו"ם ועוד מבואר דאיוב היה דר בא"י ועיין בזה ב"ב ט"ו א'-ב', ואף דאמר' (סנהדרין ק"ו א') שהיה איוב אחד מיועציו של פרעה במצרים בזמן השיעבוד מ"מ אפשר דעיקר דירתו

י"ד א'. **ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא.** פרש"י וז"ל כל העדה סנהדראות עכ"ל, והיינו דהסנדראות נתנו קולם אבל העם בכו.

י"ד ב'. **וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו.** יש לדקדק דגבי "כל בני ישראל" כתיב "וילנו" וגבי "כל העדה" כתיב "ויאמרו אלהם", ועוד יל"ה מהו "כל בני ישראל" והרי שבט לוי לא נשתתף בכל זה כדפרש"י להלן מקרא כ"ט יעו"ש, וי"ל דהא דכתיב כל בני ישראל ה"ז בא לרבות את כל העדה שהם הסנדראות כדפרש"י לעיל מקרא א' והיינו שהסנדראות ובנ"י כולם לנו על משה ואהרן, ואח"כ ויאמרו אלהם כל העדה והיינו שרק הסנדראות אמרו הדברים למשה ואהרן ולא כל בנ"י, אלא שאמרו הדברים גם בשם כל ישראל, וכמש"כ בק' ובתל' קמא כן נמצא באוה"ח הק' יעו"ש.

היה בא"י והלך למצרים להיות יועץ ובני ביתו נשארו בא"י, ועוד שמא עלה לא"י רק אחר יציאת מצרים, וצ"ב.

י"ד י'. ויאמרו כל העדה לרגום אתם

באבנים וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל. פרש"י וז"ל לרגום אתם את יהושע וכלב, וכבוד ה' הענן ירד שם עכ"ל, ולעיל (מקרא א') פרש"י וז"ל כל העדה סנדראות עכ"ל, ולפי"ז הכא ה"פ, ויאמרו כל העדה והיינו הסנדראות לבני ישראל, לרגום אותם באבנים והיינו שירגמו את כלב ויהושע באבנים, אלא שבנ"י לא הספיקו לקיים דבר הסנדראות מפני שכבוד ה' נראה באהל מועד, וזהו אל כל בני ישראל, ולא רק אל כל העדה, כי כל העדה אמרו לכל בני"ל לרגום, ולא שכל העדה עצמם הלכו לרגום.

והנה יל"ה איך כתיב הכא אל כל "בני ישראל" דהא רק כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים בנ"י כמש"כ האוה"ח הק' (חוקת כ' א') יעו"ש, והכא איך אפשר לומר עליהם שהיו במדרגת ישרים וצדיקים, וי"ל דהנה שבט לוי לא נשתתף בכל חטא זה, והענן שירד ודאי ירד ונראה גם לעיני שבט לוי, ולכן שייך לומר וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל, והנה אף שהרוב לא היו במדרגת "בני ישראל" כי רק שבט לוי היו במדרגה זו עכ"ז בחר הכתוב לכתוב הכא אל כל בני ישראל, והטעם י"ל דהנה כתיב להלן (מקרא כ"ז) עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי (וערש"י שם), ומבואר דכל תלונות בנ"י זה רק משום העדה הרעה הזאת שהם הביאו את בנ"י לידי כך שיתלוננו על ה', ולכן בחר הכתוב לכתוב אל כל בני ישראל, כי אף שאר בנ"י (מלבד שבט לוי) לולי העדה הרעה שהביאו לידי כך שבנ"י יתלוננו, בנ"י לבדם לא היו מתלוננים.

י"ד י"א. ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי בכל

האת אשר עשיתי בקרבן. פרש"י וז"ל ינאצני ירגיזוני עכ"ל, אולי יתכן לבאר דכלול בזה גם, דא"ל הקב"ה למשה הכי, דהרי קיום כל המצוות שבתורה כולם הם דוקא בא"י, וכיון שאינם רוצים ליכנס לא"י (שע"ז אמר ה' עד אנה וגו') נמצא שאינם רוצים לקיים התורה, והעירוני דלדברינו לכאורה אין זה שייך ללא יאמינו בי וגו'.

י"ד י"ב. אכנו בדבר ואורשנו ואעשה

אתך לגוי גדול ועצום ממנו. פרש"י וז"ל ואורשנו כתרגומו לשון תרוכין וא"ת מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אתך לגוי גדול שאתה מזרעם עכ"ל, יל"ה דהא שבט לוי לא חטא כאן וכדפרש"י להלן מקרא כ"ט, וא"כ מהו וא"ת מה אעשה כו' והרי עדיין שבט לוי נשאר קיים, וכן אותם הפחותים מבין כ', ואת"ל דרצה הקב"ה להכות בדבר גם את שבט לוי והפחותים מבין כ' היתכן לומר כן דהא הם לא חטאו, וכן קשיא שהרי נשארו גם יהושע וכלב, (ואולי משום מה שארז"ל דכיון שנתנה רשות להשחית שוב אינו מבחין בין צדיק לרשע).

י"ד ט"ז. מבילתי יכלת ה' להביא את העם

הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר. יל"ה למה אמר משה ל' שחיטה, ושמא י"ל דאמר מה שהגוים אומרים והרי זו היא לשונם, ועיין אבן עזרא.

י"ד כ"ב. כי כל האנשים הראים את כבדי

ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקלי. יל"ה דלעיל (י"ג ג') פרש"י וז"ל כלם אנשים כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו עכ"ל, ומה שייך הכא לומר עליהם כי כל "האנשים", וי"ל דמה דכתיב האנשים קאי על אותו זמן שראו את מה שה' עשה במצרים, ולא על הזמן שניסו את ה'.

י"ד כ"ד. ועבדי כלב עקב היתה רוח

אחרת עמו וימלא אחרי והבאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה. יל"ה אמאי יהושע גם הוא

לא נזכר הכא וכמו שהוזכר להלן מקרא כ"ח, ועוד יל"ה דהא גבי יהושע לא כתיב עקב היתה רוח אחרת עמו והיינו שלא היה לו רוח אחרת כדפרש"י שתי רוחות כו' ואעפ"כ גם הוא ירש את הארץ, ויל"ה דיהושע שלא הסכים עמם מעיקרא פשיטא דאינו בגזירה אבל כלב שהיה עמם תחלה בפה (ולא בלב) הוצרך הכתוב להוציאו מהגזירה (ועיין להלן פנחס כ"ז י"ח רש"י ד"ה אשר רוח בו כו').

י"ד כ"ה. והעמלקי והכנעני יושב בעמק

מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף. הכא כתיב בעמק, ולהלן מקרא מ"ה כתיב וירד העמלקי והכנעני הישב "בהר" ההוא, וצ"ב. והא דכתיב לעיל (י"ג כ"ט) עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוס והאמורי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן, קאי על תוך א"י.

י"ד כ"ו. וידבר ה' אל משה ואל אהרן

לאמר. יל"ה מה נשנתה דאילו עד עתה בפי המרגלים לא נאמר הדיבור גם לאהרן ואילו הכא נאמר גם לאהרן, ויל"ה דהנה כתב באוה"ח הק' וז"ל וידבר ה' וגו' שיעור הדיבור יגיד כי עתה מתחיל לדבר אליו ה' בענין זה ולא כן הוא שהרי כבר דיבר ה' דברים רבים בזה האמור בסמוך, אכן לצד שהדברים שעברו מה' למשה עד עתה היו דברים בינו לבין משה לא בשליחות לישראל והמשכיל במה שפירשנו יצדיק הדברים שלא היה אלא כמלך שמדבר עם עבדו בדברים שרצונו לעשות ולזה לא אמר שם לאמר כל עיקר וכאן מתחיל לדבר אליו דברי שליחות לישראל ולזה אמר וידבר ה' וגו' לומר לישראל הדברים ככתבן עכ"ל, ויתכן דכיון שעתה הדיבור הוא לומר לישראל לכן הוצרך הכא גם את אהרן ומשא"כ למעלה.

מיהו עדין יל"ה דהא כל הטעם שניתן אהרן למשה לפה היה משום שהיה משה כבד פה וכמבואר בפי' שמות, והא הכא היה זה כבר אחר מתן תורה, ואיתא (תנחומא דברים ב') דאחר מתן תורה משה רבינו

כבר לא היה כבד פה יעו"ש, וא"כ למה הוצרך כאן את אהרן. ועיין רש"י ר"פ ויקרא.

י"ד ל"א. וטפכם אשר אמרתם לבו יהיה

והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה. פרש"י (ע"ז ד' א') וז"ל ידעתי אהבתי כמו יודע ה' דרך צדיקים וכמו ואדעך בשם עכ"ל, ולפי"ז יתכן לפרש הכא וידעו את הארץ היינו ויאהבו את הארץ לומר שאת הארץ שאתם מאסתם יאהבו אותה בניכם.

י"ד ל"ג. ובניכם יהיו רעים במדבר

ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר. פרש"י וז"ל ונשאו את זנותיכם כתרגומו ויקבלון ית חוביכון עכ"ל, והיינו דכיון שהם לא חטאו היה צריך שיכנסו מיד לא"י, אלא ונשאו את זנותיכם כו', ויל"ה דהא פרש"י (שמות כ' ה') וז"ל פקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם כו' עכ"ל, והכא כיון שאותם מבין כ' ולמטה לא חטאו והיינו שאין אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם א"כ למה מגיע להם להתעכב במדבר ארבעים שנה, ועיין לעיל י"ג כ"ה מה שהבאנו מתנחומא פ' ראה שכששמעו הכנענים שישראל נכנסין לא"י עמדו והרסו הכל ולהכי עכב הקב"ה את ישראל במדבר מ' שנה עד שהכנענים תיקנו הכל כדי שיכנסו לארץ טובה כמו שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו יעו"ש, ולפי"ז יתכן קצת ליישב דלכן לא יכלו ליכנס לא"י מיד ואף שהם לא חטאו.

י"ד ל"ה. אני ה' דברתי אם לא זאת

אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו. ולהלן (מקראות ל"ו ל"ז) כתיב והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ, וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה', והיינו דהא דכתיב הכא "העדה" ה"ז קאי על כל בני"י, דאילו המרגלים עצמם כבר כתיב והאנשים וגו', וביותר דהא כתיב בהדיא וילינו עליו את כל העדה והיינו שהמרגלים הלינו על משה את כל בני"י,

והנה אין זה כלדעיל, דאילו לעיל (מקרא כ"ז) כתיב עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי ופרש"י וז"ל לעדה הרעה וגו' אלו המרגלים וכו', אשר המה מלינים את ישראל עלי, את תלנות בני ישראל אשר המה המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי עכ"ל וכן ק' מדפרש"י לעיל מיניה (מקרא א') וז"ל כל העדה סנהדראות עכ"ל, וי"ל דהעדה יכול להתפרש פעמים כך ופעמים כך וזה תלוי לפי הענין, ועכ"פ תמיד זה באופן שמירי בעשרה אנשים ויותר כי אין עדה פחותה מעשרה.

ט"ו ב'. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נתן לכם. פרש"י וז"ל כי תבאו בשר להם שיכנסו לארץ עכ"ל, יל"ה דהא הקב"ה כבר אמר שאותם שמבן עשרים שנה ומטה (וכן שבט לוי) יכנסו לארץ ומה צריך עתה לבשר להם זאת שוב, ואולי משום חטא המעפילים (שהיה אחר חטא המגלים) היו צריכים לבשורה, דשמא אחר חטא זה כבר לא יכנסו.

ט"ו כ"ב. וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה. פרש"י וז"ל וכי תשגו וגו' בע"ז הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו עבודה זרה עכ"ל, הנה נמצא דבכלל עון הע"ז הוא מפר ברית ומגלה פנים, ותנן (אבות פ"ג מט"ו) והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה אע"פ שיש בידו תורה ומע"ט אין לו חלק לעוה"ב, והנה ארז"ל בירושלמי ויתר הקב"ה על ע"ז ג"ע ושפ"ד ולא ויתר על עון ביטול תורה, ולהנ"ל צ"ל דבביטול תורה אעכו"כ שלא יהיה לו חלק לעוה"ב, מיהו מהני תשובה ואף בעבודה זרה כדפרש"י להלן מקרא ל"א. ויש לדחות ולומר דמפר ברית ומגלה פנים דכ' רש"י אין הכונה לענין תורה וא"כ ליתא

למה שכתבנו, וזה קצת מוכח כן כי לא יתכן כ"כ שבביטול תורה אין לו חלק לעוה"ב, ויש לסייע שהרי במשנה ר"פ חלק (סנהדרין צ' א') לא קתני גם ביטול תורה.

ועיין בס' אמרי יושר (להגר"מ גריינימן שליט"א) ברכות ה' א' ד"ה אלא כל שאפשר כו', דבנפש החיים ובדרשת הגר"ח איתא דבאמת בעון ביטול תורה אין לו חלק לעוה"ב, וע"ש מש"כ בזה לפקפק עם הרבה ראיות מהש"ס, ונשאר בצ"ב, יעו"ש.

ט"ו ל"ט. והיה לכם לציצית וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם. ולהלן (מקרא מ') כתיב למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלקיכם, איתא בספרי (אות ע"ב) והייתם קדושים לאלקיכם כו' רבי אומר כו' מה ת"ל והייתם קדושים לאלקיכם זו קדושת ציצית מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל ע"כ, אולי כוונת הספרי דאחר שתקיים את מה שכתוב וראיתם אתו וזכרתם וגו' אז והייתם קדושים וגו' דהיינו שאז הציצית תוסיף לך קדושה, (ועיין בזה דבר נחמד במלבי"ם) והנה כתב בספה"ק טהרת הקדש להגה"ק ר' אהרן ראטה זצוק"ל זי"ע דאחד מן העצות לאדם שראה דבר טומאה זה שיסתכל בציצית ע"כ, ולהנבאר למעלה יתכן דמקורו מדברי הספרי הנ"ל. (וע"ש שכתב עוד עצה להסתכל בשמים כשהם זכים גם מעננים יעו"ש ויתכן לומר דזהו דכתיב בתהלים "אמרות ה' אמרות טהורות" בעליל לארץ מזוקק שבעתים" ודוק).

ט"ו מ"א. אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים אני ה' אלקיכם. פרש"י וז"ל פתיל תכלת על שם שכול בכורות תרגום של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע תכלת דומה לרקיע לצבע רקיע המשחיר לעת ערב עכ"ל, קצת צ"ב א"כ למה אין מצות ציצית נוהגת בלילה. (ועיין בזה מנחות מ"ג א').

סוטה ל"ה א'. כתב בתוספות שאנץ וז"ל לקומצי איתא במדרש מעשה בבתו של ענה שהלכה לפרדס אביה ולקטה רמון מן האילן וזרקה הקליפה שם והיה אחד מן המרגלים ונכנס בתוכה והיתה יראה פן יבוא אביה בפרדס ויראה הקליפה ונטלה הקליפה וזרקה חוץ מן הפרדס ויצא מרגל משם והלך לו עכ"ל, אפשר לבאר הענין למה נתגלגל שהמרגל נזרק עם קליפת הרימון, והוא דהנה ארז"ל דברמון יש תרי"ג

גרעיני רמונים, והכא כיון שהמרגלים מאסו בא"י על כרחך שאינם רוצים לקיים תרי"ג מצות, כי הרבה מן המצות הם מצות התלויות בארץ ישראל דוקא, ולכן גלגלו מן השמים שיזרק עם קליפת הרימון, לרמז על מה שמואסים בא"י ואינם רוצים בקיום תרי"ג מצות, ועוד יתכן דרצו לעוררם לתשובה, והלא הוא שעכ"פ למה מרגל זה שנזרק לא עשה תשובה, וארז"ל כל הגדול כו'.

פרשת קרח

וכנ"ל, ועוד י"ל דבתחלה ערער קרח על הנשיאות בלבד ואח"כ עזב מלערער על הנשיאות והלך וערער על הכהונה והטעם בזה יש לומר שרצה שישתתפו עמו בערעור וגבי הנשיאות אין שייך שהר"נ יערערו וכנ"ל ולכן הלך וערער על הכהונה שזה שייך בכולם, וזה מש"כ רש"י ומה ראה קרח לחלוק כו' היינו מה בכלל ראה לבא לחלוק שעי"ז בסוף ערער על הכהונה.

והא דאמר' (סנהדרין ק"ט ב') גבי און בן פלת, אמרה ליה מאי נפקא לך מינה אי מר רבה אנת תלמידא ואי מר רבה אנת תלמידא ופרש"י אי מר רבה אם ינצח משה מ"מ אתה תלמיד ואם קרח מנצח אתה תלמיד מה לך בשררה זו עכ"ל, אין להקשות מזה דלהר"נ איש לא היה רצון להיות בעצמם כהנים גדולים, ולא כמש"כ בת' שהר"נ בקשו כהונה גדולה, והיינו משום שאון בן פלת לא היה בתוך החמשים ומאתים איש.

והנה מינוי אליצפן בן עוזיאל היה באייר עוד קודם המסעות וקודם המתאוננים וקודם המרגלים, ולפי"ז נמצא דזמן כה רב עד עתה שנחלק על משה רבינו והיינו אחר המרגלים, בכל זמן זה ערער (בלבו) על מינוי הנשיאות (וכה"ג הקשינו לעיל ט' ו' יעו"ש).

ומש"כ רש"י מה עשה כו' והם אליצור בן שדיאור וחבריו כו' היינו שכל הי"ב נשיאים שנדבו לחנוכת המזבח לעיל פ' נשא היו בתוך הר"נ איש, (וכן מבואר בהדיא בתנחומא קרח ב', ופלא לומר כן על נחשון בן עמינדב שקפץ ראשון לתוך הים בקריעת ים סוף, ואולי כבר נפטר ומינו נשיא אחר במקומו ויל"ע, ומ"מ דברי חז"ל דברי אלקים חיים המה, וכיון שכך ארו"ל כך הם הדברים, ואדרבא יש ללמוד מזה מוסר השכל גדול כמו שאמרו במשנה אבות ואל תאמן בעצמך עד יום מותך) והנה כתיב להלן (י"ז) דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל נשיאיהם לבית אבתם שנים עשר מטות

ט"ז א'. ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן. פרש"י וז"ל ודתן ואבירם בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקחת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע ואוי לשכנו, ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדיבור אמר קרח אחי אבא ארבעה שנאמר ובני קהת וגו' עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי לטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכולם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו, מה עשה עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיא עדה קראי מועד ולהלן הוא אומר אלא קראי העדה כו' עכ"ל, הנה מש"כ רש"י בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה כו' היינו דוקא בעת שחנו היו שכנים אבל בעת המסעות היו בני קהת אחר דגל ראובן ועם שני דגלים האחרונים כל' רש"י לעיל פ' בהעלותך י' י"ז- כ"א יעו"ש, ומחלוקתו דקרח היה בעת שחנו.

ומש"כ רש"י מה ראה קרח לחלוק עם משה כו', לכאורה יל"ה דהא במקרא מבואר דחלק על משה משום שערער על הכהונה שניתנה לאהרן ולא לו כדכתיב להלן (מקרא י') ובקשתם גם כהנה, ולא משום הנשיאות שניתנה לאליצפן ולא לו, וצ"ל דבאמת משום ב' הדברים חלק על משה והיינו שרצה גם את הנשיאות וגם את הכהונה, ומה דבקרא הוזכר רק ובקשתם גם כהנה כי זה שייך על כל הר"נ איש כדפרש"י להלן מקרא ו' זאת עשו כו' ואתם מאתים וחמשים איש מבקשים כהונה גדולה כו' יעו"ש, ומשא"כ לערער על הנשיאות שניתנה לאליצפן זה לא שייך בכל הר"נ איש כי לא לויים היו ורק קרח שהיה לוי ערער ע"ז מפני שהוא בן יצהר כדפרש"י

בני ישראל כו' עכ"ל, וזהו הכא דכתיב ואנשים מבני ישראל, וק"ל.

ט"ז ד'. וישמע משה ויפל על פניו. פרש"י וז"ל ויפל על פניו מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי כו' עכ"ל, והנה אמרי' (סנהדרין ק"א) וישמע משה ויפל על פניו מה שמועה שמע אמר רשב"נ א"ר יונתן שחשדוהו מאשת איש שנאמר ויקנאו למשה במחנה א"ר שמואל בר יצחק מלמד שכל אחד ואחד קנא את אשתו משה שנאמר ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, ולכאורה לפי"ז צ"ל דקרא ה"פ, וישמע משה שחשדוהו מא"א, ויפל על פניו מפני המחלוקת, והיינו דכתיב בקרא ב' דברים, וצ"ב.

והנה יל"ה דהרי הא דכתיב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה היה זה אחר חטא העגל והינו שנה קודם מחלוקתו של קרח, וא"כ היכי קאמר וישמע משה כו' מה שמועה שמע כו', ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל כבר דברו קודם ע"כ.

והנה פרש"י (כי תשא ל"ג י"א) וז"ל והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר כו' עכ"ל, ולפי"ז בזמן מחלוקתו של קרח כבר היה משה במחנה, וצ"ב א"כ איך אפשר להביא הראיה מדכתיב ומשה יקח וגו', ועוד דהא כל הטעם שמועה נטה אהלו חוץ למחנה פרש"י שם וז"ל ונטה לו מחוץ למחנה יצא מחוץ למחנה שלא יחשדוהו עוד עכ"ל, והשתא את"ל דבעת מחלוקתו של קרח עדיין חשדוהו א"כ למה חזר בר"ח ניסן כשהוקם המשכן והרי עדיין חשדוהו, שהרי מחלוקתו של קרח היה אחר המרגלים וכ"ש אחר שהוקם המשכן, וצ"ב.

ובעצם דברי הגמ' יל"ה דהא בקרא כתיב ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה', וא"כ למה לא ילפי' מיניה דאף מאהרן קינאו, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל לק"מ ע"כ.

איש את שמו תכתב על מטהו, ולפי"ז צ"ל דהספיקו כבר למנות נשיאים חדשים, שהרי הי"ב נשיאים דלעיל פ' נשא נשרפו באש עם הר"נ איש, ועל כרחך דעתה דכתיב לקחת מטות מאת כל נשיאיהם ע"כ שכבר מינו נשיאים חדשים.

מיהו כתב הרמב"ן שם וז"ל שנים עשר מטות מטה אהרן הוא ב"ב כי לא אמר ותקח מטה לבית לוי ותכתוב עליו שם אהרן אבל הוא במנין הנזכר בסדר וזאת הברכה אם יברכני ה' להגיע לשם עכ"ל, והנה לעיל פ' נשא היו הי"ב נשיאים מלבד שבט לוי והיינו ב' דשבט יוסף אחד של מנשה ואחד של אפרים, ועתה דפרש"י שכל הי"ב נשיאים האלו דפ' נשא היו בכלל הר"נ איש היינו ב' דשבט יוסף ומלבד שבט לוי כי שבט לוי לא נשתתף שם וכנ"ל, ולמש"כ הרמב"ן דמטה אהרן הוא בכלל הי"ב ויוסף נחשב הכא לאחד, לכאורה נמצא דמינו עתה נשיא חדש לשבט יוסף אמנם נשיא אחד למנשה ואפרים, ולא ב' נשיאים א' למנשה וא' לאפרים, דאל"כ היו צריכים להיות י"ג מטות, וצ"ב.

ט"ז ב'. ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם. ולהלן (מקרא ג') כתיב ויקהלו על משה ועל אהרן וגו', ויש לדקדק א' דהכא כתיב ויקמו ולהלן כתיב ויקהלו, ב' דהכא כתיב לפני משה ולהלן כתיב על משה ועל אהרן, וי"ל דמה דכתיב ויקמו לפני משה קאי על קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת (שחזר בו כמבו' סנהדרין ק"ט ב') דלעיל מיניה מקרא א', ואחר שקרח דתן ואבירם קמו לפני משה אז קמו גם הר"נ איש, ונקהלו יחד קרח דתן ואבירם והר"נ איש לפני משה ואהרן. (ועיין בזה לשון הרמב"ן להלן מקרא י"ב).

הנה פרש"י לעיל (שלח י"ג ג') וז"ל כלם אנשים כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו עכ"ל, ובאוה"ח הק' להלן (חוקת כ' א') כתב וז"ל כי כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים

מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכולם מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד כו' עכ"ל, יש לדקדק דהרי היו ב' ארונות וב' מזבחות כמש"כ התוס' (סוטה מ"ב ב' תוד"ה מפני) בשם התוספתא (וע"ש בתוס' דלהירושלמי היה ארון אחד) וכמבואר נמי ברש"י לעיל פ' בהעלותך ובשפ"ח שם אות ד', וי"ל דנהי נמי שהיו ב' ארונות וב' מזבחות מ"מ כ"א מהם שימש לענין אחר והווי כמו ב' דברים שונים.

הנה מש"כ רש"י ה' אחד ארון אחד כו' כן הוא הסדר, והיינו שראשון לכל הוא ה' יתברך ואח"כ צוה למשה רבינו לעשות ארון ואח"כ היה מתן תורה ואח"כ עשו המזבח (עם כל עשיית המשכן) וכשגמרו עשיית המשכן אז נמשח אהרן להיות כהן גדול.

ט"ז ז'. ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני ה' מחר והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש רב לכם בני לוי. הנה מבואר דקודם נותנים האש ואח"כ הקטורת, וכן הוא להלן (מקרא י"ח) ויקחו איש מחתתו ויתנו עליהם אש ושימו עליהן קטרת וגו', ועוד כתיב להלן (י"ז א') ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת וגו', והכי תנן (יומא נ"ב ב') צבר את הקטרת על גבי הגחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן כו' יעו"ש.

פרש"י וז"ל רב לכם בני לוי דבר גדול אמרתי להם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות מבני בניו כולם מתנבאים ברוח הקודש שנאמר כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפני

ט"ז ה'. וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקרב אליו. ולהלן (מקראות ו'- ז') כתיב זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו, ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני ה' מחר והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש רב לכם בני לוי, וי"ל"ה למה הוצרכו לכל זה, והרי ארז"ל (יומא ע"ה א') כתיב וברדת הטל על המחנה לילה כו' וכתיב ויצא העם ולקטו וכתיב שטו העם ולקטו הא כיצד צדיקים ירד על פתח בתיהם בינונים יצאו ולקטו רשעים שטו ולקטו כו' ע"כ, וכיון שכן, היו יכולים לראות היכן נמצא המן של קרח ושל ר"נ ראשי הסנדראות, ולראות עי"ז שטועים הם, ולמה הוצרך להראות טעותם ע"י שיקטירו קטורת, וי"ל דהנה כתב במהרש"א (שם) וז"ל רשעים שטו ולקטו כו' מה שבקשו לתת להם לחם לא חטאו כלל כדמוכח לקמן ובערכין דשנים במן היינו שהותירו ויצאו בשבת ורשעים דנקט הכא אינו נראה דעל שהותירו ויצאו בשבת קאמר דלא הוזכר בענינו בפ' בהעלותך אבל רשעים דקאמר היינו אחר שניתן להם המן התלוננו ועתה נפשנו יבשה אין כל וגו' וזה נלמד מענינו דבתר הכי כתיב שטו העם ולקטו וגו' דהיינו רשעים עכ"ל, ולפי"ז אף קרח וכל עדתו אינם בכלל הני רשעים דשטו ולקטו, וכיון שכן ל"ק למה הוצרכו להקטיר לדעת מי הוא הקדוש, דמצד המן לא היה הוויא כלל כי המן ירד להם לקרח ועדתו בפתח בתיהם כי לא היו בכלל הרשעים שהתלוננו ועתה נפשנו וגו', אך קצת יל"ה מ"ש רשעים כאלו מרשעים כאלו.

ולו"ד המהרש"א אולי י"ל הכי, דמחלוקתם על משה רבינו היה מתוך ידיעה שאינם צודקים ובדוקא חטאו ולכן אף שהמן לא ירד להם בפתח בתיהם אפי"ה לא חזרו בהם ולא ענין אותם מה שראו האמת כנגדם ועיין להלן מקרא כ"ז מש"כ בשם החזקוני.

ט"ז ו'. זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו. פרש"י וז"ל זאת עשו קחו לכם מחתות

משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר יבחר ה' הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה עכ"ל, הנה מש"כ רש"י וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה כו' היינו שאע"פ שמשה אמר שכולם אובדים ואחד נמלט אפ"ה לא חש (גם שאחרים יאבדו) כי היה בטוח שעכ"פ הוא נמלט וכדפרש"י, אבל אין הכוונה כאן מה ראה לשטות זה שנחלק על משה, דזה כבר פרש"י לעיל מקרא א' ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל כו'.

כתב הרמב"ן וז"ל וראיתי באונקלוס שתרגם כל קטרת הנזכר בפרשה קטרת כלשונו לא אמר בו קטורת בוסמין כמנהגו כו' עכ"ל יעו"ש, עיין בתרגום ב"ע דתרגם הכא בקרא דידן קטורת בוסמין.

ט"ז ח'. ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. יל"ה דהא כבר כתיב לעיל (מקרא ה') וידבר אל קרח ואל כל עדתו וגו', וי"ל דהכא עיקר הדיבור דמשה היה דוקא אל קרח וכדפרש"י הכא, אבל התם דבורו דמשה היה לקרח וכל עדתו, ועיין אבן עזרא. **והנה** יל"ה למה דבר כאן משה רק לקרח והרי לכאורה אף דתן ואבירם ואון בן פלח והר"נ איש היו כאן עתה כמו שמשמע מדכתיב לעיל (מקראות א'-ב') ויקח קרח וגו' ודתן ואבירם וגו' ויקמו לפני משה וגו', ומיד משה רבינו ענה להם דבריו, וא"כ למה לא ענה גם לדתן ואבירם, וי"ל דלא צירף בכאן את דתן ואבירם, כי הדברים שאמר כאן (מקרא ט') המעט מכס וגו' שייך רק בשבט לוי ודתן ואבירם ואון בן פלח מבני ראובן היו (כדפרש"י מקרא א' ד"ה בני ראובן) וכן הר"נ איש היו רובן משבט ראובן כדפרש"י מקרא א' ד"ה ודתן כו', ועיין רמב"ן מקרא י"ב.

ט"ז י"ב. וישלח משה לקרא לדתן ולעבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה. ולהלן

(מקרא י"ד) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם אמרת לנו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ וגו' משום הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו אלא גזרת עלינו למות במדבר שאמרת לנו (לעיל פי"ד) במדבר הזה יפלו פגריכם עכ"ל, הנה כיון דעל שבט לוי לא אמר משה יפלו פגריכם שהרי שבט לוי לא השתתף בחטא המרגלים, על כרחך דדתן ואבירם אמרו זה רק על עצמם ועל עדת קרח (שלא היו משבט לוי, עיין רמב"ן לעיל מקרא ה') ולא על קרח עצמו ג"כ שהרי משבט לוי היה. ומהאי טעמא ג"כ קרח לא ענה כן למשה רבנו והיינו מפני שהוא היה משבט לוי והיה יכול ליכנס לא"י.

יש לדקדק למה כתיב הכא בני אליאב, וכמו דגבי קרח לא כתיב כל פעם בן יצהר בן קהת וגו' מלבד בריש הפרשה, וכן כמו דגבי דתן ואבירם עצמם לא הוזכר עוד מלבד ריש הפרשה בני אליאב.

ט"ז י"ד. אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים **ההם תנקר לא נעלה.** פרש"י וז"ל העיני האנשים ההם תנקר וגו' אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה, האנשים ההם כאדם התולה קללתו בחברו עכ"ל, בס' קובץ שיטות קמאי (חיברו הגאון רש"מ יונגרמן שליט"א) מו"ק ט"ז א' הביא מפירוש רבינו שלמה בן היתום וז"ל האנשים ההם על משה ואהרן או על השלוחים כאומר אם יתעוורו עיניכם או עיני שלוחיכם לא נשגיח בהן עכ"ל.

ט"ז ט"ו. ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם. פרש"י וז"ל אל תפן אל מנחתם לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבים לפניך מחר אל תפן אליהם כו' עכ"ל, יל"ה דאם התפלל משה הכא רק על דתן ואבירם שה' לא יקבל הקרבת

שהיה אצל אאע"ה ושיהיה לע"ל למשיח, וק' קמא ענה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א במכתב בזה"ל היה יכול לשכור חמור וליטול מהן דמיו אח"כ ע"כ.

(ומה דפרש"י בשמות שהיה זה החמור שאברהם אבינו הלך עמו לעקידה כו' קצת צ"ב ממה דפרש"י הכא והיה לי ליטול החמור משלהם לא נטלתי אלא "משלי", שהרי כל ישראל הם היו היורשים של אברהם אבינו וא"כ ה"ז משלהם, וצ"ב.

והנה חזינן דאף שהיה החמור שייך למשה רבינו אפי"ה לע"ל יהיה שייך למשיח ואף דמשה רבינו ג"כ יהיה בימות המשיח כדאיתא במדרש שמה ואהרן יקומו לביהמ"ק השלישי קודם ביאת משיח, ואולי יהיה מכאן ראיה לנידון למי יהיה שייך רכוש המתים שיקומו אם ליורשיהם או שיחזור לרשותם, דהכא חזינן דאע"פ שהיה שייך למשה רבינו עכ"ז בתחית המתים לע"ל לא יהיה שייך אלא למשיח, ויש לחלק, ויל"ע).

שוב נמצא דארז"ל (מדרש שמואל פי"ד) אמר רב אבא בר כהנא קשה הוא הגזל ששני גדולי עולם נצרכו להתוכח עליו משה ושמאל משה לא חמור אחד מהם נשאתי וגו' רבי חניא בר שלדא ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי וכי מה הניח משה לקפחין ולגנבין אלא אמר משה בשעה שהיו ישראל מתנדיין ממסע למסע לא אמרתי לאחד מהם טל כלי זה על חמורך נשאתי בעצמי ונטלתי וטענתי כדאיתא ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' אמר רבי יודן גדול הדור בשעה שהוא הולך לעשות צרכי ציבור ממי הוא צריך ליטול החמור לא משל צבור ברם הכא ויקח משה את אשתו וגו' ע"כ, ולמ"ד קמא נמצא דמה שאמר משה לא חמור וגו' לא קאי על הדרך ממדין למצרים אלא על שעת המסעות של ישראל, ומה שהביא הראיה מקרא דויקח משה וגו' דמשתעי קרא אדרך ממדין למצרים היינו משום דכתיב התם וירכיבם על החמור ומצינו בזה שהיה עושה הדברים לבדו (ואף שהרי בנ"י לא היו עמו מ"מ היה יכול לבקש שיעזרוהו בני משפחתו של יתרו) וכן פירש במדרש שם במהר"י כהן.

חטאתם מחר קשה שהרי דתן ואבירים לא הקריבו כלל קטורת וכמבואר במקראות ועיין בזה רמב"ן הכא, ואם התפלל משה הכא על קרח ועדתו שה' לא יקבל הקרבת הקטרתם מחר קשיא דא"כ מה הראיה ממה שנשרפו, ועיין חזקוני, ועיין באב"ע להלן (י"ז ו') וז"ל אתם המתם כו' ויתכן שבתלתם כו' שרפתם המקריבים עכ"ל.

והנה יתכן לפרש הכתוב כך, לא חמור אחד מהם נשאתי והיינו מדתן ואבירים, כי בדין הוא שיצטרכו דתן ואבירים להביא החמור למשה רבנו שיכול לבוא למצרים והיינו כי על ידם ברח ממצרים כשהלשינו לפרעה על שהרג משה את המצרי (שרידה בדתן עצמו עמש"כ בזה בשמות) ואעפ"כ לא חמור אחד מהם מדתן ואבירים נשאתי, וכן ולא הרעתי את אחד מהם והיינו שכיון שחזר משה רבינו למצרים והיה מלך על כל ישראל היה יכול משה רבינו להשיב להם על שגמרו לו לברוח ממצרים (בלי שנשאר רועה לישראל בשיעבוד, ובמדרש אי' שאהרן הי' נביא לישראל עד שמשה רבינו חזר למצרים) ואפע"כ ולא הרעתי וגו', ושון"נ בחזקוני דנמי פירש דקאי על דו"א ולא על קרח והר"נ איש יעו"ש.

עוד פרש"י וז"ל לא חמור אחד מהם נשאתי לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי כו' עכ"ל, יל"ה דהא לא היה שייך שיביאו חמור כי לא היו יכולים לצאת ממרים כדאיתא בילקוט (ואף אהרן כשיצא לקראת משה כשחזר למצרים אי' בילקוט שהיה בנסים גדולים כי ע"ד הטבע לא היה שייך לצאת ממצרים), ועוד דהא בשמות (ד' כ') פרש"י שהיה זה החמור שאברהם אבינו הלך עמו לעקידה והוא ג"כ חמורו של המשיח לע"ל, וא"כ חזינן דענין מיוחד היה שיטול משה רבינו זה החמור דוקא, וכיון שכן אף אם היו מביאים לו חמור עדין לא היה משתמש בו כי היה ענין מיוחד שיטול החמור

ויעמדו פתח אהל מועד ומבואר דהיה זה אחר שגמר כבר להקהילם לבוא אל פתח אהל מועד, וצ"ב.

הנה מדברי רש"י נמצא מבואר דהא דכתיב הכא "את כל העדה" היינו השבטים ולא על עדת קרח קאי, וכן מבואר ברמב"ן דאי"ז על עדת קרח קאי יעו"ש, ויל"ה למה לא פירשו דזה קאי על עדת קרח (ואולי כפשטיה דקרא והיינו שהרי עד עתה הוה כתיב לעיל (מקראות י"א-ט"ז) וכל עדתך והיינו עדת קרח וא"כ עתה דכתיב את כל העדה בפשוטו היינו העדה שהוזכרה עד עתה והיינו עדת קרח), ולמה פירשו הכונה לעדת ישראל, וי"ל דלמדו כן מדכתיב ויקהל וגו' והיינו דאי הכונה לדעת קרח א"כ מהו ויקהל דוכי את עדת קרח היה צריך קרח להקהילם והרי מעצמם באו ולא היה צריך לפתותם כאן כלל, אלא על כרחך דהכונה כאן שהקהיל את עדת ישראל, ועמש"כ להלן מקרא כ"ד.

ט"ז כ"ד. **דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירים.** יל"ה דהא כבר כתיב לעיל (מקרא כ"א) הבדלו מתוך העדה הזאת וגו', ויל"ה דהנה כתב בספורנו שם וז"ל הבדלו שלא תגין זכותם עליהם כו' עכ"ל ולפי"ז יש לומר דהתם היה הדיבור דוקא למשה ואהרן שיבדלו כדי שלא תגין זכותם עליהם ואח"כ היה הדיבור לכל העדה, אמנם ממש"כ הספורנו הכא וז"ל דבר אל העדה לאמר העלו מסביב פירש שמה שאמר הבדלו מתוך העדה לא אמר אלא על עדת קרח עכ"ל מבואר דאין כונתו לעיל שלא תגין זכותכם דמשה ואהרן אלא שלא תגין זכותכם של כלל ישראל, שהרי במקרא כתיב דבר אל העדה וע"ז כ' הספורנו פירש שמה שאמר כו' וע"כ כונתו לענין כל ישראל (ועיין אוה"ח הק' לעיל ריש מקרא כ"א) אבל למש"כ הספורנו הכא צ"ב למה לעיל היה הדיבור למשה ואהרן וכדכתיב (מקרא כ') וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר ואילו הכא היה הדיבור רק למשה כדכתיב (מקרא כ"ג) וידבר ה' אל משה לאמר, ועוד למה רק

ט"ז ט"ז. **ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה' ואתה והם ואהרן מחר.** פרש"י וז"ל והם עדתך עכ"ל, יל"ה למה חזר וכפל לומר אתה והם אחר שכבר אמר אתה וכל עדתך, ועוד אמאי הקדימם לאהרן דהו"ל אהרן ואתה והם, ושמא י"ל דבתחלה צוה לקרח ועדתו שיבאו וזהו אתה וכל עדתך היו לפני ה' ואח"כ אמר לו שהם יהיו שם יחד עם אהרן וזהו אתה והם ואהרן, ועוד י"ל דהנה כתב הספורנו וז"ל אתה וכל עדתך היו לפני ה' היו מזומנים לדין לפניו עכ"ל, וכן הוא בתרגום יונתן ב"ע ואמר משה לקרח אנת וכל כנישתך סעדך "הו זמינן לבי דינא קדם ה'" וגו', וכיון דאהרן לא הוצרך להיות מזומן לדין שהרי ודאי הוא שעמו האמת והצדק לכן חילק ובתחלה אמר אתה וכל עדתך וחזר לומר אתה והם ואהרן ואל אמר רק אתה וכל עדתך ואהרן והיינו כדי שלא יהיה נשמע שגם אהרן צריך להכין עצמו לדין, ושוב נמצא דכבר עמד בזה באוה"ח הק' יעו"ש, ועיין מו"ק ט"ז א' דמבואר דאי"ז כפילות יעו"ש.

עוד יש לדקדק דלכאורה היה הכתוב צ"ל היו מחר לפני ה' ולמה אמר תיבת מחר רק בסוף המקרא, וי"ל דמחר קאי גם על אתה וכל עדתך וגם על אתה והם ואהרן שהם ב' דברים וכנ"ל.

ט"ז י"ט. **ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד וירא כבוד ה' אל כל העדה.** פרש"י וז"ל ויקהל עליהם קרח בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופיתה אותם כסבורין אתם שעלי לבד אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כולכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כולם עכ"ל, יל"ה דא"כ היה צריך לומר קודם מקרא דידן ויקהל וגו' ורק אח"כ לומר המקרא דלעיל (מקרא י"ח) ויקח ואיש מחתתו ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטרת ויעמדו פתח אהל מועד ומשה ואהרן, כי לא שייך לומר שהלך קרח כל הלילה עם המחתה בידו ולא עוד בעוד שהאש והקטורת בו, וגם משום דכתיב בהדיא

הכא (מקרא כ"ד) כתיב דבר אל העדה והיה צריך לומר גם הכא מקרא כ"א דבר אל העדה הבדלו, ולמש"כ למעלה (קודם הדחיה) דשם היה דיבור מיוחד למשה ואהרן והכא היה הדיבור לבנ"י לא קשיא, אבל לפירוש הספורנו אכתי קשה, וצ"ב.

אין לפרש דהא דכתיב דבר אל העדה וגו' היינו אל עדת קרח, דהא כתיב להלן (מקרא כ"ז) ויעלו מעל משכן קרח וגו', והתם ודאי אין הכונה שיעלו עדת קרח שהרי הם כבר מתו.

ט"ז כ"ה. ויקם משה וילך אל דתן ואבירם וילכו אחריהם זקני ישראל. פרש"י וז"ל ויקם משה כסבור שישאו לו פנים ולא עשו עכ"ל, אמרי' (מו"ק ט"ז א') אמר רבא מנלן דמשדרין שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ומנלן דמזמנינן לדינא דכתיב ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך לקמי גברא רבה דכתיב לפני ה' כו', וכתב הר"ן וז"ל והנכון דהיה משה ב"ד עם הבורא ית' ועשה שליח לקרח לקרא לעדתו לדין למחר ומשה לא הלך להזמין לפי שאין הדיינים מזלזלין בעצמם לקרא לבעלי הדין לפניהם ולית בה משום יוהרא אלא חייבין בעלי הדין לבוא לפני ב"ד על פי השליח עכ"ל, והנה לפי"ז צ"ל דהא דכתיב הכא ויקם משה וילך אל דתן ואבירם וגו' היינו שהלך אליהם לא להזמין לדין, דאילו להזמין לדין היה צריך משה רבינו לשלוח שליח ולא ללכת בעצמו וכמש"כ הר"ן, וסיעתא לזה שלא הלך הכא להזמין לדין, היינו שכבר הזמין לדין ולא באו כדלעיל במקראות, ועדיין צ"ב.

והנה כתיב לעיל (מקרא י"ב) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה ופרש"י וז"ל וישלח משה מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדבר שלום עכ"ל, וזהו מתנחומא קרח י', ובגמ' אמרי' (סנהדרין ק"א א') ויקם משה וילך אל דתן ואבירם מכאן שאין

מחזיקין במחלוקת כו', ויש לדעת למה בגמ' למדו זה מדכתיב ויקם משה וגו' ואילו בתנחומא למדו זה מדכתיב וישלח משה לקרא וגו', וי"ל דס"ל להגמ' בסנהדרין דהא דכתיב וישלח משה לקרא וגו' היינו להזמין לדין וכהגמ' במו"ק וכן"ל וכיון שכן שוב א"א ללמוד מזה שאין מחזיקין במחלוקת, ולהכי למדו שאין מחזיקין במחלוקת רק מדכתיב אח"כ ויקם משה וילך וגו', אבל התנחומא ס"ל דלא ילפינן מינה שמזמנינן לדין ולהכי מיד למדו מזה הדבר שאין מחזיקין במחלוקת, ובתחלה שלח משה שליח שיבואו להשלים, וכיון שראה משה שלא נתרצו להשלים, הלך בעצמו, וזהו מה שפרש"י מהתנחומא וז"ל ויקם משה כסבור שישאו לו פנים ולא עשו עכ"ל והיינו דאולי עתה כשבא משה בעצמו אולי ישאו לו פנים ואעפ"כ לא הועיל.

ט"ז כ"ו. וידבר אל העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים רשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם. יל"ה דכיון דכבר נאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה א"כ מה הוצרך לומר ואל תגעו, דהרי כיון דסרו ג"כ לא יגעו דאיך יגעו מאחר שסרו, ואולי הכונה היתה להזהיר למי שיקח מרכושם אשר לא באהליהם ואע"פ שכבר סר מאהליהם, ועיין באב"ע דכתב דמי שיגע בכל אשר להם ג"כ יספה (ועיין רמב"ן דפליג ע"ז), ואל תתמה איך היו נספים והרי כבר סרו מהם, והיינו משום הא דפרש"י (דברים י"א ו') וז"ל בקרב כל ישראל כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה עכ"ל, וה"נ היה יכול להיות כן אילו היו לוקחים מרכושם, והאמת דלא היה מי שלקח שהרי לא נזכר בתורה שנספו מלבד קרח ועדתו ודתן ואבירם.

כתב בספורנו וז"ל פן תספו שאינכם ראויים להנצל אם תהיו עמהם כשילקו עכ"ל, ומש"כ הספורנו לעיל (מקרא כ"א) וז"ל הבדלו שלא תגין זכותכם עליהם כו' עכ"ל היינו זכותם דמשה ואהרן דעליהם בלבד קאי התם ולא ע"כ ישראל, ועיין רמב"ן שם. (ועמש"כ בזה לעיל מקרא כ"ד, ויל"ע).

ט"ז כ"ז. ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירים מסביב ודתן ואבירים יצאו נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם וטפם. פרש"י וז"ל יצאו נצבים בקומה זקופה לחרף ולגדף כו' עכ"ל, לכאורה מבואר דרק דתן ואבירים יצאו לחרף ולגדף פ' את הקב"ה רח"ל וכמש"כ בגור אריה, והחילוק בזה בין קרח לדתן ואבירים יובן קצת ע"פ מש"כ החזקוני לעיל (מקרא ט"ו) וז"ל אל תפן אל מנחתם מה שקלל משה לדתן ואבירים היינו טעמא שכששלח משה לקרא להם אמרו לא נעלה לא היתה כונתם לחזור בהם שאפילו אמר הקב"ה בחרתי באהרן עדיין היו מערערים על הכהונה אבל קרח והר"ג איש שקבלו עליהם לקחת איש מחתתו כסבורים היו שלא שלחו הקב"ה לאהרן אחיו אלא מדעתו משה לא רצה לקלל עכ"ל, והבן.

ט"ז ל"ד. וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקלם כי אמרו פן תבלענו הארץ. פרש"י וז"ל נסו לקלם בשביל הקול היוצא על בליעתן עכ"ל, והיינו דהטעם שבנ"י נסו היה מפני הקול החזק שנעשה ע"י הבקיעה (וכמש"כ בשפ"ח אות ש' בשם הרא"ם ועיין באר בשדה דפליג על הרא"ם מכח כמה קושיות), ויל"ה דהא כתיב בקרא כי אמרו פן תבלענו הארץ ומבואר דמשום שפחדו פן תבלענו הארץ לכן נסו ולא מפני הקול נסו, ואולי י"ל דה"פ דמה שאמרו פן תבלענו הארץ היינו משום הקול היוצא על בליעתן ולכן נסו, דבאמת בלי הקול לא היו נסים שהרי כבר התרחקו מאהליהם כמבואר במקראות לעיל ומה צריך לנוס עוד ומה שנסו עתה היה מפני

הבהלה שנבהלו מפני הקול, וכיון שנבהלו אמרו פן תבלענו הארץ.

י"ז ה'. זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר ה' ביד משה לו. אין להקשות למה לא נאמרה פרשה זו אצל נדב ואביהוא (שמני י' י"א) שהקריבו אש זרה, חדא משום דאין לחשוש כ"כ שיקריבו כהנים אש זרה כיון שהם היו עובדים עבודות אחרות ומשא"כ זרים יקנאו בכהנים העובדים, ועוד דב' מחתות דנדב ואביהוא לא היה מספיק כדי לעשות צפוי למזבח ומשא"כ רנ"א דקרח ועדתו (בלי דו"א וכן"ל רמב"ן ט"ז ט"ז) ודאי הספיק, ועוד דלא רצה הכתוב להזכיר ענין נדב ואביהוא שהיו צדיקים ומשא"כ קרח ועדתו שהיו רשעים, ועוד י"ל דהנה כ' הרמב"ן לעיל (מקרא ב') וז"ל כי בעבור שעשו כן ע"פ משה היו קודש כו' עכ"ל ומשא"כ אצל נדב ואביהוא לכאורה לא נקדש.

י"ז ו'. וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם ה'. יל"ה למה באו להתלונן רק ממחרת ולא באותו היום, וי"ל דהא כתיב לעיל (ט"ז ל"ד) וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקלם כי אמרו פן תבלענו הארץ ולכן באו רק ממחרת כי היו בפחד גדול ולא נרגעו עד יום המחרת, ובתרגום יונתן ב"ע א' ואיתרעמי כל כנשתא דבני ישראל "ביומא הדין" וגו', וצ"ב.

עוד יל"ה מהו "ועל אהרן" והרי רק משה דבר, ואין ליישב דמה דכתיב דמשה דיבר היינו נמי אהרן כמש"כ רש"י (בא י"ב ג') שהדיבור יוצא מבין שניהם, דהתם רק על דברי תורה קאי כמש"כ רש"י שם ולא קאי על שאר מילי דעלמא, ומיהו בפשוטו י"ל דכיון דמשה ואהרן שניהם היו המנהיגים (אף דמשה היה עיקר המנהיג) לכן באו להתרעם על שניהם.

ועוד יל"ה דמאחר ומשה הוכיח להם כי לא מלבו עשה את הדברים האלה א"כ מהו "אתם המתם", וי"ל דכיון דאמר משה (לעיל ט"ז ל') ואם בריאה יברא ה' וגו', ולהלן מיניה (מקרא ל"א) כתיב ויהי ככלתו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע הארץ אשר תחתיהם, לכן אמרו אתם המתם, שהיה נראה להם זה הדבר שהיה בבחינת צדיק גוזר והקב"ה מקיים, והיינו כיון שמיד שגמר משה לדבר אז פצתה האדמה את פיה ובלעה אותם, ועיין רמב"ן.

כתב באוה"ח הק' וז"ל אכן תרעומת העדה היתה על מה שעשה משה המבחן על הקטורת בכולן יחד שהיה לו לעשות המבחן בקרח לבד וכשהיה ה' עושה בו המשפט לא היו נגשים המאמים וחמשים נשיאי עדה ולא היו מתים והוא אומרון לאמר אתם המתם וגו' פירשו במאמרם שאמרתם להם קחו איש מחתתו וגו' חמשים ומאתים בזה המיתם את עם ה' ולא התרעמו העדה על מיתת קרח ודתן ואבירם אלא על המאמים וחמשים שכולו היו ראשי סנהדראות עכ"ל, וי"ל דהנה כתיב לעיל (ט"ז ו') זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו ופרש"י וז"ל זאת עשו כו' לפיכך התרה בהם כו' מי שיבחר בו יצא חי וכולכם אובדין עכ"ל יעו"ש, וחזינן דהר"ן ידעו שרק אחד ישאר חי וכל השאר ימותו ואעפ"כ לא חששו מלהקריב הקטורת, וא"כ מה טענה יש לבנ"י אתם המתם וגו' על משה ואהרן והרי הזהירם פן ימותו ולא חשו, ויתכן לישב דנהי נמי שהם נכנסו מדעתם לסכנה שכולם ימותו חוץ מאחד מ"מ טענת בנ"י היתה שלא היה צריך משה להציע להם להכנס לזו הסכנה.

י"ז י"א. ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף. פרש"י וז"ל וכפר עליהם רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה (ר"ל כשניתן רשות למשחית אין מבחין בין

טוב לרע ועל מה שמוסיף מדילה יש תיקון בקטורת אבל מה שגזר הקב"ה בהדיא אין חכמה ואין תבונה ובוזה מתורץ מ"ש אח"כ שלא הניח המלאך את אהרן לעצור בקטורת והלא הוא מסר לו רז זה אלא שהיה גזרת הקב"ה כמ"ש אני שלוחו של מקום ודוק) כדאיתא במסכת שבת עכ"ל, ומה שתי' המתרץ בסוגריים קשיא מהא דכתיב להלן (מקרא י"ג) ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה ופרש"י וז"ל ויעמד בין המתים וגו' אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל המלאך הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה כו' עכ"ל, והנה לפי מה שכתב המתרץ לתרץ קשה דלכאורה המלאך טען הנח לי לעשות שליחותי דהיינו מה שגזר הקב"ה (וזה גופא לכאורה אינו מובן דהא אי"ז "שליחות" כיון דלא נשלח להמית מה שרצה להוסיף מדיליה) ואילו מה שאהרן טען משה צוני לעכב על ידך אי"ז קאי על מה שגזר הקב"ה אלא על מה שהמלאך רצה להוסיף מדיליה, וכיון שכן מה ענה המלאך לאהרן במה שטען אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה, דהא גם עם זה שכ"א נשלח ע"י אחר המלאך ע"י הקב"ה ואהרן ע"י משה מ"מ הרי כ"א נשלח לשליחות אחרת, ועוד קשה ממה דפרש"י להלן (וכ"ה בתנחומא י"ז) וז"ל כשראו משה ואלעזר יורדים אמרו היכן הוא אהרן אמרו להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים כו' עכ"ל יעו"ש, ולמש"כ המתרץ אינו מובן מאי קשיא אפשר מי שעמד כו', דהא מה שעמד כנגד המלאך ה"ז רק לענין מה שהוסיף המלאך מדיליה ולא מה שגזר הקב"ה שימותו, וא"כ אהרן שנפטר ודאי דזהו גזירה של הקב"ה ומאי קשיא לבנ"י אפשר כו', (ועיין להלן כ"א ו' מש"כ שם).

הנה להלן (מקרא י"ב) כתיב ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם, ויל"ה דהכא מקרא י"א נתבאר שא"ל משה לאהרן קודם לשים קטורת ואח"כ ללכת מהרה אל העדה, ואילו להלן מקרא י"ב נתבאר דקודם רץ אהרן אל תוך הקהל ורק אח"כ נתן הקטורת, וי"ל דמה שא"ל משה לאהרן ושים קטרת אין הכוונה שישים מיד הקטורת ע"ג המחטה אלא שישים אצלו קטורת וילך עם המחטה ועם הקטורת אל העדה וכשיגיע לשים ישים הקטורת על המחטה, וסיעתא לזה, דאת"ל שנתן הקטורת בעודו סמוך למזבח, אלא ע"כ שרק נטל קטורת ונתן אותה בחוץ, ועוד י"ל דבאמת שינה ממה שמשה אמר לו, ועיין בהעמק דבר להנצי"ב.

י"ז י"ג. ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה. פרש"י וז"ל ויעמוד בין המתים וגו' אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל המלאך הנה לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה וגו' עכ"ל, לפי"ז הא דכתיב ותעצר המגפה היינו דכיון דשב אהרן אל משה עם המלאך ממילא פסק המגפה כי כשהלך המלאך למשה לא עשה אז שליחותו, ופסק לגמרי אחר שבא למשה ולכן כתיב שוב להלן (מקרא ט"ו) והמגפה נעצרה.

ומש"כ רש"י אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה כו', עיין תדא"ר רפ"ד ובטובי חיים שם אות א'.

אמרי' (סנהדרין ק"ח א') דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב ואין עומדין בדין שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו דברי ר"ע ר"א אומר עליהם הוא אומר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, עדת קרח אינה עתידה לעלות שנאמר ותכס עליהם הארץ בעוה"ז

ויאבדו מתוך הקהל בעוה"ב דברי ר"ע ר"א אומר עליהם הוא אומר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, ובגמ' (ק"ט ב') ס"ל לריב"ב כר"א, ויל"ה חדא לר"ע דכיון דדור המדבר אין להם חלק לעוה"ב כ"ש שעדת קרח לא יהיה להם חלק לעוה"ב כי גם להם יש חטא של המרגלים (שהרי הר"נ היו משבט ראובן ולא מלוי וכדפרש"י, והיינו דרק שבט לוי לא חטאו במרגלים) ולמה צריך פסוק על עדת קרח, ועוד לר"א דכיון דעדת קרח יעלו לע"ל כ"ש שדור המדבר יעלו ולמה צריך פסוק על דור המדבר, ובשלמא לריב"ב ניחא דבאמת לריב"ב אי"צ ב' פסוקים אלא פסוק אחד על עדת קרח שיש להם חלק לעוה"ב (וכר"א) ומזה נילף דכ"ש דור המדבר שיש להם חלק לעוה"ב, וי"ל דהנה פרש"י אהא דריב"ב וז"ל מצותיך לא שכחתי שקיימו כל מצותיך כדכתיב כי כל העדה כולם קדושים עכ"ל, ולפי"ז י"ל דנהי נמי דעדת קרח היה להם גם חטא המרגלים מ"מ היו עדיפים על חטא המדבר בכללות כיון שהיו כולם קדושים, וכיון שכן, ליתא לכ"ש לא לר"ע ולא לר"א, ודוק. והנה לפי"ז נמצא דריב"ב לא ס"ל כר"א לגבי דור המדבר כיון דליתא לכ"ש. ועוד י"ל דשמא עדת קרח היו למעלה מס' שנה או פחות מכ' שנה (וכן אלו שהיו מכ' עד ס' והיו משבט לוי) שעליהם לא נגזרה גזירת דור המדבר כדאמר' ב"ב (קכ"א ב') יעו"ש, וא"כ ליתא לכ"ש, והבן.

עוד פרש"י וז"ל ד"א למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזין ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא ע"י נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא ממית עכ"ל, כתב בשפ"ח (אות ט') וז"ל דלטעם ראשון קשה למה לא התפלל מיד כדי שלא יתחיל הנגף או לכל הפחות כשהתחיל הנגף לכן פירש ד"א שהיה גזירת הקב"ה ולפי ד"א קשה שלא מצינו שא"ל הקב"ה זה מש"ה פירש טעם ראשון רז זה וכו' (לעיל י"א) עכ"ל, וצ"ב דהא כתיב (לעיל מקרא י') ויפלו על פניהם וא"כ מבואר דמיד התפללו, וכמ"ש בתרגום יונתן ב"ע ואתרכינו בצלו על אפיהון, ועי'

לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה וגו' עכ"ל, ולפי"ז י"ל דבאמת המגפה נעצרה וכדכתיב לעיל (מקרא י"ג) ותעצר המגפה, וכיון שהמגפה נעצרה, א"כ כבר ראוי לומר ויהיו המתים במגפה וגו', אלא שעדיין לא נתברר אם המגפה נעצרה לגמרי, כי המגפה נעצרה רק משום שהלכו לשאול בפתח אהל מועד כי באותו הזמן שהלך המלאך לשאול לא עשה שליחותו, ואחר שנתברר הדבר שבאמת צריך היה להפסיק שליחותו כתיב שוב והמגפה נעצרה לומר שנעצרה לגמרי, והבן.

בעה"ט שם שלא התפללו יעו"ש (ועי' לעיל שלה י"ד ו' מש"כ בשם הרמב"ן והספורנו).
ובבאר בשדה כתב כונת רש"י באופן אחר (מדברי השפ"ח) וז"ל ומ"ש ד"א למה בקטורת דקשיא ליה דכיון שמשה ואהרן נפלו על פניהם והתפללו איך לא נתקבלו תפלתם לזה אמר לפי שהיו ישראל מליזים כו' עכ"ל.

י"ז י"ד. ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבוע מאות מלבד המתים על דבר קרת. יל"ה דכלאורה מקרא זה היה צריך לאומרו רק אחר המקרא דלהלן (מקרא ט"ו) דכתיב וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה, וי"ל דהנה פרש"י לעיל (מקרא י"ג) וז"ל ויעמוד בין המתים וגו' אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל הנח לי

פרשת חוקת

י"ט ב'.

זאת חקת התורה אשר צוה ה'

לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על. פרש"י וז"ל ויקחו אליך לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר עכ"ל, אולי היה קשה לרש"י דהוה לכתוב ויקחו אליכם ל' רבים שהרי הדיבור נאמר למשה ואהרן כדכתיב (מקרא א') וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר, ומדכתיב ויקחו אליך ל' יחיד ש"מ דר"ל דלעולם היא כו', ועוד יתכן דהוה קשה לרש"י למה לי כלל תיבת "אליך" דלכתוב קרא ויקחו פרה וגו', אע"כ דר"ל דלעולם היא כו', ועיין שפ"ח.

י"ט ג'.

ונתתם אתה אל אלעזר הכהן

והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו. פרש"י להלן (מקרא כ"ב) וז"ל ומ"א העתקתי מיסודו של ר' משה הדרשן וזהו ויקחו אליך משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב בעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם, פרה אדומה כו' כך תבא פרה ותכפר על סניגור עכ"ל, והיינו דפרה אדומה בא לכפר על העגל (והכי כתבו התוס' מו"ק כ"ח א' ד"ה מה פרה יעו"ש) ולא נעשה ע"י אהרן משום דאין קטיגור נעשה סניגור, ויל"ה דהא כתיב (שמיני ט' ב') ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם והקרב לפני ה' ופרש"י וז"ל קח לך עגל להודיע שמכפר לו הקב"ה ע"י עגל זה על מעשה העגל שעשה (ת"כ), והא דאין קטיגור נעשה סניגור היינו דוקא בעבודת פנים) עכ"ל, וי"ל דמה שפרה אדומה באה לכפר על העגל ה"ז כפרה לכל ישראל, ומה דכתיב בפ' שמיני קח לך עגל כו' ה"ז כפרה לאהרן עצמו בלבד, ואף שאהרן בכלל כל ישראל וא"כ כבר נכלל בכפרה של פרה אדומה מ"מ היה צריך לכפרה מיוחדת משום שהעגל נעשה על ידו, ועוד י"ל דהנה פרש"י (כי תשא ל"ב ל"ד) ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון העגל עכ"ל, ולפי"ז י"ל דפרה אדומה כפר קצת והעגל בן

בקר כפר עוד קצת ולעולם (לכאורה) עד ביאת גוא"צ בב"א אין לו כפרה שלימה, ולכן היה צריך גם לפרה אדומה וגם לעגל בן בקר.

י"ט ד'.

ולקח אלעזר הכהן מדמה

באצבעו והזה אל נכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים. ולהלן (מקרא ה') כתיב ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף, והנה אמר' (גיטין ס' א') דאמר רבי לוי שמנה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן כו' ופרשת פרה אדומה, ופרש"י וז"ל ופרשת פרשה אדומה לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נטהרין לפסחיהן וקודם לכן לא יכלו לעשותה דבעינן והזה אל נכח פני אהל מועד והכי אמרינן במסכת מגילה ירושלמי באחד בניסן הוקם המשכן ושני לו נשרפה הפרה עכ"ל (ועיין רש"י מגילה כ"ט א' ד"ה ברביעית), ונמצא מבואר דהא דכתיב הכא ולקח וגו' והזה אל נכח פני אהל מועד וגו' ושרף את הפרה וגו' כל זה היה בב' ניסן, ויש לדעת אם גם מה דכתיב לעיל (מקרא ג') ונתתם אתה אל אלעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו, אם כל זה גם היה בב' בניסן, ואם נימא דזה כבר עשו בא' ניסן, א"כ ה"ז לינה, ועיין רמב"ם פ"ד מפרה אדומה הי"ג ונו"כ (עי' בס' המפתח) אם שייך לינה בפרה אדומה יעו"ש, וצ"ב.

י"ט ז'.

וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו

במים ואחר יבוא אל המחנה וטמא הכהן עד הערב. פרש"י וז"ל אל המחנה למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע עכ"ל, יל"ה שהרי דין המצורע הוא שהוא משולח חוץ לג' מחנות וכדפרש"י לעיל נשא ה' ב', וא"כ איך כתב רש"י הכא שמשולח רק חוץ לשתי מחנות, כדמשמע ל' רש"י שאין טמא כו' אלא כו', וי"ל דכונת רש"י דהמצורע עכ"פ ודאי משולח חוץ לב' מחנות, מה שהטמא דהכא לא משולח חוץ לב' מחנות, אבל

ודאי שדין המצורע הוא שמשולח חוץ לג' מחנות, ויש לדחות, כיון דבזב הדין שמשולח רק חוץ לב' מחנות ולא ג' מחנות, ולהת' שכתבנו היה צריך להיות שאף זב יהיה משולח חוץ לג' מחנות כיון שרש"י כתב גם זב ולא רק מצורע, והרי האמת שדינו שמשולח רק חוץ לב' מחנות, וצ"ל דכונת רש"י הכי, אל המחנה למחנה שכינה, שאין טמא משולח חוץ לב' מחנות פי' יותר ממחנה אחת והיינו מחנה שכינה, אלא זב כו' פי' שהם משולחים יותר ממחנה אחד, או ב' או ג' כל אחד כפי דינו.

כ' א'. ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם. קצת יל"ה הטעם למה נפטרה מרים שם ולא נכנסה לא", דהרי היא לא היתה מאלו שחטאו בדור המדבר שנגזרה עליהם הגזרה למות במדבר בלי להכנס לא", וגם מהנשארים (אלו שהיו פחות מבן כ') היתה גדולה בדרגתה כי היתה נביאה משא"כ שאר הדור, וגם לא חטאה במי מריבה שהרי היה זה אחר פטירתה, וא"כ למה לא נכנסה לא", ואת"ל דהגיע זמנה להפטר מעוה"ז צריך להבין דהא משמע שאם לא חטאו דור המדבר ונגזרה עליהם הגזרה למות במדבר בלי להכנס לא"י היו נכנסים כולם לא"י והיתכן דדוקא מרים הנביאה תפטר, וצ"ב.

כתב באוה"ח הק' וז"ל ויבאו בני וגו' צריך לדעת למה הוצרך לומר כל העדה ולא הספיק במאמר בני ישראל שמן הסתם הם כל העדה, אכן לפי מה שקדם לנו מדבריהם כי כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים בני ישראל וכשאינם בגדר הנאות נקראים עם כאומרו עד אנה ינאצוני העם הזה והרבה כיוצא בזה והרבה פעמים יקראם הכתוב עם בני"י והגם שימצאו בהם הרבה אשר אינם ראויים לגדר זה ויכוין הכתוב אל הרוב הכשרים, וכאן הודיע הכתוב כי כל העדה ישנם בגדר זה שיקראו בני ישראל והוא מאמר ויבאו בני ישראל כל העדה פירוש כולן נקראים בשם ישראל בגדר ישרים וצדיקים, וזה

מכוון לדברי רבותינו ז"ל (תנחומא חוקת י"ד) שאמרו וז"ל כל העדה עדה השלימה, והם ז"ל נראה שדרשו תיבת כל העדה עצמה שתגיד הקיום והשלימות ושבעים פנים לתורה, והכונה בהודעה זו היא לג' סיבות הא' לפי שהוא אומר בסמוך מעשה מי מריבה ואז"ל (דב"ר ב' ב') שנענש משה על ידם שאמר להם שמעו נא המורים לזה הקדים להודיע כי כל העדה היו צדיקים וזו היתה סיבה שנענש משה שקראם מורים, ב' להגדיל מעלת מרים ע"ה שגם שכל העדה היו צדיקים לא עמד זכותם להעמיד להם באר המים שהיה בזכות מרים, ג' ע"פ דבריהם ז"ל (ילקוט כאן) שאמרו שישראל לא הלכו לגמול חסד עם מרים וכשנקהלו על משה ועל אהרן חשב אהרן שבאו לגמול חסד עם מרים והם לא באו אלא לריב עמם כאמור בדבריהם ז"ל, ומעתה יש מקום לחשוד בישראל שלא היו אז באותו מצב כשרים וזה לך האות שלא גמלו חסד עם הנביאה לזה קדם והודיע כי כל העדה צדיקים אשר בשם ישראל יתכנו, וטעם שלא גמלו חסד אמר הכתוב בסמוך ותמת שם מרים ותקבר שם ואמרו בגמרא (מו"ק כ"ח א') וז"ל ותמת וגו' סמוך למיתה קבורה ע"כ ולטעם זה לא הרגישו לבא לגמול חסד ובמשך זמן מועט עד שידעו קפץ עליהם רוגזו של צמא והוא מה שאה"כ סמוך למאמר ותקבר שם ולא היה מים וגו' עכ"ל האוה"ח הק', והנה ע"פ דברי האוה"ח הק' בטעם ב' שכתב וז"ל להגדיל מעלת מרים ע"ה שהגם שכל העדה היו צדיקים לא עמד זכותם להעמיד להם באר המים שהיה בזכות מרים כו' עכ"ל יתכן לומר עוד דבכדי שיהיה זכותה דמרים צריך שיהיה הדור ראוי לכך אבל אותו הדור כבר לא היו ראויים ולא עמד להם זכותה דמרים, אבל דברינו אלו צ"ב דהיתכן דזכות מרים לא עמדה להם כי לא היו ראויים כבר להשתמש בזכותה ואילו זכות משה עמדה להם שהרי הבאר חזר בזכות משה כדאמרי' תענית ט' א' ומבואר דהיו ראויים להשתמש בזכותו דמשה, דכי משה זוטר ממרים והלא היה גדול אף מאהרן ומרים כנתבאר סוף פ' בהעלותך, וי"ל דאדרבא כיון שלא היו ראויים

אף לזכות מרים לכן הוצרכו זכות גדולה יותר כדי שהיה להם הבאר והיינו זכותו דמשה.

ועיין מעין זה בזה"ק (חוקת קפ"ג ע"א) דאלעזר הכהן לא היה כאהרן הכהן אביו, שהרי הענני כבוד שהיו בזכות אהרן לא חזרו בזכות אלעזר אלא בזכות משה יעו"ש, ואף דאלעזר לא היה כאהרן מ"מ ודאי היה יותר משאר בני"ו כולו וכמב' ברש"י (שמיני י' י"ט) שכתב גבי אלעזר וז"ל הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים כו עכ"ל יעו"ש.

והנה מהלשון דכתב האוה"ח בטעם הראשון, אולי משמע דגם בשעת המי מריבה עצמה גם נקראו בני ישראל והיינו צדיקים לגמרי, ולכאורה יל"ה איך אפ"ל דכשהגיעו למדבר צין היו צדיקים לגמרי והרי מל' הכתוב דכתיב וירב העם וגו' לכאורה מבואר שלא היו צדיקים לגמרי חזא ממה שכתוב וירב ועוד ממה שכתוב העם ולא כתיב בני ישראל, ועוד יל"ה במקרא דידן גופא דבתחילה כתיב ויבאו "בני ישראל כל העדה" ואח"כ כתיב וישב "העם" בקדש וגו' ומבואר דאף קודם מי מריבה כבר קראום גם העם ולא רק בני ישראל, וק' קמא אולי י"ל דכוונתו האוה"ח כך, דבאמת כשבאו למדבר צין היו צדיקים לגמרי ולכן נקראו בני"ו, ואף שחטאו במי מריבה והיינו שלא דברו בכבוד הראוי למשה ואהרן כמבואר במקראות (ולא חטאו במה שביקשו מים) מ"מ לא היה צריך לקרותם "המורים", כיון שלא היה בהם שום חטא מלבד זה, ודוחק. וק' בתרא י"ל דגם משום זה יתכן דכתב האוה"ח (להלן סוף הדיבור) דוישב היינו שהתעכבו בקדש, והיינו דמה דכתיב וישב "העם" בקדש, דבמשך אותו הזמן שנתעכבו במדבר צין ירדו מדרגת בני"ו לדרגת העם משום חטא מי מריבה.

ומש"כ בטעם הג', לכאורה צ"ב דהא לגמול דארז"ל מסתברא דהיינו לקבורה, ולפי"ז משמע שעדין לא ישבו שבעה משה ואהרן, ומאידך אי' בילקוט והיו משה ואהרן יושבים ומתאבלים על מרים כו' (הובא בטעמא דקרא למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א יעו"ש דברים נפלאים ומה דכ' שהיו אבלים ולא אוננים), מיהו אין זו קושיא כי הם ב' מאמרי חז"ל בילקוט

בד"ה קח את המטה יעו"ש, ועוד י"ל דלגמול חסד עם המת אי"ז רק ענין הקבורה אלא גם ענין ניהום אבלים שיש בזה טובה גם לנשמה וכמבואר בשו"ע יו"ד הל' אבילות ס' שע"ו ס"ג יעו"ש.

כ' ד'. ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו. יש לדקדק דלכאורה היה צ"ל אל המדבר הזה למות כאן או למות פה, ומהו למות שם. (ועיין עוד דהעמק דבר להנצי"ב).

יל"ה למה הקדימו עצמם לבהמתם כדכתיב אנחנו ובעירנו, והא אמרי' (ברכות מ' א') דאר"י א"ר אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת, ואולי יש לחלק בין אכילה לשתייה דנימא דדוקא באכילה צריך להקדים את בהמתו אבל בשתייה לא, וכן מצינו בפ' חיי שרה (פכ"ד) שרבקה השקתה קודם את אליעזר ואח"כ את הגמלים כדכתיב שם (שם י"ט) ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב וגו', מיהו כ"ז ניהא לגירסא דא' בברכות, אבל להא דגרסי' (גיטין ס"ב א') אסור לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו עדיין קשה שהרי אף שתייה טעימה היא.

וכן קשיא בהא דכתיב להלן (מקרא ח') והשקית את העדה ואת בעירם. ולהלן (מקרא י"א) דכתיב ותשת עדה ובעירם, דשם חזינן דבאמת קודם הם שתו ואח"כ בעירם.

עוד יל"ה למה הקדימו עצמם לבהמתם, והא ארז"ל (סוטה י"ב א') צדיקים ממנום חביב עליהם יותר מגופם, והיו צ"ל בעירנו ואנחנו, והכא צדיקים היו כמבואר ממה דפרש"י לעיל מקרא א' ד"ה כל ולהלן מקרא כ"ב יעו"ש. (ועיין להלן מטות ל"ב ט"ז רש"י ד"ה נבנה ועמש"כ בזה שם).

כ' י"ב. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדשני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי

להם. פרש"י וז"ל להקדישני שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום ק"ו אנו עכ"ל, אפשר דהוה ק' דכי ע"י הכאה אי"ז קידוש ה' שהרי גם ע"י הכאה אי"ז דרך טבעית שיצאו מים רק דרך ניסית (כמו שכבר היה אחר שיצאו ממצרים כדכתיב פ' בשלח י"ז ו' והכית בצור וגו'), וע"ז פרש"י שהיו אומרים מה סלע כו', אבל עתה אין יכולים לעשות כזה ק"ו והיינו מה סלע שאינו מדבר כו' מקיים דבורו של מקום ע"י הכאה ק"ו אנו שע"י הכאה צריכים לקיים דבורו של מקום, והרי זה אינו, כיון דלא רק ע"י הכאה צריך לקיים אלא אף ע"י דיבור צריך לקיים, וזהו הטענה יען לא האמנתם בי להקדישני, וק"ל.

כ' י"ד. וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו. כתיב להלן (מקרא ט"ז) ונצטק אל ה' וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים וגו' ופרש"י וז"ל וישלח מלאך זה משה מכאן שהנביאים קרוים מלאכים כו' עכ"ל, ובאבן עזרא (שם) כתב וז"ל וישלח מלאך כמשמעו וכה"א ומלאך פניו הושיעם ורבים פירשוהו ע"י משה כי מצאו ויאמר חגי מלאך ה' ואין זאת דעתי עכ"ל, וכן הוא בתרגום יונתן ב"ע (שם) ושדר חד ממלאכי שירותא (ובפ"י יונתן פירש שם דמלאכים היינו מלאכים ממש), והנה בר"פ בשלח לא פרש"י דמלאכים היינו שלוחים רק פירש דמלאכים היינו מלאכים ממש, ובכלי יקר (ר"פ וישלח) כתב דהכא אין הכונה למלאכים ממש יעו"ש, ולדברי רש"י יתכן לומר דהא דכתיב הכא וישלח משה מלאכים היינו נביאים, וכן הא דכתיב להלן (כ"א כ"א) וישלח ישראל מלאכים היינו נביאים.

ולדברי האב"ע לכאורה צ"ל דהכא הכונה ששלח מלאכים ממש וכמו יעקב אבינו (ר"פ וישלח) ששלח מלאכים ממש, מיהו התם רש"י פירש דהיינו מלאכים ממש ובאב"ע שם פירש דהם מעבדיו של יעקב אבינו, ועוד לכאורה אין ראיה מהאב"ע מקרא ט"ז

דאף הכא מקרא י"ד היינו מלאכים ממש, שהרי בתרגום יונתן ב"ע מקרא ט"ז כתב דהיינו מלאך ממש ואעפ"כ במקרא י"ד ולהלן כ"א כ"א כתב דהיינו סתם שליחים, והטעם דבאמת שינה מפני דגבי הקב"ה קשה לומר ש"השליח" הוא אדם, כי שליח צריך להתייחס למשלח וגבי הקב"ה מלאך שייך יותר מאדם בענין זה. עוד אפשר דמלאכים היינו כהנים והוא להא דארז"ל (תנחומא שלח י') דכהנים גם נקראו מלאכים יעו"ש, ועיין יהושע ו' כ"ג ברש"י שם, ובמדב"ר חוקת פכ"ח, והנה אע"ג דמשה אמר שיאמרו כן דכתיב וישלח משה מלאכים אפ"ה אמר וישלח מלאך והיינו משה עצמו, והתורה כבר העידה (לעיל בהעלותך י"ב ג') והאיש משה עניו מאד וגו'.

כתב באוה"ח הק' (כי תצא כ"ה י"ח) וז"ל אשר קרך יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל (ר"ה ג' א') שאמרו שהענן היה מכסה על ישראל ולא היה מקומם ידוע לעולם אלא כשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובא הכנעני וילחם עם ישראל וא"כ תקשה מנין ידע עמלק מקום חניית ישראל לבא אצלם להלחם עמם לזה אמר אשר קרך פירשו יקר מקרהו וידע מחניהם בדרך, ואמרו ויזנב בכ וגו' פירוש לא שהענן הניחו ליכנס לפנים מחנה ישראל אלא באותן שהיה הענן פולטו והוא אומר ויזנב בכ אותם הנחשלים אחריו עכ"ל, ויל"ה א"כ מה הוצרכו ליטול רשות כדי להלך אצל אדום והרי כיון שאהרן עדיין היה חי אז כמבואר במקראות בפ' דידן א"כ הענן כסה אותם ולא ידעו מקומם וגם אם היו יודעים מקומם ע"י מי שהענן פלטו אם היה מי שנפלט שהרי עתה כולם צדיקים היו כמב' ברש"י ובאוה"ח לעיל מקרא א' ולהלן מקרא כ"ב מ"מ ליכנס תוך הענן ודאי לא היו לא היו יכולים אדום ליכנס, וכיון שהיו אז כולם צדיקים וממילא הענן לא פלט אז אפילו אחד מבנ"י, א"כ מה פחדו מאדום שהרי ודאי לא היה רואה אותם עוברים וכו"ל, וצ"ב.

כ' ט"ו. וירדו אבתינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבתינו. פרש"י וז"ל ולאבתינו מכאן שהאבות מצטערים

ישראל ל' יחיד וע"ז אמר ויאמר אליו וגו' והיינו לאותו אחיך ישראל. ועיין במדב"ר חוקת פכ"ח. **והא** דכתיב להלן (מקרא י"ט) "ויאמרו" אליו בני ישראל וגו' אולי הם אותם המלאכים ששלח משה ואמרו אליו בשליחות משה, וזהו נמי הא דכתיב להלן (מקרא כ') ויאמר לא "תעבור" וגו' ויצא "לקראתו" וגו' ל' יחיד והיינו דאמרו למשה שהלכו עמו כל ישראל, וק"ל.

כ' י"ט. ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימין נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק אין דבר ברגלי אעברה. יל"ה מהו ויאמרו אליו "בני ישראל" והרי לעיל (מקרא י"ד) כתיב וישלח משה מלאכים וגו' וא"כ היה צריך הכתוב לומר ויאמרו אליו "המלאכים" במסלה נעלה וגו', ושם יל"ה דהנה להלן (מקרא כ"ג) כתיב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בהר הזה על גבול ארץ אדום לאמר ופרש"י וז"ל על גבול ארץ אדום מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה כו' עכ"ל, והיינו דכששלחם משה עדיין לא נפרצו מעשיהם ונקראו מלאכים, שזהו ל' חשיבות, ואח"כ שנפרצו מעשיהם לא כתיב שוב מלאכים ולכן כתיב סתם בני ישראל, וכדפרש"י יסוד זה ביהושע ו' כ"ג יעו"ש. מיהו לדברי האוה"ח לעיל מקרא א' לא היה צריך לומר אף בני ישראל, ועדיין צ"ב (ואולי י"ל דכלפי משה הרי הם מלאכים והיינו שלוחים וכלפי אדום אינם אלא בני"י דמסתמא לא עניין את אדום אם נשלחו ע"י משה רבינו או לא).

הנה פירש הרשב"ם לעיל (מקרא י"ז) לא נשתה מי באר שלכם כו' עכ"ל (ואי"ז כפרש"י דפי' הכונה למי באר שלנו יעו"ש), ולפי' הרשב"ם יל"ה למה הוצרכו לומר ואם מימין נשתה אני ומקני ונתתי מכרם, והרי הבאר היה עמם מתחלת מ' שנה שהיו במדבר עד סוף המ' שנה כדפרש"י בתענית ט' א' ד"ה בארה יעו"ש, ואולי לא סמכו על הנס וחששו שמא יפסק להם הבאר קודם שיעברו באדום ולכן אמרו ואם מימין נשתה וגו', ואולי זה הכונה "ואם" מימין נשתה

בקבר כשפורענות באה על ישראל עכ"ל, הנה מבואר דרש"י פירש דקאי על האבות הק' ולא על הדור שנשתעבדו במצרים, ויל"ה באמת למה לא פרש"י דלאבותינו קאי על הדור שנתעבדו במצרים שהרי אותו הדור כבר נפטר במדבר (כדלעיל מקרא א' ברש"י) וכבר אינם עתה עם משה ושייך שפיר לומר עליהם ולאבותינו, ואין לומר דלא שייך לומר דקאי על הדור שנשתעבדו במצרים כי אינם אבותיו של משה רק היו עמו באותו הדור, (עכ"פ חלק מהם), והיינו משום דהמלאכים ששלח משה אמרו כן בשם ישראל וישראל ודאי בנים של הדור שנשתעבדו במצרים ושפיר שייך לומר עליהם ולאבותינו, ואמאי לא פרש"י הכי, ועיין שפ"ח אות ט'.

כ' ט"ז. ונצעק אל ה' וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך. פרש"י וז"ל וישלח מלאך זה משה מכאן שהנביאים קרויים מלאכים כו' עכ"ל, וכ"ה בתנחומא שלח א' שכך הוא אומר במשה וישלח מלאך ויוציאו וכי מלאך היה והלא משה היה אלא מכאן שהנביאים נקראו מלאכים כו' יעו"ש, ובאב"ע פירש דאין הכונה למשה אלא הכונה למלאך ממש יעו"ש (הובא לעיל מקרא י"ד), ויל"ה שהרי הקב"ה בכבודו ובעצמו הוציא את בני"י מא"מ כדאמרין בהגדה ש"פ ויצאנו ה' ממצרים לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו שנאמר כו' ע"כ וא"כ איך כתיב וישלח מלאך ויצאנו ממצרים, ושם יל"ה דוישלח מלאך זהו דבר אחד וכן ויצאנו ממצרים זהו דבר אחד וה"פ וישלח מלאך פי' משה (או מלאך לאב"ע) והיינו השליחות הנצרכת לשם, ויצאנו ממצרים פי' הקב"ה.

כ' י"ח. ויאמר אליו אדום לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך. יל"ה אמאי לא כתיב ויאמר "אלהים" מלך אדום שהרי בתחלה (מקרא י"ד) כתיב וישלח משה "מלאכים" וגו', ויל"ה דה"פ ויאמר אליו אדום והיינו למשה דרך אותם מלאכים ששלח משה, ועוד יל"ה דקאי על מה שאמרו לו כה אמר אחיך

והיינו אם נצטרך לזה כי בפשוטו לא היו צריכים לזה משום הבאר שהיה עמם. ועיין מש"כ להלן (כ"א ה') דכל השנים שהיה הבאר לא ידעו בנ"י שהבאר בזכות מרים (וכן כשנפטרה לא ידעו שהיה בזכות משה ואהרן) וא"כ ודאי דשייך לומר דחששו פן יפסק להם הבאר.

ומש"כ שחששו פן יפסק להם הבאר מטעם שלא ידעו שהבאר בזכות מרים, כל זה החשש היה דוקא לבני ישראל, אבל משה רבינו לא חשש כי הוא ודאי ידע זה הדבר שהבאר בזכות מרים, ולכן בתחילה כתיב (לעיל מקרא י"ט) וישלח משה מלאכים וגו' ולהלן מיניה (מקרא י"ז) כתיב ולא נשתה מי באר וגו', והיינו כי משה רבינו ידע שהבאר לא יפסק, אבל אח"כ כתיב במקרא דידן ויאמרו אליו בני ישראל וגו' ואם מימיך נשתה וגו' כי לא ידעו אם הבאר ימשיך או לא, ודוק.

כ' כ"ב. ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל **כל העדה הר ההר.** פרש"י וז"ל כל העדה כולם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזרה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כולכם העם עכ"ל, יל"ה מה הוצרכו לחזור ע"ז דהא כבר כתיב לעיל (מקרא א') ויבאו בני ישראל כל העדה וגו' ופרש"י וז"ל כל העדה עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים עכ"ל, וי"ל דאתא למימר דנשארו עדיין בדרגתם זו השלמה גם עתה כשנסעו, אך זה צ"ב ממה דפרש"י להלן מקרא כ"ג, וצ"ב.

כ' כ"ג. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן **בהר ההר על גבול ארץ אדום לאמר.** פרש"י וז"ל על גבול ארץ אדום מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אמר ליהושפט בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך עכ"ל, והיינו דהוה קשיא לרש"י למה רק הכא כתיב על גבול ארץ אדום, דלכאורה היה צ"ל כן כבר לעיל מקרא כ"ב ויבאו בנ"י כל העדה הר ההר וכאן היה צ"ל על גבול ארץ אדום,

ולכן פרש"י מגיד כו' והינו דלהכי אמרו הכתוב כאן על גבול ארץ אדום ללמדנו זאת.

והנה יל"ה היכן נתחברו כאן לאדום והרי הלכו בשליחות משה כדלעיל מקרא י"ד, ועוד שהרי אדום התנגד להם ואף הזהירם שיצא למלחמה כנגדם כדלעיל מקרא י"ח, ואולי הכונה הכא כענין אוי לרשע ואוי לשכנו, וצ"ב.

ועוד יל"ה בהא דכתיב לעיל מקרא י"ד וישלח משה מלאכים וגו', שהרי מלאכים מורה על שנשתמרו מעבירה כדפרש"י יהושע ו' כ"ג, והכא הרי לא נשתמרו שהרי נתחברו להתקרב לעשו הרשע ונפרצו מעשיהם כדפרש"י הכא, ואיך כתיב מלאכים, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל דסמכו לעשו וזה הזיק עכ"ל ולכאורה כונת התשו' דבאמת לא נתחברו ממש ונשתמרו מעבירה אלא דעצם זה שסמכו להם זה לבד כבר היה בזה כח להזיק לישראל, ואי תקשי מה היה להם לעשות והרי היו בדרך לא"י י"ל דאי לא שחטאו היו נכנסים מיד לא"י ולא היו צריכים כלל ללכת דרך אדום, אבל יש לדחות הבנתינו בכונת התשו' משום שהרי רש"י פירש בהדיא "נפרצו מעשיהם", ואולי מש"כ רש"י נפרצו מעשיהם ה"ז שם מושאל למה שכתוב פרץ ה' את מעשיך, ושם כונת הכתוב ששבר הקב"ה את האניות שעשה, מיהו עדיין צ"ב דא"כ הו"ל לרש"י לומר נענשו וחסרו הצדיק הזה, כי מה שייך הכא נפרצו מעשיהם והרי לא מוזכר שעשו איזה אניות או כיו"ב, ובאמת בתנחומא חוקת י"ד (שלכאורה זהו מקורו דרש"י) לא קאמר שם נפרצו מעשיהם יעו"ש.

ועוד יל"ה שהרי אהרן נפטר משום מי מריבה כלדהלן מקרא כ"ד ולא נתבאר במקרא דזהו משום שנפרצו מעשיהם, ושמא י"ל דנהי נמי דנפטר משום מי מריבה מ"מ אם לא שישראל היו חייבים עתה עונש לא היה נפטר אהרן עתה ודוקא משום שנחייבו עתה נפטר דוקא עתה ולא מאוחר יותר, אמנם מלישנא דקרא (להלן מקרא כ"ד) דכתיב כי לא יבא וגו' משמע שנפטר עתה משום שכבר היו צריכים ליכנס לא"י והרי לא נכנס משום מי מריבה ולהכי נפטר עתה ולא משום שבנ"י חטאו, וי"ל לפי מה דאי

בס' חפץ חיים עה"ת עה"פ הצור תמים פעלו וגו' בשם הגה"צ ר"י סלנטר זצ"ל זי"ע, דאצל הקב"ה אי"ז כאצל ב"ו, דאילו אצל ב"ו אם נתחייב מיתה לא מתחשבים במשפחתו והסובבים אותו אבל אצל הקב"ה אע"פ שנתחייב מ"מ כיון שזה יתכן להיות צער ויסורים לסובבים אותו ובני משפחתו הקב"ה מרחם ולא עושה הדין יעו"ש, ולפי"ז י"ל דאם לא שבנ"י חטאו לא היה נפטר אהרן רק משום מי מריבה כי מה צריכים לסבול ולהפסיד משום החטא של מי מריבה ואלא על כרחק שחטאו ג"כ. ועיין אוה"ח הק'.

כ' כ"ה. קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אותם הר ההר. פרש"י וז"ל קח את אהרן בדברי נוחמים אמור לו אשריך שתראה כדרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך עכ"ל, הנה אף שעד עתה ג"כ שמשו בני אהרן בכהונה, מ"מ דלמא כל זה הוא רק בחיי אביהם ולא יותר, ועל כן כשמשוה הלביש את אלעזר בבגדי כה"ג ראה בזה אהרן שהכהונה ניתנה לבנו ולזרעו עד עולם ודוחק. ועוד י"ל דראה אהרן בחייו שהכהונה "גדולה" עבר לבנו, ועיין תשובות הגר"ק בסוף הספר. (יודפס אי"ה כשיודפסו כל הקונטרסי לספר).

כ' כ"ו. והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם. פרש"י וז"ל את בגדיו את כהונה גדולה הלבישו והפשטם מעליו לתתו על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק א"ל עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזה שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה עכ"ל, הנה בגדי כהונה גדולה אסור לכהן הדיוט ללבושם שלא בשעת עבודה משום מעילה שנהנה בבגדי כה"ג (עיין בזה רמב"ם פ"ח מכילי המקדש הי"א ומהר"י קורקוס שם), אלא לכה"ג בלבד מותר, וא"כ כשאלעזר הכהן הלבישם ע"כ שכבר היה כה"ג אע"פ שאהרן אביו עדיין היה חי, וזהו מה דפרש"י לעיל (מקרא כ"ה) אשריך

שתראה כדרך נתון לבנך כו' והיינו שיראה את בנו כשהוא כבר כהן גדול, וכמש"כ שם בתי' בתרא.

הנה מלשון רש"י דכתב את בגדיו את בגדי כה"ג הלבישו והפשטם מעליו כו' הכנס למערה ונכנס כו', לכאורה מבואר דהפשט בגדי כה"ג מאהרן והלבשתם לאלעזר היה חוץ למערה ורק אח"כ נכנס אהרן למערה, ועוד מבואר מזה דמשה ואלעזר נשארו חוץ למערה ורק אהרן נכנס לבדו למערה.

ולכאורה זה מוכרח כן, דהא אלעזר בעת שהולבש בבגדי כה"ג כבר נעשה לכה"ג ממש וכדפרש"י לעיל (מקרא כ"ה) אשריך שתראה כדרך נתון לבנך כו' והיינו הכהונה גדולה (כמש"כ שם), והרי לכה"ג אסור ליטמאות למתים ואפילו לקרובים וכדתנן (יומא ע"ג א', נזיר מ"ז א', הוריות י"ב ב') יעו"ש, וכ"כ הרמב"ם (פ"ג מאבל ה"ו) כה"ג אינו מיטמא לקרובים שנאמר לאביו ולאמו לא יטמא וכן אינו נכנס עם המת באהל אפילו קרוביו שנאמר וע"כ נפשות מת לא יבא כו' נכנס לאהל וישב שם עד שמת עליו המת כו' ה"ז לוקה כו' עכ"ל, והרי פטירת אהרן היה במערה והוא טומאת אהל (ועיין עוד הכרח להלן פסקא ובעצם), וכן מוכרח גבי משה למ"ד בזבחים שהיה כה"ג.

מיהו מאידך מבואר דמשה ואלעזר היו תוך המערה בעת הפשט אהרן ולבישת אלעזר ועת פטירת אהרן, דאל"כ היתכן הפשט הבגדים מאהרן (ומאלעזר) תחת כיפת השמים (אע"פ שודאי לא נתגלה גופו כדאי' או"ח ריש סי' ב') וע"כ שהיו משה ואלעזר תוך המערה.

ועוד יש להוכיח גבי משה דנכנס עם אהרן למערה דאל"כ מנין ידע משה שאהרן כבר עלה למטה ושכבר פשט ידיו וכו' אלא ע"כ דמשה היה תוך המערה ועל ידי כך ידע, וכן מבואר דהיה משה במערה מזה שחמד משה לאותה מיתה, דאי לא היה עם אהרן במערה מנין למשה כל סדר פטירת אהרן ואולי אחר שעצם עיניו עדיין לא נפטר, וע"כ מבואר שהיה במערה ועי"כ ראה סדר הפטירה ונתאוה ג"כ לאותה מיתה.

אלא דא"כ הדרא קושיא לדוכתא גבי אלעזר וגבי משה למ"ד שהיה כה"ג ולכה"ג אסור לטמאות למתים ואף לקרובים וכיון שהיה הפטירה באהל היה טומאת האהל.

ובעצם הדבר יל"ה החילוק דאילו גבי אלעזר לא מצינו שנתאוו לאותה מיתה, ואין מסתבר לומר דגם נתאוו רק לא הוזכר, חדא אמאי לא הוזכר דבסוף יהושע בפטירת אלעזר לא הוזכר שנפטר כך כמו שהוזכר אצל משה שנפטר כך, ואולי מזה ג"כ מוכח דאלעזר לא היה במערה ורק משה היה שם, ובפשוטו י"ל דבאמת נתאוו אך כיון דרק ששה זכו למיתת נשיקה כדאי' (ב"ב י"ז א') לכן לא כתיב שנתאוו, כי אין ראוי לכתוב בהדיא שנתאוו ולא זכה, ויל"ע. ועיין להלן פיסקא ודאקשינן.

ודוחק ליישב דהפשט בגדי כה"ג והלבשתם היה במערה ואח"כ יצאו כולם והיינו משה ואהרן ואלעזר ואח"כ א"ל משה לאהרן הכנס כו'.

ושוב נמצא דכתב הרמב"ן וז"ל ומדרש רבותינו שנעשו בהם נסים אמרו היאך משה יכול להפשיט את אהרן כסדרן והלא העליונים הם העליונים לעולם והתחתונים הם התחתונים לעולם אלא מעשה נסים עשה לו המקום במיתתו יותר מבחייו העמידו משה אל הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשים תחתיהם וילבש אותם את אלעזר בנו (מקרא כ"ח) וכי היאך יכול להלביש את הבגדים כסדרן אבל כבוד גדול חלק לו המקום לאהרן במיתתו יותר מבחייו שנלבשו בגדי שכינה תחלה למטה וחזר משה והפשיט את אהרן הבגדים כסדרן והלביש אלעזר כסדרן כך שנוי בת"כ עכ"ל.

ונמצא דבאמת הפשט הבגדי כה"ג והלבשתם היה חוץ למערה, ודאקשינן היתכן שנעשה כן תחת כיפת השמים ל"ק משום דמיד או קודם הלבישו השי"ת לאהרן בבגדי שכינה. (ויל"ע איך אהרן הכהן יקום בתחיית המתים שהרי איכא מחלוקת (עי' תוס' כתובות קי"א ב' ד"ה בלבושיהן ועיין מש"כ בזה בקו' אבני אהרן (שבסוף ס' אבני אהרן עמ"ס אבות) סימן ה'), אם המתים יקומו בבגדים שלהם או בתריכין, והרי אצל אהרן אין לא זה ולא זה).

ודאקשינן היאך נטמאו טומאת האהל, צ"ל דבאמת רק אהרן נכנס למערה ומשה ואלעזר לא נכנסו ודאקשינן איך ראה משה לתוך המערה צ"ל דעמד בפתח המערה, וצ"ל נמי דרק משה היה לו מקום לעמוד פתח המערה שהיה זה פתח קטן, וזה יישב עוד היתכן דרק משה נתאוו לאותה מיתה ואילו גבי אלעזר לא מצינו כן.

והעירוני ליישב אהא דאקשינן איך אלעזר נטמא בטומאת אהל עיין לעיל, דהנה אי' בשו"ע (יו"ד סי' שע"ד ס"א) מצוה להטמאות למת מצוה אפילו הוא כה"ג כו', ולהלן מיניה (סי"א) נשיא אע"פ שהכל מיטמאין לו כו', וכתב בביאור הגר"א סקי"ד עי' ב"י (דלענין טומאה עשו אותו כמת מצוה כו'), ובבית הלל (סעיף י') הביא הב"י שכתב דכתבו התוס' ס"פ הנושא שר' חיים כהן היה אומר אילו הייתי כשנפטר ר"ת הייתי מיטמא לו וכו' ויש לתמוה על ר' חיים כהן שהרי ר"ת לא היה נשיא ואם התירו להטמאות לרבי שהיה נשיא למה התירו להטמאות לר"ת שהיה נשיא ושמא היה סובר ה"ר חיים כהן שבגדול הדור דינו כנשיא ואע"פ שהגהות מיימון מספקא להו הר"ר חיים כהן פשיט ליה עכ"ל, ולפי"ז לא קשיא איך אלעזר נטמא לאהרן בטומאת אהל משום דאהרן היה נשיא דשבט לוי כמש"כ הרמב"ן (או דנימא דאהרן בדורו היה כרבי בדורו) וכן גדול הדור היה, וא"כ שפיר היה מותר לאלעזר להטמאות לו.

ובענין אם צדיקים מטמאין במת עי' שד"ח ח"ט מערכת ראש השנה.

הטעם שחמד משה לאותה מיתה, י"ל דהנה ארז"ל (ע"ז כ' ב') אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פטירתו של חולה (פטירת האדם. ר"ח) עומד מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות ע"כ, והנה גבי אהרן א"ל משה קמוץ פך וקמץ ומבואר שלא נפטר ע"י מלאך המות, ולכן אף משה חמד לאותה מיתה.

(וידוע על צדיקים זי"ע שגופם נשאר שלם כמו הגר"א ובעל הנועם אלימלך ובעל אהבת ישראל מויזניץ והרה"ק ר' יוחנן מקרלין זי"ע שפתחו קבריהם, מהם כדי להעבירם לקבורת א"י כמו אהבת ישראל ורבי יוחנן מקרלין (ע"פ עדות ראייה של זקני הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א) וראו גופם שלם, וצ"ל שלא נזרק לתוך פיהם הקדושים אותה טיפה שממנה כו', וע"כ צ"ל כן, דאל"כ איך נשארו כך שלימים ויל"ע).

כ' כ"ט. ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל. פרש"י וז"ל ויראו כל העדה וגו' כשראו משה ואלעזר יורדים אמרו היכן הוא אהרן אמרו להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו עכ"ל, מש"כ רש"י ראו והאמינו היינו ראו אותו במטה והאמינו למשה ואלעזר.

והנה אע"ג דפטירתו של משה היה כשל אהרן כדפרש"י לעיל (מקרא כ"ו) וז"ל את בגדיו כו' א"ל הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק א"ל עלה למטה ועלה כו' מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנ' לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה עכ"ל, והא ארז"ל (ילקוט תנחומא) דנשמתו של משה רבנו הקב"ה נטלו ולא מלאך המות, וא"כ איך הכא נתבאר דמלאך המות נטל נשמתו דאהרן, מ"מ צ"ל דכל מה שהושווה מיתתו דמשה לשל אהרן היה זה רק לענין שנפטרו במיתת נשיקה ולא לענין נטילת נשמה ובאמת גבי משה הקב"ה נטל נשמתו וגבי אהרן מה"מ נטל נשמתו ואי"ז סתירה לזה שנפטר מיתת נשיקה ועמש"כ לעיל (מקרא כ"ו) פיסקא הטעם שחמד כו' דמבואר שאהרן לא נפטר ע"י מלאך המות, ולפי"ז צ"ל דבנ"י חשבו כן שנפטר ע"י מלה"מ אבל האמת שלא נפטר ע"י מלה"מ, וא"כ שוב לא קשיא כנ"ל.

כ"א ה'. וידבר העם באלקים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל. ארז"ל (תענית ט' א') באר בזכות מרים עמוד ענן בזכות אהרן מן בזכות משה מתה מרים נסתלק הבאר שנאמר ותמת שם מרים וכתוב בתריה ולא היה מים לעדה וחזרה בזכות שניהן מת אהרן נסתלקו ענני כבוד שנאמר כו' חזרו שניהם בזכות משה מת משה נסתלקו כולן כו' ע"כ, ויל"ה, א'. דכיון שהיה הזכות דמשה ואהרן שיחזור הבאר א"כ למה נעלם בפטירת מרים ואח"כ חזר וכי יתכן לומר שמשה שמרים נפטרה עד שחזר הבאר לא היה אז הזכות דמשה ואהרן והא ודאי דזה אינו כן וא"כ למה לא המשיך הבאר להתקיים בלי שנעלם קודם, וביותר זה קשה דהא רק משום שזה נעלם באו ישראל בטענה ואילו היה ממשיך הבאר להתקיים בזכות משה ואהרן לא היה כל זה, ב'. מדאמרינן מת אהרן נסתלקו ענני כבוד כו' "חזרו שניהם" בזכות משה א"כ מבואר דאף בעת פטירת אהרן נעלם הבאר לגמרי וכמו שהיה כשמרים נפטרה ולא מצינו שהתלוננו על ששוב נעלם מהם מים ואמאי, ג'. אמאי לא מצינו שהתלוננו על העדר ענני כבוד שהרי אי' (עי' רש"י בהעלותך י' ל"ד) שהענני כבוד יישר להם ההרים והבקעות ומכלה נחשים ועקרבים שבמדבר ובעת שנסתלקו הענני כבוד מסתבר שראו שיש להם עתה לילך במדבר מלא הרים ובקעות נחשים ועקרבים ואיך לא מצינו שהתלוננו ע"ז.

וקושיא קמא י"ל דאי לא היה נעלם הבאר לא היו יודעים שהיה הבאר בזכות מרים, וכן מבואר בהא דכתיב (קהלת ז' א') טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו ופרש"י וז"ל ויום המות מיום הולדו נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן עכ"ל והינו דאחר פטירתה ידעו הכל מה היא והיינו ע"י שנסתלקה הבאר בפטירתה, ומבואר דעד פטירתה לא ידעו שהבאר היה בזכותה ורק עתה שפסק הבאר בעת שנפטרה ידעו שהיה הבאר בזכותה, והשתא אם היה ממשיך הבאר להתקיים בלי שנעלם ואח"כ חזר

בזכות משה ואהרן לא היו יודעים שהבאר היה בזכות מרים, ושוב נמצא כן במהרש"א שם יעו"ש.

ועצם פרש"י קצת יל"ה דהא כשנפטר אהרן ונסתלקו גם המים מלבד הענני כבוד וחזרו שניהם בזכות משה, היאך היו יכולים להבין שעד עתה היו המים גם בזכות משה כדאמר' וחזרה בזכות שניהן, והרי מיד בפטירת אהרן שוב פסקו המים והיו יכולים להבין מזה בטעות שעד עתה היו המים רק בזכות אהרן, וי"ל דרש"י נטק רק מה שהיה בתחילה ולא מה שהיה אחר שנפטר וחזרו בזכות אחרים, והסלע הוא הבאר של מרים כדפרש"י תענית ט' א' ד"ה בארה ועמש"כ להלן מקרא ט"ז.

וק' בתרייתות י"ל, דמאחר שראו שחזר הבאר בפעם הראשונה שנעלם שוב לא מיהרו להתלונן בעת שפסקו המים והענני כבוד בעת שנפטר אהרן כי הבינו שעד כאן היו המים והענני כבוד בזכות אהרן והיינו עי"ז שבפטירתו הם פסקו ושמא יחזור להם המים והענני כבוד בזכות משה וכמו שראו שהיה בענין המים שפסק כשנפטרה מרים וחזר בזכות משה ואהרן, ובאמת צדקו בזה כי המים והענני כבוד חזרו להם אח"כ בזכות משה.

והא דאמר' בתענית ענני כבוד ל' רבים, כי היו שבעה עננים כדפרש"י (בהעלותך י' ל"ד) וז"ל וענן ה' עליהם יומם שבעה עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפנייהם ממידך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים עכ"ל.

כ"א ו'. **וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וימת עם רב מישראל.** הנה הרפואה לזה החטא היה ע"י תפלתו של משה אחר שהודו ע"ז שחטאו, והיה ע"י נחש הנחשת כדלהלן מקראות ז' –ט' יעו"ש, אמנם יל"ה למה כאן לא שלח משה את אלעזר עם קטורת לעצור המגפה, כמו ששלח משה את אהרן לעיל קרח י"ז י"א יעו"ש, ושמא י"ל דנהי נמי שקטורת עוצר המגפה מ"מ אולי צריך לזה דוקא דרגתו של אהרן, והרי איתא בזה"ק (חוקת קפ"ג ע"א) דאלעזר היה קטן מאהרן בדרגתו

והראיה שהענני כבוד חזרו בזכותו דמשה ולא בזכותו דאלעזר יעו"ש ולכן לא שלח משה את אלעזר עם קטורת, אבל יש לדחות תי' זה משום הא דפרש"י לעיל קרח י"ז י"ג וז"ל דבר אחר למה בקטורת לפי שהיו ישראל מליצים ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא, על ידו מתו נדב ואביהוא ועל ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא הוא הממית עכ"ל וכיון שכן מסתבר דל"ש מי עושה הקטורת אם אהרן אם אלעזר כי סוף סוף הענין להראות שהקטורת עוצר מגפה והחטא הוא ממית, ולכן י"ל דהנה ארז"ל (תנחומא חוקת י"ז) ויראו כל העדה כי גוע אהרן כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם אמרו להם היכן אהרן אמרו להם מת אמרו להם היאך מלאך המות יכול לפגוע בו אדם שעמד במלה"מ ועצרו דכתיב ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה אם אתם מביאין אותו מוטב ואם לאו נסקל אתכם באותה שעה עמד משה בתפלה אמר רבש"ע הוציאני מן החשד מיד פתח הקב"ה את המערה והראהו להם שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן ע"כ (ומהלשון מיד פתח כו' מבואר דהמערה נסתמה אחר שנפטר) ולפ"ז י"ל דשמא לכן לא שלח משה את אלעזר עם קטורת והיינו כדי שלא יהיה בפטירתו דאלעזר ענין כזה שירצו חלילה לסקול, (ועצם דברי המדרש לכאורה קצת צ"ב מה היו מרויחים בזה שהיו מפסידים גם את אהרן וגם את משה ואלעזר וא"כ מהו ואם לאו נסקל אתכם ובמדרש תהלים שו"ט איתא שכשאמרו (שלח י"ד ד') נתנה ראש ונשובה מצרימה רצו להמליך עליהם את דתן ואבירם במקום משה רבינו ואהרן הכהן ושמא ה"נ זה היה ענינם), ועוד י"ל דהקטורת עוצרת דוקא מה שמלה"מ מוסיף מדיליה אבל על מה שגזר הקב"ה שימותו אין חכמה ואין תבונה כמו שכתב בהוספה ברש"י לעיל י"ז י"א (וע"ש מה שהקשינו ע"ז), ועוד י"ל דהנה כתב בטעמא דקרא למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל ויעש משה נחש נחשת יל"ע למה א"ל הקב"ה לעשות נחש ואי משום הא דר"ה (כ"ט א') שיהיו מגביהין פניהן כלפי מעלה יכול להשים דבר אחר על הנס,

וי"ל שהענין כמו שפרש"י אצל הקטרת לפי שהיו ישראל מלעזין עליו לומר שהוא ממית הראה להן הקב"ה שהוא מחיה והחטא הוא שממית וה"נ כאן כדי שיכירו שלא הנחש ממית אלא החטא ממית הראה להן הקב"ה שאדרבא הנחש מרפא עכ"ל ולפ"ז א"ש הא דלא היה כאן הסרת המגפה ע"י הקטורת והיינו משום שהיה ענין מיוחד כאן בנחש שירפא דוקא וכנ"ל, וק"ל.

עוד יל"ה אמאי אחר שמתו עם רב מישראל לא נמנו, ומאי שנא ממה דפרש"י לעיל (במדבר א' א') וז"ל וידבר במדבר סיני באחד לחדש וגו' מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם בתוכם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם עכ"ל, וא"כ למה לא מנאם גם כאן לידע מנין הנותרים, ואולי י"ל בדוחק דזהו דכתיב וימת עם רב מישראל, והיינו דעכ"פ איזהו מנין כתוב כאן וכמה הוא המנין של עם רב צ"ב, וכעין זה מצינו לעיל (קרח י"ז י"ד) גבי המגפה דכתיב ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות וגו' והיינו שנחשב לבד כמה היו וכמה נשארו אחר שמתו מנין זה, ויש להוכיח דעכ"פ איזהו מנין כתוב כאן, דהנה איתא בתרגום יונתן ב"ע הכא, וימתו אוכלוסין סגיאין מישראל, ואמר' (ברכות נ"ח א') תנא אין אוכלוסיא פחותא משישים רבוא, והכא ודאי א"א לומר שמתו מאה ועשרים רבוא (דמיעוט רבים שנים שהרי בת"י קאמר אוכלוסין ל' רבים), מיהו עכ"פ חזינן דאוכלוסיא והיינו עם רב, ה"ז איזה מנין מסוים.

כ"א ז'. ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם. הנה לעיל כתיב (מקרא ה') וידבר העם באלקים ובמשה וגו' ופרש"י וז"ל באלקים ובמשה השוו עבד לקונו עכ"ל, ויתכן לפי"ז לפרש הכא ויאמרו חטאנו כי

דברנו בה' ובך פי' במה שהשוונו עבד לקונו, דאל"כ הכא ג"כ השוו עבד לקונו במה שאמרו בה' ובך.

כ"א י"ד. על כן יאמר בספר מלחמת ה' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון. עיין מש"כ בספרנו אבני אהרן עמ"ס אבות פ"ה מ"כ ד"ה כל מחלוקת שהיא לש"ש פסקא עוד אפשר לפרש כו' יעו"ש.

כ"א ט"ז. ומשם בארה הוא הבאר אשר אמר ה' למשה אסף את העם ואתנה להם מים. יש לדקדק דאילו לעיל כתיב "הסלע" והכא כתיב "הבאר", והיינו דכתיב לעיל (כ' ח') קח את המטה וגו' ודברתם אל "הסלע" לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן "הסלע" וגו', ולהלן שם (מקרא י') כתיב ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני "הסלע" ויאמר להם שמעו נא המורים המן "הסלע" הזה נוציא לכם מים, ולהלן שם (מקרא י"א) כתיב וירם משה את ידו ויך את "הסלע" במטהו פעמים וגו', והעירוני ליישב דכל זמן שלא הוציא מים נקרא סלע ואחר שהוציא מים נקרא באר וכן כתיב (תהלים קי"ד) ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים, ועיין רש"י תענית ט' א' ד"ה בארה, שכתב וז"ל בארה של מרים סלע וזבין ממנו מים והיה מתגלגל והולך עם ישראל והוא הסלע שבו הכה משה שלא היה רוצה להזיל מימיו בשבילו לפי שמתה מרים עכ"ל, ומבואר דכשפסק הבאר כשנפטרה מרים חזר לקרות סלע ואחר שהוציא שוב מים בזכות משה ואהרן (וע"י שניהם הקהילו וכן ע"י שהכה משה) נקרא שוב באר. (ומש"כ רש"י בתענית כ"כ רש"י לעיל כ' י' - י"א יעו"ש, ועיין מש"כ בספר אבני אהרן עמ"ס אבות פ"ה מ"ח ד"ה פי הבאר).

עוד יל"ה דלכאורה היה צריך הכתוב לומר, אשר אמר ה' למשה אספו את העם לשון רבים, וכדכתיב (שם ח') קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך וגו' וחזינן דה' אמר למשה שיקהיל את העד היחד עם אהרן, וכן עשו כדכתיב (שם י') ויקהלו משה ואהרן וגו', וא"כ למה לא כתיב אספו ל' רבים,

ואין ליישב דכונת הכתוב הכא להא דכתיב בפ' בשלח דאיירי התם במשה לחוד ולהכי כתיב הכא אסף ל' יחיד דכתיב התם (בשלח י"ז ה' ו') ויאמר ה' אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך וגו' והכית בצור וגו' ויעש כן משה לעיני זקני ישראל, והטעם שאין ליישב כן, משום דהכא כתיב אשר אמר ה' למשה אסף את "העם" ואילו התם בפ' בשלח אסף רק את זקני ישראל כמבואר בכתובים שם, וי"ל דמ"מ משה היה העיקר כדמצינו פעמים רבות כן.

כ"א י"ז. אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה. יל"ה למה לא הוזכר משה בזאת השירה, ופרש"י להלן (מקרא כ') וז"ל במחקק כו' ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה ע"י הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה משל למלך שהיו מזמינין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך עכ"ל, והנה נתבאר הטעם למה לא הוזכר משה, אמנם יש לדעת אם משה גם אמרה או כלל לא אמרה, וי"ל דלפי מה דפרש"י באר חפרוה שרים היינו משה ואהרן (ועיין באוה"ח הק' דבאר חפרוה שרים היינו אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב, כרוה נדיבי העם היינו משה רבינו וכ"ה בתרגום יונתן ב"ע יעו"ש) ניחא אם נימא דבאמת משה לא אמרה דניחא טפי אם נימא שלא אמר כן על עצמו, ועוד י"ל דהנה תנן (סוטה כ"ז ב') בו ביום דרש ר"ע אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר שאין ת"ל לאמר ומה ת"ל לאמר מלמד שהיו ישראל עונין שירה אחריו של משה כקורין את ההלל לכך נאמר לאמר כו' ע"כ, ולפי"ז י"ל דהכא דלא כתיב לאמר לא היו כקוראין את ההלל ולכן לא אמר הכתוב את משה בנפרד אלא כללו עם כל ישראל, והיינו דבאמת אמרה.

(ועדיין צ"ב איך כל ישראל ידעו לומר השירה מילה במילה בלא שלמדות קודם ובשלמא שירת הים ניחא (לר"ע) דלהכי אמר משה השירה ובנ"י ענו אחריו אבל הכא מנין להם לדעת השירה, והא דארז"ל

(מדרש שמואל פי"ב) אמר רב שמואל כמה יגע בן עמרם עד שלא למד לויים שירה כו' וחזינן דהיו צריכים ללמוד לדעת לומר שירה, אולי התם זה קאי דוקא על שירת הלויים ולא על שאר שירות, ועצם דברי המדרש ק"ק (אי נימא דקאי על שירת הלויים) מדאמר' (גיטין ס' א') דאמר רב לוי שמנה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן כו' ופרשת לויים כו' ופרש"י וז"ל פרשת לויים הוצרכה לבו ביום שנזקקו לשיר עכ"ל ומשמע דמיד ידעו איך לשיר בלא שהיה צריך ללמודם, כי רק עתה נודע להם שצריכים לשיר).

ושב נמצא במדרש (תנחומא חוקת כ"א) אז ישיר ישראל מפני מה לא נזכר משה שם מפני שנענש על המים ואין אדם מקלס לספקלטור שלו ולמה שמו של הקב"ה לא נזכר בה משל כו' ע"כ יעו"ש, ולדברי המדרש נמצא דבאמת משה רבינו לא שר זאת השירה כדאמרו ואין אדם "מקלס".

כ"א י"ח. באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם וממדבר מתנה. פרש"י וז"ל במשענתם במטה עכ"ל, כתיב (תהלים כ"ג ד') גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני, ולמאי דפרש"י הכא נמצא כפילות דהול"ל רק משענתך, ועיין רש"י בתהלים שפירש הכתוב באופן אחר.

כ"א כ"א. וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמרי לאמר. ארז"ל (במדב"ר חוקת פכ"ז) וישלח ישראל מלאכים זה שאמר הכתוב בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה ואומר סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו ולא הקפידה התורה לרדוף אחר המצות אלא כי יקרא קן צפור לפניך כי תפגע כי תראה חמור כי תחבוט זיתך כי תבא בכרם ריעך אם באו לידך את מצווה עליהם ולא לרדוף אחריהם אבל השלום בקש שלום במקומך ורדפו במקום אחר וכן עשו ישראל אע"פ שאמר להם הקב"ה החל רש והתגר בו מלחמה רדפו את השלום וישלח ישראל מלאכים אל סיחון נעברה נא ע"כ,

וכעין זה מצינו בהא דארז"ל במכילתא (פ' בא) מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה והיינו בהא דאמרו בלשון מצוה הבאה לידך ולא אמרו לרדוף אחר מצוה.

והנה לכאורה צ"ל דזה דוקא בחלק מהמצות או דוקא המצות שהוזכרו במדרש הכא אבל שאר מצות ודאי צריך לרדוף אחריהם דהא תנן (אבות פ"ב מ"א) והוי רץ למצוה קלה כבחמורה ועוד תנן (שם פ"ה מכ"ג) הוי כו' רץ כצבי כו' לעשות רצון אביך שבשמים ובתפילה אמרין ובמצותיך תרדוף נפשי, והעירוי ליישב דכונת המדרש שאין חיוב להכניס עצמו להיות חייב במצוה (ומשא"כ תורה יש מ"ע של תלמוד תורה בכל עת ולא שייך ענין כזה) אבל בשלום אע"פ שאין חיוב להכניס עצמו להיות חייב במצוה מ"מ רדפהו את השלום מפני המעלות של השלום. וצ"ב באיזה אופן דיבר המדרש שאין לו מצוה של שלום אא"כ יכניס עצמו לחיוב מצות שלום. וקצת יל"ה למה לא אמר כן המדרש לעיל (כ' י"ד) דכתיב שם וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל וגו'.

י"ט, ועמש"כ לעיל שם דזה דוקא בנ"י אמרו ולא משה רבינו, ולפי"ז ניחא.

כ"א ל"ג. ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם הוא וכל עמו אדרעי. ארז"ל (במדב"ר חוקת פל"ב) ואף משה תפש את היראה כנגד אביו (יעקב. עץ יוסף) ולמה נתירא אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה א"ל הקב"ה אל תירא כולן השלימו בצדק כו' ע"כ, הא דמשה תלוי היה בישראל שדוקא משה היה ירא שמא מעלו ישראל יובן ע"פ הא דא' שם (פכ"ח) וישלח ישראל כו' הכתובים האלו צריכין זה לזה שמשה הוא ישראל וישראל כן משה ללמדך שראש הדור כל הדור. ועצם הדבר שפחד י"ל שפחד שמא היה במלחמת סיחון כמו שהיה באדום שכיון שנתקרבו לעשו הרשע נפרצו מעשיהם ולכן אהרן נפטר שם דוקא (ולא בזמן שנפטר משה) כדפרש"י לעיל כ' כ"ג יעו"ש.

כ"א ל"ד. ויאמר ה' אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון. יש לדקדק דלכאורה הו"ל אשר ישב ל' עבר. ובאמת בתרגום יונתן ב"ע אי' דהוה יחיב בחשבון, וצ"ב.

כ"א כ"ב. אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם לא נשתה מי באר בדרך המלך נלך עד אשר נעבר בגבלך. יל"ה הפרש דהכא לא המשיכו לומר ואם מימך נשתה כמו שאמרו אצל אדום לעיל כ'.

פרשת בלק

כ"ב ד'.

ויאמר מואב אל זקני מדין עתה

ילחכו הקהל את כל סביבתנו כלחך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא.

פרש"י וז"ל אל זקני מדין והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב שבא מואב על מדין למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו עכ"ל, יל"ה דהא להלן פרש"י וז"ל בעת ההוא לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה עכ"ל והנה כיון דבלק מנסיכי מדין היה היו יכולים לשאול את בלק ומה היו צריכים לשאול את נסיכי מדין זקני מדין. והעירוני ליישב קצת דשמא י"ל דבלק היה צעיר בשנים ולא היה במדין בזמן שמושה רבינו היה שם אותם ארבעים שנה. ועיין רמב"ן דכתב וז"ל ועל דעת רבותינו שאמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל ראוי להם לשלוח אל זקני מדין לא למלכים ולא לעם כי הזקנים הם היודעים ענינו עכ"ל והיינו דהלכו לזקנים דוקא מפני שהזקנים היינו חכמים ולכן הלכו לשאול אולי בחכמתם ידעו במה הצלחתו של משה ומשא"כ המלכים והעם. וכן בלק היה מנסיכי מדין ולא מזקני היינו חכמי מדין היה.

כ"ב י'.

ויאמר בלעם אל האלקים בלק

בן צפור מלך מואב שלח אלי. פרש"י וז"ל בלק בן צפור וגו' אע"פ שאני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים עכ"ל, וכתב בשפ"ח אות א' דאל"כ מלך מואב למה לי עכ"ל, ואפשר לבאר עוד דלכאורה קשה שהיה צריך בלעם לענות "שרי" בלק בן צפור מלך מואב אשר שלח אלי, ומאי בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי, וע"כ פרש"י דה"ק אע"פ שאיני חשוב בעיניך כו'.

כ"ב י"ד.

ויקמו שרי מואב ויבאו אל בלק

ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו. יש לדקדק דלעיל (מקרא י"ג) כתיב ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק וגו' ולא כתיב כמו הכא שרי מואב, וכן צ"ב להלן מקראות כ"א ל"ה.

כ"ב י"ח.

ויען בלעם אל עבדי בלק אם

יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' אלקי לעשות קטנה או גדולה. יש לדקדק למה הכא בפעם השניה ששלח בלק אל בלעם אמר הכתוב "עבדי" ואילו בפעם הראשונה כתיב "שרי", ואולי י"ל דהנה כתיב לעיל (מקרא ט"ו) ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה ואמר' בגמ' (ברכות ל"ד ב') ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל ר"י בן זכאי וחלה בנו של ריב"ז א"ל חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים וחיה אמר ריב"ז אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בן ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו א"ל אשתו וכי חנינא גדול ממך א"ל לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך ופרש"י וז"ל כעבד בן בית נכנס ויוצא שלא ברשות, כשר לפני המלך שאינו רגיל לבוא לפניו עכ"ל (ועין בזה עוד בפירוש הגר"א למגילת אסתר פ"א פ"ג יעו"ש), ובזה י"ל דזהו מה דכתיב הכא שרים רבים ונכבדים מאלה והיינו שהם היו יותר קרובים לבלק וע"כ אמר הכתוב הכא "עבדי" בלק.

כ"ב י"ט.

ועתה שבו נא בזה גם אתם

הלילה ואדעה מה יספ ה' דבר עמי. ולעיל (מקרא ח') כתיב ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי וישבו שרי מואב עם בלעם, והנה צ"ב הפרש הלשונות, הא' דבקרא דידן אמר להם "שבו" נא בזה ואילו לעיל אמר "לינו" פה הלילה, הב' דבקרא דידן אמר "ואדעה מה יספ ה' דבר עמי" ואילו לעיל אמר "והשבתי אתכם כאשר

ידבר אלי", הג'. דבקרא דידן אמר "ידבר עמי" ואילו לעיל אמר "ידבר אלי", ודקדוק הא' י"ל שהיתה עינו צרה ולא רצה ליתן להם מקום ללון וכעין זה אי' באוה"ח הק' לעיל דאמר לינו פה הלילה דייקא שהיתה עינו צרה ולא רצה ליתן להם מקום ללון אלא לילה אחת ולא יותר יעו"ש וכאן היתה עינו צרה יותר שלא רצה ליתן להם מקום ללון כלל ולכן כאן אמר רק שבו, ודקדוק הב' י"ל שהרי לעיל פרש"י וז"ל כאשר ידבר ה' אלי אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדלים מכם עכ"ל ועתה שבאו שרים גדולים מהם כבר היה חייב לשנות מדבורו הראשון ולכן לא אמר כמו בתחילה כאשר ידבר ה' אלי אלא אמר לשון אחר מה יספ' ה' דבר וגו', ודקדוק ג' י"ל דהכא שבאו שרים גדולים נתגאה ואמר דבר "עמי" ולא "אלי" כבתחלה שהיו שרים פחות גדולים, והיינו שרצה להתגאות בפני השרים הגדולים שהקב"ה מדבר עמו ולא רק אליו.

אתנו ושני נעריו עמו. פרש"י וז"ל ושני נעריו עמו מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה עכ"ל, כתיב (וירא כ"ב ג') וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו עמו ואת יצחק בנו וגו' ופרש"י וז"ל את שני נעריו ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו עכ"ל, ולכאורה א"כ מה צריך להביא הראיה גם מבלעם, וביותר צ"ב מה חשיבות בלעם למול חשיבות אברהם אבינו וא"כ די בלימוד מאברהם אבינו שהוא החשוב יותר, וביותר אין מוכן דאילו גבי בלעם כתב רש"י "מכאן" לאדם חשוב כו' ואילו אצל אברהם אבינו לא כתב רש"י דמכאן כו' רק כתב שאין אדם חשוב כו' והיינו שזה כבר נילף ממקום אחר ואין מוכן כי המעשה של אברהם אבינו קדם למעשה דבלעם, (וערש"י לעיל מקרא כ"א) ועיין מפרשי רש"י באר בשדה נחלת יעקב ומשכיל לדוד.

כ"ב כ"א. ויקח בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב. פרש"י וז"ל עם שרי מואב לבו כלבם שוה עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (מקרא י"א) כתיב הנה העם היוצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו ופרש"י וז"ל וגרשתיו מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק עכ"ל וכיון ששנא בלעם את ישראל יותר מבלק א"כ היתכן שהיה לבו שוה כלבם, דאף שלבו שוה כלבם לענין הקללה ולא לענין השנאה מ"מ כיון ששונא יותר על כרחך דהולך לקלל בלב רע יותר משרי מואב, וי"ל דנהי נמי שבלעם שונאם לישראל יותר מבלק מ"מ אין זה יותר משרי מואב והיינו דשרי מואב שהלכו עם בלעם הם שנאו לישראל כמו בלעם ויותר מבלק. ותי' זה קצת דוחק דא"כ הו"ל לרש"י לומר לבם כלבו שוה.

כ"ב כ"ב. ויחר אף אלקים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו והוא רכב על

הטעם שחרה הקב"ה על בלעם שהלך, אף שהקב"ה א"ל (לעיל מקרא כ') ללכת, י"ל משום דהתם כתיב אם לקרא "לך" באו האנשים קום לך אתם, והיינו לך דוקא כלומר לצרכך ובשבילך כדמצינו כמה פעמים ערש"י בראשית י"ב א' ושם כ"ח ט"ו, והרי האמת שלא הלך לצורכו ובשבילו אלא לקלל את ישראל הלך ולכן הקב"ה חרה עליו. ועיין שפ"ח אות מ'. וערש"י לעיל מקרא כ'. ועיין תדא"ר פכ"ח.

כ"ב כ"ג. ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך. פרש"י וז"ל ותרא האתון והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין עכ"ל, והיינו דכבהמה אין כלל דעת ומשא"כ האדם ולכן נתן הקב"ה רשות לבהמה כי אין בה דעת (עכ"פ לא כהאדם) וממילא לא תטרף דעתה. ועין גבי האתון (ע"ז ד' ב') אפשר "דעת" בהמתו לא הוה ידע כו'.

י"ל"ה דהא לעיל (מקרא כ"ב) פרש"י וז"ל לשטן לו מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד עכ"ל, (וזהו לשטן "לו" דיקא כי האמת היה מלאך של רחמים ולא שטן אלא דבלעם דייקא היה לשטן שהיה לנגד רצון בלעם), וא"כ היאך פרש"י הכא דהוה מזיקין, ושמא י"ל דאע"פ שמלאך של רחמים היה מ"מ כיון דהיה לבלעם לשטן ע"כ חשיב ליה לבלעם כמזיק ודוחק, והעירוני לישב בזה"ל שמא אם יראה האדם מלאכים יראה מזיקים דהוא אותו ראה ע"כ ושוב נמצא כתירוץ זה בנחלת יעקב.

כ"ב כ"ד. ויעמד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה. פרש"י וז"ל במשעול כתרמומו בשביל כו' גדר מזה וגדר מזה סתם גדר של אבנים הוא עכ"ל, והיינו שהיה גדר מב' צדי הדרך ולאחורי כל גדר היו כרמים, ולפי"ז הא דכתיב להלן (מקרא כ"ה) ותרא האתון את מלאך ה' ותלחץ אל הקיר וגו' היינו קיר שלפני הכרם, אך קצת יל"ה מה הוצרך לספר לנו שאחורי הגדר היו כרמים, וי"ל דהנה ארז"ל (תנחומא ויצא י"ג) עד הגל הזה זש"ה ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר הגל הוא הקיר לפי שעבר בלעם את השבועה שנשבע ליעקב שנאמר אם לא תעבר את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה ובלעם זה לבן שנאמר ארמי אבד אבי ועל שבקש לכלות את ישראל נקרא ארמי שנאמר ולכה זעמה ישראל לפיכך נפרע הקיר ממנו לפי שהוא העד על השבועה כדכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה ע"כ, ולפי"ז י"ל דבלא ענין הגל דפ' ויצא לא היה צריך לקיר הכא ורק כרמים היה נשאר, ולהדגיש לנו שבלעם חטא ועבר על השבועה שלו עם הגל לכן נכתב שהיו כרמים לומר דמה שנתוסף הקיר זה משום שבלעם חטא ועבר על השבועה, ועיין כלי יקר.

ועצם פרש"י יל"ה מה אתא רש"י לאשמעינן דהא מדכתיב ותלחץ אל הקיר כבר חזינו דהאי גדר דכתיבא הכא היינו של אבנים, וי"ל דאדרבא אתא רש"י לאשמעינן דסתם גדר של אבנים הוא מדכתיב

ותלחץ אל הקיר, ואולי קיר לאו של אבנים דוקא הוא.

כ"ב כ"ט. ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש חרב בידי גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו ולאחוריו צריך כלי זין עכ"ל, והשרים היו עמו כדכתיב לעיל (מקרא כ"א) ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב ושרים אלו היו נכבדים מהשרים שנשלחו אליו בפעם הראשונה כמבואר במקראות, ויתכן דמן השמים גלגלו שירצה שרים נכבדים יותר והיינו כדי שיהיה לו הגנות גדולה יותר, והטעם לזה כי הקב"ה משפיל גאים, שהרי בלעם אמר בעצמו (לעיל מקרא י"ג) כי מאן ה' לתתי ללך עמכם אלא עם שרים גדולים מכם כדפרש"י שם, ונמצא דבלעם בעצמו גרם לעצמו הגנות הגדולה יותר.

והנה מבואר בזה דהשרים הבינו המו"מ דהאתון ובלעם דאל"כ לא הוי גנות, וצ"ל שהאתון דברה כאדם ממש כדי כך שכל מי ששמע אותה הבין מה שדברה, ולא רק שבלעם הבין מה שדברה האתון בשפה שלה כדמצינו אלא דברה כשפת אדם ממש, ואולי אי"ז מוכרח ורק שמעו שבלעם אמר לו יש חרב בידי והרגתיך, בלי ששמעו והבינו כל המו"מ.

כ"ב ל"ה. ויאמר מלאך ה' אל בלעם לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר וילך בלעם עם שרי בלק. פרש"י וז"ל לך עם האנשים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו עכ"ל, יל"ה למה לא פרש"י כך כבר לעיל (מקרא כ') דכתיב ויבא אלקים אל בלעם לילה ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה, והעירוני ליישב דבתחילה מצינו דהקב"ה כעס על בלעם על שהלך כדכתיב (מקרא כ"ב) ויחר אף אלקים כי הולך הוא ויתיבב מלאך ה' לשטן לו וגו', ואעפ"כ הכא מצינו שהקב"ה אומר לו לך עם האנשים וגו' והיתכן אלא

תפילין עכ"ל, קצת יש להעיר דלכאורה קודם היה צ"ל הנחת תפילין ואח"כ קריאת שמע, שהרי ארז"ל (ברכות) כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, ומסתבר שזהו ט"ס, ויל"ע.

כ"ג כ"ח. ויקח בלק את בלעם ראש הפעור הנשקף על פני הישימון. פרש"י וז"ל ראש הפעור קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים עכ"ל, עיין לך ט"ו ה' רש"י ד"ה ויוצא, ובשמות א' כ"ב ורש"י שם, ושם פ' בא י' רש"י ד"ה ראו כו'.

כ"ד ה'. מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל. אפשר דה"פ, מה טובו אהליך יעקב כדכתיב ויעקב איש תם ישב אהלים (וכ"ה בתרגום יב"ע), משכנותיך ישראל שמשכן האדם צריך להיות ישראל והיינו ישר אל שיהיו מעשיו ישרים כרצון הבורא ית"ש, ושוב נמצא כן בספר מנוחה וקדושה.

כ"ה ד'. ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש וישב חרון אף ה' מישראל. פרש"י וז"ל והוקע אותם את העובדים והוקע היא תליה כו', נגד השמש לעין כל כו' עכ"ל, כתיב (כי תצא כ"א כ"ג) לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלקים תלוי וגו', ואפשר דזהו הכא נגד השמש והיינו שיהיו תלויים דוקא נגד השמש אבל כשהשמש תשקע יורידו נבלתם. (ושוב נמצא דכ"ה בתרגום יונתן ב"ע ותרגום ירושלמי).

דמ"מ אין מכריחין ובדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו.

עוד פרש"י וז"ל עם שרי בלק שמח לקלל כמותם עכ"ל, והיינו דבאותה המדה שהם שמחים כך הוא שמח, והא דפרש"י לעיל (מקרא י"א) וז"ל וגרשתיו מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק עכ"ל ומבואר דבלעם שנא יותר וא"כ ודאי גם שמח יותר לקללם, מ"מ י"ל דהתם איירי בבלק עצמו והכא איירי בשרי בלק וא"כ שמא שרי בלק שנאו יותר מבלק וכבלעם ולא יותר מבלעם, אך לדרך זו קצת צ"ב מאי קמ"ל הכא דהא כבר אשמעינן זה מלעיל מקרא י"א. ועיין מש"כ בזה לעיל מקרא כ"א (ועי' תדא"ר פכ"ח).

והטעם דבלק לא שנא כבלעם העירוני לומר משום דבלק מנסיכי מדין היה (כדפרש"י לעיל מקרא ד') ולא היה אכפת לו כ"כ כמו שרי בלק שהם היו ממואב.

כ"ג י"ב. ויען ויאמר הלא את אשר ישים ה' בפי אתו אשמר לדבר. ולהלן (מקרא כ"ו) כתיב ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר ה' אתו אעשה, וצ"ב הפרש הלשון דהכא אמר אתו אשמר לדבר ולהלן אמר אתו אעשה.

כ"ג כ"ד. הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה. פרש"י וז"ל הן עם כלביא יקום וגו' כשהן עומדים משינתם שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח

פרשת פנחס

כ"ה י"א. **פינחס בן אלעזר בן אהרן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי.** פרש"י וז"ל בקנאו את קנאתי בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה כו' עכ"ל, יל"ה מהו בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף והרי גם עתה היה קצף והראיה שמתו מישראל במגפה כ"ד אלף כדלעיל סוף פ' בלק, וי"ל שמנע פנחס את המשך הקצף, כי לולא פנחס היו מתים כל ישראל במגפה כן ארז"ל בזה"ק רי"ג ע"א.

והנה ארז"ל בגמ' כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר אינו ת"ח, ולדברי רש"י הכא י"ל הטעם, דכיון שאינו נוקם ונוטר את מה שהקב"ה היה לו לנקום ולנטור על ביזוי כבוד התורה, ממילא נמצא שהקב"ה צריך לנקום ולנטור ח"ו, ולכן אינו ת"ח, כי ע"י נקמתו ונטירתו יכול למנוע צער השכינה שיש מפני הצרות, והשתא שנוקם ונוטר נמצא צער אותו מי שנוקמים ממנו פחות וכמו שמצינו בפנחס וכן"ל, ות"ח צריך לדעת לנהוג כן.

כ"ו ג'. **וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר.** פרש"י וז"ל וידבר משה ואלעזר הכהן אתם דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם, לאמר אמרו להם צריכים אתם לימנות עכ"ל, ובאב"ע פירש וז"ל וידבר משה ואלעזר הכהן במקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן, אתם כמו דברו לשלום עכ"ל, הנה מה דפרש"י בתחלה דברו עמם כו' יתכן דר"ל דלכאורה היה צריך הכתוב לומר אליהם ומהו אתם ולכן פרש"י דברו עמם כו', ומה דפרש"י לאמר אמרו להם כו' יתכן דר"ל דלכאורה קשיא דהא לא כתיב אח"כ שאמרו להם שצריכין לימנות רק אמרו להם מאיזה מנין שנים הם צריכים לימנות ולכן פרש"י לאמר אמרו להם צריכים אתם לימנות וק"ל.

ומה דפירש באב"ע ויתכן כו', לכאורה קצת צ"ב ממה דארז"ל (תנחומא דברים ב') דעד מתן תורה היה

משה רבינו כבד פה וממתן תורה ואילך נתרפא ולא היה יותר כבד פה יעו"ש, וא"כ עתה הרי כבר היה אחר מתן תורה ולמה הוצרך אלעזר להיות למשה לפה כאהרן.

כ"ו י'. **ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס.** בקרא הכא נתבאר דדתינן ואבירם וקרח נבלעו באדמה אבל ר"נ האחרים אכלתם האש, וכן הוא מבואר לעיל (קרח ט"ז ל"ב) דכתיב ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש, ולהלן (שם מקרא ל"ה) כתיב ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטורת, והיינו דהא דכתיב ותבלע אתם היינו את דתן ואבירם וקרח ואח"כ ר"נ האחרים אכלתם האש.

פרש"י וז"ל ויהיו לנס לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק עוד על הכהונה עכ"ל, וכדכתיב לעיל (קרח י"ז ה') זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ה' ולא יהיה כקרח וכעדו כאשר דבר ה' ביד משה לו. (ועמש"כ שם).

כ"ו מ'. **ויהיו בני בלע ארד ונעמן ממשפחת הארדי לנעמן משפחת הנעמי.** יש להעיר אמאי לא כתיב הכא "לארד" משפחת הארדי, כמו בכולם.

כ"ו נ"ט. **ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחתם.** פרש"י וז"ל אשר ילדה אותה ללוי אשתו לידתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע עכ"ל, עיין ויגש מ"ו ט"ו רש"י

ד"ה שלשים ושלש, ושם ברש"י מקרא כ"ו ועמש"כ שם. ועיין עוד תענית י"א א' תוד"ה אסור.

יש לדקדק מהו דכתיב הכא ואת מרים אחתם והרי כבר ידענו שהיא אחתם.

כ"ו ס"ב. ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל כי לא נתן להם נחלה בתוך בני ישראל. אפשר דכיון דלא התפקדו בתוך בני ישראל לכן יש פרשה דחלוקת הארץ (ממקרא נ"ב עד מקרא נ"ז) המפסקת בין מנין כל ישראל לבין מנין הלוי, והעירוני לומר יותר, דהא דלא הוזכר מניית הלויים ג"כ קודם פרשת חלוקת הארץ, היינו משום דבחלוקת הארץ כתיב (מקרא נ"ג) לאלה תחלק הארץ וגו' והיינו לנמנים, ואי היה שבט לוי נמנה קודם פרשת חלוקת הארץ היה מקום לטעות דאף שבט לוי הוא בתוך חלוקת הארץ.

כ"ו ס"ה. כי אמר ה' להם מות ימתו במדבר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון. מלישנא דקרא משמע קצת דאף משפחותיהם דיהושע וכלב לא נשארו, וצ"ב אמאי, והנה בשלמא יהושע הא אמרי' (מגילה י"ד ב') דבנים לא היו לו (וע"ש ג' ב' תוד"ה מלמד דכ' הטעם לכך דלא הוה ליה בנים) רק בנות היו לו והרי לא נגזרה גזירת המרגלים שלא יכנסו לא"י רק על הבנים ולא על הבנות כדפרש"י בקרא דידן וא"כ עליהן לא קאי קרא דידן וודאי נשארו, אבל לענין משפחות כלב בן יפנה עדיין יל"ע אי נימא דהוה ליה בנים אמאי לא נכנסו, והנה כלב בעלה דמרים הוה וחור בנה של מרים וכלב היה כדאמרי בגמ' (סוטה י"א א') וכדפרש"י משפטים כ"ד י"ד יעו"ש), והרי את חור הרגו בעגל כדפרש"י כי תשא ל"ב ו' ושם לא היו לו עוד בנים עד שנגזרה גזירת המרגלים והוה ליה בנים אח"כ ולא היו בכלל הגזירה, ואחר שנכנס לא"י התחתן שוב עם בתיה בת פרעה כדאמרי' (מגילה י"ג א') יעו"ש ואולי אז הוה ליה בנים.

(הנה) לכאורה כיון דנהרג חור בעגל נמצא דכלב ומרים ישבו אז שבעה על חור, ולפי"ז קצת ניחא החילוק דאילו במרגלים נלחם כלב עם המרגלים ואילו הכא לא מצינו שנלחם בערב רב (ויהושע לא היה בעגל אלא המתין בהר למשה רבינו ומשא"כ במרגלים דהיה שם) והיינו טעמא כי ישב שבעה על חור בנו, ואולי פחד שמא יהרגוהו כדאי' בתנחומא גבי אהרן שפחד שמא יהרגוהו ולא ישאר שום מנהיג עם ישראל עד שיבוא משה רבינו, ויל"ע).

כ"ז א'. ותקרבנה בנות צלפחד וגו'. שעדיין לא נישאו לאנשים כמבואר להלן מסעי ל"ו ו'.

כ"ז ב'. ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה פתח אהל מועד לאמר. פרש"י וז"ל לפני משה ולפני אלעזר מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן עכ"ל, יל"ה מה הרבותא דהא פשיטא דהיה בשנת הארבעים אחר פטירת אהרן כי רק בשנת הארבעים נצטוו על החלוקה כמבואר לעיל כ"ו נ"ב, והיה צווי החלוקה אחרי פטירת אהרן שהרי בחלוקה כתיב שם לאלה תחלק הארץ והיינו לפקודים שנפקדו קודם הצווי של החלוקה, וכבר בצווי של החלוקה כתיב לעיל (כ"ו א'- ב') ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר, שאו וגו', ומדלא כתיב ואל אהרן הכהן, ש"מ דאהרן כבר נפטר, וא"כ צ"ב מה הרבותא וכנ"ל, וצ"ב.

כ"ז ה'. ויקרב משה את משפטן לפני ה'. פרש"י וז"ל ויקרב משה את משפטן כו' ד"א ראויה היתה פרשה זו להכתב ע"י משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתב על ידן עכ"ל, והזכות היא אולי מפני שהן חיבבו את הארץ וכדפרש"י לעיל מקרא א' יעו"ש, ויל"ה דהא גם משה חיבב את הארץ כמבואר מכל מה שהתחנן ליכנס לא"י בפ' ואתחנן וכי ס"ד שחיבב פחות מבנות צלפחד והא ודאי שחיבב אף יותר מהן, וי"ל דגבי משה מילתא זוטרתא היא לחבב

את א"י אבל שבנות צלפחד אף שאינם בדרגתו דמשה עם כל זה כה יחבבו את א"י ה"ז דבר גדול מאד ולכן זכו.

כ"ז ז'. **כן בנות צלפחד דברת נתן נתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן.** פרש"י וז"ל כן בנות צלפחד דברת כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה עכ"ל, הנה לעיל (מקרא ה') כתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה' ופרש"י וז"ל ויקרב משה את משפטן נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי כו' עכ"ל, ומשמע דבלא זה שנטל עטרה היה ג"כ רואה את הכתוב במרום, ולפי"ז מש"כ רש"י מגיד שראתה עינם כו' לא למימרא דגנות הוא גבי משה ח"ו שהיה קטן בדרגה מבנות צלפחד ושבח גבי בנות צלפחד שהיו גדולים במדרגה ממשה, אלא רק מפני שנטל עטרה ע"כ לא ראה, אבל אי"ז בא לומר דשבח יתירה הוא לבנות צלפחד על משה רבינו.

עוד פרש"י וז"ל כן בנות צלפחד דברת יפה תבעו אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו עכ"ל, והנה יל"ה דהא קודם פרש"י וז"ל כן בנות צלפחד דברת כו' מגיד שראתה עינם כו' עכ"ל, וכיון שראו א"כ מה שייך לומר שהקב"ה מודה להם, והעירוני בזה"ל בלא שנטל עטרה היה מלמדה כשאר התורה שלומד מפי הקב"ה אבל לא ע"י שאלת בנות צלפחד ושאלה זו היא מסברא זו לא חשב משה וזהו שראתה עינן כו' ולכך שייך שפיר שהקב"ה יודה לדבריהם דסברתם אמיתי ונכונה וא"ש קושיא דבמסוך (ק' בתרייתא הכא) ע"כ.

כ"ז ט"ו. **וידבר משה אל ה' לאמר.** פרש"י וז"ל לאמר אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו עכ"ל, עיין לעיל בהעלותך י"ב י"ג רש"י ד"ה לאמר.

כ"ז ט"ז. **יפקד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה.** פרש"י וז"ל יפקד ה' כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיעה שעה שאתבע "צרכי" שיירשו בני את גדולתי כו' עכ"ל, יל"ה מהא דכתיב לעיל (מקרא ט"ו) וידבר משה אל ה' לאמר ופרש"י וז"ל וידבר משה אל ה' וגו' להודיע שבחן של צדיקים שכשנפטרינן מן העולם מניחין צרכן ועוסקין "בצרכי ציבור" עכ"ל, ושמה י"ל דחשב משה דצורך הציבור הוא בזה שבניו יירשו את גדולתו, והטעם דחשיב צרכיו כי ברא מזכה אבא, ויש לדחות דסו"ס זה גם צרכי משה וא"כ איך אפ"ל "להודיע" כו', ואולי י"ל דמה שעוסקין בצרכי ציבור אי"ז טעם לא להתעסק בצרכי משפחתן ורק בצורך עצמן ממש אינם עוסקין, ועוד י"ל להא דארז"ל (מד"ר) דשקול משה כנגד ישראל דלהכי צרכי ציבור היינו צרכי משה רבינו גופיה, ויש לדחות דא"כ אי"ז "מניחין" דצרכן שהרי צרכן זהו צרכי ציבור והרי צרכי ציבור לא מניחים, ועיין שפ"ח אות פ' ונחלת יעקב.

עוד יל"ה מהא דכתיב לעיל (חוקת כ' כ"ה) קח את אהרן ואת אעלזר בנו והעל אתם הר ההר ופרש"י וז"ל קח את אהרן בדברי ניוממים אמור לו אשריך שתראה כדרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך עכ"ל, וא"כ נמצא דהקב"ה כבר הודיעו למשה דהמנהיג אחריו לא יהא מבניו ואיך עתה מבקש על בניו, וי"ל דאדברא דוקא משום שידע כן לכך התפלל אולי תועיל תפלתו ובאמת הועיל לענין שיהושע צריך לאלעזר כדפרש"י להלן מקרא כ"א (עיין בדיבור הבא ל' רש"י) ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל חשב שתועיל תפלה ע"כ.

כ"ז כ"א. **ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה.** פרש"י וז"ל ולפני אלעזר הכהן יעמוד הרי שאלתך ששאלת שאין הכבוד הזה זו מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר עכ"ל, יל"ה מהא דכתיב לעיל (מקרא

ט"ז) יפקד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה ופרש"י וז"ל יפקד ה' כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיעה שעה שאתבע צרכי שיירשו "בני" את "גדולתי" כו' עכ"ל ומבואר ששאל משה שיירשו אותו עצמו ולא את בית אביו, והעירוני ליישב דמ"מ נחמה פורתא איכא בהא, אמנם י"ל דאדרבא מזה מוכח דמה שרצה משה שיירשו בניו את גדולתו לאו משום כבוד עצמו רצה כן אלא על כבוד בית אביו דאג. ועיין בגמ' (ב"מ נ"ט ב') ואף ר"ג כו' שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבוד כו', ויש לחלק דהתם עשה מחלוק' לכבוד השי"ת דאי לא לכבוד השי"ת אלא לכבוד בית אבא היה זה סותר כבוד השי"ת ומשא"כ גבי משה רבינו.

והנה יש לדקדק בלשון רש"י דכתב הרי שאלתך ששאלת כו', דהנה כתב בפירושו הגר"א למגילת אסתר (ז' א') וז"ל מה שאלתך כו' ומה בקשתך פי' מה שאלתך על עצמך ומה בקשתך על אחרים ותעש עכ"ל, ושם (ג') וז"ל נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי פי' שאלתי על עצמי שיתן לי נפשי ובקשתי על אחרים הוא עמי עכ"ל, והכא כיון שתפלת משה היה על בית אביו ולא על עצמו לכאורה א"כ היה רש"י צ"ל הרי בקשתך שבקשת, ואולי מוכח מזה כתי' קמא ולא כתי' בתרא שכתבנו למעלה.

עוד יל"ה מדכתיב לעיל (חוקת כ' כ"ה) קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אתם הר ההר ופרש"י וז"ל קח את אהרן בדברי ניהומים אמור לו אשריך שתראה כותרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך עכ"ל, וא"כ נמצא דכבר ראה משה שהכבוד לא זז מבית אביו שהרי כבר אז נהיה אלעזר לכה"ג, וי"ל דנהי נמי שראה באלעזר שנהיה כה"ג שהכבוד לא זז מבית אביו מ"מ כ"ז הוא ענין הכבוד של הכהונה אבל ענין הכבוד של המלכות עדיין לא ראה משה שהוא משיך אצל בית אביו כי יהושע נהיה למלך במקום משה ולא צאצא של לוי ורק עתה שיהושע שנטל המלכות הוא צריך לאלעזר (והיינו שלא לעזר גם לו יש חלק מהמלוכה) ראה משה שהמלכות שלו לא זז מבית אביו, כי אלעזר אחיינו של משה. (ועיין ברכות ס"ג

ב' ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתך כו' אמר רבא אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה כו').

בפרשיות הקרבנות – פכ"ח ופכ"ט.

הנה בכל המועדים מצינו שמקריבים ג' מיני קרבנות והמה פרים אלים וכבשים, אלא שיש מעט הפרשים במנינם וכך הוא:

בכל המועדים (מלבד סוכות וכדלהלן) מקריבין בשוה איל אחד ושבעה כבשים, ורק נשתנו קרבנות המועדים במין הפרים, דאילו בר"ח פסח ושבעות מקריבין שני פרים ואילו בר"ה יו"כ ושמיני עצרת מקריבין פר אחד. (והמנחות שוים בכל המועדים דבכולהו מביאין שלשה עשרונים לפר שני עשרונים לאיל ועשרון אחד לכבש, ועי' להלן).

מלבד סוכות שפרים מתחילין בהקרבת י"ג פרים ופוחת והולך עד יום השביעי של סוכות שאז מקריבין שבעה פרים, ואיל מקריבין בכל יום שני אלים וכבש מקריבין בכל יום ארבעה עשר כבשים.

עוד הפרשים יש בלישנא דקרא ונחלקן לב' ענינים הא' הדיוקים שבקרבנות והב' הדיוקים שבמנחות (ולאחמ"כ עוד קצת דיוקים במקראות בעזה"י) וכדלהלן:

א. הדיוקים שבקרבנות:

במין הפרים – בכל המועדים כתיב בשוה, והיינו, בר"ח פסח ושבעות כתיב הלשון 'פרים בני בקר שנים', ובר"ה וביו"כ כתיב הלשון 'פר בן בקר אחד', אמנם בשמיני עצרת כתיב רק הלשון 'פר אחד' לא כתיב פר 'בן בקר' אחד כמו בכולהו.

במין האיל – בכל המועדים כתיב 'איל אחד' מלבד בר"ח ופסח כתיב 'ואיל אחד'.

במין הכבשים – בר"ח ובר"ה ובשמ"ע כתיב 'כבשים בני שנה שבעה תמימים', וביו"כ כתיב 'כבשים בני שנה שבעה תמימים' יהיו לכם, ובפסח ג"כ כתיב ובהיפוך והיינו ושבעה כבשים בני שנה תמימים יהיו לכם. אמנם בשבעות כתיב רק 'שבעה כבשים בני שנה' וכמו הסדר דכתיב בפסח, אך

'תמימים' וכן 'יהיו לכם' לא נ' כאן רק נאמר בסוף הפרשה של שבועות עם עולת התמיד וצ"ב מ"ש. ואילו בסוכות אף שנאמר 'כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימים יהיו' מ"מ לא כתיב 'לכם'. ויל"ע.

ב. הדיוקים שבמנחות:

במין הפרים – בר"ח בשבועות ובסוכות כתיב שלשה עשרנים לפר 'האחד', ובפסח ובר"ה ויוה"כ כתיב 'לפר' בלי תיבת 'האחד' (וצ"ב דבשלמא ר"ה ויוה"כ ניחא כי הקריבו רק פר אחד, אבל פסח שהקריבו בו שני פרים וכשאר מועדים א"כ למה לא כתיב 'האחד'). ושמ"ע ל"כ בהדיא.

במין האיל – בר"ה כתיב שני עשרנים לאיל. בר"ח בשבועות וביוה"כ (ובסוכות) כתיב שני עשרנים לאיל 'האחד' (אך צ"ב למה לי 'האחד' והרי לא הקריבו יותר מאיל אחד. ובסוכות דכתיב לשני האלים לאיל האחד ניחא יעו"ש והבן). ובפסח כתיב שני עשרנים לאיל תעשו, והיינו ב' הפרשים משאר המועדים הא' דלא כתיב 'האחד' והב' דכתיב לאיל 'תעשו'.

במין הכבשים – בר"ח כתיב עשרן עשרון וגו' לכבש האחד. (וכתיב עשרן עשרון חסר ו', ומשא"כ בכל המועדים כתיב עשרון עשרון מלא ו'). ובשבועות ויוה"כ כתיב עשרון עשרון לכבש האחד 'לשבעת הכבשים'. ואילו בפסח ובר"ה כתיב באופן אחר ושונים ג"כ זה מזה דאילו בפסח כתיב עשרון עשרון 'תעשה' לכבש האחד לשבעת הכבשים, ואילו בר"ה כתיב 'ועשרון אחד' לכבש האחד לשבעת הכבשים, (ולא נאמר בו עשרון עשרון ב' פעמים כמו בשאר המועדים רק נ' 'ועשרון אחד'). ויל"ע.

דיוקים נוספים במקראות, ונחלקן לג' ענינים: הא', במה דכתיב ריח ניחח לה'. הב', במה דכתיב ושעיר עזים אחד לחטאת לה'. והג', במה דכתיב על עלת התמיד, וכדלהלן:

א. במה דכתיב ריח ניחח לה'.

בר"ח כתיב – ועשרן וגו' עלה ריח ניחח אשה לה'. **בפסח** כתיב – בתחילה, והקרבתם אשה עלה לה' פרים וגו', ובסוף כתיב, כאלה תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה ריח ניחח לה' על עלת התמיד יעשה

ונסכו (וכלל הכתוב כאן ב' הדברים הא' אשה ריח לה' והב' שזהו נוסף על עולת התמיד).

בשבועות כתיב – והקרבתם עלה לריח ניחח לה' פרים וגו'.

בר"ה כתיב – בתחילה, ועשיתם עלה לריח ניחח לה' פר וגו', ולבסוף כתיב, לריח ניחח אשה לה'.

ביוה"כ כתיב – והקרבתם עלה לה' לריח ניחח פר וגו'.

בסוכות כתיב – והקרבתם עלה אשה ריח ניחח לה' פרים וגו'.

ובשמ"ע כתיב – והקרבתם עלה אשה ריח ניחח לה' פר וגו'.

ומצינו בזה כמה חילוקים: הא', דבכל המועדים כתיב והקרבתם מלבד ר"ה דכתיב ועשיתם. הב', דבחלק מקומות כתיב לריח ניחח לה' ובחלק כתיב גם אשה, אלא גם במקומות שכתוב אשה בחלק מקומות זה כתיב קודם תיבות ריח ניחח לה' וחלק כתיב אחרי כגון בר"ח ובר"ה וכו"ל.

וע"ע הפרשים. ויל"ע.

ב. במה דכתיב ושעיר עזים אחד לחטאת לה'.

בר"ח כתיב – ושעיר עזים אחד לחטאת לה'.

בפסח כתיב – ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם.

בשבועות כתיב – שעיר עזים אחד לכפר עליכם (ולא כתיב הכא חטאת, עי' בעה"ט).

בר"ה כתיב – ושעיר עזים אחד חטאת לכפר עליכם.

ביוה"כ כתיב – שעיר עזים אחד חטאת.

בסוכות כתיב – ושעיר עזים אחד חטאת. ובסוכות גופיה איכא חילוקים, דבימים הראשון השני והרביעי כתיב – ושעיר עזים אחד חטאת וכו"ל. ובימים השלישי חמישי שישי ושביעי כתיב – ושעיר חטאת אחד. בשמיני עצרת כתיב – ושעיר חטאת אחד.

דוק ותשכח כל ההפרשים. ויל"ע.

ג. במה דכתיב על עלת התמיד.

בר"ח כתיב – על עלת התמיד יעשה ונסכו.

בפסח כתיב – מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד תעשו את אלה.

בר"ה כתיב – מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם כמשפטם.

ביוה"כ כתיב – מלבד חטאת הכפרים ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם.
בסוכות כתיב – מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה.
וכן בשמ"ע כתיב – מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה.
והנה עיקר ההפרש מצינו בפסח דכתיב עלת הבקר אשר לעלת התמיד.
וע"ע הפרשים בכאן. ויל"ע בכל זה.
ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי על כל הנ"ל בזה"ל, אין אנחנו יודעים רק מה שחז"ל גילו לנו.

פרשת מטות

ל' י"א.

ואם בית אישה נדרה או אסרה

אסר על נפשה בשבועה. פרש"י וז"ל ואם בית אישה נדרה בנשואה הכתוב מדבר עכ"ל, וכמו שהוכיח רש"י לעיל מקרא ז' יעו"ש.

ל' ט"ז.

ואם הפר יפר אתם אחרי שמעו

ונשא את עונה. פרש"י וז"ל ונשא את עונה הוא נכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין עכ"ל, קצת צ"ב למה צריך להאי קרא דידן, דהרי כבר כתיב (קדושים כ' ט"ו) ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרגו ופרש"י וז"ל ואת הבהמה תהרגו אם אדם חטא מה בהמה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל ק"ו לאדם שידוע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחבירו לעבור עבירה כו' עכ"ל (וע"ע לעיל בלק כ"ב ל"ג רש"י ד"ה ואותה החייתי), וא"כ למה לי קרא הא סברא הוא.

ל"א ב'.

נקם נקמת בני ישראל מאת

המדינים אחר תאסף אל עמך. פרש"י וז"ל מאת המדינים ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא ואל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם ד"א כו' עכ"ל, הגה לעיל (בלק כ"ב ד') כתיב ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו וקהל את כל סביבתנו כלחך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא ופרש"י וז"ל אל זקני מדין והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב שבא מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו נתגדל במדין נשאל מהם מה מדתו אמרו להם אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו עכ"ל, ולכאורה מלשון רש"י דכתב אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם משמע

דמדין ג"כ היו יראים ולהכי הסכימו לעשות שלום עם מואב, וא"כ איך שייך לומר שהמדינים נתעברו על ריב לא להם, וצ"ל דבאמת אף מדין פחדו אלא דמ"מ המואבים פחדו יותר וכפי שמצינו שהמואבים הלכו אצל זקני מדין ולא זקני מדין הלכו אצל מואב, ויש לדחות ראייה זו (וכפי שמצינו כו') דכיון שבא מדין על מואב במלחמה א"כ אין זה דין שילכו מדין אצל מואב להשלים אלא בהיפוך צריך היה להיות, והעירוני דבמדב"ר (בלק פ"כ אות ד', וכן בילקוט כאן) מבואר דאף מדין פחדו אמנם לא פחדו שישאל יהרגו אותם עתה, אלא פחדו שאחר שישאל יהרגו את מואב יבואו להלחם גם עמם, ומחמת יראה זו לבד לא היו עוזרים מדין למואב, ומה שעזרו למואב כבר עתה ה"ז מפני שנתעברו על ריב לא להם.

ל"א י"ג.

ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל

נשיאי העדה לקראתם אל מחוץ למחנה. פרש"י וז"ל ויצאו משה ואלעזר הכהן לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה עכ"ל, ולעיל (מקרא י"א) כתיב ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח באדם ובבהמה ופרש"י וז"ל ויקחו את כל השלל וגו' מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות כו' עכ"ל, וכן פרש"י שה"ש ד' ב' יעו"ש, וצ"ל דמש"כ רש"י שם שהיו כשרים וצדיקים קאי על אותם שיצאו ונלחמו דוקא אבל נערי ישראל לא היו במלחמה שם, וכן משמע בפרש"י שם. ודוחק דהא במקראות משמע דהיו אותם האנשים ולא אחרים.

ל"א י"ט.

ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת

ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם. פרש"י וז"ל כל הרג נפש ר"מ אמר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחיבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או יכול אפילו

זרק בו חץ והרגו ת"ל וכל נגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע ע"י חבורו אף הורג ע"י חבורו עכ"ל, הנה לכאורה ה"ז קאי גם על הא דכתיב לעיל (מקרא ז') ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה ויהרגו כל זכר, דלכאורה ויהרגו כל זכר היינו ע"י חרב, דהא כתיב לעיל (מקרא ח') ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם וגו' ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, ופרש"י (לעיל מיניה מקרא ו') וז"ל וכלי הקדש זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתיב על חלליהם בספר יהושע עכ"ל, ומבואר דמלכי מדין לא מתו ע"י חרב כי מסתמא מתו ע"י הנפילה כשנפלו מן האויר ורק בלעם מת ע"י חרב (א"כ נימא שנפלו מן האויר והרגום כשהגיעו למטה), ומסתברא דמלכי מדין היה זה הדבר שלא כדרך שנעשה אצל כל מי שנהרג כי רק אותם בלעם הפריח, וא"כ הא דכתיב ויהרגו כל זכר היינו נמי בחרב כמו בלעם, והא דלא כתיב בכולם בהדיא שמתו ע"י חרב, כי רצה הכתוב להדגיש הענין המיוחד לזה שבלעם נהרג בחרב כדפרש"י שם ד"ה בחרב, וא"כ ההורגים שם ג"כ צריכים ליטהר, כי הרגו בדבר המקבל טומאה והיינו בחרב, מיהו אי"ז מוכרח כי אולי הרגו את מדין ע"י חצים וא"כ לא נטמאו.

עוד יל"ה למה הוקדם כלב ליהושע שהרי יהושע היה זקן יותר מכלב כמש"כ לעיל שלח י"ג ד' יעו"ש, וי"ל משום דכלב היה משבט יהודה ויהושע היה משבט אפרים וכמבואר לעיל ר"פ שלח ויהודה קדם לאפרים בשנים ולכן הוקדם כלב שהיה מיהודה ליהושע שהיה מאפרים, והעירוני ליישב עוד דשמא כלב חשב יותר "מלא אחרי ה'" כיון שהוא מעצמו לא הלך אחר המרגלים ומשא"כ יהושע ע"י ברכת משה רבינו ולכן נזכר הממלא אחרי ה' יותר הראשון וע"ל פ' שלח.

ל"ב ט"ז. ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו. פרש"י וז"ל נבנה למקננו פה חסים על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואח"כ גדרות לצאנכם עכ"ל, ובאמת אחר שאמר להם משה כן כדלהלן (מקרא כ"ד) דכתיב בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצאנכם וגו', כן אמרו גם הם וכדכתיב להלן (מקרא כ"ו) טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד, והרי שהקדימום לבהמות.

ואין להקשות ממה דאמר' (סוטה י"ב א') צדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם, דה"מ מגופם אבל לא מבניהם ובנותיהם.

ל"ב כ"ד. בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצאנכם והיצא מפיהם תעשו. יש לדקדק מהו בנו "לכם" והרי הם עצמם יוצאים למלחמה לכיבוש הארץ, ובשלמא ערים "לטפכם" וגו' ניחא כי הם נשארים ולהם זה מיועד אבל בני גד ובני ראובן עצמם היוצאים מה שיידך בהו "לכם", וי"ל דלכם היינו לצרכיכם כמו שמצינו גבי יעקב אבינו פ' ויצא כ"ח ט"ו ברש"י ד"ה דברתי לך "לצרכך" ועליך כו' יעו"ש, ועוד י"ל דבא לומר דאף שאתם עצמכם לא תהיו שם עד אחר הכיבוש עכ"ז זה חשיב לכם כבר מעתה כי בלא זה לא יוכלו דורותיהם להמשיך להתקיים ולכן זה חשיב לכם, ועוד י"ל דה"פ בנו

ל"ב י"ב. בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון כי מלאו אחרי ה'. פרש"י וז"ל הקנזי חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל עכ"ל, היינו שכלב היה חורגו של קנז, וחורגו היינו בן אשתו כדפרש"י סנהדרין כ"ז ב' (וכן פרש"י סוטה י"א ב') כי אשתו של קנז היא אמו של כלב שנשאת לקנז אחר שנפטר יפונה כדכתיב בשפ"ח הכא, וילדה לו אמו של כלב מבעלה השני והיינו קנז את עתניאל, ויל"ה למה נקרא הקנזי ע"ש בעל אמו, ואולי משום שגדל אצלו נקרא כן בפי הכל וכיון שנקרא כן בפי הכל לכן אף הכתוב אמר כפי שהיה נקרא בפי הכל.

י"ה מנין לפרש דהא דכתיב ויקראו בשמת וגו' קאי רק על נבו ובעל מעון והרי יש עוד מקומות הנזכרים במקראות ל"ד ל"ז, וגבי הא דכתיב ואת שבמה לא שייד להקשות כן כי שבמה נאמר אחרי דכתיב מוסבות שם, וי"ל דכיון דכתיב ויקראו בשמת ע"כ דמה דכתיב מוסבות שם קאי רק על נבו ובעל מעון דאל"כ נמצא כפילות דלמה לי ויקראו בשמות מאחר דכבר כתיב מוסבות שם ואע"כ דויקראו בשמות קאי על שאר הערים מלבד בעל מעון ונבו שהם היו מוסבות שם.

לכם והיינו שאתם תבנו ומה תבנו ערים לטפכם וגדרת לצאנכם.

ל"ב ל"ה. ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם ואת שבמה ויקראו בשמת את שמות הערים אשר בנו. פרש"י וז"ל ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם נבו ובעל מעון שמות עבודת כוכבים הם והיו האמוריים קורים עריהם ע"ש עבודת כוכבים שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר עכ"ל,

פרשת מסעי

ל"ג ד'.

ומצרים מקברים את אשר הכה

ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים. הנה לעיל (מקרא ג') כתיב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים, ויל"ה דכיון דכתיב ומצרים מקברים והיינו שטרודים בעסק קבורת מתיים א"כ איך יתכן לומר שיצאו בני לעיני כל מצרים, ואולי לכן פרש"י וז"ל ומצרים מקברים טרודים באבלם עכ"ל והיינו באבלם ולא בעצם קבורת מתיים, אמנם יש לדחות ממה דכתיב (שלח י"ג ל"ב- ל"ג) ויצאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות, ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם ופרש"י וז"ל אוכלת יושביה בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתיים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו כו' וכן היינו בעיניהם שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים עכ"ל (וחזינן התם גודל הנס שאע"פ שזה דבר משונה אפי"ה היו טרודים באבלם ולא הלכו לראות נמלים אלו) ונמצא מבואר דמה שהיו עסוקים בקבורת מתיים זה נקרא טרודים באבלם, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, ואולי יתכן ליישב ע"פ הא דאמר' (ברכות ט' א') דשיעבוד מצרים נגמר בלילה ויצאו ממצרים ביום יעו"ש (ועיין רש"י דברים ט"ז א') ולפי"ז י"ל דהא דכתיב לעיני כל מצרים היינו ביום והא דכתיב ומצרים מקברים היינו בלילה, ועוד י"ל דלעיני כל מצרים היינו שאע"פ שידעו מצרים שבנ"י יוצאים לא היה בהם יכולת לעכב ולא לעיני ממש. ועיין שפ"ח אות ו'.

ל"ג מ'.

וישמע הכנעני מלך ערד והוא

ישב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל. פרש"י וז"ל וישמע הכנעני ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה שנתסלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות

להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה עכ"ל, אף דמבואר בגמ' (תענית ט' א') דאחר שנתסלקו ענני כבוד מפני פטירת אהרן חזרו הענני כבוד בזכות משה, מ"מ צ"ל דהיה איזה פסק זמן דאל"כ היאך ידעו שעד עתה הי' הענני כבוד בזכות אהרן, ורק ע"י אותו פסק זמן ידעו (ועמש"כ בזה לעיל חוקת כ"א ה' בעזה"י).

ל"ג נ"ג.

והורשתם את הארץ וישבתם

בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה. יל"ה למה לא כתיב הכא והורשתם את יושבי הארץ מפניכם וישבתם בה וגו' וכמו דכתיב לעיל (מקרא נ"ב) והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם וגו' וכמו דכתיב נמי להלן (מקרא נ"ה) ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם וגו', וי"ל דהכא (מקרא נ"ג) איירי הכתוב על הארץ עצמה וכדפרש"י הענין שאז תוכלו להתקיים בה ולא על יושביה, ומשא"כ במקראות הנ"ל דאיירי על היושבים בה ולא על הארץ עצמה, ושו"מ דבשפ"ח אות נ' מבואר דלא כתי' זה וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, וצ"ב.

ל"ה ו'.

ואת הערים אשר תתנו ללויים

את שש ערי המקלט אשר תתנו לנוס שמה הרצה ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר. יל"ה דכיון דערי מקלט ה"ז מקום לרוצחים א"כ במה זה נחשב שקבלו הלויים עוד שש ערים, וי"ל דמ"מ עדיין קבלו עבור כל עיר אלפים אמה אלף הפנימיים למגרש ואלף החיצוניים לשדות וכרמים וכמבואר ברש"י לעיל מקרא ד', ועוד י"ל דאה"נ היו אותם ערים גם מקום מגורי הלויים וגם מקלט לרוצחים ונחשב שקבלו כי מ"מ דרו שם, וההבדל בין ו' ערים לשאר מ"ב ערי הלויים עיין מכות י' א', ועיין שם י"ג א' פלוגתא דתנאי אי מעלין שכר ללויים או לא, ועכ"פ למ"ד מעלין מבואר דהוי של הלויים ממש.

עוד יל"ה דהא להלן (מקרא י"ד) כתיב את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו

הרבה שם. ועיין רמב"ן וד' זקנים מבעלי התוס' ושפ"ח אות ת' ועיין מכות ט' ב' תוד"ה בגלעד.

ל"ה ט"ז. ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח
הוא מות יומת הרצח. פרש"י וז"ל ואם בכלי ברזל הכהו אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמסת דימות בה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית כל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו כו' עכ"ל, כתיב (יתרו כ' כ"ב) ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה ופרש"י וז"ל ותחללה הא למדת שאם הנפת ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך כו' עכ"ל, והנה כיון שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם שייך להבין דלכן הברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט.

ל"ה ל"ד. ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל. פרש"י וז"ל אשר אני שכן בתוכה שלא תשכינו אותי בטומאתה, כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל אף בזמן שהם טמאים שכינה שרויה ביניהם עכ"ל, וכן מצינו בהא דכתיב (אחרי מות ט"ז ט"ז) וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם ופרש"י וז"ל השוכן אתם בתוך טומאותם אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם עכ"ל, והשי"ת יזכנו ויערה עלינו ממרום שפע של טהרה ויזכנו לתחיית המתים בקרוב בימינו וישרה שכינתו בתוכינו במהרה בימינו אמן.

בארץ כנען ערי מקלט תהיינה, והנה מעבר לירדן היו שבט גד ושבט ראובן וחצי שבט מנשה וכדלעיל, וא"כ נמצא דהלוים לקחו מהם מקום רב אע"פ שהם היו מעט, מה שלא היה כן אצל שאר שבטים שהרי שלש ערי מקלט הנותרים בארץ כנען התחלקו (במקומות גדולים יותר דהיינו) אצל שבטים יותר ונמצאו אלו השבטים פחות נחסרים, ואין זו קושית רש"י להלן מקרא י"ד, כיון שק' רש"י היא למה הוצרכו לכה הרבה ערי מקלט בעוד שאינם הרבה נפשות יעו"ש, ומה דאנו כתבנו להק' היינו למה הוצרכו להפסיד ממקומם, ושמא י"ל דזה משום דנפיש רוצחים, והעירוני ליישב עוד דשמא מעיקרא קבלו בני גד ובני ראובן וחצי מנשה מקום גדול יותר כדי שיוכלו להפריש מקום גדול לערי מקלט ואחר ההפרשה חזרה להיות חלוקת כל השבטים שוה.

ל"ה י"ד. את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה. פרש"י וז"ל את שלש הערים וגו' אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי הוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפיש רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם עכ"ל, יל"ה דגלות ה"ז רק לרוצחים בשוגג וא"כ מה שייך לומר דנפיש רוצחים, ואולי י"ל דנפיש רוצחים זהו גם במזיד וגם בשוגג, והיינו דהנה בני גד ובני ראובן הם שקבלו את גלעד (דלעיל פ' מטות) והיו גבורי מלחמה (כדלעיל ל"ב י"ז ערש"י) וכיון שכן במזיד פשיטא שהיה יכול להיות מצוי כיון שהיה להם כלי זין מצוי ואם אחד נתערב על חבירו יתכן שהרגו במזיד מפני הכלי זין שהיה מצוי אצלם מאד, והשוגג שייך כיון שיתכן שהתאמנו בכלי המלחמה או שעבדו עמם לצורך דברים אחרים וכיון שהם כלים מוסכנים א"כ שייך שיהיה ג"כ שוגג

מאור אהרן

דברים

פרשת דברים

א' א'. אלה הדברים אשר דבר משה

אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב. פרש"י וז"ל במדבר שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו', בערבה בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב, מול סוף על מה שאמרו בים סוף בבואם לי"ס שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעים מתוך הים כו', בין פארן ובין תפל אר"י כו' שתפלו על המן שהוא לבן ואמרו נפשנו קצה בלחם הקלקל ועל מה שעשו במדבר פארן ע"י המרגלים, וחצרת במחלוקתו של קרח ד"א כו', ודי זהב הוכיח על העגל שעשו בשביל רוב הזהב שהיה להם שנאמר כו' עכ"ל.

יש להבין למה לא נאמר כסדר המקרים שהיו וכגון העגל שהיה קודם מחלוקתו של קרח וא"כ הו"ל קודם ודי זהב ואח"כ וחצרת, ועי' תרגום אונקלוס ותרגום יונתן ב"ע.

ומש"כ רש"י ודי זהב כו' בשביל "רוב" הזהב כו', י"ל הכונה להא דפרש"י (שה"ש א' י"א) דביזת הים שהי' של זהב הי' גדולה מביזת מצרים שהי' של כסף.

פרש"י וז"ל אלה הדברים לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל עכ"ל, יש מקשין שהרי מצינו עוד פעמים שמשא רבינו הוכיח בפירושו ומאי שנא מהכא שסתם מפני כבודן של ישראל ע"כ, וי"ל דהכא שאני דכיון שהזכיר את כל המקומות שהכעיסוהו יחד בפעם אחת בלא הפסק בין מקום שהכעיסו למקום נוסף שהכעיסו, לכן אין זה כבודם של ישראל לפרטם יחד והזכירם יחד רק ברמז. וכן משמע לשון רש"י. וכעין זה כתבנו בר"פ שלח יעו"ש, והבן. שוב נמצא דכ"כ בשפ"ח אות ב' יעו"ש. ועיין בכלי יקר.

הנה מתיבת במדבר הרי זה דברי תוכחות כדפרש"י וכן"ל, והרי סיום דברי תוכחות אלו הרי זה בסוף מקרא ב', דאילו במקרא ג' כבר כתיב ויהי בארבעים

שנה וגו', ובאמת יל"ה למה חזר הכתוב לומר ויהי בארבעים שנה וגו' אחר שכבר כתיב במקרא א' אלה הדברים, והו"ל הכי, אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש ככל אשר צוה ה' אתו אלהם, ולהתחיל הדברים שאמר ברמז ולהמשיך הדברים שאמר מפורט יותר, ולמה נכפלו הכתובים, וי"ל דמה שהוכיחן משה במדבר בערבה וגו' עד סוף מקרא ב', היה זה תוכחות שמשה אמרה מעצמו ולא משום שנצטוו (ולכן ג"כ אמר ברמז), ומה שהוכיחן (להלן מקרא ו') ה' אלקינו וגו', היה זה מפני שנצטוו כדכתיב במקרא ג' ככל אשר צוה אתו ה' אלהם, ולהכי נכפלו הכתובים. ועיין בזה בכלי יקר ד"ה ונראה.

א' ד'. אחרי הכתו את סיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות אדרעי. יש לדקדק דהו"ל אשר יושב ל' עבר ולא יושב ל' הוה שהרי כבר הרגום ואינם, ואולי אי"ז מתיחס למלכים אלא למקומות והיינו מקום האמרי שיושב במקום חשבון ולא שסיחון יושב כעת בחשבון וכן הבשן שיושב בעשתרות באדרעי ולא שעוג עצמו יושב בעשתרות באדרעי. ועמש"כ בזה חוקת כ"א ל"א.

יל"ה דהא אחרי שהכה משה את סיחון ואת עוג מלך הבשן נתרחשו עוד הרבה דברים, דמלחמת סיחון ועוג הם בסוף פ' חוקת, ואח"כ היה כל הענין עם בלעם בפ' בלק, והיה צ"ל גם, ואחר כל המעשה של בלק ובלעם וכיו"ב וכו', וא"כ למה כתיב רק אלה הדברים וגו' אחרי הכתו וגו' והרי היו עוד דברים, ויתכן דזהו מה דפרש"י הכא וז"ל אחרי הכתו אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה הטיב לנו שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן עכ"ל, והיינו דאה"נ באמת נתרחשו עוד הרבה דברים גם

הציווי כאן הוא (לעיל מקרא ז') פנו וסעו לכם וגו', ולמה נכנס כאן באמצע הענין הזה דלא אוכל לבדי וגו'.

כתב הרמב"ן דכל פרשה זו עד סוף מקרא י"ח, הרי זה מה שהציע יתרו למשה בר"פ יתרו (וכ"כ הרמב"ן להלן מקרא י"ב, וכ"כ המלבי"ם פ' יתרו), וכ' הרמב"ן הטעם למה לא הזכיר משה כאן שזה הצעת יתרו, וז"ל, ולא הזכיר משה עצתו בכאן ולא אמר דבר בשם יתרו אשר אמר (פ' דבר בשם אומר) ונראה בעיני שלא רצה להזכיר במעמד כל ישראל לענותו, או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח ויתכן שהטעם מפני שנמלך בשכינה וע"פ הגבורה נעשה הענין ההוא, עכ"ל הרמב"ן.

והנה הטעם הא', צ"ב מהו לענותו, ובס' טוב ירושלים על הרמב"ן הביא בשם כסף מזוקק דהגירסא היא בגלל עניויותו פ' בגלל הענוה שלו, ופירש, שמצדו היה יכול לשפוט את ישראל בעצמו אלא ששמע בקול חותנו (ועוד כ' שם, ובפ' הטור הגירסא "לגנותם" כלומר שלא הבינו מעצמם את מה שאפילו נכרי הבין מיד, ויש להעיר דק"ק לומר כן על דור דעה) יעו"ש,

ולכאורה היינו, דמה שמשה רבינו שמע לעצת יתרו זה גופא מצד ענותנותו, כי בלא הענוה לא היה עושה עצת יתרו והיה ממשיך כמו שעשה עד עצת יתרו, אלא דא"כ קשיא טפי היכי קאמר משה הכא לא אוכל לבדי שאת אתכם, דמשמע שלפי האמת אינו יכול לשאת לבדו אותם, וע"ז קאמר הרמב"ן דמה שאמר הכא לא אוכל וגו' ה"ז מצד ענותנותו והיינו שאם יזכיר הכא שיתרו אמר לו ה"ז כמו שהוא מזכיר על עצמו שהוא עניו בזה שאומר שרק מצד יתרו עשה כן אבל באמת היה יכול לשאת לבדו, ולכן אמר הכא לא אוכל לבדי וגו' דמשמע שמה שעשה אז ה"ז משום שבאמת לא יכול לשאת לבדו, ואע"פ שאינו אמת.

אך פ' לכאורה זה צ"ב דכי בשביל עניויותו לא אמר אמת ח"ו לומר שלא היה יכול לשאת לבדו והרי אליבא דאמת היה יכול לשאת לבדו וכנ"ל, וי"ל דמותר לומר שקר משום ענוה וכדפרש"י בב"מ (כ"ג ב') וז"ל, במסכת יש בידך מסכת פלוני סדורה

לאחר מלחמת סיחון ועוג, ומה שכתוב רק אחרי הכתו את סיחון וגו' ואת עוג וגו' ותו לא, ה"ז מפני שהיה למשה ענין להוכיחן דוקא אחרי שכבר הפיל את סיחון ועוג, אלא דלא הספיק להוכיחם ממש אחרי שהפיל את סיחון ועוג (שהרי בתוכחות משה מזכיר משה גם את פעור, ופעור היה זה אחרי בלק ובלעם, ובלק ובלעם היה אחרי סיחון ועוג וכדפרש"י ר"פ בלק יעו"ש, ולכן א"א לומר דהוכיחן ממש אחרי שהפיל את סיחון ועוג בעוד מעשה של בלק ובלעם והבן). אבל היה ענין למשה שעכ"פ לא להוכיחן קודם שהפיל את סיחון ועוג, ולכן כתיב אחרי הכתו את סיחון וגו' ואת עוג וגו' ותו לא. ועיין ספורנו.

א' ו'. **ה' אלקינו דבר אלינו בחורב**
לאמר רב לכם שבת בהר הזה. קצת יש לדקדק מהו דבר אלינו ל' רבים דהו"ל דבר אלי ל' יחיד, ואולי משום שהתחיל ה' אלקינו וסיים רב לכם לכן אמר אלינו, ואולי משום ענותנותו כלל עצמו עם כלל ישראל, אך לדרך זו צ"ב למה דווקא הכא כלל עצמו.

א' ח'. **ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם.** יש לדקדק מהו ראה ל' יחיד, ולכאורה הו"ל ראו ל' רבים וכמו שכתוב לעיל (מקרא ו' ז') ה' אלקינו דבר אלינו וגו' פנו וסעו וגו' וכן כמו שכל כאן באו ורשו וגו'. ועיין בעה"ט. ועיין אוה"ח הק'.

א' ט'. **ואמר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם.** פירש"י וז"ל ואמר אליכם בעת ההיא לאמר מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה כו' עכ"ל, וקרא ה"פ, ואמר אליכם בעת ההוא, שמצווי השי"ת איני יכול לבדי שאת אתכם, ואף אם הנני רוצה, וכמו שפרש"י להלן מקרא י"ב ד"ה איכה. ושוב נמצא כן בהדיא בשפתי חכמים אות י'.

קצת צ"ב דלכאורה היה צ"ל הכא מיד אחר מקרא ח', הא דכתיב להלן (מקרא י"ט) ונסע מחרב וגו', שהרי

בגירסא או לאו ואע"פ שסדורה היא לא יאמר לו לאו ומדת ענוה היא, עכ"ל.

ובדוחק היה אפשר לומר דכונת הרמב"ן הכי, דהא דכתיב לא אוכל לבדי שאת אתכם, היינו שבאמת לא היה יכול, ומה שלא היה יכול, היה זה מצד שהיו טרחנים אפיקורסים ורוגנים, וכדפרש"י להלן מקרא י"ב, אבל בלא שהיו טרחנים וכו' ודאי היה יכול לשפוט לבדו, והרי יתרו לא ידע שהיו טרחנים וכו' ואעפ"כ אמר למשה שיעשה כן, ולכן שפיר דלא הזכיר כאן משה את יתרו, רק התם ב' יתרו, כי מה ששמע שם בקול יתרו ה"ז משום ענותנותו, כיון דאליבא דאמת יתרו לא צדק בעצתו, כי מה שאמר יתרו היה אפילו אם הם לא היו טרחנים ורוגנים וכו', ואילו משה רבינו בלא מה שהיו טרחנים ורוגנים לא היה עושה כן, ונמצא דמה שכתוב בתורה שמשה שמע בקול יתרו ה"ז כאילו ששמע בקול יתרו, והיינו, דשמע לעצתו אבל לא מטעמא דיתרו אלא מטעם זה שהיו טרחנים ורוגנים, וזהו בגלל עניויותו, והיינו ששמע בקול יתרו מבלי להגיד לו שעושה כן מטעם אחר והוא לא צדק בדבריו.

[אלא דא"כ צ"ב הכי, דכיון שמשה רבינו שמע לעצת יתרו מפני עניויותו ובאמת מצדו לא הי' עושה כן (רק מצד שהיו טרחנים כו' הי' עושה כן ולא משום עצת יתרו) א"כ למה נענש על מה שאמר (להלן מקרא י"ז) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתי וכדפרש"י (הכא, ובפ' פנחס כ"ז ה'), והרי כך יתרו אמר לו כמב' ב' יתרו (י"ח כ"ב) והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך וגו', ולהלן מיניה (שם כ"ד) וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר, ולהלן מיניה (שם כ"ו) את הדבר הקשה יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפטו הם, וכיון שכן, למה נענש על שאמר והדבר אשר יקשה מכם וגו' והרי עשה כן מצד ענותנותו לפי הצעת יתרו. וביותר קשה שהרי הדברים הקשים היו באים אליו גם קודם עצת יתרו שהרי עצת יתרו היא רק לענין דברים הקלים יותר שישפטו השרים החדשים וכמב' ברמב"ן הכא ובמקראות ב' יתרו וכנ"ל, ולמה נענש. וצ"ב].

ושמא נמי לכן כתיב ב' יתרו (י"ח כ"ז) וישלח משה את יתרו חתנו וגו', והיינו כי מצד עצמו לא רצה לעשות כעצת יתרו, ואולי אחר ששלח את יתרו החזיר הדבר לקדמותו שרק הוא שפט, אבל יש לדחות דסו"ס היה משה עושה כן מצד שהיו טרחנים וכו', וא"כ ודאי שלא החזיר הדבר לקדמותו, אלא השאיר כמו שכבר עשה שמינה שרים חדשים שישפטו גם הם.

ועדיין דברי הכסף מזוקק הנ"ל צ"ב דהא פרש"י (ד"ה ואמר) דזהו היה צווי ה', ולא מעצמו עשה כן וכ"ש שלא משום עצת יתרו עשה כן, ואולי רש"י והרמב"ן פליגי בזה ויל"ע. ועיין להלן פסקה ד"ה ויותר.

ועוד צ"ב דאם האמור ב' ידין זהו האמור ב' יתרו וכתבאר, א"כ למה לא פרש"י ב' יתרו ע"פ את הדבר הקשה יביאון אל משה וגו' שנענש ע"ז, ומאי שנא מהכא פ' דברים (להלן מקרא י"ז) דפרש"י כן, וי"ל דמקרא ב' יתרו כתוב המציאות שהי' והיינו שהדברים הקשים הביאו למשה, אבל לא כתוב שמשה אמר להם, ולכן שם לא פרש"י שנענש ע"ז.

ואולי לכן פרש"י ב' פנחס (כ"ז ה') ד"א ראוייה היתה כו', והיינו משום דלפי' קמא שם נענש משה קשה למה הוצרך ליענש ע"ז וכנ"ל.

וטעם הב' שכתב הרמב"ן, או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח כו', היינו שאם יצטרך להזכיר את יתרו יצטרך לומר שהוא חותנו כי מנין להם לדעת מי הוא יתרו, ובפרט שהיו טרחנים כו' כדפרש"י להלן מקרא י"ב, ולכן לא הזכיר את יתרו שנתן העצה, והנה משמע שהדור שלפני ידעו מהאשה הכושית שלקח וזהו ע"י שנתעכבו ז' ימים עד שנתרפאה מרים הנביאה כמב' ב' בהעלותך.

ועצם דברי הרמב"ן ה"פ, שלא יהיה לכבוד למשה רבינו שיזכיר לדור הזה אותו דור חדש שהם בני ובני בני דור המדבר שנתחייבו כליה, אות הדבר הזה שגירש את אשתו וכדפרש"י (בהעלותך י"ב א') וז"ל כי אשה כושית לקח ועתה גרשה עכ"ל, [מיהו אם זו כונת הרמב"ן, צ"ב כונתו במה שכתב ויתכן הטעם כו', דבשלמא אם זה טעם למה גרשה ניחא (ועדיין ק']

מהו ויתכן הטעם כו' והרי זה באמת הטעם כמ"ש חז"ל שבת פ"ז א' ובאדר"נ פ"ב יעו"ש, והו"ל הטעם כו' בלי ויתכן כו') אבל עתה שבא הרמב"ן ליתן טעם למה זה לא כבוד למשה רבינו, ק', דאדרבה איזה כבוד יש גדול מזה שנמלך בהקב"ה ועשה ע"פ הגבורה.

ואולי כונת הרמב"ן, שמשה רבינו פחד שהדור הזה יערערו על דבר זה שגירש את אשתו, ושלא יקרה אשר קרה למרים, ואמרו חז"ל (סנהדרין ק"א, ועי' שמיה"ל שער הזכירה פט"ז) המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה ויוכל להיות מזה רעה לדור כולו. ואף דאי"ז נכנס בל' הרמב"ן מ"מ יתכן לומר את עצם אפשרות זו].

ויותר נראה דמש"כ הרמב"ן ויתכן שהטעם כו' היינו טעם שלישי למה לא הזכיר כאן משה את יתרו, והיינו משום שהיה ציווי ה' וזהו כדפרש"י בד"ה ואמר יעו"ש.

א' י"א. ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם **ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם.** פרש"י וז"ל יוסף עליכם ככם אלף פעמים מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמר להם זו משלי הוא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם עכ"ל, נמצא דמשה רבינו הקדים ברכתו לברכת הקב"ה, ושמא י"ל דכיון דברכת הקב"ה כבר הי' ידועה להם וא"כ בזה משה לא חידש להם בזה עתה דבר לכן לא הקדים זאת הברכה רק מה שחידש להם עתה היינו ברכתו הקדים להם, ועוד י"ל דמשה רבינו כלל לא חשב לומר להם עתה את ברכת הקב"ה אלא את ברכתו לחוד, רק כיון שטענו עליו מה שטענו כדפרש"י, לכן חזר על ברכת השי"ת וכדפרש"י, ויתכן דטענו עליו מצד שהיו טרחנין אפיקורסים ורוגנים כדפרש"י להלן מקרא י"ב.

א' י"ב. איכה אשא לבדי טרחכם **ומשאכם וריבכם.** פרש"י וז"ל איכה אשא לבדי אם אומר לקבל שכר לא אוכל, זו היא שאמרתי לכם לא

מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה עכ"ל, כלומר [שהקב"ה אמר למשה לעשות כן] מפני שהיו טרחנים אפיקורסים ורוגנים (כדפרש"י על טרחכם ומשאכם וריבכם), ויל"ה דהא לעיל (מקרא ט') כתיב ואמר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם ופרש"י וז"ל [ואומר אליכם בעת ההיא לאמר מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה], לא אוכל לבדי שאת אתכם אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל כו' אליו כך אמר להם ה' אלקיכם הרבה אתכם והגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים כו' עכ"ל, ומבואר דאין זה מפני טרחכם ומשאכם וריבכם אלא מפני שנתן העונש על הדיינים. ועיין לבוש האורה עה"פ ואמר אלכם וגו'.

א' י"ג. **הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם.** פרש"י וז"ל אנשים וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים עכ"ל, וכ"ה בתנחומא שלח ד' יעו"ש, יל"ה דהא להלן פרש"י וז"ל וידעים לשבטיכם שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מיהו ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידעים לשבטיכם עכ"ל, ולכאורה וידעים לשבטיכם זהו אנשים צדיקים כל' רש"י "ואם הגון הוא" והגון פי' שיהיה ריקן מעבירות כמש"כ בשו"ע או"ה סי' נ"ג ס"ד יעו"ש (ואולי הגון זה צדיק יותר מסתם צדיק, והיינו, דבמחבר כ' שם עוד ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו ושיהיה עניו מרוצה לעם כו', ואם נימא דכל זה בכלל הגון א"כ ה"ז דרגה של צדיק יותר מסתם צדיק, דעלמא ויל"ע), ולמה צריך לומר גם אנשים וגם וידעים לשבטיכם, ואולי י"ל דאנשים צדיקים היינו כאלו שמשה רבינו מכירם ויודעם שהם צדיקים אבל וידעים לשבטיכם היינו כאלו שמשה רבינו לא הכירם בצדקותם, אבל יש לדחות זה, דלדברינו נמצא דזה ב' בני אדם, והרי קרא משמע דזה איש אחד שיש בו כל המעלות הללו, ולא שזה ב' בני אדם זה עם מעלה זו וזה עם מעלה זו, ולכן צ"ל דצדיק והגון ה"ז ב' מיני מעלות באדם אחד ולא חדא

הם ואין להם אלא אשה אחת, ואעפ"כ הן נעצרים על בנים מהיות להם בנים כו'.
ועיין בפ' שי למורא שכתב עלה וז"ל, וחמודים הם, חביבין ונחמדים במעשיהם הטובים (ישועות יעקב).
ועיין בפ' רס"ג (דניאל ט' כ"ג) שכל הצדיקים נקראו חמודים, ובפ' תולדות (כ"ז ט"ו) פרש"י ע"פ ת"א החמודות הנקיות, עכ"ל שם.

עוד פרש"י וז"ל וידועים לשבטיכם שהם ניכרים לכם כו' עכ"ל (הבאנו הלשון לעיל ד"ה א' י"ג), ויל"ה שהרי באותו ענין מצינו שמושה ראה ברוה"ק כדכתיב (יתרו י"ח כ"א) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו' ופרש"י וז"ל ואתה תחזה ברוה"ק שעליך עכ"ל, ומאי שנא דהכא לא חזה ברוה"ק שעליו, וביותר קשה להרמב"ן והמלבי"ם דפרשה זו היא גופא הפ' ביתרו, דלמה הוצרך שימנו הם, והרי מב' בפ' יתרו שבחר משה עצמו לפי רוח"ק שעליו, ועיין שפ"ח אות ג' בשם הגור אריה ועיין מלבי"ם סוף מקרא י"ג.

א' י"ד. **ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות.** פרש"י וז"ל לעשות אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה עכ"ל, יתכן הכונה שאמר להם כך, שאילו הייתי מתעצל אז הייתם אומרים עשה מהרה, אבל אין הכונה שבאמת התעצל, וכמו שמצינו (מטות ל"א ג') דכתיב וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין ופרש"י וז"ל וידבר משה אע"פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר עכ"ל, והיינו ענין של זריזות, וכן מצינו להלן (ואתחנן ד' מ"א) דכתיב אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש ופרש"י וז"ל אז יבדיל כו' אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה עכ"ל, ועיין עוד (שמו"ר י"א א') דמשה רבינו זריז היה במלאכת המשכן ובמכות לפני פרעה יעו"ש, מיהו מצינו בחז"ל גבי משה רבינו שבאמת נתעצל כדכתיב (שמות ד' כ"ד) ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ופרש"י וז"ל ויבקש המיתו למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש עונש מיתה

מילתא היא. אך אם כנים דברינו אלו א"כ צ"ב מדכתיב (ואתחנן ד' ח') ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו' ופרש"י וז"ל חקים ומשפטים צדיקים הגונים ומקובלים עכ"ל, וחזונו, דצדיקים והגונים היינו הך. ועיין להלן פ' ואתחנן שם ובתרגום יונתן ב"ע פ' דצדיקים היינו ישרים ולפי"ז נחא דישר והגון ב' מיני דברים הם, וא"כ שפיר אפ"ל דהם ב' בני אדם א' צדיקים וב' וידועים לשבטיכם היינו הגונים, אלא דהתם כבר אקשינן דישרים וצדיקים לאו חדא מילתא הוא ע"ש במה שכתבנו.

עוד פרש"י וז"ל חכמים כסופים עכ"ל, ולכאורה הפי' ביישנים, ואף דארוז"ל (יבמות ע"ט א') דבישראל אית בהו ג' מדות גומלי חסדים ביישנים רחמנים מ"מ חיפש אחר אנשים שיהיה להם את המעלה הזאת באופן מיוחד יותר משאר בנ"א. (ושמעתי בשם זקני הרה"צ ר' דוד צבי בהר"ר משה הי"ד זינגר זצ"ל (הי' צדיק גדול ונסתר) דזהו המכין מצעדי גב"ר שזה ר"ת גומלי חסדים ביישנים ורחמנים).

וכתב בשפ"ח אות א' וז"ל מלשון חמוד, כל' שהעולם חומדין להם שאינם מגמגמים בלשונם וגם אינם מאריכין בדבריהם. ועוד י"ל כסופים מלשון בוש, כלומר שבושים ממעשיהם הרעים ואם הם רוצים לעשות איזה מעשה, מתחילה רואים מה הוא התכלית, כדי שלא יתביישו מאותו מעשה שיעשו, וזה נקרא חכם כו' עכ"ל.

והנה למש"כ בפ' בתרא, נחא מה דהקשינו דהרי כולם ביישנים, אלא דכאן הכונה שמתביישים ממעשים רעים.

ומש"כ בפ' קמא דזהו מלשון חימוד כו', יש להביא בכאן הא דאיתא דתנא דבי אליהו רבה (פי"ח) פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, ומצאני אדם אחד ואמר לי, רבי, מפני מה בעלי בתים של ישראל נעצרים על בנים מהיות להם בנים, אמרתי לו בני, מפני שהקב"ה אוהב אותם אהבה גמורה ושמח בהם, לפיכך מצרפם, כדי שירבו רחמים על בנים. ואמר לי רבי, לא כן הוא, אלא מפני שיש להם טינה בלבבם ונושאים הרבה נשים שלא לשם פריה ורביה. ואמרתי לו בני, הרבה בעלי בתים יש לנו "וחמודים"

כו' עכ"ל, (ועיין תשובות הגר"ח ח"ב שמות שם) וכן כתיב (בשלח י"ז י"ב) וידי משה כבדים וגו' ופרש"י וז"ל וידי משה כבדים בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתיקרו ידיו עכ"ל.

א' ט"ז. ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובן גרו. פרש"י וז"ל ואצוה את שפטיכם אמרתי להם הו' מתונים בדין אם בא דין לפניך פעם אחת ושתיים ושלוש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו עכ"ל, ולפי"ז לכאורה הא דתנן (אבות פ"א) הו' מתונים בדין, ה"ז מ"ע דאורייתא. ואף דברמב"ם לא מנה זה בפרטות מ"מ צ"ל דזה כלול במצוה דבצדק תשפוט עמיתך, ועי' בס' המצות להרמב"ם מ"ע קע"ז.

א' י"ז. לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתי. פרש"י וז"ל כקטן כגדול תשמעון שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לא תסלקו לאחרונה כו' עכ"ל, וכעין זה מצינו עוד (כתובות ק"ה ב') רב ענן אייתי כו' עד סוף העובדא יעו"ש, ועיין עוד אדר"נ פ"י אות ב'. (ועיין רמב"ם מל"ת רע"ו).

עוד פרש"י וז"ל כי המשפט לאלקים הוא מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט עכ"ל, וכעין זה מצינו עוד דכתיב (תהלים ל"ז כ"א) לזה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן ופרש"י וז"ל לזה כו' הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה שהלוי מה שגזול ממנו עכ"ל, ובדרך אחר יתכן לפרש שם עוד, דלרשע הקב"ה לא חונן ונותן לשלם חובו אבל לצדיק הקב"ה חונן ונותן לשלם חובו (ועי' בפ' בפירושינו על התהלים).

והנה בפשוטו כונת רש"י לפרש, שהקב"ה נעשה כביכול הבע"ד שהתחייב לשלם לו, אבל יתכן דכונת רש"י לפרש כך, דנמצא שהטית עלי המשפט היינו

שהקב"ה נעשה הדיין, וזהו כי המשפט לאלקים הוא, שאם בבי"ד של מטה לא ידונו כדין אז הקב"ה ידין, כי אם אין דין למטה יש דין למעלה. (אלא דלשון רש"י אתה מזיקני להחזיר לו לא משמע כן, אבל עצם הפי' יתכן להיות).

קצת יש לדקדק דהכא כתב רש"י תקרבון אלי ולא כתב ג"כ ושמעתי, וכן בפ' פנחס (כ"ז ה') כו' וז"ל ויקרב משה את משפטן כו' וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי עכ"ל, ולא כו' ג"כ ושמעתי, ולכאורה מבואר דס"ל לרש"י דלא נפרע על תיבת ושמעתי אלא על שאמר תקרבון אלי והבן, ויל"ע.

א' כ"א. ראה נתן ה' אלקיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר ה' אלקי אבתיך לך אל תירא ואל תחת. מקרא זה, זה מדברי משה על מה שנצטוו לומר לישראל ושם כתיב (מקרא ח') ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם, וצ"ב ההפרש, א', דאילו הקב"ה אמר בלשון רבים, ומשה אמר בלשון יחיד, ב', דאילו הקב"ה אמר "באו" ורשו, ומשה אמר שהקב"ה אמר "עלה" רש, ג', דאילו הקב"ה אמר אשר נשבע ה' לאבותיכם וגו', ומשה אמר כאשר דבר ה' אלקי אבתיך לך, ד', דמשה רבינו הוסיף "אל תירא ואל תחת" שהרי זה לא נ' שם, ועיין תרגום יונתן ב"ע דמתרגם המקרא בלשון רבים ולא כמו שנ' בל' יחיד, וע"ש בפ' יונתן.

א' כ"ב. ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן. יל"ה דכיון שהוכיחן משה כאן בפירוט על חטא המרגלים, א"כ למה הוכיחן ע"ז ברמז כדלעיל מקרא א' דכתיב בין פארן ופרש"י על מה שעשו במדבר פארן ע"י המרגלים יעו"ש, וממה נפשך שיוכיחן רק פעם אחת, ועמש"כ בזה לעיל

מקרא א' ד"ה הנה מתיבת כו' והבן. ועיין עוד שפ"ח בשם הגור אריה אות ב' (בחומש המאור).

א' כ"ג. וייטב בעיני הדבר ואקח מכם **שנים עשר אנשים איש אחד לשבט.** פרש"י וז"ל וייטב הדבר בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות כו' עכ"ל, קצת ק' דהא בפ' שלח (ג' י"ג) כתיב וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי ה' כלם אנשים ראשי בני ישראל המה ופרש"י וז"ל ע"פ ה' ברשותו שלא עכב על ידו עכ"ל, ועמש"כ פ' שלח י"ג ב' ד"ה עוד כו', ושם י"ג ג', ושם י"ג ט"ז ד"ה ועוד יל"ה דהנה אמרי' סוטה כו', ודוק. **ומש"כ רש"י** ואם בעיני משה היה טוב כו', אולי י"ל עוד, דמ"מ כיון דבעיני המקום לא היה טוב לכן משה אמרה בתוכחות, ויש לדחותה משום דתוכחה זו שמשה רבינו היה לו טוב בזה א"כ בדין הוא שאחר היה צריך להוכיח על זאת, מיהו כ"ז אם נימא דלמשה רבינו היה טוב בזה, אבל כבר פירש"י הכא מעתה אף אני כו' ומבואר שלא היה טוב למשה בזה, וא"כ לכן רש"י לא הוצרך להגיע לתי' שכתבנו, משום דאף למשה רבינו לא ה' טוב ולא רק בעיני המקום, והבן.

ובעצם הדבר יל"ה שהרי את דברי התוכחות הקב"ה אמר למשה מה לומר כמבואר לעיל מקרא ג' ומה שייך להקשות למה אמרה בתוכחות.

א' כ"ה. ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר **ה' אלקינו נתן לנו.** פרש"י וז"ל ויאמרו טובה הארץ מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב עכ"ל, הנה מפרש"י קצת מבואר דהכתוב מתחלק לב' ענינים, הא', ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר וזה קאי על המרגלים, והב', ויאמרו טובה הארץ וגו' וזה קאי על יהושע וכלב, והטעם לומר כן, משום דכלב ויהושע לא נטלו עמם מפרי הארץ כדפרש"י פ' שלח.

מיהו מטעמי המקרא מבואר קצת באופן אחר, כיון שהאתנתא היא בתיבת אלינו, וא"כ וישבו אתנו דבר ויאמרו טובה הארץ מאד זהו ענין אחד, וקאי על

יהושע וכלב, ונמצא דתיבות וישבו אתנו דבר או שזה קאי על המרגלים וכדמשמע בפרש"י, או שזה קאי על יהושע וכלב כדמשמע לפי המבואר מטעמי המקרא.

והטעם לפי רש"י דוישבו אתנו דבר קאי על המרגלים ולא על כלב ויהושע, דאם נימא דזה קאי על כלב ויהושע, יקשה הכפילות דלכאורה או דהו"ל רק וישבו אותנו דבר או דהו"ל רק ויאמרו טובה הארץ וגו', ולכן פרש"י דוישבו אתנו דבר קאי על המרגלים ולא על יהושע וכלב. והטעם לפי טעמי המקרא, דוישבו אתנו דבר קאי על המרגלים, והיינו דויאמרו טובה הארץ וגו', קאי ג"כ על המרגלים, משום שגם המרגלים אמרו טובתה, עיין שפ"ח בשם הרא"ם.

ועיין לעיל (מקרא כ"ב) דכתיב וישבו אתנו דבר, דבפשוטו אמרו לפני משה שישלחו אנשים והם המרגלים ויאמרו מה ראו בא"י, ולפי"ז ה"ז קאי על המרגלים ולא קאי רק על יהושע וכלב, וזהו כמבואר ברש"י הכא. וערש"י שם וישבו אתנו דבר באיזה לשון מדברים עכ"ל.

שוב נמצא בספרי דאיתא הכי, וישיבו אתנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה"א נתן לנו וכי לטובתה אמרו והלא לא אמרו אלא לרעתה, מי אמרו טובתה יהושע וכלב ואעפ"כ ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' אלקיכם ע"כ, ואם נימא דמקורו של רש"י הוא מהספרי א"כ נמצינו דאף לפי רש"י וישיבו אותנו דבר קאי על יהושע וכלב, שהרי הספרי אמר גם וישיבו אותנו דבר ולא רק ויאמרו טובה הארץ, והבן. ויש להוסיף עוד, דלא שייך לומר שהמרגלים אמרו "אשר ה"א נתן לנו" בעוד שהם מתווכחים לומר שה' לא יכול ליתן הארץ חלילה, וא"כ על כרחך דויאמרו טובה הארץ קאי על יהושע וכלב.

עוד יל"ה מהו ויקחו "בידם", דהא פשיטא שלקחו בידם ומה הוצרך הכתוב לפרט זה, וי"ל דבגנות המרגלים קאמר דאע"פ שהיו פירות משובחים גדולים וכבדים (עי' תוס' שנאץ סוטה ל"ה א', ועמש"כ בזה ס"פ שלח) אפי"ה נטלו כדי לגנות את א"י כדפירש"י עה"פ וזה פריה בפ' שלח, דבשלמא אם היו מתאמצים להביא הפירות כדי לשבח את א"י ניחא דשוה גודל המאמץ שלקחו בידם, אבל עתה

יהושע וכלב באותו המקרא. ומה שכתוב רק אצל כלב גבי הנחלה ולו אתן וגו' אשר דרך בה וגו' והיינו שקיבל שכר מיוחד מכל המרגלים ה"ז משום דרך הוא הלך להתפלל שלא יהא ניסת עם חבריו כמבו' בפ' שלח י"ג כ"ב. (ויהושע כבר בירכו משה כמבו' שם).

א' ל"ח. יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל. הנה מכאן מבואר דבחטא המרגלים כבר אמר ה' למשה על יהושע שיהיה יהושע הממשיך שלו בהנהגת ישראל. וצ"ב א"כ מה ביקש משה (פנחס כ"ז ט"ז) שבניו ירשוהו (ועמש"כ שם), ושמא י"ל דחשב משה דנהי נמי שידע שיהושע יחלק הנחלה מ"מ דלמא כ"ז רק רק לענין הנחלה (ערש"י להלן שופטים ט"ז כ' ד"ה למען), אבל לענין הנהגת ישראל אולי בניו יהיו המנהיגים. ועיין להלן ג' כ"א - כ"ח דמבואר שם דאחר מלחמת סיחון ועוג ג"כ ידע שיהושע הממשיך יעו"ש. ועיין בספרנו תשובות הגר"ח עמ' כ"ב תשובה נ"ו. ויש מי שרוצה ליישב דבפשוטו אף שמקרא זה נכתב כאן מ"מ נאמר בשעת מי מריבה.

א' ל"ט. וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם ירשוהו. יש לדקדק דהכא כתיב וטפכם וגו' ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע וגו', ואילו בפ' שלח (י"ד ל"א) כתיב וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה וגו' ולא כתיב שם גם ובניכם אשר וגו'.

א' מ"ד. ויצא האמורי הישב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה. פירש"י וז"ל כאשר תעשינה הדברים מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בהם מיד מתים עכ"ל, יל"ה מה הנפק"מ אם האמורי מתו או לא, דסוף סוף הרי רצתה התורה לספר הדבר שישראל הוכו, וי"ל דהתורה השמיענו בזה שאף שישראל הוצרכו לקבל עונש מ"מ השליח שמכה את ישראל

שלקחו בידם כאלו פירות רק כדי לגנות את א"י ה"ז גנות גדולה להם, ולכן הדגיש הכתוב ויקחו בידם וגו', שכ"ז היה לגנות את א"י.

ומ"מ עדיין צ"ב מה בא הכתוב לאפוקי במה דאמר בידם, ובספרי איתא, ויקחו בידם מפרי הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שכך נטלו בידם כאדם שנטול באיסר תאנים באיסר ענבים כך נטלו בידם ע"כ, ואולי הפי' הוא, עלובים בנ"א שכך נטלו בידם הפירות מהעצים שלא כדרך כמבו' בשביעית (פ"ח מ"ו) תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה אותם בחרבה, והנה תנן במעשרות (פ"ב מ"ה) ר' יהודה אומר אוכל אחת אחת פטור כו' אמר רבי יהודה מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר ולא הופרש ממנה תרומה ומעשר מעולם, ולפי"ז מה דאמר כאדם שנטול באיסר היינו באופן עראי.

א' ל"ו. זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר מלא אחרי ה'. ולהלן (מקרא ל"ז) כתיב, גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם, ולהלן מיניה (מקרא ל"ח) כתיב, יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל, ויל"ה דהא הטעם שמשה רבינו לא בא לא"י הוא משום מי מריבה וא"כ מה ענין זה דמקרא ל"ז נכנס כאן בין כלב ליהושע, וי"ל דזהו משום דגבי יהושע כתיב כי הוא ינחלנה את ישראל, והיינו דלמה שיהושע ינחלנה את ישראל והרי משה רבינו עודנו חי ושמא נכנס ג"כ לא"י, ולכן הקדים הכתוב במקרא ל"ז דהקב"ה אמר למשה גם אתה לא תבא שם.

ועיין מלבי"ם (הכא פ' דברים ל"ו - ל"ח) דבאמת עיקר הגזירה שלא יכנס לא"י היה משום חטא המרגלים אלא שהיה גז"ד בלא שבועה ואם היה מתקדש שם ה' במי מריבה ה' אפשרות שתבטל הגזירה יעו"ש. ועי' באוה"ח הק' להלן מקרא ל"ז.

ומה דכתיב אצל יהושע אשר יבא שמה והיינו בכל א"י לא קאי על הנחלה ומשא"כ מה דכתיב אצל כלב קאי על הנחלה כמבו' ברש"י הכא מקרא ל"ו וכן פירש"י בפ' שלח, ובזה ניחא למה לא נכתבו יחד

מיד מת, אך לדברינו יקשה דא"כ הו"ל כאשר נעשה לדבורים, ועיין חזקוני. ולדברינו ניחא.

ב' י"ב. ובשעיר ישובו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן ה' להם. הכא לא כתיב וישבו תחתם "עד היום הזה", כמו שכתוב להלן מקרא כ"ב יעו"ש. וצ"ב.

ב' י"ד. והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע ה' להם. עיין רש"י לעיל (א' מ"ו) דכתב הפירוט של הל"ח שנה, ועיין שפ"ח אות ד' שם.

ב' כ"ב. כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את החרי וישבו תחתם עד היום הזה. יש לדקדק דהכא לא הזכיר הכתוב כאשר עשה ישראל וגו', כמו שכתוב לעיל מקרא י"ב יעו"ש.

ב' כ"ו. ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר. הנה אע"פ שה' אמר למשה שיתן את סיחון בידו אפ"ה הקדים לו שלום וכדפרש"י בפ' חוקת כ"א כ"ב יעו"ש וטעם הדבר פרש"י הכא וז"ל ממדבר קדמות אע"פ שלא צוני המקום לקרוא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום עכ"ל, ובזה קצת ניחא בהא דאמר' (ברכות י"ז א') על ריב"ז שהקדים שלום לכל אדם אפילו לנכרי שבשוק, והיינו אף דלא בטוח שהנכרי היה מקבל מצד שהוא נכרי (ועמש"כ בזה בס' אבני אהרן עמ"ס אבות פ"ד מ"כ ופ"ו מ"ט יעו"ש). ועיין להלן פ' שופטים כ' י' ובמלבי"ם שם.

ג' ב'. ויאמר ה' אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון. פרש"י וז"ל אל תירא אותו ובסיחון לא הוצרך לומר אך תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנאמר ויבא הפליט הוא עוג עכ"ל, ושמא אפשר לפרש עוד, דהא לעיל פ"ב מקרא ל"א כתיב ויאמר ה' אלי ראה החלתי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו ופרש"י וז"ל החלתי תת לפניך כפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו עכ"ל, ואולי כיון דגבי עוג מלך הבשן לא כתיב כך, אפשר דבאמת אצל עוג לא היה כך ששר של עוג נכפה ג"כ, ועל כן משה נתיירא, דמאי שנא עוג מסיחון ולכן חשש, וע"ז הקב"ה ענהו, אל תירא אתו, (עיין במסילת ישרים סוף פכ"ד ודוק) רק דצ"ב באמת מאי שנא עוג מסיחון, ואולי החילוק שהרי סיחון היה מלחמה ראשונה ועוג היה מלחמה שניה, וכיון שכן, בסיחון הקב"ה הראה למשה איך שכופה שר שלהם, אבל בעוג שזה כבר מלחמה שניה שמשה רבינו נלחם כבר פחות פחד (באופן יחסי) ולכן בעוג לא הראו לו כפיית שר שלהם רק נאמר לו אל תירא אתו מבלי שיראה איך שכופים שר של עוג. ויתכן דבאמת כן היה שהקב"ה כפה שר של עוג ג"כ, אלא שהקב"ה לא אמר זה למשה, משום דכיון שהקב"ה אומר לו שיתן את עוג בידו א"כ ודאי שלמעלה הקב"ה כופה שר שלהם, ופשוט זה אצל משה, אלא שנתירא כנ"ל כדפרש"י. וכל זה דוקא אם הכונה שבסיחון הקב"ה "אמר" למשה שכופה שר שלהם, אבל אם הכונה שבסיחון הקב"ה "הראה" למשה שכופה שר שלהם, א"כ א"א לומר שבעוג הקב"ה כן הראה למשה שכופה שר שלהם, משום שלא כתוב שהקב"ה הראה לו כן, וא"כ נמצא שבסיחון הקב"ה הראה למשה שכופה שר שלהם ובעוג הקב"ה לא הראה למשה שכופה שר שלהם, וא"כ הדרא ק' לדוכתא מאי קשה לרש"י מה פחד משה, דהא ודאי היה לו פחד דמאי שנא עוג מסיחון שבעוג הקב"ה לא הראה לו ובסיחון הקב"ה כן הראה לו, ולמה לא פרש"י כהתי' שכתבנו לכאורה.

ואולי י"ל עוד, דמה דכתיב ועשית לו כאשר עשית לסיחון וגו' היינו כאשר כפית ודרכת על צוארו של שר סיחון מלך האמורי כמו"כ תכוף ותדרוך על צואר של עוג. ושוב העירוני לומר, דאף עוג הוי אמורי (כמבו' בכ"מ ולהלן ג' ח') וא"כ בכלל כפיית סיחון היה עוג אך לכאו' זה אינו דא"כ למה פחד משה והרי כבר כפה שר סיחון ועל כרחך כמ"ש לעיל וכנ"ל.

ג' ח'. ונקח בעת ההיא את הארץ מיד **שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון.** פרש"י וז"ל מיד מרשות עכ"ל, וכן פירש"י מטות ל"א ו' ד"ה בידו יעו"ש, (וכ"ה בסנהדרין פי"א מ"א ברע"ב ד"ה עד יעו"ש) ואולי

זהו דכתיב לעיל מקרא ב' כי בידך נתתי אתו והיינו ברשותך, וכן אולי זהו דכתיב להלן מיניה (מקרא ג') ויתן ה' אלקינו בידנו וגו' היינו ברשותינו, אך א"כ צ"ב למה רש"י לא פירש כן כבר הכא מקראות ב' ג' ולמה פירש כן רק הכא מקרא ח'. ובאמת יש לדחות דברינו מעיקרא משום דבאמת בתרגום יונתן ב"ע לעיל ב' ג' תרגם בידך בידנא ומשא"כ הכא מקרא ח' תרגם מן רשות, והרי זה מעיד דמה שלא פירש"י לעיל ב' ג' ברשותך ברשותינו הוא בדוקא, ולא כמו שכתבנו אנו, והרי זה גם סיעתא למה דפירש האוה"ח הק' לעיל ג' דבידינו הוא פשוטו כמשאז"ל (ברכות נ"ד ב') דמשה רבינו הרגו את עוג בידו. יעו"ש.

פרשת ואתחנן

ג' כ"ו. ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. הכא הקב"ה אמר למשה רב לך אל תוסף דבר אלי וגו' והיינו שיפסיק להתפלל (ועיין כלי יקר כמה פ' נחמדים במקרא דידן), ומאידך מצינו (כי תשא ל"ב י') שהקב"ה הודיעו למשה שאם יתפלל לא יכלם (ערש"י שם).

ג' כ"ז. עלה ראש הפסגה ושם עניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחת וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה. פרש"י וז"ל וראה בעיניך בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כולה שנאמר ויראהו ה' את כל הארץ עכ"ל, והנה נמצא שקיבל את מה שביקש "ואראה" וגו', וכדפרש"י, ולכאורה צ"ב דלכאורה גם בקשת "ואראה" לא נתקבלה במלואה, משום שהרי ביהמ"ק עדיין לא נבנה וא"כ לא ראה הלבנון שזה ביהמ"ק, (ואם היה נכנס ה' נבנה ביהמ"ק על ידו ולא ה' נחרב לעולם וודאי שה' רואה וכמש"כ באוה"ח הק' לעיל פ' דברים), ואולי ראה את כל הארץ עם כל העתיד להיות בה (וזהו אני מראה לך את "כולה") בראיה רוחנית.

ג' כ"ח. וצו את יהושע וחזקוהו ואמצהו כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה. פרש"י וז"ל וחזקוהו ואמצהו בדברך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מביטחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל עכ"ל, מבואר בזה דיהושע פחד שמא בנ"י יחטאו ויגרמו לו ליענש ולא ליכנס לא"י, וע"כ אמר הקב"ה וצו את יהושע וחזקוהו ואמצהו כדפרש"י.

והנה כל מה שהובטח זה דוקא שלא יענש עליהם שלא ליכנס לא"י, אבל עדיין לא הובטח לו שלא יענש עליהם כלל, והטעם כי כל מה שפחד שיענש עליהם היה פחד שמא לא יכנס לא"י אבל אחר שנכנס לא"י מה יש לו לפחד, ואם מפחד סתם שיענש עליהם ע"ז א"א להבטיחו שלא יענש עליהם, כי

ואתחנן אל ה' בעת ההוא וז"ל ואתחנן אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שא"ל וחנותי את אשר אחון א"ל בלשון ואתחנן ד"א כו' עכ"ל, קצת צ"ב הכונה מהו אע"פ שיש להם לצדיקים כו' והרי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ואדרבה לכאורה הו"ל דכיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא לכן אין מבקשים אלא מתנת חנם. ועיין רמב"ם פ"ט מתשובה ה"א.

עוד פרש"י וז"ל לאמר זה אחד משלשה מקומות שאמר לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו עכ"ל, יל"ה שהרי לעיל כתיב (בהעלותך י"ב י"ג) ויצעק משה אל ה' אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה ופרש"י וז"ל לאמר מה ת"ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ורגו' ראב"ע אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו כו' עכ"ל, וא"כ צ"ב מה דכתב רש"י הכא פ' ואתחנן זה אחד משלשה מקומות, שהרי לפי מה שפרש"י התם פ' בהעלותך היו ארבעה מקומות. ועיין שפ"ח אות ז'.

ג' כ"ד. ה' אלקים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך. פרש"י וז"ל אתה החלות להראות את עבדך פתח להיות עומד ומתפלל אע"פ שנגזרה הגזירה אמר לו ממך למדתי שאמרתי לי ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בכך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו עכ"ל, עיין רש"י כי תשא ל"ב י'.

וצ"ב דאמר' בגמ' (ברכות ל"ב א') ועתה הניחה לי כו' מלמד שתפסו משה להקב"ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו כו', ומבואר התם בגמ' בהיפוך ממה דפירש"י הכא, ואולי צ"ל דזהו פלוגתא בחז"ל.

אחז"ל במדרש ראש הדור ככל הדור ועוד אמרו בגמ' שבת צדיקים נתפסים בעון הדור, וכיון דהקב"ה בחרו להיות מנהיג וראש הדור של בנ"י שוב אין מה להבטיחו שלא יענש עליהם כי ראש הדור ככל הדור וכנ"ל.

ד' ב'. לא תוספו על הדבר אשר אנכי

מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות ה' אלקיכם אשר אנכי מצוה אתכם. יל"ה למה נאמר ב' פעמים אשר אנכי מצוה אתכם, ואולי י"ל דהאחד על לא תוספו והשני על לא תגרעו, אמנם לפי טעמי המקרא מבואר לא כן, משום דתחת תיבת "ממנו" יש אתנחתא, והיינו דמה דכתיב לא תוספו וגו' ממנו, ה"ז כמו שכתוב לא תוספו על הדבר ולא תגרעו ממנו אשר אנכי מצוה אתכם (או ולא תגרעו מהדבר אשר אנכי מצוה אתכם), ומה דכתיב אח"כ לשמור וגו' אתכם ה"ז ענין אחר, וכיון שכן למה נ' שוב אשר אנכי מצוה אתכם, דדי היה לכתוב לשמור את מצות ה' אלוהיכם.

פרש"י וז"ל לא תוסיפו כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו עכ"ל, והנה בפשוטו בא רש"י לפרש באיזה אופנים עובר על הלאו דלא תוספו ודלא תגרעו, וכן מבואר ברמב"ן יעו"ש, אמנם בד' זקנים מבעלי התוס' וברא"ש כתבו וז"ל לא תוסיפו וגו' שאם תוסיפו תגרעו דכל המוסיף גורע שאם תעשה חמשה ציציות גרעת גם הארבעה שהרי אינם כלום מאחר שלא עשית המצוה כהלכתה וכן פרש"י חמש פרשיות שבתפילין וחמש מינין שבלולב אבל אם ישב שמונה ימים בסוכה לא בא השמיני עם השבעה ומה שעשה עשוי עכ"ל הד' זקנים מבעלי התוס', (ולשון הרא"ש, אבל אם ישבת שמונה ימים בסוכה לא גרעת), וצ"ב מנין הוציאו מדברי רש"י שאם עשה חמשה ציציות גרעת וכן שאם עשה חמש פרשיות שבתפילין גרעת, והרי בפשוטו רש"י לא בא אלא לפרש באיזה אופנים עוברים על הלאו וכנ"ל.

ומה שכתבו בד' זקנים מבעלי התוס' ובפ' הרא"ש, דאם ישב בסוכה שמונה ימים לא גרע את השבעה ימים שכבר ישב, והיינו דלאו ודאי עובר כשיושב

ביום השמיני אבל לגרוע אינו גורע את השבעה ימים שכבר ישב, צ"ב דהיות וכל הלאו הוא שע"י שמוסיף הוא גורע א"כ למה כשיושב ביום השמיני בסוכה עובר על הלאו והרי אינו מגרע (וכמש"כ בדעת זקנים שאינו מגרע), ואין לומר שבאמת אינו עובר על הלאו שהרי הדין הוא דמי שישן בסוכה בשמיני בכונה לוקה, וכמש"כ הרמב"ן הכא מהגמ' בר"ה.

והנה כ"ז בקום ועשה שאם מוסיף על הציצית או התפילין או יום נוסף בסוכה עובר על לא תוספו, אבל עדיין יל"ד בשב ואל תעשה אם ג"כ עובר בלאו דלא תוספו וכגון שאינו אוכל חמץ באחד מימות השנה ובכונה.

ד' ו'. ושמרתם ועשיתם כי הוא

חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. פירש הרשב"ם (מקץ מ"א ל"ט) וז"ל נבון מבין עתידות ורואה הנולד, חכם קיבל חכמה ממה שראה ושמע עכ"ל.

ד' ח'. ומי גוי גדול אשר לו חקים

ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום. פרש"י וז"ל חקים ומשפטים צדיקים הגונים ומקובלים עכ"ל, יתכן דדוקא הכא צדיקים היינו הגונים ומקובלים, ויתכן ג"כ דסתם צדיק היינו הגון ומקובל ואלו דוקא הכא.

ועיין תרגום יונתן ב"ע דתרגם ודינין תריצין ובפ' יונתן כ' דתריצין היינו ישרים יעו"ש, וה"נ יתכן דדוקא מה דכתיב הכא צדיקים היינו ישרים, ויתכן ג"כ דאי"ז דוקא הכא, וסתם צדיק היינו ישר.

והנה ארז"ל (תענית ט"ו א') אמר רב נחמן בר יצחק אף אני אומר לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה צדיקים לאורה וישרים לשמחה צדיקים לאורה דכתיב אור זרוע לצדיק ולישרים שמחה דכתיב ולישרי לב שמחה, ופרש"י וז"ל לא הכל לאורה כו' ישרים לשמחה דישירים עדיפי מצדיקים עכ"ל, ובמהרש"א כתב דהרשב"א כתב בהיפוך והיינו שמדריגת הצדיקים גדולה מישרים והסביר זאת יעו"ש, ומ"מ חזינו דישירים וצדיקים הם ב' דברים וא"כ צ"ב איך תרגם התרגום יונתן דצדיקים היינו

שהקב"ה הקדימם, וכדפרש"י שמות יתרו י"ט ט"ז - י"ז.

ד' י"ב. וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול. הא דכתיב קול דברים אתם שומעים היינו קול של הדיבורים של עשרת הדברות שנאמרו אתם שומעים, ותמונה אינכם רואים זולתי קול והיינו שלקול היה ממשות מציאותית ועי"כ ראו הקול וזהו ותמונה וגו' והיינו שלא ראו שום תמונה מלבד הקול שהיה אז ממשי ומציאותי, וכן מבואר ברש"י (שבת פ"ח ב') וז"ל קושרים שני כתרים לדיבור שהיה בו ממש ונראה כדכתיב רואים את הקולות עכ"ל (וברש"י (יתרו כ' ט"ו) פירש רואין את הנשמע יעו"ש), ועיין עוד אוה"ח הק' מה שהביא בשם המדרש מעין מה דאמר' בשבת שם, ועיין במלבי"ם (כאן, ובכ"י תשא ל"א י"ח) דפירש איך נהפך הדיבור לממשות, יעו"ש.

ד' י"ד. ואני צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה. פרש"י וז"ל ואני צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם תורה שבעל פה עכ"ל, ארז"ל (תנחומא כי תשא כ"ח) גבי משה, ומנין שיגע הרבה בתורה שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ביום היה הקב"ה מלמדו תורה שבכתב ובלילה היה מלמדו המשנה על פה ע"כ, ולפי"ז מסתמא נצטוו ביום ללמד את החוקים והמשפטים דוקא בלילה, כי מה שנצטוו זהו חלק מהתורה שבכתב, וקיום הצווי זה תורה שבעל פה, ודוק. (וע' בספרנו תשובות הגר"ח ח"ב באו"ח סי' רל"ח ודוק).

ד' כ"א. וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ובללתי בא אל הארץ הטובה אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה. פרש"י וז"ל התאנף נתמלא רוגז עכ"ל, ולעיל (ג' כ"ו) כתיב ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ופרש"י וז"ל ויתעבר ה' נתמלא חימה עכ"ל, וצ"ב, א', למה

ישרים. והעירוני ליישב דהנה לכאורה קשה מה דכתיב שמחו צדיקים בה' וגו' דחזינן דהשמחה לצדיקים, אלא דהכתוב חוזר לדבר על הישרים ואומר שודאי הם צדיקים, ויתכן ליישב גם בדרך אחר והיינו דכיון דאמר דלצדיקים אורה ולא שמחה (כי שמחה לישרים) לכן אמר שמחו צדיקים בה' וגו'. **ועצם** פרש"י דישירים עדיפי מצדיקים לכאורה צ"ב [עי' מהרש"א] ויתכן ליישב הכי, דהנה בספר חוט המשולש (שבס' סערת אליהו) מובא מעשה שבעל הצמח צדק זי"ע היה אצל הגרע"א זי"ע, ואמר לו הגרע"א בזה"ל הכתוב שם, שהעובדים ע"מ לקבל פרס זהו אור זרוע כעובד הארץ בזריעה ועובדים שלא ע"מ לקבל פרס הם ישרי לב שהם בשמחה עכ"ל (יעו"ש בדף ס"ב ע"ב) ולפי"ז נחא מש"כ רש"י דישירים עדיפי מצדיקים, ודוק. (ועמש"כ לעיל א' י"ג).

הא דכתיב הכא ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום, צ"ל דמיירי הכא על פרשת עבודת כוכבים, כמש"כ בחיזקוני לעיל וז"ל ולפי שהיו מול בית פעור התחיל להזהיר על עבודת כוכבים עכ"ל (וכ"מ ברש"י ג' כ"ט), ואי"ז מיירי על כל התורה דא"כ מהו אשר אנכי נתן לפניכם "היום" והרי אי' (דב"רי ט' ט' שוח"ט צ') וכ"כ הרמב"ם (בהקדמה לפהמ"ש) דרך ביום פטירת משה אז כתב י"ג ס"ת ונתן לכל שבט ושבת, (ועמש"כ בזה משפטים כ"ד ד' ותרומה כ"ה ט"ז), וע"כ דקאי על פרשת עבודת כוכבים.

ד' י'. יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון. יש להעיר דבפ' יתרו לא כתיב "הקהל". (ועיין רש"י ויקהל ל"ה א').

ד' י"א. ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל. מדכתיב הכא וההר בער באש וגו' מבואר דהקב"ה כבר היה על ההר עוד קודם שבנ"י הגיעו, והיינו

חזר ע"ז משה רבנו שנית, ב', דלעיל אמר ויתעבר וכאן אמר התאנף, ג', דלעיל הקדים ויתעבר ואח"כ אמר ה' וכאן אמר וה' ואח"כ התאנף, ד', דלעיל פרש"י נתמלא חימה וכאן פרש"י נתמלא רוגז.

וק' א', עיין אבן עזרא דתי' דחזר ע"ז כאן שום שקודם (מקרא כ') אמר שבנ"י יקבלו את א"י ולכן עתה המשיך והוסיף לומר שאמנם הוא לא נכנס יעו"ש בד"ה וטעם וה' התאנף כו'.

וק' ב', עיין מש"כ בזה במלבי"ם ובאוה"ח הק' לעיל מקרא כ"ו ד"ה או יעו"ש. וק' ג', עיין בתרגום יונתן ב"ע דבאמת תרגם בב' המקומות ל' רוגז, וד' רש"י עדיין צ"ב.

והנה הא דכתיב לעיל פ' דברים (א' ל"ז) גם בי התאנף ה' וגו', אי"ז כפילות, דהתם איירי בפרשת המרגלים, דמשום ענין חטא המרגלים נתגלגל הדבר שלא נכנס לא"י כמש"כ באוה"ח הק' שם. ועיין עוד באוה"ח הק' בביאור כפילות לשון הכתוב דכתיב וישבע "לבלתי" עברי את הירדן "ולבלתי" בא אל הארץ הטובה וגו' יעו"ש.

ד' כ"ב. **כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את הירדן ואתם עברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת.** מה דכתיב בארץ הזאת, היינו ארץ סיחון כדכתיב להלן פס' מ"ה מ"ו. והנה קצת צ"ב מהו וירשתם את הארץ הטובה "הזאת" והרי עדיין לא נמצאים בתוכה (וכן ק' דמשמעות של הארץ הטובה הזאת משמע של אותה ארץ שדיבר עליה בתחילת המקרא והרי זה ודאי אינו), וצ"ב.

ד' כ"ח. **ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראו ואל ישמעו ולא יאכלו ולא יריחו.** הנה בתהלים יש עוד ב' מקראות שדומים למקרא דידן אלא שצ"ב ההפרשים שבהם ונבארם בעזה"י וכדלהלן.

דהנה כתיב (תהלים קט"ו) פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחו וידים ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם, ויש לדקדק, א', דבמקרא דידן לא כתיב אשר לא ידברו וכמו דכתיב בתהלים פה להם ולא ידברו, ב', דבמקרא דידן לא כתיב אשר ידיהם לא

ימישון ואשר רגליהם לא יהלכו וכמו דכתיב בתהלים ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו, ג', דבמקרא דידן לא כתיב אשר לא יהגו בגרונם וכמו דכתיב בתהלים לא יהגו בגרונם.

ובתהלים (קט"ו) גופא יש לדקדק, א', דלא כתיב פה להם ולא יאכלו וכמו דכתיב במקרא דידן אשר וגו' ולא יאכלו, ב', דכיון דאמר פה להם ולא ידברו א"כ מה צריך עוד לומר לא יהגו בגרונם והרי כיון שלא ידברו מה יועיל שיהגו בגרונם ולא יובנו דבריהם, [וכן ק' בהיפוך, דכיון דאמר לא יהגו בגרונם א"כ כ"ש שלא ידברו], ג', דכי יש להם גרון והרי רק צורת פה עושים להם ומהו לא יהגו בגרונם.

ועוד כתיב (תהלים קל"ה) עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם, ויש לדקדק, א', דבמקרא דידן ל"כ אשר לא ידברו וכנ"ל, ב', דבמקרא דידן לא כתיב אשר וגו' ולא ישמעו ולא יאזינו וכמו דכתיב בתהלים אזנים ולא יאזינו.

ובתהלים (קל"ה) גופא יש לדקדק, א', דבמקרא דידן ל"כ כמו בתהלים דאילו דמקרא דידן כתיב מעשה ידי אדם "עץ ואבן" ואילו בתהלים כתיב "כסף וזהב" מעשה ידי אדם, ב', דתיבות "מעשה ידי אדם" נאמר בכ"מ במקום אחר, ג', דלא כתיב הכא ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם, ד', דהכא כתיב אזנים להם ולא יאזינו ולעיל (קט"ו) כתיב ולא ישמעו, ה', דהכא כתיב אף אין יש רוח בפיהם ולעיל (שם) כתיב אף להם ולא יריחו.

והנה קושיא א' (בד"ה והנה, ובד"ה ועוד) היא ק' אחת, למה לא נ' בחומש אשר לא ידברו, וי"ל דהנה בשביל שיתאפשר לאכול צריך לכך שינים (חוץ מאוכל רך ושתייה) וכן בשביל שיתאפשר לדבר צריך לכך שינים, וכגון שאומר "בית" הרי צריך השינים הקדמיות כדי שיוכל לומר ה"ת" של הבית, וכן ז', ועוד, ונמצא שבאכילה ובדיבור יש צד השוה, דכיון שאינו יכול לדבר גם אינו יכול לאכול, וכיון שאינו יכול לאכול גם אינו יכול לדבר, ומה"ט סגי לכתוב קרא או ידברו או יאכלו, ואף שמשה רבינו אמר לא יאכלו ואילו דוד המלך אמר פה להם ולא ידברו,

מ"מ ה"ז דבר אחד, והטעם שכ"א אמר לשון אחר, ודאי ה"ז סודות התורה. (והנה נהי דיש מילים שאפש רלדבר בלא שינים מ"מ לדבר ברצף מה שרוצים צריך לזה שינים). ומעתה לפי"ז מתיישב גם מה שהקשינו בק' א' (בד"ה ובתהלים), דלא אמר פה להם ולא יאכלו מטעם הנ"ל. ועיין באב"ע (תהלים קט"ו) דכתב וז"ל אזנים הזכיר ארבע רגשות והניח האכילה כי אין צורך לה עכ"ל (ועיין אב"ע תהלים קל"ה, וברד"ק תהלים קט"ו), אך צ"ב דא"כ למה נ' בחומש אשר לא יאכלון והרי אין צורך לה. ובאב"ע (מקרא דידן) כ' וז"ל יראון וישמעון הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף עכ"ל, ועיין עוד באבי עזר על האב"ע הכא דבר נפלא.

וק' ב' (בד"ה ובתהלים קט"ו) כבר עמדו בזה המפרשים, ובמאירי על התהלים כתב וז"ל ולא יהגו כפל ענין עם ולא ידברו אלא שההגיה נאמרת אפי' במה שאינו דבור חתוך אלא קול בעלמא יוצא מן הגרון כמו אהגה כיונה (ישעי' ל"ח י"ד) עכ"ל, וכ"כ באב"ע והרד"ק, ועיין עוד בס' אוצר ת"י.

וק' ג' (שם) י"ל דזה גופא בא לומר דבאמת אין להם שום גרון לא מדמות שעשו להם (וכמו שפי' המפרשים שרק עשו להם חריטות של אזנים וכו') וכ"ש לא גרון אמיתי, אלא אפילו הגה כמו הגה היוצא מגרון אמיתי אין להם (וכ"ש שדיבור אין להם כמו שאמר פה להם ולא ידברו).

והנה איתא בס' אוצר תהלות ישראל בשם הגר"א הכי, דקשה אהא דכתיב לא יהגו בגרונם דהו"ל גרון להם ולא יהגו (וע"ש בשם האלשי"ך הק' דהקשה דהוה צריך להסמיך זה לפה להם ולא ידברו), ועוד דהא כבר כתיב פה להם ולא ידברו וא"כ למה לי שוב לא יהגו בגרונם, ותי' הגר"א ע"פ מה דאי' בזוה"ק פ' תרומה (דף קע"ה ע"א) דנבוכדנצר נתן שם קדוש בפיו של הצלם הע"ז שעשה והיתה מדברת בקול גדול ואמרה אנכי ה"א כו' ודניאל הוציא את השם הקדוש מפיו של הע"ז ונפל הצלם וניתן זש"ה ופקדתי על כל בבל והוצאתי את בלעז מפיו ע"כ יעו"ש, וזה רמז הכתוב לא יהגו בגרונם כל' אם ראה תראה אי זה ע"ז מדברת, ח"ו, אין הע"ז מדברת אלא

רק דבר אחר הוא הגרון כמו שנותנים שם קדוש לתוך פיה וגרונה ואז השם הקדוש מדבר כנ"ל.

ובזה פירש הגר"א מקרא דידן (הכא פ' ואתחנן) למה לא כתיב הכא גם אשר לא ידברון, ותי' הגר"א דמקרא זה דכתיב והפיץ ה' וגו' קאי על גלות בבל, והא דכתיב ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן היינו הצלם של נבוכדנצר, ולכן כתיב אשר לא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון ולא כתיב ג"כ לא ידברון, כי הצלם ההוא דבר בקול גדול וחזק (ע"ש בזה"ק), וחלילה לא תדמו משום זה לעבדו, אלא ובקשתם משם את ה"א ר"ל מתוך הצלם ההוא תבקשו ותחפשו את השם הקדוש שהוא אלקיך, ואז ומצאת אותו בפיו של הצלם, ותדע שאין לצלם מצד עצמו כלום אלא גנוב הוא מהקדושה הבלועה בו, כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך כמו שבאמת עשה דניאל שחקר ודרש בכל לבו ומסירות נפשו, והוציאו מהע"ז וניתן הע"ז יעו"ש, ע"כ בשם הגר"א.

ובדברי הגר"א מתיישב מה דהקשינו למה ל"כ בחומש אשר לא ידברון וכמש"כ הגר"א, וכן א"ש קושיות ב' וג' שבד"ה ובתהלים קט"ו יעו"ש, והיינו דבאמת כן דיברו וא"כ ס"ד [דיועיל מה] שיהגו בגרונם קמ"ל לא יהגו בגרונם, וכן מה דהק' בהיפוך י"ל דאי"ז כ"ש משום דבאמת דיבר.

אלא דעצם ביאור הגר"א צ"ב, דאם כן הוא שמקרא דידן קאי על גלות בבל על הצלם של נבוכדנצר, א"כ למה כתיב מעשה ידי אדם עץ ואבן, והרי אותו צלם ה' כולו מזהב כדאי' בזוה"ק שם, וה"ה צ"ל מעשה ידי אדם זהב.

וק' ב' (בד"ה ועוד) צ"ל דלא שייך כ"כ לכתוב ולא יאזינו, וכיון שכולם כתובים כן לא יראון לא יאכלון וכו', לכן אמר ולא ישמעון ולא אמר ולא יאזינו.

ד' כ"ט. ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. יתכן לפרש, ובקשתם משם וגו' היינו מאותו דרגה של ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם וגו', ואפ"ה ומצאת, והטעם כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך, וק"ל. ועיין עוד באוה"ח הק'.

וידבר ה' אל משה לאמר וגו' את שלש הערים תתנו מעבר לירדן וגו', ה"ז הציווי, וכאן בפרשה דידן מספר שעשה כן, ושוב נמצא כן בחזקוני יעו"ש, אלא דצ"ב הלשון "אז" יבדל משה וגו', שהרי מספר את מה שעשה עתה, שהרי הבדיל עתה בעבר הירדן, ואולי מהכא הוציאו מה שכתבו הד' זקנים מבעלי התוס' שאז בא לומר שאמרו שירה, דאז לשון שירה הוא, והבן. והעירוני דלפי פשוטו יליף אז אז בג"ש, ע"כ.

פרש"י וז"ל אז יבדיל נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואע"פ שאינן קולטות עד שיבדילו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה עכ"ל, וכן מבואר ברש"י (מסעי ל"ה י"ג) יעו"ש.

ומה שפרש"י אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה, יתכן דכלפי שמיא קיים את כל המצוה, והוא, לפי מה שארז"ל (ברכות ו' א') חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, והיינו שסוף סוף מה שלא נכנס לא"י היה בגרמא של בנ"י כמבואר לעיל, וא"כ מה שאמר מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה היינו כפשוטו, דעכ"פ מה שיכול לעשות במעשה, בלי מה שרק נחשב שעשה, יעשה באמת, והבן.

ה' ד'. **פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש.** פרש"י וז"ל פנים בפנים אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי המוכר עצמו מדבר עמכם עכ"ל, והיינו [כדארז"ל ד] דוקא ב' דברות הראשונות הקב"ה אמרם, אבל שאר הדברות משה אמרם וזהו דכתיב להלן (מקרא ה') אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ה' וגו', ושוב נמצא כן באוה"ח הק'. ועיין רמב"ן.

ה' י"ב. **שמור את יום השבת לקדשו, כאשר צוך ה' אלקיך.** פרש"י וז"ל שמור ובראשונות ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת

ד' ל"ב. **כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים עד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו.** הא דכתיב למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ, היינו מיום ו' של ששת ימי בראשית שהרי אדה"ר נברא ביום ו', ולכן לא אמר מיום שנברא העולם כי את מי ישאל אם לא את האדם, (ועוד, שכל תכלית הבריאה בעבור האדם ולכן אמר למן היום וגו' אדם וגו').

קצת יש לדקדק, ולמה לא כתב למן היום אשר וגו' עד היום הזה (וכמו דכתיב להלן ולמקצה השמים ועד קצה השמים). והעירוני בזה"ל, היום הזה א"צ לשאול שהוא יודע בעצמו, אבל אינו נמצא בשום קצה שבשמים, ע"כ.

ד' ל"ט. **וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד.** ולעיל (מקרא ל"ה) כתיב אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו, וההפך בין המקראות מבואר במלבי"ם (הכא מקראות ל"ה ל"ט) דמאי דכתיב הכא קאי על הזמן שאחר מתן תורה ומאי דכתיב לעיל קאי על הזמן של מתן תורה יעו"ש.

ד' מ"א. **אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש.** כ' בד' זקנים מבעלי התוס' וז"ל אז יבדיל משה אז לשון שירה כמו אז ישיר משה כי כששמעו שאמר הקב"ה ולא רץ לא יכופר לדם כי אם בדם שופכו (במדבר ל"ה ל"ג) אמרו וכי מי שהרג בשוגג יהיה נהרג כיון שהגיד משה רפואתו של דבר לברוח לערי מקלט אז אמרו שירה, והיינו דאמרי אינשי מי שאוכל התבשיל יודע טעמו כך משה כשהרג המצרי וברח ידע מה ענשן של הורגים לברוח עכ"ל, והנה צ"ב מנין לומר דאמרו שירה, וי"ל הכי, דהנה ברש"י (ד"ה אז) ובשפ"ח (אות צ') מבואר דכונת המקרא הוא לומר, אז הבדיל משה, אלא דצ"ב מתי היה אותו "אז", ובפשוטו היה זה כשהיו בעבר הירדן בגיא מול בית פעור וגו', וכדלהלן מקרא מ"ו, והא דכתיב (מסעי ל"ה ט' - י"ד)

נשמעו עכ"ל, ויל"ע מה היה כתוב על הלוחות הראשונות והשניות שמור או זכור. ומ"מ שמור וזכור הם ב' מ"ע נפרדות (עיין בקו' קיצור ספר מצוות הערוך).

ועיין פני יהושע ב"ק נ"ד ב'. ובספרנו תשובות הגר"ח ח"א עמ' י"ב כתב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל, אולי על הלוחות הראשונות ה' כתוב שבפ' יתרו ועל הלוחות השניות שבפ' ואתחנן, עכ"ל. **(וע"ע** בעיני יעקב ביצה דף ט"ז, (בדף ס' ע"ב והלאה), בפירוש גאון יעקב מה שהביא מדברי הרמב"ם במורה נבוכים יעו"ש).

ה' י"ד. ויום השביעי שבת לה' אלקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. יל"ה למה לא אמר הכתוב למען ינוחו בנך ובתך וגו' ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך, כמו שפרט הכתוב בתחילת המקרא, ומפני מה אמר הכתוב רק למען ינוח "עבדך ואמתך" כמוך, וי"ל דהנה כתב בספורנו וז"ל למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית הנה מצות שביתת הבהמה היא כדי שינוח העבד, ומצות מנוחת העבד היא זכר ליצ"מ שהשבית בה הקב"ה את העבודה מן העבדים עכ"ל, ולפי"ז כשאומר הכתוב למען ינוח עבדך ואמתך, נמצא כבר כלול בזה גם מה שאומר הכתוב קודם, ושורך וחמרך וכל בהמתך, וא"כ ניחא למה לא כתיב למען ינוחו שורך וכו', והא דלא אמר הכתוב למען ינוחו בנך וכו' י"ל דכולם כלולים במילת "כמוך", וגרך צ"ל דג"כ נכלל במילת "כמוך" אלא דצ"ב למה נ' אחר מילת "ובתך". ומש"כ הספורנו ומצות מנוחת העבד כו', כ"כ באב"ע והרמב"ן יעו"ש.

ה' כ'. ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. הנה קריבה זו היתה קריבה ממש וכדפרש"י לעיל פ' דברים (א' כ"ב) וז"ל ותקרבוני אלי כלכם בערבוביא ולהלן אומר ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה' וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים

ושלחום לפנייהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפנייהם אבל כאן ותקרבוני אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים עכ"ל, ומבואר דקריבה דכתיב הכא ותקרבוני אלי היתה קריבה ממש, וצ"ב איך קרבו אליו והרי משה היה בעת ההיא בהר, והם היו למטה שאסור היה לעלות בהר, שהרי כ"ז מיירי על העת של מתן תורה, בין ב' דברות ראשונות שאמרם הקב"ה לבין ח' דברות אחרונות שאמרם משה וצ"ב. (ועיין במקראות יתרו כ' ט"ו - י"ח). ועל' בספרנו תשובות הגר"ח ח"ב בפ' דברים כאן מה שתירץ בזה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ה' כ"ג. כי מי כל בשר אשר שמע קול אלקים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי. הכא אמר משה לבנ"י את אשר אמרו בנ"י במתן תורה כמבואר במקראות, אבל מה דכתיב לעיל (ד' ל"ג) השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי, ה"ז מדברי משה עצמו לבנ"י, ואי"ז כפילות של הכתובים.

ויש לדקדק מהו "ויחי" והרי ארז"ל (שבת פ"ח ב') שפרחה נשמתו, וצ"ל דה"ק דסוף סוף נשארו לחיות, דנהי נמי שפרחה נשמתו אפי"ה נשארו לחיות, ואדרבא זהו שבה יותר כשפרחה נשמתו וחזרו לחיות ממה שאילו היו נשארים לחיות בלא פריחת נשמתו מהם קודם. ועיין ת"א ות"י דתרגומו ויתקיים, ואתקיים והיינו שעכ"פ נשארו קיימים.

ה' כ"ד. קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלקינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלקינו אליך ושמענו ועשינו. יל"ה למה אמר ושמענו ועשינו דלכאורה היה צריך להקדים נעשה לנשמע ולומר ועשינו ושמענו, וכמו שכבר הקדימו נעשה לנשמע כדכתיב (משפטים כ"ד ז') ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ועיין מלבי"ם. ועיין עוד באוה"ח הק'. והעירוני, כאן איירי איהך יקיימו המצות ע"י שישמעו והתם איירי בהסכמתם לעשות ולשמוע. ע"כ.

ו' י'.

והיה כי יביאך ה' אלקיך אל

הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלות וטבת אשר לא בנית. ולהלן (מקרא י"א) כתיב ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת וגו', אי' בתנחומא (ראה ז') דהכנענים הרסו את א"י כשיצאו בנ"י ממצרים בחשבם שבנ"י נכנסים מיד לא"י, והקב"ה עכבן את ישראל מ' שנה עד שיתקנו הכנענים כל מה שהרסו כמו שהבטיח הקב"ה לאברהם שיכניסם לארץ טובה יעו"ש, וזהו דכתיב הכא לתת לך הרים גדלות וגו' ובתים וגו', וק"ל.

ו' י"א.

ובתים מלאים כל טוב אשר לא

מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת. הנה יש לדייק למה לא כתיב ואכלת ושבעת "וברכת", וי"ל דהא הכא במקרא דידן איירי על כרמים וזיתים שהם משבעת המינים, שברכתן הוא מעין ג' כדאי' בברכות מ"ד א', וברכת מעין ג' אינה מדאורייתא, כ"כ בחזו"א או"ח סי' ל"ד סק"א יעו"ש, ויתכן דלכן לא כתיב הכא וברכת, כי מן התורה אי"צ לברך ברכת מעין ג'. ועוד י"ל דזהו דכתיב להלן (מקרא י"ב) השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים, והיינו שתשמר מלשכוח מלברך את ה' שהוציא אותך מא"א מבית עבדים, והשייכות של "הוציאך מא"א מבית עבדים" לכן, היינו שאילו בארץ מצרים לא היו לך ערים ובתים מלאים, וכדכתב באב"ע וז"ל וטעם מבית עבדים שלא היו לך ערים ובתים מלאים עכ"ל.

והנה בהא דכתיב כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת, מבואר דבעצים שהעכו"ם נטעו קודם שבאו בנ"י לא"י אין דין ערלה, שהרי כתיב כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואפי"ה ואכלת ושבעת, וכן מבואר הדין בתורת כהנים (פ' קדושים פ"ג) כי תבואו ונטעתם פרט לשנטען עכו"ם עד שלא באו

לארץ (ועל הגהות הגר"א שם) כו' מיכן אמרו עד שבאו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פטור כו' יעו"ש. ויש מי שאומר שאולי אין ראיה מפס' זה דשמא כאן איירי בכרמים וזיתים זקנים שכבר אינם ערלה, ומ"מ הדין הוא דין אמת וכנ"ל בתו"כ והכי תנן נמי בערלה פ"א מ"ב יעו"ש.

ז' ח'.

כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו

את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים. פרש"י וז"ל כי מאהבת ה' הרי כי משמש בלשון אלא, לא מרובכם חשק ה' בכם אלא מאהבת ה' אתכם עכ"ל, יל"ה דהא לעיל (מקרא ז') כתיב לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים ופרש"י וז"ל לא מרובכם כפשוטו ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשקתי בכם עכ"ל, ולכאורה לפי מדרשו נמצא דהכא מבואר שה' חשק בהם מפני שאין מגדילים כו', ולא מפני אהבת ה' אתכם, וי"ל דהא בהא תליא כלומר דמה שהקב"ה אוהב את עמו ישראל היינו משום שאין מגדילים עצמם בשעת השפעה טובה ולכן חשק ה' בעמו ישראל יותר מכל האומות, וק"ל. ועיין כלי יקר.

ז' י"א.

ושמרת את המצוה ואת החקים

ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם. פרש"י וז"ל היום לעשותם ולמחר לעוה"ב ליטול שכרם עכ"ל, קצת יל"ה אמאי באמת לא המשיך הכתוב לומר 'ולמחר ליטול שכרם' ואם לא בזה הלשון עכ"פ תוכן הדבר דהשכר הוא לעוה"ב, ולמה אמר רק החלק של 'היום לעשותם', וי"ל דלא שייך לומר כן והיינו משום הא דכתיב אשר אנכי מצוך והרי ציווי שייך רק על העשייה ולא על קבלת שכר, וק"ל.

פרשת עקב

ז' י"ב. והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. פרש"י וז"ל, והיה עקב תשמעון אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון עכ"ל, תנן (אבות פ"ב מ"א) והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה כו' יעו"ש, ונמצא דהכתוב כלל אף המצות החמורות.

ז' י"ט. המסת הגדלת אשר ראו עיניך והאמת והמופתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוציאך ה' אלקיך כן יעשה ה' אלקיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם. יש לדקדק דלכאורה היה הכתוב צ"ל אשר ראו עיניך אחר והזרע הנטויה.

ז' כ"ב. ונשל ה' אלקיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה. הנה כלל ישראל היו ששים ריבוא מבן כ' ועד בן ס' ומלבד נשים וטף ואעפ"כ היה חשש דפן תרבה עליך חית השדה, ובפשטות לכאן' הטעם הוא משום שמנין זה של נפשות לא מספיק ליישב את הארץ שיהיה מקום ישוב, ולפי"ז מבואר דהעכו"ם שהיו בא"י היו הרבה יותר מס' ריבוא שלכן לא רבה עליהם חית השדה שהרי נשארו חיים דאם היה חית השדה היו מתים, ומיהו יש לדחות שאין זה תלוי במספר הנפשות, אלא כיון שחלוקת הארץ היה ז' שנים לכן אם היו האומות נשמדים מהר, עד שישראל היו מתיישבים איש תחת גפנו כו' היו מקומות אלו שוממים והיו מגיעים חיות השדה לארץ. ועיין רמב"ן.

ח' א'. כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם. פרש"י וז"ל, כל המצוה כפשוטו ומדרש אגדה שאם התחתלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנאמר (יהושע כ"ד ל"ב) ואת

עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרה ישראל נקראת על שמם עכ"ל, יל"ה דהא גבי משה רבינו לכאן' הוי אונס בזה שהפסיק, שהרי הוא רצה ליכנס לא"י ורק מחמת בנ"י שגרמו לו שלא להכנס לא נכנס כמב' בפ' ואתחנן, והא ארז"ל (ברכות ו' א') חשב אדם לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ועוד ארז"ל (ירושלמי פאה ה' א' וכו') מב' בקידושין מ' א') דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וא"כ למה לא נקרא על שמו דמשה רבינו. ועל כרחינו צ"ל דכל מה שארז"ל דמעלה עליו הכתוב כאילו עשאה וכן דמצרפה למעשה זהו דוקא לענין השכר, אבל לא לענין השכר אבל לא לענין שיקרא על שמו, רק דיקשה ממ"נ דאם חשב שעשאה א"כ למה לא נקרא על שמו, וצ"ב.

ועוד יל"ה למה לא קרא על שמו של משה רבינו, והא מסר נפשו על הדבר כדאיתא בסוטה י"ג א', וכמו דמצינו גבי בצלאל דכתיב ביה (ויקהל ל"ז א') ויעש בצלאל את הארן עצי שטים וגו' ופרש"י וז"ל ויעש בצלאל לפי שמסר נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו עכ"ל, וכיון שכן, נהי שלא נקראה המצוה ע"ש משה מצד שלא גמר המצוה, מ"מ היתה המצוה צריכה ליקרא על שמו מצד שמסר נפשו על המצוה, ואין ליישב דגבי בצלאל מלבד שמסר נפשו על המלאכה גם גמר המלאכה ואילו גבי משה רק מסר נפשו אבל לא גמר, והיינו משום דגבי בצלאל חזינו דבכדי שהמלאכה תקרא על שמו לא היה סגי בכך שמסר נפשו עליה, וא"כ גם גבי משה ליהוי סגי בכך שמסר נפשו על המצוה בכדי שתקרא על שמו אע"פ שלא גמרה, ועוד דבאמת אע"פ שבצלאל מסר נפשו על מלאכת המשכן לא הוא גמרה אלא משה גמרה כדכתיב (פקודי ל"ט ל"ב) ויביאו את המשכן אל משה וגו' וע"ש ברש"י, ובאמת לכאן' הויא קושיא אמאי נקראת המלאכה ע"ש בצלאל מטעם זה דמסר נפשו עליה והרי לא גמרה והא אין המצוה נקראת אלא ע"ש גומרה, וצ"ב טובא בכ"ז.

ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב בזה"ל, כאילו עשה אבל לא עשה. ע"כ. ולכאוי זה תשו' רק על שאלה קמא.

ח' ג'. ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. יל"ה דבשלמא ויאכלך את המן זהו חסד גדול שהיה במדבר אבל ויענך וירעבך מאי חסד הוא, ושמא י"ל ע"פ הא דאיתא בספ"ה"ק (עיין מדרש שמואל עמ"ס אבות) דאנו יודעים על טפש שהוא טפש מאחר דיש גם חכם, וכן בהיפוך אנו יודעים על חכם שהוא חכם מאחר דיש גם טפש, וכן הוא הכא דאנו יודעים שמה שהיה במדבר ויאכלך את המן זהו חסד גדול מאחר שבתחילה היה ויענך וירעבך, וק"ל.

ח' ט'. ארץ וגו' אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת. יש לדקדק למה כתיב מהרריה ולא כתיב מהריה.

ח' י'. ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטבה אשר נתן לך. איתא בגמרא דסומין אוכלין ולא שבעין, וכיון שכן, יל"ע האם סומין צריכין לברך מן התורה (דאילו מדרבנן מברכין אפילו באכל פחות מכדי שביעה), אמנם בפשוטו צ"ל דאין הכונה שאינם שבעים כלל רק הכונה שלא שבעים לגמרי. ויל"ע.

ח' ט"ז. המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך למען ענתך ולמען נסתך להיטיבך באחריתך. יל"ה ההפרשים דהכא כתיב אשר לא ידעון אבתיך ואילו לעיל מקרא ג' כתיב ויאכלך את המן אשר לא ידעת ואשר לא ידעון אבתיך, ועוד דהכא כתיב למען ענתך ולמען נסתך ואילו לעיל שם כתיב למען הודיעך וגו', וצ"ב.

ח' כ'. כגוים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ה' אלקיכם. כתב באוה"ח הק' וז"ל, ואומרו עקב וגו' פירוש כיון

שאין תורה הא למדת שאם יש להם תורה הגם שיהיו עובדי ע"ז תורה תעמוד להם והוא מה שדקדק לומר בקול ה' וכבר העירותיך בכמה מקומות שכל מקום שיזכיר קול ידבר על התורה עכ"ל, אולי זהו ג"כ בכלל מה דאמרי' (חגיגה ט"ו ב') דרש רבא כו' למה נמשלו ת"ח לאגוז כו' אף ת"ח שמאס אין תורתו נמאסת יעו"ש.

ט' א'. שמע ישראל אשר אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלות ובצרת בשמים. פרש"י וז"ל, גדלים ועצמים ממך אתה עצום והם עצומים ממך עכ"ל, ולהלן י"א כ"ג ביאר רש"י טפי דכתיב התם, והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם, ופרש"י וז"ל, ועצמים מכם אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישאל גבורים מה השבח ההוא שמשבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם עכ"ל.

ט' ג'. וידעת היום כי ה' אלקיך הוא העובר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' לך. יל"ה דכיון דאמר הוא ישמידם א"כ אמאי צ"ל שוב והוא יכניעם, דהא כיון שנשמדו אין צריך להכניעם, דרק אם היו חיים היה צורך להכניעם, אבל עתה שנשמדו מה צריך להכניעם. וי"ל דחלקם נשמדו וחלקם נכנעו, וסיעתא לזה, מדכתיב לעיל ז' כ"ב לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה, והיינו דבכל פעם יהיה קצת כליון ובאותו העת של הכליון יכנעו הנשארם וכן בכל פעם יהיה קצת כליון וקצת כניעה עד שיאבדו לגמרי, דאין לומר דכונת הכתוב כאן כניעה רק לזמן מה ותו לא שהרי כתיב נמי לא תחיה כל נשמה, וזהו דכתיב הכא הוא ישמידם והוא יכניעם.

אך צ"ב דהכא כתיב והורשתם והאבדתם מהר ואילו לעיל שם כתיב לא תוכל כלתם מהר, וצ"ל דכליון לא יוכלו לכלותם את כולם מהר אבל לאבדם דהיינו שיהיו תחת רשותך זה יהיה מהר כיון שגם הנשארם

שבינתים יהיו בכניעה תחתיו וכנ"ל. ועוד י"ל דהכא קאי גבי בני ענקים דלעיל מיניה ואילו לעיל קאי אשאר אנשים והיינו דגבי בני ענקים יהיה הכליון מהר ואילו שאר אנשים יהיה הכליון מעט מעט. ועיין רמב"ן לעיל ז' כ"ב.

ט' ט'. בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית אשר כרת ה' עמכם ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. פרש"י וז"ל ואשב בהר אין ישיבה אלא לשון עכבה עכ"ל, והנה פלוגתא היא במגילה כ"א א' והכי אמרי' התם, כתוב אחד אומר ואשב בהר וכתוב אחד אומר ואנכי עמדתי בהר אמר רב עומד ולומד יושב ושונה ר' חנינא אמר לא עומד ולא יושב אלא שוחה ר' יוחנן אמר אין ישיבה אלא לשון עכבה שנאמר ותשב בקדש ימים רבים רבא אמר רכות מעומד וקשות מיושב ע"כ, וצ"ב אמאי פרש"י הכא דוקא כתירוצא דרבי יוחנן, ואולי משום דרבי יוחנן הביא ראיה מקרא דותשבו וגו', ויל"ע.

ט' י"א. ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי את שני לוחת האבנים לוחת הברית. יל"ה דהא כתיב לעיל (פס' ט' י') בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית אשר כרת ה' עמכם ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי, ויתן ה' אלי את שני לוחת האבנים כתבים באצבע אלקים ועליהם כל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל. והרי לנו הכתובים הנ"ל שאחרי ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אל משה את הלוחות, וא"כ מה הוצרך הכתוב לומר הכא בפס' י"א שוב ויהי מקץ וגו', וצ"ב. ושוב נמצא דכתב האבן עזרא וז"ל, מקץ סוף או תחילת הארבעים, והנה הראה כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל, עכ"ל.

ט' י"ב. ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים סרו מהר מן הדרך אשר צויתם ועשו להם מסיכה. יש לדקדק ההפרשים, דאילו הכא כתיב קום רד מהר, ואילו

בשמות פ' כי תשא ל"ב ז' כתיב לך רד. והיינו ב' הפרשים הא' דהכא כתיב קום והתם כתיב לך, והב', דהכא כתיב מהר והתם לא כתיב מהר. וצ"ב, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב בזה"ל, לך הכונה מהר, ע"כ.

ט' כ'. ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא. פרש"י וז"ל, ובאהרן התאנף ה' לפי ששמע לכם, להשמידו זה כלוי בנים וכה"א (עמוס ב' ט') וישמיד פריו ממעל, ואתפלל גם בעד אהרן והועילה תפילתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים עכ"ל, אין להקשות דהא דכיון דהקב"ה רצה להשמיד גם את אהרן כמו דכתיב ואתפלל גם בעד אהרן והיינו גם בעד אהרן וגם בעד ד' הבנים, א"כ היאך פרש"י דהועילה תפלתו של משה רק מחצה, דהא אהרן ושני בנים נשארו, ורק ב' בנים נפטרו, ואין להק' כן, דהא רש"י אזיל לשיטתיה דהא דכתיב להשמידו היינו כילוי בנים לחוד והגזירה לא היתה על אהרן כלל, והא דכתיב ואתפלל גם בעד אהרן היינו משום דהתפילה על הבנים באמת היתה עבור אהרן, וק"ל. (ועמש"כ במאור אהרן שמיני י' י"ב).

ט' כ"א. ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אתו באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר. יל"ה דלכאורה מקרא זה היה צריך להיות לעיל אחר מקרא י"ז (וקודם מקרא י"ח) דכתיב התם ואתפש בשני הלחת ואשלכם מיד שתי ידי ואשברם לעיניכם יעו"ש וצ"ב.

ט' כ"ב. ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מקצפים הייתם את ה'. ולהלן כ"ג כ"ד כתיב, ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי ה' אלקיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו, ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. והנה לכאורה צ"ב למה הכניס משה רבינו כל זה כאן בתוך דברי תוכחתו על העגל, שהרי עדיין לא סיים דבריו על העגל וכדכתיב

להלן כ"ה ואתנפל לפני ה' וגו'. וכן ק' להלן אהא דכתיב י' ו' ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו', אמאי הוכנס כ"ז בתוך הדברים על העגל שהרי עדיין לא סיים דבריו על העגל וכדכתיב להלן י' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים וגו', וצ"ב.

עוד יל"ה אמאי כפל משה רבינו כל זאת שוב, דהא כבר אמר זאת לעיל א' א' יעו"ש ברש"י, וביותר ק' דהא התם אמר ברמז מפני כבודן של ישראל כדפרש"י שם, וא"כ מאי שנא דהכא אמר הדברים בפירוש ובלי רמז, ועמש"כ שם.

ט' כ"ד. **ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם.** והא דכתיב לעיל ז' זכר אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלקיך במדבר למן היום אשר יצאת ממצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם ה', היינו שהיו ממרים מהיום שיצאו ממצרים, ומשא"כ במקרא דידן אמר שהיו ממרים מיום דעתו אותם והיינו עוד קודם שיצאו ממצרים, אך צ"ב מאי שנא למה פעם אחת אמר כך ופ"א אמר כך. (ועיין בספרנו תשובות הגר"ח ח"א שער תשובות התורה תשובה נ"ט).

ט' כ"ה. **ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם.** פרש"י וז"ל, ואתנפל וגו' אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי מה שכתוב כאן סדר תפלתו שנאמר ה' אלקים אל תשחת עמך וגו' עכ"ל, יל"ה דאדרבה שיהיה כתוב למעלה סדר תפלתו ולא יצטרך לכתוב כאן שוב קרא דואתנפל וגו', וי"ל שלא רצה להכניס דברי הפיוס בתוך דברי התוכחה.

י' א'. **בעת ההוא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ.** פרש"י וז"ל, בעת ההוא לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יוה"כ כי ברדתו מן ההר

צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה עכ"ל, וכתיב (פקודי ל"ח כ"ב) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' את משה ופרש"י וז"ל ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא א"ל רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואח"כ משכן א"ל בצלאל מנהג העולם לעשות תחילה בית ואח"כ משים כלים בתוכו א"ל כך שמעתי מפי הקב"ה אמר משה בצלאל היית כי וודאי כך צוה לי הקב"ה וכך עשה משכן תחלה ואח"כ עשה כלים עכ"ל, ויל"ה דהרי המשכן היה רק לאחר קבלת הלוחות הראשונות והשניות, והכא גבי הלוחות פרש"י שהקב"ה אמר למשה קודם פסל לך ואח"כ עשית ארון ומשה עשה ארון תחלה מפני שאמר משה דאל"כ היכן ישים את הלוחות והתם גבי המשכן פרש"י ממש בהיפוך והיינו שהקב"ה אמר למשה לעשות קודם משכן ואח"כ כלים, ומשה אמר לעשות קודם כלים ואח"כ משכן. ועמ"ש בספרנו תשובות הגר"ח ח"א שער תשובות השו"ע תשובה רנ"ד.

י' ט'. **ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים.** יש להעיר דמלבד עצם המצוה של אהבת הגר המפורשת במקרא דידן, מלבד זה נוסף לזה חלק של מצוה נוספת והיינו מצות והלכת בדרכיו, שהרי כתיב (לעיל י"ח) עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה.

י' י'. **ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא לא אבה ה' השחיתך.** פרש"י וז"ל ואנכי עמדתי בהר לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה עכ"ל, מש"כ רש"י ולפי שלא פירש

למעלה היינו בין פסוק ג' לבין פסוק ד', מיהו צ"ב אמאי באמת לא אמרה שם.

י' י"ב. ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך. הנה אהא דכתיב מה ה' אלקיך שאל מעמך איתא בתרגום אונקלוס מה ה' אלקיך תבע מנך, ולהלן פ' ראה י"ג ט"ו כתיב ודרשת וחקרת ושאלת וגו' ותרגם בת"א שם ותתבע ותבדוק ותשאל, וצ"ב.

יש להעיר דכתיב בכל לבבך ובכל נפשך ולא כתיב נמי ובכל מאדך, וכן הוא להלן י"א י"ג, ובעוד הרבה מקומות הכא חומש דברים, עי' להלן פ' ראה י"ג ד', וצ"ב הטעם בכל מקום.

י' ט"ו. רק באבתיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם ככם מכל העמים כיום הזה. עיין לעיל פ' ואתחנן פ"ז פסו' ו' ז' ח', ועמש"כ שם ז' ח'.

י' כ'. את ה' אלקיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע. פרש"י וז"ל את ה' אלקיך תירא ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע עכ"ל, יל"ה ההפרש דהכא אמר הכתוב גם ובו תדבק, ואילו לעיל ואתחנן ו' י"ג כתיב, את ה' אלקיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע ופרש"י וז"ל ובשמו תשבע אם יש בך את כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע עכ"ל, והתם לא אמר הכתוב ובו תדבק.

י' כ"א. הוא תהלתך והוא אלקיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך. ובתרגום אונקלוס הוא תושבחתך, והיינו שכל התהילות ותשבחות מגיע לו ית"ש כי הכל בא ממנו, ולפי"ז מה דאמרין בשמו"ע רפאנו כו' כי תהלתנו אתה, היינו הכי נמי. וכמו שתרגם הכא

באונקלוס כן הוא בתרגום בתהלים נ"א עה"פ ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך.

י"א ג'. ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים לפרעה מלך מצרים. ולהלן ד' כתיב, ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו וגו', והנה בפשוטו לכאורה כיון שאמר הכתוב הכא "בתוך מצרים", לכן הוצרך לומר אח"כ בפסו' ד' ואשר עשה וגו', והיינו מה שעשה חוץ למצרים, וצ"ב למה באמת הוצרך לומר הכא "בתוך מצרים" דהו"ל לכלול הכל בפסו' אחד ולומר ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה לפרעה מלך מצרים ולחילו וכו', וצ"ב.

י"א ד'. ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם ויאבדם ה' עד היום הזה. יל"ה מהו ויאבדם ה' עד היום הזה, דהא כיון שאבדו בתוך ים סוף, ואפי' אי היו מתים חוץ לים, היתכן שיתקומו עוד, וא"כ מהו עד היום הזה. וצ"ב.

י"א ו'. ואשר עשה לדתן ולאבירים בני אליאב בני ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל בני ישראל. קצת צ"ב למה קרח לא הוזכר כאן, ואולי משום דקרח הצטרף רק משום או לרשע ואוי לשכנו כדפרש"י שם. ועוד י"ל דקרח גם נשרף וגם נבלע כדאי' במדרש ואילו דו"א רק נבלעו, והכא אמר הכתוב רק מי שנבלע. והנה מב' ממקרא דידן בהדיא שנבלעו ולא נשרפו עם הר"נ מקריבי הקטורת, והיינו שדו"א לא היו בכלל הר"נ מקריבי הקטורת. ועמש"כ בפ' קרח. (ועמש"כ בספרנו תשובות הגר"ח ח"א בקו' אבני אהרן ח"ב סוף סימן ט' ד"ה תהלים ק"ו י"ז יעו"ש).

כתיב (קרח ט"ז א') ויקח קרח בן יצהר בן קהת בין לוי ודתן ואבירים בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן, ופרש"י שם וז"ל, בן יצהר בן קהת בן לוי ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם כו' עכ"ל, ולפי"ז גם בפסו' דידן דכתיב

ואשר עה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן וגו', לא כתיב בן ראובן בן יעקב, ומה שלא הזכיר רש"י זאת גם הכא י"ל דסמך על מה שפירש כבר במקומו בפ' קרח.

י"א י"א. והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים וגבעות למטר השמים תשתה מים. פרש"י וז"ל ובקעות הן מישור עכ"ל, יל"ה אמאי לא פרש"י כפשוטו דהוּו בקעות ממש, ושמא י"ל דכונת רש"י לומר דהא בקעות היינו בקעות ממש וכונת הכתוב היא לא רק בקעות אלא גם מישור, ודוחק, דלכאוי מנלן לפרש הכי.

י"א י"ד. ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך. הא דכתיב

ברישא מטר ארצכם בל' רבים והדר כתיב ואספת וגו' בל' יחיד, י"ל דכונת התורה לרמוז בזה הכא דיתכן שירדו גשמים בשביל יחיד לחודיה ועל ידו יזכו כל הציבור כדאי' בתענית ט' א' ערש"י שם ד"ה מטר.

י"א ט"ז. השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחוויתם להם. פרש"י וז"ל אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי עכ"ל, והיינו דהוּו קשיא לה לרש"י מהו אלהים אחרים, דהא אינם אלהים כלל, וע"ז פרש"י שהם אחרים לעובדיהם, ועמש"כ במאור אהרן יתרו כ' ג' בשם הט"ז בזה.

פרשת ראה

י"א כ"ו. ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה. עמש"כ מרן הח"ח זצ"ל זי"ע בס' שמירת הלשון חלק ראשון בשער הזכירה פרק א' בתחילתו יעו"ש.

י"ב ה'. כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה. יל"ה מהו המקום אשר יבחר ה' והרי הקב"ה כבר בחר המקום, והראיה שהאבות הקדושים התפללו שם, ועוד, וא"כ לכאורה היה הכתוב צ"ל המקום אשר בחר ה'. ושוב נמצא דכבר הק' כן ברבינו בחיי וכתב עלה וז"ל, ואע"פ שידעו הכל מעלתו של הר המוריה לא היו יודעין כי הוא המקום אשר בחר ה' כו' עכ"ל יעו"ש.

י"ב ט"ו. רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך בכל שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל. פרש"י וז"ל רק בכל אות נפשך כו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום כו', תזבח ואכלת אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה ע"י זביחה עכ"ל, אולי כונת רש"י דגיזה וחלב אסורים אף לאחר זביחה ורק אכילה שרי לאחר זביחה, אבל לכאורה אין כונת רש"י דגיזה וחלב מותרים אחר הזביחה דהא אין זה דבר אכילה ואף חלב אין זו דרך אכילה אלא דבר שתיה.

שו"ר דאיתא בספרי, כברכת ה' אלקיך יכול יהיו אסורים לאחר זביחה ת"ל כברכת ה' אלקיך, וראיתי הובא דפירש עלה בעמק הנצי"ב בזה"ל, כלומר מה שאמרנו ותזבח ולא גיזה יכול דגם לאחר הזביחה אסורה הגיזה וכן יהיה החלב אסור מה שנחלב לאחר השחיטה ת"ל כברכת ה' אלקיך כלומר דאין ענין ברכה לפסולי מוקדשין אלא לומר דלאחר זביחה יש בהן ברכה עוד מה שלא הותר בפירוש עדיין. עכ"ל. והיינו דבאמת הגיזה והחלב מותרים אחר שחיטה.

י"ב כ"ה. לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריו כי תעשה הישר בעיני ה'. פרש"י וז"ל למען ייטב לך וגו' צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם עכ"ל, והנה לעיל מיניה מקרא כ"ג כתיב, רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר ופרש"י וז"ל רק חזק לבלתי אכל הדם ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה רבי שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו ק"ו לשאר מצות עכ"ל, ולכאורה לפי"ז הא דפרש"י הכא מקרא כ"ה היינו דוקא לרבי שמעון בן עזאי, ודוק.

י"ב כ"ח. שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך למען ייטב לך ולבניך אחריו עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלקיך. ולהלן, י"ג י"ט כתיב, כי תשמע בקול ה' אלקיך לשמור את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום לעשות הישר בעיני ה' אלקיך. וברמב"ן הכא כתב דבדוקא כתיב הכא 'את כל הדברים' ולא כתיב 'את כל מצותיו', והיינו משום ד'את כל הדברים', ה"ז כולל את מה שאמר הטוב והישר יעו"ש. והא דלהלן כתיב רק לעשות הישר והכא כתיב הטוב והישר כתב עלה במשך חכמה להלן שם, דהתם מיירי במפלתן של האומות ואין זה טוב לפני הקב"ה במפלתן של רשעים כדאיתא במגילה י' ב'.

י"ב ל'. השמר לך פן תנקש אחריהם אחר השמדם מפניך ופן תדרש לאלהיהם לומר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. פרש"י וז"ל אחרי השמדם מפניך אחר שתראה שאשמדם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם, אף

אתה לא תעשה כך שלא יבואו אחרים וישמידוך עכ"ל, והא דנשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם, הכי כתיב לעיל עקב ט' ה', לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה ה' אלקיך מורישם מפניך וגו'. ולפי"ז הא דכתיב (תהלים ע"ח נ"ה) ויגרש מפניהם גוים וגו', אין הכוונה שבצדקותם של ישראל גירש הגוים, רק הכוונה כמפניך דכתיב הכא.

י"ג א'. את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו. פרש"י וז"ל את כל הדבר קלה כבחמורה עכ"ל, וכן פרש"י לעיל י"ב כ"ח, ועיין משכיל לדוד דהתם מיירי לענין מצות עשה והכא מיירי לענין מצות לא תעשה יעו"ש. והנה משמע הכא דהא דתנן (פ' דאבות) והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, הוי מ"ע דאורייתא, ויל"ע.

עוד פרש"י וז"ל לא תסף עליו חמשה טוטפות בתפילין חמשה מינין כלולב ארבע ברכות בברכת כהנים עכ"ל, יל"ה דהא כבר כתיב לעיל ואתחנן ד' ב' לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות ה' אלקיכם אשר אנכי מצוה אתכם ופרש"י שם וז"ל לא תוסיפו חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין כלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו עכ"ל, וצ"ב.

י"ג ה'. אחרי ה' אלקיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון. פרש"י וז"ל ואת מצותיו תשמרו תורת משה, ובקולו תשמעו בקול הנביאים, ואתו

תעבדו במקדשו, ובו תדבקון הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה עכ"ל, תנן (אבות פ"א) על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ויתכן שהסדר שנקט התנא הוא לפי הסדר דכתיב בקרא, והיינו, על התורה היינו דכתיב ואת מצותיו תשמרו והיא תורת משה וכן היינו דכתיב ובקולו תשמעו בקול הנביאים, ועל העבודה היינו דכתיב ואתו תעבדו והוא במקדשו, ועל גמ"ח היינו דכתיב ובו תדבקון, וק"ל.

י"ג ז'. כי יסתך אחיך בן אמך או בןך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשו בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך. פרש"י ז"ל אשר לא ידעת אתה ואבתיך דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך עכ"ל, קצת צ"ב שהרי מצינו מהאומות שעזבו דרכי אבותיהם ונתגיירו גירות צדק, וכן צ"ב נמי דהא מצינו ביוצאי מצרים שאמרו עליהם הללו עובדי ע"ז כו' וכן מצינו בחטא העגל ובבעל פעור שעבדו ע"ז, וא"כ מהו אשר לא ידעת אתה "ואבתיך". וצ"ב. והעירוני דיתכן דהכוונה לע"ז אחרת שגם אבותיו לא ידעו.

י"ג ט'. לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחם עינך עליו ולא תחמל לא תכסה עליו. יש לדקדק למה כשאמר הכתוב ולא תחמל לא אמר ולא תחמל עליו, כמו כל המקרא דכתיב לא תאבה "לו" ולא תשמע "אליו" ולא תחוס עינך "עליו" ולא תכסה "עליו". וצ"ב.

פרשת שופטים

ט"ז כ'.

צדק צדק תרדף למען תחיה
וירשת את הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך. יל"ה
 אמאי חזר הכתוב על זאת והא כבר כתיב לעיל
 בתחילת הפרשה בפס' י"ח ושפטו את העם משפט
 צדק, וי"ל דהא כתיב פס' י"ט ולא תקח שחד
 ופרש"י אפילו לשפוט צדק עכ"ל, ויתכן דלכן חזר
 הכתוב והסמיך לענין השוחד את ענין המשפט צדק
 והיינו לחזק הדבר שצריך לשפוט משפט צדק,
 ואפשר דלכן אמר הכתוב צדק צדק תרדף והיינו מה
 שאמר ב' פעמים צדק וכן מה שאמר בלשון חמור
 יותר ממה שאמר לעיל ושפטו את העם משפט צדק
 והיינו צדק וגו' 'תרדף', וזהו משום דחזר להזהיר על
 איסור לקיחת השוחד אפילו כדי לשפוט צדק
 וכנתבאר. (וכע"ז מצינו בכמה מקומות וכגון הא
 דתנן באבות מאד מאד הוי שפל רוח ויש מפרשים
 שפירשו דחזר ב' פעמים לומר מאד כדי לחזק הענין
 יעו"ש).

י"ז י"ב.

והאיש אשר יעשה בזדון
לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את ה'
אלקיך או אל השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע
מישראל. הכא מיירי בזקן ממרא, ועיין כעין זה גבי
 כהן משוח מלחמה להלן כ' ז' וברש"י שם.

י"ז י"ג.

וכל העם ישמעו ויראו ולא
יזידון עוד. פרש"י וז"ל וכל העם ישמעו מכאן
 שממתינין עד הרגל וממיתין אותו ברגל עכ"ל, הנה זו
 היא דעת ר"ע במשנה בסנהדרין פ"ט א' אבל רבי
 יהודה פליג, והכי תנן התם, אין ממיתין אותו לא
 בב"ד שבעירו ולא בב"ד שביבנה אלא מעלין אותו
 לב"ד הגדול שבירושלים ומשמרין אותו עד הרגל
 שנאמר וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד דברי
 ר' עקיבא ר' יהודה אומר אין מענין את דינו של זה
 אלא ממיתין אותו מיד וכותבין ושולחין שלוחין בכל
 המקומות איש פלוני נתחייב מיתה בב"ד, ומדכתב
 רש"י הכא את דעת ר"ע משמע דס"ל כהלכה כר"ע,
 וכן כתב הרמב"ם פ"ג מהל' ממרים ה"ח, ויעו' בנו"כ

שם. והעירוני נכון, דרש"י עה"ת אין מקפיד לכתוב
 ההלכה אלא כפשטיה דקרא, וכ"כ לי מרן הגר"ח
 קניבסקי שליט"א במקום אחר.

י"ז ט"ז.

רק לא ירבה לו סוסים ולא
ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר
לכם לא תוספון לשוב בדרך הזה עוד. פרש"י וז"ל
 לא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את
 העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנאמר
 בשלמה (מ"א י' כ"ט) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים
 בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה עכ"ל, והיינו
 דקרא ה"פ, לא ירבה לו סוסים כדי שלא ישיב את
 העם מצרימה. והנה בפשוטו כל מקום שנאמר העם
 הכונה לכל העם וכמו דכתיב (יתרו כ' ט"ו) וירא העם
 ויגעו ויעמדו מרחק ובעוד מקומות, וכיון שכן, לכאן
 היה הכתוב צ"ל ולא ישיב מהעם מצרימה, דהשתא
 דכתיב את העם ה"ז משמע שיש חשש שמא ישיב את
 כל העם מצרימה בשביל להרבות סוס, וצ"ב דנהי נמי
 שרוצה להרבות לו סוסים מ"מ למה יצטרך ליקח את
 כל העם מצרימה בשביל זה.

ולכאורה היה אפ"ל דלמען הרבות סוס הכונה למען
 הרבות לעם עצמם סוסים, וקרא ה"פ, לא ירבה לו
 סוסים כדי שלא יגרום עי"ז שהעם ירצו גם הם
 להרבות לעצמם סוסים, ואף שאין לעם איסור
 להרבות לעצמם סוסים כי אם למלך בלבד, מ"מ היה
 יכול לצאת מזה תקלה שיחזרו למצרים שזהו איסור
 גם לעם, וקצת דוחק לפרש כן דא"כ למה באמת לא
 אסרה התורה לעם עצמם ריבוי הסוסים, והעירוני
 דיתכן שהסוסים למלך הם לצורך תכסיסי מלחמה
 ולכן האיסור נאמר דוקא למלך ולא לעם שאין להם
 צורך זה.

אמנם בלא"ה עיין בתרגום אונקלוס דתרגם בדיל
 לאסגאה "ליה" סוסון, והיינו דמאי דכתיב למען
 הרבות סוס בכונה להרבות למלך ולא להרבות לעם,
 וכיון שכן, הדרא ק' לדוכתא דאמאי בשביל להרבות
 לעצמו סוסים יצטרך להשיב את "כל" העם מצרימה.
 וכנ"ל. וצ"ב.

הא דכתיב וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד, צ"ב היכן הקב"ה אמר, ועין רמב"ן ג' פירושים בזה.

והנה מלישנא דקרא משמע דדוקא בדרך הזה שהלכתם בה לא תוסיפון עוד אבל בדרך אחרת אין איסור לשוב מצרימה וכן משמע לכא' מלישנא דקרא להלן כי תבוא כ"ז ס"ח. וכע"ז אי' בשפ"ח אות י' בשם הר"ר אליעזר ממ"ץ (היראים) יעו"ש.

י"ז י"ז. ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. פירש"י וז"ל ולא ירבה לו נשים אלא י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו (שמואל ב' י"ב ח') ואם מעט ואספה לך כהנה וכהנה עכ"ל. הכא נתבאר בקרא האיסור גבי מלך שלא ירבה לו נשים והטעם שלא יסור לבבו, והנה תנן (אבות פ"ב מ"ז) מרבה נשים מרבה כשפים, וזה קאי לענין כל ישראל, ויל"ה חדא דכיון שריבוי נשים יכול להביא לידי כך שיסור לבבו מה' א"כ אמאי האיסור נאמר רק לענין מלך ולא גם לענין כל ישראל, ועוד אמאי קאמר התנא רק מרבה נשים מרבה כשפים דלכא' הו"ל להזכיר גם דבר זה שריבוי נשים יוכל לגרום לסור מה' חלילה, ואין ליישב דהסרת הלב מה' הבא ע"י ריבוי נשים הוא ע"י הריבוי כשפים הנגרם מריבוי הנשים, והיינו דמה דכתיב בקרא ומה דתנן חד הוא, דא"כ הו"ל לקרא וכן לתנא לומר דאיכא איסור מדינא להרבות נשים גם לשאר ישראל ולא רק למלך, ומ"מ איכא חילוק בין מלך לשאר ישראל והיינו דגבי מלך ריבוי הנשים המביא לידי לסור מה' ח"ו הוא דוקא אם מרבה יותר מ"ח נשים ומשא"כ גבי שאר ישראל דתנן מרבה נשים מרבה כשפים בפשוטו ה"ז גם בפחות מ"ח נשים, וצ"ב. והנה עכ"פ מב' דהאיסור נאמר רק גבי המלך ואילו גבי כל ישראל הוא רק בגדר הנהגה טובה (וכמו שאר הדברים הנזכרים במשנה שם), והטעם העירוני לומר דדוקא המלך כיון שיש לו שררה יותר משאר העם, יוכל לבבו לסור מה' יותר בקל ולכן צריך שמירה יתירה, ומשא"כ שאר העם. ועי' בזה במסילת ישרים להרמח"ל פרק כ"ב וכבר ראינו כו' יעו"ש.

הא דכתיב וכסף וזהב לא ירבה לא מאד, יש לדקדק דמכתיב "מאד" משמע דדוקא מאד לא ירבה אבל עדיין מותר לו להרבות כסף וזהב אלא דלא "מאד", ואולי זה מ"ד רש"י וכסף וזהב לא ירבה לו מאד אלא כדי ליתן לאכסניא יעו"ש.

י"ז י"ח. והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים. כתב בפירוש הרא"ש וז"ל ושמעתי כי אותו ספר התורה לא היה כתוב בו רק עשרת הדברים ולפי שיש מאלף דאנכי עד אשר לרעך תרי"ג אותיות כנגד המצות קרוי ס"ת עכ"ל, ועיין רש"י וילך ל"א י"א דלפי"ז אולי היה כתוב כל הס"ת, אבל הס"ת שם לא משמע שהיה של המלך, וצ"ב.

הנה מלישנא דקרא דכתיב מלפני הכהנים הלויים משמע שצריך לכתוב הס"ת לפני הכהנים הלויים, ואולי כונת הכתוב לרמוז בזה הדין דצריך לכתוב הס"ת שכותב מהס"ת הנמצא בעזרה כמש"כ הרמב"ם (פ"ג מהל' מלכים ה"א) וז"ל ומגיהו מספר העזרה על פי בית דין של שבעים ואחד כו' עכ"ל, וס"ת זה קרוי ע"ש הכהנים הלויים כמ"ש בפ' וילך (ל"א ט') ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי וגו'. ושוב נמצא דכ"כ בחיזקוני וז"ל מלפני הכהנים פירוש מלפני הכהנים יקחנה ויעתיק ממנה עכ"ל.

י"ח א'. לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל ואשי ה' ונחלתו יאכלו. ולהלן י"ב כתיב, ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו, ויש לדקדק למה כתיב שוב ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו דלכא' הו"ל מקרא א' ולהמשיך ה' הוא נחלתו וגו'. עוד יש לדקדק דלעיל כתיב חלק ונחלה וכאן כתיב רק נחלה, ועוד דלעיל כתיב עם ישראל והכא כתיב בקרב אחיו. ועיין אוה"ח הק'.

י"ח ט"ו. נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך ה' אלקיך אליו תשמעו. הנה לכא' צ"ב מהו

הכא איתא בתרגום יונתן ב"ע, נביא מבינכון מן אחובון 'דדמי לי ברוח קודשא וגו', ולהלן י"ח איתא שם, נביא אקים להון מביני אחיהון 'דרוח קודשא ביה כותך' וגו', ולכאז' צ"ב למה לא תרגם גם להלן י"ח 'דרוח קודשא דיליה דמי לרוח קודשא דילך' וכיו"ב, וכמו שתרגם הכא מקרא ט"ו. וצ"ב. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי ע"ז במכתב בזה"ל, היינו הך, ע"כ.

י"ח כ"ב. אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו. יל"ה דהא לעיל פס' כ' כתיב, אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא ופרש"י וז"ל אשר לא צויתיו לדבר אבל צויתיו לחבירו עכ"ל, וכיון שכן, אף שהקב"ה לא צוהו מ"מ יתכן שזה יתקיים מכיון שהקב"ה צוה לחבירו דהיינו לנביא האמת, וא"כ איך נדע שבאמת לא דבר ה' אליו. וצ"ב. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל, כאן לא כתיב אשר לא צויתיו, הנביא יענש בידי שמים, או שחבריו הנביאים תרו בו כמ"ש בגמ', ע"כ. וע"ע לעיל פ' ראה י"ג ב' – (ו').

י"ט א'. כי יכרית ה' אלקיך את הגוים אשר ה' אלקיך נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם. ולהלן ב' כתיב, שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה' אלקיך נתן לך לרשתה, והנה נתבאר הכא דרך אחר הכרתת ז' האומות אז שלוש ערים תבדיל לך, וכ"כ הרמב"ם בפ"ח מהל' רוצח ה"ג יעו"ש (וע"ע בס' המצות להרמב"ם עשה קפ"ב), והנה הכרתת ז' האומות לקח ז' שנים, והם ז' שני הכיבוש כמב' בספר יהושע (עיין זבחים קי"ח ב', ובדרך חכמה פ"א מבית הבחירה ה"ב ד"ה שכבשו יעו"ש) ואולי זהו נמי הא דכתיב לעיל (עקב ז' כ"ב) ונשל ה' אלקיך את הגוים האל מפניך 'מעט מעט' לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה. (ועמש"כ בזה לעיל עקב שם).

כמוני והרי לא קם עוד נביא כמשה וכדכתיב סוף זאת הברכה ובסוף בהעלותך (ועי' רמב"ם פ"ז מהל' יסודי התורה ה"ו, ועמש"כ בזה הרמח"ל בס' דרך השם חלק שלישי פרק חמישי יעו"ש), ורש"י פירש עלה וז"ל, מקרבך מאחריך כמוני כמו שאני מקרבך מאחריך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא עכ"ל, ושו"ר דכ"כ בשפ"ח אות ר'. ובבעה"ט כתב וז"ל כמוני בגימטריא ענו עכ"ל והיינו דלענין הענוה הוא כמוני, אך קצת צ"ב לפירוש זה דאיך יתכן לומר על עצמו שהוא עניו. ומה דכתיב (ס"פ בהעלותך) והאיש משה עניו מאד מכל האדם וגו' אי"ז מישב, כי כתב מה שהקב"ה אמר לו לכתוב ולא מעצמו כתב כן, אף שמסתמא ידע גם קודם שכן הוא האמת שהוא עניו מכל האדם, ומ"מ אי"ז כ"כ ק' דזהו רק רמז בעלמא, אך מ"מ עדיין ק' מהו כמוני והרי האמת דלא ה' עניו כמשה, ואולי זה גופא ענותנותו והיינו דאמר כמוני אף ידיע שאין עניו ממנו.

ועיין רש"י (ירמיה א' ה') דפירש וז"ל בטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה (להלן מקרא י"ח) נביא אקים להם מקרב אחיהם 'כמוך' זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה עכ"ל ואולי לענין זה הדמיון שבין משה לירמיה קאמר משה כמוני ולא לענין עצם הנבואה.

ושו"ר הא דא' בילקוט איכה (רמז תתקצט) אמר ר' יודן בר סימון מאי דכתיב נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך והא כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ומאי אמר כמוך, אלא היה ירמיהו מתנבא כמותו 'בתוכחות' שכל הכתוב בזה כתוב בזה זה נבא ארבעים שנה וזה נבא ארבעים שנה זה נבא על יהודה וישראל ועמדו בני שבטו להרגו וזה כמו כן זה הושלך ליאור וזה הושלך לבור זה ניצל ע"י אמה וזה ניצל ע"י עבד זה בא בדברי תוכחות וזה בא בדברי תוכחות כו' עכ"ל המדרש יעו"ש.

ובחזקוני כ' וז"ל מאחריך כמוני זה יהושע עכ"ל. ואולי י"ל עוד דכמוני אין הכונה לענין נבואה רק לענין צדקות כמש"כ הרמב"ם שכאז"א מישראל יכול להיות צדיק כמשה רבינו.

י"ט ט'.

ואם ירחיב ה' אלקיך את גבולך

כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך. קצת צ"ב לישנא דקרא דכתיב "ואם" ירחיב וגו' והרי הקב"ה נשבע ע"ז וכדכתיב הכא כאשר נשבע לאבותיך, ואולי משום כן כתב באבן עזרא וז"ל ואם ירחיב ה"א אם ישמרו כל התורה על כן כתב כי תשמר את כל המצוה הזאת והיא שלוש ערים עכ"ל. ועיין רמב"ן כאן. ועיין רש"י ויקרא ב' י"ד.

י"ט ט"ו.

לא יקום עד אחד באיש לכל

עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר. איתא בספרי הכא (הובא בחיזקוני כאן) לא יקום עד אחד באיש אין לי אלא לדיני נפשות לדיני ממונות מנין ת"ל לכל עון לקרבנות מנין ת"ל בכל אשר יחטאו, וכן פרש"י וז"ל לכל עון ולכל חטאת להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה עכ"ל, וכ"כ הרמב"ם (פ"ה מהל' עדות) וז"ל אין חותכין דין מן הדינין על פי עד אחד לא דיני ממונות ולא דיני נפשות שנאמר לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת ומפי השמועה למדנו שקם הוא לשבועה עכ"ל,

ומכ"ז מב' דקרא דידן הכא איירי גם ובעיקר לענין דיני נפשות, וצ"ב דהא לענין דיני נפשות כבר כתיב לעיל י"ז ו' על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד. ואולי י"ל הכי, דהנה לעיל י"ז ו' כתב החיזקוני וז"ל לא יומת על פי עד אחד וא"ת מאי אשמעינן הא קים לן דאפילו גבי ממון אין עד אחד נאמן כ"ש גבי נפשות, אלא י"ל דעונש דין נפשות חמור וסד"א דע"א נאמן קמ"ל עכ"ל, ולפי"ז אולי י"ל דכיון דהוה ס"ד דבנפשות יספיק עד אחד לכן חזרה התורה ע"ז שוב לחזק הדין שאף בנפשות ע"א לא סגי, ולפי"ז עיקר דברי הכתוב דידן י"ט ט"ו הוא לענין דיני ממונות, וכן מב' מדברי בעה"ט הכא דכתב וז"ל שני עדים למעלה כתיב על פי שנים עדים דהכא איירי בממון ואין מאיימין עליהם כמו בנפשות (סנהדרין ל"ז) עכ"ל. אך מ"מ עיקר תי' החזקוני לכאן צ"ב. ואולי י"ל דכונת

החיזקוני דכיון דהעדות היא לענין מיתה לכן יפחד להעיד שקר כי שמא יזימוהו ויתחייב הוא עצמו, ועל כן אם בא להעיד אעפ"כ סד"א דנאמין לו, כי כיון שבא להעיד ואינו מפחד שמא יתחייב הוא א"כ הוי ראייה שמעיד אמת קמ"ל דגם עדות נפשות אין יכול להעיד יחיד. ועל אותו הדרך העירוני דכונת החיזקוני, דמפחד להעיד שקר כי ע"י עדותו מאבד נפש שהיא עולם מלא ולכן אם בא להעיד אעפ"כ סד"א דנאמינו קמ"ל. ועדיין צ"ב.

כ' א'.

כי תצא למלחמה על איבך

וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ה' אלקיך עמך המעלך מארץ מצרים. פרש"י וז"ל סוס ורכב בעיני חשובים כולם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה עכ"ל, וכן פרש"י בשלח י"ד כ"ג, איתא באבות דרבי נתן (פכ"ז) רבי יהושע בן קרחא אומר שכשבא פרעה לים לא בא אלא על סוס זכר שנאמר כי בא סוס פרעה וגו' (עיין הגהות הגר"ב שם), ולכאן לפי"ז כל הסוסים שם היו זכרים.

הא דכתיב המעלך מארץ מצרים, בפשוטו היינו שתזכור הנסים הגדולים שהשי"ת עשה לך אז, ויש לפ' עוד, דאף שראית סוס ורכב שהסוסים באים ממצרים וסוסים טובים הם (עיין רש"י לעיל י"ז ט"ז) ושפ"ח אות י' שם) אפי"ה לא תפחד מהם, והטעם, כי ה"א עמך המעלך מארץ מצרים שגם אז בקרי"ס היו למצריים סוסים טובים כאלו והקב"ה היה עמך והצילך.

איתא בתרגום יונתן ב"ע דאפקכון 'פריקין' מארעא דמצרים, ואולי כונת הת"י גם להא דכתב האוה"ח כאן בד"ה וגמר אומר כו' יעו"ש והבן.

כ' ה'.

ודברו השטרים אל העם לאמר

מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחננו. יל"ע מה היה עם השוטרים עצמן דלא נתבאר בקרא עליהו אם גם הם היו חוזרים לביתם או לא.

המלחמה ולראות חרב שלופה ר"י הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואה חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה עכ"ל, ולפי"ז אם לא ישוב נמצא שגם הבעלי עבירה לא ישובו ונמצא גורם שימותו, וע"כ אם לא ישוב כדאי הוא שימות. ושו"ר במפרשי רש"י דבאמת פירש הכא הכתובים אליבא דעת ריה"ג, עיין שפ"ח.

כ' י"ט. כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדה עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור. ולהלן כ' כתיב, רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה עד רדתה, והנה בזה יתבאר הא דאמרי' (כתובות קי"ב ב') אמר רב חיא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פרות שנאמר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם, והיינו כי אחר ביאת המשיח כבר לא יהיו עוד מלחמות, ולע"ל א"י הוא כל העולם ולא יצטרכו שוב לאילני סרק. [והעירוני, דהאסור בל תשחית שייך אף בלא מלחמה, עכ"ל].

כ"א ט'. ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה'. פרש"י וז"ל ואתה תבער מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה' עכ"ל, וכן מבוי בכתובות ל"ז ב' (אך ילפי' מקרא אחרינא התם יעו"ש), אמנם עיין בתרגום יונתן ב"ע שתרגם, כהניא וגו' ומן יד נפקין נחיל דמורנין (קבוץ של תולעים. פירוש יונתן יעו"ש) מגו פרתא דעגלתא נגדין ואזלין עד אתרא דקטולא קמן דסלקין עלוי ואחדין בי דינא יתיה ודיינין יתיה, ולפי"ז לא יתכן אפשרות שההורג לא ימצא כי תמיד אחר עריפת העגלה הולכים תולעים היוצאים ממנה עד ההורג, ושמא הוי פלוגתא, ויל"ע. והעירוני בזה"ל אין סומכין על הנס, ודוק.

ועיין מש"כ מרן בדרך חכמה (פ"ה מהל' כלי המשכן הכ"א, ביה"ל ד"ה משוח) וז"ל, משוח מלחמה אין בנו מתמנה תחתיו. בגמ' ילפינן לה מקרא, ונראה דהטעם משום דמשוח מלחמה מלבד שקורא הפסוקים ה' מנהל את כל המלחמה ואפי' אם נימא שאין כהן נלחם (עמש"כ בדרך אמונה פי"ג משמיטה הי"ד בבה"ל ד"ה אין עורכין מלחמה) מ"מ הוא מנהיג את כל סדר המלחמה כדמשמע בנזיר מ"ז ב' דתלו בו רבים פרש"י דעביד מלחמה בשביל רבים ותוס' כתבו שיוצא עם העם למלחמה והרא"ש כתב שם בפירושו כל ערך המלחמה נעשה על פיו ובניהו בן יהוידע הכהן ה' שר צבא לשלמה ומה שכתב המרדכי שאחר שאמר מה שצריך להשמיע ה' חוזר לביתו היינו שאם יש לו איזה הכרח רשאי לחזור אבל דרכן ה' שמנהל את כל המלחמה לכן צריך שיהא מומחה ומוכשר לכך ולא שבנו ירשנו (וכעין זה מצאתי ברדב"ז) עכ"ל. והנה זהו לענין המשוח מלחמה, אבל לענין השוטרים עדיין יל"ע, ועמש"כ מרן בדרך חכמה פ"ה מכלי המקדש ה"ז בבה"ל ד"ה ואינו זו משם דמבוי' השוטרים אינם יוצאים למלחמה אא"כ רוצים, יעו"ש. (וע"ע בסוגיא זו מש"כ בספרנו תשובות הגר"ח ח"א בקו' אבני אהרן ו' סימן ח"ב יעו"ש).

כ' ז'. ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה. פרש"י וז"ל פן ימות במלחמה ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות עכ"ל, הא דלא כתב רש"י שאם לא ישמע 'לדברי השוטר', שהרי בתחילה (לעיל ה') כתיב ודברו השוטרים וגו', י"ל דהוא משום שמי האיש השני והשלישי כהן היה מדבר כדפרש"י להלן ח' וז"ל ויספו השוטרים למה נ' כאן ויספו כו' ומי האיש שני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע כו' עכ"ל יעו"ש, וע"כ כתב רש"י 'לדברי הכהן'.

והא דכתב רש"י כדאי הוא שימות, אפשר לפרש חדא כפשוטו והיינו משום דלא שמע לדברי הכהן, ועוד, דלהלן ח' פרש"י וז"ל הירא ורך הלבב ר' עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי

פרשת כי תצא

כ"א י"ח. כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אותו ולא ישמע אליהם. פרש"י וז"ל ויסרו אותו מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו בן סורר ומורה אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרמיטר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה התורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב עכ"ל, מה דקאמר ימות זכאי ואל ימות חייב, אין הכונה זכאי ממש שהרי גם קודם שמגיע לידי זה שמכלה ממון אביו כו' הרי הוא גונב ואוכל תרמיטר בשר וכו' ואיך אפשר לקרותו זכאי, רק הכונה זכאי לעומת מה שעתידי יהיה להיות אח"כ אם לא ימות עכשיו.

והנה מש"כ רש"י הכא הוא מסנהדרין ע"ב א', ובסנהדרין פ"ח א' (וכ"ה בסוטה כ"ה א') אמרי', ובן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו, וכ"פ הרמב"ם בפ"ז מממרים ה"ח (ויעו' מל"מ שם בפלוגתת רש"י והרמב"ם יעו"ש), וקצת יש להבין שכוין שע"ש סופו נהרג כו' ואמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב א"כ למה מהני מחילתן, ויל"ע. (ומ"מ כבר ארז"ל, (הובא ברש"י להלן מקרא כ"ב) מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד, והיינו נמי מיתת סקילה ונמצא דלא אהני להו מחילתן לענין זה שלא ימות, ועי' ר"א מזרחי להלן מקרא כ"ג בסופו יעו"ש).

עיינ ר"א מזרחי ז"ל שהקשה מאי שנא דאילו בן סורר ומורה נהרג עתה ע"ש סופו ואילו גבי ישמעאל מצינו שאמר השי"ת באשר הוא שם יעו"ש, ועמש"כ בזה בהרחבה במאור אהרן שמות ג' ז' יעו"ש.

כ"א י"ט. ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער מקומו. קצת יש לדקדק דכיון דעתה הכתוב מיירי לענין הורי הבן

סורר א"כ למה יחס הכתוב העיר והשער אל הבן סורר כדכתיב זקני עירו ואל שער מקומו דהו"ל לכתוב לומר זקני עירם ואל שער מקומם'.

כ"א כ"ג. לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלקים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר ה' אלקיך נתן לך. איתא בזה"ק (פ' אמור דף פ"ח ע"ב) בתר דנפקא נפשא מן גופא ואשתמר גופא בלא רוחא אסיר למשבק לה בלא קבורתא דכתיב לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא בגין דמיתא דישתהי עשרין וארבע שעות דאנון יומם ולילה בלא קבורתא יהיב חלישותא בשיפוי דרתיכא (באברי המרכבה) ומעכב עבידתא דקדשא בריך הוא מלמעבד דאפשר דקדשא בריך הוא גזר עלה בגין למיתה בגלגולא אחרא מיד בההוא יומא דאתפטר לאוטבא לה וכל זמנא דלא אתקבור גופא נשמתא לאו עאלת קומי קדשא בריך הוא ולא יכלא למהוי בגופא אחרא בגלגולא תנינא דלא יהבין לנשמתא גופא אחרא עד דיתקבר קדמאה ודא דמי לבר נש דמיתה אתתה לא אתחזי לה למיתב אתתא אחרא עד דקביר לקדמתא ובגין דא אמרה אוריתא לא תלין נבלתו על העץ. ע"כ.

כ"ב ז'. שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים. פרש"י וז"ל למען ייטב לך וגו' אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו למתן שכרן של מצות חמורות עכ"ל, הנה איתא בדברים רבה פ"ו, כך לא גילה הקב"ה מתן שכרן של מצות חוץ משתי מצות החמורה שבחמורות והקלה שבקלות כיבוד אב ואם שבחמורות ומתן שכרה אריכות ימים שנאמר כבוד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך והקלה שילוח הקן ומהו שכרה אריכות ימים שנאמר שלח תשלח את האם וגו' הוי כי יקרא קן צפור לפניך, ע"כ יעו"ש, ולכא' דברי המדרש קצת סותר למה שפרש"י (והוא מהספרי) דאי מצוה קלה ק"ו למתן שכרן של מצות חמורות

וכנ"ל, דהא במדרש נתבאר שאפילו המצוה החמורה ביותר יש לה אותו השכר כמו השכר של המצוה קלה. וצ"ב.

כ"ב ח'. כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו. פרש"י וז"ל כי תבנה בית חדש אם קיימת מצות שילוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו עכ"ל, והנה לעיל ז' גבי שילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, ואפשר דהכונה בזה לאלו המצות שנגרמו ממצות שילוח הקן שעל ידם ייטב לך והארכת ימים מאחר שמצוה גוררת מצוה.

עוד פרש"י וז"ל כי יפול הנפל ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב עכ"ל, לכאן יל"ה דאדרבא כיון שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב א"כ גם אם ישים מעקה לגגו עדיין יוכל ליפול הנפל באם בעה"ב חייב, וי"ל דהכא ה"פ שאם לא ישים מעקה לגגו אז יהא חייב וע"י חובה זו יתגלגל על ידו שיפול הנפל, וזהו כאן שמגלגלין חובה ע"י חייב.

הא דכתיב ולא תשים דמים בביתך, לכאן יל"ה לישנא דקרא, דלכאן הרי כיון שנפל א"כ אין הדמים בבית אלא למטה היכן שנפל, וי"ל דזהו דכתיב אח"כ כי יפל הנפל ממנו, דלכאן אמאי צ"ל ממנו והא פשיטא דעל הבית קא מיירי, אלא דר"ל שכיון שנפל מהבית שאין בו מעקה, וזהו 'ממנו', לכן זה חשיב כמו ששם דמים בבית ממש. והבן.

עייין מה שכתבנו בסוגיא זו בהרחבה קצת בספרנו תשובות הגר"ח ח"א בקונטרס אבני אהרן ח"ב סימן ב' יעו"ש.

כ"ב כ"ג. כי יהיה נערה בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה. פרש"י וז"ל

ומצאה איש בעיר לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב אילו ישבה בביתה לא אירע לה עכ"ל, עייין וישלח ל"ד א' ברש"י ד"ה בת.

הא דכתיב כי לכאן קצת צ"ב דהו"ל כי תהיה, וצ"ל דמה דכתיב כי יהיה אינו מתייחס לנערה רק מתייחס לדין של מקרה זה.

כ"ב כ"ה. ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המארשה והחזיק בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר שכב עמה לבדו. הא דכתיב 'לבדו', לומר, רק הוא ולא גם הנערה, וזהו דכתיב מיד, ולנערה לא תעשה דבר וגו'.

כ"ג ח'. לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. הא דכתיב 'לא תתעב אדמי כי אחיך' הוא, לכאן צ"ב דהא כתיב (וישלח ל"ב י"ב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו וגו' ופרש"י מיד אחי מיד עשו שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע עכ"ל, והיינו דלמה מקבל מתנה כזאת שאסור לתעבו ולא עוד אלא מטעם כי אחיך הוא, דהרי סו"ס אינו מתנהג כאח וכמו שיעקב אע"ה אמר. ושאלנו זאת את מרן קניבסקי שליט"א בזה"ל, וצ"ב כך דכיון שאינו מתנהג כאח א"כ למה אנו בנ"י הוזהרנו שלא לתעב אותו מטעם כי אחיך הוא, ומרן שליט"א ענה במכתב בזה"ל, כדי שיחזרו בתשובה, ע"כ. ועי' מורה נבוכים חלק ג' פרק מ"ב.

כ"ד ה'. כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמה את אשתו אשר לקח. פרש"י וז"ל לכל דבר שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה ע"פ כהן כהן בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנים את הדרכים עכ"ל. והיינו דהכא איירי קרא באחד שלקח אשה והיינו שכבר עשה נישואין, והא דכתיב לעיל שופטים כ' ז' ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה

איירי באחד שעשה רק אירוסין בלי נישואין, וההפרש ביניהם, דזה שכבר עשה נישואין אינו יוצא למלחמה אפילו לספק מים ומזון ולתקן הדרכים (שחייב במצות ושמה) כמבואר בסוטה מ"ד א', ומשא"כ זה שרק עשה אירוסין אף שחוזר (משום דשמה איש אחר יקחנה) מ"מ יוצא לספק מים ומזון ולתקן הדרכים כדין כל החוזרים מעורכי המלחמה כמב' שם מ"ג א'. והנה לכא' קצת צ"ב למה לא נאמרו שני מקראות אלו בסמוך זה לזה והיינו פס' דידן והפס' דפ' שופטים ומי האיש וגו'. ועיין בעה"ט דכתב הש"יכות בין מקרא דידן דכתיב כי יקח וגו' לבין המקראות הסמוכים לו שלפניו ושל אחרי יעו"ש ואולי משום כן ה' צריך להאמר כאן. וצ"ב.

והנה אלו שחוזרין משום שלא חנכו הבית או שלא חיללו הכרם, כיון שאין חוזרים לבתיהם, שוב אין להם האפשרות עתה לחנוך הבית או לחלל הכרם, אבל זה שחזר משום שארס אשה ולא נשאה, יל"ע האם מותר לו לישא אותה [שהרי חזר לא"י רק שלא חזר לביתו ממש וא"כ שייך שארוסתו תבוא למקום שהוא נמצא שם], ולכא' כיון שנמצא דינו לחזור מעורכי המלחמה ולהיות עתה מספק מים ומזון וכו' שוב אינו יכול עתה לישאנה [אף שזה שייך במציאות וכן"ל], ולא עוד אלא כי כיון שישא אותה לא יוכל אפי' לספק מים ומזון וכו' כדין הנושא אשה חדשה, ולכן מסתבר שאסור לו לישאנה.

ולענין מי שחוזר משום העבירות שבידו, אף אם עשה תשובה, מסתבר שאינו חוזר למלחמה, כי אם נימא שיצטרך לחזור, א"כ מאי הועילו חכמים בתקנתם כי כיון שיחזור א"כ יבינו העם דמה שהוא חזר מעורכי המלחמה ה' משום העבירות שבידו, שהרי האחרים והיינו אלו שחזרו או משום שלא חנכו הבית או משום שלא חיללו הכרם או משום שלא נשאו אשה אינם חוזרים למלחמה וכן תבאר למעלה, ואם יחזור זה שעשה תשובה יבינו כולם שחזר מעורכי המלחמה משום עבירות שהיו אז בידו ויתבייש, והבן.

(ויתכן לפי"ז לבאר הטעם שאלו החוזרים מהמלחמה אף שחוזרים מהספר לא"י מ"מ אינם חוזרים לבתיהם, והיינו כי הם יחזרו לבתיהם א"כ יוכלו

לחנוך הבית ולחלל הכרם [ולישא האשה, וזה לא נ"מ כי כיון שנשאה שוב אינו יוצא אפי' לספק מים ומזון וכו' כדין הנושא אשה חדשה, וזה הרי לא יתכן כי עתה דינו הוא לספק מים ומזון וכו' וכן"ל], וכיון שכן, אולי יצטרכו לחזור למלחמה, מאחר שכבר אין להם הסיבה שמפניה חזרו מעורכי המלחמה, ויהא נמצא בזיון לחוזרין מפני העבירות שהיו בידם, כי שמא לא הספיקו בזמן קצר כזה לעשות תשובה שלימה כדי כך שיוכלו לצאת למלחמה מבלי חשש סכנה, וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם), וח"א העירוני בזה"ל, הכלל בזה שאם יאספו העם עוד פעם למלחמה אפי' לאותה מלחמה ונמצא כאלו שבפעם ראשונה היה להם פטור ועתה חייבים ודאי שיצאו ולא רק משום דלא דרשי' טעמא דקרא אלא דאף באשה חדשה ונטע כרם וכו' שייך שיחזרו לחיובם כגון נגמרה שנתם עכ"ל. (ועיין מה שכתבנו בסוגיא זו בהרחבה קצת בספר תשובות הגר"ח ח"א בקונטרס אבני אהרן ח"ב סימן ו' יעו"ש).

כ"ד ט'. זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים. הא דקאמר הכתוב זכור את אשר ה"א למרים, ולא קאמר למשה, (והיינו הא דכתיב בפ' שמות ד' מקראות ו' ח' יעו"ש), אולי י"ל דהוא משום החילוק דגבי משה נתפא ידו מיד ומשא"כ גבי מרים שהמתינו ז' ימים. והעירוני לישב עוד דגבי משה לא נתפרש חטאו בהדיא בקרא ומשא"כ אצל מרים.

כ"ד י"ט. כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך ה' אלקיך בכל מעשה ידיך. פרש"י וז"ל למען יברכך ואע"פ שבאת לידו שלא במתכונן ק"ו לעושה במתכונן אמור מעתה נפלה לי סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה עכ"ל, והנה הכא נמי לכא' מבואר מה דארז"ל מדה טובה מרובה ממדת פורענות, והיינו שהרי אם מצאה אדם עני ועשה בה עבירה חלילה ודאי שאין החובה תלך גם על האובד (אלא דיש ענין אחר בזה והוא מה שארז"ל מגלגלין חובה ע"י חייב) ומשא"כ

שמותר לחסום פיו של הפועל, שהרי כתיב לעיל (כ"ג, כ"ה כ"ו) ואכלת ענבים כשבעך נפשך וגו' וקטפת מלילת בידך גו' ומיירי התם בפועל כדפרש"י שם, רק הכונה שלא חייב עליו אם חסם פיו של הפועל או באופן שהתנה עמו ע"ז שלא יאכל, עיין היטב בגור אריה כאן, ומה דכתיב התם ואכלת ענבים כנפשך שבעך וגו', היינו כשלא התנה עמו על כך, ופשוט.

אם מצאה עני (או שמצאה סתם אדם ועשה בה מצוה) הרי מתברך עליה וכנ"ל, ודו"ק. (ואמנם אי"ז מוכרח).

כ"ה ד'. לא תחסום שור בדישו. פרש"י וז"ל לא תחסום שור בדישו דיבר הכתוב בהווה וה"ה לכל בהמה וחיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל א"כ למה נאמר שור להוציא את האדם עכ"ל, הנה מש"כ רש"י להוציא את האדם אין הכונה

פרשת כי תבוא

כ"ו א'. והיה כי תבוא אל הארץ אשר
ה' אלקיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה. ולעיל
 ר"פ כי תצא (כ"א י') כתיב, כי תצא למלחמה על
 איבך ונתנו ה' אלקיך בידך ושבת שביו, הנה יש
 לדקדק אמאי לא כתיב והיה כי תצא וכמו דכתיב הכא
 פ' כי תבוא, וי"ל דארז"ל (ב"ר מ"ב ג') אין והיה
 אלא לשון שמחה (הובא באוה"ח הק' כאן), והשתא
 בשלמא הכא פ' כי תבוא ניחא דשמחה הוא שבאים
 לא"י ויורשים אותה וכו', אבל לעיל פ' כי תצא
 דמיירי התם במלחמה (והיינו מלחמת רשות
 כדפרש"י שם) לא שייך ליכתוב קרא והיה כי תצא
 למלחמה דאי"ז זמן שמחה ואפי' שהבטיח הכתוב
 ושבת שביו, ועוד דהתם מיירי לענין אשת יפת תואר
 ואי"ז זמן שמחה.

כ"ו י"א. ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך
ה' אלקיך ולביתך ואתה והלוי והגר אשר בקרבך.
 פרש"י וז"ל ושמחת בכל הטוב מכאן אמרו אין קורין
 מקרא ביכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג
 שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מן
 החג ואילך מביא ואינו קורא עכ"ל, וכע"ז פרש"י
 להלן כ"ח מ"ז דכתיב התם תחת אשר לא עבדת את
 ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל ופרש"י וז"ל
 מרב כל בעוד שהיה לך כל טוב עכ"ל, והבן.

קצת יש לדקדק דלכא"ל הכי הו"ל להכתוב לומר,
 ושמחת אתה והלוי והגר אשר בקרבך בכל הטוב
 אשר ה"א נתן לך ולביתך, וי"ל דא"כ היה נשמע
 דכונת הכתוב לומר שהלוי והגר צריכין לשמוח בכל
 הטוב שהשי"ת נתן לך ולביתך, וזה אינו מסתבר חדא
 דלמה לא יצוה הכתוב להם עצמם לשמוח בכל הטוב
 שלהם, ועוד דמה שייך לצוותם על הטוב של השני
 כ"כ, ואי תיקשי דא"כ שיאמר הכתוב בהדיא אשר
 ה"א נתן לך ולביתך וללוי ולגר אשר בקרבך, ע"ז
 י"ל דלא רצה הכתוב לכפול ולהאריך בלשונו, ומעתה
 ניחא כמו שאמר הכתוב ושמחת בכל הטוב וגו', והבן.
 והעירוני עוד, כיון שיתן משלו ללוי ישמח הלוי במה

ששלך כיון שע"ז יש גם לו דינו לשמח הלוי משלך,
 ע"כ.

כ"ו י"ד. לא אכלתי באני ממנו ולא
בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי
בקול ה' אלקי ועשיתי ככל אשר צויתני. פרש"י
 וז"ל לא אכלתי באני ממנו מכאן שאסור לאונן עכ"ל,
 יל"ה איך שייך שכל אחד ואחד יתודה ויאמר לא
 אכלתי באני ממנו, שהרי לא כולם היו אוננים, ומה
 שייך שיתודה על דבר שלא היה לו כלל ההיכי תמצוי
 לחטוא בזה, וצ"ב.

שוב נמצא דכבר עמד בזה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי
 שליט"א בטעמא דקרא וז"ל שם, לא אכלתי באני
 ממנו יל"ע מי שלא היה מימיו אונן אם יכול לומר זה,
 ואין לומר דהכונה שלא האכיל מזה לאוננים אחרים
 דזה ידע' מסיפא דקרא לא נתתי ממנו למת כדתנן
 בפ"ה דמע"ש, ומסתימת הגמ' נראה שיכול לומר
 אע"ג שלא הי' אונן מימיו דהכונה שלא קרה בזה
 המע"ש תקלה שהייתי אונן ואכלתי ממנו וצ"ע"ק,
 עכ"ל. והנה מלשונו של מרן דכתב יל"ע מי שלא היה
 מימיו אונן אם יכול לומר זה, לכא"ל פשיטא ליה דמי
 שהיה כבר אונן מימיו כן יכול לומר לא אכלתי באוני
 אע"פ שעתה אינו אונן, ונהי שכך הוא הדין מ"מ ע"ז
 לא היה קשה, ולכא"ל צ"ב למה ע"ז לא היה קשה ליה
 למרן, דהא סו"ס כיון שלמעשה עתה אינו אונן מה
 שייך שיתודה על דבר שלא היה לו כעת ההיכי תמצוי
 לחטוא בזה. ומרן שליט"א ענה לי ע"ז במכתב
 בזה"ל, מתודה שלא עבר עבירה, ע"כ.
ועיין חזקוני דכתב וז"ל לא אכלתי באני ממנו לא
 גזלתי ממנו כמו וידו תשבנה אוננו עכ"ל, וכ"פ
 ברשב"ם יעו"ש.

יעויין בתרגום יונתן ב"ע דתרגם לא אכלתי "באני"
 ממנו, לא אכלית "ביומי אבל"י מיניה. וכ"ה בתרגום
 ירושלמי. ולכא"ל צ"ב דהא האיסור שלא לאכול בזה
 הוא דוקא בזמן כשהוא אונן והיינו כשהמת עדיין לא
 נקבר אבל בז' ימי אבילות וכ"ש לאחמ"כ שכבר אינו

אונן לא מצינו בזה איסור וצ"ב כונת התרגום ב"ע, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב בזה"ל, קרי לאינינות אבלות, ע"כ.

כ"ז י"א. ויצו משה את העם ביום ההוא לאמר. ולהלן י"ב י"ג כתיב, אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים בעברכם את הירדן וגו', ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל וגו', והנה לעיל ר"פ ראה כתיב, ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה, את הברכה אשר תשמעון וגו' והקללה אם לא תשמעו וגו' והיה כי יביאך וגו' ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל, את הברכה אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלני מרא, כי אתם עברים את הירדן וגו' יעו"ש כל הפרשה, יש להעיר למה נכפלו הפרשיות, והתם ר"פ ראה פרש"י וז"ל ראה אנכי נתן ברכה וקללה האמורות בהר גריזים ובהר עיבל עכ"ל וכ' שם בשפ"ח וז"ל ר"ל והלא הקללות נאמרו לעיל בפ' בחוקותי ולקמן בפ' תבא ומתריך האמורות בהר גריזים וכז' ופי' נתן מסדר לפניכם היום עכ"ל, אך עדיין צ"ב דנהי דניחא דאי"ז כפילות פרשיות מ"מ אכתי למה לא נסמכו הפרשיות יחד. ועיין בזה עוד במפרשי רש"י לעיל ר"פ ראה שם.

כ"ז כ"ו. ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן. פרש"י וז"ל אשר לא יקים כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה עכ"ל, הנה בפשוטו צ"ב דא"כ למה נאמרו כל הארורים דלעיל, ועוד דא"כ למה נאמרו ארורים אלו דוקא.

כ"ח ג'. ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה. ולהלן פסו' ד' כתיב, ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיק ועשתרות צאנך, ולהלן מינייה פסו' ה', ברוך טנאך ומשאריתך, ולהלן פסו' ו', ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך, ויל"ה ההפרש, דאילו בפסוקים דהקללות הכל כתיב בסדר הפוך, והיינו, דבתחילה פסו' ט"ז כתיב, ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה, ואח"כ פסו' י"ז כתיב ארור

טנאך ומשאריתך, ואח"כ פסו' י"ח כתיב ארור פרי בטןך ופרי אדמתך שגר אלפיק ועשתרת צאנך (והכא לא נ' גם פרי בהמתך כמו בברכות בפסו' ד', וצ"ב) ואח"כ כתיב ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך. וצ"ב הכונה.

כ"ח ו'. ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך. פרש"י וז"ל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך שתהיה יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם עכ"ל, לכאורה קצת יל"ה איך תתכן ברכה זו והא הארז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וגם אם חטא כל ימיו ח"ו ועשה תשובה קודם מיתתו ועי"ז יצא מן העולם בלא חטא מ"מ גם עשיית התשובה בידו היא ולא בידי שמים כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואיך יתכן ברכה זו. ואולי הכונה בברכה זו למה שארז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו. והעירוני עוד דנהי דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ הרי ארז"ל דאלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו.

כ"ח י"ט. ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך. כתיב לעיל ו' ברוך אתה בבאך וגו' ופרש"י שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם עכ"ל שם, וצ"ב היאך יתפרש הכא, ואולי הפי' כך, דכמו שבאת לעולם בלא שום עשיית מצוה כך תצא מן העולם בלא שום מצוה ח"ו, וגם אם עשה מצוות בחייו אבדם ח"ו רח"ל.

כ"ח כ"ה. יתנך ה' נגף לפני איבך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ. פרש"י וז"ל לזעוה לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבוא עלינו כדרך שבא על אלו עכ"ל, יל"ה מה קללה היא, וי"ל דאה"נ ובאמת לא זו היא הקללה ועיקר הקללה כאן היא מה דכתיב יתנך ה' נגף וגו' ובשבעה דרכים תנוס לפניו, ומה דכתיב והיית לזעוה וגו' זוהי תוצאה ואינה עצם הקללה. ומה שהוצרך הכתוב לפרט התוצאה ה"ז שנדע ונבין כמה גדולה הקללה שבכאן. והיינו שכיון ששומעי מכותיך

יזועו ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כו', א"כ על כרחק שהם מכות נוראות והיינו מה שיתנך ה' נגף וכו'.

כ"ח כ"ט. והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפילה ולא תצליח את דרכך והיית אך עשוק וגזול כל הימים ואין מושיע. איתא במס' מגילה כ"ד ב', דתניא א"ר יוסי כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפילה וכי מאי איכפת ליה לעור בין אפילה לאורה עד שבא מעשה לידי פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפילה וראיתי סומא שהיה מהלך בדרך ואבוקה בידו אמרתי לו בני אבוקה זו למה לך אמר לי כל זמן שאבוקה בידי בני אדם רואין אותי ומצילין אותי מן הפחתין ומן הקוצין ומן הברקנין ע"כ, והנה לפי"ז פי' המקרא הכי, והיית ממשש בצהרים היינו אף שאצלך זהו צהרים והיינו זמן אורה, אעפ"כ תמשש בדרגת חומרא כאשר ימשש העור באפילה, והיינו אפלה כזו שאין לעור אפי' אבוקה שיראוהו ויצילוהו, דאי ה' כונת הכתוב אפלה כזו שיש לעור אבוקה (והיינו דרגת חומרא פחותה טפי) א"כ הו"ל להכתוב לומר כאשר ימשש העור באורה (והיינו באפלה עם אור האבוקה) וכנתבאר בדברי רבי יוסי במגילה וכו"ל.

ועיין מהרש"א דכתב שם וז"ל וכי מאי איכפת ליה לעור כו' א"ל כל זמן שאבוקה בידי בני אדם כו'. יש לדקדק כיון דבאפלה אין בני אדם רואין אותו אכתי תקשי אמאי נקט קרא עור וכי מאי אכפת באפלה בין עור לפקח וי"ל דמ"מ הפקח כיון שידוע לו מבואי העיר ושביליה גם באפלה יודע קצת לכיון בהן להציל עצמו מן הפחתין כו' עכ"ל, והיינו דלכן לא אמר הכתוב כאשר ימשש הפקח באפילה, ולפי"ז חומרת העונש רבה יותר, והיינו, והיית ממשש בצהרים וכו"ל, כאשר ימשש העור פי' ולא הפקח, באפלה היינו באפלה מבלי אבוקה וכו"ל, כי פקח באפלה בלי אבוקה יודע לכיון עצמו יותר מעור באפלה בלי אבוקה, ובדרגת חומרא כזאת היית ממשש אתה הפקח אפי' בצהרים והיינו בזמן אורה ממש. ה' ירחמנו ויצילנו.

כ"ח ל"ה. יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך. יל"ה דפתח ואמר על הברכים ועל השקים ומסיים מכף רגלך ועד קדקדך, דהו"ל לומר יככה ה' בשחין רע מכף רגלך ועד קדקדך אשר לא תוכל להרפא, או לומר, יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא ותו לא. שוב נמצא דכבר הק' כן מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בטעמא דקרא וז"ל שם, בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך, לכאורה סיפא דקרא סתר לרישא דאמר על הברכים ועל השקים וסיים מכף רגלך ועד קדקדך, ואפשר דשחין שעל הברכים ועל השוקיים מזיק לו הרפואות שנוטלין לשאר המחלות ע"ד זיבורא ועקרבא ולכן מי שיש לו שחין זה אין יכול ליקח רפואה לשום מחלה והיינו ע"י השחין הזה לא תוכל להרפא משום מחלה מכף רגלך עד קדקדך. (והעירוני דלפמש"כ בתרגום יונתן מיושב זה), עכ"ל.

כ"ח ל"ו. יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן. הא דכתיב הכא ואת מלכך אשר תקים עליך, היינו כדכתיב לעיל שופטים י"ז ט"ו שום תשים עליך מלך וגו'.

כ"ח מ"ו. והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. מלישנא דקרא לכאן מבו' הכי, דהא דכתיב עד עולם, קאי רק על מה דכתיב ובזרעך, והיינו עד סוף כל הדורות, דאל"כ הו"ל והיו בך ובזרעך לאות ולמופת עד עולם והיינו דעד עולם קאי גם על זרעך וגם על לאות ולמופת, ויתכן דלא הסמיך הכתוב תיבת בך לתיבת ובזרעך כי אז ה' נשמע שגם 'בך' זה יהי' לאות ולמופת עד עולם וזה הרי אינו כי אדם לא חי לעולם. ומה"ט ניחא נמי מה דלא כתיב הכי, והיו 'בך ובזרעך', עד עולם לאות ולמופת, וכן והיו לאות ולמופת, בך ובזרעך עד עולם. ודוק.

כ"ח מ"ז. תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל. יל"ה דהא לעיל ט"ו כתיב והיה אם לא תשמע בקול ה' א לשמר לעשות את כל מצותיו וחקתיו, אשר אנכי מצוך היום ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך, ולא כתיב שזה משום תחת אשר וגו', ואי משום שניהם יחד א"כ למה לא נאמר יחד, וכן קשה מדכתיב לעיל מ"ה כי לא שמעת בקול ה' א לשמר מצותיו וחקתיו אשר צוך ולא מבוא' שם שזה משום תחת אשר וגו', ואולי י"ל דזה אתא למימר דהתוצאה של והיה אם לא תשמע זהו משום תחת אשר לא עבדת את ה' א בשמחה וגו' והיינו כי בלי שמחה א"א לקיים שאר המצוות.

פרש"י וז"ל מרוב כל בעוד שהיה לך כל טוב עכ"ל, משמע דבזמן שאין לו כל טוב, אין התביעה של השמחה בעבודה, ולא מסתבר, וצ"ב. והעירוני דיתכן דיש התביעה ומ"מ אינה חמורה כ"כ כבזמן שהיה לו כל טוב. (עמש"כ לעיל כ"ו בס' שם עולם י"א).

כ"ח ס"ג. והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה. כתב מרן הגר"ח זצ"ל בס' שם עולם בשם הגר"א דששון בלה"ק היינו שמחה עם תוגה ולכא' צ"ב דא"כ למה כתיב כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם, דלמה ההטבה נעשה עם צער, (והא דכתיב כן ישיש ה' עליכם להאביד וגו' דהיתכן שזה נעשה עם שמחה, זה ל"ק כי מבוי' במגילה י' ב' דלא הקב"ה בעצמו שמח רק משיש אחרים וכדפרש"י הכא בד"ה כן). ומור"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל עי' ברכות ל"א א'. ע"כ. (ואולי הכונה להא דא' התם, רב אשי עבד הילולא לבריה כו' א"ל הי תורה והי מצוה דמגנו עלן כו' אמרו עליו על ר"ל כו' יעו"ש כל הענין). ושוב שאלנו למרן כונתו וענה בזה"ל, שאין לשמוח ביותר, ע"כ.

עוד שאלנו את מרן הגר"ח שליט"א בהא דאמרי' במגילה י' ב' הנ"ל, אמר רבי אלעזר הוא אינו שש

אבל אחרים משיש ודיקא נמי דכתיב כן ישיש ולא כתיב כן ישוב ש"מ, ולכא' צ"ב דא"כ מהו "כאשר" שש וגו', שהרי אינו דומה, כי בששון להיטיב הקב"ה עצמו שמח ומשא"כ בששון להרע הקב"ה משיש אחרים ולא הוא בעצמו שש (ואולי הכונה שבאותו מדה שהקב"ה שש בעצמו כשהוא מטיב, כך באותה מדה הוא משיש להרע, ואם זהו נכון, הרי הם דברים נוראים). ומהגר"ח ק שליט"א ענה במכתב בזה"ל, הרי כתיב כאשר שש כן ישיש אחרים. ע"כ. והיינו כמו שבאמת כתבנו.

כ"ט ג'. ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועיניכם לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה. פרש"י וז"ל עד היום הזה שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב (לקמן ל"א ט') ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה (על התורה. שפ"ח) ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר וע"ז אמר (לעיל כ"ז ט') היום הזה נהייתה לעם וגו' היום הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום עכ"ל. הנה לכא' צ"ב מה ה' טענתם של ישראל והרי בפשוטו מה שמשה רבינו נתן הס"ת לבני לוי ה"ז משום שהם נשאו הארון וכדכתיב לעיל (עקב י' ח') בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה (וכ"ה להלן וילך ל"א כ"ו יעו"ש). עוד צ"ב דהא ארז"ל (דבר"ר ט' ט'), שוח"ט מזמור צ', ועמש"כ בזה בהרחבה במאור אהרן משפטים כ"ד ד' דביום פטירתו של משה רבינו כתב י"ג ס"ת ונתן לכל שבט ושבת, ועוד ס"ת אחד לשים תוך הארון. (והוא הס"ת שנתן לשבט לוי ועל ספר זה אמר להם לקחת את ספר התורה הזה וגו'. כ"כ הרמב"ם בהקדמה לפימ"ש, והבאנו לשונו במשפטים כ"ד שם יעו"ש), ויש מי שרוצה ליישב דמה שמשה רבינו כתב לכל שבט ס"ת הוא מהטעם הזה שהם באו בטענה למה אתה משליט בני שבטך עליה כמו שפרש"י הכא, אמנם מסתימת לשון

המדרשים (הבאנו כל לשונם בפ' משפטים שם) לא נראה כן.

ואולי י"ל כך, שמשנה רבינו היה יכול ליתן הס"ת לשבט אחר שהם יעבירוהו לשבט אחר, והכי משמע, דכתיב להלן (וילך ל"א כ"ה- כ"ו) ויצו משה את הלויים נשאי ארון ברית ה' לאמר, לקח את ספר התורה הזה ושמרתם אותו מצד ארון ברית ה' אלקיכם והיה שם בכ לעד, והנה לכאוי צ"ב מהו "לקח" את ספר התורה הזה וגו' והא כבר כתיב (ל"א ט') ויכתב וגו' ויתנה אל הכהנים, אלא על כרחך, שנתן הס"ת לשבט לוי ועדיין לא צוה אותם לשים הס"ת בארון ורק כאן צוה להם, וזה הי' חולשת הדעת והטענה של שאר השבטים היינו דמאחר ובלא"ה לא שמו הס"ת מיד בארון א"כ שלכל הפחות יזכו שיהא הס"ת מונח אצלם עד הזמן שצריך להניחו בארון, והיינו דזה ודאי ידעו כולם שהס"ת צריך להיות אצל שבט לוי מצד שהם נושאי הארון, וכל טענתם היא כנ"ל שיהא מונח אצלם עד שהניחוהו בארון. ודברינו הם חידוש מיהו לכאוי הכי מוכח מן המקראות. (ועי' גיטין ס' א' ר' יוחנן משום ר' בנאי כו').

הנה ל"ב עינים א'זנים, הר"ת בגימטריא מאה ואחד, ואולי רמז להא דארז"ל (חגיגה ט' ב') דאינו דומה הלומד מאה פעמים להלומד מאה ואחד פעמים, והיינו שמהיום הזה שנהיית לעם אינו דומה הלומד כו'.

כ"ט ו'. ותבוא אל המקום הזה ויצא סיתן מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה ונכם. פרש"י וז"ל ותבואו אל המקום הזה כו' דבר אחר ולא נתן ה' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה (ע"ז ה' ב') ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם על דברי הברית הזאת וגו', עכ"ל. עיין סוטה כ"ב ב' תוד"ה ועד, שכתבו דארבעים שנה לענין זה נחשב ממתי שהתחיל ללמוד ולא הכונה כשהוא בן ארבעים שנה יעו"ש וקצת יש להעיר מדתנן באבות פ"ה בן ארבעים לבינה. (וע"ע ע"ז ה' א' תוד"ה עד).

כ"ט ח'. ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשו. ובתרגום אונקלוס, בדיל "דתצלחון" ית כל די תעבדון, וכן פרש"י ביהושע א' ז' וז"ל תשכיל תצליח עכ"ל, ולפי"ז יתכן דמה דמבקשין בברכת אהבה רבה להבין "ולהשכיל" היינו להצליח, מיהו תנן באבות רפ"ד איזהו חכם הלומד מכל אדם שנא' מכל מלמדי השכלתי, ולפי"ז השכלתי היינו החכמתי, ולפי"ז ה"נ דכתיב למען "תשכילו" צריך להתפרש למען תחכימו, וכן באהבה רבה להבין ולהשכיל צריך להתפרש ולהחכים, ויל"ע. ועי' ספר השרשים לרבינו יונה בן ג'אנח וספר השרשים לרד"ק, ערך שכל, יעו"ש.

פרשת נצבים

כ"ט ט'.

אתם נצבים היום כלכם לפני ה'

אלקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל

איש ישראל. פרש"י וז"ל ראשיכם שבטיכם.

ראשיכם לשבטיכם עכ"ל, וכתב בשפ"ח אות ג' וז"ל,

דאם לא כן אלא ראשיכם ושבטיכם כל חד וחד בפני

עצמו קשה ראשיכם למה לי מדכתיב שבטיכם גם

הראשים בכלל וגם שאר הפרטים למה לי שהרי

כולם בכלל שבטים הם בשלמא כשפירשו ראשיכם

לשבטיכם יש לומר בתחילה נקט ראשיכם ואחר כך

זקניכם ואחר כך שוטריכם ואחר כך כל ישראל

החשוב חשוב קודם אבל אי הוה ראשיכם ושטריכם

תרי מילי אם כן ראשיכם למה לי, עכ"ל. ויתכן לומר

טעם נוסף, והוא, דאי לא כפרש"י א"כ למה נאמר

שבטיכם קודם זקניכם ושטריכם.

ולפירוש רש"י נמצא במקרא דידן ג' מדרגות

חשובים, והיינו, הא' ראשיכם הב' זקניכם הג'

שוטריכם וכן"ל בשפ"ח, והנה לכאורה צ"ב מי הם

הראשיכם, דבשלמא זקניכם בפשוטו היינו שבעים

זקנים והיינו כמו בכל המקומות בתורה, ושוטריכם

היינו שוטרים כפשוטו וכלעיל בפ' שופטים, אבל

שוטריכם לכאן אין מובן למי הכונה, ואין מסתבר

דכונת משה הי' לכלול את עצמו כיון דהי' ביום

פטירתו וכדפרש"י בד"ה אתם. ואולי הכונה ליהושע

ואלעזר שנהיו לראשי ישראל אחר משה ואהרן.

ואולי הכונה לנשיא של כל שבט ושבט. וצ"ב.

ויעויין בתרגום יונתן ב"ע, דמאי דכתיב ראשיכם

תרגם רשי סנהדרין דלכון, ומאי דכתיב ראשיכם

זקניכם ושבטיכם תרגם ואמרכלי שבטיכון סביכון

וסרכיכון יעו"ש, והיינו דראשיכם ושבטיכם תרי

מילי נינהו (ולא כהנתבאר לרש"י דחד הוא), אלא

דצ"ב מהו זקניכם והיינו סביכון, והרי כבר נאמר

ראשיכם והיינו רשי סנהדרין דלכון. ואין מסתבר

לומר דלהתרגום יונתן זקניכם דהכא היינו סתם

זקנים. וצ"ב. ועיין רמב"ן.

כ"ט י'.

טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב

מחניך מחטב עציך עד שאב מימין. צ"ב דהרי

במדבר לא היו עצים וכמו שמצינו במשכן שעשאוהו

עם עצים שהעלו ממצרים ע"פ ציווי של יעקב אבינו

וא"כ למה הוצרכו חוטבי עצים, ואף דמצינו שהי'

מקושש עצים מ"מ גם שם צ"ב מנין היו לו עצים

לקושש.

וכן צ"ב דהא איתא שכל נשיא עשה שביל בקרקע

מהבאר עד מקום חניית שבטו וא"כ למה הי' צריך

שואבי מים, ואם בשביל אחר שיכנסו לארץ ישראל

הרי הי' את הגבעונים. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

ענה במכתב בזה"ל הבאר גידל סביבו עצים כדאיתא

בתוספתא. ע"כ. והנה בברייתא דמס' מדות אות י"ט

איתא, והיו מימי הבאר יוצאין ונעשין נהרים כו' ולא

תאמר שמא בטילות המים (עיין כאן ביאור מרן

הגר"ח קניבסקי שליט"א שם) אלא מגדלין להם כל מיני

מעדנים מעין עוה"ב שנא' שלחך פרדס רמונים נרד

וכרכום כו' יעו"ש, ויתכן דהיו צריכים להעצים כדי

שהבינונים והרשעים יוכלו לבשל המן עי' יומא ע"ה

א', ובשבילן היו צריכין את חוטבי העצים. וזהו מוסר

השכל גדול. (מתוך ספרינו תשובות הגר"ח ח"א

למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בשער תשובות

התורה תשובה ס"ה והארת אהרן שם אות מ"ג,

יעו"ש). והעירוני עוד דיתכן שהיו צריכין העצים כדי

לבשל מה שקנו מתגרי אוה"ע כדאיתאביומא ע"ה ב',

ואין לומר שהיו צריכין העצים להחם מפני הקור כי

לא היו צריכין לזה עי' זוה"ק פ' כי תשא והבן.

כ"ט י"ב.

למען הקים אתך היום לו לעם

והוא יהיה לך לאלקים כאשר דבר אליך וכאשר

נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב. פרש"י

וז"ל והוא יהיה לך לאלקים כו' ומדרש אגדה למה

נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו

ישראל מאה קללות חסר שתיים חוץ ממ"ט שבת"כ

הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל

משה מפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם

למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים

לפניו עכ"ל (ועיין כלי יקר פסו' י"א), הנה לכאורה

מתוך מה שמשה רבינו פייסם אנו למידין דמה

שאמרו ישראל מי יוכל לעמוד באלו היינו שחששו שתהיה כלייה לכלל ישראל ח"ו. ועיין בתומר דבורה פ"א בביאור המידה 'כי חפץ חסד הוא' ודוק.

כ"ט ט"ו. כי אתם ידעתם את אשר ישבנו

בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם. יש לדקדק היכי קאמר משה אשר ישבנו דהרי עיקר ישיבתו דמשה רבנו לא היה בארץ מצרים, שהרי ברח ממצרים כשבקש פרעה להרגו בפ' שמות וחזר רק שנה קודם שיצאו ממצרים כמבואר שם, ואיך קאמר על עצמו אשר ישבנו.

עוד יש לדקדק הכפילות, שהרי כבר אמר ואת אשר עברנו וא"כ מהו דקאמר שוב אשר עברתם. ואולי מ"ד אשר עברנו התכוין אליו (ולא אמר אשר עברתי, משום הענוה שהיה עניו מכל האדם כמ"ש סוף בהעלותך) ומ"ד אשר עברתם התכוין לכלל ישראל.

ויעינין תרגום יונתן דתרגם, ארום אתון ידעתון סכום שניא דיתיבנא בארעא דמצרים, וגבורן דעבד לנא ביני עממיא דעברתון, והיינו דמ"ד אשר ישבנו לא ה' כונתו לעצם הישיבה וממילא גם לא התייחס מי ישב, רק עיקר כונתו ה' 'למנין השנים' שבנ"י ישבו במצרים. גם יש להתבונן דהת"י תרגם רק מאי דכתיב אשר עברתם ולא תרגם גם מ"ד אשר עברנו. וצ"ב. ועיין בחיזקוני ובד' זקנים ובבעלי התוספות ובפ"ה הרא"ש.

כ"ט י"ח. והיה בשמעו את דברי האלה

הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה. פרש"י וז"ל למען ספות הרוה לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן תרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות עכ"ל, ארז"ל (ר"ה י"ז א') כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר כו', ופרש"י וז"ל המעביר על מדותיו שאינו מדקדק למדוד מדה למצעים אותו ומניח מדותיו והולך לו כו', מעבירין

לו על כל פשעיו ואין מדת הדין מדקדקת אחריהן אלא מנחת והולכת עכ"ל, והנה אי' בספה"ק דחטא היינו שוגג ופשע היינו מזיד (או מרד), ועי' ר"ה יז. ולפי"ז נמצינו למידין, דעדיין יוכל לעשות תשובה ויכופר לו אף הזדונות והיינו ע"י שגם יעביר על מדותיו.

ומש"כ רש"י והייתי מעביר עליהם, יעויין בתומר דבורה פ"א בביאור המדה 'לא החזיק לעד אפ' במש"כ שם זו מצוה אחרת כו' יעו"ש והבן.

כ"ט כ"ב. גפרית ומלח שרפה כל ארצה

לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבונים אשר הפך ה' באפו ובחמתו. הנה הכא כתיב כמהפכת סדום ועמרה וגו' ומשמע שהעונש יהיה כשל סדום ועמורה, ויש להעיר מדכתיב (איכה ד' ו') ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים ופרש"י וז"ל ויגדל עון וגו' פורענותם מוכיח עליהם שגדול עוונם משל סדום, ההפוכה כמו רגע שהרי סדום לא נמשכה צרתם כרגע אחד נהפכה ולא חלו בה ידים ידי האויב כי המלאכים נהפכה כו' עכ"ל וחזי' דהעונש לא כשל סדום אלא יותר חמור משל סדום. וצ"ב. והעירוני ליישב דבסדום לא היו צ"ח קללות ומשא"כ בירושלים, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה במכתב בזה"ל, עי' סנהדרין ק"ד ב', ע"כ. ושאלנו ע"ז בזה"ל, לא זכינו להבין כונת מרן בתשו', דלכאנ' מה דחזינן משם זה רק שמה שפרש"י באיכה ה"ז כפירוש בתרא דרש"י בסנהדרין, אבל עדיין אין זה מיישב בין הפס' שבנצבים לבין הפס' שבאיכה. וצ"ב כונת מרן, ומרן ענה ע"ז בזה"ל, כמהפכת סדום אבל נשאר מהם שירים, ע"כ.

כ"ט כ"ג. ואמרו כל הגוים על מה עשה

ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה. ולהלן כ"ד כתיב, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלקי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים. צ"ב דהרי הגוים גם הם קיבלו מצוות והיינו ז' מצוות בני נח ואינם מקיימים אפ' מצוה אחת, ואיך יכולים ומעייזים לומר על אשר עזבו את ברית ה' א

אבתם וגו', וכעין מה שארז"ל (ב"מ ק"ז ב') קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים. ואולי אה"נ ודאי דאין להם זכות רק עיקר כונת הכתוב לחילול ה' ע"י שכך יאמרו הגוים, אף שעצם מה שיאמרו אין צורך משום קשוט עצמך כו' וכנ"ל. ועוד י"ל דעם הגוים הקב"ה לא כרת ברית. ויש מי שרוצה ליישב דאילו גוים שומרים מה שאבותם מסרו להם כדאי' ברש"י לעיל י"ג ז', אמנם עי' מש"כ בזה שם, ועוד אין זה מיישב, כי לגוים אין יצה"ר ואעפ"כ אינם מקיימים אפ"י ז' מצות, ומשא"כ אנו בנ"י דיש לנו יצה"ר מלאך תקיף וחזק ואעפ"כ משתדלין בעשיית וקיום המצות. ועיין בפ' הרא"ש ובד' זקנים מבעלי התוס', ועמ"ש בדבריהם ז"ל בס' ממגד שמים כרך שערי דין ומשפט חלק א' בסימן ו' יעו"ש.

הנני להעתיק ל' הרמח"ל בס' דרך עץ חיים השייך למקרא דידן, וז"ל דהנה תראה שחורבן בית קדשנו ותפארתנו ושגלינו מארצנו היה בעון ביטול תורה כמו שמבואר בתורתנו הקדושה ואמרו כל הגוים על מה ה' עשה ככה לארץ הזאת ... ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלוקי אבתם, וברית האמור שם היינו תורה, והנה כו' עכ"ל יעו"ש.

כ"ט כ"ח. הנסתר לה' אלקינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. פרש"י וז"ל הנסתר לה' אלקינו ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע במטמוניו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתר שאין לה' אלקינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים כו' עכ"ל, ארז"ל (קדושין מ' ב') ת"ר לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי כו' ר' אלעזר בר שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נדון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה כו' ע"כ יעו"ש, ועיין עוד תומר

דבורה פ"א בביאור המידה 'לשארית נחלתו', והנה לפי הנתבאר בדברי רש"י הכא, אנו למידין דמה שמכריע את העולם לכף חובה היינו דוקא אם יש אפשרות להוכיח, אבל בלא"ה אין העולם נדון לכף חובה בשביל חטא היחיד. ונמצינו בזה למידין, כמה חומרת המצוה שצריך להוכיח את היחיד וכ"ש את הרבים, והיינו כדי שלא יתחייבו כולם, ומ"מ כשמוכיח צריך ליזהר שלא להלבין פניו כמ"ש מרן הח"ח זצ"ל בס' חפץ חיים בכמה וכמה מקומות ויעו"ש שם בפתיחה בלאוין אות י"ד ובהלכות לשה"ר כלל ד' סעיף ד' יעו"ש. ועיין בתומר דבורה שם בביאור המידה 'לא החזיק לעד אפ'ו' במש"כ וזו מדה ראויה כו' יעו"ש.

ל' ג'. ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה. פרש"י וז"ל ושב ה' אלקיך את שבותך, היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן שהשכינה כביכול שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם כו' עכ"ל, הנה בזמירות שבת קודש אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו כו' ישיב לא נאמר כי אם ושב וקבץ, ולהנתבאר הכא הנכון לומר הוא, והשיב לא נאמר. שו"ר דבסידור וילנא כתבו עלה בזה"ל, ישיב לא נאמר כ"ה הגירסא במחזור ויטרי, ובגמרא הגירסא והשיב לא נאמר, מגילה כ"ט א', ע"כ, ושמעתי אנשי מעשה שאומרים הכל והיינו 'ישיב והשיב' לא נאמר כי אם ושב וקבץ.

ל' ט'. והותירך ה' אלקיך וגו' לטובה כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבתיך. יעוין מש"כ לעיל כי תבוא כ"ח ס"ג, יעו"ש והבן.

ל' י"ב. לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה. יש לדקדק בלישנא דקרא דלכא"ה הו"ל לא בשמים היא לאמר איך נעלה השמימה ונעשנה, ואולי י"ל דמאחר דרק משה הי' ראוי לעלות ולקחת מן השמים את

התורה, ולהשמיענו כדי לעשות, לכן לא אמר הכתוב איך נעלה, והיינו משום דבאמת אין מי שראוי הי' לעלות מלבד משה.

כתב בעה"ט וז"ל, מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה וס"ת הוי"ה לומר שאינו יכול לעלות השמים אצל ה' אם לא שיהא נמול כו' עכ"ל, וכ"כ בפ' הרא"ש וז"ל מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה וס"ת הוי"ה רמז שבזכות מילה עלה למרום עכ"ל, וכ"ה בד' זקנים מבעלי התוספות וז"ל מי יעלה לנו השמימה הרי

מילה בר"ת רמז שבזכות מילה עלה משה לשמים לקבל התורה עכ"ל. ואולי י"ל ע"ד זה עוד, והיינו דבתיבת מילה נרמז ב' תיבות והן מי לה' והיינו לרמז דמי יעלה לנו השמימה היינו מי שהוא לה', ולרמז עוד דהתורה היא למי שהוא לד' וכדתנן באבות (פ"ו מ"ד) כך היא דרכה של תורה כו' והיינו שכולו לה' ואז זוכה בכתרה של תורה. (וע"ע מש"כ בס' תשובות הגר"ח ח"א בקו' אבני אהרן בסוף סימן י', והבן).

פרשת וילך

את כל התורה כולה, ויל"ה מדכתיב בוזאת הברכה ל"ד ה' וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' ופרש"י וז"ל וימת שם משה אפרש משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע רבי מאיר אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע עכ"ל, ואי כתב כולה מבראשית עד לעיני כל ישראל וכן"ל, א"כ צ"ב טובא מה נחלקו והא משה כבר כתב את כל התורה כולה. (ויתכן להקשות בהיפוך נמי, והיינו, היאך פרש"י הכי שגמר לכתוב את כל התורה כולה, והיינו גם עד לעיני כל בני ישראל וכמ"ש בשפ"ח, והא איכא לחד מ"ד שיהושע גמר לכתוב התורה ולא משה, וצ"ב). ועמש"כ להלן כ"ב. וע"ע מש"כ לעיל כ"ט ג'.

ל"א כ"ב. ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל. ולהלן כ"ד כתיב, ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם, ויל"ה דהכא משמע דרק עתה גמר משה לכתוב את כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל, ואילו לעיל ט' כתיב, ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני בני ישראל, ופרש"י וז"ל ויכתב משה וגו' ויתנה כשנגמרה כולה נתנה לבני שבטו עכ"ל ומשמע דאז כבר גמר לכתוב את כל התורה, והיינו מבראשית עד לעיני כל ישראל וכמ"ש בשפ"ח שם, ולולי דברי השפ"ח שם אולי ה' אפ"ל דאז גמר לכתוב עד השירה ונתנה לבני שבטו ולכל זקני ישראל (אך לש' רש"י שם כן משמע כהשפ"ח מדכ' רש"י כשנגמרה "כולה") ואחר שנצטוו לכתוב את השירה עד לעיני כל ישראל לקח מהם, וכתב, והחזירה להם. אך שלדברינו אין מובן למה נתנה לבני שבטו כל זמן שלא גמר לכתוב התורה עד לעיני כל ישראל, ולמה הוצרך ליתנה להם וליקח ולהחזיר, דהיה לו להשאירה אצלו עד שיגמור לעיני כל ישראל.

ל"א ז'. ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע ה' לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם. פרש"י וז"ל כי אתה תבוא את העם הזה ארי את תעול עם עמא הדין משה א"ל ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם (להלן כ"ג) תביא על כרחם הכל תלוי בכך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור עכ"ל, וכתב בשפ"ח אות ד' וז"ל, דקשה לרש"י דלקמן כי אתה תביא וגו' א"כ סתרי קראי אהדדי ואין לומר כי אתה תבוא פירושו כמו כי אתה תביא זה אינו שהרי אונקלוס תרגם על כי אתה תבוא וגו' ארי את תיעול "עם" עמא הדין ושם תרגם "ית" ומתרץ דהכי פירושו משה אמר לו עכ"ל, ולולי פרש"י אולי היה אפשר לומר עוד, דמשה רבינו רצה לרמז ליהושע שהוא כן יכנס עמהם לא"י ולכן אמר כי אתה תבוא את העם הזה והיינו שאתה תנהיג אותם ותביאם לא"י יחד עמך וכמו שתרגם אונקלוס "עם" וכדלעיל, ואילו היה משה אומר ליהושע כי אתה תביא לא היה זה הדבר נרמז, משום דאף משה רבינו הביאם לא"י והיינו בזה שהנהיגם מ' שנה במדבר כדי להגיע אל התכלית שיכנסו לא"י, ואף על משה היה שייך בכהאי גונא הלשון תביא, אבל השתא דא"ל משה ליהושע כי אתה תבוא נרמז בזה שפיר דאף יהושע יכנס עמהם לא"י, דלא רצה משה שיחשוב יהושע שאם יהי' להם למנהיג סוף דבר שגם הוא לא יכנס לא"י וע"כ רמז לו משה כן, וכמו שפירש"י לעיל ואתחנן ג' כ"ז יעו"ש, וק"ל. ועיין עוד בזה בחיזקוני באוה"ח הק' ובכלי יקר, יעו"ש.

ל"א ט'. ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל. פרש"י וז"ל ויכתוב משה וגו' ויתנה כשנגמרה כולה נתנה לבני שבטו עכ"ל, והנה נתבאר הכא שכאן משה רבינו כבר גמר לכתוב

ושו"ר דכ"ה ברמב"ן ז"ל אף דהוסיף ליתן טעם למה נתן ולקח והחזיר הס"ת וכדקשינו, והיינו דכשכתב עד השירה היה סבור משה שנגמרה כל התורה ולכן נתנה כבר לבני שבטו, אלא שעדיין לא אמר להם היכן להניח הס"ת, ובינתיים נצטוו לכתוב גם את השירה, וכשגמר לכתוב את השירה אז אמר להם להניח הס"ת בארון מן הצד, יעו"ש היטב.

והנה יתכן דמש"כ רש"י לעיל ט' כשנגמרה כולה נתנה לבני שבטו, אין כונת רש"י לומר דעתה גמר לכתוב התורה כולה עד לעיני כל ישראל, וכן משמע ל' רש"י דכתב "כשנגמרה" ודוק, וא"כ קושיא מעיקרא ליתא, אמנם מדברי הרמב"ן מב' שלא כדברינו וכנ"ל. ועמש"כ לעיל ט' ולעיל כ"ט ג'.

ל"א כ"ג. ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי לכם ואנכי אהיה עמך. פרש"י וז"ל ויצו את יהושע בן נון מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם עכ"ל, ועיין שפ"ח דפסוק זה קאי אדלעיל פסוק ט"ז ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבתיך, ואחר שסיים השי"ת דבריו עם משה, צוה השי"ת את יהושע חזק ואמץ וגו', וזהו דכתיב כאן אשר "נשבעתי" ולא אשר "נשבע" כי זה דברי השי"ת ולא דברי משה עכ"ל השפ"ח יעו"ש, וכ"כ החיזקוני, ובאמת כ"כ רש"י גופיה בסנהדרין ח' א' יעו"ש. והנה לכא' באמת יל"ה אמאי פסו' זה נאמר כאן ולא נאמר למעלה במקומו והיינו בסמוך לפסו' ט"ז הנ"ל. וצ"ב. (עיין לעיל ואתחנן ג' כ"ח).

ל"א כ"ט. כי ידעתי אחר מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם. יל"ה דלכאורה משה רבינו היה צ"ל הכי, כי ידעתי כי אחר מותי השחת תשחתון, וי"ל דלא אמר כן כדי שלא יטעו לומר שמיתתו היא סיבת השחתתם, ולכן אמר כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון, שסיבת השחתתם היא מצדכם ולא מסיבת פטירתו, וק"ל. ואולי י"ל עוד דבאמת ה' כוננו לומר דאף שימות מ"מ ידע כל אשר יעשו ולכן אמר להם כי ידעתי אחרי מותי. ועיין אבן עזרא.

כתב החזקוני וז"ל, אחרי מותי מופלג שהרי כל ימי יהושע והזקנים שהאריכו ימיו אחריו עבדו הם את הקב"ה עכ"ל, והיינו דהלשון אחרי מותי מוקשה שהרי לא חטאו מיד אחרי פטירת משה רבינו ע"ה אלא שנים הרבה אחרי כן, ולכן כ' החזקוני דאחרי מותי מופלג הוא. אמנם יעוין בבעה"ט דכתב וז"ל ואף כי אחרי מותי, כ"י שנים אחרי מותי, יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנים וב' שנים האריכו הזקנים עכ"ל והיינו דמשה עצמו כבר רמז בדבריו דלא יהא זה אחר פטירתו ממש אלא ל' שנים אחר פטירתו. **והנה** כתב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בקונטרס למכסה עתיק, ביהושע, (בסוף ס' טעמא דקרא) וז"ל אשר האריכו ימים ב' שנים אחר יהושע (בעה"ט ס"פ וילך) ונפטרו בח' בשבט (סוף מגילת תענית) וי"א י"ז שנה (סה"י) עכ"ל, ויתכן דהחזקוני למד כהדעה דהזקנים האריכו ימים י"ז שנה אחר יהושע ולכן כתב דאחרי מותי מופלג הוא כ"ח שנה של יהושע ועוד י"ז של הזקנים.

פרשת האזינו

ל"ב א'. **האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי.** פרש"י וז"ל האזינו השמים שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים כו' ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם כו' עכ"ל, ארז"ל (מדרש משלי) ד"א בני אם עברת לרעך אלו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני אמר להם הקב"ה אם אני נותן לכם תורתי מקיימין אתם אותה אמרו לו הן אמר להם ערבים אני מבקש מכם אמרו לו שמים וארץ אמר להם 'דבר שמתבטל הוא' שנאמר השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אבל יש לי ערבים טובים בניכם אם מקימים אתם אני מקימת בבניכם ואם לאו אני גוזלה מהן שנאמר ותשכח תורת אלקיך אשכח בניך גם אני אותה שעה קבלו ונתנו בניהם עריבים שנאמר בני בכרי ישראל כו' ע"כ, והנה לכאורה כיון שאמר השי"ת לישראל כי שמים וארץ אינם יכולים להיות עריבים כי הן מתבטלין וכן"ל במדרש, א"כ ה"נ גבי השירה לא היו יכולים להיות עדים, ואיך קאמר משה שיהיו עדים מצד שהם קיימים לעולם, והרי אינם קיימים לעולם רק מתבטלים, וביותר זה ק' כי מתן תורה הרי קדם לשירה כאן וא"כ כבר ידעו ממאמר השי"ת דבר זה ששמים וארץ מתבטלים ולא יכולים להיות עריבים וכמו שלא יכולים להיות עריבים לכאן לא היו יכולים להיות עדים.

ויעויין בספרינו תשובות הגר"ח ח"א (למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שער תשובות הש"ס, תשובה כ"ד) ששאלנו כך, ברכות ל"ח א'. כשם ששמים וארץ בטלים כך כו'. צ"ב מדפרש"י ר"פ האזינו לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם. ומרן הגר"ח שליט"א ענה, בששת אלפים דעלמא. ע"כ. (וע"ע בפירוש מהר"י קרא בישעיה פ"ד פ"ו יעו"ש).

ל"ב ט'. **כי חלק ה' עמו יעקב חלק נחלתו.** פרש"י וז"ל כי חלק ה' עמו למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו, יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכויות זכות אבי זכות אביו זכות אביו זכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי כג' גדילים והוא ובניו היו לו נחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשיו בנו של יצחק עכ"ל, ולעיל ז' כתיב, זכר ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך וזקניך ויאמרו לך ופרש"י וז"ל שאל אביך אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנאמר באליהו אבי אבי רכב ישראל עכ"ל, והנה איתא בחז"ל (כעת איני זוכר היכן מקומו) דיוסף הצדיק נביא היה, ולפי"ז לכאורה קצת יש להעיר דא"כ היה יוסף צריך להיות ההמשך של האבות עכ"פ בבחינה הזאת שכבר יש ליעקב זכות יותר ממשולש בג' זכויות.

ל"ב י'. **ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו.** פרש"י וז"ל יצרנהו מנחש שרף ועקרב ומן האומות עכ"ל, והיינו כל זמן היות בני"י במדבר שהוא מקום נחשים כו', וכדכתיב לעיל (עקב ח' ט"ו) המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש.

ומש"כ רש"י ומן האומות, צ"ל דהיינו מלהיות מנוצחין במלחמות כמו סיחון ועוג, אבל אין הכונה מחטא שהרי מצינו בפ' בלק שהחטיאו את בני"י בפעור. וכבר ארז"ל בכ"מ הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

ל"ב י"ג. **ירכבהו על במתי ארץ ויאכל תנובת שדי וינקחו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור.** פרש"י וז"ל ויאכל תנובת שדי אלו פירות ארץ ישראל שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות עכ"ל, עמש"כ לעיל בשלח י"ג י"ז להקשות בד"ה

והנה יל"ה דכיון כו', ולמה דפרש"י הכא אולי י"ל שהספיק לגדול שוב כיון שקלים לנוב ולהתבשל.

ל"ב י"ח. **צור ילדך תשי ותשכח אל מחללך.** פרש"י וז"ל תשי תשכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כוחו מלהטיב לכם עכ"ל, ויש להעיר דא"כ נמצא כפילות לשון, ועוד דלמה כאן נ' תשי וכאן נ' תשכח מאחר דתרוייהו פירושם תשכח, וש"נ בד' זקנים מבעלי התוס' דכתבו וז"ל ותשכח אל מחללך כפול הענין עכ"ל, וכ"כ בפ' הרא"ש ותשכח אל כפל מלה הוא עכ"ל. ויעויין בתרגום אונקלוס דתרגם, דחלא תקיפא דבראך אתנשתא, שבקתא פלחן אלקך דעבדך, והיינו דמאי דכתיב תשי תרגם אתנשתא והיינו שכחת, ומ"ד תשכח תרגם שבקתא והיינו עזבת. אמנם יעויין בתרגום יונתן ב"ע דתרגם בתרוייהו ל' שכחה, דתרגם אתנשתא ואנשתאון.

ואולי משום זה דרשו רז"ל כשבא להיטיב לכם כו' אתם מתישים כחו כו' כדפרש"י וכן"ל, והיינו דאל"כ למה נכפל וגם למה כאן נ' תשי וכאן נ' תשכח וכן"ל, וע"כ דרשו רז"ל דתשי היינו מתישים. ועיין עוד אוה"ח הק'.

ל"ב כ"ה. **מחוץ תשכל חרב ובחדרים אימה גם בחרב גם בתולה יונק עם איש שיבה.** פרש"י וז"ל ומחדרים אימה על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני בית ישראל עושים בחשך איש בחדרי משכיתו עכ"ל, אולי זהו עם איש שיבה וכדכתיב שם אשר זקני בית ישראל וגו'. (ואולי אינו, כי זקן הוא בן ס' ואיש שיבה הוא בן ע' כדתנן בספ"ה דאבות יעו"ש).

ל"ב ל"ה. **לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתדת למו.** פרש"י וז"ל לי נקם ושלם עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם כו' ואימתי אשלם להם, לעת תמוט רגלם כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו עכ"ל, כתב הטור (או"ח הלכות תפלה

סימן קי"ד) וז"ל וזכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו, תקנו להזכיר חסדי אבות אצל הגאולה לומר שאף אם תמה זכות אבות גאולתו לעולם קיימת שהרי הבטיח בה בשמו הגדול וכאשר שמו קיים לעולם ולעולמי עולמים כך גאולתו לעולם קיימת והכי פירושו זכר חסד אבות 'לבניהם' לגאלם ואף אם תמה זכות אבות מביא גואל 'לבני בניהם' למען שמו שהוא קיים לעולם, עכ"ל, ונמצינו דנהי דלענין פורענות אם תמה זכות אבות יש חלילה פורענות, מ"מ עדיין לענין גאולה אף אם תמה זכות אבות אפ"ה גואל. ובאמת הכי משמע מדברי רש"י להלן דכתב וז"ל וחש כמו ימהר יחיש, עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש, מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה (ל' א') והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה וגו' הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלקיך את שבותך וגו' עכ"ל, ומבואר דאף שתמה זכות אבות וכן"ל שעי"ז בא עליהם הפורענות מ"מ גואלם כדכתיב ושב ה' את שבותך, וק"ל.

(ויש להעיר דהטור לא גרס למען שמו 'באהבה' דלכא' פירושו שאף שגואל 'למען שמו' כי תמה זכות אבות אפ"ה עושה כן 'באהבה' אלינו, ודו"ק. וצ"ב בטעמיה דגירסת הטור ועמש"כ בזה בקו' עבודת אהרן על תפלה).

ל"ב מ"ד. **ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון.** פרש"י וז"ל, הוא והושע בן נון שבת של דיוזגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראנו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שניתנה לו גדולה השפיק עצמו כאשר מתחילתו עכ"ל.

ואולי י"ל עוד דה"פ, דהנה כתיב לעיל וילך ל"א י"ד ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את

כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל (שם י"ט), עכ"ל, וכ"ה בפירושו הרא"ש יעו"ש.

ל"ב מ"ח. וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר. פרש"י וז"ל וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח כו', במצרים נאמר (שמות י"ב נ"א) בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד כו' אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה, אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים כו' ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום כו', עכ"ל. הנה מש"כ רש"י לפי שהיו המצרים אומרים כו', היינו דוקא כל זמן השיעבוד שהרי ברגע שהגיע הגאולה מיד רצו שבנ"י יצאו ממצרים (כמב' בפ' בשלח ובברכות ט' א' יעו"ש), ומש"כ רש"י אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום קצת מוקשה דהא יצאו מיד בבוקר (וכנ"ל שם). ואולי הכונה מהבוקר עד אמצע היום. ומש"כ רש"י לפי שהיו ישראל אומרים כו' אין אנו מניחין אותו צ"ב דהא מיתה בידי שמים היא ולא בידי אדם ומה שייך לומר אין אנו מניחין אותו, וי"א שהכוונה לתפלה וי"א שלא היו מניחין לעלות להר. וכן מש"כ רש"י אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום נמי מקשה דהא משה רבינו ע"ה נפטר בבין השמשות כמ"ש הב"ח או"ח סימן רצ"ב. ואולי נכנס למערה בחצי היום ונפטר אח"כ בבין השמשות. (והנה לדברי הב"ח הנ"ל קצת מובן מה דתנן בפ"ה דאבות דקבורתו של משה נברא בין השמשות, ודוק).

ל"ב נ'. ומת בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמך כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו. פרש"י וז"ל כאשר מת אהרן אחיך באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר כו' וראה בנו

יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתצבו באהל מועד, ולהלן שם י"ט כתיב, ועתה 'כתבו' לכם את השירה הזאת וגו', ומבואר דגם יהושע נצטוו לומר לבנ"י כמו משה, ולכן כתיב הוא והושע בן נון.

אמנם לכאורה יש לדחות דברינו מכמה מקומות, דכתיב שם י"ט 'ולמדה' את בני ישראל 'שימה' בפיהם וגו' ל' יחיד, ולהלן שם כ"ב ויכתב משה וגו' וילמדה את בני ישראל, ושם כ"ד ויהי ככלות משה לכתב וגו', ושם ל' וידבר משה וגו' כולהו בל' יחיד ומבואר דרק משה נצטוו למסור השירה לבנ"י ולא גם יהושע, וא"כ שוב אין לומר מה שכתבנו בתחילה דמאי דכתיב הוא יהושע בן נון היינו כי גם יהושע נצטוו בזה. (ובאמת לכאורה הוי סתירה במשמעות המקראות וצ"ב).

ואולי יש לקיים דברינו כך, דבאמת יהושע לא נצטוו לומר לבנ"י רק נצטוו לשמוע עם משה מטעם שהולך להנהיג את ישראל, וכך גם קצת משמע מדכתיב הכי, ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון, דלכא' הכי היה צריך לומר, ויבואו משה ויהושע וידברו את כל דברי השירה הזאת באזני העם ותו לא, אלא מוכח דרק משה דיבר לעם כי רק משה נצטוו לומר השירה לעם, ומה שכתוב הוא והושע בן נון אי"ז אלא מצד שגם הוא שמע זאת מהשי"ת מטעם שהולך להנהיג את ישראל וכן"ל.

ואם כנים דברינו, אולי י"ל דזהו מה דכתיב לעיל שם כ"ג ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך, דלכא' קשה למה פסו' זה לא נאמר במקומו והיינו אחר פסו' ט"ז שם וכדהקשינו לעיל ל"א כ"ג שם, ולהנ"ל דגם משה וגם יהושע נצטוו לשמוע השירה מהשי"ת ניחא דאחר שסיים הכתוב ענינו עם משה כדכתיב שם כ"ב ויכתב משה את השירה וגו' המשיך ביהושע ויצו את יהושע וגו', ועדיין צ"ב.

ושוב נמצא כדברינו בתחילה, בחזקוני דכתב וז"ל, הוא והושע בן נון שהרי לשניהם ציוה הקב"ה כדכתיב קרא את יהושע וגו', (ל"א י"ד) כתיב ועתה

בכבודו אמר לו משה אהרן אחי עלה למטה ועלה כו' והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו, עכ"ל. מש"כ רש"י באותה מיתה שראית כו' 'וראה בנו בכבודו' כו' כן פרש"י (חוקת כ' כ"ה) וז"ל קח את

אהרן בדברי ניהומים אמור לו 'אשריך שתראה כתרך נתון לבנך', מה שאין אני זכאי לכך, עכ"ל. ומש"כ רש"י שהפשיט כו', עי' רמב"ן בפ' חוקת שם, ועמש"כ בזה במאור אהרן שם.

פרשת וזאת הברכה

ל"ג א'. וזאת הברכה אשר ברך משה

איש האלקים את בני ישראל לפני מותו. פרש"י וז"ל וזאת הברכה לפני מותו סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי עכ"ל, יל"ה מה הוצרך רש"י להוסיף התיבות 'שאם לא עכשיו אימתי', ואולי י"ל דהנה תנן (אבות פ"א מי"ד) ואם לא עכשיו אימתי ופירש הרע"ב שם וז"ל ואם לא עכשיו בעולם הזה אימתי כי אחר המות אי אפשר לזכות עוד כו' עכ"ל, ולפי"ז אפשר דכונת רש"י לומר דטעם הדבר שמשם רבינו בירך את בני סמוך למיתתו היינו כדי לזכות בעוד זכויות נצח קודם פטירתו, (וכע"ז מצינו בהא דכתיב לעיל ואתחנן ד' מ"א אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש ופרש"י וז"ל אז יבדיל נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואע"פ שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה עכ"ל והוא ממכות י' א' יעו"ש), וזה רמז רש"י בתיבות ואם לא עכשיו אימתי וכמ"ש הרע"ב שם ואם לא עכשיו בעוה"ז אימתי כי אחר המות א"א לזכות עוד וכן פירש"י שם ואם לא עכשיו אימתי בזמן שאני חי כו' עכ"ל, והבן. ועוד י"ל דהוה קשיא לרש"י מהו לפני מותו והרי אחר שבירך את בני עדיין היה חי וכדלהלן במקראות שעלה אח"כ לראות את א"י ורק אח"כ נפטר, וע"כ פרש"י לפני מותו סמוך למיתתו, והשתא אי תיקשי למה באמת לא בירך לפני מותו ממש, ע"ז מתרץ רש"י שאם לא עכשיו אימתי כי לפני מותו ממש לא היה יכול לברך כי מיד אחר שראה את א"י נפטר כמבואר במקראות להלן וכנ"ל, והבן. ועיין שפ"ח אות א'.

ל"ג ג'. אף חבב עמים כל קדשיו בידך

והם תכו לרגליך ישא מדברתיך. פרש"י וז"ל והם תכו לרגליך והם ראויים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני תכו לשון פעלו התווכחו [ס"א התוכו] לתוך מרגלותיך עכ"ל, ולכאורה צ"ב ממה דכתיב (יתרו י"ט י"ז) ויוצא משה את העם לקראת האלקים מן המחנה וייתצבו בתחתית ההר ופרש"י וז"ל וייתצבו בתחתית ההר כו' ומדרשו

(שבת פ"ח א') שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית עכ"ל, וצ"ב. ואף אי נימא דרש"י הכא פירש לפי פשוטו דהתם עדיין צ"ב איך יתפרש לפי מדרשו דהתם.

ל"ג ח'. וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש

חסידיך אשר ניסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. פרש"י וז"ל וללוי אמר ועל לוי אמר עכ"ל, אולי כונת רש"י, שהרי לוי עצמו כבר לא היה חי אז (אף שהאריך ימים מכל אחיו השבטים כדאי' בחז"ל) וא"כ מהו וללוי אמר דמשמע שאמר ללוי עצמו, וע"כ פרש"י דהכונה ועל לוי אמר, ובנחלת יעקב כתב דרש"י קיצר הכא בלשונו וסמך עמש"כ כמה פעמים וכגון בפ' ויצא כ' וז"ל וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דיבור משמשין לשון על עכ"ל רש"י שם, ועיין עוד שפ"ח כאן אות ג'. ויש מי שמפרש דכונת רש"י, דלא נפרש שמשם דיבר זאת רק לשבט לוי, אלא דיבר זאת לכל ישראל.

ובאמת קצת יש לדקדק בלישנא דקרא, דלכאורה כיון שלא דיבר משה על לוי עצמו היה לו לומר בהדיא ועל לוי אמר, דלכא"ו עי"ז עדיפא מראובן ויהודה שדיבר עליהם עצמם כדפרש"י לעיל ז' ואעפ"כ לא שם ולראובן אמר וליהודה אמר. וקצת צ"ב.

ל"ג י"ב. לבנימין אמר ידיד ה' ישכן

לבטח עליו חפף כל היום ובין כתפיו שכן. פרש"י וז"ל לבנימין אמר לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמך זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו' ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף עכ"ל, הנה יל"ה דהרי בית המקדש היה גם בחלקו של יהודה כדאמר' זבחים נ"ג ב' וא"כ לכא"ו אחר לוי היה צריך לסמוך את יהודה ורק אח"כ את בנימין שהיה קטן בשנים מיהודה, ועוד יל"ה אמאי הקדים ברכת יהודה לברכת לוי לעיל ז', וי"ל דהנה פרש"י

לעיל ז' וז"ל ועזר מצריו תהיה כו' ד"א שמע ה' קול יהודה כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה כו' עכ"ל יעו"ש, ולפי"ז י"ל דלכן הקדים את יהודה ללוי והיינו כי שמעון קדם ללוי (או שרצה לסמוך כאן את שמעון ולוי כיעקב שסמכן בברכותיו בפ' ויחי), ומעתה אתי שפיר נמי למה לא נסמך יהודה אחר לוי. וק"ל. ואין ליישב דהא עיקר ביהמ"ק היה בחלקו של בנימין ולכן סמך את בנימין ללוי ולא את יהודה, והיינו דהא גופא קשיא למה הקדים את יהודה ללוי וכך' בתרא וכנ"ל.

כתב החזקוני וז"ל, שכן. כלומר בין גבוליו של הקב"ה שכן בנימין בנחלתו סמוכה אצל בית המקדש, ולפי שכל השבטים היו שותפים במכירתו של יוסף ובנימין לא היה שותף עמהם וכל השבטים נולדו חוצה לארץ ובנימין נולד בארץ ישראל זכה הוא להיות השכינה שורה בחלקו עכ"ל, והוא מהספרי כאן, ולכאן צ"ב דא"כ איך ביהמ"ק היה גם בחלקו של יהודה כדאי' זבחים נ"ג ב' וכן"ל, והרי עיקר המכירה ה' על ידו וכדפרש"י (וישב ל"ח א') וז"ל ויהי בעת ההוא למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם 'אמרו אתה אמרת למכרו' אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך עכ"ל (ועיין פ' ויחי מ"ט ה' רש"י ד"ה שמעון ולוי אחים יעו"ש), וצ"ב. ואולי י"ל דהרי מה שאמר יהודה למכרו היינו כדי להצילו ממיתה ולכן נהי שעל פיו של יהודה מכרוהו מ"מ אי"ז נחשב שעיקר המכירה ה' על ידו, ומה שאחיו הורידוהו מגדולתו ה' זה מטעם אחר והיינו דאילו ה' אומר להשיבו היו שומעים לו וכן"ל.

ל"ג י"ח. ולזבולון אמר שמח זבולון **בצאתך ויששכר באהליך.** פרש"י וז"ל שמח זבולון בצאתך הצלח בצאתך לסחורה, ויששכר הצלח בישיבת אהליך לתורה, כו' עכ"ל, והנה לכאורה צ"ב איך תיבת שמח שהוא לשון שמחה מתפרש הצלח שהוא לשון הצלחה, ואולי הכונה שתשמח מאחר שיהיה לך ההצלחה הן לזבולון בפרקמטיא והן ליששכר בתוה"ק, ואולי י"ל עוד שנתכוין משה

רבינו לרמוז שההצלחה הן בפרקמטיא הנעשית לשם שמים והן בתוה"ק תלויה בשמחה של מצוה, שאם תעשה התורה והמצוה בשמחה של מצוה אז תצליח וכדתנן בפ"ו דאבות התורה נקנית במ"ח קנינים כו' בשמחה (ועמש"כ לעיל כי תבוא כ"ח מ"ז ממרן הגר"ח"ק שליט"א). ואולי י"ל עוד דר"ל דבשלמא ישכר שעוסקים בתורה ניחא כי פקודי ה' ישירים משמחים לב (תהלים י"ט) אבל זבולון שעוסקין בפרקמטיא איך יבואו לידי שמחה, וע"כ אמר ששמח זבולון בצאתך והיינו ע"י שתצליח והיינו כי כיון דשתצליח בפרקמטיא ממילא ישכר ילמדו יותר ויותר ועל כן תשמח, ובזה ניחא ומדוקדק מה דאמר הכתוב תיבת ושמה רק אצל זבולון ולא גם אצל ישכר, והבן.

ל"ג כ"א. וירא ראשית לו כי שם חלקת **מחקק ספון ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל.** פרש"י וז"ל ספון אתה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו עכ"ל, וכע"ז פרש"י לעיל י"ט וז"ל ושפוני לשון כסוי כמו שנאמר ויספן את הבית וספון כארז ותרגומו כו' עכ"ל יעו"ש.

ל"ג כ"ד. ולאשר אמר ברוך מבנים אשר **יהא רצוי אחיו וטבל בשמן גלגלו.** פרש"י וז"ל ברוך מבנים אשר ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר, ואיני יודע כיצד עכ"ל, ואולי כונת רש"י כך, דהא לאשר היו רק ארבעה בנים כדכתיב (ויגש מ"ו י"ז) ובני אשר ימנה וישוה וישוה ובריעה וגו', והרי מצינו שלאחיו היו יותר בנים וכגון בנימין שהיו לו עשרה בנים וכדכתיב שם ובני בנימין בלע ובכר ואשביל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד (ועי' בתנחומא שכולם נקראו ע"ש יוסף יעו"ש), אמנם לשון רש"י משמע יותר דלא קאי על אשר עצמו ועל אחיו השבטים עצמם אלא דקאי על יוצאי חלציהם בכללות.

וישוב נמצא בד' זקנים מבעלי התוס' ובפ"ה הרא"ש בשם הרב רבי אליהו כהן זצ"ל דכונת הספרי למנין שבפ' פנחס ששם שבט אשר היה המנין הגדול ביותר מכל השבטים כולם יעו"ש.

וַיֹּשׁוּׁר בְּבֹאֵר בְּשֵׁדָה דָּכַתְבִּי שְׁאִין הַכּוֹנֶה לִי״ב מִדְּרָגוֹת
אֵלָּא הַכּוֹנֶה לִי״ב הַרִים יַעוֹ״שׁ נִפְלְאוֹת. וַע״ע מִפְּרָשִׁי
רַשׁ״י בַּזֶּה.

הִנֵּה לִכְאוֹ׳ קֶצֶת יל״ה דְּכִיּוֹן דֶּהֱקִב״ה הִרְאָהוּ לַמֶּשֶׁה
רַבְּנוּ ע״ה הַכֹּל בְּדֶרֶךְ נִיסִית א״כ לְמָה הוּצָרְךָ לַעֲלוֹת
אֶל הָרִי נָבו כְּדִי לִרְאוֹת, וְאוֹלִי י״ל שֶׁהֱקִב״ה הִרְאָהוּ
בְּמִצִּיאוֹת בְּכָל מְקוֹם וּמְקוֹם אֶת הַמִּצִּיאוֹת מִמֶּשֶׁ כִּפִּי
שֶׁתִּהְיֶה, וְעוֹד י״ל דֶּהוּא לְהַפְחִית גּוֹדֵל הֵנֵס כִּמָּה
שֶׁאִפְשָׁר וּכְדִמְצִינוּ כֵּן בְּכִמָּה מְקוֹמוֹת. (וַעֲמַשׁ״כ בַּזֶּה
לַעֲיִל בְּשֵׁלַח י״ד ל״). וְעִיֵּין עוֹד עַל מִקְרָא דִּידֵן בְּסִפְרֵנוּ
תְּשׁוּבוֹת הַגֵּר״ח ח״א שֶׁעַר תְּשׁוּבוֹת הַתּוֹרָה תְּשׁוּבוֹת
ס״ו ס״ז וְדוּק.

וְאוֹלִי מִשׁ״כ רַשׁ״י וְאִינִי יוֹדֵעַ כִּיצַד, מִשׁוּם דִּלָּא הוּא
נִיחָא לִיה לֹמֵר דְּכּוֹנֶת מֶשֶׁה בְּבִרְכָּתוֹ הִי רַק גְּבִי
הַמְּנִין דִּפְנַחֵס, דְּמִסְתִּימַת לִשׁוֹן הַסִּפְרִי אֵין לָךְ בְּכָל
הַשְּׁבִטִים שֶׁנִּתְבָּרַךְ בְּבָנִים כְּאִשֶּׁר מִשְׁמַע דְּקִאִי עַל כָּל
הַמְּנִינִים וְלִכֵּן כָּתַב רַשׁ״י וְאִינִי יוֹדֵעַ כִּיצַד.

ל״ד א׳. וַיַּעַל מֶשֶׁה מִעֲרֶבֶת מוֹאָב אֶל הָרִי
נָבו רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יִרְחוֹ וַיִּרְאֶהוּ ה׳ אֶת
כָּל הָאָרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן. פֶּרֶשׁ״י וז״ל מִעֲרֶבֶת
מוֹאָב אֶל הָרִי נָבו כִּמָּה מַעֲלוֹת הָיוּ וּפְסָעֵן מֶשֶׁה
בְּפִסְיָהּ אַחַת עַכ״ל, וְהוּא מִסּוּטָה י״ג ב׳, וְהֵתָם אֵיתָא
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת הָיוּ שֵׁם כו׳, וְהֵנָּה לְכַאוֹרָה קֶצֶת
צ״ב דֶּהָא מֶשֶׁה רַבִּינוּ הִיָּה גּוֹבְהוּ י׳ אֲמוֹת וְא״כ מֵאִי
הִרְבּוֹתָא שְׁעֵלָה י״ב מַעֲלוֹת יָחַד.

בְּרִיךְ רַחֲמֵנָא דְּסִיֵּיעֵן

בַּעֲזַה״י, נִשְׁלַם עֵיקָר חִיבוּרֵנוּ עַל הַתּוֹרָה בַּעֲזֶרֶת נוֹתֵן הַתּוֹרָה בְּיוֹם רִבְעִי סֹדֵר פִּנְחָס י״ג תַּמּוּז תשס״ח.

קונצ'רט'ס הוספוט

על

מאור אהרן

ע"ה"ת

קצת הוספות

א"ה: כבר כתבנו בהקדמה שבעזה"י נתוספו במרוצת השנים חי' רבים מלבד הנדפס בזה הספר ורובם ממש לא הדפסנום כעת עם כל הספר הזה מאחר שעדיין לא היה הפנאי לעבור עליהם בעיון כשאר רוב ספר זה שעברנו עליו ברובו בעיון רב, ומ"מ אמרנו להדפיס פה מעט מזעיר מאלו החידושים אך כאמור לא עברנו עליהם בעיון וכנ"ל, ויה"ר שיהי' לתועלת.

בראשית

ב' ה'. פרש"י וז"ל, כי לא המטיר כו' וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים, עכ"ל. לכא' צ"ב מתי זה היה, דאם קודם החטא הרי נברא בסוף היום כדאמר' סנהדרין ל"ח ב' ומתי הספיק להתפלל באותו היום, ואם אחר שחטא הרי האדמה נתקללה וכמו דכתיב להלן ג' י"ח, וצ"ב.

ג' י"ב. פרש"י וז"ל אשר נתת עמדי. כאן כפר בטובה עכ"ל, (ועי' ע"ז ה' ב'), ובילקוט איכה (רמז תתר) א', אמר הקב"ה אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול אדם הראשון לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול אדם הראשון לא מצא בי עול משל לחולה כו' וכשעבר אדם הראשון ואכל נכנסו הדורות אצלו אמרו לו אי אפשר שהקב"ה (גזר) [עבר] עליך מדת הדין שתמות אמר להם ח"ו אני שעברתי צווי הקב"ה וגרמתי מיתה לעצמי על שאכלתי הרי אדם הראשון לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול, ע"כ. וקצת צ"ב.

ב' י"ח. פרש"י וז"ל, לא טוב היות וגו' שלא יאמרו שתי רשויות הן כו', עכ"ל. צ"ב מי הי' אומר ב' רשויות הן, כי כיון שלא היה מוליד לא היה מי שיאמר, וצ"ב.

ד' כ'. פרש"י וז"ל, אבי יושב אהל ומקנה הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אוהלים חודש כאן וחודש כאן בשביל מרעה צאנו כו', עכ"ל. לכא' צ"ב דהא הבל היה הראשון וכדלעיל ב' וד' יעו"ש.

ב' י"ט. פרש"י וז"ל ויצר כו' ועוד למדך כאן 'שבשעת יצירתן' מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם, עכ"ל. לכא' צ"ב דהא הם נבראו לפני אדה"ר.

נח

איני יודע אם כלח העיר הגדולה כיון דמספקא ליה ברסן ונינוה שלפני פניו אם העיר הגדולה עלייהו קאי כ"ש דאיכא לספוקי בכלח דמינה קא סליק, וי"ל אדרבא משום דמינה קא סליק אם איתא דעלה קאי לא הוה ליה למימר היא העיר הגדולה אלא העיר הגדולה, עכ"ל. והיינו דכיון דלא כתיב כלח העיר הגדולה לכן פשיטא דמה דכתיב הוא העיר הגדולה אין זה קאי על כלח. ולכאורה עדיין יש להבין מאי

י' י"ב. ואת רסן בין נינוה ובין כלח הוא העיר הגדולה. אמר' (יומא י' א') היא העיר הגדולה איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה כשהוא אומר (יונה ג') ונינוה היתה עיר גדולה לאלקים מהלך שלשת ימים הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה, ע"כ. והקשו בתוס' (ד"ה איני) למה הגמ' לא נסתפקה גם לענין כלח אם הוא העיר הגדולה, וז"ל התוס', ותימה לי אמאי לא קאמר נמי

מספקא לגמ' אם העיר הגדולה קאי על רסן או על נינוה, דלכא' פשוטו של מקרא מיירי על רסן כדכתיב ואת רסן וגו' וכיון דקאי על רסן לכא' ע"כ דמ"ד העיר הגדולה קאי על רסן, וי"ל דמספקא לגמ' אם זה קאי על רסן מהטעם שכתבנו עתה והיינו משום דקראי מיירי לענין רסן או"ד דזה קאי על נינוה ומטעם דאם זה היה קאי על רסן א"כ הו"ל לכתוב ולומר ואת רסן העיר הגדולה, ולכך מספקא לגמ' טובא אם העיר הגדולה קאי על רסן או על נינוה, ומשני שפיר מקרא דיונה וכו"ל, וק"ל.

כתב הרבינו בחיי (בס' כד הקמח ערך כפורים) וז"ל, וכן מוזכר בתורה ואת רסן בין נינוה ובין כלח הוא העיר הגדולה, יאמר כי רסן היתה מדינה ממוצעת בין נינוה העיר הגדולה ובין כלח הקטנה מכולן, עכ"ל יעו"ש.

י' כ"ה. ולעבר ילד שני בנים שם האחד **פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן.** ולהלן כ"ו כתיב ויקטן ילד את וגו', והנה לא נזכר גם שפלג ילד, גם יש לדקדק אמאי דוקא גבי פלג נכתב הטעם למה נקרא פלג מה שלא מצינו ברוב השמות בפרשה כאן. וי"ל כך, דהנה אמר' ביומא ל"ח ב' דשם האדם ועל שם מה הוא נקרא זה גורם לו בחייו יעו"ש, ולפי"ז י"ל דכיון שנקרא פלג ע"ש זה שנפלגה הארץ לכן זה פגם ולא הוליד. ואף דכתיב להלן י"א י"ח ויחי פלג וגו' ויולד את רעו, מ"מ כיון שלא נקרא פלג ע"ש דבר לא טוב (והראיה שאצלו התורה לא ביארה הטעם שנקרא פלג) לכן הוליד.

וכן אי' בילקוט איכה (רמז תתקצט), מאי ירמיהו שבימיו נעשה ביהמ"ק ארימון (פי' חורבה) ד"א שבימיו נתרוממה מדת הדין על ישראל, ע"כ. וחזי' הכא נמי דהשם גורם, ונקרא ע"ש מה שנעשה בחייו.

תולדות

כ"ה כ"ה. ויאהב יצחק את עשו כי ציד **בפיו ורבקה אהבת את יעקב.** הנה גבי עשו אמר הטעם למה יצחק אוהב את עשו ואילו לענין יצחק לא נאמר הטעם למה רבקה אוהבת את יעקב, והטעם לזה הוא פשוט, דזה שרבקה אוהבת את יעקב הוא פשיטא לכך שהיא אוהבתו, רק החידוש הוא אצל יצחק שאוהב את עשו, וזה אומר דרשני, ולכך הוצרך לומר הטעם והיינו כי ציד בפיו והיינו ע"י שציד בפיו וכדפרש"י עי"כ הצליח עשו להראות עצמו כצדיק. ואין הכונה שכיון שציד בפיו לכן יצחק אוהבו רק הכונה כמו שכתבנו שע"י שציד בפיו נגרם הדבר שיצחק אוהבו.

כ"ו ח'. ויהי כי ארכו לו שם הימים **וישקף אבימלך וגו'.** פרש"י וז"ל, כי ארכו אמר מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר עכ"ל, הנה בפשוטו אין כונת הכתוב לומר שיצחק טעה בכך, חלילה, רק אדרבה כונת הכתוב לומר ולהראות גנותו של אבימלך והיינו

שיצחק אבינו ע"ה ודאי צדק במה שאמר מעתה אין לי לדאוג כו', ואע"פ שארכו הימים עם כל זאת עדיין לא נחה דעתו של אבימלך וזוהי גנותו של אבימלך וכמו שהעיד עליו הכתוב וישקף אבימלך וגו'. וק"ל.

כ"ז ה'. ורבקה שמעת בדבר יצחק אל **עשו בנו וגו'.** ולהלן ו' כתיב ורבקה אמרה אל יעקב בנה וגו', והנה גבי עשו אמר הכתוב בדבר יצחק אל עשו 'בנו', וגבי יעקב אע"ה אמר הכתוב אל יעקב 'בנה', דלכא' מאחר ששניהם בנים של שניהם א"כ זה מיותר, (וביותר דהא מיד אמרה רבקה הנה שמעתי את 'אביך' מדבר וגו'), ואולי זה משום שיצחק אהב את עשו ורבקה אהבה את יעקב, ועל כן ייחס הכתוב את עשו בנו של יצחק ויעקב בנה של רבקה (אך אכתי צ"ב מהו 'אביך' וכו"ל ואולי י"ל דרצתה לרמז ליעקב שגם אותו יצחק אוהב). ועמש"כ לעיל כ"ה כ"ח.

כ"ח ז'. וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם. הא דייחס הכתוב שמיעתו של יעקב להוריו רק לענין מה שהלך לפדנה ארם ולא גם לענין מה ששמע להם ונטל אשה כפי רצונם, היינו משום שעדיין לא היה זה בפועל, והכתוב מספר עתה רק את מה שנעשה בינתיים בפועל. וק"ל.

ומה שכפל הכתוב ואמר 'אל אביו ואל אמו' דהי' די שיאמר אל אביו ואמו, אולי יתכן שנתכוין יעקב בזה לשני מצוות עשה של כיבוד או"א כי בתחילה היה זה רצון רבקה ואח"כ רצון יעקב כמב' במקראות, והבן.

כ"ז ל"ו. ויאמר הכי קרא שמו יעקב וגו' ויאמר הלא אצלת לי ברכה. הנה לכאורה למה הוצרכה התורה לספר לנו את דברי עשו שאמר הכי קרא שמו יעקב וגו', דנהי שעשו אמר כן מ"מ למה צריך לנו לספר זאת, והיה די במה שיאמר הכתוב שטען עשו הלא אצלת לי ברכה, שזו טענה על מה שיצחק ענהו קודם לכן ויקח ברכתך. וצ"ל דכונת התורה לרמז לנו ענין זה ששמו של האדם מורה עליו ועל מהותו, וכהיה דיומא ל"ח ב' יעו"ש. ועמ"ש"כ לעיל נח י' כ"ה.

ויצא

כ"ח י'. שיעקב שנאה ללאה ח"ו, וזהו שנאה דייקא. ועי' בעה"ט כאן.

ל"א מ"ז. ויקרא לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד. יש לדקדק דהא יעקב אבינו הרים המצבה וגם יעקב הוא זה שאמר לקטו אבנים וגו', וא"כ לכא' הי' צריך להקדים במקרא את יעקב ללבן והיינו לומר כך, ויעקב קרא לו גלעד ולבן קרא לו יגר שהדותא, וי"ל דמ"מ כיון שעצת הברית כאן הי' של לבן כדלעיל מקרא מ"ד דכתיב ועתה נלכה נכרתה ברית אני ואתה וגו', לכן הקדים כאן את לבן.

כ"ח י'. ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. הנה ר"ת של ויצא יעקב מבאר שבע ה"ז יום', ואולי רמז למה דאמר' בריש פ"ק דפסחים לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב כדכתיב הבוקר אור והאנשים שלחו וגו', והיינו דלכן הלך יעקב 'ביום' וזהו ויצא יעקב שיצא מיד כשהיה יום. ועי' בעה"ט כאן שכתב, וילך בגימטריא בו ביום.

כ"ט ל"א. וירא ה' כי שנאה לאה וגו'. דקדק הכתוב לומר 'שנאה' והיינו דמשמע ששנאה מאליו, והיינו דמתוך כך שאהב יעקב אע"ה יותר את רחל ממילא עי"כ נהיתה לאה שנאה, ולא ח"ו

וישלח

ל"ב ה'. פרש"י וז"ל, דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים אף שהייתי אצלו כ' שנה שזמן כ"כ מרובה ודאי הי' צריך להשפיע לרעה ללמוד ממעשיו הרעים אילו לא הייתי עומד בנסיון, והאם עשו אתה היית יכול לעמוד בנסיון כזה, וכיון שלא היית יכול לזה, לכן אין לך מה להיות עלי בכעס על אשר נטלתי ממך הבכורה.

ל"ב ה'. פרש"י וז"ל, דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים עכ"ל, הנה בפשוטו לכא' צ"ב למה הוצרך יעקב לספר זאת לעשו הרשע דמאי נפק"מ לעשו אם יעקב שמר תרי"ג מצות כשהיה אצל לבן. ואולי י"ל דרצה יעקב להרגיע את עשו על שנטל ממנו הבכורה (והיינו שיעקב נטל העוה"ב ועשו נטל העוה"ז), והיינו דאמר

וישב

ל"ז כ'. ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו **מ' י"ד.** כי אם זכרתי אתך כאשר ייטב באחד הברות וגו'. לכאו' צ"ב מהו שאמרו 'ונשליכהו באחד הברות' דהיה להם לומר 'ונקברהו' ולמה רצו להשליכו סתם מבלי קבורה. שו"ר דכתב האוה"ח הק' וז"ל, ואומרו ונשלכהו וגו' ואמרנו, פרוש שכשנשליכהו בבורות, מן הסתם חלדה וברדלס המצויים בבורות יאכלהו, ובזה נוכל לומר חיה רעה אכלתהו, לא שיאמרו חיה רעה הרגתהו ובזה אין מוציאין מפיהם דבר שקר כו' עכ"ל. והיינו דבאמת לא היה להם כונה להרגו בעצמם ואח"כ להשליכו מת [שאם זו היתה כונתם היו צ"ל ונקברהו וכנ"ל] רק כונתם היתה להשליכו חי ושע"כ ימות. והבן. אמנם לדברי האוה"ח הק' צ"ב טובא מקרא כ"ב.

מ' י"ד. כי אם זכרתי אתך כאשר ייטב **לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתי אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה.** קצת צ"ב למה אמר יוסף 'הוצאתני' מן הבית הזה. ויש מי שאומר שזו הי' הטענה על יוסף כדפרש"י להלן מ' כ"ג. ואולי י"ל עוד שרצה יוסף שיזכור לבקש ולכן אמר לו 'הוצאתני' והיינו שאמר לו שאם הוא יוסף יצא ע"י שיזכירו אצל פרעה יהיה זכות זו נזקפת לו. ומה שיוסף השתדל בזה ההשתדלות יתכן שחשב שגלגלו מן שמיא שהוא יפתור להם החלומות כדי שתהיה לו אפשרות לבקש לצאת, אבל מ"מ הי' טענה על יוסף כדלהלן וכנ"ל, כי הקב"ה מדקדק עם צדיקים.

מקץ

מ"ג ח'. ויאמר יהודה אל ישראל אביו **שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו.** צ"ב איך הקדים יהודה אותם ליעקב אע"ה כמו שאמר גם אנחנו גם אתה, והיה צריך להקדים את יעקב אע"ה מצד כיבוד אב ולומר קודם גם אתה ואח"כ גם אנחנו. וי"ל דלא רצה יהודה לסמוך תיבת 'נמות' ליעקב ולהכי הקדים לומר גם אנחנו. ועי"ל דסדר זה הוא לפי סדר שבר הרעבון, והיינו שקודם השבטים ישברו הרעבון שהרי הם כבר יאכלו במצרים (שאינן סברא לומר

שימתינו מלאכול עד שיגיעו לא"י ולהמתין שקודם יעקב אע"ה ישבור הרעבון שודאי לא היה זה רצון יעקב אע"ה, ואולי זה גופא רצה יהודה לבחון שאם יעקב יעירנהו למה הקדים אותם אליו על כרחך שרוצה שישבור הוא קודם הרעבון והיינו שימתינו הם מלשבור הרעבון עד שיגיעו לא"י ובאמת לא אמר כלום כי ודאי לא היה זה רצון יעקב אע"ה וכמ"ש) ואח"כ כשיחזרו לא"י קודם יתנו ליעקב לשבור הרעבון ואח"כ לטפם, ולכן אמר יהודה 'גם אנחנו גם אתה גם טפנו', וק"ל.

ויגש

מ"ז ה'. ויאמר פרעה אל יוסף **לאמר אביך ואחיך באו אליך.** צ"ב דלעיל בכל המקומות כתיב באו אלי. וי"ל דהביאור בזה הוא כך: דבתחילה אמר פרעה להם (מ"ה י"ח) וקחו את אביכם ואת בתיכם 'ובאו אלי' וגו' וכונת פרעה היתה שיבואו לצרכו וצורך מדינתו. (ועי' להלן תשובות הגר"ח

ח"ב בפ' בשלח ודוק). וכשהגיעו למצרים רצה יוסף להצילם מכונת פרעה ולכן אמר להם (מ"ו ל"א) אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו ובית אבי אשר בארץ כנען 'באו אלי' והיינו אלי יוסף ולא אליך פרעה. והכינים ואמר להם שכשילכו אצל פרעה יאמרו לו שהם אנשי מקנה (מ"ו, ל"ג ל"ד). ומהאי

טעמא לקח החמשה שהם הפחותים שבהם כדפרש"י (מ"ז ב') והיינו שאם היה לוקח הגבורים שבהם אולי לא היה מאמינם שהם רק אנשי מקנה. וכשהגיעו לפרעה ואמרו לו (מ"ז ד') לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן וגו', ענה פרעה ליוסף (מ"ז ה') אביך ואחיד 'באו אליך' והיינו באו אליך יוסף ולא אלי פרעה, וזו היתה כונת יוסף מלכתחילה להצילם מפרעה שאמר מיד (מ"ה י"ח) 'ובאו אלי' וגו', ואכן בעזה"י הצילים יוסף כדי כך שענה פרעה ואמר בהיפוך גמור 'ובאו אליך'. והטעם שאמר פרעה מיד 'ובאו אלי' כי הבין שהינם כיוסף ושוה לו למלכות

כאלו אנשים אבל כשראה הפחותים שבהם ראה כביכול שאינם כיוסף ופטרם ממנו. וזהו ג"כ מה שאמר פרעה (מ"ז ו') ואם ידעת ויש בם אנשי חיל וגו' דאעפ"כ חשש שמא הם כן גבורים כיוסף וכפי שהי' באמת, ועי' ברכות ס"ג ב' ומה מצריים כו' לצורך עצמן כו' והיינו לצורך פרעה ולא לצורך יוסף. ויתכן דלכן בתחילת כל הענין אמר יוסף לפרעה (מ"ז א') אבי ואחי וגו' באו מארץ כנען וגו' ולא פירש למי באו אם ליוסף או לפרעה רק אח"כ נתן לפרעה להבין שבאו ליוסף ולא לפרעה ע"י שלקח החמשה פחותים שבהם וכו"ל, ודוק.

ויחי

מ"ז כ"ט. פרש"י וז"ל, ויקרא לבנו ליוסף למי שהיה יכולת בידו לעשות, עכ"ל. יתכן דפרש"י כן, משום הא דאמר' בשבת י' ב' לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, והיינו דאיך קרא עתה שוב דוקא ליוסף והא שוב מתעורר קנאה וע"ז פרש"י דהוא משום שרק בידי יוסף היה יכולת לעשות רצונו והאחים ודאי ידעו מזה ולכן לא הוי שוב קנאה.

(ועיין בר"ן בשבת שם שביאר דאם לא זה לא היו משתעבדים כ"כ במצרים אלא היו גולים ממקום למקום כמו שהיו בימי אברהם ובזה היה מתקיים בהם ועבדום וענו אותם יעו"ש. ועיין בד' זקנים מבעלי התוס' בפר' דידן עה"פ (מ"ח כ"ב) ואני נתתי לך שכמ אחד על אחיד וגו', דאיך עשה יעקב כן והרי שוב מתעורר קנאה, יעו"ש. ומ"מ ק' הד' זקנים היה רק על מ"ד ואני נתתי לך שכמ אחד על אחיד, אבל עדיין יל"ה על הפסו' שלפני כן דכתיב ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלקים עמכם וגו' דבזה

ג"כ לכאן' מתעורר קנאה והיה צ"ל לכולם יחד הנה אנכי מת או שיאמר רק והיה אלקים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם ואני נתתי לך שכמ אחד על אחיד. ואולי י"ל דהאחים לא שמעו מפי יעקב כשאמר זאת ליוסף).

מ"ח כ'. ויברכם ביום ההוא לאמור בכ' יברך ישראל לאמר ישימך אלקים כאפרים וכמנשה וגו'. איתא בתרגום יונתן ב"ע הכי, בכ' יוסף ברי יברכון בית ישראל ית ינוקא ביומא דמהולתא למימר ישוינג' ה' כאפרים וכמנשה וכמנין שבטיא וגו'. והנה צ"ב א"כ למה לא מצינו שעושים כן ביום המילה. ועיין בפירושו יהונתן מה שפירש בזה יפה. **ומה שהוסיף הת"י וכמנין שבטיא יתכן דהוא משום דלכאן' קשיא היכן מצינו שאפרים ומנשה היו יותר משאר שבטים. וש"ו"ר בס' הכתב והקבלה עה"ת כאן שכן הקשה כבר הגר"א ותירץ דכשנכנסו לארץ נתקיימה הברכה כמבואר בספר יהושע שביקשו עוד נחלה מפני הטף שנתרבו להם אז, ודייק הגר"א זאת מדכתיב 'בקרב הארץ', והבן. יעו"ש.**

וארא

ו' י"ד. אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא חצרן וכרמי אלה משפחת ראובן. הנה יתכן בעזה"י דבכתוב זה נרמז יום לידתו דראובן, והוא, דהנה כתב הרבינו בחיי (שמות א' ו') וז"ל, ראובן נולד בי"ד בכסלו ומת בן קכ"ה שנים כו' מצאתי במדרש תדשא עכ"ל, והנה ר"ת של שמות בני ראובן 'חנוך פלוא חצרן כרמי' עולה קט"ו וכמו כן חודש 'כסלו' עולה קט"ו. והנה תיבות 'בכר ישראל' עולה שבע מאות שישים ושלוש (בכר עולה קכ"ב, ישראל עולה חמש מאות ארבעים ואחד) ובגימטריא קטנה עולה שש עשרה, וכמו כן תיבת 'בי"ד' כסלו עולה שש עשרה ודוק. (וסופי תיבות של שמותיהן 'חנוך פלוא חצרן כרמי' בג"ק עולה ט', וכמו כן קכ"ה שני חיי ראובן פחות ר"ת שמותיהן עולה ג"כ ט', ודוק). נמצא, דיום לידת (ומנין שני חייו ד) ראובן נרמז בשמותיהן של בניו. והבן.

ז' י"ט. ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח מטף ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם ויהיו דם וגו'. הנה נהרתם יאריהם אגמיהם ר"ת 'אני' רמז למה דכתיב לעיל (מקרא י"ז) כה אמר ה' בזאת תדע כי 'אני' ה' הנה אנכי מכה וגו'. ובזאת היינו במכה שמכה ב'נהרת יאורים ואגמים', והבן. ועי' מש"כ להלן ח' א'.

ח' א'. ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטף על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים. הכא נמי כתיב 'נהרת יארים אגמים' וזהו ר"ת 'אין', רמז למה דכתיב להלן (מקרא ו') למען תדע כי 'אין' כה' אלקינו, והבן. ועמש"כ לעיל ז' י"ט.

בא

י' ג'. שלח עמי ויעבדני. ולעיל (פ"ט מקרא א') כתיב שלח 'את' עמי ויעבדני.

י' ט"ז. וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלקיכם ולכם. ולהלן (י"ח) כתיב ויצא מעם פרעה ויעתר אל ה', והנה לעיל (ז' כ"ה) פרש"י וז"ל וימלא כו' שהיתה המכה משמשת רביע חודש ושלושה חלקים היה מעיד ומתרה בהם עכ"ל, וכיון שכן, לכאורה צ"ב מהו 'וימהר' פרעה וגו' דמשמע שמהר לקרוא למשה ואהרן יותר משאר המכות שקרא להם, והרי כיון שכל מכה ומכה שימשה שבוע שלם וכתיב ויצא מעם פרעה ויעתר אל ה' ומיד הפסיקה המכה א"כ על כרחך שקרא למשה ואהרן ביום השביעי של המכה, וא"כ מהו 'וימהר', וצ"ב.

הנה בעת המכות במצרים, אע"פ שהיו המכות למצריים בלבד, ולא לישראל, עם כל זאת מבואר שבעת המכות ישראל פחדו מהמכות שמא יבואו גם עליהם המכות, ודבר זה מבואר בהא דכתיב (כי תבוא כ"ח ס') והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך ופרש"י וז"ל אשר יגרת מפניהם מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם, תדע שכן כתיב והיה אם שמע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו, עכ"ל רש"י שם. (ואין מסתברא כלל לומר שמש"כ רש"י 'שלא יבואו גם עליהם' היינו בזמן אחר ולא בזמן של המכות במצרים, והבן).

שהקדים יום אחד יותר משאר המכות, וזה נקרא שמיהר ביחס לשאר המכות מפני חומרתן של המכות. והבן. ואמנם עדיין צ"ב.

ועיין בעה"ט (לעיל י"ד) דבשבת נח הארבה יעו"ש, והנה כל מכה היתה שבוע, ויתכן שהתחילה ביום א' ונסתיימה בסוף שבת, ולפי"ז יתכן שמיהר לקרוא למשה ואהרן ביום ו', ומה דכתיב 'וימהר' היינו

בשלה

במצרים ע"י המים היה ביושר שהיה זה כנגד מה שעשו המצריים לישראל וכמו דכתיב להלן ריש פ' יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם ערש"י שם.

ט"ז כ'. ולא שמעו אל משה ויתרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש ויקצף עליהם משה. פרש"י וז"ל, ויבאש הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים עכ"ל, ולכאן עדיין צ"ב מ"ט באמת הפך הכתוב כאן הסדר, ואולי כונת רש"י לומר דה"ק, דהתליע מאחר שהבאיש וזהו וירום תולעים אחר שויבאש, ודוחק.

ט"ו כ'. ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים בתפם ובמחלת. הנה פשוטו של מקרא הוא שאחר שראו את מרים לוקחת תוף בידה לקחו גם הן תופים וזהו 'אחריה', ולפי"ז אחריה קאי רק על התופים אבל אי"ז קאי על המחולות כי לא מוזכר בכתוב שמרים התחילה קודם שאר הנשים גם במחולות.

וע"ד הרמז י"ל דלקחה דוקא 'התף', והוא משום שתיבת 'התף' הוא ר"ת 'הצור תמים פעלו' והיינו שרצתה לומר ולהראות בזה לנשי ישראל ולכולן אמיתות ויושר דינו של השי"ת שהדין שעשה

יתרו

יעו"ש, ולכן יתכן דע"ש זה נקרא בשם יתרו. וכיון דעדיין קורא לו כהן מדין לכן אמר השם יתרו דוקא מתוך ז' שמות שהיו לו כדפרש"י. והבן. ומה דכתיב כהן מדין אע"פ שכבר עזב הע"ז ונידוהו במדין וכו', י"ל דזה גופא הכונה והיינו דאף שהי' כה גדול בעבודת הע"ז רח"ל עם כל זאת וישמע יתרו והגיע למשה רבינו. והבן.

י"ח א'. וישמע יתרו כהן מדין וגו'. איתא בחז"ל הק' שהי' כומר לע"ז ולא הניח שום ע"ז בעולם שלא עבדה, ויתכן שלפיכך נקרא 'יתרו', והוא, דכתיב (ישעיהו מ"ד י"ט) ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד, יעו"ש, שמפרש איך שהפסל הוא דבר בזוי שעושה הפסל מחתיכה הנשארת לו מהעץ שהשתמש בו לאש לאפות לו לחם ולצללות לו בשר ומהנשאר עושה הפסל וזהו ויתרו לתועבה וגו'.

שמיני

מה היה לו לומר וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ע"כ. ואולי יתכן לבאר כך, דהנה אמר' (יבמות ס"ד א') אבא חנן אמר משום רבי אליעזר חייב מיתה

י' ג'. ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידם אהרן. איתא במדרש פליאה, וידום אהרן

יעו"ש] דודאי היה בחשבון רוחני אצלם מה שלא עסקו בפו"ר, ואעפ"כ וידום אהרן. **ובספרנו** תשובות הגר"ח ח"א בקו' אבני אהרן ח"ב סימן י' כתבנו בזה אופן נוסף ונעתיקו כאן, דאיתא בס' צדה לדרך הטעם שעושים המילה בקטנותו משום שעדיין אין לאב אהבה כזו גדולה לבנו כדי שיחמול עליו כדי כך שיבטל מצות המילה עכ"ד, ונמצא מבו' דמאחר יום השמיני והלאה כבר יתכן לאב אהבה כזו כדי כך שיוכל חלילה לרצות לבטל המילה, ומוכח כן בגמ' קידושין (ע"ד א') אר"נ ג' נאמנין על הבכור אלו הן חיה אביו ואמו חיה לאלתר אמו כל שבעה אביו לעולם ופרש"י כל שבעה שעדיין אין אביו מכיר בו שלא יצא מתחת ידי אמו ליכנס לברית מכאן ואילך מוטל על אביו להכירו כדכתיב יכיר עכ"ל וחזינן דעד ח' ימים אין אביו מכירו ולכן שייך לומר שאין לו אהבה כדי לחמול עליו כדי כך שיבטל המילה, ובזה יתבאר בעזה"י הא דא' במדרש פליאה הנ"ל וידם אהרן מה היה לו לומר וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דצ"ב הכונה, והשתא י"ל דהנה גבי המילה מצינו הכא דעד יום השמיני עדיין אין אביו מכירו וכנ"ל, וה"נ היה לו לאהרן לומר שעד יום השמיני למילואים לא הכיר גדלותם של נדב ואביהוא בניו וכמו שפרש"י בחומש, ואעפ"כ וידם אהרן והיינו שלא רצה לדבר מזה כלום ואפי' בשבח בניו כדי שלא יבוא מזה להרהר ח"ו אחר מדותיו ית"ש. ודוק. ועי' עוד מש"כ בתשובות הגר"ח שם. **ועיין** עוד מש"כ בזה בספר ישועות מלכו להגאון רבי ישראל יהושע מקוטנא זצ"ל זי"ע.

(היינו מי שאינו עוסק בפו"ר יעו"ש) שנאמר ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו ע"כ, ומבואר שלא עסקו בפו"ר ולכן נתחייבו המיתה. והנה המילה ממעטת מפו"ר כדכתב הגריעב"ץ בתחילת ספרו מגדל עוז (דפו"ר) בשם הרמב"ם בספר מורה נבוכים פמ"ט מהחלק השלישי, והגריעב"ץ גופיה פליג וכתב וז"ל מ"ש כו' ימולו כדי שיהיו חלושים זו היתה תשובה גנובה לבטל הגזירה כו' עכ"ל יעו"ש, ואעפ"כ נצטוינו עליה משום טהרת הלב וכמ"ש הכלי יקר בפ' לך לך (י"ז ט') וז"ל שם, ואתה את בריתי תשמר מהו ואתה ומהו שחזר ואמר אתה וזרעך כך פירשו שעיקר הציווי היה בעבור זרעו כי הם צריכין למילה חיצונית זו כדי שעל ידה יגיעו אל המילה הפנימית וטהרת הלב אבל אתה שיש לך לב טהור כבר לא היה צריך למילתו מצד עצמו כי אם מצד כל העולם כאמור אבל זרעו שלאחריו צריכין אל המילה מצד עצמם כו' וכפל הקב"ה ענין זה כמה פעמים להורות שעיקר טעם מילה חיצונית זו היא להגיע על ידה אל טוהר הלב הפנימי עכ"ל, ונמצא דבשביל טהרת הלב עושים מילה אע"פ שהיא ממעטת מפו"ר כדכתב הרמב"ם וכנ"ל, ולפי"ז י"ל דזהו מה שאמר המדרש 'היה לו [לאהרן] לומר וביום השמיני ימול בשר ערלתו', והיינו דכמו שמצינו התם שבשביל טהרת הלב ממעטים מפו"ר ה"נ מה שנדב ואביהוא לא עסקו בפו"ר היה משום טהרת הלב [או מצד איזה חשבונות אחרים גבוהים שאין ידועים לנו לגודל מעלתם, ועי' בזה] קריש פ' אחרי מות אחד הדעות שם שהיו נדב ואביהוא שקולים כמשה ואהרן וכל ע' זקנים יחד

בלק

כ"ג ג'. וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר **שוב אל בלק וכה תדבר.** וכ"כ כתוב להלן מקרא ט"ז ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. ויתכן לומר ע"ד הרמז דהנה 'אל בלק וכה תדבר' ה"ז ר"ת 'אבות', והרמז בזה שלא יוכל לקללם וכמו שפרש"י לעיל כ"ב י"ח וז"ל לא אוכל לעבור כו' ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה עכ"ל, וע"ע רש"י להלן מקרא ט', ודוק.

כ"ג ג'. ויאמר בלעם לבלק וגו' וילך **שפי.** כתב בעה"ט וז"ל שפי פ"א כפולה שפשפש וחפש באיזה שעה טוב לקלל את ישראל עכ"ל, ויש להוסיף ע"ד הרמז, דאבל הקב"ה שמר עליהם ובלעם לא מצא וזהו וילך 'שפי' כי שפי ר"ת שומר פתאים ה', ודוק.

האזינו

צ' כתב, דקשה לרש"י למה קורא אותן בניו כיון שחטאו עכ"ל, והיינו דלכן פרש"י דהכונה בניו היו לשעבר. אמנם הנה כתיב (תהלים ע"ט ב') נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ ופרש"י וז"ל בשר חסידך והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידים וכה"א ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא כן מפורש באגדה עכ"ל, וכיון שכן, גם הכא היה מקום לומר דהא דכתיב הכא בניו היינו משום שקבלו פורענותם וכדכתיב לעיל מקרא ד' הצור תמים פעלו וגו' ערש"י שם, אלא דא"כ יקשה למה באמת פרש"י בניו היו לשון עבר, ואולי ע"ז י"ל דעצם מה שקראם הכתוב בניו (אפי' דהכונה לשעבר) ג"כ הוי מעלה שהרי היה יכול שלא לקרותם בניו כלל.

(ועיין להלן תשובות הגר"ח ח"ב בתהלים ע"ט ב').

ל"ב ג'. **כי שם ה' אקרא הבו גדל**
לאלקיננו. פרש"י וז"ל, כי שם ה' אקרא כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבואו אל הארץ, כשאקרא ואזכיר שם ה', אתם הבו גדל לאלקיננו וברכו שמו, מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש עכ"ל, והנה בתחילת שמו"ע דמנחה אמרין ג"כ פסוק זה (כדאיתא בטור שכך היה הרא"ש אומר, אבל החזו"א לא היה אומר, כ"כ לי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, עי' בזה בספרנו תשובות הגר"ח ח"ב), ולהא דפרש"י לכאן' כיון שמתפלל לעצמו בלחש מה שייך לומר כי שם ה' אקרא הבו וגו', ואולי בשמו"ע המכוון הוא כלפי המלאכים [הממונים להעלות התפילה], והיינו דה"פ, כי שם ה' אקרא כשאקרא ואזכיר שם ה' כפרש"י, אתם המלאכים הבו גדל לאלקיננו.

ל"ב י"א. **כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף**
יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו. יפרש כנפיו יקחהו כשבא ליטלם ממקום למקום אינו נושאן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר, אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא בבני, אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו כו', עכ"ל יעו"ש. והנה לכאן' היכן מצינו שהנשר עדיף משאר עופות במה שאומר 'מוטב שיכנס החץ בי ולא בבני' בכך שנושאן על כנפיו, והרי כמו כן יתכן דגם שאר עופות אומרים 'מוטב הנשר יזיק אותי ולא את בני' בכך שנושאין אותן ברגליהם, ואולי, שאר עופות דואגים על עצמם ולא על בניהם והיינו שדואגים פן יקחו להם את בניהם וישארו לבדם (ולא שדאגתם פן בניהם יהיו מבלי הוריהם) ולכן נושאין אותן ברגליהם, ומשא"כ הנשר דאגתו עבור בניו וכנ"ל. ודוק. (ועי' או"ח סי' שכ"ד סי"ד ובמשנ"ב שם).

ל"ב ד'. **הצור תמים פעלו כי כל דרכיו**
משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. ערש"י הכא, וכן פרש"י בתענית י"א א' וז"ל שם, צדיק וישר הוא מצדיק הדין על הצדיקים לפרוע מהם, ועושה טובה וישרות עם הרשעים לפרוע כל זכותם בעוה"ז כדי לטורדן עכ"ל, והנה מש"כ רש"י ועושה טובה וישרות כו' לכאן' צ"ב, דבשלמא ישרות ניחא דהוי ישרות, אבל איזו טובה היא לרשעים שפורעין להם כל זכותם בעוה"ז, ואולי הביאור בזה הוא כך, דעדיף לרשע לאבד כל העוה"ב והיינו שלא יכיר שכר העוה"ב כלל יותר מאשר להיות בעוה"ב ולהבין ולהכיר מה הפסיד, שזה יתכן יסורים כה גדולים להבין מה הפסיד ולנצח נצחים מבלי שום אפשרות עוד לתקן, שלכן כבר עדיף לו לרשע שלא להכיר שכר העוה"ב כלל, וזה טובה גדולה בשבילו. (ועיין ס' דרך השם להרמח"ל שרשעים אלו שלא יהיה להם עוה"ב כלל הם מועטים מאוד יעו"ש).

ל"ב ה'. **שחת לו לא בניו מומם דור**
עקש ופתלתל. פרש"י וז"ל, בניו מומם בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם, עכ"ל. ובשפ"ח אות

פרש"י (משלי ל' ז') וז"ל, ישאהו על אברתו שהנשר
רחמני עכ"ל, וצ"ב דא"כ מה שאר עופות מפחדים
מהנשר, ובפשוטו י"ל שאינם יודעים שהנשר רחמני
ולכך פוחדים, אבל אולי יש לדחות, דא"כ איך מצינו
שהנשר מפחד מן החץ דוקא, דמאי שנא שכלו של
הנשר משאר העופות בזה. והעירוני דאולי הנשר
רחמני דוקא על בניו ולא גם על שאר עופות. וצ"ב.

ברוך רחמנא דסייען

קונטרס
תשובות הגר"ח
על התורה

ובו
שני חלקים
כאשר מבואר בפנים
הקונטרס

אהרן הלוי גרנדש
אלול התשס"ט

קונטרס
תשובות הגר"ח
על התורה

חלק ראשון

אהרן הלוי גרנדש
אלול התשס"ט

בעזה"י

תשובות הגר"ח

על התורה

אדר ה'תשס"ז

זכרון יעקב

הקדמה לשער תשובות התורה

כתב המחבר בשו"ע או"ח (סימן רפ"ה סעיף ב') וזה לשונו, אם למד הפרשה בפירוש רש"י חשוב כמו תרגום וירא שמים יקרא תרגום וגם פירוש רש"י עכ"ל, ועיין משנ"ב, ומקיום הלכה זו זיכנו השי"ת לחדש ולכתוב חידושי אורייתא על פרשיות התורה, ולהדפיסם בקונטרסים אשר קראנו להם **מאור אהרן** ע"ש תורה זו אורה (ובינתיים קו' אחד הוא על ס' בראשית והשני הוא על ס' שמות ויקרא והשלישי הוא על ס' במדבר, והרביעי שהוא על ס' דברים עדיין לא הודפס ובעזה"י יודפס גם הוא כשיגיע הזמן הרצוי מלפניו יתברך אכ"ר). ומפני זה נתעוררנו לשאול את מרן הגר"ח שליט"א שאלות בפרשיות התורה, ומזה לנו הקונטרס הזה – **תשובות הגר"ח על התורה**. (ויש לציין, שרוב השאלות שבכאן אינם מובאים במאור אהרן, רק חלקם מובאים וציינו זאת בהארת אהרן).

ובצאתנו נפרוש כפינו להבורא ית"ש, ובפינו ובלבנו הודיה עצומה ושבח גדול להשי"ת על כל העבר הנפלא ברו"ג, ובקשה שטוחה לעתיד שיזכנו השי"ת להרחיב עוד הרבה בגבולות התורה הקדושה אכ"ר.

אהרן הלוי גרנדש

באאמו"ר הגאון רבי יעקב הלוי שליט"א

אדר ה'תשס"ז

פרשת בראשית

א. שאלה: בראשית א' ט'. ויאמר אלקים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן. מכאן משמע שהמים היו על היבשה והקב"ה העבירם מהיבשה וכך נתגלית היבשה, וקצת צ"ב ממה שאנו מברכין "רוקע הארץ על המים" דחזינון בהיפוך שהארץ נברא על המים, ולא שהמים נבראו על הארץ.

תשובה: הי' למטה מים ולמעלה מים א.

ב. שאלה: בראשית פ"ג. קצת צ"ב למה נקנסה מיתה על האשה, שהרי כל אחד קיבל את העונש שלו, הנחש קבל קללה בפני עצמו, והאשה קבלה קללה בפני עצמה (ולא נזכר אצלה המיתה), והאדם קיבל קללה בפני עצמו (אצלו נזכר המיתה), וכיון שכן, צריך היה להיות לכאורה שרק אנשים ימותו ולא נשים (וכ"ש לא בהמות חיות ועופות), ולמה גם נשים מתות.

תשובה: האשה קבלה יותר שהיא הסיתה.

פרשת נח

ג. שאלה: נח ח' ט'. ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה כי מים על פני כל הארץ וגו'. צ"ב למה לא נחה ע"ג התיבה עצמה (ומש"כ להלן י"א והנה עלה זית טרף בפיה מסתמא נחה על העץ וא"כ גם שם צ"ב מנין לנח שכלו המים מעל הארץ כמש"כ שם) ואין ליישב שלא נחה ע"ג התיבה משום הזפת שהרי גם בפנים היתה התיבה מזפת כדפרש"י שם ו' י"ד.

תשובה: הוא לא שלחה אלא לראות ביבשה אם יש מנוח.

ד. שאלה: נח ח' כ"א. רמב"ן, וז"ל וטעם בעבור האדם כי בעבורו נענשו ואם אדם לא חטא היו הם ניצולין אע"פ שהשחיתו גם הם דרכם עכ"ל, ק' מדאי' בתנחומא

הארת אהרן

א. היינו במים שהיו מתחת לרקיע הי' מים גם למטה וגם למעלה.

שכשאדם מגיע לעולם האמת בא אצל אדה"ר ואומר לו שמשום שחטא התחייב מיתה, ואומר לו אדה"ר כמה חטאים אתה עשית ע"כ, ומבואר דאם חוטאים נענשים אף אם לא היה חטא אדה"ר.

תשובה: הרמב"ן כ' זה על בהמות וחיות שאין להם בחירה.

פרשת חיי שרה

ה. שאלה: חיי שרה כ"ד נ"ט. וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקה ואת עבד אברהם ואת אנשיו. לכאורה אין מובן אמאי הוצרכו לשלוח את מנקה, שהרי זמן הנקה הוא ב' שנים כדאיתא בגיטין ע"ה ב'.

תשובה: שתעזור לה ותגדל את בניה.

ו. שאלה: בהנ"ל. יש לשאול למה לא ענה מרן כאן שזמן ההנקה להלכה הוא אפי' ארבע וחמש שנים כדאי' בכתובות, וכמו שענה מרן גבי שאלה אחרת ששאלנו, וכך שאלנו שם, דאי' בתדא"ר פ"ל, ונותנת דדיה לתוך פיו וכו' ושיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בו שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה, ושאלנו מגיטין ע"ה ב' שזמן הנקה עד כ"ד חודש, ואיך הניקה התינוק, ומרן ענה, אם לא הפסיק אפי' כמה שנים, ובע"פ מרן הסביר לנו, שכן דעת רבי יהושע בכתובות שאפילו ארבע וחמש שנים ושכך נפסק בשו"ע², וא"כ מאי שנא, דלמה בפ' חיי שרה מרן לא ענה שלא הפסיקה לינוק ולכן הוצרכה למנקה, ואולי טעמיה דמרן דאצל רבקה פשיטא שכבר לא ינקה וא"כ ע"כ שצריכה למנקה שתעזור לה לגדל את בניה, וזה ע"פ מה שראיתי בזוה"ק (תולדות דף קל"ו ע"ב) שאף שהיתה בת ד' מ"מ היתה בשכלה ובמעשיה כבת כ' ולכן פשיטא שכבר לא ינקה. (מצינו שעזרה לרבקה כששלחה אותה לקרוא ליעקב מבית לבן כדפרש"י עה"פ ותמת דברה מינקת רבקה וגו').

תשובה: יפה כתבת.

האר"ת אהרן

ב. עיין יו"ד סי' פ"א ס"ז הל' דברים היוצאים מן החי, וז"ל ותינוק יונק עד סוף ד' שנים לבריא וה' לחולה, אבל אם פירש וכו' עכ"ל יעו"ש.

פרשת תולדות

ז. **שאלה:** תולדות כ"ה ל"ד. ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים וגו'. צ"ב דהרי עשו לא ביקש לחם אלא ביקש רק עדשים כמבואר במקראות, וא"כ למה יעקב אבינו נתן לעשו גם לחם.

תשובה: הוא חשב שלא ידע עשו הדין איזה ברכה מברכין על הנזיד לכן האכילו לחם שברכת הלחם תפטור את הכל ג.

ח. **שאלה:** תולדות כ"ז כ"ז. רש"י, וריח וגו' והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן עכ"ל, צ"ב מה ראי' והלא אין ריח רע וכו', דדלמא באותו הזמן שרבקה הכינה המאכל הספיק להתנקות. (וחזי' דאשה כשרה לשחיטה ד).

תשובה: ריח העור אין עובר ה.

פרשת ויצא

ט. **שאלה:** ויצא כ"ט י"א. פרש"י, לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לציווי של אבא א"ל יעקב טול מה שבידי והעניי חשוב כמת עכ"ל, צ"ב למה יעקב לא הרג את אליפז מדין הבא להרוגך השכם להרגו, והי' בכוחו להרוג ק"ו מהאבן שהסיר מהבאר, (ק' זו שמעתי מזקיני הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א), ואם נימא דכיון שהי' לו אפשרות שלא להרוג את הרודף ע"י איזה דבר וכגון כאן שנתן לו ממונו, האם כן הוא הדין

הארת אהרן

ג. עיין מש"כ בעזה"י בזה במאור אהרן תולדות שם ל"ב תירוצים.

ד. עיין יו"ד סימן א' ס"א הל' שחיטה, וז"ל, הכל שוחטין לכתחלה אפילו נשים, הגה, י"א שאין להניח נשים לשחוט שכבר נהגו שלא לשחוט וכן המנהג שאין הנשים שוחטות, עכ"ל יעו"ש.

ה. עיין מש"כ בעזה"י במאור אהרן תולדות כ"ז ט' ד"ה יל"ה להקשות דכיון שיצחק אבינו אכל את מה שיעקב אבינו הביא לו על כרחך שכבר היה יו"ט דפסח (ערש"י שם) וא"כ אח"כ כשעשו הביא צידו היאך לא חשש יצחק שמא עשו צד אותם ביו"ט בדרך איסור, יעו"ש.

שיש חיוב שלא להרוג את הרודף אם יש לו אפשרות לעשות כן שלא יהרוג הרודף, והכא אי"ז שייך ליכול להצילו באחד מאבריו משום דדוקא שם ע"י שמוריד אבר א' לרודף א"כ כבר אינו רודף כי אינו יכול כבר לרדוף באותו אופן שרדף אבל הכא מנלן שחייב להפסיד ממונו בכדי שהרודף לא יהרג'.

(ואולי יעקב אבינו בדק אותו אם יש לו "דין" רודף ולכן ביקש ממנו שיטול הממון, כי מדברי אליפז מה אעשה לציווי כו' משמע שלא רצה לקיים דברי אביו. ובזה ניחא למה יעקב התחשב בציווי אבא של אליפז, שהרי אסור לקיים ציווי אב כשזה איסור כמבו' בשו"ע^ז, ולהנ"ל ניחא שרק בדקו).

תשובה: אינו חייב אבל לא רצה לעשות כן שאביו לא יצטער^ח.

פרשת וישלח

י. שאלה: וישלח ל"ה ח'. רש"י, ותמת דבורה מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי ר"מ הדרשן למדתיה עכ"ל, צ"ב, א', על הא דאיתא בחז"ל שנענש על שחזר רק אחר כ"ב שנה, ובזה לא כיבד את אביו ואמו דהא לכאורה מזה ששלחה רבקה רק עתה (למה שיחזור קודם) מבואר דלא חיכו יצחק ורבקה מיעקב שיחזור עוד קודם גמר הכ"ב שנה, ב', כיון ששלחה עתה לכאורה היה צריך להיות שעשו כבר שב מחרונו כמש"כ שם עד אשר תשוב חמת אף אחיך ושלחתי

הארת אהרן

ו. עיין חו"מ סי' תכ"ה ס"א הל' חובל בחבירו, וז"ל, הרודף אחר חבירו להרגו והזהירוהו והרי הוא רודף אחריו אפילו היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצוים להצילו באחד מאיברי הרודף ואם אינם יכולים לכונן ולא להצילו אלא א"כ יהרגו לרודף הרי אלו הורגים אותו אע"פ שעדין לא הרג כו', עכ"ל יעו"ש.

ז. עיין יו"ד סי' ר"מ סט"ו הל' כבוד או"א, וז"ל, אמר לו אביו לעבור על ד"ת בין מ"ע בין מל"ת ואפילו מצוה של דבריהם לא ישמע לו, עכ"ל יעו"ש.

ח. היינו שאינו חייב להפסיד ממונו בכדי שהרודף לא יהרג, אבל לא רצה להרוג את אליפז כדי שלא לצער את אביו יצחק אבינו.

ולקחתיו משם ואילו במציאות מצינו בהיפוך שעשו נזדווג לו ליעקב כמש"כ כאן פ' וישלח. (ובאמת ברמב"ן מב' דלא ס"ל כר"מ הדרשן ופי' פירושים אחרים) ט.

תשובה: הו"ל להתפלל שלא יצטרך לכך והקב"ה מדקדק עם צדיקים.

יא. שאלה: בהנ"ל. ברמב"ן שם כתב דבני חת קברו את רבקה ועוד כתב שם מהמדרש דלא רצו שעשו יקברה לכן קברוה בלילה ע"כ בקצרה, וכן מב' מדכתיב להלן פ' ויחי מ"ט ל"א שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו וברמב"ן שם כ' למה כתוב גבי יצחק קברו ולא קברתי, אבל צ"ב ממה דאי' באדר"נ (נוסח אחר – פמ"ב) היתה אם כשרה בעלה קבורה שכן מצינו באבותינו כו' אבינו יצחק קבר את רבקה.

תשובה: הכונה מתה בחייו'.

יב. שאלה: בס"פ וישלח, פרש"י מגדיאל היא רומי עכ"ל, צ"ב מדאמרינן (שבת נ"ו ב') אר"י א"ר בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאלי ונעץ קנה בים ועלה בו שירטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי.

תשובה: הכונה שמלכי רומי היו מזרעו.

פרשת וישב

יג. שאלה: בפ' וישב כתוב אצל יוסף בן זקונים, ודרך העולם ללמוד מזה שהילד הקטן שבאחים נקרא בן זקונים, וצ"ב שהרי בנימין הוא הקטן שבאחים שהרי נולד אחרי יוסף, וא"כ היה צריך להיות כתוב אצל בנימין בן זקונים ולא אצל יוסף, ואף שאצל בנימין כתוב בפ' ויגש ילד זקונים מ"מ היה צריך להיות כתוב כן רק אצל בנימין ולא גם אצל יוסף. ומה ההבדל בין ילד זקונים לבין בן זקונים.

תשובה: אז בנימין היה מדאי קטן.

הארת אהרן

ט. עיין מה שכתבנו בפסוק זה עוד במאור אהרן וישלח שם.

י. היינו מה שארז"ל בעלה קבורה בעצמו אין הכונה קבורה ממש רק הכונה מתה בחייו.

יד. שאלה: האם אסף זהו יוסף הצדיק (בפי' הרשב"ם עה"ת בראשית ל' כ"ד אי' דליוסף היה גם השם אסף, אבל האם גם בחז"ל שמזכירים אסף האם זה יוסף).

תשובה: אסף הוא מבני לוי כמפורש דה"א ו'.

פרשת ויגש

טו. שאלה: בפי' ויגש, שעלו השבטים אחר שיוסף נתגלה להם, לא מצינו שסיפרו ליעקב שאותו האיש הוא יוסף וכל מה שהיה שיהודה נגש וכו', כמו שסיפרו בתחלה כשעלו פעם ראשונה על כל מה שהיה להם עם האיש וכו', ולכאורה מבואר מזה שלא גילו השבטים ליעקב כל הענין של מכירת יוסף ואף אחר שנתגלה להם, ומאידך בברכות יעקב לבניו קודם שנפטר מהעוה"ז מבואר שידע מכל מכירת יוסף כמבואר מברכת שמעון ולוי.

ואולי קודם שנודע ליעקב שיוסף חי באמת לא ידע כלום ממכירת יוסף כי נסתלק ממנו רוה"ק, ואחר שנודע ליעקב שיוסף חי ידע מכל מכירת יוסף כי חזרה עליו רוה"ק.

תשובה: כ"ה במדרש.

פרשת וארא

טז. שאלה: וארא ט' ז'. וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד וגו'. בתרגום יוב"ע אי' ושדר פרעה פולין, מה התרגום של פולין. וצ"ב מה נחלקו במכילתא על מה דכתיב בשלח י"ד כ"ח לא נשאר בהם "עד אחד" אם זה כולל את פרעה או שזה חוץ מפרעה, שהרי כאן מצינו שכשכתוב עד אחד הכונה לגמרי ולא חוץ מאחד, כי הרי כתיב ט' ו' וממקנה בני ישראל לא מת אחד והיינו אפילו

אחד לא מת וא"כ מה שכתוב אח"כ בפס' ז' עד אחד ע"כ שזה לגמרי ולא חוץ מאחד, ומה נחלקו במכילתא יא.

תשובה: פולין שלוחין, גם שם חוץ מאחד כמו שנודע בשם הגר"א.

פרשת בא

יז. שאלה: בפרשת בא י' כ"ד. צ"ב איך פרעה קרא למשה רבינו במכת חושך, ובאזה"ח הק' הוכיח דקרא אחר שנגמרה המכה. אבל גם זה צ"ב דכיון שנגמרה המכה א"כ למה קרא למשה, ולא מסתבר דפחד ממכה נוספת, כמו שכל המכות לא פחד.

תשובה: שלח ע"י ישראל שהיו אצלו.

יח. שאלה: בהנ"ל. יש לשאול, שהרי בשלשה ימים אחרונים של המכה לא יכלו לזוז כלל, וא"כ לכאורה גם להניע השפתים לא היו יכולים, וא"כ איך דיבר לשלוח למשה.

תשובה: לדבר יכלו יב.

פרשת בשלח

יט. שאלה: בשלח ט"ז ל"ה. ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען, שאל אאמו"ר הגאון ר' יעקב שליט"א מי כתב פסוק זה ומתי נכתב, ולמה לא מצינו בזה כהפלוגתא גבי הא דכתיב בסוף וזאת הברכה וימת משה וגו'.

תשובה: מ"ר כתב זה ברוה"ק.

הארת אהרן

יא. עיין מה שכתבנו בזה עוד במאור אהרן וארא שם.

יב. עיין מש"כ בזה במאור אהרן בא שם.

כ. שאלה: נמצא לי בלימוד, דמרים הנביאה נישאה לכלב בן יפונה כשהיא היתה בגיל נ"ה, שהרי כלב במרגלים היה בן ארבעים כדכ' ביהושע, ומרים היתה אז בת פ"ח, כי משה בדברו לפרעה היה בן שמונים, והמרגלים היה בשנה השנית לצאתם ממצרים ומרים היתה ו' שנים יותר ממשה, ה' שנים עד שפרש עמרם מיוכבד בגזירת כל הבן הילוד וגו' ועוד שנה עד שנולד משה, ונמצא דכשנולד כלב היתה מרים בת מ"ח, ואי' (סנהדרין ס"ט ב') דכלב הוליד בן ח', ונימא דנישא למרים כשהיה בן ז', ומ"ח ועוד ז' ה"ז נ"ה, וזהו בסוטה עזובה זו מרים ולמה כו' ופרש"י שלא רצו להתחתן עמה, ונמצא דהמתנה נ"ה שנה עד שהתחתנה, האם זה נכון.

תשובה: נכון י'.

כא. שאלה: אי' בתנחומא בשלח א' (וכ"ה שם בראה ז' בשינוי קצת) שהכנענים הרסו את כל א"י כולל בתים ונטיעות וכו' כששמעו שישראל באים לא"י בתחלת

הארת אהרן

יג. לפי"ז נמצא דחור כשנהרג בעגל היה בן ל"א וכבר היה לו נכד בצלאל בן י"ב. אך שזה צ"ב מסנהדרין שם, וכך הוא החשבון:

דהנה מרים במרגלים היתה בת פ"ח, ונוריד נ"ו שנים, נ"ה עד שהתחתנה, ואחד נוסף עד שנולד חור, א"כ נמצאו ל"ב. וא"כ אם חור היה חי בעת המרגלים, שהמרגלים היה שנה אחר העגל נמצא שהיה אז בן ל"ב, והרי העגל היה מיד אחר שיצאו ממצרים שנה קודם המרגלים, א"כ נמצא דחור נהרג בהיותו בן ל"א שנה.

ולפי"ז נמצא דכשחור היה בן ל"א כבר היה לו נכד בן י"ב שנה, כי בצלאל בן אורי בן חור במלאכת המשכן היה בן י"ג שנה כדאי' בסנהדרין שם, ושנה קודם מלה"מ היה אז העגל.

ואם חשבון זה נכון, א"כ צ"ב כך:

דכשנוריד מל"א שנה י"ב שנה, נמצא י"ט, כלומר, כשחור היה בן י"ט נולד נכדו בצלאל (וי"ט של חור ועוד י"ב של בצלאל המה ל"א של חור), והרי בסנהדרין שם אמרי' דכל חד וחד בתמני אוליד, וא"כ נמצא דכשחור היה בן ט"ז כבר נולד בצלאל, כי ח' של אורי בנו של חור ועוד ח' בנו של אורי והיינו בצלאל, ה"ז ט"ז. וצ"ב.

ואם דברינו נכונים נמצא עוד, שמרים נפטרה בת קכ"ח שנה, כי פ"ח ועוד מ' ה"ז קכ"ח, פ"ח בהיותה במרגלים ועוד מ' שהיו במדבר וזה לכאו' פשוט כי משה נפ' בן ק"כ, והרי היה צעיר ממנה בו' שנים וכמש"כ למעלה. גם נמצא דהא דכתי' (בשלח י"ז י') ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה, ולהלן מיניה, ואהרן וחור תמכו בידי

המ' שנה שהיו במדבר, וצ"ב א"כ מהיכן היה למרגלים (בפ' שלח) ליקח האשכול הרימונים והתאנים.

תשובה: לא הכל הרסו ולא מיד י'.

כב. שאלה: שמעתי מהר"ר כו' נר"ו, שהקשה מרן איך מלו בלילה של יציאת מצרים כדי שיוכלו לאכול הפסח, והרי אין עושים מילה בלילה, ותי' מרן, דבזוה"ק אי' דאותו לילה היה אור ע"כ. והבנתי דכונת מרן, שכיון שהיה אור הו"ל דין של יום. (ואאמרו"ר הגאון ר' יעקב שליט"א אמר לי שכיו"ב מצינו גבי מה שלא דנים בלילה ואעפ"כ אם יש נר מותר לדון לאור הנר). וצ"ב א. דהא בכל המקראות בפ' בא כ' "לילה", חדא (יא, ד) כחצת הלילה, ועוד (יב, כט) ויהי בחצי הלילה, ושם (ל) ויקם פרעה "לילה". ב. דבגמ' (ברכות ט' א') אי' א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר הוציאך ה' ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בנ"י ביד רמה כו', חפזון דישראל ופרש"י לא שמעו להם לצאת עד בקר עכ"ל, ואם הי' הלילה אור ודין של יום א"כ למה לא יצאו מיד בלילה, ובלא"ה הרי מבוא' דהלילה הוי לילה והיום הוי יום. ג. יש לשאול, אם לפי"ז כל הדברים שנוהגים דוקא ביום כדתנן מגילה כ' ב' היה אפשר לעשותם באותו לילה מפני דהו"ל דין של יום דלכאורה מאי שנא ממילה. ד. דאמרי' (פסחים ס"ח א') רב חסדא רמי כו' וכתוב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כו' כאן לימות המשיח, ופרש"י לימות המשיח יהיה אור הלבנה כאור החמה עכ"ל, והשתא כיון דבימות המשיח יהיה בלילה אור (כמו האור של זמנינו קודם ביאת משיח) א"כ תמיד יהיה דין של יום, וצ"ב.

תשובה: יתכן שרק אחר חצות הי' אור.

הארת אהרן

מזה אחד ומזה אחד (שזה היה מיד אחר קריעת ים סוף), וכן הא דכתיב (משפטים כ"ד י"ד) והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם, כל זה היה כשחור היה בן ל"א שנה, ודוק. ועיין מגילה י"ג א' שכלב נישא לבתיה בת פרעה, וצ"ל שזה היה אחר פטירת מרים וכשנכנסו לא"י. (ומבוא' בזה שבתיה זכתה לאריכות ימים. ויעויין בחז"ל (כמדו' כלה רבתי) שבתיה עלתה עם גופה לשמים כאלהו הנביא וריב"ל).

יד. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן בשלח י"ג ג' י"ז ד"ה עוד ארז"ל.

פרשת יתרו

כג. שאלה: אחז"ל הברזל נברא לקצר ימי האדם, הובא ברש"י יתרו כ' כ"ב, האם יש לאסור משום זה ללבוש ולהשתמש במיני ברזל, ולדוגמא שעון ומשקפים וכו'.
תשובה: זה רק כלי זיין.

פרשת משפטים

כד. שאלה: משפטים כ"א כ"ב. ויצאו ילדה. למה צ"ל לשון רבים דלכא' הו"ל ויצא ילדה ל' יחיד וכ"ש אם יצאו ילדיה.
תשובה: כתבתי בזה בטעמא דקרא טו.

כה. שאלה: משפטים כ"א כ"ו. וכי יכה איש את עין עבדו וגו'. פרש"י תחת עינו וכן בכ"ד ראשי איברים כו' ולמה נ' שן ועין כו' ואם נ' שן ולא נ' עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נ' עין עכ"ל. האידנא דיש שיני פלסטיק וכיו"ב האם גם יהיה כן הדין. (ואולי בעת ביהמ"ק יהיו כולם בריאים).
תשובה: לא.

כו. שאלה: משפטים כ"ב כ"ח. מלאתך ודמעך לא תאחר וגו', פרש"י ודמעך התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע עכ"ל, צ"ב דבתמורה (ד' א') פרש"י (ד"ה זו תרומה) ולפי שהיא מדמעת ועולה באחד ומאה מפיק לה קרא בלשון דימוע כו' עכ"ל.

תשובה: בתמורה פרש"י אסמכתא שהרי דימוע דרבנן טז.

הארת אהרן

טו. וז"ל מרן בטעמא דקרא, ויצאו ילדיה, ומכילתא מיעוט ולדות שנים ומנין אפי' א' ת"ל הרה מ"מ, ויל"ע למה כתבה תורה ילדי' לשון רבים. ושמעתי מח"א די"ל דהרי שומת דמי ולדות מבואר בגמ' שמין כמה רוצה אדם לקנות שפחה מעוברת וכמה אינה מעוברת והקונה שפחה מעוברת לעולם לוקח בחשבון שאפשר שתלד ג"כ תאומים א"כ אף אם באמת לא היתה מעוברת רק א' מ"מ צריך לשלם כהקונה שפחה שאפשר שתלד שתיים שהרי היתה שוה ספק זה ולכך נקט לעולם דמי ולדות, אך צ"ע אם הדין אמת דאפשר דבאמת רואין כמה ילדה אח"כ וכן שמין עכ"ד החכם הנ"ל. עכ"ל.

כז. שאלה: משפטים כ"ד א'. אתה ואהרן נדב ואביהוא. למה אלעזר ואיתמר לא נזכרו גם הם, וודאי שכבר נולדו. (ובבמדבר ג' א-ב מבואר שמשח רבינו לימד תורה את כולם גם את אלעזר ואיתמר וגם את נדב ואביהוא, ומבו' שלא היו פחות מנדב ואביהוא בדרגה).

תשובה: הם היו חשובים יותר.

פרשת תצוה

כח. שאלה: צ"ב היכן הציווי (שמצוה הכה"ג) להדליק המנורה, דבג' מקומות בתורה יש מפרשה זו, הא', בר"פ תצוה, הב', בסוף פ' אמור, הג', בר"פ בהעלותך, וברמב"ם (מ"ע כ"ה) כ' והמצוה הכ"ה היא שנצטוו הכהנים להדליק הנרות תמיד לפני ה' והוא אמרו יתעלה (ר"פ תצוה) באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו וזו היא מצות הטבת הנרות כו' עכ"ל, ומבו' דלמד הרמב"ם שהצווי הוא בפ' תצוה, אלא דצ"ב א' דפתח "היא שנצטוו הכהנים להדליק" כו' וסיים "וזו היא מצות הטבת הנרות", ב' דלהרמב"ם מה התוסף בפ' אמור ובהעלותך.

ודעת רש"י לא ברור כ"כ מה היא, דבפ' אמור (כ"ד ב') כתב זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה כו' עכ"ל והיינו שבפ' אמור הצווי ולא בפ' תצוה, ובפ' בהעלותך (ח' ב') כתב למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים כו' עכ"ל, ולכאורה מבואר מדלא קאמר רש"י פרשת הנרות ש"מ דפרשת המנורה הוא מה דכתיב בפ' תצוה כמו שפרש"י בפ' אמור ופרשת ואתה תצוה כו' לפרש צורך המנורה, אלא דא"כ יקשה למה פ' תצוה ופ' בהעלותך נכתבו ב"פ.

אמנם בגיטין ס' ב' פרש"י וז"ל ופרשת נרות בהעלותך לפי שבו ביום התחילו להדליק עכ"ל, ומבו' דפרשת הנרות ופרשת המנורה חד דבר הוא, אלא דא"כ יקשה למה נכתבו ב' פעמים גם פ' אמור וגם פ' בהעלותך י'.

תשובה: כולם לדרשא.

הארת אהרן

טז. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן משפטים שם. ועיין מה שכתב מרן שליט"א בספרו שערי אמונה דמאי פ"א מ"ג בד"ה ד"ה והמדומע.

יז. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן בהעלותך ח' ב' ד"ה כתב הרמב"ם.

פרשת כי תשא

כט. שאלה: יז* כי תשא ל"ד א'. ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וכתבתי על הלחת הראשנים אשר שברת. צ"ב שהרי יש הרבה הבדלים בלשונות הכתובים בין י' הדברות שבפ' יתרו לבין י' הדברות שבפ' ואתחנן, וכגון לא תגנוב לא תגנובו ועוד, וא"כ איך שייך הלשון וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים ית'.

תשובה: אולי על הלוחות הראשונות הי' כתוב שבפ' יתרו ועל הלוחות השניות שבפ' ואתחנן.

ל. שאלה: אי' בסנהדרין ז' א' דקודם העגל הרגו את חור על שמיחה על העגל, ולכאורה צ"ב איך חור נהרג, והרי אי' במדרש דממתן תורה עד העגל חזרו בני' לדרגה של קודם חטא אדה"ר ולא היה מיתה בעולם ומלאך המות לא שלט, וא"כ איך הרגו את חור, וכן מה פחד אהרן שיהרגוהו [דלכן נהיה העגל לבסוף], ואין לומר דהמחשבה נצטרף למעשה משום דרק באוה"ע מחשבה רעה מצטרפת למעשה ואילו בישראל רק מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ולא מחשבה רעה כדאי' בירושלמי פאה ה' א'.

(ושמעתי מזקיני הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א, שאהרן לא פחד מעצם זה שיהרגוהו רק פחד משום מ"ד אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כדאי' בסנהדרין שם, וסבר אהרן שזה חמור טפי ממעשה העגל עכ"ד, ויש לציין דמבו' דחור נביא היה) יט'.

תשובה: מה"מ לא שלט אבל ע"י אדם יכול ליהרג יט*.

הארת אהרן

יז*. ע"ע לפ' כי תשא להלן שער תשובות השו"ע תשובה ר"כ, רכ"א.

יח. (והרי אי"ז אותם דברים שהיו על הלוחות הראשונים). ועיין פסחים ו' ב' תוד"ה אבל. ואולי י"ל עוד דמה דכתיב את הדברים אין הכוונה את המילים דהיינו את אותם המילים בדיוק שהיה כתוב בלוחות ראשונים, והכוונה לתוכן, כי ודאי התורה נשארה אותה התורה בין בלוחות ראשונים ובין בלוחות אחרונים. ודוק. ועיין ס' בית אלקים להמבי"ט שער י"ב.

יט. ואף דאמרינן (מגילה י"ד א') דמ"ח נביאים היו, מ"מ הא אמרינן להלן שם דהיו עוד הרבה נביאים רק נכתבו אלו שנבואתם הם לדורות. ועיין מה שכתבנו לעיל בהארת אהרן בתשובה כ'.

יט*. לכאורה יש להביא ראיה לתשו', והוא, מדאיתא בזה"ק (פ' תרומה דקנ"א ע"א) כל אנון מתין דעלמא כלהו מתין על ידי דמלאכא מחבלא בר אנון דמתין בארעא קדישא (כלהו מתין על ידי דמלאכא מחבלא דאיהו מלאך המות) דכל אנון מתין די בארעא קדישא לא מתין על ידי אלא

פרשת ויקהל

לא. שאלה: בתנחומא ויקהל ג', אי' דהיה לישראל תרעומת על מינוי בצלאל למלאכת המשכן, וק' מברכות נ"ה א' אר"י אין מעמידין פרנס על הציבור אא"כ נמלכים בציבור כו' אמרו לו אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון לפנינו לא כ"ש. (ומה דאי' בתנחומא אפשר להבין זה דהא אי' סנהדרין ס"ט ב' שבצלאל היה אז רק בן י"ג שנה ולכן נתרעמו, אולי).

תשובה: רוב הציבור הסכים אבל יש שהתרעמו כ.

פרשת צו

לב. שאלה: כ' במדרש תנחומא פר' צו אחז"ל דיש חיוב באדם לתת כל ממונו ללמד תורה לעצמו ולבניו. וק"ק דמאי שנא מכל מ"ע דחייב לבזבז רק חומש. (והר"מ כ' בפ"א מת"ת דחייב לשכור מלמד לבנו, וכת"ר ציין למדרש הנ"ל. אמנם לא פסק הר"מ דצריך לבזבז את כל ממונו).

תשובה: כיון דת"ת חשובה יותר, וכנגד כולם. כ"כ כדי להמנע מלעבור עבירות.

פרשת שמיני

לג. שאלה: בפ' שמיני כתיב אצל נדב ואביהוא מישאל "ואלצפן", ובפ' נשא כתיב

הארץ אהרן

על ידי דמלאכא דרחמי דשליט בארעא. ולהלן שם ע"ב, ועל דא כל אנון דנפקי נשמתיהו בארעא קדישא לא נפיק על ידי דההוא מחבלא ולא שלטא תמן אלא על ידי דמלאכא דרחמי דארעא קדישא קימא בעדבה. עכ"ל. והיינו דבא"ל לא מלאך המות נוטל הנשמות אלא מלאך של רחמים. וחזינן דשייך ליפטר מן העולם בלי מלאך המות.

עוד ראיה, דהנה ארז"ל (ע"ז כ:): אמרו עליו על מלאך המות כו' כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופוחח פיו כו'. והנה גבי אהרן (ערש"י חוקת כ' כ"ו) א"ל משה קמוץ פוך וקמץ, ומבואר שאהרן נפטר שלא ע"י מלאך המות. (ועי' מש"צ במאור אהרן שם דלכן נתאוה משה רבינו לאותה מיתה ויעו"ש עוד).

כ. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן כי תשא ל"א ג'.

כא. מח"א שליט"א, משנת תש"ל, והתשו' בע"פ ולא בכתב.

"אליצפן", מ"ט פעם נקרא כך ופעם נקרא כך. (ולא ידוע שיש דרשה בחז"ל כמו גבי הנשיאים שפעמים כתוב נשאים ודרשו חז"ל מפני שנדבו באחרונה).

תשובה: מצינו כה"ג הרבה.

לד. שאלה: פ' שמיני, י"א דנדב ואביהוא הקריבו במזבח הפנימי, וי"א דגופן לא נשרף ואף למ"ד שנשרף כ' התוס' סוכה כ"ה ב' דשלדן הי' קיימת, ולפי"ז נמצא דהיה שם טומאת אהל, וצ"ב א"כ איך הקטירו למחרת קטורת במזבח הפנימי והרי הכלים נטמאו וצריכים הזזה ג' וז', וכן השולחן איך הטבילוהו והא תנן סוף חגיגה דלא היו מטבילין אותה דכתיב לפני תמיד, וכן המנורה לא הטבילוה מה"ט (ובאותו היום כבר הדליקו במנורה כדפרש"י גיטין ס' ב'), ועוד צ"ב דלפי"ז נטמאו יריעות המשכן שהיו מפשתן (כדאי' שבת כ"ח א') ולא מצינו שפרקו המשכן והטבילו היריעות, ובשלמא במקדש תנן בחגיגה שם שהיו שניים ושלושים, אבל במשכן לא מצינו כן.

תשובה: עי' דעת זקנים מבעלי התוס'. כב

לה. שאלה: בהנ"ל. שם הניחו התוס' בצ"ע, ונתבקשתי לשאול מבעל ס' אפיקי מים על טהרות הגאון ר' משה מיטלמן שליט"א אם שייך ליישב כך, דהנה כתב מרן החזו"א (אהלות ט' ג') ונראה דכל אהל המתטמא כו' ולפי"ז אפשר דאין טומאת אהלים אלא כל זמן שהוא נטוי כאהל ואם הרסו פקע טומאתו ממנו כדין כלי שנשבר ואת"ל דעדיין הוא בטומאתו צ"ע כו' עכ"ל, ולפי"ז אולי י"ל דבמשכן פרקו ומיד הקימוהו ועי"כ נטהר ואף בלא טבילה, וזה למש"כ החזו"א שאם הרסו פקע ממנו טומאתו וכנ"ל, ולא קשיא כ"כ למה לא כ' זה בחומש, משום שלא פסקו מלעבוד כי פרקו ומיד הקימוהו, אלא דא"כ קשה למה צריך כלל דין טבילה והרי מיד כשמפרק נטהר.

(והנני חשבתי שדברי החזו"א כך פירושם: א. ולפי"ז אפשר דאין טומאת אהלים אלא כל זמן שהוא נטוי כאהל כלומר אבל בזמן שהוא לא נטוי כאהל אינו מקבל טומאה. ב. ואם "הרסו" פקע טומאתו ממנו כדין כלי שנשבר כו' כלומר דוקא אם "הרסו" כדי כך שיותר א"א לנטותו לאהל שוב אז פקע טומאתו ממנו, אבל אם רק "פרקו" על זה לא דבר החזו"א ובודאי שנשאר עליו טומאתו עד שיטביל האהל וכדין טבילה.

הארת אהרן

כב. וז"ל, ותימה וכו' א"כ נטמא המשכן דאיכרי אוהל מטומאת מת וצריך הזזה שלישי ושביעי, ולא מצינו שפסקו מעבודתם כלל וכו' וצ"ע.

ולפי"ז כבר לא קשה על החזו"א למה צריך טבילה, והיינו כי החזו"א לא דיבר אם פרקו רק דיבר אם הרסו לאהל וכנ"ל, ולפי"ז גם א"א לתרץ את קושית הדעת זקנים כיון דלא יועיל מה שפרקו והקימו מיד את המשכן, וכנתבאר שאף להחזו"א ודאי שצריך טבילה לאהל).

והננו מבקשי' הכרעת מרן בזה המו"מ.

תשובה: עי' כלים פכ"ו מ"א כג.

פרשת אחרי מות

לו. שאלה: פ' אחרי מות, נאמרה בא' בניסן כדאי' גיטין ס' א', והיינו חצי שנה וט' ימים קודם יוה"כ, ויש לשאול, למה לא ילפי' מזה שצריך ללמוד הלכות יוה"כ כבר בא' בניסן, וכמו שמצינו גבי כל היו"ט כדאי' בריש פסחים ששואלין ודורשין ל' יום קודם החג בהלכות החג וילפי' שהרי עומד ומזהיר בפסח ראשון על פסח שני, ולכאור' העקרון של הלימוד שייך גם גבי יוה"כ והיינו שהרי בא' בניסן מזהיר על יוה"כ, והא לא מצינו כן, ואמאי כד.

תשובה: משום ששייך לחינוך המשכן.

פרשת במדבר

לז. שאלה: במדבר א' ב'. פרש"י וז"ל לבית אבותם מי שאביו ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו עכ"ל, וצ"ב דהא בגמ' ב"ב מבואר דלא התחתנו שבט עם שבט.

תשובה: זה רק אחר שאמר הקב"ה ולא תסוב נחלה.

האר"ת אהרן

כג. והכי תנן התם, הנוגע בכובד העליון בכובד התחתון בנירים ובקירוס ובחוט שהעבירו ע"ג הארגמן ובעירה שהיא עתידה להחזירה טמא הנוגע בצמר שעל האימה באשוויה טהור הנוגע בפיקה עד שלא פירעה טמא משפירעה טהור. ויעו"ש במפרשי המשנה.

כד. עיין בשער התשובות על הש"ס, גיטין ס' א'.

לח. שאלה: במדבר ג' א'. פרש"י ואלה כו' מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו עכ"ל, כאן זהו לימוד, וצ"ב דלכאורה מצינו זה מפורש יותר בלי לימוד, והוא, מדכתיב בדברים ושננתם לבניך ופרש"י "אלו" התלמידים, ואיך התלמיד יקרא בן אם לא שהרב כאילו ילדו.

תשובה: אלו התלמידים זה דרשא והדרשא נלמדת ממשה כה.

לט. שאלה: במדבר ג' ל"ב. ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן וגו', פרש"י ממונה על כולם ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת הקודש על ידו היה פקודת כולם עכ"ל, צ"ב דלהלן ד' ט"ז פרש"י שעל גרשון ומררי היה איתמר הממונה (וכמבו' פ' נשא) ואלעזר היה ממונה רק על קהת, ואיך כאן פרש"י שאלעזר היה ממונה על כולם.

תשובה: על כ"א הי' ממונה אחר, אבל חוץ מזה היה לו מנוי על כולם בכללות כו'.

מ. שאלה: בהנ"ל. האם אפשר ליישב כך, דכשכתוב "ומשמרתם" (שם ג' ל"א) היינו שמירה שבנ"י לא יגשו אל הקודש בעת החנייה, ולענין זה דוקא הי' אלעזר ממונה על כולם, אבל לענין המשא בעת המסעות הי' אלעזר ממונה רק על קהת, ואיתמר הי' ממונה על גרשון ומררי (דאולי כשכתוב ומשמרתם זה ג"כ הכונה לענין המשא בעת המסעות ואז ליתא לתי').

תשובה: אולי.

פרשת נשא

מא. שאלה: נשא ז' כ"ב. שעיר עזים אחד לחטאת. פרש"י לכפר על מכירת יוסף שנ' בו וישחטו שעיר עזים עכ"ל, צ"ב חדא א"כ למה נשיאי ראובן בנימין מנשה

הארת אהרן

כה. עיין מה שכתבנו על זה במאור אהרן במדבר שם.

כו. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן במדבר שם. ועיין יו"ד סי' רמ"ה ס"ג הל' מלמדים, וז"ל, כשם שמצוה ללמד את בנו כך מצוה ללמד את בן בנו שנאמר כו' ולא לבן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים שגם הם נקראים בנים אלא שמצוה להקדים בנו

ואפרים הוצרכו להביא והרי הם לא היו במכירתו דיוסף, ועוד למה נשיא דלוי (אהרן הכהן כדכ' הרמב"ן במדבר א' מ"ז) לא הוצרך להביא והרי לוי כן היה במכירה כדפרש"י עה"פ ויאמרו איש אל אחיו.

תשובה: עי' הוריות ה' א' כז.

מב. שאלה: א' אמר לי ששאל את מרן למה לא מוזכר במסעות שנשאו את הכיור, ומרן ענהו, דאי' במדרש שהכיור התגלגל (הלך) עם הבאר ע"כ, ויש לשאול, דהא באשד הנחלים (ס"פ חוקת) פרש"י דהבאר העלה את האיברים והדם של האמוריים כדי שבנ"י יראו את הנס שנעשה להם, והשתא אם הכיור היה עם הבאר לכאורה הכיור נטמא, ולא מצינו.

תשובה: לא אמרתי כן רק אמרתי מש"כ הראשונים מובא בהוספות לברייתא דמה"מ.

מג. שאלה: במסעות מב' סדר הדגלים היכן היו כל שבט ושבט, אבל לא מוזכר היכן היו הערב רב, ובפרט שהיו מנין עצום כמו שכ' מרן בלמכסה עתיק פ' בשלח, גם לא נתבאר אם היו תוך הענן, דהיכן היו תוך הענן והרי דן נסעו באחרונה כמפרש"י בהעלותך י' כ"ה, ולא משמע שהיו אחריהם עוד והיינו הערב רב, ותוך השבטים גם לא מוזכר שהיו שם הערב רב, וצ"ב.

תשובה: בפינות.

מד. שאלה: בהנ"ל. שאלנו את מרן, היכן היה מקומם של הערב רב מסעות (שהיו מנין עצום כמ"ש מרן בלמכסה עתיק) ומרן ענה בפינות. וצ"ב דהא בפינות היו בהמותיהן של ישראל כדאי' בברי' דמס' מדות אות כ', וכמ"ש מרן שם סוף אות

הארת אהרן

לבן בנו ובן לבן חבירו עכ"ל יעו"ש, ועיין סידור אוצר התפילות בפי' עיון תפלה (ק"ש דשחרית) שהוכיח יפה דמה דאמרו ושננתם לבניך אלו התלמידים הכונה בדוקא לתלמידים ומה דכתיב ולמדתם אתם את בניכם הכונה בדוקא לבנים יעו"ש.

כז. והכי תנן התם, רבי יהודה אומר ז' שבטים שחטאו מביאין ז' פרים ושאר שבטים שלא חטאו מביאין ע"י חוטאין כו' יעו"ש, וכ"פ הרמב"ם פי"ב משגגות ה"א יעו"ש, ועיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן נשא שם.

י"ט ובברי' דמה"מ בדעת ד"ה דגלו של יהודא כו'. (ואין ליישב שהפינות הספיקו גם לבהמותיהן דישראל וגם לערב רב, שהרי היו מנין עצום, גם הבהמות בפ"ע היו הרבה וגם הער"ר בפ"ע היו הרבה, ועוד שאם הער"ר היו בפינות למה לא נזכר בברייתות הנ"ל).

תשובה: הי' מקום לכולם.

מה. שאלה: בהנ"ל. בברי' דמס' מדות אות כ', אי' שהבהמות של ישראל היו בקרנות, ועוד אי' שם שבקרנות לא היה הענן, וכמ"ש מרן בביאור שם שהענן הי' כמין ריש הפוכה, וצ"ב שהרי הענן הי' מיישר להם ההרים ובקעות וכו', וא"כ כיון שאצל הבהמות לא הי' הענן, איך הספיקו להגיע לכל המקומות יחד עם ישראל, והרי כיון שלא הי' להם הענן שיישר הדרכים א"כ ודאי הי' להם דרך הרבה יותר ארוכה משל ישראל שהיו תוך הענן. (וכן קשה לתשו' מרן הנ"ל גבי הערב רב).

תשובה: הקב"ה הוליכן למקומות שיוכלו לילך.

פרשת בהעלותך

מו. שאלה: בהעלותך י"ב א'. ותדבר מרים ואהרן במשה וגו'. פרש"י ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנא' למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכונה לגנותו כך נענשה כו' עכ"ל, לכאורה אין מובן למה צפורה לא נענשה, דכי המספר גנות של חבירו כדי כך שאחרים יכולים לשמוע אע"פ שאין מגיד להם ממש אי"ז לשה"ר, וביותר שלכאורה צפורה נתכונה לגנות דכן משמע הלשון אוי לנשותיהן כו', ומשא"כ מרים שלא נתכונה לגנות, והא לא מצינו בתורה שצפורה נענשה.

תשובה: היא לא נתכונה לגנות כי סברה שהמצוה כך כ"ה.

מז. **שאלה:** בהעלותך י"א ד'. והאספסף אשר בקרבו התאוה וגו'. פרש"י וז"ל והאספסף אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם מצרים עכ"ל, צ"ב מנין הגיעו לכאן הערב רב, והרי הרגו את כל עובדי העגל בג' מיני מיתות כדפרש"י בפ' כי תשא ל"ב כ', ועובדי העגל היו הערב רב שהם שיחתו והשחיתו וכדפרש"י שם ל"ב ז' יעו"ש, וא"כ מנין הגיעו לכאן הערב רב. ואין לומר שהאספסף הם הערב רב שהיו הקטנים בעגל שמסתמא לא נדונו למיתה אז ועתה הגדילו והם האספסף, משום דמהעגל עד האספסף לא עבר זמן כה רב שיעשו כבר לגדולים.

תשובה: לא כל הערב רב עבדו העגל כט.

מח. **שאלה:** בס"פ בהעלותך והאיש משה ענו וגו', בפשוטו לכאן פסו' זה נכתב במקום זה ולא אחר כל גמר המעשה לומר שאף ששמע ושתק וכדפרש"י שפל וסבלן. וצ"ב שהרי לא ירד מההר עד י"ז בתמוז כדאמר' בפ"ק דיומא, וא"כ איך שמע.

תשובה: זה הי' אח"כ.

מט. **שאלה:** כתבו בדעת זקנים ובפי' הרא"ש (פ' בהעלותך) דאלדד ומידד היו אחי משה, שאחר שנאסרו בעריות, נשא עמרם אשה אחרת וילדה אותם ע"כ, וצ"ב א"כ איך הם היו מהזקנים, והרי לפי החשבון היו רק כבני שנה בלבד, כי ממתי שנאסרו בעריות עד שאסף משה השבעים זקנים לא היה יותר משנה.

תשובה: כתבתי בזה בקו' בשער המלך דף ל'.

פרשת קרח

נ. **שאלה:** לא קרח ט"ז ט"ו. ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור

הארץ אהרן

כח. עיין משנ"ב סי' קנ"ו ס"ק ד'.

כט. וכן ענה לי הגאון ר' דוב לנדו שליט"א ר"י סלבודקא.

ל. שם נשאר מרן בצ"ע. ויעו"ש. (וכדאי לעיין בספר הנ"ל (קו' בשער המלך הוא בתוך ס' שיח השדה) כי דברים נפלאים יש בו. ולתועלת עמלי התורה כתבנו זה).

לא. עיין מה שכתבנו להקשות במאור אהרן (קרח ט"ז ה') למה הוצרך להראות טעותם של

אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם, ופרש"י וז"ל לא חמור אחד מהם נשאתי לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי כו' עכ"ל, צ"ב חדא דהא לא היה שייך שיביאו חמור כי לא היו יכולים לצאת ממצרים כדאי' בילקוט, וביותר אף אהרן שיצא לקראת משה לא הי' בדרך טבעית אלא בנס כדאי' בילקוט (כמדו') ועוד דהא בשמות פרש"י שהיה זה החמור שאאע"ה לקחו בעקידה והוא חמורו של משיח לעת"ל וחזינן דהיה ענין מיוחד דוקא בחמור זה ומבו' דאף אם היו מביאים חמור אחר ממצרים לא היה יכול ליטול מהם כי היה ענין מיוחד דוקא בחמורו, ועוד למה שישלחו חמור למשה בעוד שלא הכירוהו שהוא מנהיג שלהם.

תשובה: הי' יכול לשכור חמור וליטול מהן דמיו אח"כ לב לג לד.

נא. שאלה: בתנחומא קרח ג', אי' דבשעה שאמר הקב"ה למשה קח את הלויים מתוך בני ישראל וטהרת אותם כו' אז התחיל מחלוקתו על משה רבינו, וצ"ב דהא פרשה זו נאמרה בא' בניסן כדאי' גיטין ס' א' ומחלוקתו דקרח הי' רק אחר המרגלים כדפרש"י בר"פ קרח שהי' סרחון רביעי (ובמלבי"ם תהלים ק"ו אי' דמחלוקתו דקרח הי' לפני המרגלים) לה, ועוד לדברי המדרש מתי הספיק קרח להיות מנושאי

הארת אהרן

קרח ועדתו ע"י שיקטירו קטורת, דלכאורה היו יכולים לראות היכן נמצא המן של קרח ועדתו בבוקר ההוא וע"י כך לראות טעותם, כמ"ש יומא ע"ח א' צדיקים ירד על פתח בתיהם כו', ועיין מה שתירצנו שם לפי דברי המהרש"א ביומא שם. ודוק.

לב. אולי י"ל עוד דהרי תפלת משה אל תפן הי' על דתן ואבירם ולכן אמר לא חמור אחד מהם נשאתי והיינו מדו"א שהרי מפניהם ברח ממצרים למדין, והם היו חשובים אצל פרעה ואולי כן היו יכולים לצאת להביא חמור, וזהו ג"כ ולא הרעתי והיינו אף שהי' לי על מה להרע להם.

לג. צ"ל דכונת התשו' לשכור היינו לקנות כלומר שמשה רבינו היה יכול לקנות ולשלם מדמי עצמו ואח"כ ליטול מהן דמיו חזרה, דאת"ל דכונת התשו' לשכור ממש ק' דאיך היה מחזיר החמור ודמי השכירות. ועמש"כ בזה במאור אהרן שם.

לד. בעזה"י מצאתי לתשו' ראייה לכאורה ממש"כ מרן הח"ח זצ"ל זי"ע בספרו אהבת חסד בפתיחה בהג"ה דכתב וז"ל ועל פי המקובל לנו מחז"ל (סנהדרין ע"ג א') דמחויב אפילו לשכור אנשים לזה כדי להציל את חברו מן הגיס והלסטים עיין שם כו' עכ"ל, ודוק.

לה. וראיתי בילקוט המכירי, דמה דכתיב נתנה ראש ונשובה מצרימה (בפ' שלח) היינו שאמרו שימליכו עליהם למנהיגי הדור את דתן ואבירם, והשתא אם מחלוקתו דקרח הי' קודם ענין המרגלים א"כ איך אפ"ל שרצו את דו"א למנהיגים והרי כבר מתו בעדת קרח. ושוב מצאתי שנשאל כן הבן איש חי זצוק"ל ותי' דאין הכונה לדו"א ממש אלא לרשעים אחרים, שכיון

הארון, ודוחק ליישב שאז התחיל המחלוקת ונמשך עד אחר המרגלים, דלא מסתבר שבתוך זמן זה שהלכו ב' מסעות הי' מנושאי הארון בעוד שנחלק על משה רבינו. **תשובה:** אז כבר עלה בדעתו לחלוק לו.

נב. שאלה: בהנ"ל. לכאורה עדיין קשה כי לשון המדרש שם הוא כך, "בשעה שא"ל הקב"ה למשה קח את הלויים כו' "מיד" עשה משה כן לקרח התחיל לחזר ע"כ ישראל כו' "מיד" התחילו שונאי משה להתגרות בו כו', ומהלשון מבואר דמיד בא' ניסן התחיל ממש המחלוקת, (וכהמדרש לכאורה כן הוא בסנהדרין ק"י א' דאי' ועוד דגייז לכו למזייכו, ומה היא רוצה והרי עד עתה זה כבר זמן רב אחר שהעבירו התער אלא ע"כ שהתחיל המחלוקת כבר בא' ניסן, אבל קשה כנ"ל). **תשובה:** הלשון מיד אין הכוונה תכ"ד.

פרשת חקת

נג. שאלה: חוקת כ' י"ד. וישלח משה מלאכים וגו', צ"ב שהרי מלאכים מורה על שנשתמרו מעבירה כדפרש"י ביהושע ו' כ"ג, והכא הרי לא נשתמרו מעבירה שהרי נתחברו לעשו הרשע כדפרש"י כ' כ"ג, ואיך כתיב מלאכים. **תשובה:** דסמכו לעשו וזה הזיק.

פרשת בלק

נד. שאלה: בפ' בלק. נשאלתי, איתא בחז"ל דבזכות מ"ב קרבנות של בלק זכה ויצא ממנו רות, וקשה הרי בלק מסיכי מדין היה כדפרש"י ריש פ' בלק.

האר"ת אהרן

שרשעים היו נקראו ע"ש דתן ואבירם, והוכיח יסוד זה מכמה מקומות בש"ס. עיין שו"ת רב פעלים יו"ד ח"א סי' נ"ה. לו. עיין היטב מה שכתבנו במאור אהרן בהעלותך ט' ו' ד"ה יש להבין לר"ע כו'.

(חשבתי שאולי י"ל, דלכאורה למה הוצרכו מואב לקחת נסיך מדין עליהם והרי היה להם ליקח מישהו חשוב משלהם – מואב, ועל כרחך שלבלק היה יחוס מואבי ולכן לקחוהו, ואם כנים הדברים, ניחא הק' הנ"ל שיצא ממנו רות כיון שביחוס באמת היה מואבי).

תשובה: אמו היתה ממואב.

נה. שאלה: בהנ"ל. לכאורה תמוה, שהרי כונת בלק היתה כונה רעה, ואיך מכונה רעה מקבל שכר ולא עוד אלא שכר כזה עצום. (חשבתי אולי ליישב, שבאמת אין הכונה שכר כפשוטו רק הכונה שכר עבירה (כדאיתא באבות) והיינו שבלק רצה לכלות את בני"י ומן שמיא הראו לו שבפעולותיו היינו הקרבנות הביא קיום עצום לבנ"י והיינו רות שממנה יצא דוד המלך ע"ה ומשיח בן דוד שיבוא בב"א, ולא עוד אלא שכל זה מזרעו של בלק עצמו, וצ"ב).

תשובה: מצוה שלא לשמה ג"כ מצוה.

פרשת פנחס

נו. שאלה: פנחס כ"ז ט"ז. פרש"י יפקד ה' כיון ששמע שא"ל המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני גדולתי כו' עכ"ל, צ"ב שהרי הקב"ה כבר הודיע למשה שבניו לא יורשים אותו והיינו הא דכ' חוקת כ' כ"ה קח את אהרן וגו' ופרש"י בדברי נחומים אשריך שתראה כדרך נתוך לבנך "מה שאין אני זכאי לכך" עכ"ל, (ואולי סבר משה דאחר בנות צלפחד כבר זכאי שיירשוהו כאהרן מאיזה טעם).

תשובה: חשב שיועיל תפלה לז'.

הארת אהרן

לז. עיין מה שכתבנו בזה במאור אהרן פנחס שם.

פרשת דברים

נז. שאלה: ב' דברים כתוב ויקחו בידם מפרי הארץ וגו', ויש לשאול איך המרגלים לקחו הפירות בשבת (שכבר נצטוו על השבת) והרי אסור לטלטל ד"א ברה"ר ל"ח.

תשובה: מנ"ל שהי' שבת לט.

פרשת ואתחנן

נח. שאלה: כתב במשך חכמה (פ' ואתחנן) עה"פ שובו לכם לאהליכם, דמפסוק זה הוציאו חז"ל הדין של גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, והיינו דכיון שנאסרו בעריות א"כ איך נ' להם שובו וגו' והרי היו אסורים ואע"כ דגר שנתגייר כו' ולכן היו מותרים כמו לפני שנאסרו, עכ"ד. וצ"ב חדא א"כ למה בכו, ועוד (נשאלתי) דלפי"ז משה ואהרן אין להם דין של אחים. (ובקידוש החודש חזי' דיש להם דין אחים) מ.

תשובה: זה גילוי שגר כקטן שנולד.

הארת אהרן

לח. עיין או"ח סי' שמ"ו ס"ב הל' שבת, וז"ל, מן התורה אין חייב אלא במעביר ד' אמות ברה"ח וחכמים אסרו להעביר ד"א בכרמלית וים ובקעה כו', עכ"ל יעו"ש.

לט. לכאורה ע"כ הלכו גם בשבת שהרי בתוך הארבעים יום ודאי יש שבת ולא עוד אלא כמה שבתות, ואם נימא דלא הלכו בשבת א"כ למה נחשב להם ימים אלו של שבת בתוך הארבעים שנה כמ"ש (שלח י"ד ל"ד) יום לשנה וגו' (ואולי נחשב, כמו שהלילות נחשבו). וברש"י (שלח י"ג כ"ה) מבואר ג"כ דהלכו אף בשבת, דהנה פרש"י וז"ל וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום והלא ארבע מאות פרסה על אמ"פ היא, ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום, הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך עכ"ל, והשתא אם לא הלכו בשבת א"כ הו"ל לרש"י לומר הרי מהלך שלושים ושש יום מן המזרח למערב אם נימא דהיו ד' שבתות, וע"כ שהלכו בשבת, וצ"ב.

מ. עיין חו"מ סי' ל"ג סי"א הל' עדות, וז"ל הגרים מעכו"ם אין להם קורבה אפי' שני אחים תאומים שנתגיירו מעידים זה לזה דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, עכ"ל יעו"ש. ובבעל הטורים (כי תצא כ"ד י"ז) איתא, גר יתום ולא אמר גר ויתום, לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, עכ"ל.

פרשת עקב

נט. שאלה: עקב ט' ז'. זכר אל תשכח וגו' "ממרים" הייתם עם ה', ושם כ"ד, "ממרים" הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. קצת צ"ב איך משה רבינו ע"ה אמר כן אחר שאמר (חוקת כ' י') שמעו נא המורים, ונענש ע"ז כדכתיב (תהלים ק"ו ל"ג) כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו ופרש"י וז"ל כי המרו משה ואהרן את רוחו בשמעו נא המורים, ויבטא בשפתיו שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו' עכ"ל.

תשובה: אמר כאן ע"פ ה'.

פרשת שופטים

ס. שאלה: מא על מה שהק' כת"ר בספרו טעמא דקרא, פר' שופטים היאך הסביר שלמה מדוע נתגלו טעמן של שני המקראות, י"ל דגם לדידן לא כתי' מדוע נתגלו טעמן של אלו רק מדוע לא נתגלו טעמי תורה, וע"ז אמרו חז"ל, שהרי שני מקראות נתגלה טעמן מאיזה סיבה שהיא, ונכשל בהן גדול העולם, אבל אין חז"ל מסבירים מדוע נתגלה טעמן של אלו השניים.

תשובה: אה"נ. אך שלמה מסתמא הסביר כך, מדוע על זה נאמרו טעמים.

פרשת כי תצא

סא. שאלה: כי תצא כ"ד ט"ו. ביומו תתן שכרו וגו', כתב מרן הח"ח זי"ע באהבת חסד ח"א פ"ט ה"ח, אם שכר שני פועלין ויש לו מעות רק עבור אחד נראה דיחלק מה שיש לו לשניהם ואינו עובר בבל תלין אחר שאין לו יותר ע"כ, יש לשאול האם מ"ע דביומו תתן שכרו מקיים (כי סו"ס נתן מה שיש לו וכמו לענין בל תלין) או"ד דעובר על מ"ע זו (כי לא נתן כל שכרו).

תשובה: חצי קיים וחצי הי' אנוס.

הארת אהרן

מא. מח"א שליט"א משנת תש"ל. והתשובה בע"פ ולא בכתב.

סב. שאלה: בהנ"ל. האם בקטן יש המ"ע דביומו תתן שכרו. (אולי י"ל סברא דמ"ע זו שייד דוקא במי שהממון שלו והיינו שהוא בעלים על הממון ובקטן (וכן באשה) זה לא שייד).

תשובה: כן.

סג. שאלה: בהנ"ל. מי שנוסע במונית ומשלם כסף לנהג קודם גמר הנסיעה, האם מקיים מ"ע של ביומו תתן שכרו או שהפסיד המצוה.

תשובה: יתכן.

סד. שאלה: כתב האוה"ח הק' (סוף פ' כ"ת) וז"ל אשר קרך יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל שאמרו שהענן היה מכסה על ישראל ולא היה מקומם ידוע לעולם אלא כשמת אהרן נסתלקו ענני הכבוד ובא הכנעני וילחם עם ישראל כו' עכ"ל, ומסתמא הכונה לר"ה ג' א', וצ"ב, א'. איך בלעם ראה והשקיף על בני"י במדבר והרי הענן כסה אותם ולא ראו, ב'. דרש"י בשה"ש ג' ו' עה"פ מי זאת עלה מן המדבר פירש והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות כו', ג'. למה רק בפטירת אהרן ידעו היכן ישראל והרי כבר כששלחו את המצורעים חוץ לג' מחנות בפ' נשא היו יכולים לדעת.

תשובה: הם ידעו אבל לא ידעו מקומו של כ"א וממילא לא יכלו להלחם מב.

פרשת נצבים

סה. שאלה: בפ' נצבים כ"ט י' מחטב עציץ עד שאב מימין, צ"ב דהרי במדבר לא היו עצים וכמו שמצינו במשכן שעשו עם עצים שהעלו ממצרים ע"פ ציווי של יעקב אבינו וא"כ למה הוצרכו חוטבי עצים, וכן צ"ב דהא אי' שכל נשיא עשה

הארץ אהרן

מב. עיין חיל' הגרי"ז עה"ת פ' בשלח עה"פ ויבא עמלק ד"ה והנראה. ועיין רש"י בשלח י"ז ט' ד"ה וצא. ודוק.

שביל בקרקע מהבאר עד מקום חניית שבטו וא"כ למה הי' צריך שואבי מים, ואם בשביל אחר שיכנסו לא"י הרי הי' את הגבעונים.
תשובה: הבאר גידל סביבו עצים כדאי' בתוספתא מג.

פרשת וזאת הברכה

סו. שאלה: וזאת הברכה ל"ד. פרש"י שהקב"ה הראה למשה רבינו את דן ואת שמשון ודבורה וברק ויהושע נלחם וגדעון שנלחם ומלכות בית דוד ונצחונם וכל המאורעות שעתידין לישראל עד תח"מ ואת הנגב ואת שלמה יוצק כלי ביהמ"ק, ע"כ. צ"ב למה לא הראה הקב"ה למשה כל הנ"ל לפי סדר הדברים שהיו וכגון יהושע שנלחם הי' קודם דן שמשון דבורה וברק וכו'. ואם נימא שהקב"ה הראה למשה כסדר אלא שבתורה נכתב שלא לפי הסדר א"כ צ"ב מ"ט בתורה ל"נ כסדר.
תשובה: הוא הראהו לפי המקומות.

סז. שאלה: בס"פ וזאת הברכה, פרש"י לעיני כל ישראל דקאי על שבירת הלוחות. וקצת צ"ב שהרי אין מסיימים בדבר לא טוב מד.
תשובה: זה הי' טובה לישראל.

ירמיה

סח. שאלה: ירמיה ל"א י"ד. רחל מבכה על בניה. צ"ב ל' הכתוב, דהא בניה הם יוסף ובנימין, ובפשוטו בכתה לא רק על בניה יוסף ובנימין אלא גם על שאר

הארת אהרן

מג. ובברייתא דמס' מדות אות י"ט א', והיו מימי הבאר יוצאין ונעשין נהרים כו' ולא תאמר שמא בטילות המים (עיין כאן ביאור מרן שליט"א שם) אלא מגדלין להם כל מיני מעדנים מעין עוה"ב שנא' שלחך פרדס רימונים נרד וכרכום כו', יעו"ש. ויתכן דהיו צריכים להעצים כדי שהבינונים והרשעים יוכלו לבשל המן עי' יומא ע"ה א', ובשבילן היו צריכין חוטבי עצים. וזה מוסר השכל גדול. מד. עיין פי' הרע"ב סוף מועד קטן. ועיין מש"כ מרן בספרו שערי אמונה פאה פ"ח מ"ט בד"ה הגר"א.

השבטים שגלו. [שו"ר במלבי"ם שבאמת פי' דקאי על יוסף ובנימין, אבל א"כ יקשה למה לא מצינו שלא זלפה ובלהה בכו על בניהם שלהם].

תשובה: זה כולל גם כלל ישראל מה.

תהילים

סט. שאלה: תהילים ק"ב א'. תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו. רמזו במקרא זה ג' הלכות, הא' (או"ח כ"ו א') דמי שאין לו אלא תפלה אחת יניח עכ"פ תפלה אחת וזהו תפלה ל' יחיד לעני שאין לו אלא תפלה אחת, הב' (שם כ"ה ב') שקודם מתעטפים בטלית ואח"כ מניחים תפילין וזהו תפלה לעני היינו אימתי מניח תפילין כי יעטף היינו כשכבר יהיה עטוף בטלית ואח"כ ולפני ה' וגו' היינו שאז יתפלל, הג' (בה"ל או"ח ל"ז ד"ה בשעת) במ"ב כ' עוד להלכה שגם במנחה מניחים תפילין וזהו רמזו לפני ה' ישפוך שיחו כדאמרי' בברכות כ"ו ב' תפלת מנחה כו' ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כו'.

תשובה: תפלה אינו תפילין מו'.

הארת אהרן

מה. וז"ל המלבי"ם, קול ברמה נשמע היא עיר בארץ בנימין, רחל מבכה על בניה, מצייר כי רחל אם הבנים צועקת בקול על שני בניה שגלו שהם בני יוסף ובני בינימין. והנה בני בנימין שגלו עם יהודה לבבל עתידים לחזור בימי כורש, והיא מבכה על בניה שהלכו בגלות עתה אבל בני יוסף שגלו לחלח וחבור, ואין עתידים לחזור, עליהם מאנה להנחם שהגם שתקבל תנחומים על בני בנימין בשובם בבית שני, לא תנחם על בניה אשר איננו שהוא על בני יוסף. כה אמר ה' מנעי קולך מבכי על בני בנימין ועיניך מדמעה על בני יוסף, ונגד בני בנימין אמר כי יש שכר לפעולתך מה שאת מתפללת בעדם יש בזה שכר כי ישובו מארץ אויב מגלות בבל ונגד בני יוסף שהם לא ישובו, בכ"ז. יש תקוה לאחריתך יש תקוה על אחרית הימים בעת קץ שאז ושובו בנים לגבולם, ר"ל הגם שהם עצמם לא ישובו, הבנים שלהם שהם הדור האחרון, ישובו לגבולם, (ובזה לא אמר ושובו מארץ אויב כי עשרת השבטים אינם בארץ אויב כי שוכנים לעצמם בארץ רחוקה מגבולם, וישובו באחרית לגבולם).

וי"ל ע"ד הרמז, דהנה בברכת תקע בשופר דאמרין בשמו"ע, החתימה היא, מקבץ נדחי עמו ישראל והוא ר"ת מנע"י, וזהו רמז למה דכתיב הכא "מנעי" קולך מבכי והיינו על שהקב"ה הבטיחה לקבץ כל הגלויות, והבן. (ואולי זה מ"ש יעקב לרחל (ויצא ל' ב') התחת אלקים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן דלכאורה היה צ"ל אשר חָשַׁךְ, והיינו מנע זה מנעי חסר י', כלומר מנע ממך מלהוליד י' שבטים, שרק ב' מתוך הי"ב הולידה. ורמז לה יעקב ברוה"ק שאמנם היא תלד ב' בנים. אולי).

מו. כן איתא בהדיא על פסוק זה בזה"ק, הובא בס' יסוד ושורש העבודה. ומאיך אי' ג"כ בהיפוך

ע. שאלה: תהלים מ"ה י'. בנות מלכים ביקרותיך וגו', בפמ"ג בא"א סקי"א כ' דאף שהלכה כבן אשר מ"מ כאן כיון שרש"י ורס"ג כתבו כבן נפתלי שצ"ל ביקרותיך י"ל דהלכה כן ע"כ, צ"ב מ"ט דרש"י ורס"ג שהרי כיון שבכ"מ נהגין כבן אשר ולמה כאן כתבו כבן נפתלי.

תשובה: כנראה גורסים כך.

עא. שאלה: תהלים קמ"ז ח'. המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר. קצת צ"ב דהא לשון כיסוי הוא דבר שמכסה מלמעלה (וכגון כלי שמכסים אותו, מכסים מעליו) וא"כ מה שייך כאן לשון כיסוי והרי נהי שאין רואים את השמים מ"מ הא העבים לא כיסו את השמים מעל גביהם רק נמצאים תחת השמים מ"ז.

תשובה: כיסוי מצד השני.

עב. שאלה: איתא בריש פרק שירה דכשגמר דוד הע"ה ספר התהלים זחה עליו דעתו כו'. וקצת צ"ב היתכן לומר כן על דוד המע"ה שאמר ה' לא גבה לב ולא רמו עיני וגו' וארז"ל מ"ז דקאי על הזמן שנמשח למלך, שקודם היה רועה צאן ומוזר (וממזר) לאחיו כו' וברגע קט נמשח למלך ואעפ"כ לא גבה לבו וכו', וא"כ היתכן שזחה עליו דעתו.

תשובה: בדבר מצוה זחה דעתו קצת שזכה לזה מ"ח.

הארת אהרן

עיין זוה"ק וישלח קס"ח ב' כתיב הכא תפלה לעני וכתיב התם תפלה למשה איש האלקים מה בין האי להאי אלא דא תפלה של יד ודא תפלה של ראש כו', יעו"ש.

מ"ז. שוב נמצא דכתב הרד"ק וז"ל המכסה שמים בהירים וטהורים ומזהירים, ובהיות העבים באויר השמים מכוסים מעין האדם עכ"ל, ועיין אבן עזרא.

מ"ז*. עיין ילקוט המכירי תהלים קל"א מבמדבר רבה פ"א. ועיין מגילה י"א א' ודוד הוא הקטן כו' כשם שבקטנותו הקטין עצמו כו' כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה יעו"ש. מח. וכך איתא שם, כל העוסק בפרק שירה בעוה"ז זוכה ללמוד ותלמודו מתקיים בידו וניצול מיצר הרע ומחיבוט הקבר ומדינה של גהינם וזוכה לימות המשיח ולחיי העולם הבא. אמרו רז"ל על דוד המלך ע"ה בשעה שסיים ספר תהלים זחה דעתו עליו אמר לפני הקב"ה יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת ואמרה לו דוד אל תזוח דעתך עליך שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך ולא עוד אלא כל שירה שאני אומרת ממשלת עליה שלשת אלפים משל שנאמר (מ"א ה') וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה וזו היא המצוה שאני עוסקת בה יש בשפת

עג. שאלה: בעת אמירת תהלים פעמים הרבה מתחדשים חידו"ת בפסוקי התהילים. האם להפסיק ולכותבם או לא. כי ע"י שממשיכים לומר אח"כ שוכחים החידו"ת וחבל, ומאידך אם מפסיקים זה לוקח זמן רב. מה לעשות.

תשובה: רשאי מט.

מגילות

עד. שאלה: שה"ש ה' י"ד. רש"י ד"ה גלילי זהב כו' אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפרינון היו והיו נגללין כו' עכ"ל, למה היה צריך שיהיו הלוחות נגללין, ועוד האם זה לוחות ראשונות או שניות. (אולי י"ל שהרי ה' דברות היו כנגד ה' דברות כמשפרש"י שה"ש ד' ה' והרי ה' כתוב כל עשרת הדברות והיינו כל הפסוקים שבפ' יתרו או פ' ואתחנני וכיון שכן היה צריך שיהיו הלוחות רחבות מאד כי לא מסתבר שהיה כתוב באותיות כה קטנות, והרי הארון בו היו הלוחות היה רק ב' אמות וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ולכן היה צריך שיהיו הלוחות נגללין והיינו כדי שיכנסו לארון, ולגבי השאלה אם זה לוחות ראשונות או שניות אולי י"ל דברש"י בפ' כי תשא עה"פ פסל לך פירש שהיו לוחות שניות מסנפרינון, ואולי ש"מ דדוקא לוחות שניות היו מסנפרינון ולא לוחות ראשונות, אמנם לפי"ז יקשה מ"ש דלוחות ראשונות נכנסו לארון והשניות לא עד כדי שהי' צריך לנס כדי שיכנסו, מיהו האמת שרק שברי הלוחות ראשונות נכנסו ולא כל הלוחות קודם שנשברו ושברי הלוחות היו יכולים ליכנס, ומ"מ זה ק' איך היו אמורים ליכנס בלי שהיו נשברים אם לא היו ג"כ מסנפרינון שהיו נגללים, וצל"ע בס' בית אלקים להמב"ט שער י"ב).

תשובה: שניהן.

הארץ אהרן

הים מין אחד שאין פרנסתו כי אם מן המים ובשעה שהוא רעב נוטלני ואוכלני לקיים מה שנאמר (משלי כ"ה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך אל תקרי ישלם לך אלא ישלימהו לך. ע"כ.

מט. נ' שכונת התשו' שרשאי להפסיק לכתוב החידו"ת אף שזה לוקח זמן רב. ועיין מכתב ב' שהודפס כאן ממכתבי מרן שליט"א ששלח לזקיני הג"ר אריה שכטר שליט"א.

נ. עיין תשובת מרן לעיל פר' כי תשא.

עה. שאלה: שה"ש ו' ו'. פרש"י וז"ל כעדר הרחלים הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת כו' אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם קדושה לכלום עכ"ל, לכאורה צ"ב מדאמרי (כלה רבתי פ"ז) למה זכו כלבים שיעשו מצואתם ספרים ומזוזות כו'.

תשובה: לא מגופן נא.

עו. שאלה: שה"ש ה' י"ד. פרש"י מעיו עשת שן זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעים הללו שהם נתונים באמצע הגוף עכ"ל, מה הכונה.

תשובה: נמשל שזה עיקר הגוף יב.

עז. שאלה: קהלת י"ב א'. וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. מי שעושה מצוה מסוימת, ופירות המצוה ימשיכו גם לימות המשיח (ולדוגמא, כתב ספר וישראל לומדים בו גם בימות המשיח, וכיו"ב), האם יקבל שכר על הפירות שיהיו בימות המשיח, או לא משום ימים אשר אין בהם חפץ.

תשובה: אולי.

מדרשי חז"ל

עח. שאלה: ארז"ל במדרש משלי פ"א ד"ה לתת, עד כמה שנים אדם נקרא נער רמ"א עד עשרים וחמש שנה ורע"א עד שלשים שנה אמר רבי (ישמעאל) לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד עשרים שנה כו' ע"כ, וצ"ב מדכתיב גבי יצחק אבינו ואני והנער נלכה עד כה וגו' ויצחק היה אז בן ל"ז שנה, ואף מה דכתיב גבי יוסף

הארץ אהרן

נא. עיין יו"ד סי' רע"א ס"א הל' ס"ת, וז"ל, וצריך שיהיו העורות מעובדין ע"י ישראל לשם ס"ת שיאמר בתחלת העיבוד כשמששים אותם "לתוך הסיד" עורות אלו אני מעבד לשם ס"ת, עכ"ל יעו"ש.

נב. עיין תענית י"א ב' תוד"ה כאילו קדוש.

בן שבע עשרה שנה והוא נער פרש"י שהיה עושה מעשה נערות, ומשמע דהי' קשה לרש"י דכיון שהיה בן י"ז למה כתוב נער וע"כ פירש שהי' עושה מעשה נערות.

תשובה: יש מקומות שהכונה שהי' מתנהג בענוה כמו ויהושע בן נון נער.

עט. שאלה: מדרש שוח"ט תהלים ג', ארשב"י י"ג עגלים עשו אחד לכל שבט ושבט ואחד דימוס לכולם שנא' ויעשו נאצות גדולות, צ"ב שהרי במקראות התורה כתוב בכל פעם עגל לשון יחיד ולא משמע שהיו יותר עגלים מאחד.

תשובה: האחד הי' ראש לכולם יי.

פ. שאלה: תדא"ר פי"ב. ברוך המקום שבשכר קיתון של מים שרחצו רגליהם מלאכי השרת נתן הקב"ה לישראל ארבעים שנה במדבר את הבאר כיצד כו' ובזמן שאין עושין רצונו של מקום כו' עד שהיו יוצאים נערים קטנים ות"ח ואומרים עלי באר בזכותו של אברהם יצחק ויעקב עלי באר בזכות משה ואהרן ומרים כו' באותה שעה היתה שמחה לישראל מגדולם ועד קטנם ע"כ, צ"ב מהא דאמרי' תענית ט' א' ר' יוסי בר' יהודה אומר שלשה פרנסים עמדו לישראל אלו הן משה אהרן ומרים וג' מתנות ניתנו על ידם כו' באר בזכות מרים כו' מתה מרים נסתלק הבאר כו' וחזרה בזכות שניהן כו'.

תשובה: גם זכותם סייע.

פא. שאלה: תדא"ר פ"ל בסוף ד"ה וחכמים. ונותנת דדיה לתוך פיו כו' ושיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בו שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה, ק' שהרי זמן היניקה הוא כ"ד חודש כדאי' בגיטין ע"ה ב', וא"כ כאן שהי' יותר מכ"ד חודש איך עדיין אמר הניקתו.

תשובה: אם לא הפסיק אפי' כמה שנים יד.

הארת אהרן

נג. עמש"כ בזה במאור אהרן כי תשא ל"ב א', ל"ב ד' ד"ה ארז"ל.

נד. ובע"פ מרן הסביר לנו שמקורו מהגמ' בכתובות שכך דעת רבי יהושע שאפילו ארבע וחמש שנים, ושכן נפסק בשו"ע להלכה. ועיין לעיל תשובות ה' ו'.

פב. שאלה: איתא בתד"א (וכ"ה בגמ' נדרים ל"ט ב') שהחמה אינה יוצאת עד שהקב"ה יורה בה חצים, וא"כ יש להבין מה הכונה בתפלת שבת טובים מאורות כו' שמחים בצאתם.

תשובה: אחרי שהקב"ה שולחם שמחים.

פג. שאלה: י"ה בשם כו', היכן נמצא מדרש חז"ל שמביא נפה"ח: הכסא נושא את נושאיו.

תשובה: המאמר ששאל נמצא בפיוט לקדושה יום א' דר"ה, והי' לפני הקדמונים בפדר"א פ"ד כמ"ש הרד"ל שם והוא מרבינו בחיי שהביא.

הארת אהרן

נה. מח"א שליט"א משנת תשכ"ט.

קונטרס
תשובות הגר"ח
על התורה

חלק שני

אהרן הלוי גרנדש
אלול התשס"ט

הקדמה

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו.

יתברך היוצר וישתבח הבורא על שמזכנו הוא ית"ש לשאול ולקבל תשובות ממו"ר שר התורה והיראה אשר כל רז לא אניס ליה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, וזיכנו השי"ת להדפיס לפני למעלה מב' שנים ספר שלם עם התשובות שקבלנו עד אז ממרן שליט"א והוא נקרא ספר 'תשובות הגר"ח' ובו למעלה משבע מאות תשובות וחילקנו הספר לג' חלקים הא' על התורה והב' על מסכתות הש"ס והג' על סדר השו"ע, (ובסיעתא דשמיא רשום אצלנו הערות רבות על ספר זה ומתוכם הערות שקבלנו מכמה חכמים שליט"א ואי"ה ונזכה לההדירו ולהדפיסו שוב נוסיפם שם) ומאז עד הנה זיכנו השי"ת לשאול ולקבל ממרן שליט"א כחמש מאות תשובות נוספות אשר מסודרים גם הם בג' חלקים כנ"ל והשי"ת יעזרנו למען שמו לשאול ולקבל עוד כהנה רבות ולזכות ג"כ להדפיסם אכ"ר.

והנה בינתיים כל עוד אין זה מודפס בספר נפרד, אמרנו להדפיס בספר זה שהוא ספר על התורה עכ"פ את התשובות שקבלנו ממרן שליט"א על התורה. ואמרנו גם לצרף לכאן את התשובות עה"ת שכבר הודפסו בס' תשובות הגר"ח הנ"ל כדי שיהיה דבר שלם ונאה בעזה"י, (והנה אף שישנם הרבה הערות ותיקונים על הספר מכבר וכאמור מ"מ לא הבאנו בכאן ההערות והתיקונים מפני קוצר הזמן, ואי"ה יודפסו בספר במהדורות הבאים בעזה"י וכאמור), ויחד עם התשובות שעה"ת אנו מצרפין הכא גם התשובות שקבלנו על נביאים וכתובים וכן חלק מהתשובות שקבלנו על תפילה עד עתה בעזה"י ובישועתו. ושאר התשובות שעל הש"ס והשו"ע אנו מצפין לסיעתא דשמיא שיזכנו השי"ת להדפיסם בקרוב. ויה"ר מלפניו ית"ש שיהיה הכל לתועלת למען שמו ותורתו הקדושה, אכ"ר.

ולתועלת הספר נחלק הקונטרס כאן לב' חלקים. הא'. תשובות הגר"ח עה"ת ח"א - והוא מה שכבר נדפס בספר תשובות הגר"ח שהודפס לפני כשנתיים, והב'. תשובות הגר"ח עה"ת ח"ב - והוא מה שעדיין לא נדפס בספר רק פה.

ובזאת הנני שוב ושוב מודה בשער בת רבים למו"ר מרן שליט"א אשר שם את עיניו הקדושים והטהורים עלי הדל לטובה תמיד. ויה"ר מלפני השי"ת שירחמנו עוד ועוד באריכות ימיו ושנותיו של מרן שליט"א עם הרבנית הצדקנית תליט"א עם כל יוצ"ח שיחי', ולהקביל כולנו יחד פני משיח צדקנו בקרוב ממש אכ"ר.

אהרן הלוי גרנדש

באאמו"ר הגאון הגדול **רבי יעקב שליט"א**

אלול התשס"ט

תשובות הגר"ח על התורה

חלק שני

חיי שרה

שאלה: חיי שרה כ"ד ס"ז. פרש"י וז"ל, אחרי אמו, דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה מתנחם הוא באשתו, עכ"ל. וקצת צ"ב מדכתיב בפר' בראשית (ב' כ"ד) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו' ודבק באשתו וגו'.
תשובה: אינו כמו שהי' אתה מתחלה כל היום.

תולדות

שאלה: תולדות כ"ז כ"ט. פרש"י וז"ל, ארריך ארור ומברכך ברוך, ובבלעם הוא אמר מברכך ברוך וארריך ארור, הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלווה וארריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים, והרשעים תחלתן שלווה וסופן יסורים לפיכך הקדים ברכה לקללה, עכ"ל.
הנה מש"כ רש"י והרשעים כו' לכאורה צ"ב דהא בלעם דיבר על ישראל שהם צדיקים, ומאי איכפת לן דאצל הרשעים תחלתן שלווה כו' ועדיין היה צריך בלעם להקדים ארריך למברכך כי מדבר על צדיקים.
תשובה: הוא ברוך כפי המנהג אצלו.

וישלח

שאלה: וישלח ל"ג ה'. וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלקים את עבדך. קצת יש להעיר דיעקב אבינו ע"ה נשאל מי אלה לך והיינו הנשים והילדים וכמ"ש וירא את הנשים וגו', ומאידך ענה רק הילדים וגו' ולא התייחס לנשים. וקצת צ"ב.
תשובה: ממילא יש גם נשים.

וישב

שאלה: וישב ל"ח ט"ו. ארז"ל (סוטה י' ב') וכי משום דכסתה פניה חשבה לזונה א"ר אלעזר שכסתה פניה בבית חמיה כו', והנה לכאורה משמע מזה, שדוקא פניה כסתה בבית חמיה, אבל לשתוק מלדבר כדי שגם לא יכיר את קולה לא שתקה, וכיון שכן, לכאן צ"ב דנהי שלא הכירה ע"י פניה מ"מ איך לא הכירה כששמע את

קולה, וכיון שה' צריך להכיר את קולה ה' צריך לפרוש ממנה מיד כשאמרה לו 'מה תתן לי כי תבוא אלי'.
וצ"ב.

תשובה: לא ה' לה לדבר הרבה.

עיינ עוד לפ' וישב, להלן כאן בפ' בשלח ודוק.

ויגש

שאלה: ויגש מ"ד כ"ב. פרש"י וז"ל, ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות שהרי אמו בדרך מתה, עכ"ל. אמר לי ה"ר כו' נר"ו ששאל למרן ע"ז מה הכונה, דלמה זה שאמו מתה בדרך זה אומר שגם הוא יכול למות בדרך, דלכאורה עליה נגזר ועליו מנין שנגזר שימות בדרך ומרן ענהו: שהיה עליהם גזירה שימותו בדרך כלו' על רחל וגם על בנימין. וכעת לכא' צ"ב דהא קא חזינן שבסוף ירד בנימין למצרים ואף שהיה בדרך מ"מ לא מת ואם ה' גזירה א"כ איך נשאר חי. וגם, איך הסכים יעקב שירד לבסוף מאחר שגזירה היא שימות בדרך. וצ"ב.

תשובה: הוא חשש ומשום סכנה הסכים.

מש"כ מרן ומשום סכנה כו' כנ' הכונה הסכנה שה' בזה שלא ישלח את בנימין והיינו סכנת הרעב [וגם הסכנה שה' שמעון נתון בו אז שנשאר אצל יוסף במצרים]. (אבל אין הכונה משום סכנת הדרך לבנימין, דא"כ אדרבא ה' זה צריך להיות סיבה שלא יסכים, ועל כרחך כמו שכתבנו, והבן).

שאלה: כתב מרן הח"ח בס' חובת השמירה פי"ד, וז"ל (לענין חנופה): ורק לתועלת שרי, כדאיתא בספרים הקדושים בשם חז"ל שמותר להחניף לאשתו משום דרכי שלום, לרבו כדי שילמדו תורה, לחבירו כדי שילמד לשמוע דבריו, וכן לתלמידו. ע"כ. ורציתי לשאול איה דברי חז"ל, ובאיזה ספרים קדושים מובאים.

תשובה: נמצא בילמדנו פ' ויגש שנדפס בסוף הילקוט שמעוני.

ויחי

שאלה: ויחי נ' כ"ד. ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת וגו'. לכאורה צ"ב דהו"ל כן לבניו ולא לאחיו וכעין שמצינו שיעקב קרא לבניו וכן דוד קרא לשלמה וכן הדריך קודם שאדם נפ' קורא לבניו ולמה קרא לאחיו. (וקצת י"ל שאף בני יוסף חשובים 'אחיו של יוסף' מאחר שעשאו יעקב כאחד מהשבטים, אבל עדיין צ"ב).

תשובה: לא ה' בידם.

היינו שלא ה' ביד בניו להעלות את יוסף לא"י ולכן קרא לאחיו. ולכאורה צ"ב דאף אחיו לא ה' בידיהם להעלותו דאל"כ למה לא העלוהו. וגם אי' בחז"ל שהשבטים ידעו מהשיעבוד וא"כ ה' צריך לומר לבניו שהם עכ"פ דור אחר אחי יוסף. ולכאורה צ"ב.

ושו"ר דמש"כ מרן, לא ה' בידם, כן הוא בהדיא ברש"י בשלח י"ג ט, יעו"ש.

שאלה: בהנ"ל. שו"ר דכ"ה ברש"י פ' בשלח י"ג י"ט.

תשובה: כ"ה במכילתא.

שמות

שאלה: שמות א' י'. הבה וגו' והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו וגו'. זכורני דאיתא בחז"ל (אולי בילקוט) דפרעה שלט (מלך) ע"כ העולם. אמנם במגילה י"א לא נזכר גם פרעה. ומ"מ צ"ב דא"כ מהו והיה כי תקראנה מלחמה וגו' שנאינו וגו' מאחר ששלט בכל העולם. וצ"ב.

תשובה: לא שלט אלא שהיתה ידו על העליונה.

ובזה גם ניחא מה דלא נזכר פרעה במגילה י"א, והיינו כי שם נזכרו רק מי שבאמת 'שלט' ע"כ העולם.

שאלה: שמות ד' כ"ד. פרש"י וז"ל, ויבקש המיתו למשה כו' אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים אמול ואשה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש כו' עכ"ל, לכאורה אין מובן, דהא כיון דהו"ל למשה מ"ע דמילה א"כ הי' לו להבין דעל כרחך הציווי ללכת למצרים היינו בעוד ג' ימים ולא מיד, ולמה הבין שהציווי ללכת למצרים הוא דוחה המ"ע דמילה שהיתה לו עתה. וצ"ב.

תשובה: סתמא משמע מיד.

בא

שאלה: בא י"ב ל'. ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת. פרש"י וז"ל, הוא. תחילה ואח"כ עבדיו, מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן, עכ"ל. צ"ב מניין לפרש הוא תחילה ואח"כ עבדיו והיינו דהיכן נרמז זה בקרא, דלכא' לפי פשוטו כולם קמו באותו זמן דכיון שבחצות היה המכה ולא היה בית שאין שם מת א"כ לכא' כולם קמו בחצות וכמ"ש ותהי צעקה גדולה במצרים ומ' שבחצות כולם כבר קמו. ועוד, דאל"כ הו"ל לרש"י לפרש דמאי דכתיב 'וכל מצרים' היינו שכל מצרים קמו אחרי פרעה ועבדיו.

עוד צ"ב מש"כ רש"י מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן, דהיאך זה 'מלמד' שכך היה, והיינו זה שפרעה קם תחילה ואח"כ עבדיו זה מלמד שפרעה העמידן. וצ"ב.

תשובה: משום שהתורה הוצרכה לפרט הוא וכל עבדיו.

שאלה: בא י"ב מ"ד. פרש"י וז"ל, ומלתה אתו אז יאכל בו, מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע כו' עכ"ל, (וראיתי דכ"פ הרמב"ם), ולהן פסו' מ"ח פרש"י וז"ל וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה כו' עכ"ל. נשאלתי אם העבד לא מל מחמת שאחיו מתו מחמת מילה, האם זה מעכב את רבו מלאכול פסח, ואם אין זה מעכב את רבו לכאורה מ"ט.

תשובה: עי' יבמות ע' א' תד"ה הערל.

שאלה: בהנ"ל. הגה לכאורה מבואר דרך מילת עבדו מעכבתו, אבל טבילת עבדו לא מעכבתו, ולכא' צ"ב מ"ט, דהא צריך גם למול וגם לטבול לשם עבדות, ולמה כאן סגי רק במילה.
(וגם לשון הרמב"ם בפ"ה מק"פ ה"ה כן משמע, דכתב וז"ל, וכן טבילת אמהותיו לשם עבדות מעכבתו ודבר זה מפי הקבלה שהטבילה לשפחות כמילה לעבדים עכ"ל, ומ' דהעבד אי"צ טבילה, וצ"ב אמאי וכן"ל.
תשובה: פלוגתא דר"א ור"י ביבמות מ"ו א'.

שאלה: בהנ"ל. האם רבו חייב לכופ את עבדו למול, וכן את שפחתו לטבול, כדי שיוכל הוא לאכול הפסח. ואם אינו כף את עבדו למול האם זה נחשב לו שלא אכל פסח 'במזיד'.
תשובה: יתכן שאם אין העבד רוצה אינו נקנה קנין הגוף ואין מעכב את רבו מלאכול.

בשלה

שאלה: בשלה י"ד כ"ו. ויאמר ה' אל משה נטה את ירך על הים וישבו המים על מצרים וגו'. יש להעיר דכאן הקב"ה לא אמר למשה 'הרם את מטך' כבתחילה לעיל פס' ט"ז, ולכא' צ"ב אמאי.
עוד צ"ב טובא, דהרי כיון שהים נעשה ליבשה א"כ היכן היה לו למשה ים לפניו כדי לנטות עליו. (ולא נראה שהכונה שיטה על החומה שהי' עשויה ממים של הים).
תשובה: אין שאלתך מובנת.

שאלה: יש לשאול איך בני' אכלו את הפירות בקריעת ים סוף דלכא' הוי ערלה, וחשבתי להוכיח מזה דמה שגדל בנס אין בו דינים והלכות ולכן אף דין ערלה לא הוא בזה. ועוד חשבתי דמה שגודל בנס לכא' אין לברך ע"ז 'בורא פרי העץ' כי אין לזה יניקה וכהפירות דקריעת ים סוף.
ולפי"ז הא דכתיב (ישעיה מ"א י"ט) אתן במדבר ארז שיטה והדס ועץ שמן וגו' וכ' הרב מלבי"ם ז"ל דעץ שמן הוא גם למאכל, א"כ כיון שכל זה יגדל לעתיד לבוא בדרך נס נגד הטבע כמ"ש המלבי"ם ז"ל שם, א"כ גם בזה לא יהיה לו דין ערלה ומעשרות וגם לא יברכו ע"ז אלא ברכת שהכל. האם נכון הוא.
תשובה: כתבנו בזה בדרך אמונה.

שאלה: בשלה ט"ו כ'. ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפין ובמחלת. לכא' צ"ב הל' 'ותצאן' דהיכן הי' ולהיכן יצאו.
ומה דכתיב במחלת האם הכונה כפשוטו שעשו ריקודין, דלכא' אי"ז צניעות.
[והנהגה להלן פס' כ"א כתיב, ותען להם מרים שירו לה' וגו' ולכא' מבו' בזה שאמרו השירה עם התופים אע"פ שזה נאמר בטעמי המקרא, ואולי זה ראייה למש"כ מרן שליט"א בדרך חכמה ששירת הלויים נ' בטעמי המקרא אע"פ שהיו כלי זמר. (אמנם אולי שאי"ז ראייה, דיתכן דאחר שגמרו עם התופים והמחולות רק אז 'ותען' להם מרים שירו לה' וגו' והיינו מבלי התופים) והאם זה ראייה לדברי מרן שליט"א].
תשובה: הנשים רקדו ושרו שלא בפני האנשים אלא במקום המיוחד להן.

שאלה: כתב מרן בטעמא דקרא (בשלח) וז"ל, ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה וגו' פתח במלך מצרים וסיים בפרעה כו', ונלענ"ד דהכלל בזה כו' דבמקום שהוא בא לטובת ולצורך עמו נקרא מלך מצרים ובמקום שבא לטובת עצמו או לעקשנותו ושגגותיו מצד עצמו נקרא פרעה כגון כו' עכ"ל. וקצת צ"ב דאיך יתפרשו הכתובים סוף פרשת וישב (מ' א') ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם מלך מצרים ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האפים, וכן עד סוף הפרשה, דלכאורה בזה אין מתפרש מלך מצרים בדוקא לענין עמו וכן פרעה לענין עצמו.

תשובה: החטא הי' בשביל שהוא מלך ופרעה הקפיד מצד עצמו.

יתרו

שאלה: יתרו כ' כ"א. מזבח אדמה תעשה לי וגו' בכל המקום אשר תזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. ולהלן מיניה, ואם מזבח אבנים וגו'. לכאורה צ"ב למה נכנס הפסוק בכל המקום וגו' בתוך הפרשה של בניית המזבח, דמה השייכות לכאן. גם צ"ב דלכאורה צריך היה לומר את 'תזכיר' את שמי.

תשובה: עי' פי' הרב מלבים ז"ל.

שאלה: בהנ"ל. ברכות ס"ג ב'. פתח ר' נחמיה בכבוד אכסניא ודרש מ"ד ויאמר שאול אל הקני לכו סורו רצו מתוך אמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל והלא דברים ק"ו ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך ק"ו. ופרש"י וז"ל, עשית חסד, שהאכילם שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם וגו', עכ"ל. ומבו' דהלחם היה משל יתרו. אמנם צ"ב חזא מהיכן היה לו לחם (בפרט שבמדבר אכלו מן), ולא מסתבר לומר שהביא עמו ממדין חזא דבקרא נזכר שהביא עמו רק את צפורה וב' בניה ולא גם לחם (וכן לא גם עולה וזבחים. וצ"ב), ועוד דלא מסתבר שהביא עמו ממדין כ"כ הרבה לחם שיספיק לו למשה ולאחריו ולכל זקני"י שהם ע' זקנים (ובפרט למש"כ מרן בטעמא דקרא שהאכילם לחם כדי לצרפם לזימון, דא"כ הי' צ"ל שהביא עמו לפחות ע' כזיתים (או כביצה) ולא מסתבר שהביא עמו ממדין כ"כ הרבה), ואף אם נימא שהביא הלחם ממדין אכתי ק' למה יעלה בדעתו להביא עמו כ"כ הרבה לחם ולא עוד אלא שיעור כזה שיספיק לכל זקני"י, ובפרט שהרי כשיצא ממדין לא חשב שיעשה סעודה כי רק אחר ששמע ממשה הנסים לקח עולה וזבחים וכו'. וצ"ב.

ומיהו מדכתיב ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלקים, ולא כתיב עולה וזבחים לאלקים ולחם, קצת מ' שהלחם לא היה משל יתרו אלא אהרן וזקני"י הביאו הלחם עמם, אמנם בגמ' מבו' שהלחם היה משל יתרו וכמו שפרש"י שם. וצ"ב וכנ"ל).

תשובה: משה הקרה לו.

שאלה: בהנ"ל. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא וז"ל, ויקח יתרו עלה וזבחים לאלקים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חתן משה לפני האלקים, פתח בזבחים וסיים בלחם, ונראה דזבחים לא רצה לתת להם כי מצותו על הבעלים לאכול, ורק על הלחם הזמין כדי לברך בזימון, וכדמסיים ויאמר יתרו ברוך ה' וגו', ואין מזמנין אלא על הפת. עכ"ל מרן.

אך דא"כ צ"ב חדא איזה חסד עשה עם ישראל שהרי הזבחים רק יתרו עצמו אכל, וגם הלחם שהאכילם נתן רק כדי לזמן ולא משום שרצה ליתן להם לחם. וצ"ב כונת מרן שליט"א.
(ומש"כ מרן שליט"א שרק יתרו אכל הזבחים וזקנ"י אכלו הלחם, כן מבואר מדברי רש"י הנ"ל, היינו מדהביא רש"י רק סיפא דקרא התם ולא גמ הרישא דקרא שם דכתיב ויקח יתרו וגו' עלה זבחים, ומבוא' שהחסד שהאכילם הי' דוקא בלחם ולא בזבחים, וכמ"ש מרן שיתרו אכל הזבחים לבדו).
תשובה: כנ"ל.

שאלה: בהנ"ל. שמואל א' - ט"ו ו'. ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל. צ"ב מאי חסד עשה והרי לא היו צריכים ללחם שהרי כבר היה להם את המן.
ועוד צ"ב מהו עם כל בני, והרי רק אהרן וזקנ"י אכלו, ובאמת במפרשים ז"ל בנביא פירשו דהכונה לחסדים אחרים וכגון מה שיעץ למשה רבינו שלא ידון העם לבדו וכו'. מיהו רש"י פירש שם וז"ל, עם כל בני שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקנ"י והרי מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל בני עכ"ל אך ק' דבאמת למה ה"ז כאילו עשה חסד עם כל בני. וצ"ב.
תשובה: כנ"ל.

משפטים

שאלה: משפטים כ"ד א'. ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וגו'. ולהלן מיניה, ונגש העם לבדו והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו. חשבתי שלפי פשוטו הפשט כך הוא. שבתחילה עלו והשתחוו מרחוק, אח"כ משה נגש לבדו אל ה', והם היינו כל מי שעלה כבר אהרן נדב ואביהו וע' זקנים לא יגשו, והעם כלל לא יעלו עמו אפילו כדי להשתחוות. אך צ"ב למה הוצרך לומר והעם לא יעלו עמו שהרי לא נאמר להם לעלות, ובשלמא מה שאמר הכתוב והם לא יגשו ניחא דאמר דאף שהם עלו מ"מ לא נגשו רק משה (אף שהיה אפשר להבין שכך עשו גם בלי שהי' נאמר והם לא יגשו כי כתוב והשתחויתם מרחק וש"מ שלא יעלו יותר וכ"ש שלא יגשו מ"מ ניחא מה שזה כתוב בהדיא והם לא יגשו) אבל מה שאמר הכתוב והעם לא יעלו עמו לכאורה למה נאמר.
תשובה: עי' פי' הרב מלבי"ם ז"ל.

תצוה

שאלה: כתב בעה"ט (ר"פ תצוה) וז"ל, ואתה תצוה. לא הוזכר משה בזה הסדר משא"כ בכל החומש, שמשעה שנולד אין סדר שלא הוזכר בה חוץ ממשנה תורה, הטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת, וקללת חכם אפי' על תנאי באה ונתקיים בזה כו' עכ"ל. הנה לכאוי צ"ב למה דוקא בפ' תצוה לא הוזכר, ולא עוד, אלא שפ' תצוה הוא קודם הפסוק מחני נא, והי' צריך להיות לכאוי שלא יוזכר באיזו פרשה שאחר הפסוק מחני נא. (או שהפסוק מחני נא צריך להיות לכאוי קודם פרשת תצוה). וצ"ב.
תשובה: לבני ישראל ספרו זה בפרשה אחר מעשה העגל.

שאלה: בהנ"ל. לכא' צ"ב, דכיון שהקב"ה אמר למשה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי א"כ למה לא נזכר והרי לא חטא בעגל, ואף דבעלמא קללת חכם אפי' על תנאי באה מ"מ כאן כיון שהקב"ה ענהו בהדיא על מה שאמר מחני נא והיינו על קללתו, דדוקא מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ולא משה, א"כ כאן הי' צריך להיות שונה שלא תועיל הקללת חכם, וצ"ב.

גם צ"ב מה שייך הכא קללת חכם אפי' על תנאי באה, דהא קילל עצמו (כביכול) ולא אחרים, וצ"ב.
תשובה: קללת חכם אפי' על עצמו מועיל.

לכא' זהו תשובה על ק' בתרא אבל על ק' קמא לכא' אכתי צ"ב טובא. ומ"מ למש"כ מרן יש להוכיח כן מעובדא דנחום איש גמזו.

שאלה: תצוה כ"ט ה'. ולקחת את הבגדים והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפד. ולהלן ו', ושמת המצנפת על ראשו ונתתה את נזר הקדש על המצנפת. ויש להעיר דהנה האבנט לא נזכר כאן עם כל הבגדים, רק נזכר להלן ט' אחרי שנמשח בשמן המשחה והלבשת בני אהרן. ולכאורה צ"ב אמאי.

תשובה: עי' יומא ה' ב'.

כי תשא

שאלה: כי תשא ל"ב י"ב. למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אותם 'בהרים' ולכלתם מעל פני האדמה וגו'. יש לדקדק, דהרי הענן היה מיישר לבנ"י את ההרים ובקעות, א"כ מאי קאמר להרג אותם 'בהרים' והרי לא היו שם הרים. ואולי יש להוכיח מכאן דאזה"ע לא ידעו מהנס הזה שנעשה לישראל והיינו מה שנעשו להם ההרים ובקעות למישור, דעל כן היו מצרים אומרים שהוציאם להרג אותם 'בהרים'.

תשובה: ג' הרים נשארו.

כדפרש"י (חוקת כ' כ"ב) וז"ל, על ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן עכ"ל.

שאלה: כי תשא ל"ד ו'. ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל חנון ורחום וגו'. קצת צ"ב דהכא במקור של הי"ג מדות רחמים נאמר קודם רחום ואח"כ חנון, ואילו ביונה כתיב חנון ורחום, וכן בתהלים קמ"ה חנון ורחום ה' וגו', וכן ביעלה ויבוא כו' מלך חנון ורחום, וצ"ב מאי שנא, וגם למה שינו מהמקור של הי"ג מדות שהקב"ה גילה למשה רבינו ששם נ' קודם רחום ואח"כ חנון.

תשובה: עי' ר"ה י"ז ב' חנון קודם שיחטא וחנון אחר שיחטא ובתוס' שם, לכן בבעלי תשובה מקדימין חנון.

שאלה: כי תשא ל"ד כ"ט. ומשה לא ידע כי קרן אור פניו בדברו אתו. ולהלן מיניה, ויתן על פניו מסוה, ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו וגו', והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו. עד מתי היה כן, האם עד פטירתו של משה היה כן שבנ"י כבר לא ראו פניו ממש עוד משום המסוה, או קודם לכן, כי לא נזכר בזה בהדיא שדבר זה הפסיק.

תשובה: ראו פניו כשלמד אותם תורה כמפורש בפסוק.

ויקהל

שאלה: ויקהל ל"ו י"א - י"ב. ויעש ללאת תכלת על 'שפת היריעה' האחת מקצה במחברת כן עשה 'בשפת היריעה' הקיצונה במחברת השנית, חמשים ללאת עשה 'ביריעה האחת' וחמשים ללאת עשה 'בקצה היריעה' אשר במחברת השנית וגו'. יש לדייק, דבפסו' י"ב לא כתיב כלל הלשון 'שפת היריעה' כמו שכתב בפסו' י"א, ולא עוד אלא גם היכן שהזכיר הכתוב את שפת היריעה לא נ' בלשון 'שפת היריעה' רק בלשון 'בקצה היריעה'. וקצת צ"ב.

תשובה: היינו הך.

שאלה: בהנ"ל. צ"ב למה הוצרך הכתוב להאריך כ"כ, והיינו פסו' אחד לומר שעשו לולאות ופסו' שני לומר מנין הלולאות דלכא' היה אפשר לומר הכל בפסו' אחד, וכמו להלן פסו' י"ז שם נכתב הכל בפסו' אחד והיינו גם שעשו לולאות וגם את מנין הלולאות, כדכתיב שם ביריעות העיזים, ויעש ללאת חמשים על שפת היריעה וגו'. וצ"ב.

תשובה: במשכן האריך הפסוק בכמה דברים וכולן לדרשא, ולחבר הענין.

היינו דביריעות המשכן (ולא ביריעות העיזים) האריך הפסוק בכמה דברים, ולא רק באריכות הנ"ל בשאלה, והטעם כי כל האריכות שבכל הדברים כולן לדרשא כו'.

פקודי

שאלה: פקודי ל"ט ל"ג. פרש"י וז"ל. ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם אמר לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו. מדרש רבי תנחומא, עכ"ל. יש להעיר, א. דלפי"ז צ"ל דבכל פעם ופעם כשחננו אחר המסעות והקימו המשכן ג"כ היה ע"י נס, ולא מצינו. ב. ואם הוקם כל פעם בנס, לא נתבאר אם היה ע"י משה או ע"י עצמו והיינו ע"י הקב"ה לבד, כי יש סברא לומר שהי' ע"י הקב"ה לבד, והיינו דכל מה שכאן הנס נעשה ע"י משה הי' מפני שלא עשה שום מלאכה במשכן, אבל עתה אחר שכבר הקים המשכן פעם א', אולי בשאר פעמים שהוצרכו להקימו לא נעשה ע"י משה, וצ"ב. ג. איך פרקו המשכן בכל פעם, והרי כמו שא"א לזקפן את הקרשים מפני כובדן כמו"כ היה יכול להיות סכנה

להורידן, וצ"ב. ד. כנ"ל אותיות א' וב' איך העמידו את המשכן אחר שנכנסו לא"י והיינו בגלגל בשילה נוב וגבעון. וצ"ב.

תשובה: בשאר מקומות העמידוהו ע"י כמה בנ"א.

ע"ע שמיני ט' כ"ג ברש"י ד"ה ויצא, ודוק.

ויקרא

שאלה: העושה מצות גמ"ח וצדקה וכדו' ולא כיון לשם מצוה האם קים המצוה, שהרי קי"ל דהרי מצות צריכות כונה.

תשובה: עי' רש"י ויקרא ה' י"ז.

וז"ל רש"י שם, ולא ידע ואשם ונשא עונו. רבי יוסי הגלילי אומר כו' רבי אלעזר בן עזריה אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע, אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה, עכ"ל.

תזריע

שאלה: תזריע י"ב ב'. פרש"י וז"ל, אשה כי תזריע, א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף, עכ"ל. קצת צ"ב דהא זה שאדם נברא בסוף הוא מכמה טעמים מיוחדים כדאיתא סנהדרין ל"ח א' (ואם לא הטעמים הנ"ל היה נברא קודם כולם) וא"כ היכי ילפינן מזה גם לענין סדר הפרשיות. (דלכאוי' לענין סדר הפרשיות לא שייכי כל הנך טעמים שנאמרו לענין סדר היצירה), וא"כ מהו 'כשם' שיצירתו כו'.
תשובה: התורה לפי הבריאה.

אמור

שאלה: אמור כ"א כ"ד. וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. לכאורה צ"ב דהא הקב"ה אמר למשה לומר לאהרן ולא גם לבניו ולכל בנ"י כמפורש לעיל פסו' י"ז. וגם בשלמא בני אהרן ניחא אבל בנ"י שאינם עובדים מאי נ"מ להו.
תשובה: תורה צריכין ללמד.

לכאוי' זה תשובה דוקא על שאלה בתרא אבל על שאלה קמא לכאוי' עדיין צ"ב, ובפרט דמאי שנא משאר מקומות דלא כתיב מפורש שמה אמר לכולם מהכא שכן כתיב זאת מפורש. ולכאורה צ"ב.

בהר

שאלה: בזוה"ק פ' בהר (דק"ח ע"א) איתא, אלא דא רזא הכא אוליפנא כתיב (במדבר י"א) זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, בלא ברכה, דלא הוה עולנא במצרים עול דלעלא, תא חזי כו', ע"כ. ויש לשאול, דנהי דעדיין לא קבלו התורה מ"מ איך אכלו בלא ברכה דהא גם בני נח מצווין על הגזל, ולאכול בלי ברכה הוי גזל כמב' ר"פ כיצד מברכין. והעירוני דאולי מי שלא מצווה לברך אי"ז גזל לגביו, דאל"כ למה הגויים לא מברכים.

תשובה: אין מצוה על ברכה.

נשא

שאלה: נשא ז' י"ד. שאלנו את מרן (בס' תשובות הגר"ח (ח"א) שער תשו' הש"ס תשו' ע"ז): יומא נ"ג א'. כתבו התוספות ישנים דהקטורת דנדב ואביהוא היה של נחשון, ולכאורה צ"ב דהא בפסוק (שמיני י' א') כתיב איש מחתמו ומבואר דהיו ב' מחתות לב' קטורת דאל"כ למה צריך ב' מחתות לקטורת אחד, ואע"כ שהיו ב' קטורות, וא"כ איך שייך לומר שהי' זה של נחשון. ולא מסתבר שחילקה לשנים. ומרן ענה: חילקה לשנים. ולכא' עדיין צ"ב דאילו אצל נדב ואביהוא כתיב 'איש מחתתו' ואילו בקטורת דנחשון כתיב הכא 'כף אחת' עשרה זהב מלאה קטרת. וצ"ב.

תשובה: חילקה אח"כ.

בהעלותך

שאלה: בהעלותך י"א י"ב. האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו וגו'. לכא' צ"ב דהא כל ענין התאוה שהיה כאן הי' זה ע"י האספסף והם הערב רב כדפרש"י לעיל פסו' ד', והרי את הערב רב הקב"ה לא רצה רק משה קירבם כדפרש"י בפ' כי תשא ל"ב ז' עה"פ כי שחת עמך, וא"כ לכא' מה טען משה רבינו הכא האנכי הריתי וגו' אם אנכי ילדתיהו, והרי רק על ידו ממש הם היו כאן עם כלל ישראל. וצ"ב.

תשובה: לא מיחו.

אולי כונת מרן שכלל ישראל לא מיחו על מה שעשו הערב רב ולכן כלל משה את ישראל בדבריו עם הערב רב וכמ"ש להלן פסו' כ"א ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרב וגו'. וצ"ת.

שאלה: בהעלותך. איתא בבמד"ר פט"ו סי' ב', תדע כשאדם בונה בית עושה לו חלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים כדי שיהא האור נכנס מבחוץ ומאיר מבפנים ושלמה שבנה בהמ"ק לא עשה כך אלא עשה חלונות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כדי שיהא האור יוצא מבהמ"ק ומאיר לחוץ שנ' כו' לכך נאמר בהעלותך את הנרות ע"כ, ולפי"ז יש לשאול האם גם בבהמ"ק השלישי שיבנה בב"א יהיו החלונות צרים מבפנים ורחבות

מבחזק, שהרי לע"ל בלא"ה יהי' אור החמה שבעתיים מהיום ואף בלילה יהי' אור כאור היום של עתה (ישעי' ל' כ"ו), ואולי זה מיירי לענין עוה"ב ולא לימות המשיח.
תשובה: נזכה ונראה.

מסעי

שאלה: מסעי ל' כ"ה. פרש"י וז"ל, עד מות הכהן הגדל כו' דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תאריך תקלה זו לישראל בחייו, עכ"ל. קצת צ"ב, דהרי לכה"ג היה נוסח תפלה מסוים, וכמו שאנו אומרים ביוה"כ בסדר העבודה, וכך היתה תפלתו של כהן גדל כו' יה"ר מלפניך ה' או"א שתהא השנה כו', ואם נימא שהיה לו להוסיף על הנוסח המסוים א"כ אחר שרואה שכתוב בתורה עד מות הכהן הגדול אמאי באמת לא התפלל.
תשובה: יכול להוסיף כרצונו.

דברים

שאלה: דברים ה' כ'. ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. הנה קריבה זו היתה ממש וכדפרש"י לעיל א' כ"ב וז"ל ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כולכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים עכ"ל. ומבו' דקריבה דכתיב הכא ותקרבון אלי ה' קריבה ממש. וצ"ב איך קרבו אליו והרי משה ה' בעת ההיא בהר, והם כולם היו למטה שאסור ה' לעלות להר, שהרי כל זה מיירי על העת של מתן תורה ממש. וצ"ב. (וכמו"כ כעין זה צ"ב בפ' יתרו כ' ט"ו – י"ח).
תשובה: כשירד מההר.

שאלה: בהנ"ל. לכא' צ"ב איך אפ"ל שאמרו זה למשה כשירד מההר והיינו אחר ששמעו כל עשרת הדברות, והרי כל מה שאמרו כאן למשה שמפחדים לשמוע את קול ה' פן ימותו היה זה בין ב' דברות ראשונות ששמעו מהקב"ה לבין ח' דברות אחרונות ששמעו ממשה, וא"כ לכא' עדיין צ"ב איך נגשו למשה והרי היה למעלה בהר באותו הזמן שאמרו לו דבריהם. ועוד איך יתכן לומר שהי' זה כשירד מההר והרי כשירד מההר ירד עם הלוחות ושברם והיה עסוק בכל ענין העגל, וגם לא מוזכר שם כלל שנגשו אל משה ואדרבא מוזכר שם שהיו עסוקין במחולות וכו' רח"ל, ואיך אפ"ל שהי' זה כשירד מההר, וא"כ הדרא ק' לדוכתא וכו"ל. וצ"ב טובא.
תשובה: זה הי' אחר עשה"ד כי אע"פ שלא שמעו ממש כל דברות אחרונות שמעו את הקול.

שופטים

שאלה: שופטים י"ח כ"ב. אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו. צ"ב דהא לעיל מקרא כ' כתיב, אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא, ופרש"י שם וז"ל אשר לא צויתיו לדבר אבל צויתיו לחבירו עכ"ל, וכיון שכן, אף שהקב"ה לא צוהו מ"מ יתכן שזה יתקיים מכיון שהקב"ה צוה לחבירו דהיינו לנביא האמת, וא"כ איך נדע שבאמת לא דבר אליו ה'. וצ"ב.

תשובה: כאן לא כתיב אשר לא צויתיו, הנביא יענש בידי שמים, או שחבריו הנביאים תרו בו כמ"ש בגמ'.

עקב

שאלה: עקב ח' א'. פרש"י וז"ל, ומ"א אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא ע"ש גומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני"י ממצרים קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרה ישראל נקראת על שמם עכ"ל, צ"ב. א', דמה שמשה לא גמר ה' אונס שהרי רצה ליכנס מלאכת המשכן בהקמתו כדפרש"י בויקהל. וצ"ב טובא.

תשובה: כאילו עשה אבל לא עשה.

לכאורה תשו' מרן זו היא תשובה רק על שאלה א'.

שאלה: עקב ט' י"ב. ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך וגו'. יש לדייק, דאילו הכא כתיב 'קום רד מהר', ואילו בשמות פ' כי תשא ל"ב ז' כתיב 'לך רד', והיינו ב' הפרשים האחד דהכא כתיב קום והתם כתיב לך, והשני דהכא כתיב מהר והתם לא כתיב מהר. וצ"ב.

תשובה: לך הכונה מהר.

שאלה: שופטים י"ח ט"ו. איתא בתרגום יונתן ב"ע, נביא מביניכון מן אחוכון 'דדמי לי ברוח קודשא' וגו', ולהלן פסו' י"ח איתא שם, נביא אקים להון מביני אחיהון 'דרוח קודש אביה כותך' וגו'. ולכאורה צ"ב למה לא תרגם גם להלן י"ח 'דרוח קודשא דיליה דמי לרוח קודשא דילך' וכיו"ב, וכמו שתרגם הכא פסו' ט"ו.

תשובה: היינו הך.

שאלה: שופטים כ' א'. איתא בתרגום יונתן ב"ע, דאפקכון 'פריקין' מארעא דמצרים. מהו התרגום של 'פריקין' בלה"ק.

תשובה: פדויים.

שאלה: שופטים כ' ה'. ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. יל"ע מה היה עם השוטרים עצמן, דלא נתבאר בקרא עלייהו אם גם הם היו חוזרין לביתם או לא. והנה לענין משוח מלחמה מצאתי שכתב מרן שליט"א בדרך חכמה פ"ה מכה"מ הכ"א בה"ל ד"ה משוח דיוצא למלחמה כיון שכל המלחמה מתנהל על פיו אא"כ יש לו הכרח דרשאי לחזור. אבל לענין השוטרים עדיין יל"ע. ושוב מצאתי מש"כ מרן שם בה"ז בה"ל ד"ה ואינו דמשמע משם דהשוטרים (שהם כהנים) אינם יוצאים למלחמה אא"כ רוצים יכולים. אך אין ברור לי אם באמת כן מבואר מדברי מרן שם.

תשובה: הכהנים אין יוצאין.

כי תצא

שאלה: כי תצא כ"א כ"ג. לא תלין נבלתו על העץ וגו' ולא תטמא את אדמתך וגו'. לכאן' לישנא דקרא קצת צ"ב, דמשמע שאם מלין נבלתו על העץ ה"ז מטמא את האדמה, וזה צ"ב, דבשלמא אי היה כתוב לא תלין נבלתו על האדמה הי' נוחא מה שכתוב ולא תטמא את אדמתך, אבל השתא שכתוב לא תלין נבלתו על העץ צ"ב הלשון ולא תטמא את אדמתך (ברשב"ם פירש דהכונה לטומאת מת).

תשובה: העץ נראה על הארץ.

שאלה: כי תצא כ"ג ח'. לא תתעב אדמי כי אחיך הוא וגו'. לכאן' צ"ב, דהא כתיב (וישלח ל"ב י"ב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו וגו' ופרש"י וז"ל מיד אחי מיד עשו שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע עכ"ל, וצ"ב כך, דכיון שאינו מתנהג כאח א"כ למה אנו בנ"י הוזהרנו שלא לתעב אותו מטעם כי אחיך הוא. ולכאן' זה צ"ב טובא.

תשובה: כדי שיחזרו בתשובה.

ע"ע דברים ב' ח' דכתיב ונעבר מאת 'אחינו' בני עשו וגו', ואולי משום שנתנו לבנ"י לקנות מהם אכל ומים ומשא"כ סיחון וכמ"ש להלן שם מקראו' כ"ו – ל' יעו"ש.

כי תבוא

שאלה: כי תבוא כ"ו י"א. ושמחת בכל הטוב וגו' והגר אשר בקרבך פרש"י וז"ל, והגר אשר בקרבך מביא ואני קורא שאינו יכול לומר לאבותינו עכ"ל, האם כונת רש"י לומר שההלכה הוא שגר אינו קורא, שהרי זו פלוגתא איך הלכה אם גר קורא או לא, וכמו שראיתי שכתב מרן שליט"א בדרך אמונה.

תשובה: רש"י פי' כסתם משנה.

שאלה: כי תבוא כ"ו י"ד. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא בזה"ל, לא אכלתי באוני ממנו, יל"ע מי שלא היה מימיו אונן אם יכול לומר זה, ואין לומר דהכונה שלא האכיל מזה לאוננים אחרים דזה ידעי' מסיפא דקרא לא

נתתי ממנו למת כדתנן בפ"ה דמע"ש, ומסתימת הגמ' נראה שיכול לומר אע"ג שלא ה' אונן מימיו דהכונה שלא קרה בזה המע"ש תקלה שהייתי אונן ואכלתי ממנו וצע"ק. ע"כ. ומלשון מרן דכ' יל"ע מי שלא היה מימיו אונן אם יכול לומר זה, לכאורה משמע דזה פשיטא ליה למרן דמי שהיה כבר אונן מימיו כן יכול לומר לא אכלתי באני אע"פ שעתה הוא אינו אונן, ונהי שכך הוא הדין מ"מ ע"ז לא היה קשה למרן, ולכאן צ"ב למה ע"ז לא היה קשה למרן, דהא סוף סוף כיון שלמעשה עתה אינו אונן מה שייך שיתודה על דבר שלא היה לו ההיכר תימצא לחטוא בזה.

תשובה: מתודה שלא עבר עבירה.

שאלה: בהנ"ל. לא אכלתי 'באוני' ממנו. אי' בתרגום יונתן ב"ע, לא אכלתי 'ביומי אבלי' מיניה. וכ"ה בתרגום ירושלמי. ולכאן צ"ב, דהא האיסור שלא לאכול מזה הוא דוקא בזמן כשהוא אונן והיינו כשהמת עדיין לא נקבר, אבל בז' ימי אבילות וכ"ש לאחמ"כ שכבר אינו אונן לא מצינו בזה איסור. וצ"ב כונת התרגום.

תשובה: קרי לאנינות אבילות.

היינו דיונתן ב"ע קורא לאנינות בשם אבילות, אך קצת צ"ב באמת אמאי קרי כאן לאנינות בשם אבילות.

שאלה: כי תבוא כ"ח כ"ג. והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל, יש להעיר מה הוצרך הכתוב לומר "אשר על ראשך" וכן "אשר תחתיך", דהא פשיטא דכך הוא. (וגם בפ' בחוקותי כתיב רק, שמיכם ברזל וארצכם כנחושה ולא כתיב שם שמיכם "אשר על ראשכם"). וצ"ב.

תשובה: מלמעלה ומלמטה.

שאלה: כי תבוא מ"ח כ"ז. תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה וגו'. מפסוק זה לכאן משמע שכל הקללות הם משום שלא עבד את ה' בשמחה, ואילו לעיל פסו' ט"ו מבו' דאי"ז מטעם זה כי התם כתיב והיה אם לא תשמע בקול ה' א לשמר ולעשות את כל מצותיו וחקתיו וגו' ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך, ולא נאמר שם גם שמחה. וצ"ב.

תשובה: תחת אשר לא עבדת בהיותך בשמחה.

ועמש"כ בזה במאור אהרן בפ' כי תבוא שם.

שאלה: כי תבוא כ"ח ס"ג. והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם וגו'. כתב מרן הח"ח זצ"ל בס' שם עולם בשם הגר"א דששון בלשון הקודש פירושו שמחה עם תוגה, וא"כ צ"ב למה כתיב כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם, דלמה ההטבה נעשתה עם צער.

(והא דכתיב כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם וגו' דהיתכן שזה נעשה עם שמחה, זה ל"ק כי מבואר במגילה י' ב' דלא הקב"ה בעצמו שמח אלא רק משיש אחרים).
תשובה: עי' ברכות ל"א א'.

כנ' הכונה להא דאי' התם, רב אשי עבד הילולא לבריה כו' א"ל הי תורה והי מצוה דמגנו עלן כו' אמרו עליו על ר"ל כו', יעו"ש כל הענין. ועי' תשובה הבאה.

שאלה: בהנ"ל. בעניי באמת, לא זכיתי להבין כונת מרן שליט"א.
תשובה: שאין לשמוח ביותר.

נצבים

שאלה: נצבים כ"ט כ"ב. גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבים אשר הפך ה' באפו ובחמתו. הנה הכא כתיב כמהפכת סדם ועמרה וגו' ומשמע שהעונש יהי' כשל סדום ועמורה, ויש להעיר מדכתיב (איכה ד' ו') ויגדל עון עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים ופרש"י וז"ל ויגדל עון וגו' פורענותם מוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום, ההפוכה כמו רגע שהרי סדום לא נמשכה צרתם כרגע אחד נהפכה, ולא חלו בה ידים ידי האויב כי ע"י המלאכים נהפכה כו' עכ"ל, וחזינן דהעונש לא כשל סדום אלא יותר משל סדום. וצ"ב.
תשובה: עי' סנהדרין ק"ד ב'.

הכי אי' התם, כל עוברי דרך אמר רב עמרם אמר רב עשאוני כעוברי על דת דאילו בסדום כתיב וה' המטיר על סדום ואילו בירושלים כתיב ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וגו' וכתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר אמר רבא אמר ר' יוחנן מצוה יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום דאילו בסדום כתיב הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה וגו' ואילו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן. ופרש"י וז"ל, וכי משוא פנים יש בדבר. והואיל וישראל רעים יותר מסדום למה לא נהפכו כסדום לשון אחר וכי משוא פנים יש בדבר דהתם כתיב וה' המטיר הוא בעצמו והכא כתיב שלח על ידי שליח. מדה יתירה לטובה. דבירושלים כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו שהיתה מזנקת חברתה ואוכלת בנה אלמא רחמניות היו ואילו בסדום כתיב יד עני ואביון לא החזיקה ומדה זו כפרה עליהם שלא נהפכו, לשון אחר מדה יתירה פורענות גדולה היתה בירושלים שילדיהם היו אוכלות זו עם זו דכתיב היו לברות למו ואילו בסדום כתיב גאון שבעת לחם שלא טעמו טעם עוני הא למדת גדול פורענות ירושלים מפורענות סדום ולא היה משוא פנים בדבר עכ"ל. והיינו דפי' בתרא דרש"י הכא סנהדרין ה"ז כפרש"י באיכה שם, אמנם צ"ב כונת מרן בתשובה. ועי' להלן תשו' הבאה.

שאלה: בהנ"ל. לא זכינו להבין כונת מרן בתשובה, דלכאול מה דחזינן משם זה רק שמה שפרש"י באיכה ה"ז כפירוש בתרא דרש"י בסנהדרין, אבל עדיין אין זה מיישב הסתירה בין הפסוק שבנצבים לבין הפסוק שבאיכה. וצ"ב כונת מרן.

תשובה: כמהפכת סדום אבל נשאר מהם שירים.

האזינו

שאלה: האזינו ל"ב א'. פרש"י וז"ל, האזינו השמים שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר כו' לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים 'שהם קיימים לעולם' כו' עכ"ל. צ"ב מדארז"ל (מדרש משלי) ד"א בני אם ערבת לרעך אלו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני אמר להם הקב"ה כו' ערבים אני מבקש מכם כו' א"ל שמים וארץ אמר להם 'דבר שמתבטל הוא' שנאמר השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה כו'. ומאי שנא. וצ"ב.

תשובה: הם קיימים כל ימי עולם.

וזאת הברכה

שאלה: איתא בספרי ב' וזאת הברכה, ד"א מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו משל למלך שהיו לו בנים הרבה משהגדילו הלך כל אחד ואחד ותפש את מקומו, קטן שבכולם היה אביו אוהבו אוכל עמו ושותה עמו נשען עליו ויוצא נשען עליו ונכנס, כך היה בנימין הצדיק קטן שבשבטים היה והיה יעקב אבינו אוכל עמו כו'. והנה כאן משמע שבנימין שימש את יעקב, ומאידך איתא בתדא"ר פ"ט ומה נשתנה זבולון ונפתלי מכל השבטים כו' כך אמרו חכמים נפתלי שימש את יעקב אבינו ויצא ממנו קורת רוח וזבולון שימש את יששכר ועל שעשה לו אכסניא. והרי לנו שנפתלי שימש את יעקב אבינו. ומאידך פרש"י (וישב ל"ז כ"ט) וישב ראובן במכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו. ומשמע שכולם שימשו את יעקב. ולכאורה צ"ב.

תשובה: שמשו בעת הצורך לרוץ.

אולי כונת מרן דמה דאיתא בתדא"ר שנפתלי שימש את יעקב אבינו היינו שמשו דוקא בעת הצורך לרוץ וכדכתיב ב' ויחי מ"ט כ"א נפתלי אילה שלחה וגו' ערש"י שם. ולעולם בנימין שימש את יעקב. ומה שמצינו בעת מכירת יוסף שכולם שימשוהו היה זה עוד קודם שהגדילו מלבד בנימין שמפני צעירותו מכולם נשאר הוא לשמש את אביו תמיד אף כשהגדיל.

שאלה: בהנ"ל. לכאול כיון ששימשו את יעקב (כנ"ל), א"כ למה הוצרך יעקב אבינו לשלוח את אפרים לקרוא ליוסף והרי אפרים היה רגיל לפניו בתלמוד, וכיון שהיו אחרים ששימשוהו למה הוצרך להפסיק תלמודו עם אפרים ולשלוח את אפרים, שהיה יכול לשלוח אחר ממשמשיו.

תשובה: לא כל יום היו שם.

שאלה: מהו המקור של אמירת 'חזק חזק ונתחזק' שאומרים בקריאת התורה בסוף החומשים.
תשובה: מנהג ישראל לברך העולה.

שאלה: בהנ"ל. האם לומר חזק כו' כשמסיים שמו"ת.
תשובה: אפשר לומר.

תשובות הגר"ח – נביאים

שאלה: האם מותר לקרוא תרגום של נ"ך עם שם ה'.

תשובה: מותר.

ע' תשובות מרן להלן מגילה ג' א', ולפי"ז חידוש הוא מה שכתב כאן מרן דמותר, יעו"ש והבן.

יהושע

שאלה: יהושע א' ח'. לא ימוש ספר התורה הזה מפיו וגו' כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל. הנה לעיל פסו' ז' פרש"י וז"ל תשכיל תצליח עכ"ל, ולכאן לפי"ז צ"ב מהו כי אז תצליח וגו' ואז תשכיל, דנמצא כמו שכתוב פעמיים ואז תצליח. (ובתרגום איתא ובכן תצלה כו' ובכן תכשט, אבל אין ברור מהו תכשט).
תשובה: כדרך הכתובים לכפול.

שאלה: כתב מרן בלמכסה עתיק, יהושע, וז"ל, וכל ימי הזקנים זה אלדד ומידד וי"א בני לוי (במדבר פ"ג) עכ"ל. חשבתי לומר שאולי י"ל דאי"ז פלוגתא, והיינו דהני בני לוי הם אלדד ומידד, כי יש שיטה בראשונים (בעלי התוס' והרא"ש) בס"פ בהעלותך שאלדד ומידד היו אחים חורגים של משה רבינו מעמרם וא"כ בני לוי הם.

תשובה: היו בני אליצפן בן פרנץ (אבל יש מחלוקת בזה).

עיי' תשובות הגר"ח ח"א, שער תשובות התורה, תשובה מ"ט.

מלכים

שאלה: מלכים א', א' ט"ו. והמלך זקן מאוד. לכאורה צ"ב דהא דוד המלך ע"ה נפ' בן ע' שנה, וכאן היה קודם שהיה בן ע', וא"כ מהו זקן "מאוד".
תשובה: קפצה עליו זקנה.

שו"ר דכ"ה ברד"ק יעו"ש. (וע"ע מש"כ בס' תשובות הגר"ח ח"א בקו' אבני אהרן ח"ב סי' ט'. ודוק).

ישעיה

שאלה: ישעיה ב' ב'. והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. הכא מבואר שיהיו הרים וגבעות באחרית הימים (כך מבו' במפרשים), וצ"ב מדכתיב (זכריה י"ד י') יסוד כל הארץ כערבה מגבע לרמון וגו' ופרש"י יסוב כל הארץ יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים

ויהיו כל העולם כולו למישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל עכ"ל. ומבואר דבזמן אחרית הימים יהיו הרים וגבעות מלבד הר ה' וצ"ב.
תשובה: בחו"ל ישאר הרים.

עי' להלן תשובה תהלים מ"ח ט'. ועי' ישעיה מ' פסו' ד' וט' יעו"ש.

שאלה: בהנ"ל. לכאורה צ"ב א' דא"כ יהא נמצא שבחו"ל יוכלו לראות את ירושלים והיתכן. ואין ליישב שהרי כתב רש"י "ויהיו כל העולם כולו מישור" וא"כ מבואר בזה דזה כן יתכן, ואין ליישב כן, משום דלפי תשובת מרן מש"כ רש"י "כל העולם" היינו רק כל ארץ ישראל וכמ"ש מרן שבחו"ל ישארו הרים. וצ"ב. ב' דהא כתיב (ישעיה ל' כ"ה) והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים ביום הרג רב בנפל מגדלים, וזה הרי קאי על ארץ ישראל בזמן המקדש שיבנה בב"א וכמב' שם מפסו' י"ט ואילך. וצ"ב כונת מרן שליט"א.
תשובה: זה בזמן המלחמה אבל אח"כ ישוו ההרים.

הושע

שאלה: הושע א' א'. פרש"י וז"ל, ובימי ירבעם בן יואש מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכותו להמנע עם הצדיקים הללו לפי שלא קיבלו לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה שנאמר וישלח אמציה וגו' קשר עליך עמוס וגו', עכ"ל. קצת צ"ב מה שכתב רש"י 'עם הצדיקים הללו' דבשלמא עזיה יותם ויחזקיה נחא, אבל אחז הרי רשע היה וכדפרש"י במלכים ב' ט"ו ל' וכדכתיב שם ט"ז ב' ג'. (ירבעם בן יואש עצמו ג"כ רשע הי' כדכתיב במ"ב י"ד כ"ד).
תשובה: הואיל ומוטל בין שני צדיקים עי' סנהדרין ק"ד א'.

כדאמר' שם, ומפני מה לא מנו את אחז אמר ר' ירמיה בר אבא מפני שמוטל בין שני צדיקים בין יותם לחזקיהו, יעו"ש.

יונה

שאלה: יונה א' א'. וירע אל ה' רעה גדולה ויחר לו. פרש"י וז"ל, וירע אל יונה אמר עכשיו יאמרו הגוים שאני נביא השקר עכ"ל. ולהלן צ"ב פרש"י וז"ל, הלא זה דברי יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריב' ואהיה שקרן בעיניהם עכ"ל.
 ולכאורה מה שפרש"י בפ"א עכשיו יאמרו העכו"ם שאני נביא שקר וצ"ב, ואם פחד משום שנביא שקר הורגים אותו כמב' בפ' ראה ושופטים, זה אינו, כי חייב מיתה דוקא אם ניבא לטובה ונהפך לרעה אבל אם ניבא לרעה ונהפך לטובה אינו חייב מיתה כמ"ש הרמב"ם בהקדמה לפיהמ"ש, וא"כ מה הורע ליונה כ"כ 'שעכו"ם' אמרו עליו שנביא שקר הוא.
 ומה שפרש"י הלא זה דברי יודע אני שאם כו', ג"כ לכאן צ"ב דהא לא פחד יונה מפני שישיה שקרן בעיניהם רק פחד משום קיטרוג על ישראל וכמו שפרש"י לעיל פ"א פ"ג וז"ל ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה

אמר העכו"ם קרובי תשובה הם אם אומר להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעין לדברי הנביאים עכ"ל. וצ"ב ב' הדברים. (ובלא"ה צ"ב למה רש"י שינה ממה שפירש בתחילה).
תשובה: עיקר כונתו תחילה הי' עבור ישראל, אולם עתה חשש ג"כ שבגוים יזלזלו בו וירצו לנקום בו שהבהילם.

שאלה: יונה ב' א'. וימן ה' דג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות. ולהלן פ"ב, ויתפלל יונה אל אלקיו ממעי הדגה. פרש"י וז"ל, דג גדול זכר היה והיה עומד בריוח ולכן לא נתן לב להתפלל רמה הקב"ה לדג והקיא לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים והיה שם בדוחק ויתפלל שם שנאמר במעי הדגה עכ"ל.

לכאורה צ"ב, דא"כ היכי כתיב ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים וגו' והרי בתוך אלו ג' ימים היה גם במעי דג וגם במעי דגה, ובשלמא אם היה כתיב ויהי יונה במעי דג אולי היה ניחא אבל עתה שכתוב במעי הדג שמשמע במעי אותו הדג האמור בתחילה כדכתיב וימן ה' דג גדול, א"כ איך כתיב ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים וגו'. גם זה צ"ב מדכתיב להלן פ"א, ויאמר ה' לדג ויקא את יונה על היבשה, דלכאורה כיון שהתפלל ממעי הדגה על כרחל שממנה יצא וא"כ הו"ל ויאמר ה' לדגה ותקא ל' נקבה את יונה אל היבשה. וצ"ב.

תשובה: המין נקרא דג, ועמש"כ בקונטרס ישוב הדעת בנדרים נ"א ב' (הדפסתי בשיח השדה).

וז"ל מרן שם, נדרים נ"א ב' דילמא פלטי' דג גדול ובלעי' דג קטן. עי' מהרש"א בחדא"ג שהביא המדרש שהי' בתחילה בדג גדול ולא התפלל לפי שהי' בריוח ורמז הקב"ה לדג ופלטו לדג נקבה שהי' דוחק שם מפני העוברים ואז התפלל וזהו נמי טעם גמ' דידן שפלט' דג גדול לדג קטן כדי שיהא דחוק ויתפלל, ואח"כ הקשה לפי המדרש למה כתיב אח"כ ויאמר ה' לדג ויקא וגו' הרי הי' בנקבה והו"ל לדגה ואם נאמר שחזר ופלטו לדג לא מצינו טעם לזה ויש ליישב, והנה לכאן קושיא זו הו"מ להקשות גם לגמ' דידן דהא ביאר דגם טעם גמ' דידן כדי שיתפלל וא"כ למה חזר לדג גדול, אבל דבריו נכונים דאגמ' דידן לק"מ דהא כבר כתב הר"ן בשמעתין בשם ירו' דכל דג יותר מליטרא מקרי גדול והא דקרי כאן לשני דגה אע"ג דהוי יותר מליטרא היינו משום דלגבי ראשון הוי קטן א"כ זה שייך בקרא קמא דבעי לאשמעי' שהתפלל לפי שנכנס לדג קטן יותר שפיר קרי ליה דגה מה"ט לגבי הראשון משא"כ בפסוק דבתרי' קרי לדג השני דג כפי האמת שהי' גדול אבל על המדרש דתלי בזכר ונקבה ל"ש תירוץ זה, וליישוב הקושיא נ' דאמרי' בפדר"א וימן ה' שהי' הדג מזומן מז' ימי בראשית לבלוע את יונה א"כ בודאי מקומו הי' בדג זה רק מתוך שלא התפלל הוצרכו לפולטו לדגה נקבה אבל מיד שהתפלל והוצרך להוליכו לפולטו ליבשה חזר למקומו שהי' מוכן לו כדי שלא יהא בצער בחנם וק"ל. עכ"ל מרן בישוב הדעת שם.

שאלה: יונה ב' ו'. אפפוני מים עד נפש יסבבני סוף חבוש לראשי. פרש"י וז"ל, סוף חבוש לראשי יומא דסוף תלי לעיל מן רישי שהראהו הקב"ה ים סוף ואיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני 'הדגה' כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים, עכ"ל. קצת צ"ב דהא אחר קריאת ים סוף חזר הים לקדמותו (שעי"כ מתו המצריים), ואיך ראה יונה את ים סוף ואיך עברו ישראל לתוכו.

תשובה: המקום שעברו ניכר עי' ברכות נ"ד א' רש"י ד"ה מעברות הים.

וז"ל רש"י שם, מעברות הים. מקום שעברו ישראל בים סוף עכ"ל.

וע"ע בס' בקדושתו של אהרן ח"א (להרה"ק רבי אהרן קדוש ה' מבעלזא זצוק"ל זי"ע) עמ' רס"ג, דכ' שם בזה"ל: הרה"ק מבעלזא זי"ע היה פעם אחת אצל ים אחד ואמר שמי שהוא חכם יוכל להכיר עדיין על ידי סימנים בהים המקום של קריאת ים סוף, "ומתוך דבריו היה ניכר שהוא היה מבין את זאת", ושאלו אותו הלא אין זה הים שנבקע לישראל, והשיב הרה"ק כי הלא כתיב ויבקעו המים ופירש"י כל מימות שבעולם נבקעו. עכ"ל שם בשם הרה"ק מפאפא זצ"ל יעו"ש.

תשובות הגר"ח – כתובים

תהלים

שאלה: תהלים ע"ט ב'. נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. פרש"י וז"ל, בשר חסידיך והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הלא הם חסידים וכה"א (דברים כ"ה) ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא, כן מפורש באגדה עכ"ל. לכאורה צ"ב דנהי דחזינן מהאי קרא דונקלה אחיך שהוא אחיך מ"מ היכי ילפינן מזה דהוה כבר חסיד. [ובפסחים מ"ט ב' פרש"י ד"ה המוצא, וע"ה לאו אחיך הוא דאינו עושה מעשה עמך עכ"ל, והיתכן דהכא הם טובים מהני ע"ה].

תשובה: מדקרי לי' בשר חסידיך.

עי' סנהדרין פ"ג מ"ג ברע"ב ד"ה משרבו. (וע"ע מש"כ במאור אהרן בקו' ההוספות פ' האזינו ל"ב ה').

שאלה: תהלים פ"ו א'. תפלה לדוד הטה ה' אזנך ענני כי עני ואביון אני. מפסו' זה משמע דעני ואביון יתכן להתקיים באדם אחד באותו הזמן, ואילו ממש"כ מרן הח"ח זצ"ל לכא' מבואר לא כן, דכתב (אהבת חסד ח"א פ"י ס"ח) וז"ל אביון הוא מעונה יותר מעני והורגל לבושת ונקרא אביון האובה ואינו משיג מה שנפשו מתאוה עכ"ל, ואין ליישב דהא אביון הוא גם עני, כי נהי שזה אמת אבל למה הוצרך לומר בפירוש כי עני ואביון שהרי בכלל אביון הוא גם עני. (ואולי נתכוין עני לענין צרכים גשמיים, ואביון לענין צרכים רוחניים שמתאוה להשיג דרגות רוחניות יותר).

תשובה: לפעמים עני ולפעמים אביון.

ערש"י זכריה ט' ט' דפירש, עני ענותן, יעו"ש. וע"ע מש"כ הרבינו בחיי בזה בס' כד הקמח בערך ראש השנה. (והנה כתיב (תהלים ע"ו י') בקום למשפט אלקים להושיע כל ענוי ארץ סלה ופרש"י וז"ל בקום למשפט אלקים לעשות משפט לאויביו להושיע חזקיהו וסיעתו עכ"ל ומב' בזה שהכתוב מעיד על חזקיהו שהיה עניו, ובזה יתכן לומר דמב' מה דארז"ל שבקש הקב"ה לעשות את חזקיהו משיח (וכדפרש"י נמי בישעיה ט' ו' יעו"ש), והוא כי כתיב (זכריה ט' ט') הנה מלכך וגו' עני ורכב על חמור וגו' ופרש"י רש"י ענותן ורוכב על חמור מדת ענוה היא עכ"ל (ועי' רד"ק שם דלכן מב' דרכיבתו על חמור מדת ענוה היא), וכיון דמשיח צריך שיהיה עניו לכן ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח כי היה עניו כמו שהכתוב העיד עליו וכנ"ל).

שאלה: תהלים קט"ו י"א. יראי ה' בטחו בה' עזרם ומגנם הוא. פרש"י וז"ל יראי ה' אלו הגרים עכ"ל. קצת צ"ב להלן קי"ח ד' אע"פ יאמרו נא יראי ה' כל"ח פרש"י וז"ל יראי ה' אלו בני לוי כו' עכ"ל. ומאי שנא. וצ"ב. (ומה שפרש"י כאן אלו הגרים, כן פרש"י להלן קל"ה כ' עה"פ בית הלוי ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה' וז"ל יראי ה' אלו הגרים (מצאתי) עכ"ל, ושם זה ניחא דכיון דכתיב בהדיא בית הלוי לכן אי אפשר לפרש דיראי ה' זה בני לוי ולהכי פרש"י שם דאלו הגרים).

עוד יש להעיר קצת דשם מזמור קט"ו יש פסו' נוסף (י"ג) דכתיב יברך יראי ה' הקטנים עם הגדלים, ועל זה רש"י לא פירש כלום, אמנם בזה"ק (ר"פ במדבר) אי' על פסוק זה 'יברך יראי ה' אילן אינון ליואי'. וצ"ב.
תשובה: חד לגרים וחד לבני לוי.

עמש"כ מרן בטעמא דקרא בתהלים קט"ו ולהלן קל"ה.

שאלה: תהלים ק"מ י"ג. ידעתי כי יעשה ה' דין עני משפט אביונים. יש לשאול, אמאי גבי עני קאמר דין וגבי אביונים קאמר משפט. (ויש עוד פסו' שכך כתוב בהם דין גבי עני ומשפט גבי אביונים, ומ"ט).
תשובה: כפל הענין במלות שונות כדרך הפסוקים.

עוד כתיב בתהלים כ"ט ל"א כי יעמד לימין אביון להושיע "משופטי" נפשו, וגם כאן מצינו שגבי אביון קאמר ל' משפט. והנה כתיב עוד בתהלים ל"ה י' מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו ופ' במצו"ד וז"ל מחזק ממנו מן האויב החזק ממנו, מגוזלו ממי שרוצה לגוזלו עכ"ל, ואולי חזי' מהא דמשפט שייך לגזילה ודין שייך לשונא, ויל"ע.

שאלה: תהלים קמ"ח ט'. ההרים וכל גבעות וגו'. לכאורה צ"ב מדכתיב (זכריה י"ד י') יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגד ירושלים וגו', ופרש"י שם וז"ל, יסוב כל הארץ יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל עכ"ל, דכיון שכן, א"כ במה יתקיים שוב הכתוב ההרים וכל גבעות והרי כבר לא יהיו הרים וגבעות.
תשובה: אלו שהיו הרים וגבעות.

עי' לעיל תשובה ישעיה ב' ב'.

משלי

שאלה: משלי. האם יש מקום למימרא "לב מלכים ושרים ביד ה'", וכן למימרא "אין דבר העומד בפני הרצון".
תשובה: עי' משלי פכ"א פסוק א'.

הכי כתיב התם, פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו. ועי' מפרשים שם.
היינו דזה המקור למימרא הנפוצה לב מלכים ושרים ביד ה'. (ומשמע מתשו' מרן, דלמימרא השניה ששאלנו אין שום מקור).

תשובות הגר"ח – מגילות

שאלה: שה"ש ז' ז'. פרש"י וז"ל, בקשתיהו ולא מצאתיהו, וא"ת והלא ירמיהו עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם, לא לבטל הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלאכתם בשובם מן הגולה לנוטעים מאין נתישה ולבנותם מאין הורס, עכ"ל. לכאן מבווא' הכא, דמה שאמר הקב"ה שובו אלי ואשובה אליכם היינו רק כדי להקל הפורענות ולא כדי לבטל הגזירה, וצ"ב דכיון שעושין תשובה למה ואיך לא תבטל הגזירה.

תשובה: אינה תשובה גמורה.

משמע דאם עושין תשובה גמורה ה"ז מבטל הגזירה ולא רק מקל הפורענות.

שאלה: רות ב' ד'. והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'. ברכות נ"ד א'. והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם שנאמר והנה בעז בא כו'. קצת צ"ב הלשון 'שנאמר' שזה משמע שמהיכן אנו יודעים שכך התקינו ומזה שכתוב בפסו' והנה בעז בא כו', אבל האמת אינו כן, כי התקנה שהתקינו היה בימי עזרא ימים רבים אחר זמנו של בועז.

תשובה: מנ"ל שעזרא תקן כן.

שאלה: בהנ"ל. מהתשובה משמע דס"ל למרן שבאמת בועז עצמו תיקן התקנה לכן שייד הלשון 'שנאמר' (והא דקתני והתקינו לשון רבים והיינו עזרא ובי"ד), דאל"כ נהי שלא עזרה תיקן זאת מ"מ כיון שבועז ג"כ לא תיקן זאת על כרחך שזה תקנה מאחר זמנו של בועז וא"כ הדרנא לשאלה דא"כ מהו ה' שנאמר. (ואם באמת כונת מרן שבועז תיקן א"כ יש להעיר דלכאן הו"ל לתנא להקדים תקנתו של בועז לתקנה הראשונה שהי' בימי עזרא כדפרש"י, משום סדר הדורות).

[והטעם שחשבתי שזו תקנת עזרא, משום שקודם לכן קתני במשנה והתקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם ופרש"י התקינו עזרא וסיעתו, ומיד אח"כ קתני במשנה והתקינו שיהא אדם כו' שנאמר והנה בעז בא כו', דפשוט לשון המשנה משמע שאותם שהתקינו התקנה הראשונה הם הם שהתקינו התקנה השניה ולכן חשבתי שזו תקנת עזרא].

תשובה: ב"ד של בועז התקינו שהרי המלאך של גדעון הי' לפני עזרא.

שאלה: קהלת ב' ד'. בתרגום, אנצבית לי כרמין ביבנה כל קבל כרמין דענבין למשתי מנהון אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא. מ"ד ורבני סנהדרין צ"ב שהרי אסור להורות עם יין. ומ"ד חמר חדת ועתיק על מדבחא, האם זה באמת משנה איזה יין מנסך אם חדש או ישן.

תשובה: עי' עירובין ס"ד א' לא מעליא כו' ובתוס' שם.

שאלה: קהלת ב' ה'. בתרגום, עבדית בבית מקדשא כו' וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון זמרא "וזמריטא" בבית משתיא דחמרא כו'. צ"ב איך נשים מזמרות בבית המשתה של יין.
תשובה: לפני הנשים.

שאלה: קהלת ג' ה'. בתרגום, ועדן בחיר לרחקא מגפפא "לשבעת יומי אבלא". למה נקט דוקא ז' ימי אבלות שפחות שכיחים, שהרי יש ימים יותר שכיחים כזמן נדות (ואולי כלל זמן נדות ג"כ כמו שאי' בתנחומא דימי נדות הם ימי צער ואולי זה נכלל במ"ש כאן יומי "אבלא"), ועדיין צ"ב.
תשובה: מדבר על כל האנשים ולא דוקא על אשתו.

שאלה: קהלת ח' ה'. בתרגום, "ועדן צולתא" ודין דקשוט אשתמודע בלב חכימא. מ' שיש זמן תפלה מיוחד שנודע דוקא לחכם, וצ"ב שהרי יש שני זמני תפלות ידועים לכל.
תשובה: חכם בקי לשער הזמנים.

שאלה: קהלת ט' י"א. בתרגום, על חוביהון דבית ישראל דלא עסקין בפתגמי אורייתא "בחשאי" כו'. מה הכונה בחשאי. גם דמשמע דלא בחשאי אין תביעה על שלא עוסקין בתורה והרי אינו יתכן.
תשובה: עוסקין רק בפרהסיא בשביל שיכבדום אבל בצנעא אין עוסקין.

שאלה: קהלת ט' ט"ו. בתרגום, ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דזשביה אלהן יימר בלביה זכאה אנא כו'. מה הכונה, דבשלמא אדם שעושה טובה לחבירו ניחא שחבירו צריך לזכור לו הטובה שעשה עמו, אבל מה שייך שאדם יזכור ליצ"ט הטובה שעשה עמו (ולא נראה שזה משל בעלמא).
תשובה: צריך לידע שלולי שהקב"ה עוזרו אין יכול לו.

שאלה: קהלת י"א ב'. בתרגום, הך חלק טוב מן זרעא לחלקך בתשרי ולא תמנע מלמזרע אף בכסלו כו'. צ"ב דהול"ל אף במר חשון שזה החודש השמיני.
תשובה: כנראה עיקר הזריעה הי' בכסליו.

תשובות הגר"ח – מדרשי חז"ל

שאלה: כתב מרן הח"ח זצ"ל זי"ע באהבת חסד (בפתיחה) וז"ל, אמרו חז"ל דרש רבי שמלאי תורה תחלתה גמ"ח וסופה גמ"ח, תחתלה גמ"ח כדכתיב ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם וסופה גמ"ח דכתיב ויקבר אתו בגי'. ולהלן מיניה כתב עוד, ועתה נעריך לפני הכל איך שכל התורה מלאה מעניני חסד כדי שיתבונן האדם כמה יקר הוא ענין החסד בעיני השי"ת תחתלה הכל הוא במה שכתוב ויבן את הצלע אשר לקח וגו' ודרשו חז"ל (ברכות ס"א ב') מלמד שקלעה הקב"ה לחוה כו'. ונשאלתי מא' מילדי המתמידים נ"י (כשלמדנו אהבת חסד זה) דכיון דמצינו מענין החסד במה שכתוב ויבן את הצלע אשר לקח, א"כ הוה ליה לרב שמלאי לומר 'תחתלה' גמ"ח דכתיב ויבן את הצלע וגו', שזה נאמר לפני הפסוק שהביא רבי שמלאי ויעש ה' וגו'.

תשובה: שם אינו מפורש ככאן.

שאלה: כתב מרן הח"ח בס' אהבת חסד פ"ד ס"ה דמוכח מכל הראשונים דאיסור דלא תקום הוא אפילו אם לא משיב לא איני משאילך וגו', אלא משידע בנפשו שמטעם זה הוא מונע מלהיטיב עמו עובר בלאו זה עכ"ד, וכן מ' בחינוך מצוה רמ"א. אך בשאר ראשונים לא מצאתי לפי שעה. ומאד אחלה פני מרן שליט"א אם יוכל להכחימי בדבר זה.

תשובה: שהביאו האיסור בסתמא.

שאלה: תדא"ר פי"ז. וכן שהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם וחזרו ועשו תשובה בסתר שנאמר (שמות ל"ג) וראה כל העם את עמוד הענן עומד פתח האהל וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו וגו' מלמד שעשו תשובה בסתר לפיכך נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהם ונתן להם יוה"כ למחילה ולסליחה להם ולבניהם עד סוף כל הדורות. ע"כ. וצ"ב איך לומדים מפסוק זה שעשו 'תשובה'. (ומה שחזי' מהפסוק שעשו תשובה 'בסתר' כבר פירש שם בישועות יעקב).

תשובה: כמ"ד לשבח קידושין ל"ג ב'.

הכי אמרי' התם, והביטו אחרי משה עד בואו האהלה ר' אמי ור' יצחק נפחא חד אמר לגנאי וחד אמר לשבח מאן דאמר לגנאי כדאיאתא מ"ד לשבח אמר חזקיה אמר לי ר' תנינא בריה דר' אבהו א"ר אבהו א"ר אבדימי דמן חיפא חכם עובר עומד מלפניו ד' אמות וכיון שעבר ד' אמות יושב אב ב"ד עובר עומד מלפניו מלא עיניו וכיון שעבר ד' אמות יושב נשיא עובר עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו שנאמר והביטו אחרי משה עד באו האהלה, ע"כ. וכן' דכונת מרן בתשובה דכיון שכיבדו למשה ע"כ שעשו תשובה, אך קצת צ"ב איך זה מוכיח שעשו תשובה (על העגל), ואולי כונת מרן דעכ"פ התד"א לא איזיל כמ"ד לגנאי. ויל"ע.

שאלה: בהנ"ל. כנראה דכונת מרן בתשו' שכיבדו למשה ע"כ שעשו תשובה, אך קצת צ"ב איך זה מוכיח שעשו תשובה (על העגל), ואולי כונת מרן דעכ"פ התד"א לא איזיל כמ"ד לגנאי. וצ"ב כונת מרן.

תשובה: זכו לראות עמוד הענן.

שאלה: בהנ"ל. לכאורה צ"ב מי הוצרך שם לעשות תשובה, דהא מי שחטא בחטא העגל הרי כבר מת (כמבו' בפ' כי תשא שהיו ג' מיתות לחוטאים בעגל), וא"כ הנשארים למה הוצרכו לעשות תשובה. (ואין ליישב שהכונה שעשו תשובה על ענינים אחרים, כיון דממה שאמר לפיכך נתגלגלו כו' ונתן להם יוה"כ כו' מבואר שהכונה היא שעשו תשובה על העגל).

תשובה: החוטאים במחשבה.

לפי"ז, בני לוי שאיתא שלא חטאו כלל בעגל, היינו שלא חטאו אפילו במחשבה.

תשובות הגר"ח – תפילה

שאלה: ברכות השחר. אלקי נשמה שנתת בי טהורה היא כו' ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי כו'. לכא' קצת יש לדקדק בהלשון, דאמרין נשמה שנתת 'בי' כו' והרי 'בי' אין זה הגוף כי האדם אין עיקרו הגוף רק הנשמה, וכן להלן ואתה עתיד לטלה 'ממני' דהרי 'ממני' זה הנשמה ולא הגוף, שהגוף הוא רק מלבוש זמני לעיקר האדם שהוא הנשמה, וכן בכל הברכה, ואם הכונה לגוף א"כ היה צ"ל נשמה שנתת 'בגופי' (ולא 'בי' שזה הנשמה) וכן היה צ"ל ואתה עתיד לטלה 'מגופי' ולהחזירה 'בו' לעתיד לבוא. ומה שמסיימין, כל זמן שהנשמה 'בקרבי' הוא ניהא כי בקרבי כן מתייחס להגוף. וצ"ב.

תשובה: מדברים עם הגוף.

שאלה: ברכות התורה. א. האם לומר והערב כו' 'בפי' עמך בית ישראל או 'בפיות' עמך ב"י. ב. האם לומר גם 'וצאצאי צאצאינו' כדכתיב לא ימוש מפיו זרעך ומפי זרעך זרע זרעך.

תשובה: מנהגנו בפיות וצאצאינו.

עי' או"ח סי' מ"ז ובמשנ"ב שם. והנה בהבדל שבין 'זרעך' לבין 'צאצאיך', עי' הא דכתיב (ישעיה מ"ד ג') אצק רוחי על 'זרעך' וברכתי על 'צאצאיך', ובתרגום איתא, אתן רוח קודשי על 'בנך' וברכתי על 'בני בנך', וחזינן דזרעך הם הבנים וצאצאיך הם הבני בנים. אך לפי"ז יש לדקדק למה לא אומרים ונהיה אנחנו 'זרעינו וצאצאינו' כו' כולנו יודעי שמך כו'. אמנם הרב מלבי"ם ז"ל פירש וז"ל, הזרע הם הבנים הגדולים והצאצאים הם הילדים הקטנים עכ"ל, ולפי"ז אולי קצת ניהא מה שאומרים אנחנו 'וצאצאינו' כי אנו מבקשים על הבנים הקטנים ואילו הבנים הגדולים כבר יודעים לבקש בעצמם.

שאלה: אלו דברים כו' והשכמת בית המדרש שחרית וערבית. צ"ב מהו והשכמת בהמ"ד כו' וערבית.

תשובה: לבא מי' הראשונים שחרית וערבית.

אך לתשו' מרן לכא' קצת יש להעיר אמאי אמרו בגמ' רק דנוטל שכר כנגד כולם אפי' הן מאה ולא אמרו גם שזה א' מהדברים שהוא אוכל פירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב.

שאלה: בהנ"ל. צ"ב, א. למה מנחה לא נזכר אם הכונה לי' ראשונים. ב. דהא בגמ' מבואר דבהמ"ד היינו ללימוד תורה ובהכ"נ היינו לתפלה (ועכ"פ בזמן הגמ'), וא"כ היה צ"ל והשכמת 'בית הכנסת' שחרית וערבית. וצ"ב.

תשובה: אחר שחרית וערבית היו לומדים.

שאלה: תפילין. לאחרונה נתרבו הבחורים שמורידים הכובע בשעה שמתפללין כשתפילין על ראשם (חוץ משמו"ע וק"ש), האם ראוי להעיר להם שלא לעשות כן.

תשובה: אין לעשות כן.

שאלה: מובא בסידורים בשם האריז"ל ליתן צדקה כשאומרים 'ואתה מושל בכל', ויש לשאול מי שדילג פסו"ד ולא אמר ויברך דוד, ומשלים אחר תפילתו, האם כשמשלים הפסו"ד אחר התפילה יש הענין ליתן הצדקה כשאומר אז ואתה מושל בכל.

תשובה: אולי.

שאלה: נשמת כו' אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו כו' אין אנחנו מספיקים להודות לך האו"א ולברך את שמך על אחת מאלף כו'. לכאו' צ"ב כך, דהרי גם אם באמת הי' פינו מלא שירה כים וגם לשוננו הי' רנה כהמון גליו וכן כולהו, הרי גם זה מהשי"ת וע"ז גופא היינו צריכים להודות ולהודות, וא"כ מה שייך לומר אילו פינו כו' אין אנחנו 'מספיקים' להודות כו', והרי ודאי שלא נספיק להודות אפי' על אחת מאלף, כי קודם נצטרך להודות ע"ז גופא שפינו מלא כו'. וצ"ב.

תשובה: אין מובן שאלתך.

לכאו' כונת מרן, דזהו גופא מה שאנו אומרים, והיינו דאה"נ ודאי שלא נספיק להודות וכו"ל, ולכן אנו עושים מה שכן ביכולתנו וזהו ועל כן אברים שפלגת בנו כו', ודוק.

שאלה: ברכות ק"ש. יש לשאול כך, דהנה בברכת ק"ש דשחרית אמרין, אמת אלקי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו אתה הוא לדור ודור הוא קים ושמו קים, והשאלה איך צ"ל, האם מגן ישענו לדור ודור או לדור ודור הוא קים.

תשובה: לכאו' קאי אלמטה.

שאלה: תפלה. איתא בדב"ר (ב' י'), שלשה תכיפות הן כו' תיכף גאולה לתפלה ומי שהוא עושה כן מהו מתן שכרו אמר רבה בר אבהו כו' קרא ק"ש ונתפלל מיד יהא מובטח שתפלתו נשמעת, ובירושלמי ברכות (פ"א ה"א) אמר ר' יוסי בי ר' בון כו' וכל מי שהוא תוכף גאולה לתפלה אין השטן מקטרג באותו היום. כך ראיתי מובא. ויש לשאול, האם מימרות אלו נאמרו גם למי שסומך גאולה לתפלה בשבת או לא, שהרי בשבת אי"צ מדינא להסמך גאולה לתפילה, ואולי מימרות לא נאמרו דוקא היכן שמדינא צריך להסמך גאולה לתפלה.

תשובה: תלוי בפלוגתא.

שאלה: שמו"ע. והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו. כתיב בפ' כי תבא גם כל חולי וכל מכה וגו' וחזינן דחלי ומכה הם ב' דברים, וכיון שכן, לכאורה היה צ"ל והעלה רפו"ש לכל חלינו, שהרי הברכה קאי לענין חולים וכמו שחותמין רופא 'חולי' כו'. והן אמת שגם מכה צריכה רפואה אבל כאן הרי הברכה לענין חולי.

תשובה: מכה שהיא בידי בעל בחירה צריכה יותר רפואה.

שאלה: האם אפשר לומר בברך עלינו גם ושבענו מטובה וגם ושבענו מטובך ואם לא מ"ט. (וכמו בשנים מקרא וא' תרגום, שאומרים באותו פעם גם הנוסח האחר שבתרגום).

תשובה: אין ראוי.

ועי' בספרנו תשובות הגר"ח ח"א, שער תש' השו"ע, תש' נ"ה נ"ו. ומש"כ מרן הכא אין ראוי היינו כי מדבר לפני המלך ב"ה.

שאלה: בסידור עבודת השם מובא מהספה"ק פרי עץ חיים בזה"ל: במלת 'וכסא דוד עבדך' הזהיר לנו מורי זלה"ה מאד ביום א' כשהלכנו על ציון שמעיה ואבטליון בהתפללנו שם והכפיל שם לנו לומר שנזכיר בכל תפלה ותפלה לכיון במלת 'דוד עבדך' שיחיה משיח בן יוסף ולא ימות ע"י ארמילוס הרשע והוא נקרא 'כסא דוד עבדך' וזהו סוד 'חיים שאל ממך' ע"כ. וכעת יש לשאול כך, שבנוסח אשכנז אומרים 'וכסא דוד' בלי מילת 'עבדך' (ורק בנוסח ספרד כתוב וכסא דוד 'עבדך'), והאם צריך לומר גם תיבת 'עבדך' כדי לכיון הנ"ל.

תשובה: כל א' אומר כהמסורת שלו.

שאלה: מודים כו' צור חיינו מגן ישענו. ובתפילת ויציב אמרין צור חיינו מגן ישענו. מ"ט לא אמרין בתרוייהו חד נוסחא.

תשובה: חיינו הוא ענין אחר.

שאלה: מודים כו' אתה הוא לדור ודור נודה לך כו'. י"מ דצ"ל אתה הוא לדור ודור, וי"מ דצ"ל לדור ודור נספר תהלתך. וכמדומה ששמעתי את מרן שליט"א בחזרת הש"ץ דמנחה של שב"ק, שמרן אמר אתה הוא לדור ודור ואז מרן הפסיק מעט עד שהציבור אמרו את רוב המודים דרבנן ולאחמ"כ המשיך מרן בקול נודה לך ונספר תהלתך, והיינו דמרן ס"ל דצ"ל אתה הוא לדור ודור ואח"כ נודה לך כו'. האם זה נכון, ונפק"מ איך לומר.

תשובה: כבר דנו בזה.

שאלה: בהנ"ל. יש לשאול אם בכל תפלת שמו"ע אפשר לומר אחרת כגון שבשחרית יאמר אתה הוא לדור ודור ובמנחה יאמר לדור ודור נודה לך.

תשובה: אין לעשות פעם כך ופעם כך.

שאלה: בתפילת חנוכה. מסרת גבורים ביד חלשים, לכא' צ"ב הא הכהן הגדול הי' גבור, וכמ"ש הרמב"ם.

תשובה: הרי כתב שאין מעכב.

שאלה: מעריב. אהבת עולם כו' על כן ה"א בשכבינו ובקומינו נשיח בחוקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך כו'. האם זה בקשה (וכמו ברכת אהבה רבה דשחרית), או דהוי כעין מודעא הבא מצדנו שאנו נשיח וכו'. ומה שאומרים ובהם נהגה יומם ולילה, נ' יותר שאי"ז בקשה. ומה שאומרים ואהבתך על תסיר ממנו לעולמים, נ' יותר שזה בקשה, דאל"כ הו"ל ואהבתך לא 'יסור' ממנו כו' והשתא דאמר "אל תסיר" משמע שזה בקשה. וצ"ב.

תשובה: נכון.

שאלה: קידוש לבנה. ויהי רצון מלפניך האו"א למלאת פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מיעוט ויהי אור הלבנה כאור החמה כו'. לכא' מב' דהא בהא תליא, והיינו שכשהלבנה הפסיקה להאיר מעצמה אז ג"כ נתמעטה בגודלה, דכך מ' ולא יהי' בה שום מיעוט והיינו בגודלה ואח"כ ויהי אור הלבנה כו' היינו אחר שתחזור לגודל שלה יחזור גם האור הגדול שלה שתאיר כאור החמה. אך לכא' צ"ב למה נענשה הלבנה בב' חסרונות והיינו גם בגודלה וגם באורה, ולמה לא הי' סגי בחד.

תשובה: שהי' לה טענות על שתיהן.

ערש"י בראשית א' ט"ז.

שאלה: יקום פורקן כו' ודי בבבל כו'. מה נשתנו יושבי בבל (של היום), יותר משאר יושבי חו"ל שאין מזכירין אותם.

תשובה: נתקן בבבל.

שאלה: תפילת יוה"כ. במוסף ביוה"כ בסדר העבודה דכה"ג אמרין, והכהנים כו' בקדושה ובטהרה כו', וכן אמרינן נמי בברכת מעין ג' בקדושה ובטהרה, ובעוד מקומות, ויש לשאול, דלכאורה היה צ"ל בטהרה ואח"כ בקדושה, כי כך הסדר וכמ"ש בכד הקמח לרבינו בחיי (אות טי"ת טהרת הלב) וז"ל ממדת הטהרה יבוא אדם לידי קדושה כו' והא שדרשו ז"ל כו' טהרה לידי קדושה, עכ"ל. וא"כ לכא' היה צ"ל בטהרה ובקדושה.

תשובה: בביהמ"ק הטהרה קודמת כי אין טמא נכנס לעזרה ואח"כ מקבלים קדושה כמ"ש כ' תוס' בב"ב כ"א א' ד"ה כי מציון בשם הספרי.

וז"ל התוס' שם, כי מציון תצא תורה. לפי שהיה רואה קדושה גדלה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדרשי' בספרי למען תלמד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה עכ"ל.

שו"ר כתוב מהרה"ק ר' אהרן קדוש ה' מבעלזא זצוק"ל זי"ע בזה"ל: קדש ורחץ, הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע אמר דהנה לכאורה הסדר הוא בתחילה טהרה ואח"כ קדושה כדאי' בברייתא דר' פנחס בן יאיר (ע"ז כ' ב') וא"כ למה נקטו כאן הסדר קדש ורחץ הקדימו קדושה לטהרה, וביאר אצל המלכים מצינו דהסדר הוא להיפך קדושה ואח"כ טהרה וכאמרינו "פותחים פיהם בקדושה ובטהרה" והנה כליל הסדר בנ"י מתעלים ועומדים במדריגת מלאכי השרת וע"ז שפיר הסדר אצלם קדש ואח"כ ורחץ דהיינו קדושה ואח"כ טהרה דומיא דמלאכי

השרת. ע"כ. ולפי"ז מובן ג"כ מה שגבי הכה"ג ביוה"כ אמר בקדושה ובטהרה, כי ודאי הוא אז בדרגת מלאך. והבן.

שאלה: בהנ"ל. לכאורה כונת מרן, דבעלמא תמיד הסדר הוא קודם קדושה ואח"כ טהרה, מלבד בבית המקדש דשם הוא ענין מיוחד שהסדר הוא קודם טהרה ואח"כ קדושה וכמ"ש מרן. ואם זו כונת מרן, אם כך צריך ביאור, חדא, דהא דרבינו בחיי הנ"ל כתב דגם בעלמא (היינו חוץ מביהמ"ק) הסדר הוא קודם טהרה ואח"כ קדושה, ולא רק בביהמ"ק עוד, דגם לפי מה שכתב מרן דבביהמ"ק הסדר הוא קודם טהרה ואח"כ קדושה, א"כ יתחזק השאלה ששאלנו בתחלה, כי סדר העבודה וגם ברכת מעין ג' קאי על ביהמ"ק ואמאי הוקדם שם טהרה לקדושה, והרי לפי מש"כ מרן הי' צ"ל טהרה ואח"כ קדושה, שכן הוא בבית המקדש. וצ"ב כונת מרן שליט"א.

תשובה: צ"ל להיפך דבירושלים ראו הקדושה מיד שנכנסו לירושלים כמ"ש תוס' בב"ב והטהרה אח"כ כשהלכו ליכנס לביהמ"ק.

ברוך רחמנא דסייען